
FONTES
TRADITIONIS

Colecţia FONTES TRADITIONIS este coordonată de prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Dumitru Limona (n. 28 octombrie 1912 – d. 14 ianuarie 1977), aromân originar din satul Megala Livadia, a fost arhivist-paleograf la Arhivele Statului din Braşov şi Bucureşti, unde prin descifrările şi rezumatele sale extinse a făcut accesibile cercetării zeci de mii de documente vechi redactate în paleografie greacă. Autor sau coautor al monumentalelor instrumente istoriografice: *Catalogul documentelor româneşti din Arhivele Statului Braşov* (I: 1955, II: 1975), *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin* (I-II, 1958), *Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu* (I : 1966, II : 1967) şi *Documente economice din arhiva Casei Comerciale „Ioan St. Stamu" (1714-1876)* (I: 1983, II: 1987), D. Limona a suprapus profilului său arhivistic ţinuta unui istoric perfect înzestrat pentru a comunica descoperiri, pentru a lansa metode şi a emite concepte în studiile şi cercetările sale, nuanţându-şi contribuţia cu priceperile filologice exersate în demersul paleografic-traductologic.

Referenţi ştiinţifici:
Prof.univ.dr. Eugen Munteanu
Prof.univ.dr. Mihaela Paraschiv

Redactor: Dana Lungu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Florentina Crucerescu

ISBN 978-606-714-252-5

Pe copertă: Imagine prelucrată după Edward Lear Landscape Drawings: Ohrid, ‹21› September 1848, Ms Typ 55.26 (531), Houghton Library, Harvard University.

700109 – Iaşi, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Dumitru Limona

Negustorii „greci” şi arhivele lor comerciale

Ediţie adnotată, studiu introductiv

și notă asupra ediției de **Loredana Dascăl**

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

2016

Loredana Dascăl (n. 1975), doctor în filologie, este paleograf la Arhivele Naţionale Istorice Centrale. Consecventă studiilor clasice pe care le-a cultivat în perioada de formare, îmbogăţite de experienţa profesională a lucrului cu documentele în paleografiile latină şi greacă şi a studiilor neoelene, a publicat articole și studii ce reflectă activitatea eseistică, ştiinţifică şi traductologică în domeniile relaţiilor româno-elene şi ale arhivologiei. Preocupările sale de cercetare slujesc situării protagoniștilor fondurilor comerciale vechi în propriul lor limbaj și în discursivitatea documentelor și au fost canalizate de demersul doctoral – perfectat în cartea *Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895). Texte epistolare grecești* (2013) –, apoi nuanțate în proiectul postdoctoral (*Retorica însemnărilor de pe manuscrisele comerciale grecești*). Categorisirile și reperele paleografic-arhivologice pe care le stabilește în lucrările sale provin din viziunea empirică consolidată în Arhivele ieșene și în cele centrale, și, de asemenea, din scrutarea constantă a arhivisticii internaționale, experimentate la *Stage Technique International d'Archives* (STIA, Paris, 2013).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
LIMONA, DUMITRU
Negustorii „greci" şi arhivele lor comerciale / Dumitru Limona; ed. adnotată, st. introd. şi notă asupra ed. de Loredana Dascăl. - Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2016
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-714-252-5

I. Dascăl, Loredana (ed. şt.)
821.135.1-92

Cuprins

Studiu introductiv

Dumitru Limona (1912-1977), paleograful documentelor grecești din Arhive*

Premisa alcătuirii acestui studiu biografic stă în intenția de a da contur unei realități insuficient explorate, anume că Arhivele nu sunt doar deținătorul mărturiilor raportabile la istoria evenimențială, ci, în mod excepțional, și spațiul de lucru al unor destine umane febrile, a căror istorie personală este la rândul ei marcată de evenimentul istoric, politic și instituțional.

Aparent încadrat în ramele anoste ale unui clasic portret de arhivist, profilul biografic şi creativ al lui Dumitru Limona este unul încă nedezvăluit mediului ştiinţific filoelen şi, prin urmare, nu intră în sfera de autoritate a cercetării elenistice. Este aici şi o consecinţă a discreţiei ieşite din comun cu care a trecut prin viaţă prolificul autor al cataloagelor documentelor greceşti şi al însemnatelor studii şi articole despre realiile economice introduse în universul medieval românesc de protagoniștii unor documente cu caracter arid, evitate de istorici pe considerentul coloritului lor puțin atractiv.

În demersul de a remedia documentat această lacună, dar și de a stabili repere definitive de teorie arhivistică, cercetarea întreprinsă sintetizează informații extrase din fondul personal „Limona Dumitru (1912-1977)" – relevant mai cu seamă pentru activitatea creatoare și reflectarea acesteia în cercurile științifice contemporane –, din fondul DGAS – care oferă date interesante despre prestația lui socioprofesională (cum ar fi: crezul său traductologic și paleografic, problema întregirii sau prelucrării unor fonduri grecești, mutațiile ideologic-comportamentale suferite în mijlocul arhiviștilor în plină perioadă de stalinizare a ţării) – și, de asemenea, din arhiva CNSAS, fondul „Informativ" – care aduce în prim-plan drama ce i-a stigmatizat parcursul existenţial, prin prisma experienţei detenției și a traumelor produse pe seama suspiciunii de apartenență la Mișcarea Legionară.[1] Se compune în acest fel o optică multidimensională, menită să

* Conținutul acestui studiu a fost rezumativ prezentat în comunicarea *Dumitru Limona (1912-1977): documentar în cadre de arhivă*, Conferinţa Internaţională „Arhive, istorie şi politică în România secolelor XIX-XXI", 21-22 septembrie 2012, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României.

[1] Rămân însă și suficiente piste de explorat, cum ar fi fondurile de la Serviciul Județean Ilfov al Arhivelor Naționale – „Primăria comunei Calipetrova" (1918-1943), „Prefectura județului Durostor" (1914-1940), „Tribunalul județului Durostor" (1911-

definească plenar și să recupereze memoria unei personalități nedreptățite de praful și obscuritatea mediului de lucru.

Studiul biografic dedicat lui Limona tinde să transceadă canoanele medalioanelor rigide și emfatice uzuale în branșa arhivistică și încearcă înțelegerea empatică a „istoriei” acestei individualități, conectarea explicativă la destinul și faptele sale, cu finalitatea creării unui caracter viu, a unei vieți în esență. Este însă un demers controlat științific de adevărul documentar, care asigură suportul necesar decupării circumstanțelor, apoi interpretării și reconstruirii dinamice a vieții lui Dumitru Limona. Apelul la mijloacele directe și indirecte dă ocazia manifestării personajului în acțiune și vorbire, actualizate prin comentariile notate într-o gamă diversă de documente: acte personale, memorii, autobiografii, declarații, caracterizări, chestionare, note informative, procese-verbale ale ședințelor, corespondență, însemnări pe fotografii etc. Structura studiului respectă ordonarea sistematică în trei dimensiuni de cercetare biografică: **1. Activitatea traductologică și științifică**, **2. Biografia și experiențele sociopolitice** și **3. Cariera arhivistică**.

1. Activitatea traductologică și științifică

Fondurile cu acte în paleografie greacă de la Arhivele din Braşov, Sibiu şi Bucureşti, inventariate şi catalogate de D. Limona, clarifică segmente încă obscure din istoria aromânilor în spațiul eurobalcanic. Arhivistul semnează, împreună cu Elena Limona (a cărei contribuţie vizează exclusiv lexicul de provenienţă germană) primul catalog de documente greceşti publicat vreodată în ţară: LIMONA 1958; cele două volume pun în circuit ştiinţific într-un rezumat extins, cu prefaţă, indici şi glosar consistente, un număr de 4.136 de documente greceşti[2] (ani extremi: 1577-1854) selectate din arhivele braşovene, care redau în principal corespondenţa comercială a negustorului braşovean Mihail Ţumbru (arom. „ţumbru”: cimbru). Cataloagele următoare deschid o nesfârşită galerie de negustori, bancheri, comisionari, furnizori şi diferite personalităţi politice sau din alte domenii, iar aparatul lor ştiinţific lămureşte în amănunt informaţiile dezvoltate. Pentru a ilustra anvergura relaţiilor economice antrenate de Compania

1940), „Colecția de Școli Primare din județul Durostor” (1913-1940), „Inspectoratul școlar din județul Durostor” (1919-1943) –, în mod special fondul instituțional al Serviciului Județean Brașov al Arhivelor Naționale pentru perioada 1949-1967, consultabil la sala de studiu (potrivit adresei de răspuns nr. 48902 din noiembrie 2012), dar și alte fonduri care stabilesc puncte de convergență cu biografia lui Dumitru Limona.

[2] În prezent omogenizate în colecţia „Documente greceşti” (1577-1910) și în părți structurale ale fondului „Primăria Braşov” (1353-1948).

Negustorilor Greci din Sibiu[3] cu numeroase alte firme comerciale, Limona a conceput catalogul LIMONA 1966-1967, înseriind aici 4.996 de documente ale căror eroi sunt membrii familiilor Manicati Safranu şi Ioan Marcu, conducători ai companiei sibiene vreme de câteva generaţii, şi, de asemenea, alţi companişti sau negustori independenţi, precum Nicolae Dimitrie Paciura. Pe baza fişelor lui Limona (a cărui concepție se resimte inclusiv în studiul extins din „Prefață") şi cu o contribuţie proprie remarcabilă, Natalia Trandafirescu a editat catalogul LIMONA 1983-1987, lucrare ce accesibilizează 7.891 de documente rezumate, alcătuind romanul fluviu al familiei Stamu, originare din Meţovo (Epir), ai cărei membri s-au răspândit în mai multe oraşe din Grecia, Turcia, Rusia şi Valahia, iar extensiile prolificei sale activități și întreprinderile oamenilor de afaceri cu care a venit în contact sunt elucidate în mod fluent. Tot postum, la rugămintea Elenei Moisuc şi cu efortul profesionist al Nataliei Trandafirescu, peste 8.000 de fişe de catalog pentru manuscrisele negustorului Ştefan I. Moscu (exponentul unei marcante familii de aromâni din Salonic, din care provenea tatăl acestuia, marele vistier Ioan Hagi Moscu) au luat forma inventarelor detaliate în colecţia „Manuscrise" (arhivistul proiectase de fapt editarea catalogului *Casa Comercială „Ioan Hagi Moscu şi Ștefan I. Moscu"*, proiect asumabil și în prezent).

Pe lângă o astfel de operă monumentală, D. Limona a realizat inventarele arhivelor unor negustori şi case comerciale, rezumând documente grecești ce constituie fonduri eronat interpretate acum drept personale sau familiale[4]. La

[3] Documentele create de acest for comercial și aflate în administrarea Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, deși sunt constituite într-un fond distinct, reprezintă doar o parte structurală a CNGS (v. *infra* nota [72]).

[4] Din fișele cu descrieri ale lui Limona (elaborate înainte de 1974) au fost concepute inventare în anii 1980 și 1982. În miezul confuziei arhivistice se află o problemă de încadrare logică a două tipuri diferite de arhivă privată, întrucât tipologia unui fond personal/familial se suprapune lesne cu aceea a unei corporații în primul rând din cauza notării neglijente a denumirii fondurilor, care în situația caselor comerciale este dată de hrematonime-oikonime, nu de antroponime/patronime; în privința acestor fonduri, sunt absolut necesare evidențierea statutului de corporație și notarea corectă a denumirii prin indicarea oikonimului: „Casa Comercială «Hagi Ianuș Costa Petru și Frații»" (inventarele nr. 2116-2117 pentru ms. 695 sunt deopotrivă o contribuție temeinică a lui Limona), „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»" (1714-1876), „Casa Comercială «Hagi Ianuș Costa Petru și Frații»" (1650-1833), „Casa Comercială «Frații Nicolae și Mihail Califarov»" (1807-1887), „Casa Comercială «Anastasie I. și Sterie I. Caramihu»" (1810-1815), „Casa Comercială «Andrei Iliadi şi Mihali și Compania»" (1805-1825), „Casa Comercială «Frații Ioan și Neacșu Panu»" (1775-1803), „Casa Comercială «Frații Evloghie şi Hristo Gheorghiev»" (1785-1946), „Casa Comercială «Gh. Gheorghiu (Carcalechi-Braşoveanu) și Compania»" (1784-1809), „Casa Comercială «Costa Gica și Compania»" (1798-1832), „Casa Comercială «Costa Nani și Frații»" (fond în lucru). În aceeași paradigmă intră și fondul „Constantin Furtună (1817-1825)", a cărui denumire corectă ar trebui să fie „Casa Comercială «Dragomanul Constantin Furtună și

toate acestea se adaugă rezumatele pentru „Banca Chrissoveloni S.A.R.” (de la Serviciul Municipiului Bucureşti al Arhivelor Naţionale) şi pentru o serie de fonduri ecleziastice („Epitropia Sfântului Mormânt”, „Mânăstirea Bradul – Hanul Greci” și multe altele).

În afară de instrumentele elaborate în cadru instituţional, studiile şi articolele publicate de Dumitru Limona alcătuiesc o listă care reflectă aceeași preocupare constantă pentru istoria vlahilor în contextul comerţului eurobalcanic (v. *infra* BIBLIOGRAFIA A.2-3). De altfel, fondul personal al paleografului conține și însemnările acestuia despre temele și proiectele de cercetare nevalorificate (LD 2: 41-49), iar anumite repere, între care și cele furnizate de DGAS, refac traseul unei opere arhivistice încă neexplorate. Din această perspectivă, o latură a anchetei biobibliografice se concentrează asupra asamblării indiciilor despre manuscrisele nepublicate[5].

Compania»”. În cazurile în care nu există destule elemente pentru a se stabili dacă negustorii dețineau sau nu o firmă, asociație sau casă comercială, denumirea fondului trebuie completată cu mențiunea „arhiva comercială”, ori cu alte descriptive care să opereze disocierea de arhivele personale/familiale – de exemplu: „Arhiva comercială «Panaiot Daniil»” (1838-1846), „Arhiva comercială «Panaiot Spahi»” (1803-1835), „Arhiva comercială «Pihtu-Poshari»” (1800-1805).

[5] Câteva lucrări nepublicate sunt menționate în documente drept finalizate în manuscris. Pentru *Negoțul de tranzit la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea* (ediție de texte în limba greacă, cu traduceri în română, indice și glosar), darea de seamă pe anul 1960 anunță finalizarea și trimiterea la D.G.A.S. a manuscrisului (DGAS 67/1960: 89), iar Serviciul Folosire și Publicații îl raportează cu termen de apariție în trimestrul al treilea al aceluiași an (DGAS 63/1960: 67, 78; 38/1960: 1, 11, 58); unul dintre exemplarele manuscrisului acestei lucrări este LD 10-11 (cele două unităţi arhivistice, fiecare cu câte două volume, compun în realitate din patru volume această unică operă construită din rezumate și traduceri pentru o selecție tematică din LIMONA 1958 și 1966-1967, cu perioada 3 august 1758, Brașov – 18 ianuarie 1827, Sibiu), iar E. Moisuc afirmă că un alt exemplar se afla în posesia Institutului de Studii Sud-Est Europene, fiind luat în evidență pentru publicare (LD 12: 2, 5). La fel, planul de publicații al D.G.A.S. indică programarea tipăririi volumului III al catalogului LIMONA 1958 între 15 septembrie 1958 – 31 decembrie 1959, descriindu-l: „Cuprinde aproximativ 3.000 rezumate ale documentelor din fondurile unor case de comerț din sec. XVIII de la Sibiu și Brașov și prezintă importanță pentru istoria economică a României” (DGAS 62/1958: 4, 9, 10; volumul fusese expediat la D.G.A.S. cu adresa nr. 1308/23 iulie 1959, DGAS 41/1959: 142); despre volumul IV, la care Limona încă lucra la sfârșitul anului 1959 (intitulat, se pare, *Comerțul de mărfuri și monede prin Sibiu, 1815-1827, vol. IV. Catalog*, și planificat să apară în intervalul 1961-1965, DGAS 60/1960: 85), v. *infra*, pp. 51-52. În legătură cu manuscrisele *Corespondenţei comerciale dintre Bucureşti şi Veneţia în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea*, rămase după moartea lui Limona tot la Institutul de Studii Sud-Est Europene din Bucureşti, istoricul Ath.E. Karathanasis face demersuri pe lângă directorul Institutului de Studii Balcanice din Thessaloniki, K. Mitsakis, pentru ca acestea să fie transferate spre a fi publicate sub

Scrutarea bibliografiei de specialitate denotă menţinerea interesului apatic, discontinuu şi fragmentar faţă de informaţia latentă în arhivele comercianţilor „greci”, *recte* aromâni. Un motiv de descurajare a studioşilor elenişti, care ar fi putut crea distanţă, chiar ignoranţă în receptarea tezaurului lingvistic şi istoric pus în lumină de astfel de arhive, este reprezentat de gradul de comprehensivitate a variantei dialectale greceşti de care uzează emitenţii înscrisurilor comerciale (*romeica*). Odată disipat blocajul creat de complexitatea şi distanţa intertemporală a varietăţii lingvistice din uzul negustorilor, ar deveni explicabile dilemele sau zonele de opacitate lăsate în jurul prezenţei forurilor comerciale transilvănene (v. DASCĂL 2013a: 223-227). Constrâns de circumstanţe instituţionale[6], Dumitru Limona face referiri explicite la nivelul de dificultate şi la particularităţile prin care se distinge greaca documentelor redactate de negustori – cu totul deviată de la etapa standardizată a variantei ecleziastice –, subliniind atât caracterul individual şi solitar al eforturilor de descifrare a textelor, cât şi necesitatea de documentare permanentă asupra palierelor limbii greceşti şi ale multilingvismului[7] de care greaca se impregnase în acel stadiu:

> *Declaraţie*: 1) Subsemnatul Limona Dumitru… Lucrez la documentele greceşti, făcând transcrierea lor, traducerea lor când prezintă un interes deosebit, precum şi regestarea lor. Sunt singurul în această instituţie pentru documentele greceşti. 2) În ceea ce mă priveşte, munca care mi s'a încadrat la prelucrarea materialelor greceşti o duc la bun sfârşit în ciuda greutăţilor inerente pe care le întâlnesc la aceste documente. Cunosc bine limba greacă, atât aceea populară, cât şi greaca catharevusa cu elementele clasice. La Facultatea de Teologie am studiat limba greacă foarte bine. În munca mea de fiecare zi de multe ori nu pot apela la ajutorul altor tovarăşi, deoarece nu cunosc limba greacă. …Ajutor reciproc în muncă în instituţia noastră înseamnă explicarea unor termeni obscuri, descifrări grele ale unor texte, iar nu traduceri integrale ale textelor pe care se întâmplă să le posede un arhivist într-o limbă pe care nu o cunoaşte… 5) În munca mea de

---

propria sa îngrijire (LD 18: 31). Câteva mii de fişe de catalog lucrate de Limona au fost valorificate postum, datorită memoriului adresat conducerii de atunci a Arhivelor de către E. Moisuc (*ibidem*, 28: 32): fişele fondului „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” (1714-1876) au fost publicate în LIMONA 1983-1987, pe când alte 8.000 de fişe de catalog pentru registrele Casei Comerciale „Ioan Hagi şi Ştefan I. Moscu” (1820-1837) au luat forma inventarelor în colecţia „Manuscrise” (inventarele nr. 1483-1485, 1512-1515); încă aproximativ 10.000 de fişe pentru arhiva lui Nicolae Dimitrie Paciura (1812-1827) – provenită de la Arhivele din Sibiu, prelucrată însă la Braşov –, neincluse în LIMONA 1966-1967, sunt reperate de E. Moisuc în Arhivele braşovene, fără a se cunoaşte la această dată soarta lor.

[6] În care face declaraţii solicitate punctual de către echipa de control ce investiga în 1952 divergenţele personale şi profesionale iscate în colectivul Arhivelor din Braşov.

[7] Pentru definirea detaliată a variantei greceşti în care sunt scrise documentele negustorilor v. DASCĂL 2013b.

> fiecare zi întâmpin greutăți foarte mari, datorită limbii în care sunt scrise. Documentele nu sunt scrise în adevărata limbă greacă, ci în ele întâlnesc la tot pasul cuvinte de origine germană, maghiară, slavă, turcă, stâlcite cu desăvârșire. Cuvintele de origine străină din documente nu pot fi recunoscute. Orice căutare în dicționarele de limbi străine de multe ori este inutilă și cu pierdere de timp. Și totuși, de multe ori găsesc și sensul lor în alte scrisori mai clare. Greutăți mai întâmpin și la cuvintele proprii grecești, care au un alt sens și nu corespund sensului din limba greacă de astăzi. Nici un dicționar de limbă greacă pe care îl posedă arhiva nu redă aceste cuvinte, sau dacă le redă câteodată, le redă cu un alt sens. …Lipsurile și greutățile în muncă mai provin și din lipsa unor dicționare grecești corespunzătoare. Propun pentru bunul mers al muncii mele să se procure acestei instituții dicționare grecești de specialitate…
> (DGAS 105/1952: 41-43).

Lipsa instumentelor lexicologice este un neajuns invocat și de șeful Arhivelor din Brașov în materialele de sinteză expediate la București, de unde rezultă pe deplin adicția paleografului față de lucrările auxiliare[8]:

> Să se țină seamă că noi lucrăm într-un oraș de provincie, în care nu avem la îndemînă totdeauna – ca în capitală – instrumentele bibliografice, enciclopediile și dicționarele necesare muncii științifice. Așa bunăoară ne lipsește o enciclopedie greacă, dicționare mai bune grecești, tratate, enciclopedii și dicționare de comerț, care ar fi fost atît de necesare pentru elucidarea unor termeni și probleme ivite în lucrarea doc.‹umentelor› grec‹ești›. Pentru cataloagele grec.‹ești›, să se mai ia în considerație că e vorba de o limbă străină, împestrițată cu turcisme, germanisme, maghiarisme și că tovarășul care lucrează aceste documente nu are cu cine se consulta pentru învingerea dificultăților lingvistice. (*ibidem*, 36/1958: 66).

Cât privește acuratețea dovedită de Limona în abordarea textelor, ea trebuie negreșit corelată cu formația lingvistică și culturală a paleografului dedicat documentelor grecești: condiția ideală, insuficient conștientizată și clamată în

[8] D. Limona a avut o inițiativă rarisimă în mediul arhivistic, concretizată prin publicarea unui scurt glosar, în a cărui introducere explicativă declara: „În rubrica de faţă începem publicarea unui glosar de cuvinte extrase din documentele greceşti păstrate în arhivele din Sibiu, Braşov, Bucureşti. El va cuprinde termeni de origine străină, turcă, italiană, germană, maghiară, română etc., pătrunşi în limba greacă scrisă în secolele XVIII şi XIX de negustorii care şi-au desfăşurat activitatea comercială pe teritoriile române. Glosarul oglindeşte influenţele diverse suferite de limba greacă în acest cadru teritorial, gradul variat de asimilare a împrumuturilor lexicale, soluţiile de transpunere grafică, tendinţele de apropiere între oamenii din cele mai îndepărtate colţuri prin crearea unui limbaj profesional. Glosarul tinde deopotrivă să trezească interesul lingviştilor şi să fie de folos cercetătorilor istorici ai documentelor greceşti din arhivele păstrate…" (LIMONA 1971c). Inițiativa a fost continuată de N. Trandafirescu prin publicarea episodică de glose.

Arhivele Naționale (cel puțin din perspectiva recrutării de personal), este aceea a întrunirii criteriului minim de exigență, care constă în stăpânirea limbii grecești în diacronie, cu fundamentul în etapa clasică. *Mutatis mutandis*, Iorga dădea de gândit dacă metoda inițierii în neogreacă concomitent cu paleografia corespunzătoare limbii este una inspirată sau măcar pertinentă:

> Grecește… A, grecește! A crede cineva că se poate ca în doi ani, în numai doi ani, alăturі cu atîtea materii, și cu materii atît de diferite, să-ți însușești limba în care rațiunea umană cea mai rafinată a introdus cele mai mari și mai frumoase complicații de care e capabilă, este una din cele mai cumplite rătăciri ale pedagogiei oficiale. Deprinderea formelor așa de bogate, pe care nu e de ajuns să le înveți pe de rost pentru a le recita, ci trebuie să le recunoști la lectură, imediat, fără greutatea care împiedecă de a gusta farmecul, lua, neapărat, cea mai mare parte dintr'un timp așa de scurt… (IORGA 1991: 91).

Cunoștințele lingvistice lacunare justifică așadar eșecul formării de „specialiști" în paleografia greacă, prevăzuți cu însușirile intelectuale cerute de o carieră consacrată exclusiv descifrării documentelor grecești. În contrast total cu prestația simplilor tehnicieni ai alfabetului grecesc, pasageră și neînchegată, stă efortul puținelor modele care și-au asumat exigența practicării constante și de durată (și abia în acest context se poate vorbi despre o „specializare"), sintetizând variantele limbii grecești cu vasta cultură a elenismului (Limona audiase și cursurile Facultății de Filologie Clasică), apoi cu abilități lingvistice exersate (în afară de greacă, Limona știa latină, franceză, bulgară, turcă și germană). Formula specializării paleografice, și, la urma urmelor, formula împlinirii unui veritabil elenist, e întărită de Șerban Tanașoca, în opinia[9] căruia în structura cultural-științifică a elenistului trebuie să se întâlnească în mod ideal formația clasicistului, a bizantinologului, a modernistului, mai exact a celui care se apleacă în măsură suficientă asupra antichității și a scrierilor literare și istoriografice antice, apoi a perioadelor succedente din istoria și civilizația Greciei medievale și moderne. Un elenist complet este un cunoscător de greacă veche, bizantină și modernă, acoperind deci întregul parcurs al limbii grecești, înzestrare ce l-ar îndreptăți să abordeze pertinent orice stadiu de dezvoltare a limbii și culturii elene.

O problemă sensibilă atinsă în *Declarația* lui Limona este aceea a evaluării calității traducerilor și rezumatelor realizate pentru documente în limbi și paleografii pe care evaluatorul nu le stăpânește:

> …mă ocup cu studiul documentelor grecești (traduceri, transcrieri și regeste) și numai eu cunosc limba greacă în această instituție. Acum se pune întrebarea: cum îmi controlează munca tov. Director? Tov. Director, deși ‹nu› cunoaște limba greacă, totuși îmi controlează munca, adică îmi

[9] Exprimată la 30 martie 2012, cu prilejul lansării volumului DINU 2012.

> controlează regestele. D-sa citește regestele mele și unde i se pare câte ceva obscur îmi cere ca să-i traduc din originalul grecesc: nu cumva n'am dat întocmai termenii grecești în românește? Desigur, uneori unii termeni grecești sunt redați aproape de sensul limbii, iar tov. Director atunci îmi dă sensul lor adevărat. Apoi tov. Director îmi cercetează munca și din punct de vedere istoric, adică dacă am redat anumite fapte istorice în regeste și care mie mi s'au părut de mică importanță și atunci tov. Director mă pune și-i citesc traducerea după original. (DGAS 105/1952: 42v.).

Trecând peste gradul de subiectivitate și de superficialitate al imixtiunii manageriale la care invită o atare împrejurare, semnalăm aici că, deși dimensiunea conținutului fișei de inventar este deja limitată de formatul tipizat, există curente arbitrare impozitive care stabilesc textul rezumatului la unul-două rânduri, în baza unor criterii desuete (precum „uniformizarea" inventarului arhivistic), iar verificarea și supervizarea ierarhică – etapa testării din traductologie[10] – lasă decidentului (un prim receptor) capacitatea de intervenție și de cenzură fără garanția competenței acestei învestituri, astfel încât pot apărea situații hilare, când sunt eliminate din fișă cuvinte care *doar se presupune* că ar încărca lectura. Soluția ideală este aceea ca lucrul cu documentele redactate în paleografii inaccesibile superiorului ierarhic să fie încredințat unui paleograf care prezintă și certificarea competențelor sale, precum și statornicie în preocupările de specializare. Nu întâmplător, Limona exprimă un veritabil *credo*, construit pe simțul dedublării și al abstragerii, nefavorabil acumulării de tonus social profitabil, dar compensat de universul documentelor grecești: „Cât mă privește, …mă simt singur cu mine însumi, ducându-mi munca ce mi s'a încredințat la bun sfârșit" (*ibidem*, 150/1952: 47); „Psihicul meu… în cea mai mare ‹parte› a timpului mă obligă să trăiesc în climatul meu sumbru." (*ibidem*, 130/1951: 15). Elaborate într-un mai mult sau mai puțin voluntar dicteu arhaizant, conceptele de scrisori din fondul personal LD, cu diverse exerciții de frazare neogreacă, scot uneori la suprafață expresivitatea turnurilor specifice documentelor cu care paleograful era atât de familiarizat.

Făcând suma inventarelor şi cataloagelor arhivistice al căror autor este Dumitru Limona, privirea panoramică asupra activităţii sale cu adevărat înfăţişează „o viaţă închinată cu totul şi cu totul prelucrării documentelor greceşti din Arhivele Statului" (LD 28: 32). Tratând fondurile create de negustorii vlahi ce au populat Evul Mediu românesc şi au lăsat o bogată arhivă drept mărturie detaliată a prezenţei lor, Limona a descoperit o cale sublimată de a-şi recăpăta identitatea pierdută prin dezrădăcinări şi alienare sufletească. Confirmarea unei asemenea viziuni o aduce Elena Moisuc[11] atunci când scrie

[10] Pentru imperativul abordării documentelor de arhivă prin prisma traductologică v. DASCĂL 2013a: 66-72 (subcapitolul I.3.3.).

[11] Căsătoria cu Maria-Elena Moisuc a avut loc la 10 decembrie 1954, iar divorțul la 12 ianuarie 1959. Născută în 1911, la Vaslui, Elena Moisuc a fost până în 1950 asistent

că acesta „a iubit mai presus de orice pe cuţovlahi, neamul căruia aparţinea şi a considerat drept datoria vieţii lui de a contribui la dezvăluirea unor aspecte din trecutul acestui neam” (*ibidem*). Dumitru Limona a fost așadar paleograful nu numai optim înzestrat pentru a desluși devierile limbii grecești transplantate în afara arealului ei nativ, dar și unicul chemat să recunoască și să transpună corect specificul antroponimic aromânesc al documentelor grecești, specific care suferă deformări elenizante în istoriografia românească tributară filoelenismului, și cu atât mai mult în unele instrumente de evidență arhivistică, realizate fără avizul de rigoare al informației istorice ce contextualizează identitatea etnică a protagoniștilor fondurilor[12].

Este impulsul care i-a inspirat arhivistului dezinteresata asistenţă ştiinţifică şi paleografică acordată cercetătorilor străini, precum şi susţinuta muncă de depistare a documentelor greceşti în arhivele româneşti, la solicitarea unor personalităţi. *Caracterizările* de evaluare menționează că acesta, „…fiind bun cunoscător al documentelor grecești din țara noastră, ‹a efectuat› depistarea de materiale documentare pentru delegațiile străine ce au studiat asemenea materiale…”, apreciindu-i virtuțile în activitatea de „depistare de documente privind relațiile cu Grecia sau pregătirea de materiale pentru microfilmare din limba greacă, cerute de cercetători străini” (DGAS-CADRE 19/1974: 35 și 32; pentru depistarea în arhivele grecești a documentelor referitoare la istoria României și constituirea (nota [21]) colecției „Microfilme – Grecia”, v. *infra*, p. 20 și nota [21]).

---

universitar la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, Facultatea de Litere și Filozofie, secția de Estetică (în această calitate făcuse și un stagiu doctoral în Germania), apoi arhivist la Arhivele din Buzău, Ploiești și Brașov. Autoritatea originalelor sale discursuri arhivistice, desprinse din fondul DGAS, este de apreciat și în prezent (v. *infra* notele [73] și [77]).

[12] Spre exemplu, contaminate de limba de redacție (maghiara, germana, latina), nume sonore ale negustorilor aromâni sunt ezitant și necontextualizat redate în inventarele Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale: „Dimitrie *Pano*” pro Dimitrie Panu (MOSS: 586), „Paul *Demeter*” pro Paul Dumitru (*ibidem*: 608); „Ioan *Czingo*” pro Ioan Cincu (SCS: 146), „Jenache Csingo” ori „Ienatche Csingo” pro Enache Cincu (*ibidem*: 175, 233), „Hadsi Thodor” pro Hagi Tudor, „N. *Radutz*” pro N. Răduț (*ibidem*: 175). Pentru ortografierea optimă a numelor, instrumentul cel mai indicat sunt, desigur, cataloagele lui Limona, ale căror indici antroponimici, toponimici, hrematonimici ș.a. sunt revelatori. În favoarea adâncirii confuziilor de acest fel conlucrează prevederile *Normelor Tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale aprobate de directorul general prin ordinul nr. 227 din 18 iunie 1996*, care impun notarea antroponimelor în dependență de ambalajul grafic din document (art. 14e), lăsând astfel la latitudinea cercetătorilor problema identității etnice, în ciuda faptului că primul (și adesea unicul) deținător al informației contextuale este arhivistul. Reguli clare, logice și definitive de transpunere a numelor proprii din documentele în limbi străine stabilește TRANDAFIRESCU 2000: 221-225, care insistă asupra importanței reconstituirii specificului etnic și național al denominației personale, subliniind erorile istoriografice și arhivistice induse de redarea literală.

Drept răspuns al generozităţii sale, lui Limona îi erau trimise din Grecia lucrările importante publicate acolo, precum și lămuriri despre noutățile documentare achiziționate (microfilme, copii etc.).

În semn de recunoaștere a meritelor sale științifice, o serie de autori români şi mai ales străini i-au recenzat şi citat opera în prestigioase publicaţii interne şi internaţionale. Nume ca Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, N.A. Constantinescu, Mihail M. Fănescu, Max Demeter Peyfuss, Leandros Vranoussis, Panaiotis G. Nikolopoulos, N. Andriotis, Char. Papastathis, Ath.E. Karathanasis sunt reiterate și în corespondența personală a arhivistului, organizată ca grupă distinctă în fondul LD. Astfel, printre corespondenţii săi din Grecia, Dimosthenis Kokkinos[13], directorul periodicului „Ἠπειρωτικὴ Ἑστία”, îşi exprimă bucuria și prețuirea comunicării intelectuale cu Limona (LD 18: 2, 7). Cu Ioannis K. Vasdravellis, secretarul general al Societăţii de Studii Macedonene din Thessaloniki, D. Limona poartă, de asemenea, o remarcabilă corespondenţă despre textele unor articole şi despre politica editorială a periodicelor greceşti. Profund recunoscător pentru atenta şi binevoitoarea îndrumare oferită în timpul stagiului său de documentare în arhivele româneşti, Stoian Maslev întreţine de-a lungul anilor relaţii amicale cu arhivistul, animate de dezvăluiri ştiinţifice şi metodologice, de recomandări bibliografice şi de invitaţii în Bulgaria. Cu sentimente de vie amiciţie îi scrie din partea întregii sale familii Angheliki Skarveli Nikolopoulou[14]. Leandros Vranoussis[15], directorul Centrului de

[13] D. Kokkinos a beneficiat de colaborarea lui Limona la transcrierea unor documente din fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” (de exemplu, XIII/54 și XIII/68; LD 18: 7) și i-a solicitat entuziasmat să-i trimită lucrări bazate pe documente, spre a fi valorificate în „Ἠπειρωτική Ἑστία” (revistă lunară de folclor, literatură, economie, ştiinţă, educaţie, arte, editată la Ioannina), întrucât „Temele, care au legătură cu grecii din România și, în mod special, cu epiroții din anii ocupației otomane, constituie date interesante pentru cercetarea și bibliografia noastră istorică.” (*ibidem*: 16-17). În aceeași gamă de relații trebuie inclusă și corespondența cu Anastasios Efthimiou (din Conița), editor de documente și ziarist pasionat de istoria și folclorul Epirului, care, la recomandarea lui D. Kokkinos, îl roagă pe Limona să-i trimită din arhivele bucureștene copii de scrisori și texte referitoare la istoria Epirului, pentru a le publica în transcriere (*ibidem*, 17).

[14] Limona îi intermediase cercetarea unor documente de la Academie și de la Arhivele din Brașov, trimițându-i-le pe suport microfilmat (LD 22: 7). Soţul acesteia, Panaiotis G. Nikolopoulou, era în anul 1975 directorul Secţiei Manuscrise de la Biblioteca Naţională a Greciei.

[15] Filolog, istoric, cercetător și scriitor al temelor Epirului și despre Rigas Fereos Velestinlis, directorul Arhivelor Medievale ale Academiei din Atena, Leandros Vranoussis (1921-1993), originar din Ioannina, a petrecut un an cu familia la București (în 1927), apoi a urmat gimnaziul la Grevena. Elena Moisuc îi anunță printr-o epistolă moartea lui Limona, completând: „Sunteți printre puținii care au intuit acea *ἀγάπη* care i-a dat tăria să străbată cu atîta minuție și exactitate materiale atît de aride și monotone

Cercetări Medievale şi Neogreceşti al Academiei din Atena, îi trimite scrisori ce conţin entuziaste mulţumiri şi, totodată, confesiuni despre stadiul de lucru al propriilor cercetări, despre dileme istorice – precum conflictul din 1790 dintre Rigas şi serdarul Christodul Kirlian/baronul von Langenfeld – sau bibliografice, ca, de pildă, anonimatul cărţii *Σάλπιγξ τῆς Ἀληθείας* (Trompeta Adevărului, 1792); concepându-şi una dintre epistole ca un jurnal (4-5 aprilie 1974), acesta îi adresează lui Limona îndatoritoare rânduri despre nepreţuitele resurse documentare furnizate, comunicându-i superlativ admiraţia faţă de rezultatele muncii sale:

> Εἶναι ἀξιοθαύμαστη ἡ ἐργασία ποὺ ἒχετε κὰμει. Πὸσος μόχθος, πόση ἀκρεὶβεια, πὸση εὐσυνειδησία, πόση ἀγαπη πρὸς τὴν ἱστορὶα καὶ τὴν ἐπιστήμη! Εἶσθε πραγματικὰ ἕνα σπάνιο ὑπόδειγμα ἀρχειοδιφικῆς ἐργασίας. Εἶμαι σὲ θέση νὰ ξέρω πόσο ἄχαρη καὶ κοπιαστικὴ εἶναι αὐτή ἡ ἀργασία γιὰ ἐκεῖνον ποὺ τὴν κὰνει, ἀλλὰ καὶ πόσο χρήσιμη γιὰ τούς ἂλλους ποὺ τὴν βρὶσκουν ἕτοιμη καὶ τὴν χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν προαγωγή τῶν ἐρευνῶν τους. (Este uimitoare lucrarea pe care aţi făcut-o. Câtă trudă, câtă acribie, câtă conştiinciozitate, câtă iubire pentru istorie şi ştiinţă! Sunteţi într-adevăr un rar exemplu al muncii de căutare în arhive. Mă aflu în situaţia de a şti cât de neplăcută şi epuizantă este această muncă pentru cel care o face, însă şi cât de folositoare pentru ceilalţi care o găsesc gata şi o folosesc pentru progresul cercetărilor lor; *ibidem*, 25: 8).

De la Institutul de Studii Istorice din Voivodina (Serbia), Nikola Gavrilović îi trimite lui Limona revista în care publicase un articol despre lucrarea LIMONA 1958. Pe ton afectuos, Ath.E. Karathanasis îi mulţumeşte pentru îndrumarea primită în timpul şederii în România; la puţin timp după moartea lui Dumitru Limona, istoricul – la acea vreme colaborator ştiinţific al Institutului de Studii Balcanice – transmite Elenei Moisuc regretul adânc pricinuit de dispariţia „neuitatului prieten", amintindu-şi-l ca pe un „exemplu luminat: un om rar, unul din cei mai buni cercetători pe care i-am cunoscut", „o mare, importantă şi respectabilă persoană" (LD 28: 27). Durerea sa este cu atât mai mare cu cât scopul iniţial al scrisorii fusese acela de a anunţa că obţinuse permisiunea autorităţilor greceşti ca Limona să călătorească în Grecia. Preocupat de soarta manuscriselor nepublicate ale lui Limona, Ath.E. Karathanasis este, de asemenea, autorul necrologului în care îl recomandă pe arhivist drept „unicul care s-a ocupat sistematic de interesantele teme ale vieţii economice din Balcanii de Nord", „simplu şi excepţional om care a îmbinat hărnicia cu o rară bunătate"

cum sunt arhivele comerciale. În adevăr, a iubit mai presus de orice pe cuțovlahi, neamul căruia aparținea, și a considerat drept «datoria» vieții lui de a contribui la dezvăluirea unor aspecte din trecutul acestui neam. …Cu nesfârșită tristețe îmi îndrept și eu gîndurile către acel paradis pierdut al copilăriei lui și către oamenii – printre care sînteți și Dv. – care i-au adus o bucurie în viață…" (LD 28: 32).

(„...ο μόνος ίσως που ασχολήθηκε συστηματικά με τα ἐνδιαφέροντα θέματα του οικονομικού βίου της βόρειας Βαλκανικής", „απλό και εξαίρετο ἀνθρωπο που συνδύαζε την εργατικότητα με τη σπάνια καλοσύνη", în „Δελτίον Βαλκανικής Βιβλιογραφίας. Bulletin de Bibliographie Balkanique", IV (1977), *apud ibidem*: 1-2).[16]

Ecoul morţii lui Limona îl resimte şi reputatul profesor Vasile G. Barba, care, adânc mişcat de tristul eveniment, evocă elogios un portret caracterial coborât din ramele unei profesii semiobscure:

> ...îl cred încă printre noi: modest şi harnic cum numai cei valoroşi pot fi; taciturn şi profund, rece în aparenţă dar de o bogăţie şi căldură sufletească pe care parcă se jena s-o dezvăluie; sobru ca un patrician roman şi pudic ca o adolescentă; gata oricînd să scormonească în tainele documentelor prăfuite ca să scoată la iveală ştiri şi fapte despre înaintaşii pe care i-a iubit mult şi i-a cinstit atîta prin truda lui de fiecare zi. (*ibidem*: 41[17]).

Numărul mare al celor ataşaţi de modul lui de a fi şi de rezultatele muncii sale este dezvăluit de impresionanta colecţie de cărţi poştale şi de vizită, de felicitările şi scrisorile ce intră în componenţa fondului său personal[18]. Personalitățile instituțiilor de cultură grecești, cu care se afla în strânsă colaborare, primeau de la Limona periodice și materiale referitoare la vlaho-elenismul din

[16] Necrologul evidențiază contribuția majoră la dezvăluirea rețelelor comerciale ale grecilor din diaspora, constituite din comersanți macedoneni (originari din Serres, Thessaloniki, Siatista, Kastoria, Trikala, Larissa), stabiliți mai cu seamă în Transilvania, Țara Românească, Viena, Constantinopol, Trieste. În anul dispariției arhivistului, istoricul dedică memoriei acestuia și un articol compus din trei studii (KARATHANASIS 1977), dintre care cel intitulat *Συμβολή στήν προσωπογραφία τῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς κομπανιάς τοῦ Sibiu (τέλη 18ου – ἀρχές τοῦ 19ου αἰ.)* reprezintă o contribuție notabilă la cercetarea personalității câtorva companiști „greci" din Sibiu în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea: Hristodul Hagi Ioan, Hagi Constantin Pop, Triandafil Guma, Răduț Stoica, Chiru Tatargiu, Nan Ziguri, Gheorghe Villara, Gheorghe Manicati Safranu.

[17] În acest document, V. Barba face trimitere la proiectarea unei monografii a comunei Livezi, care să includă și lista lucrărilor lui Limona. De asemenea, își anunță tot sprijinul pentru valorificarea manuscriselor nepublicate, „cu sentimentul că-mi îndeplinesc o firească datorie față de un vechi și constant prieten-consătean."

[18] În înșiruirea lor intră: Konstantinos Athanasios Diamandis (directorul Arhivelor Generale ale Statului, Atena), N. Andriotis (profesor la Universitatea din Thessaloniki), Marta Bur Markovska (Institutul de Studii Balcanice din Sofia), Charalambos Fraghistas (preşedintele Societăţii de Studii Macedonene a Institutului de Studii Balcanice din Thessaloniki), Ioannis K. Vasdravellis, Gheorghios P. Kournoutos şi G.T. Maranghides (directori generali ai Relaţiilor Culturale din Ministerul Culturii şi al Ştiinţelor, Atena), Chryssa Maltezou (Centrul de Studii Bizantine al Institutului de Cercetare al Greciei, Atena), Panaiotis G. Nikolopoulos, Charalambos K. şi Despina Papastathis, Kleoboulos Tsourkas (director al revistei „Μακεδονικὴ Ζοή", din Thessaloniki), prof. Dimitri J. Delivanis şi mulţi alţii, ale căror nume au fost deja pomenite.

spațiul balcanic, cu mărturii de arhivă puse în valoare grație preocupărilor științifice românești; spre exemplu, I.K. Vasdravellis confirmă încântat primirea numerelor din „Revista Arhivelor” ce conțin studiul despre Hagi Moscu, iar Ath.E. Karathanasis face dovada că el primise, pe lângă acestea, cartea lui OȚETEA 1977.

Conținutul și importanța documentelor grecești catalogate de Limona au fost temeiul unui activ schimb de adrese oficiale între Arhivele străine și cele românești, și chiar al stagiilor de perfecționare a arhiviștilor și cercetătorilor de peste hotare, aspect care deschidea la acea vreme anvergura profesională a arhiviștilor brașoveni. Spre exemplu, la ședința de bilanț pe anul 1960, M.R. pune în evidență scrisoarea de mulțumire trimisă Arhivelor românești de către directorul Bibliotecii Naționale din Sofia[19] și „propune că așa după cum arhiviștii delegați care au vizitat Arhivele din țara noastră au avut posibilitatea de a-și îmbunătăți cunoștințele cu ceea ce au văzut la noi, astfel ar putea învăța și cadrele tinere din colectivele de muncă ale Arhivelor din țara noastră dacă ar avea prilejul să se ducă în schimb de experiență la Arhivele din țările de democrație populară” (DGAS 67/1960: 105).

Parcurgând corespondența din fondul personal, transpare cu claritate ecoul puternic stârnit de opera sa în rândurile elitelor eurobalcanice, aflate în consecventă căutare de date suplimentare și de repere pentru temele predilecte de cercetare. Prin articolele sale, Limona a găsit un făgaș de promovare a Arhivelor și, totodată, un mijloc de eficientă popularizare a informațiilor despre fermentul economic reprezentat de elementul aromânesc în țările române și Transilvania secolelor al XVII-lea – al XIX-lea, lansând în circuitul științific documente cu mare înrâurire asupra orizontului cultural al comunităților aromâne din Grecia și al forurilor academice macedonene, precum Societatea de Studii Macedonene (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών), ori Institutul de Studii Balcanice (Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου); acest fapt se reflectă și în călduroasele invitații personale adresate de către conducerea acelor organisme științifice, reprezentată de somități ca Vasilios Laourdas sau Charalambos Fraghistas. Aprecierea şi renumele de care s-a bucurat în instituțiile românești şi internaţionale (Limona însuși era membru al Societății de Științe Istorice și Filologice, filiala Brașov) se vădesc în invitaţiile nominale pentru participarea la

[19] Biblioteca de Stat „Vasil Kolarov” din Sofia mulțumește oficial pentru atenția și curtoazia cu care a fost primit Stoian Maslev în timpul șederii sale în România (la București, Brașov și Sibiu): „…Ținem să mulțumim în mod deosebit tov. dr. Elena Limona și D-tru Limona…, care au secundat cu zel și competință munca științifică a colaboratorului nostru și care i-au oferit servicii importante în cercetarea și descifrarea a diverse documente și i-au furnizat informații prețioase asupra literaturii ce a avut de consultat… Ne permitem în fine de a vă mulțumi în mod afectuos pentru cărțile care au fost oferite colaboratorului nostru și care vor fi larg folosite în studiile sale științifice…” (21 iunie 1960, LD 14: 15).

congrese, conferinţe şi şedinţe de comunicări, venite din partea Comitetului Institutului de Studii Balcanice (pentru Simpozionul „L'époque phanariote”, Thessaloniki, 21-25 octombrie 1970), a Primăriei din Rethimnon (pentru Congresul Internaţional de Studii Cretane, Rethimnon, septembrie 1971), a Societăţii de Studii Peloponeziene din Atena (pentru Congresul Internaţional de Studii Peloponeziene, Sparta, 7-14 septembrie 1975), sau a Comisiei pentru Istoria Instituţiilor şi Dreptului Balcanic (pentru întrunirea de la Bucureşti, 12 noiembrie 1976).

Cu toate acestea, Limona a călcat pământul Greciei doar de două ori, prima dată cu ocazia participării la Simpozionul „L'époque phanariote” (1970)[20]. Arhivistul român a avut atunci prilejul de a audia o pleiadă de cercetători ai elenismului şi, mai ales, de a vizita, în timpul excursiei programate, ținuturile din care s-au revărsat miile de negustori din documente, de a lua parte la recepţia dată, în prezenţa înaltelor oficialităţi, pentru aniversarea naţională a eliberării oraşului Thessaloniki şi în onoarea participanţilor la simpozion, la sărbătoarea Sfântului Dumitru şi la ciclul de manifestări culturale prilejuite de aceste evenimente, patronate de Universitatea „Aristotel” din Thessaloniki. Simpozionul a constituit pentru Dumitru Limona o bună ocazie de a stabili contacte intelectuale şi personale, fructificate din plin în anii succedenți, după cum probează avalanşa corespondenţei care i-a urmat. Este de necontestat că, la rândul său, Dumitru Limona a produs o puternică impresie asupra unor cercetători, ale căror studii au fost influenţate după întâlnirea cu arhivistul (printre aceştia se află Ath.E. Karathanasis şi Despina Tsourka-Papastathi). Pentru Dumitru Limona, experienţa unei astfel de comuniuni spirituale s-a repetat o singură dată, în vara anului 1973, când, în cadrul schimburilor intelectuale eleno-române de la Thessaloniki, a vizitat arhivele şi bibliotecile din Grecia, întocmind utila evidenţă a documentelor referitoare la România[21]. Impactul acestor două călătorii în Grecia a fost resimţit adânc de arhivistul român, iar confirmarea vine și din partea soţiei sale: „Într-o viaţă extrem de grea şi plină de amărăciuni de toate felurile, zilele petrecute la Atena şi la Salonic au fost cele mai luminoase zile din

[20] Directorul Institutului de Studii Balcanice era la acea vreme V. Laourdas, iar printre participanţi s-au numărat Kl. Tsourkas, Alex. Ciorănescu, A. Pippidi, L. Vranoussis, Ch. Fraghistas.

[21] Pornindu-se de la această evidență s-au făcut mai apoi și deplasările în Grecia ale unui alt angajat al Arhivelor (pentru care formalitățile de călătorie erau mai lesne de realizat – și aici se poate ridica problema justeței atribuirii misiunilor profesionale; cf. LIVEZEANU 1977 și 1979), iar din fragmentele de fonduri și din documentele depistate de către Dumitru Limona a fost alcătuită colecția de „Microfilme – Grecia”; LD conține caietul cu însemnarea depistărilor referitoare la România în arhivele grecești (LD 2: 41-49). Deoarece accesul la fondul DGAS *post* 1963 este restricționat, datele despre contribuția lui Limona în această importantă direcție arhivistică (precum și în altele, la fel de semnificative) nu pot fi deocamdată completate.

viaţa lui, purtînd în gînd cu recunoştinţă pînă în ultima clipă a vieţii pe toţi cei care au contribuit la acea lumină...” (LD 28: 32v.).

Lista bogată a corespondenţilor săi, tonul sincer, cald şi amical cu care aceştia i-au scris despre subiecte nu numai savante, ci şi profund umane, dezvăluie discretul umanism şi aleasa sensibilitate ale lui Limona. Numeroase adrese și scrisori au drept mesaj solicitări de copiere a unor documente de interes excepțional, pornind de la rezumatele extinse din cataloagele publicate[22], însă un lung șir de epistole dezinteresate ale unor cercetători sau oameni de cultură conțin pur și simplu confesări de stări intime și sentimente de prețuire. Acestea sunt doar câteva aspecte care contrazic o imagine exterioară lacunar construită şi pe nedrept voalată de un destin abrupt, artizan al unei personalități „...improprii pentru cultivarea relaţiilor sociale profitabile” (*ibidem*: 36), dar sublimate prin generozitatea dezvăluirilor istorice, „…în ciuda firii lui de arici – în fond, firea ţăranului român, care nu vrea, nu poate, nu știe să-și exprime sentimentele, îndeosebi pe cele pozitive…” (*ibidem*: 29).

2. Biografia și experiențele sociopolitice

Anumite secvențe biografice identifică punctul de iradiere a tribulațiilor lui Dumitru Limona, și, în egală măsură, sursa dezavantajelor din traiectoria profesională şi a tarelor personalităţii sale sociale. Venind în România, Dumitru Limona a purtat cu sine amprenta alogeniei, la fel cum în Grecia purtase stigmatul vlahității filoromâne. De origine aromân din satul Megala Livadia (i.e. Livezi, pe muntele Paicu, în regiunea meglenă Pella a Macedoniei grecești), născut la 28 octombrie 1912[23] ca fiu al lui Sterie şi al Zoiţei (fostă Merca), Limona prezintă în ascendența sa pe linie paternă cel puțin un indiciu al participării spiței sale la rebeliunile de emancipare a elementului aromânesc din acele ținuturi de la începutul secolului al XX-lea; familia sa, odată cu numeroase alte familii de aromâni, a oferit de bună seamă tribut represaliilor practicate în anii 1906-1907 de către statul grec prin intermediul bandelor de antarți (comuna

[22] Fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” suscită și în prezent un viu interes pentru Departamentul de Istorie și Arheologie din cadrul Facultății de Filozofie a Universității din Ioannina, care, având drept reper catalogul LIMONA 1983-1987, a solicitat recent copierea unei părți consistente din fond.

[23] Ruperea de locurile natale l-a determinat în 1939 să deschidă acţiune la Tribunalul judeţului Durostor pentru constatarea datei naşterii, prin audienţă publică, în baza declaraţiilor martorilor Apostol Meliu şi Sterie Handuri şi în prezenţa rudelor, căci Dumitru Limona se afla în lipsă de acte de stare civilă şi registre, „care nu se găsesc, mai ales că nici nu se ţineau şi unde s'a ţinut pe alocuri, au fost distruse în timpul războiului” (LD 1: 37). Abia în 1950 i se va întocmi la Sfatul Popular al Comunei Urbane Braşov extrasul după registrul stării civile pentru născuţi, iar certificatul de naştere îi va fi eliberat la 9 noiembrie 1954 (*ibidem*: 37-38).

Livezi a fost una dintre localităţile cele mai afectate de masacre, v. MINOV 2011), context în care se plasează imigrările hemoragice în România şi într-un târziu colonizarea Cadrilaterului (mai ales după dislocarea grecilor pontici şi schimbul de populaţie între Grecia şi Turcia, având ca scenă de interes regiunile locuite de aromâni). Astfel, pe „lista românilor din Meglenia arestaţi prin înscenările lui Askitis[24] şi aruncaţi în diferite închisori din Turcia" (NICEA 2001: 25-27) este trecut printre arestaţii din satul Livezi şi un anume Guşu I. Limona[25]. Alte fapte de combativitate petrecute în familia sa – în afară de participarea tatălui în primul război mondial (ONAC-Tulcea 892: 9) – sunt enunţate într-o *Autobiografie* din 1962, în care arhivistul, pus să-şi detalieze din toate punctele de vedere arborele genealogic, mai ales în privinţa rudelor din străinătate, precizează că despre Sterie N. Merca, unchi după mamă (născut în 1890 şi rămas în Grecia), a aflat în anul 1948 de la nişte refugiaţi greci din Macedonia că i-ar fi sprijinit pe partizanii greci în timpul războiului (DGAS-CADRE 19/1974: 91).

Traiul într-o familie extrem de săracă – ocupaţiile rudelor erau cizmăritul şi croitoria, unii membri fiind „căşari" sau cântăreţi bisericeşti[26] – i-a marcat copilăria, „un conglomerat de amintiri triste" (LD 28: 29-30), din care secvenţe clare sunt păstoritul şi palma primită de la învăţător pentru delictul de a-şi rosti limba maternă[27]. Limona a învăţat mai întâi la şcoala primară greacă din Livezi (în 1919-1923, cu întreruperi), apoi la şcoala primară românească din comună (în 1924, tot cu întreruperi); în descrierile autobiografice notează la rubrica „motivul plecării: din cauza prigoanei naţionale greceşti", rememorând: „…în anul 1924 am frecventat şcoala primară romînească din comuna natală, aproape 4 luni de zile, după care timp am fost nevoit să întrerup cursurile din cauza marii

---

[24] Theodoros Askitis, interpret pentru limba turcă al Consulatului Grecesc din Thessaloniki, ucis de comitagiii bulgari la 22 februarie 1908.

[25] „Guşu" este hipocoristic al andronimului *Gheorghe* („Gheorguşu"), sau *Sterghiu*/*Sterie* („Sterguşu"). În sursele cercetate nu există dezvoltări ale informaţiei, însă plasarea acestui Guşu în genealogia lui Dumitru Limona este neîndoielnică (lecţiunea „*Cuşu* I. Limona" în DIAMANDI 1938: 185 este mai probabil una eronată). Dat fiind că bunicul patern al lui D. Limona se numea Gheorghe (ONAC-Tulcea 892: 9, ONAC-Durostor 678: 4), nu este exclus ca el însuşi să-l fi întrupat pe acest Guşu. Mai mult, Mihail Handuri din Livezi, celebru luptător activ şi lider în banda de armatoli a lui Ioryi Mucitani (v. NICEA 2001, *passim*), deţine patronimul care în 1939 se va regăsi între cele ale martorilor de la Tribunalul Durostor, atunci când Limona îşi va reconstitui identitatea pe tărâmul românesc.

[26] Despre fratele tatălui său, Taşcu Gh. Limona, negustor în Grecia (înainte de a emigra), şi, după cedarea Cadrilaterului, deţinător al unei prăvălii pentru comerţul de manufactură în Botoşani (ONAC-Durostor 678), arhivistul pretinde în autobiografii fie că nu-l cunoaşte, fie că ar fi fost cizmar în Grecia, iar în România agricultor, apoi cioban.

[27] Versiunea Elenei Moisuc – poate denaturată şi suprapusă altui episod rememorat de Limona în particular – face trimitere la gestul de a purta tricolorul românesc la şapca de şcolar (LD 28: 29).

prigoane a autorităților grecești împotriva naționalităților conlocuitoare, care-și dădeau copiii la școlile de limbă maternă.” (DGAS-CADRE 19/1974: 69). La întregul context al tragediei comunităților aromâne din Grecia se referă plenar atunci când, completând secțiunea „Considerații critice și autocritice” din cuprinsul *Autobiografiei* de la 28 mai 1954, într-un discurs bine dozat ideologic pentru a conveni din punct de vedere doctrinar și decantându-și atent posibilele vulnerabilități biografice, încadrează politica de exclusivitate etnolingvistică adoptată de guvernul grec ca reflex al strategiei de fixare a politicii identitare:

> Făcând comparație între drepturile reale și libertățile naționalităților conlocuitoare din R.P.R. și garantate de Constituție, cu drepturile și libertatea scrise numai pe hîrtie ale naționalităților din Grecia, îmi dau seama că în Grecia n-au existat și nu există aceste principii de viață. Guvernele reacționare de la Atena au dus o politică de totală desnaționalizare față de romîni, sîrbi, bulgari etc., prin măsurile lor represive împotriva naționalităților conlocuitoare[28]. În Grecia bulgarul, turcul, romînul n-are dreptul să cunoască lumea în limba sa maternă, chiar și salutul[29] în grai matern era interzis... Încă mi-aduc aminte de palma pe care am primit-o la Școala greacă dela un învățător grec, pentru simplul motiv că am chemat pe un coleg să ne jucăm în graiul matern. La școala greacă în orele de istorie învățătorul ne spunea că limba greacă este limba în care a vorbit la început D-zeu, iar misiunea Greciei este aceia de a civiliza popoarele lumii; a fi grec înseamnă a fi creștin și viceversa, iar pentru a fi grec trebuie să renunți cu desăvîrșire la limba maternă și la obiceiurile poporului. Acum îmi dau seama de rasismul grecesc: ‹a›romînul era considerat romîn șchiop[30], bulgarul barbar cu cap mare, turcul cîine[31] etc. Am venit în țară cu anumite resentimente față de poporul grec, fără să-mi dau seama că nu poporul grec este de vină, ci guvernele reacționare. …Și din cauza aceasta în sufletul meu se înfiripase credința greșită că naționalitățile conlocuitoare trebuie să renunțe la limba maternă și să-și însușească limba națiunii majoritare, dovedind prin aceasta că sunt cetățeni loiali statului și să fie astfel în afara persecuțiilor naționale[32]… (*ibidem*: 75).

După anul de școală românească, în perioada 1925-1926 Limona a lucrat ca ucenic la cizmăria din Livezi, pentru ca după dezrădăcinarea petrecută odată cu emigrarea familiei în România[33] să se stabilească în comuna Atmageaua

[28] *Aliter*: „persecuții barbare” (DGAS-CADRE 19/1974: 78).
[29] *Aliter*: „salutul zilnic” (*ibidem*: 78v.).
[30] *Aliter*: „român șchiop de neam țigănesc” (*ibidem*), aluzie la exonimul „cuțovlah”.
[31] Aluzie la porecla „σκύλοι” (câini), atribuită turcilor.
[32] *Aliter*: „și să scape astfel de anumite represalii” (*ibidem*).
[33] Familia sa a sosit în țară la 25 martie 1926, „cu vaporul «Durostor», în grup” (ONAC-Tulcea 892: 9). Gestul diplomatic făcut la acea vreme de statul român față de populația aromână din Grecia s-a dovedit doar parțial benefic, și aceasta mai ales pentru

Tătărească[34] (Tatar Atmagea, județul Durostor), unde și-a completat studiile primare (clasa a IV-a, în 1927-1928). La cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, în vara anului 1940, familia sa a fost evacuată la Oltenița (județul Ilfov), de unde după numai câteva luni s-a mutat la Cataloi (județul Tulcea)[35].

Grație îndrumării primite de tatăl său de la un profesor macedonean din Sinaia[36] – eveniment memorabil și decisiv pentru formarea fiului, deoarece

condiția culturală și spirituală a macedonenilor, deoarece situația sociomaterială a celor mai multe familii nu numai că nu s-a ameliorat în România, dar chiar a suferit un proces de pauperizare, ținând cont, în afară de ruperea de ocupațiile tradiționale, de lipsa de dotare cu inventar agricol la împroprietărire. Limona amintește în *Autobiografiile* din dosarul său personal suferința adusă de sărăcia care l-a împiedicat să-și urmeze studiile în diverși ani sau să urmeze tratamente medicale adecvate, ori compromisurile profesionale necesare pentru subzistență; evidente documentar sunt dificultățile familiilor de coloniști aromâni nevoite să lucreze cu vite împrumutate un pământ adesea doar în mică măsură cultivabil din această cauză; recolonizarea din 1940 nu a luat în calcul nici măcar aspectul că familiile reîmproprietărite erau deja la vârsta și starea fizică la care nu mai făceau față muncilor agricole, lăsând la o parte repetarea problemei lipsei inventarului agricol – condiții care au dus la predări masive de pământ statului român și la condamnarea la sărăcie a respectivelor familii.

[34] Pentru distribuția topografică a familiilor coloniștilor macedoneni (între care Limona, Handuri, Barba) v. ONAC-Durostor/Tulcea/Constanța/Caliacra *et* CUȘA 2004: 60-114.

[35] La recensământul general al României din 1941 (pentru care deține adeverință din 9 aprilie 1941), Limona a dat declarație completând formularul „REF", privitor la recensământul populației refugiate.

[36] Probabil Vasile G. Barba, distinsul profesor al Universităţii din Braşov, apoi al Universităţii din Freiburg, consătean din Livezi al familiei Limona (emigrat odată cu aceasta și stabilit în aceeași localitate) şi consecvent îndrumător spiritual al lui Dumitru Limona, dar, mai presus de toate, lider al diasporei aromâne, consacrat ca veritabil „apostol al aromânilor" prin demersurile de promovare a limbii şi culturii neamului său. În listele autobiografice furnizate în 1961, Limona îl indică pe profesorul Vasile Barba de la Institutul Politehnic din Brașov în rândul persoanelor care pot oferi relații despre el (DGAS-CADRE 19/1974: 94). După moartea paleografului, Elena Moisuc îi amintește acestuia „legăturile mai vechi ale lui cu Dv., bazate pe comunitatea profundă de sat și neam, contactele mai dese de la Brașov, mai rare după mutarea lui la Bucureşti, precum și cele foarte recente de la București, cu sfaturile, îndemnurile și dojana prietenească pe care i le-ați adresat", justificându-i sincopele de comunicare: „Numai că fiecare om este o individualitate aparte, asupra căreia întîmplările vieții personale își pun amprenta de neșters și îi trasează în bună parte calea în viață. …l-au făcut impropriu pentru cultivarea relațiilor sociale profitabile, lăsîndu-i drept cale unică de afirmare și realizare munca intensă și conștiincioasă". Amplul discurs viza în mod persuasiv susținerea lui V. Barba pentru editarea manuscriselor nepublicate ale lui Limona: „Într-o profesie destul de ingrată în ce privește satisfacțiile de vanitate, el a reușit să lase în urma lui cîteva lucrări durabile. …Ce mult s-a întristat cînd a constatat că Leonida Scrima, Perivole… ignoră această contribuție, în timp ce la Centrul de cercetări medievale și neo-elenice al Academiei din Atena și-a găsit volumele la loc de cinste, legate în piele… Întrucît

Sterie a străbătut pe jos drumul de la Atmageaua Tătărească la Sinaia, din lipsa banilor pentru tren – Dumitru Limona va fi înscris la Seminarul Teologic Central din Bucureşti (1928-1936). Și-a dorit să urmeze liceul, dar nu a putut din cauza costurilor prea mari, astfel că a frecventat „singura şcoală de atunci în care nu se plăteau taxe". În realitate, nefiind chiar o alegere constrânsă doar de sărăcie, patosul teologic al lui Limona se dezvăluie a fi unul autentic, mărturisit constant în mai toate declarațiile autobiografice inserate în diversele memorii înaintate pe durata detenției sau a activității profesionale, și adânc sădit în schemele sale de gândire spirituală[37]. În sistemul instituțional comunist Limona a trebuit însă uneori să-și camufleze profilul de formație teologică și să emită unele auto-corecturi ideologice (cum e, de exemplu, teoria despre justiția socială și reformarea creștinismului prin revenirea la simplitatea și puritatea primilor creştini): „Desfiinţând convingerile din ființa mea, amintite mai sus, nu înseamnă că n-au rămas în mine și alte rămășițe[38] ale școlii vechi unde am urmat…" (*ibidem*: 74).

După o perioadă de suferință – în intervalul 1936-1937 Limona frecventase anul I de facultate, apoi în lunile ianuarie-aprilie ale lui 1938 rămâne acasă, bolnav şi lipsit de mijloace materiale pentru studii –, o scurtă experienţă funcționărească din 1938 (mai-iulie) îl află la primăria Calipetrova (Kalipetrovo, județul Silistra, localitate cu populație exclusiv bulgară), apoi alta pedagogică (1 noiembrie 1939 – 31 august 1940) la şcoala primară din satul Orta-Mahle (comuna Rahman Așiclar, județul Durostor). Şi-a continuat educația în 1940-1942 (anii II, III și IV) și 1944-1945 (anul IV), ca bursier la Facultatea de Teologie a Universităţii din Bucureşti, care i-a adus note modeste, dar şi o menţiune în „caietul de studii universitare", ocazionată de „cea mai bună lucrare de seminar" pentru anul III, premiată cu suma de 5.000 de lei. Rândurile lăsate de Elena Moisuc arată însă că tânărul Limona a fost nevoit în studenţie să se întreţină din meditaţii, pentru care, ca să economisească banii de tramvai, bătea Bucureştii de la un capăt la altul. Mai mult, în 1942 figurează timp de cinci luni

problema aromânilor este scumpă și inimii Dv., …vă semnalez, alături de lucrările publicate ale lui D. Limona, pe cele nepublicate, din care pot fi scoase încă multe informații prețioase pentru istoria aromânilor, ca și pentru istoria comerțului." (LD 28: 36-37).

[37] Inclusiv atunci când și-a luat în primire locul de muncă de la Societatea Petroliferă „Unirea", Limona și-a argumentat angajamentul pe valorile de inspirație religioasă: „Subsemnatul Limona St. Dumitru student al Facultății de Teologie din București…, declar pe cuvânt de onoare că mă voi supune tuturor dispozițiunilor care garantează ordinea, disciplina și bunul mers al Societății, nu numai în orașul Târgoviște, dar și în orice localitate în care aș fi și cu serviciul. Cele de mai sus mi le recomandă conștiința creștină, formată de Facultatea de Teologie. Limona St. Dumitru, funcționar la Societatea Petroliferă «Unirea»." (CNSAS I 236588: 17v.).

[38] *Aliter*: „nu înseamnă că în sufletul meu nu sunt și alte reminiscențe" (DGAS-CADRE 19/1974: 79).

ca funcționar diurnist la Direcţia Generală a Institutului Central de Statistică (Secția Recensământul Agricol) din cadrul Consiliului de Miniştri. În timpul studiilor Limona a fost cazat la Internatul Teologic (martie 1941 – iunie 1942) şi la Căminul „Asistenţa Universitară” (sau Căminul „Matei Voevod”). De ultimul loc de cazare se leagă evenimentele care aveau să-i influențeze decisiv existența.

Ca şi cum biografia sa nu ar fi fost suficient apăsată de dramă, anul 1943 îi aduce ceea ce soţia sa numeşte discret „o nedreptate”; documentele evazive din fondul personal[39] scot în relief simple note privind întreruperea studiilor, cauzată de internarea în lagărul de la Târgu Jiu, urmată de o perioadă de domiciliu forţat la Târgovişte. Clarificările vin abia la parcurgerea dosarului său operativ din fondul CNSAS „Informativ”. Astfel, în noaptea de 4 februarie 1943, în raidul de la ora 3[30] al Prefecturii Poliției Capitalei – Serviciul Poliției de Siguranță, Limona a fost arestat pentru suspiciunea de propagandă legionară, într-un lot de patruzeci și trei de studenți „macedoneni pașaportari”[40] cazați în Căminul Asistenței Universitare (CNSAS I 236588: 101). Documentul de serviciu arată limpede că, indiferent de rezultatul percheziției domiciliare dispuse în vederea depistării de „material interzis”, Limona urma să fie ridicat și condus la sediul Poliției Prefecturii Capitalei, „până la noi ordine”; *Nota* de pe versoul actului poartă mențiunile „Arestat” și „Propunem pentru reținere”, cu precizarea că la percheziție „nu s'a găsit nici un fel de material” (*ibidem*: 56). *Ordinul Ministerului Afacerilor Interne* nr. 69187 din 9 februarie 1943 îi trimite pe Limona și pe majoritatea celor ridicați la acea descindere în lagărul de deținuți politici de la Tg. Jiu, începând cu data de 8 februarie[41].

Cât despre motivele invocate în toată documentația referitoare la internarea în lagăr a lui Limona (și, desigur, a altor macedoneni), formularea prefabricată și stereotipă a acuzelor denotă caracterul tendențios și vag. La rubrica „activitatea politică” din variantele *Fișei Personale* inserate în dosar nu există vreo informație mai precisă în afară de aceea că ar fi fost un simpatizant al mișcării începând din anul 1940 (fără să fi participat la evenimente legate de momentul 6 septembrie 1940 sau la rebeliunea din 23 ianuarie 1941), și nici texte mai elocvente decât cele lapidare și reluate cu minime modificări și rotunjiri de felul:

> ...a fost semnalat prin mai multe note că face propagandă legionară... (*ibidem*: 5v.);

[39] Fondul personal nu reflectă episodul; există doar o însemnare pe un bileţel nedatat şi nesemnat, cu următorul conţinut: „Limona a sărit gardul. Prins de santinelă a fost dus la carceră. Recidivistul Limona nu mai are dreptul să facă morală, deşi este teolog”, la care se adaugă o notă-replică a lui Dumitru Limona: „nu e adevărat! Dac'ar fi fost adevărat, aş fi plecat. Dar atunci?” (LD 1: 115).

[40] Descriptivul „pașaportar” indica de fapt cetățenia greacă; în realitate, nu toți macedonenii ridicați erau cetățeni greci.

[41] Postdatarea este sugestivă, dacă nu survine dintr-o simplă eroare (cf. CNSAS I 236588: 49). În unele acte ziua internării pare să fi fost 6 sau 7 februarie.

...a fost semnalat prin mai multe note informative că făcea propagandă legionară în interiorul Căminului Asistenței Universitare din str. Matei Voevod nr. 77. Supravegheat de organele brigăzii Speciale din Prefectura Pol. Capitalei, stabilindu-se că împreună cu studenții Sdru Aristide și Samara Niculae, ambii de la Facultatea de Litere, compun comitetul de conducere al Căminului și desfășura o abilă activitate legionară. (*ibidem*: 7v.);

E de semnalat prin mai multe note informative că face propagandă în interiorul Căminului. Supraveghiat de organele Brigăzii Speciale s'a stabilit că împreună cu studenții Sdru Aristide și Samara Niculae, ambii de la Facultatea de Litere, compun comitetul de conducere al Căminului și desfășoară o abilă activitate legionară. Toți sunt macedoneni pașaportari și oameni foarte răi cari caută să speculeze orice ocazie pentru a provoca dificultăți[42] din care să profite propaganda legionară. (*ibidem*: 7v., 9v.);

Fapte care ating, onoarea, ordinea publică, pentru care n'a fost judecat sau condamnat: a fost internat în lagărul Târgu-Jiu dela data de 7 Febr. – 13 Decembrie 1943, pentru motivul acuzării că a provocat dezordini în (internatul) Căminul Asistenței Universitare din str. Matei Voevodul Nr. 77… (*ibidem*: 10v.);

Limona Dumitru, a fost internat în lagărul Tg. Jiu, ca un propagandist legionar. Numitul, avea zilnic legături și discuțiuni cu cunoscuți legionari, la Facultatea de Teologie și dela Căminul din str. Matei Voevod No. 77, asupra problemei de organizare și propagandă legionară. A mai fost văzut împreună cu studenții macedoneni Cutava (*sic*!) Ion și Mărgărit Vanghele făcând de veghe pe culoarul Căminelor pentru a nu fi surprinși de organele de control când se țineau ședințele de cuib[43]. (*ibidem*: 28);

A fost semnalat prin mai multe note informative că face propagandă legionară în interiorul Căminului Asistenței Universitare din str. Matei Voevod 77. Împreună cu alți studenți dela Litere ca Sdru (*sic*!) Aristide și Smara (*sic*!) Nicolae compun Comitetul de Conducere al Căminului și desfășoară o abilă activitate legionară. Seara sunt văzuți pe culuare că fac de veghe pentru a nu fi surprinși de organele de control când țin consfătuiri. Toți sunt macedoneni pașaportari și oameni foarte răi care caută să speculeze orice ocazie pentru a provoca dificultăți din care să profite propaganda legionară. (*ibidem*: 49-50).

De semnalat este cazul că toți sunt macedoneni pașaportari și oameni foarte răi, caută să speculeze orice ocazie spre a provoca dificultăți între studenți și organele de conducere ale acestui Cămin. (*ibidem*: 50).

[42] *Aliter*: „dificultăți între studenți și organele de conducere ale Căminului” (*ibidem*: 65v.).

[43] *Aliter*: „ședințe cu alți studenți din cămin” (*ibidem*).

Un alt *Referat*, după ce consemnează datele lui Limona, ale lui Zdru şi ale lui Samara, amplifică:

> Din informaţiunile făcute reese că susnumitul împreună cu studenţii Macedoneni Cutova Ioan şi Mărgărit Vanghele sunt elemente suspecte, indisciplinate, nu respectă dispoziţiunile Administraţiei Căminului, sfidează personalul de serviciu. Deasemeni sunt văzuţi foarte des pe culoar seara că fac de veghe pentru a nu fi surprinşi de organele de control în momentul când ţin consfătuiri cu alţi studenţi din cameră. Din constatările făcute mai rezultă că toţi fac parte din comitetul de conducere clandestin legionar dela acel Cămin. (*ibidem*: 51).

O expunere provenită de la informatorul „Petrescu” de la Brigada Specială, notată ca „sursă sigură”, dezvoltă:

> Suntem informaţi că studenţii dela Căminul Asistenţei Universitare din strada Matei Voevod Nr. 77 activează intens pe tărâm legionar fiind dirijaţi de studenţii: Limona Dumitru, Teologie anul IV., Ruva Gheorghe anul IV., Sdru Aristide Litere anul III., şi Samara Nicolae Litere anul III. Toţi cei de mai sus caută a lua contact cu studenţii simpatizanţi ai Mişcărei în vederea unei activităţi mai intense şi a organizării pe temelii sigure. Datorită faptului că cei de mai sus sunt în majoritate macedoneni, în comentariile lor caută să scoată în evidenţă tratamentul rău de care se bucură macedonenii ce au fost colonizaţi în Bucovina. În ultimele zile s'a discutat alegerea unui comitet de conducere al studenţilor din Cămin şi verificarea tuturor celor ce simpatizează Mişcarea. Pentru comunicările secrete ce le au de făcut între ei aceştia întrebuinţează dialectul macedonean sau limba greacă. (*ibidem*: 52).

Poziţia lui Limona faţă de toate delictele imputate în anchetele din lagăr este una de constantă negare (aceasta în condiţiile în care ceilalţi colegi cu care fusese asociat în materialele informative confirmaseră implicarea şi chiar au continuat să militeze pentru crezul lor, fiind atent monitorizaţi şi în timpul regimului comunist): „Numitul declară: 1) A fost prieten al Legionarilor, din 1940. 2) N-a avut grad sau funcţiune în M.L. 3) A fost student bursier, fără a avea serviciu.” (*ibidem*: 54v.). În interogatorii Limona declară însă că nu cunoaşte motivele pentru care a fost internat (*ibidem*: 13v.); ulterior, în *Autobiografiile* semnate la Arhive, relatează:

> …în ianuarie 1943… am fost luat dela cămin de către fosta prefectură a poliţiei capitalei şi dus în lagărul dela Tîrgu-Jiu. În lagărul dela Tîrgu-Jiu am fost repartizat într'o cabană numită „diverşi”. Motivul internării mele nu-l cunosc însă trebuie să precizez că n-am aprobat politica antonesciană atît internă, cît şi externă… În lagărul dela Tîrgu-Jiu am trecut prin două comisii de triere prezidate de fostul general Tobescu, care se ţineau în anumite intervale de timp. La prima comisie am fost întrebat dacă cunosc motivul internării mele şi am răspuns că nu-l cunosc. Subsemnatul

> întrebînd pe fostul general Tobescu asupra motivelor internării, nu mi-a răspuns nimic. De asemenea întrebîndu-mă din nou ce personalitate cunosc la București i-am răspuns că-l cunosc pe Gala Galaction, profesor universitar. Fostul general mi-a spus că profesorul Gala Galaction este socialist. La a doua comisie de triere, care s-a ținut în luna octombrie 1943, m-a întrebat din nou asupra motivelor internării mele, acuzîndu-mă că aș fi produs dezordini în căminul universitar, că aș fi lucrat în favoarea unei puteri străine. Cerîndu-i lămuriri asupra acestor acuzații, nu mi-a răspuns nimic. (DGAS-CADRE 19/1974: 69);

> Am fost acuzat că aș fi provocat dezordine la cămin și că aș fi lucrat în favoarea unei puteri străine. Nu cunosc numele celor arestați, pentru că nici în cămin nu i-am cunoscut. Mi-am apărat nevinovăția, deoarece am fost complet nevinovat. (*ibidem*: 65).

În pofida mărturiei acuzatului și fără alte verificări – numele lui Limona nu apare nici măcar în dosarele „complicilor” săi decât extrem de sporadic și departe de orice implicare –, materialele organelor de anchetă insistă asupra apartenenței acestuia la grupul legionar din Căminul Asistenței Universitare:

> Din informațiunile noastre repetate și verificate s'a stabilit că într'adevăr susnumitul avea zilnic legături și discuțiuni cu cunoscuți studenți legionari din Facultățile de Litere și Teologie și din Căminul situat în strada Matei Voevod Nr. 77, asupra problemelor de organizare și propagandă legionară, fiind chiar calificat ca un element care se încadrează în categoria propagandiștilor activanți. (CNSAS I 236588: 59).

O sinteză a tuturor acestor date ajunge să concentreze caracterizările întregului grup, transferându-le automat în descrierea incriminatoare a lui Limona, cu vădită comoditate:

> Propunerea de internare a fost făcută de Prefectura Pol. Capitalei cu următoarea mențiune: „Este semnalat de mai multe note informative că face propagandă în interiorul Căminului Studențesc din al cărui Comitet de Conducere face parte. Este macedonean pașaportar și om rău, care speculează orice ocazie, pentru a criea (*sic*!) dificultăți între studenți și conducerea Căminului.” (*ibidem*: 98-99[44]).

În concluzie, rapoartele de informare și fișele personale întocmite pentru D. Limona nu pot extrage din comportamentul acestuia mai mult decât că ar fi intrat în componența unui Comitet de Conducere Legionar al Căminului, alături de

[44] Într-un referat din 1962 se specifică: „Felul activității dușmănoase: legionar din 1940 cu activitate în C.‹orpul› S.‹tudențesc› L.‹egionar› Buc., a făcut parte din conducerea U.‹niunii› N.‹aționale› ‹a› S.‹tudenților› C.‹reștini› R.‹omâni› București” (*ibidem*: 115v.).

Aristide Zdru[45] și Nicolae Samara[46] de la Litere, și că ar fi întreținut o legătură – perfect justificată de altfel prin strânsa comuniune etnoculturală – cu studenții Ioan Cutova[47], Vanghele Mărgărit[48] și Gheorghe Ruva[49], cazați în același cămin

[45] Cetățean grec (născut la Cândrova, la 15 aprilie 1920), A. Zdru a urmat gimnaziul în limba română la Grevena și Facultatea de Filologie la București, devenind apoi profesor de latină și română la Liceul „I. Slavici" din Panciu, unde în noiembrie 1949 a fost arestat și închis timp de paisprezece ani la penitenciarul Aiud, pentru activitate legionară în „grupul Ion Paragină". Despre acesta documentele informatorilor (printre care se numără și istoricul Paul V. Păltânea) atestă că făcea dovada „lecturilor de filozofie în română, greacă și franceză, pe care le știe la perfecție; în discuții folosește foarte multe citate filozofice astfel dacă nu ești atent și bine pregătit nu poți să-ți dai seama de ceea ce-ți spune" (CNSAS I 257693/II: 12). A fost intens urmărit după eliberare, cu atât mai mult cu cât în penitenciar a refuzat participarea la activitățile cultural-educative (era angrenat însă în alfabetizarea clandestină a deținuților), întreținând discuții dușmănoase la adresa regimului democrat-popular din România, iar la ieșirea din detenție nu a semnat actul de renunțare la părerile politice. A cultivat relații cu unchiul său din Bridgeport (S.U.A.), Nacu Zdru, redactor al revistei „Frândza Vlahâ. The Vlachian Publication", unde a și trimis spre publicare un colind în aromână (în 1983, sub pseudonimul „Rastiri Smardena").

[46] Născut la Veria, la 28 septembrie 1923, profesor și redactor la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii" și la Editura „Meridiane", N. Samara a fost cu mare greutate recrutat drept colaborator (sub pseudonimul „Mihai Ion") în aprilie 1962, „pe bază de material compromițător" referitor la legionarii macedoneni, pe care însă a refuzat vehement să-i contacteze spre a furniza informații (a închis toate pistele afirmând că „foștii legionari își văd de treabă"), ba chiar atunci când i-a întâlnit i-a evitat ostentativ pentru a-i proteja, limitându-se să dea câteva note anemice despre aspecte generale, vagi și lipsite de interes, fapt pentru care a și fost repede abandonat („se eschivează" și „…este un element încăpățânat, care nu lucrează din dragoste față de organele noastre", CNSAS R 367846).

[47] Născut la Veria, la 13 iulie 1919, absolvent al liceului românesc din Grevena și al unui liceu din București, apoi al Facultății de Litere și Filosofie și al celei de Medicină Veterinară, I. Cutova a devenit primar, ulterior profesor de limba română la școala de șapte ani din comuna Rebrișoara și un reputat poet de expresie aromână. A cultivat o caldă și strânsă prietenie cu profesorul ieșean Al. Husar (creator de fond personal la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale). A fost insistent urmărit și la un moment dat recrutat (în 1966), însă abandonat rapid, pentru că a refuzat să dea note despre aspecte fără legătură cu manifestările antiromânești din cancelaria școlii unde preda (CNSAS R 131275).

[48] Născut la 23 martie 1919, V. Mărgărit a urmat clasele primare în românește, în localitatea natală Breaza (Grecia), apoi doi ani de liceu românesc la Grevena, încă trei-patru la Ioannina, și finalmente încă patru clase de liceu la Grevena. Absolvent al Facultății de Litere din București, după treisprezece ani de închisoare (1948-1956) a rămas doar un funcționar. Deși se menționează că în timpul școlii fusese membru al Organizației „Lupoaica" din Grevena, apoi coordonator al studenților legionari de la Litere, condamnarea a survenit în urma acuzei de favorizare a infractorului, pentru că-și vizitase fratele pe când acesta se afla la București, într-o casă conspirativă (CNSAS I 264459/I-III; I 264459; P 50338).

[49] Originar din Clisura (Florina), cu cetățenie greacă, Gh. Ruva figurează drept

și vizați cu predilecție de Siguranță, iar mai târziu cu traiectorii accentuate de afirmarea principiilor lor politice. Se distinge însă limpede tehnica preluării pasajelor ce descriu fapte generalizatoare pentru grupul studențesc din cămin și a aplicării lor neargumentate în cazul lui Limona, din efortul de a umple rubricile formularelor și rapoartelor respective. Cert este că solidaritatea, indiferent de natura ei, cu niște colegi mai tineri și vehemenți, i-a atras calificativul de „legionar" și incriminarea de activitate propagandistică legionară. Chiar în situația veridicității acelor rapoarte – conform cărora Limona ar fi protejat ședințele studențești, supraveghind holul căminului –, semnificația gestului său este mai degrabă una de afinitate socioetnică, cu atât mai mult cu cât persoanele identificate de Direcția Poliției de Siguranță a-i fi apropiați îi erau compatrioți cu rudele colonizate în Dobrogea, oameni cu care împărtășea, în afară de idei și aspirații patriotice, un destin dramatic și, dincolo de toate, o limbă-liant codificată: aromâna, și una inaccesibilă: greaca. Analizând obiectiv profilul intelectual al acestor persoane – din rândul cărora, în ciuda faptului că adesea aveau doar studiile universitare urmate în România, au rezultat profesori de limba română și latină și scriitori –, transpare și un anume tip de coeziune spirituală pe care Limona nu ar fi avut lașitatea de a o evita din considerente politice dăunătoare. De altfel, emulația naționalistă a tinerilor aromâni, situarea lor în avangarda luptei pentru restabilirea ordinii morale în România la începutul anilor '20, în fine, adeziunea lor la Mișcarea Legionară și ascetica rezistență la flagelul comunismului trebuie privite prin prisma atracției pe care o exercita formațiunea politică ce milita pentru restaurarea valorilor superioare creștine, civice și morale – de care fuseseră privați în Balcani, în pofida cumplitelor sacrificii, repetate în contextul experiențelor dure din Cadrilater, unde, din cauza confruntărilor interetnice, se reconstituise teatrul de luptă pentru supraviețuire caracteristic spațiului lor originar (cf. VEIGA 1995: 185-189). Astfel, încarcerarea lui D. Limona intervine pe fondul înregimentării în masă a confraților săi în Mișcarea Legionară, iar represaliile și manevrele de poliție politică exercitate asupra studenților aromâni, în conjuncturi bizare (așa cum dezvăluie dosarele de urmărire ale colegilor săi, încadrați în ceea ce informările numesc „grupul macedonenilor" din cămin și descriși în tușe îngroșate), au schimbat fundamental coordonatele existențiale ale intelectualilor aromâni pe

„agitator terorist" în anii 1940-1941, pentru un episod de voluntariat în Grecia în timpul vacanței studențești, când a dat curs apelului național pentru propagandă românească în comunitățile aromâne (comuniștii au interpretat această perioadă drept punere în slujba armatelor germano-italiene, sub comanda guvernului fascist al lui Antonescu). Este autorul unor studii cu caracter descriptiv înseriate în bibliografia culturii aromâne (publicate în numere ale periodicului „Lumina" din anul 1936, v. BERCIU-PARIZA 2003). A fost arestat în 1953 și închis fără a fi anchetat și judecat (CNSAS P 50337).

tărâmul românesc, unde imigraseră pentru desăvârșirea unor idealuri, mânați de traumele politice din ținuturile natale[50].

Cât despre originea etnică a lui Limona, la rândul ei a suscitat dileme în rândul anchetatorilor, care, confruntați de asemenea cu numeroși aromâni cu cetățenie greacă (denumiți în documentele de urmărire „macedoneni pașaportari”) și, evident, cu diversitatea etnonimelor descriptive (armâni/aromâni/macedoneni/machedoni/macedoromâni/vlahi/cuțovlahi/elenovlahi ș.a.), priveau cu neîncredere declarația sa în ceea ce privește originea, naționalitatea și cetățenia română, astfel că au purtat corespondență cu postul de jandarmi din comuna Cataloi pentru a verifica actele lui Sterie Limona și pentru a elimina suspiciunea cetățeniei străine a fiului (trecut din oficiu în unele acte drept „supus străin”, CNSAS I 236588: 26). Rezultatul notează că tatăl este „cetățean român, colonist macedonean”. Se cuvine de subliniat că, în mai toate declarațiile sale, Dumitru Limona nu a afirmat o altă origine etnică decât aceea românească[51], trasmițând astfel atașamentul identificabil încă în gestul din școala primară. În această privință, confuzia instanțelor statului indică o perpetuă ignoranță, vizibilă și în stâlcirea onomasticii și a toponimiei aromâne, după cum rezultă *passim* în conținutul actelor din dosarele CNSAS, și probabil din acest unghi, obscur pentru organele de anchetă, rezultă și incriminarea forțată de uneltire în favoarea unei puteri străine.

Odată intrat în „Lagărul de Internați Politici Tg.-Jiu”, Limona trece printr-o perioadă de sfâșiere lăuntrică ce răzbate în memoriile în care încearcă să-și exprime zbuciumul, perioadă marcată de întreruperea studiilor, de lipsirea de orice ocrotire a fraților mai mici, al căror singur sprjin se declară a fi, apoi de ruperea de preocupările și de menirea monahală pentru care se pregătea sub îndrumarea lui Gala Galaction, de conștientizarea ratării și a absurdului condiției

[50] Nu ar fi unicul moment istoric de amploare în care elementul neolatin sud-dunărean, refugiat în țara cu care își revendica înrudirea, chiar identitatea cultural-spirituală, a primit din partea statului român un tratament punitiv; poate fi citat aici cazul vlahilor din statele balcanice, care, oprimați ca alogeni, ajungând în România au fost anchetați și suspectați absurd, apoi trimiși înapoi spre moarte sigură. În anii în care județele Durostor și Caliacra au fost ținuturi românești, aromânii din comunitățile bulgare au fost victime ale crimelor și vendettei localnicilor bulgari comitagii, însă refugierea în „țara mumă”, unica lor scăpare, a fost întâmpinată cu îndoială și chiar cu suplicii (pentru atestări documentare, v. DAMIAN 2011, preluat de http://daimadeadun. wordpress.com/2012/05/19/aroman-am-venit-in-romania-in-urma-teroarei-contra-elementului-romanesc/). În plus, înrolarea în bloc a macedonenilor în rândurile Mișcării Legionare a fost o reacție la măsurile programatice ale lui I.G. Duca pentru stăvilirea imigrației aromânilor și favorizarea imigrației evreilor (program ce a și fost sancționat de „Nicadori”; pentru dezvoltarea subiectului v. SANDU 2014).

[51] Excepții în formulele descriptive: „de origine etnică român macedonean” (CNSAS I 236588: 24, 91), „originea etnică greacă” (*ibidem*: 60), „macedonean” (*ibidem*: 96).

sale, de separarea totală de familie și, dincolo de toate acestea și totodată ca o consecință a lor, de înrăutățirea stării psihice și fizice, manifestată prin disperare și depresie și prin agravarea problemelor de sănătate. În această zbatere, nu rare sunt demersurile sale de a-și argumenta nevinovăția și de a ieși din infernul detenției, gând care-i dictează o serie de epistole către factorii de decizie. În paralel cu asemenea documente, în luna mai 1943 Limona redactează o telegramă pentru a cere aprobarea unei audiențe la ministrul Afacerilor Interne, căruia intenționa să-i prezinte personal situația sa specială (*ibidem*: 58, 106). Drept răspuns, M.A.I. – Cabinetul Secretarului General solicită avizul Prefecturii Poliției Capitalei – Serviciul Poliției de Siguranță (*ibidem*: 57), iar soluționarea prevede că, figurând în note și verificări drept un „propagandist activant”, nu este cazul ca Limona să fie pus în libertate, „întrucât revenit în mediul său de activitate ar deveni un pion important în acțiunea legionară a studenților din Cămin și Facultate, cel puțin pentru timpul până la vacanța de vară”. La sfârșitul lui iulie 1943 Limona adresează din nou o petiție ministrului Afacerilor Interne, care urmează exact același traseu (referat negativ și aviz nefavorabil). În textul petiției, copleșitor de detaliat, Limona adaugă nuanța de viziune politică necesară pentru remedierea situației, dar și frânturi din propria sa existență lăuntrică prăbușită și contururile profilului său uman și moral, incompatibil cu actele de ofensivă și patos doctrinare; pe ton când de *lamento*, când stăpânit indignat sau patetic ideologizat pentru un plus de persuasiune, când precipitat și dezorganizat sub dicteul mental, deținutul asumă o *vox clamantis* întărită de dese sublinieri marcate grafic de sine însuși pentru a reliefa reperele importante ale documentului, de a căror greutate își leagă toate speranțele:

> Domnule Ministru… sunt internat în lagăr dela 7 Februarie 1943 pentru anumite vini presupuse. N-am fost încadrat niciodată în mișcarea legionară. Construcția psiho-fizică m'a îndemnat spre alte probleme, probleme mistico-religioase, bazate pe Biblie și literatura Sf. Părinți. Am studiat cu pasiune știința pentru combaterea sectelor, care sunt un permanent pericol pentru neam. Din anul I până în anul IV am studiat fără sațiu tainele creștinismului, fără sațiu în biblioteca Facultății de Teologie în limba Greacă a Sfinților Părinți, în ciuda boalei care mă consumă, ducându-mă într'o situație disperată, fiind bolnav… În anul 1942 am fost premiat de către Universitatea din București, pentru cea mai bună lucrare de seminar din Facultate. Serbarea premiilor s'a făcut la Facultatea de Drept în prezența D-lui Prof. Mihail Antonescu. Preocupările mele intelectuale mă absorbeau în ele, dându-mi liniștea și seninătatea Sfinților Părinți. Asemenea și purtarea mea este conformă cu studiile Teologice. În anul 1942 luna Iulie, am fost cu Părintele Prof. Grigore Pișculescu ‹Gala Galaction, n.n.› dela Facultate, la Mănăstirea Cernica, pentru a intra în monahism. Sfinția Sa ține foarte mult să intru în monahism. Îmi cunoaște structura sufletească și pentru aceasta mă îndeamnă spre preocupări spirituale. Eu îl consider magistrul meu. Cereți un referat dela Sf. Sa. D-l

> Decan al facultății mereu m'a îndemnat pe drumul cel bun, pe drumul spiritualității creștine… Pentru mine, pentru viața mea a fost studiul creștinismului… Sunt acuzat pentru dezordine între studenți prin cămin. Însă eu afirm că singura mea preocupare în cămin a fost boala. Mereu am vizitat infirmeria, urmând tratament… Niciodată n'am lăsat în pace pe D-l Director al Căminului Ianul, care este și secretarul Universității, să-mi aprobe bani pentru tratamentul meu. D-l Director ar putea să dea relații dacă s'a întâmplat ceva în Cămin în care să fiu implicat și eu. Căminul Asistenței fiind sub directa conducere a Consiliului de patronaj este organizat din toate punctele de vedere. Am fost ca într'un adevărat raiu. Era un act inconștient, dacă n'aș fi fost un element de ordine! …Afirm iarăși că eu… am putut să iau bursa pe bază de merit și muncă! Pentru ce să fiu nerecunoscător? Oare nu este un act de inconștiență? ...Niciodată n'am fost tratat așa de bine din toate punctele de vedere… Eu sunt student în Teologie. Pregătirea mea este pentru slujirea Bisericii. Pentru ce să nu fiu recunoscător? Pentru ce să nu fiu mulțumit? …Deci ce altceva mi-a trebuit și ce îmi trebue acum? …Acestea am avut de spus, fiindcă acestea au fost frământările mele! În fața conștiinței mele și în fața lui Dumnezeu nu mint, ci spun adevărul! Domnule Ministru, D-stră fiind un sfetnic D-lui Mareșal în aceste vremuri turburi…, din adâncul sufletului meu sbuciumat, vă rog a-mi da sentința de eliberare, luând în seamă de cele de mai sus, precum și cele ce urmează: 1) Sunt bolnav… 2) Sunt student în anul IV și am examen pentru toamnă, când îmi dau și teza de licență. 3) Părinții mei sunt bolnavi, tata fiind internat într'un spital din jud. Tulcea. Am încă trei frați mai mici[52]. Eu sunt singurul lor sprijin. Vin în fața D-stre cu un trecut nevinovat, nepătat, cu un prezent disperat din cauza boalei și cu un viitor ce depinde de D-stră. Privirile mele se îndreaptă zilnic spre ceruri, îndreptând rugăciuni… Cred în această dreptate! Anexez alăturat două certificate medicale. Cu profund respect, Limona St. D-tru. D-Sale Domnului Ministru al Afacerilor Interne (*ibidem*: 63, 87).

Șocul și condițiile aspre de detenție vor altera starea deja precară a sănătății și sensibilității lui Limona; după eliberare (la 12 decembrie 1943[53]), el va petrece luni de zile prin sanatorii, adăugând apoi noi afecțiuni instalate pe un fond emoțional zdruncinat. În afară de aceasta, contextul domiciliului forțat[54] într-o localitate în care nu avea pe nimeni cunoscut și, inițial, până la angajarea la Societatea Petroliferă „Unirea”, nici măcar mijloace de subzistență, nu era deloc acela al vieții unui om liber: după prezentarea la postul de poliție al orașului în primele trei ore de la eliberare, fostul internat trebuia să repete gestul în fiecare

[52] Gheorghe (născut în 1926), Tașcu (născut în 1930) și sora Elisabeta (născută în 1931, căsătorită Camburi).

[53] Conform *Ordinului* ministrului Afacerilor Interne nr. 213902/11 decembrie 1943.

[54] Impus prin *Ordinul* nr. 45.131S/14 decembrie 1943 al Direcțiunii Generale a Poliției – Direcția Poliției de Siguranță (CNSAS I 236588: 24).

duminică, pentru control; toți cei externați se aflau sub incidența măsurilor de ținere sub control și de strictă supraveghere și încă din clipa eliberării li se deschideau fișe personale de prelucrare informativă. Încercările au avut grave repercusiuni asupra sănătăţii acestuia, astfel că în biletul de externare din 6 ianuarie 1944 un medic din Târgovişte îi recomanda viaţa în aer curat şi să evite oboselile şi supărările (LD 1: 116)[55]; maladia contractată în lagăr l-a purtat pentru intervale foarte lungi prin sanatoriile de la Filaret (1945), Moroeni (1946) şi Buşteni (1966); după o diagnosticare din iunie 1950, „i se recomandă a evita cu desăvârșire surmenajul și eforturile fizice și intelectuale”, drept urmare redactează o cerere pentru decalarea concediului de odihnă, motivată de necesitatea unui tratament grabnic, „întrucât fiind foarte surmenat, să pot pleca într'o stațiune climaterică cu altitudine mai mare, când vremea este călduroasă”, DGAS 31/1950: 61).

Este de necontestat că incidentul i-a provocat şi ample reverberaţii emotive, care au luat fie forma hipersensibilităţii la afecţiunea familiei[56] – după cum arată însemnarea de pe fotografia din Târgovişte destinată lui Gheorghe Merca, la 18 martie 1944: „Dragă Gheorghe, îţi trimet chipul meu, ca să fie un imbold întru răscolirea tuturor amintirilor scumpe cari zac în străfundul sufletului meu şi al vostru. Să fie un semn de neuitare a eului meu, reflectat din copilărie în sufletele voastre” (LD 31: 2) –, fie forma meditaţiilor lirico-filosofice, care conturează un profil reflexiv exacerbat de suferinţă, invocat în completarea celui imortalizat în fotografii:

> …realitatea omenească este permanent aceeaşi, dar interpretările sunt deosebite şi de aici puzderia sistemelor filosofice (Târgoviște, 18 iunie 1944, LD 31: 3);
>
> Amintiri de dincolo de suferinţi şi dureri! Atunci bucurii fulgerătoare? Nu! Uitare de sine şi de aproapele. Seninătate în linişte şi tăcere a timpului... (Moroeni, 17 octombrie 1946, *ibidem*: 5);

---

[55] Sănătatea sa, firavă încă din adolescență, a interferat adesea cu opțiunile și prestația lui socioprofesională, fiind invocată de el însuși în unele secvențe argumentative (disculparea în memoriile legate de episodul legionar, mici disensiuni și descrieri ale condițiilor de muncă la Arhivele din Brașov ș.a.).

[56] Referitor la rude, fondul personal conţine sporadice însemnări despre Alexandru Limona, judecător, și Constantin (Dincă) Limona, care în august 1944 îi scria lui „Tușa”, extrem de îngrijorat de soarta acestuia, asigurându-l că a transmis acasă nevoile sale (LD 20). Răspunsurile dintr-un *Chestionar* din 1955 sugerează o relativă înstrăinare de familie, deoarece după 1947 Limona a ținut legătura cu părinții și frații doar pe calea corespondenței, „ajutându-i din când în când” și „fără a fi certat” (DGAS-CADRE 19/1947: 65v.-66). Refugiul în comunitatea solară a negustorilor aromâni pare astfel să fi reprezentat și un substitut familial, nu numai etnic.

> Iluzii pierdute!/ Speranţele pentru viaţă/ Totul este nimic/ Şi acest nimic este la fel. (Brașov, 24 iunie 1949, *ibidem*);
>
> Am uitat/ Totul/ Eu numai/ Sunt. (*ibidem*).

Foarte probabil, conştiinciozitatea cu care s-a dedicat apoi activităţii profesionale a fost un soi de remediu în slujba uitării invocate în rândurile de mai sus[57].

În consecință, după eliberarea din lagăr și cu întregul suport sufletesc clătinat, Dumitru Limona începe un nou șir de demersuri pentru redresarea sa existențială. Lungul său memoriu către ministrul Afacerilor Interne, întocmit în decembrie 1943, primește răspuns negativ, dar este edificator în privința stării deplorabile în care se afla:

> Domnule Ministru… am domiciliul obligatoriu la Târgoviște încă dela 12 Decembrie 1943, când am fost eliberat din lagărul dela Târgu-Jiu. La Târgoviște n'am nici un mijloc de existență. Sănătatea mi-e cu desăvârșire sdruncinată. Boala de care sufăr ar putea să se agraveze – și este un păcat – fiindcă n'am posibilități materiale s-o tratez. Eu sunt și funcționar diurnist la Institutul Central de Statistică, secția „Recensământul Agricol" din București. Deci singurul meu mijloc de existență la București este la această instituție. Cât timp am fost la această instituție m'am supus tuturor dispozițiunilor acestei Instituții. Sunt și în ultimul an al Facultății de Teologie din București. Un an l-am pierdut. Pentru mine un an pierdut înseamnă foarte mult, mai ales că singurul meu ideal au fost studiile teologice și aprofundarea lor. Al doilea an pierdut înseamnă distrugerea întregului meu viitor, mai ales că am fost un element foarte bun al Facultății. Pe anul școlar 1942-943 am fost premiat de către Universitatea din București. Pentru mine este o adevărată tragedie de viață de a pierde și acest an, când întregul meu viitor se leagă de terminarea Facultății și când eu sunt singurul sprijin al familiei mele. Domnule Ministru, cu inima îndurerată, cu lacrămile în ochi, fac un apel inimii D-stre de român și creștin, ascultați-mi glasul durerilor și dați o deslegare favorabilă cererii mele! Adică aprobați-mi schimbarea domiciliului obligatoriu din Târgoviște, în orașul București unde sunt cu serviciul ca să pot aduce o cât de mică contribuție și Institutului, cât și mie asigurându-mi existența. Declar în fața lui Dumnezeu și în fața conștiinței mele, că mă supun tuturor dispozițiunilor, care garantează ordinea și disciplina în orice

[57] Așa cum discerne și E. Moisuc, „…în tot acest conglomerat de amintiri triste el n-a cunoscut decât o singură lumină: conștiința că lucrând la documentele scrise în limba greacă, el contribuie la dezvăluirea unui aspect din trecutul acelei ramuri vitregite a poporului român, căreia aparținea și pe care a iubit-o mai presus de orice în lume: aromânii. Această flacără i-a dat tăria să străbată cu atâta minuție și precizie materiale atît de aride și monotone, cum sunt arhivele comerciale. Lucrările lui… i-au făcut cunoscută și apreciată munca în rîndul istoricilor români, precum și al istoricilor greci, bulgari, sîrbi, austrieci, ca o contribuție la istoria comerțului în spațiul sud-est european și al Europei Centrale, precum și la istoria aromânilor." (LD 28: 30).

> localitate în care aş fi. Cred cu tărie că veţi da curs favorabil cererii mele… (CNSAS I 236588: 23).

În urma acestui memoriu plin de disperare este însă recomandat pentru postul de la Societatea Anonimă Română de Petrol „Unirea” din Târgovişte şi în perioada ianuarie – 15 octombrie 1944 va fi plasat în câmpul muncii, ceea ce nu-i aduce nicio consolare lui Limona, îngrijorat de situaţia şcolară nerezolvată şi conştient că se îndepărtează de aspiraţiile sale intelectuale. De aceea, îşi focalizează toată puterea de persuasiune asupra obiectivului finalizării studiilor, producând pe parcursul anului 1944 un alt şir de cereri către şeful poliţiei locale pentru a i se aproba o deplasare la Bucureşti, unde urma să-şi susţină sesiunea de examene şi să-şi dea licenţa:

> Domnule Şef, subsemnatul Limona St. D-tru, cu domiciliul în oraşul Târgovişte, cu onoare vă aduc la cunoştinţă următoarele: am fost înscris în anul IV la Facultatea de Teologie din Bucureşti pe anul 1942/943. Cursurile le-am urmat până la 3 Februarie 1943. Un an l'am pierdut. Acum pe anul 1943/944 trebue să mă reînscriu tot în anul IV. Prin urmare situaţia mea şcolară este neclară. Dacă nu aranjez cu reînscrierea şi cu frequenţa ar urma să fiu exmatriculat. Sesiunea examenelor este până la 29 Februarie 1944; dar prin bunăvoinţa D-lui Decan ţinând seama de cazul meu de forţă majoră, mă pot prezenta la examene şi peste acest termen. Dar lucrul cel mai important: fiind în ultimul an, trebue să-mi iau subiectul de Teză de licenţă. Pentru aceasta trebuesc îndeplinite anumite formalităţi conform regulamentului Facultăţii. În rezumat, trebue să-mi fac reînscrierea; II. Trebue să mă prezint cu carnetul de studii[58], pentru a primi frequenţa prin iscălitura domnilor profesori; III. Trebue să dau câteva examene şi să-mi iau subiectul de teză de licenţă. Subiectul de teză trebue să-l iau acum, ca să-l pot susţine în Iunie. Ţinând seama de elementele invocate mai sus, din adâncul sufletului vă rog Domnule Şef, de a face un demers pe lângă forurile înalte, de a-mi aproba deplasarea mea până la Bucureşti pentru un interval de 15 zile spre a avea timpul necesar de a-mi aranja situaţia şcolară, prin care se înţeleg elementele invocate mai sus. Anexez alăturat adeverinţa în copie după originalul eliberat de Facultatea de Teologie din Bucureşti. În adeverinţă mi se recunoaşte dreptul de a-mi aranja situaţia şcolară prin care se înţeleg elementele invocate mai sus. Aranjarea situaţiei şcolare nu poate fi amânată. În caz contrar pierd anul. Primiţi, vă rog Domnule Şef, deosebita mea consideraţiune ce v-o păstrez. Cu profund respect, Limona St. D-tru… D-Sale Domnului Şef al Poliţiei oraşului Târgovişte. (3 martie 1944, *ibidem*: 86);

> Domnule Şef, subsemnatul Limona St. Dumitru, cu domiciliul obligatoriu în Târgovişte, cu onoare vă aduc la cunoştinţă următoarele: am fost înscris în anul IV la Facultatea de Teologie din Bucureşti pe anul 1942/943. Anul acesta examenele sunt între 16 Martie şi 1 Aprilie, prin urmare timpul este

[58] Carnetul de student al lui D. Limona este LD 1: 2-19.

scurt. Situaţia mea şcolară nu este clară. Pentru a-mi aranja situaţia şcolară înainte de închiderea cursurilor trebue să mă prezint personal la Facultate. Îmi trebue frequenţa pe anul în curs. Deci respectuos vă rog a face un Demers pe lângă forurile înalte de a-mi aproba deplasarea până la Bucureşti spre a mă prezenta la Facultate şi să-mi iau frequenţa de la Domnii profesori ai Facultăţii. Primiţi vă rog D-le Şef asigurarea deosebitei mele stime, ce v-o păstrez. Cu profund respect, Limona Dumitru… D-sale D-lui Şef al Poliţiei din oraşul Târgovişte. (30 martie 1944, *ibidem*: 30);

Domnule Şef, subsemnatul Limona St. Dumitru, cu domiciliul obligatoriu în oraşul Târgovişte, fiind înscris în anul IV la Facultatea de Teologie din Bucureşti pe anul 1942/943, cu onoare vă rog să binevoiţi a dispune înaintarea cererei de faţă către Domnul Ministru al Afacerilor Interne, prin carea cer aprobarea unei deplasări pentru 15 zile în oraşul Bucureşti spre a-mi aranja situaţia şcolară, a da examenele din anul respectiv şi a-mi pregăti teza de licenţă în sesiunea de toamnă. Domnule Şef, cred că veţi da curs favorabil cererii mele. Situaţia mea şcolară este neclară şi sunt pe punctul de a fi exmatriculat, dacă nu-mi clarific situaţia şcolară şi prin aceasta pierd cei patru ani de studii câştigaţi prin muncă şi boală. Îmi iau obligaţia ca în fiecare zi să mă prezint la autorităţile poliţieneşti din oraşul Bucureşti, făcând viza cf. legii. Primiţi vă rog D-le Şef deosebita mea consideraţiune ce v-o port. Cu profund respect, Limona St. D-tru… D-Sale D-lui Şef al Poliţiei din oraşul Târgovişte. (19 august 1944, *ibidem*: 37).

Avizul favorabil şi corespondenţa purtată între instituţiile de resort pe această temă (în martie i se subliniază buna purtare şi faptul că „nu s-a dovedit cu nici o suspiciune de activităţi politice subversive”) îi permit să se deplaseze la Bucureşti, eveniment ce nu rămâne nemonitorizat de informatorii Siguranţei şi alertează organele de control, care iau măsuri pentru verificarea locuinţei lui Limona în absenţa sa, spre a se constata dacă într-adevăr îşi luase bagaje doar pentru câteva zile sau dacă nu cumva existau indicii că ar fi avut de gând să părăsească definitiv localitatea de domiciliu obligatoriu. Din materialele rezultate în urma investigaţiilor de teren (inclusiv la facultate) întreprinse de către agenţi pentru a-i repera traseul rezultă că, în perioada deplasării la Bucureşti, până la soluţionarea cererilor sale, Dumitru Limona merge la părinţi (la 3 august este însă „concentrat pentru reabilitare”[59], *ibidem*: 36). La 30 iulie

[59] Limona avea stagiul militar satisfăcut în martie-mai 1939, când fusese încorporat la Regimentul 4 Grăniceresc Balcic. Despre această experienţă scrie: „Am făcut numai 3 luni militărie, după care am fost eliberat prin lăsare la vatră în urma unui ordin al Marelui Stat Major din 1939, care prevedea ca toţi fiii de colonişti veniţi din Grecia născuţi până în 1913 să fie lăsaţi la vatră.” (în categoria „prisos de contingent”, DGAS-CADRE 19/1974: 68). Încorporarea din august 1944, când avea domiciliul la Târgovişte, a durat doar câteva zile, pentru că Limona a fost lăsat la vatră din motive de sănătate: „…Limona Dumitru din Reg. 18 Dorobanţi, fiind lăsat la vatră pe ziua de 6 august 1944, merge în comuna

1944 Limona se afla deja în căutare de cursuri, pentru a-și putea da licența; într-o scrisoare, colegul Victor Ionescu îi răspunde cu afecțiune și regret că nu-i este cu putință să-i acorde sprijinul cerut, deoarece a împrumutat altui coleg (spre care îl și îndrumă) notițele de drept, liturgică și apologetică (LD 26: 15). În această bulversantă etapă, locuind în apropierea gării Obor, la o familie pe ai cărei copii îi medita pentru a se întreține, și-a susținut lucrarea de licență (notată cu 8 şi menţiunea *cum laude*). La absolvirea Facultăţii de Teologie, certificatul provizoriu de licenţiat îi este emis la 28 iunie 1945 „spre a-i servi la Eparhia Tomisului", dar nu există indicii privind eventuale intenţii de a urma calea preoţiei.

Viața lui Dumitru Limona cunoaște apoi presiunea filajului constant, deși documentele întocmite transmit limpede că sursele duceau o evidentă lipsă de subiecte, notele rezumându-se la simple puneri în temă asupra itinerariului și acțiunilor celui urmărit ca „suspect legionar", cu simple comentarii formale: „No. 17" informează că Limona a ieșit de la serviciu (Societatea „Unirea") și a mers la popotă, unde nu a luat legătura cu nicio persoană suspectă (9 septembrie 1944, CNSAS I 236588: 38); tot „No. 17" raportează că Limona a fost la ora 16 în centru și a stat în fața grădinii publice singur (20 septembrie 1944, *ibidem*: 39); comisarul Dinu Florea, ajungând la Societatea „Unirea", constată că Limona este la București, la Facultatea de Teologie (13 noiembrie 1944, *ibidem*: 40); „Agentul no. 63" relatează că Limona nu se mai află în localitatea Târgoviște de la 1 octombrie, fiind plecat la București „pentru a da un examen la Facultatea de Teologie și pentru a-și lua Doctoratul întru cât numitul în cauză are la domiciliul mai sus arătat bagaje ceiea ce trebue să vină. Investigațiile și urmărirea lui continuă..." (11 decembrie 1944, *ibidem*: 41); Poliția orașului Târgoviște (Biroul Siguranței) se interesează la Prefectura Poliției Capitalei dacă Limona se află la București pentru a da un examen la Facultatea de Teologie „și în caz afirmativ să ne fie înaintat, urmând a fi supus comisiei de triere" (21 decembrie 1944, *ibidem*: 42-43); „Agentul no. 63" raportează că Limona, plecat încă de pe 15 august la București la Facultatea de Teologie, încă nu și-a făcut apariția în Târgoviște (24 decembrie 1944, *ibidem*: 44); același „Agent no. 63", discutând și cu proprietarul locuinței lui Limona, raportează că acesta este plecat la București de pe data de 12 noiembrie 1944 (3 ianuarie 1945, *ibidem*: 45); un referat pomenește că „s-a aflat de la studenți că Limona ar fi depus la Secretariatul Facultății două cereri pentru scutire de taxă și apoi a plecat în comuna natală până la soluționarea cererii. Nu s-a putut face arestarea pentru că nu a fost găsit la București, iar Secretariatul Facultății răspunde în scris că pe cereri Limona nu a trecut adresa." (5 ianuarie 1945, *ibidem*: 82); „Agentul no 8" află și că Limona își trimisese un văr în locuința din Târgoviște (pe strada Regele Mihai nr. 12),

Mihai Viteazul, jud. Constanța. Călătorește pe C.F.R. dela Stația Tg.-Jiu la Stația Mihai Viteazul, în clasa 3, cu trenul personal..." (DGAS 21/1949: 155).

care i-a luat bagajul de acolo, completând că „legionarul Limona ar fi mobilizat pe front în Ardeal” (30 ianuarie 1945, *ibidem*: 46); poliția din Târgoviște (Biroul Siguranței) anunță Prefectura Poliției Capitalei că Limona, din „categoria supraveghere”, s-a stabilit în capitală, și roagă să i se confirme prezența și primirea acestuia acolo (2 ianuarie 1945, *ibidem*: 47). La 22 iunie 1962, ora 19, unul dintre foștii colegi macedoneni din Căminul Asistenței Universitare (sursa „Mihai Ion”[60]) redactează o notă laudativă despre Limona, selectând exclusiv aspecte de eventuală notorietate pentru organele interesate:

> *Notă*: pe Limona Dumitru l-am cunoscut în anul 1942 la Căminul studențesc Asistența Universitară din str. Matei Voevod. Era student la facultatea de teologie. Nu mi-amintesc în ce an de studii era el pe atunci, rețin însă că era mai în vârstă decât mine. Ne-am cunoscut la infirmeria căminului unde am stat internați, un timp, împreună, el suferind de stomac și debilitate generală, iar eu suferind de plămâni. Avea bogate cunoștințe teologice, filozofice și literare remarcate în discuțiile pe care le-am avut cât timp am stat împreună la infirmerie, precum și ulterior, după ce am părăsit infirmeria. În întâlnirile noastre subiectul discuțiilor îl constituiau în exclusivitate problemele de genul acestora. Era un student eminent, apreciat mult de profesori și în special de scriitorul Gala Galaction, profesor la Facultatea de Teologie. În anul 1943 am fost internați împreună în lagărul de la Tg. Jiu pe motivul de agitație în rândul studenților, aceasta fiind o măsură de intimidare, în vederea înăbușirii nemulțumirii studenților față de regimul antonescian. Acolo boala de stomac i se agravase și a zăcut mult timp la infirmerie. La eliberarea din lagăr a fost trimis cu domiciliul obligatoriu. Nu m-am întâlnit cu el din anul 1944 și nu știu unde se găsește în prezent. (*ibidem*: 114).

Deoarece în anii '60 documentația organelor brașovene include o nouă *Hotărâre de trecere în evidență* informativă în baza episodului de detenție, acțiune resuscitată mai ales după mutarea efectivă la București (la 30 octombrie 1965), primele luni din 1966 aduc noi amănunte din partea „persoanei G.E.” și a „colaboratorului «Popescu Dan»”, „surse oficiale și persoane de încredere”, care identifică cu exactitate adresa de domiciliu flotant la care locuiește Limona (strada Colonel Poenaru Bordea nr. 18), arătând că nu a creat probleme și că, după înfățișare, are o stare de sănătate normală (*ibidem*: 118-125). După o lungă perioadă de tăcere, un document conceput la 11 ianuarie 1973, intitulat *Epilog* (este definit astfel momentul scoaterii de sub urmărire a lui Limona), extrage ipostaze interesante din viața particulară a lui Limona, oferind lămuriri despre traiul solitar, despre preocupările intelectuale și imaginea exterioară lăsată de arhivist:

[60] Numele conspirativ al lui N. Samara (v. *supra* nota [46]).

> *Epilog*: …referitor la numitul Limona Dumitru… profesor, în prezent cercetător în cadrul Arhivelor Statului București… din secțiunea – EPILOG – vă comunicăm următoarele: cel în cauză locuiește la actuala adresă din cursul anului 1967 (în calitate de chiriaș) cînd rezultă că a venit aici din orașul Brașov. Susnumitul în prezent are o stare a sănătății bună. Este o persoană inteligentă cu preocupări de ordin intelectual. Este o persoană erudită cu vaste cunoștințe în domeniul istoriei și culturii civilizației grecești. Cunoaște mai multe limbi străine, greacă, franceză, greacă etc. Este caracterizat ca o persoană serioasă, cu comportări bune față de cei din jur. Duce o viață austeră, trăind singur, izolat de mediu. A fost căsătorit dar de la venirea sa în București locuiește singur… Are o stare materială modestă. Posedă o bibliotecă redusă ca număr de volume, dar se pare că are cărți vechi de valoare, în general de limba greacă. Nu posedăm detalii în acest sens. Nu este cunoscut cu preocupări în domeniul literar sau memorialistic. Cu activități politice la domiciliu nu este cunoscut. Nu ne-a fost semnalat cu manifestări ostile. La domiciliu nu este vizitat, decât rar de unele persoane, din Brașov, care se presupune a-i fi rude. Face deplasări dese la Brașov. Cel în cauză afirmă că așteaptă să iasă la pensie peste un an și să se retragă la Brașov. Cu relații în rândul cetățenilor străini nu ne-a fost semnalat. Are o stare materială modestă. Menționăm că nu avem posibilități de încadrare informativă la domiciliu a susnumitului. Cpt… of. specialist (*ibidem*: 127-129).

Pensionat pentru limită de vârstă la 1 noiembrie 1974, pe acest fond de introversiune, Dumitru Limona se stinge[61] pe patul Policlinicii de Urgenţă din Bucureşti în noaptea din 13-14 ianuarie 1977, cu un diagnostic sever. Legătura puternică cu meleagurile natale, care l-a stăpânit de-a lungul întregii vieţi, a cunoscut o ultimă şi palidă materializare: „Nostalgia revederii locului unde a fost satul natal, Livezi, l-a urmărit pînă în cel din urmă vis dinaintea morții: s-a visat colindînd plaiul străbun, alături de bunica lui.” (LD 28: 32v.). Grăitor pentru sfinţenia cu care a păstrat memoria ținuturilor şi a originii etnice este faptul că, printre hârtiile din fondul său personal, există, îngălbenită de vechime, o foaie volantă cu fragmente din *Ὕμνος εἰς την ἐλευθερίαν* (Bucureşti, Ἐλεύθερη Ἑλλάδα) al lui Dionisios Solomos, cu supratraducerea *Imnul vieţii*, notată în clasa a III-a (1921-1922, LD 30: 1). Este semnul peste timp al sensibilului „Tuşa” sau „Limonida”, suprapus portretului unui cercetător sobru şi dedicat.

[61] Mormântul său se află la cimitirul Pantelimon II (LD 28); adresa de domiciliu stabil în București a fost pe strada I.C. Frimu, la nr. 26, iar adresa din Brașov: bulevardul Lenin nr. 60.

3. Cariera arhivistică

Cu un trecut profesional sinuos[62], Dumitru Limona şi-a atins statornicia profesională şi mai ales vocaţia atunci când s-a angajat la Arhivele Statului – Direcţiunea Regională Braşov. Documentele îi atestă intrarea problematică în corpul arhiviștilor brașoveni, în urma susținerii, la data de 23 decembrie 1948, a concursului de ocupare a postului vacant de paleograf, pentru care a fost unicul candidat[63]. Procesul-verbal redactat de comisie (DGAS 21/1949: 2) dă lectorului șansa de a lua cunoștință, în afară de amănuntul lipsei de concurență (care trăda și la acea vreme lipsa de atractivitate și de promovare a profesiei, dar și domeniul exclusivist al abilității paleografice), de subiectele pe care le-a tratat D. Limona la acele probe. Astfel, în scris a abordat arhivistica pe tema „Despre importanța Arhivelor Românești", la paleografie chirilică a transcris planșa I din BIANU-CARTOJAN 1926, iar la paleografia greacă a efectuat probabil atât transcrierea, cât și traducerea planșei VIII din SACERDOȚEANU 1942; proba orală a conținut subiecte din istoria românilor, arhivistică și registratură. După ce a fost declarat admis cu media generală 8,16, încadrarea sa pe post a rămas obiectul unei îndelungate cumpăniri din partea angajatorului de la nivel central, după cum arată interpelările insistente ale directorului regional C. Stoide, presat și de lipsa de personal, și de cererile de lămuriri ale candidatului admis (DGAS 21/1949: 8, 55, 62-63, 69). După o jumătate de an de la desfășurarea competiției, C. Stoide trimite directorului general de la București un set de acte personale

[62] Funcționar la Primăria Kalipetrovo (mai-iulie 1938); învățător suplinitor la Școala Primară din satul Orta-Mahle (comuna Sungurlar, județul Durostor; 1 noiembrie 1939 – 31 august 1940); diurnist, calculator și verificator la Direcția Centrală de Statistică din cadrul Consiliului de Miniștri, București (15 iulie – 31 decembrie 1942); angajat la Societatea Anonimă de Petrol „Unirea" din Târgoviște (ianuarie 1944 – 15 octombrie 1945) și la Consiliul Sindical Județean (februarie 1948); activist și salariat al Organizației „Apărarea Patriotică", județul Brașov (1 noiembrie 1946 – 28 ianuarie 1948; post obținut grație recomandării din partea lui Gala Galaction; repartizat la secția din Brașov, Limona a funcționat la Biroul de Presă și Propagandă, fiind responsabilizat cu „acțiunile pe linie de asistență socială ale Comitetului Pro-Grecia, împotriva Spaniei franchiste, precum și în cadrul CARS-ului", iar la publicația „Drum Nou" a scris despre mitingurile organizației prilejuite de războiul civil din Grecia); secretar de presă la Ministerul Artelor și Informațiilor – Serviciul Cultural Județean Brașov (sau „Consilieratul Cultural", 1 aprilie – 20 octombrie 1948; aici a avut ca activitate de bază trierea cărților din biblioteci, anticariate și librării); arhivar principal la Întreprinderea Comercială de Stat „Brașovul" (4 noiembrie 1948 – 31 octombrie 1949; Limona precizează în chestionare că „motivul plecării" de la acest loc de muncă a fost „lipsa de cunoștințe financiar-contabile").

[63] D. Limona s-a prezentat la acest concurs (anunțat în „Monitorul Oficial" nr. 271 din 20 noiembrie 1948) în timp ce funcționa la Magazinul de Stat „Brașovul", de unde, angajat abia de o lună, urma să demisioneze (DGAS 21/1949: 1).

pentru angajarea lui Limona. Dacă în luna mai 1949 Aurelian Sacerdoțeanu încă mai aștepta de la minister confirmarea propunerii de numire a lui Limona (*ibidem*: 68), la 11 iulie îl anunță pe C. Stoide că Limona nu întrunește condițiile, din cauza avizului nefavorabil emis de compartimentul de resort al Primăriei Brașov[64]:

> Ca urmare la adresa Dvs. Nr. 442/949, prin care ați solicitat numirea dlui. Limona Dumitru în funcția de arhivist de la Direcțiunea Dvs., vă facem cunoscut că în urma verificării sale de către Comitetul Provizoriu Brașov – Secția Cadre, susnumitul nu corespunde a ocupa acest post, și în consecință Ministerul Învăț. Public, Dir. Personal – Cadre nu avizează pentru numirea D-Sale în postul solicitat. În acest caz, urmează ca Dvs. să faceți nouă propunere pentru ocuparea acelui post. Director A.S. (*ibidem*: 84).

În consecință, la 28 septembrie lui Limona i se restituie actele de încadrare (*ibidem*: 140), și aceasta pentru ca, în mai puțin de o lună, Sacerdoțeanu să i se adreseze din nou directorului regional cu „onoarea a Vă ruga să binevoiți a dispune numirea Dlui Limona Dimitrie în funcțiunea vacantă de Arhivist…”, precizând și că face acest lucru „cu avizul cadrelor Comitetului Provizoriu al orașului Brașov” (*ibidem*: 150). Documentele referitoare la decizia finală – cererea sa către directorul Arhivelor Statului – Regionala Brașov și adresa ulterioară a directorului regional către D.G.A.S. – divulgă strădaniile și ițele dezlegate de Limona în vederea împlinirii unei veritabile meniri profesionale:

> Domnule Director… în ziua de 22 Decembrie 1948, am dat examen la Arhivele Istorice ale Statului din Brașov, pentru ocuparea postului vacant din această Instituție. La acest examen am reușit. Actele mele au fost înaintate de instituția Dvs. la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București. În luna Iunie 1949, Ministerul Învățământului Public îmi respinse cererea de numire în urma avizului Comitetului Provizoriu Secția Cadre Brașov. Actualmente, în urma contraverificării făcute subsemnatului de către Secția Cadre din Comitetul Provizoriu Brașov, având avizul favorabil al Comitetului Provizoriu Secția Cadre pentru numirea mea în postul de Arhivist, cu onoare vă rog să binevoiți a interveni pe lângă forurile în drept de a fi numit în postul solicitat și pentru care am dat

[64] Acest compartiment al primăriei preluase atribuțiile Ministerului Informațiilor (DGAS 21/1949: 91), iar oprelіștea ridicată la angajarea lui Limona ar fi indicat persistența unor semne de întrebare incriminatorii, de natură să-l descrie drept incompatibil cu postul deja câștigat. Textul actului accesibil (certificatul nr. 6/51 L./1949 eliberat la 29 aprilie de Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov asimilată cu județul) probează că „Limona Dumitru… se bucură de moralitate corespunzătoare” (*ibidem*: 158), iar A. Sacerdoțeanu cunoștea și la data respingerii că prin acest document „se constată că are o bună moralitate” (*ibidem*: 141, 153). Așadar, dincolo de conținutul acestui certificat (în varianta anterioară revizuirii), în rezervele prelungite se pot suspiciona aluzii ministeriale la episodul de detenție din biografia arhivistului.

examenul cerut (cu rezoluția pozitivă a șefului de Cadre: „Suntem de acord cu angajarea la Arhivele Statului”, datată la 18 octombrie 1949, *ibidem*: 152);

Domnule Director General, avem onoarea a Vă înainta în original cererea însoțită de actele în copii legalizate ale dlui Dimitrie Limona, licențiat în teologie, care încă din Decembrie 1948 a trecut examenul pentru a fi numit în unul din posturile vacante la această Direcție de Arhive. Domnia sa deși a reușit la examen n'a putut fi încadrat deoarece primise aviz defavorabil dela Serviciul de Cadre al Comitetului Provizoriu al Comunei Urbane Brașov. Ulterior a cerut și a obținut dela forurile în drept o verificare mai amănunțită a situației dumisale, în urma căreia rectificându-i-se avizul anterior i s'a dat un aviz favorabil. Domnul Limona are bune cunoștințe de l. greacă modernă (și de cea clasică) ca și ceva cunoștințe de l. bulgară și turcă și de asemenea de paleografie cirilică; ca atare este necesar Arhivei noastre care posedă un număr însemnat de documente grecești dintre secl. XVI-XIX (circa 1500). Menționăm, dealtfel, că a fost singurul candidat prezintat în ultimii patru ani care dovedea cunoștințe temeinice de l. greacă modernă. Întrucât a obținut avizul Cadrelor Comitetului Provizoriu[65], opinăm și noi pentru numirea dumisale într'un post vacant de arhivist și Vă rugăm să binevoiți a interveni pe lîngă Onor Ministerul Învățămîntului pentru numire. (nr. 1008/24 octombrie 1949, *ibidem*: 151).

Angajat finalmente după un an de tergiversări („s'a prezentat și luat postul în primire la data de 1 Noembrie 1949”), Limona suportă mici șicane legate de categoria și de salariul de încadrare[66]. În ceea ce privește operațiunea asupra căreia s-a dedicat de la bun început Dumitru Limona, *Raportul de activitate* pe anul 1949 notează: „S'a început organizarea în ordine cronologică a primului pachet de documente grecești din fondul Zumbru (Țumbru, n.n.), secolul XVIII și XIX lucrându-se 88 de transcrieri” (*ibidem*: 188), mai exact „Dumitru Limona arhivist a transcris un număr de 88 acte grecești” (*ibidem*: 190). Planul anului următor înregistrează inițierea lucrării *Inventarul documentelor grecești din fondul M. Zumbru* și mențiunea „Lucrează D. Limona. Și-a luat angajamentul să facă 5 regeste zilnic, 120-130 lunar și 1250 până la sfârșitul anului.” (*ibidem*:

[65] Elocvent pentru raporturile instituționale exercitate de Comitetul Provizoriu – Secțiunea Cadre al primăriei cu Arhivele este faptul că, în chiar perioada de debut a lui Limona, acest organ îl somează pe directorul regional să destituie o angajată din cauza „originii sale necorespunzătoare postului ce-l deține, deoarece acolo este nevoie de elemente conspirative și de origine sănătoasă”; roagă să fie retrasă și în locul ei să fie repartizat „un membru de partid care să corespundă din toate punctele de vedere” (DGAS 31/1950: 102).

[66] Dintr-o aparentă eroare, întregul tabel al posturilor vacante a fost dat peste cap în defavoarea statusului proaspătului arhivist (v. DGAS 21/1949: 167-168, 171-174, 177-178, 213).

192). La capitolul „Studii pe baza materialului arhivistic”[67] Limona figurează cu tema *Rețete pentru boli de ochi, date de Ion Molnar unor negustori brașoveni, după documente grecești*.

În 1951 se produc în rândurile restrânsului colectiv brașovean bulversări care îl împart în tabere, iar de acuzele dezlănțuite ale unei colege ce agită spiritele, țintind în toți opozanții săi, nu scapă nici Limona, în virtutea faptului că împărțeau același birou. Astfel, în lunga listă a învinuirilor care de care mai scandaloase adresate directorului apar și imputări legate de colegialitatea lui Limona, a cărui nervozitate de factură profesională o agasează (DGAS 130/1951: 5); despre repertoriul gestic al agitației manifestate de Limona în timpul traducerii documentelor – foitul pe scaun, ciocănitul cu tocul în masă, preferințele față de iluminarea și aerisirea biroului etc. – există o serie de delațiuni și de etichetări malițioase, însă, de bună seamă, este vorba doar de frenezia și reflexivitatea muncii unui om pasionat de lucrul său, complet abstras din ambianță[68]. În esență totuși, natura conflictului (de plan secund) cu Limona este una prioritar profesională: persoana în cauză, nefiind cunoscătoare de paleografie latină, se ambiționa să realizeze fișe cu rezumate ale documentelor latinești utilizând traducerile cu care îi stăteau la dispoziție colegii specializați în latină (la rândul său, aceasta furniza traduceri din germană). Dat fiind că în birou se derulau lungi, repetate și sâcâitoare ședințe de lucru de acest fel – treptat se deconspiră o adevărată rețea de întrajutorare pentru neinițiații în paleografiile necesare propriului plan de muncă –, Limona trebuie să se fi exprimat ferm împotriva unor asemenea practici, de vreme ce, sub protecția directorului

[67] Rubrică glosată astfel: „În cursul lucrărilor unii dintre funcționari au găsit material pe care își propun să-l studieze în măsura în care vor avea posibilitatea să acumuleze suficiente date spre a da concluzii definitive asupra următoarelor probleme…” (*ibidem*: 193).

[68] A.I. povestește într-un lung memoriu înaintat Ministerului Afacerilor Interne: „…Am arătat în scris că sunt obligată să lucrez în birou cu tov. Limona Dtru, bolnav de nervi, care mă deranjează permanent dela lucru… Menționez că am atras atenția tov. Limona D. care lucra la masa mea de lucru să nu mai ciocănească ore întregi cu tocul în masă…” (3 noiembrie 1952, DGAS 130/1951: 59). Din declarația dată de U., rezultă că „Tov. Limona… caută pe cât posibil să ne facă mici mizerii, cari nu duc decât la o stare de nervi destul de încordată” (28 februarie 1952, DGAS 105/1952: 61). M.S. se plânge că Limona, deși stau față în față la birou, nu-i răspunde la salut și nu-i vorbește cu lunile (DGAS 62/1961: 71-72). Oricum, într-o imagine de grup, colectivul în ansamblu pare îmbufnat; în unele procese-verbale ale ședințelor de bilanț (petrecute fără excepție cu participarea reprezentanților Arhivelor de la București și a organelor ministeriale de pe plan local) sunt mărturii cum că, în contextul clișeizării discursului instituțional și al adoptării practicilor comuniste (obligativitatea de a lua cuvântul, de a formula critici și autocritici ascuțite, de a se sublinia conformarea la linia dogmatică a partidului, de a se semnala evenimentele notabile din punct de vedere socioistoric), Elena Moisuc nu ar fi vrut să își țină cuvântarea decât stimulată, iar restul (între care și Limona) intervin, la fel, doar când sunt nominalizați insistent (DGAS 64/1959).

(probabil mai degrabă la cererea lui), scrie un *Referat către Direcțiunea Arhivelor Statului Orașul Stalin*, unde relatează disensiunea avută, pentru a contracara eventualele reclamații pe care respectiva colegă nu se înfrâna să le înainteze cu asiduitate la Direcția Generală a Arhivelor Statului:

> Subsemnatul, Limona Dumitru, salariat la această Instituție, vă aduc la cunoștință următoarele: în ziua de 28 Noemvrie a.c. la orele 9, tov. I.A. a deschis geamul ca să se aerisească biroul, deși în acest birou n'a fumat nimeni și camera nu fusese încă încălzită. Tov. I. a justificat acest lucru prin fenomenul respirației celor trei persoane din birou. Eu văzând că biroul încă nu fusese bine încălzit, am închis geamurile și am trecut la locul meu. Tov. I. s'a ridicat imediat și a deschis din nou geamurile așezându-se la fereastră ca un Hristos, ca eu să nu pot închide geamurile. Când am văzut această situație, nici n'am încercat să le închid. Tov. I. după aceasta a început să vorbească cum numai dânsa se pricepe. Din fluviul de cuvinte nelalocul lor eșite din gura sa, redau următoarele: „D-ta terorizezi salariații din Instituție și ar fi mai bine să te reîntorci la magazinul «Brașovul», pentru că faci de râs Instituția noastră. D-ta de când ai venit aici, n'ai făcut nimic și nu lucrezi deloc și nu dai nici un randament și mereu te frământi pe scaun, nervos, cu tocul în mână.” La aceste afirmații calomnioase, eu am rugat-o să-și închidă gurița și să fie mai inteligentă și mulțumită că a luat o gură de aer. La cuvintele mele îmi spune că sunt un om ridicol și caraghios și că permanent disprețuește privirile mele. Eu am întrebat-o pentru ce. Acestea sunt calomniile mai principale. Trebue să precizez că tov. I. are o predilecție permanentă și specială de a se interesa prin diferite mijloace de randamentul unui salariat. Reamintesc cu acest prilej că tov. I. m'a întrebat de 2 ori în primele zile din luna Noemvrie 1949, când abia mă prezentasem la Serviciul Arhivelor, ce randament dau în fiecare zi. Atunci la întrebarea sa n'am răspuns nimic. Tot în legătură cu predilecția sa de mai sus, citez cazul de acum 2 săptămâni: Tov. I. se adresează tov. U. în felul următor: „D-șoara M.R. vorbește toată ziua și nu lucrează nimic și atunci oare ce trece ea în raportul de activitate, pe lângă faptul că mă turbură în muncă”. Eu auzind aceste cuvinte nedrepte și vrednice de condamnat, m'am adresat tov. I. cu următoarele cuvinte: „Tov. I. îți interzic calomniile în acest birou, calomnii lansate în surdină. Dacă vreți să știți ce lucrează întrebați-o pe dânsa”. Tov. I. a ripostat: „Judecata D-tale este egală cu zero, pentru că ești o nulitate”. La aceste cuvinte i-am răspuns că nu dânsa are puterea intelectuală de a-mi cântări inteligența și ca atare o rog să înceteze calomniile în birou. Fereastra deschisă pentru tov. I. este o armă îndreptată împotriva mea, nesuferindu-mi prezența în biroul de mijloc. Pentru ce? Poate că prezența mea ingrată în birou o împiedecă de a discuta unele chestiuni urgente cu tov. U. De multe ori în acest birou, tov. I. vorbește cu tov. U. în șoaptă adâncă încât ai impresia că te găsești în împărăția morților. Desigur vorbesc și tare dar aceasta nu e nimic. Eu m'am întrebat: oare ce intimități își au de comunicat? Nu sunt chestiuni de intimitate, sunt calomnii în șoaptă. Intimitățile nu se comunică

în prezența altora, ci în timpul plimbărilor cotidiene etc. Pentru a pune capăt acestei situații triste, care există în această Instituție, rog onorata Direcțiune a-mi controla și verifica munca până la zi, spre a se face dovada dacă acuzația tov. I. este justă. Aici trebue să precizez că eu, în munca mea, am apelat foarte puțin la lămurirea altora și numai pentru cuvintele germane. Dealtfel e și natural, documentele fiind scrise în limba greacă. Tov. I., când mi-a spus că eu nu lucrez nimic și nu dau nici un randament, frământându-mă cu tocul în mână, probabil a înțeles și înțelege că munca și randamentul unui salariat constă în „colaborarea" de 10 ori pe zi cu alți salariați cum se întâmplă cu d-sa… Oare tov. I. dorește cu tot dinadinsul să mă vadă „colaborând" permanent și să nu mă frământ cu tocul în mână asupra textelor grecești? Rog a se defini clar și concret cuvântul „colaborare" ca să nu mai fie o metodă prin care să se justifice munca personală, aportul personal, randament etc. Să se precizeze concret munca fiecărui salariat… În concluzie, cer insistent ca On. Direcțiune să-mi verifice munca, ținând seamă de așa-zisa „colaborare" a tov. I… Limona Dumitru, Orașul Stalin, 28 Noemvrie 1951 (*ibidem*: 13);

Referat, Orașul Stalin 19.XII.1950, Către Direcțiunea Arh. Reg. Orașul Stalin: subsemnatul Limona Dumitru…, luând la cunoștință de reclamația tov. I.A. împotriva mea, mă simt obligat de a vă aduce la cunoștință următoarele: toată neînțelegerea cu tov. I. se rezumă la aerisirea biroului și la stingerea luminii. În principiu sunt pentru aerisirea biroului, dar această aerisire să se facă o dată pe zi, iar nu de două ori, cum doresc tov. I. și tov. V.; în principiu sunt și pentru stingerea luminii, când biroul este luminat de zile luminoase și când permite cetirea și descifrarea textelor cu caractere foarte mici, și care abia chiar la lumină se pot descifra. Cred că nu este nevoe s'arăt textele. Sunt pentru o singură aerisire, întrucât birourile din Arhivă se încălzesc anevoe, iar eu nu doresc să fiu victima unei dorințe exagerate și fără sens. În legătură cu așa-zisele „amenințări" din reclamație, țin să precizez în mod pozitiv și concret următoarele: pe ziua de 1 Decembrie a.c. tov. I. a deschis fereastra de două ori, precum și lumina (pentru lumină am menționat și în raportul zilnic de activitate). I-am atras atenția – natural cu un ton nervos, că nu e bine să se deschidă fereastra de două ori, precum și lumina, când nu pot descifra textele, fiindcă nu vreau să fiu consecința nimănui, chiar nici mie. Iar în cazul că se va continua această stare de lucruri, voi fi nevoit să fumez, câte trei țigări în birou, ca să se poată justifica deschiderea geamului de mai multe ori. Desigur aceste cuvinte nu pot fi interpretate sub nici un chip ca o amenințare, ci cel mult ca o glumă rău plasată, pentru faptul că în biroul alăturat se fumează și în orice clipă poate intra fumul de țigări, și pentru că este un obiceiu social, bucurându-se de libertate. Deasemenea am afirmat că eu nu sunt ca tov. B., ci sunt Limona, vrând s'arăt că în atitudinile mele mă călăuzesc mai mult după rațiune, și în cazuri sporadice de sentimente și că ceea ce am de spus, o spun în fața ochilor și urechilor. Cuvintele acestea pot fi interpretate ca o amenințare? Eu cred că nu. Psihicul meu nu-mi poate tolera amenințări, când în cea mai mare ‹parte› a timpului mă obligă

să trăesc în climatul meu sumbru. Totodată mă surprinde foarte mult afirmația… adică mutarea mea în biroul de mijloc a creat această stare de lucruri și condițiuni neprielnice de muncă. Pentru ce? Căror cauze se datoresc acestea? Mutării mele în birou în realitate, sau suspiciunii îndoelnice în legătură cu starea mea pulmonară?… Citind reclamația, prin primele fraze se înțeleg în mod categoric și într'un singur sens și una și alta: mutarea și suspiciune. …Reclamație fără rost și pe care o cred în urma acestui referat lichidată… (*ibidem*: 15[69]).

Disputa se inflamează și dezbaterea pare a fi deturnată decisiv spre ideea de „colaborare”; în miezul controverselor stau, pe de o parte, pretențiile paleografilor amatori și, pe de altă parte, gestionarea resurselor umane în funcție de specializarea paleografică și de abilitățile lingvistice. În documentele de raport pe care le întocmește, Limona emite comentarii și definiții oportune pentru conceptul de „colaborare”, delimitând granițe și astăzi fragile în sistemul funcționăresc al Arhivelor, între colaborare și furt sau împrumut intelectual, între originalitate și șablon, între produsul individual și cel colectiv, între spiritul de echipă și exploatarea abuzivă a cunoștințelor individuale în mediul profesional. Conștient de anvergura sa intelectuală, dar și de hărăzirea cu un destin creator aparte, Limona a militat împotriva neantizării contribuției sale, împotriva diluării personalității sale într-un colectiv automatizat și îndoctrinat ideologic. În paralel, obscurizarea aportului său marcant reprezintă şi efectul politicii instituţionale de a cufunda talentul şi calităţile particulare ale angajaţilor în praful documentelor pe care le gestionează, dintr-o programată intenţie de nivelare a personalului, orientat forţat spre idealul „uniformizării”. În acest sens, Limona face distincţii:

Ce înseamnă colaborare și ajutor reciproc? Oare să însemne confundarea eurilor până la identitate? Oare prin colaborare eul A cu eul E, devine E? Colaborarea, cum este înțeleasă de tov. I., se aseamănă dogmei fantesiste creștine a treimei în care cele trei persoane divine sunt o singură persoană sau ființă? Sensul acestor termeni este foarte clar. Colaborare și ajutor reciproc în muncă înseamnă ajutorarea unui salariat în muncă, arătându-i metoda cea mai bună în muncă, iar în instituția noastră pe lângă metoda de muncă salariatului i se dau anumite explicațiuni și lămuriri asupra unor termeni necunoscuți din actele studiate. Nicăieri, colaborare și ajutor reciproc în muncă nu înseamnă despersonalizare sau întruparea eului într-altul. …În sensul celor de mai sus, adică păstrarea personalității, nepulverizarea eului într-altul, sunt de acord. Sunt împotriva vulgarizării acestor două principii. …7 Februarie 1952. D. Limona (*ibidem*: 24).

[69] Textul rezoluției lui C. Stoide, pe verso: „Substratul reclamației tov. I. e de a scoate din birou pe tov. Limona. Se recomandă acestuia din urmă să evite discuțiile inutile și dăunătoare serviciului. Tov. V. mi-a afirmat că n'a existat nici o amenințare din partea tov. Limona.”

Intensificându-și ecourile printre inspectorii metodologi de la nivel central, conflictul devine obiectul unor anchete și monitorizări consecvente, ceea ce face ca în martie 1952, drept măsură de ameliorare a altercațiilor profesionale puternic personalizate, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului să vină o adresă semnată de A. Sacerdoțeanu, care impune hiperspecializări în paleografii secundare celei de bază (cu mențiunea că paleografia româno-chirilică era indispensabilă pentru toți arhiviștii). Conform acestei adrese, lui D. Limona i se stabilește abilitarea suplimentară în paleografia latină. Se formează „colective de abilitare", coordonate de un responsabil căruia aspiranții să i se adreseze pentru clarificări; repartizarea angajaților în birouri se decide cu această ocazie în funcție de apartenența la colectivul de lucru paleografic (de bază și secundar), urmând ca în zilele fixate pentru abilitare să se treacă la regrupări. Se insistă așadar asupra faptului că activitatea paleografică trebuie concepută a fi una fundamental științifică (DGAS 12/1952: 102-103), și nu un simplu act mecanic ori amatoristic. Bulversarea relațiilor de lucru de la Arhivele brașovene dă prilejul unor lungi expozeuri redactate conștiincios de către inspectorii de la centru trimiși pentru a lămuri situația și pentru a separa problemele profesionale de cele personale. O referire dă seamă și de impedimentele cu care se confrunta Limona în abordarea documentelor grecești: „D^{tru} Limona, de asemenea, se plânge de unele dificultăți particulare descifrării vechilor texte grecești…", precizând și că natura conflictului acestuia cu A.I. e cauzată de sensibilitatea sa la frig, în timp ce A.I. exagerează cu aerisirea întrucât presupune că Limona ar fi bolnav… (DGAS 105/1952: 9, 13). Considerațiile acestea se întemeiază pe însăși mărturia scrisă de Limona:

> Lipsurile în muncă provin din greutățile pe care le-am enumerat, precum și din cauza temperaturilor din Instituție. În timpul iernii, când este ger afară, în birourile noastre avem o temperatură de 12-14 grade, iar când este mai cald afară temperatura este de 14-16. Subsemnatul datorită acestui fapt m'am îmbolnăvit… Lipsurile și greutățile în muncă mai provin și din lipsa unor dicționare grecești necorespunzătoare. Propun pentru bunul mers al muncii mele, să se procure acestei instituții dicționare grecești de specialitate, iar ca temperatura în birouri să fie normală, să se studieze această problemă, cum s'ar putea remedia neajunsul acesta… (*ibidem*: 41-45).

Lesne de recunoscut totuși, în *Declarația* furnizată cu această ocazie, reflexul de a oferi răspunsuri complete și de a trata cu o aparentă seriozitate cele nouă puncte fixate de chestionarul anume alcătuit de inspectorul Direcției Generale, reflex căpătat pe vremea anchetelor istovitoare din trecutul său. Dincolo de acestea, transpare însă și tonul de bagatelizare, bine stăpânit spre a nu ridica semne de întrebare:

> …deschiderea geamului… făcând din aceasta o armă de teroare împotriva persoanei mele. …Atunci când mi-e frig și nu pot lucra din cauza geamului deschis și încerc să-l închid tov. I. se așează în fața geamului cu

deplină satisfacție, începând cu insultele ca: „Să te întorci la Magazinul de Stat Brașovul de unde ai venit, fiindcă ne faci de râs Instituția”. Sau că „toată ziua nu faci nimic” etc. etc. etc. (*ibidem*: 46);

Cât mă privește, datorită bolii mele mă simt singur cu mine însumi, ducându-mi munca ce mi s'a încredințat la bun sfârșit (*ibidem*: 47).

Tot aici, Limona își enumeră activitățile administrative repartizate „pe lângă munca de specialitate”: rezolvarea aprovizionării cu lemne, ridicarea cartelelor („pentru faptul că cunosc adresele instituțiilor și chestiunile economice mai bine”). Este evident că, trăind deja combustiv o pasiune, paleograful nu avea eficiență și nici apetență pentru alte operațiuni și activități arhivistice. În intervențiile din ședințele de bilanț își susține cauza, admițându-și deficiențele: vorbește abundent despre instituțiile controlate, se plânge de caracterul opțional al înregistrărilor în condica de deplasări pe teren, își face autocritica – i se pune în vedere formalismul din rapoartele de teren, care ar copia prototipul procesului-verbal; recunoaște că „a avut lipsuri în muncă și își ia angajamentul să se îndrepte” (DGAS 62/1961: 71) – și cere să i se reducă din norma pentru celelalte atribuții, în beneficiul lucrului cu documentele grecești. Răspunsul lipsit de flexibilitate al reprezentantului D.G.A.S. este însă unul previzibil, fiind secvențial reiterabil la nesfârșit în istoricul instituției: toți arhiviștii trebuie să aibă aceleași activități și trebuie „să se pună în lucru” fondurile moderne și contemporane (DGAS 54/1962: 32, 39). Paradoxul discernământului evaluativ al sistemului în ceea ce privește aprecierea realizărilor profesionale ale lui Limona reiese din *Memoriul* pe care paleograful se vede nevoit să-l adreseze șefului de Cadre din Ministerul Afacerilor Interne atunci când, punându-și în balanță evoluția, constată că a fost omis pe nedrept din graficul reîncadrărilor avantajoase; această expunere constituie totodată o bună radiografiere a fișei postului lui Limona, motiv pentru care redarea ei *in extenso*, în același regim cu a celorlalte documente de arhivă, este demonstrativă:

Memoriu: subsemnatul, Limona Dumitru…, vă rog să binevoiți a lua în considerare următoarele: la 1 oct. 1949 am fost angajat ca specialist de limbă greacă la Serviciului Arhivelor Statului Or. Stalin. De la numirea mea în funcțiune pînă în prezent am lucrat documentele grecești ce se aflā la Serv. Arhivelor Statului Or. Stalin, precum și parte din documentele grecești ce se găsesc la Filiala Sibiu, acolo nefiind nici un specialist de limbă greacă. Rezultatul muncii mele este concretizat într-un catalog de documente grecești, pe care Direcția Arhivelor de la București l-a programat spre publicare în anul acesta. Tov. inspectori de la București, care au văzut acest catalog, l-au apreciat în mod deosebit, atît pentru importanța documentelor – fiind vorba în majoritatea cazurilor de acte comerciale, care aduc lumini noi asupra realității economice din sec. al 18-lea –, cît și pentru migala, răbdarea și conștiinciozitatea cu care am lucrat. Tov. Director general Maciu a propus să-mi dea în lucru și documente grecești

> de la București, nefiind acolo destui specialiști pentru a lucra mulțimea de documente ce zac încă nelucrate. Afară de munca tehnică de specialist de limbă greacă, îndeplinesc munci de teren: inspecții la instituțiile și întreprinderile din oraș și de la sate, controale permanente la D.C.A., anchete pentru distrugeri de arhive, colectări de documente și cărți rare, preluări de arhive etc. Prin munca de lămurire dusă pe teren am reușit să determin foarte multe instituții și întreprinderi să-și pună în ordine arhiva, să o inventarieze și să facă predări către Arhivele Statului într-o formă organizată. Tot prin muncă de lămurire dusă pe la sate, am reușit să îmbogățesc colecția de documente și cărți rare a Arhivelor Statului, nedîndu-mă înapoi de la căratul obositor al pachetelor cu cărți și documente aduse kilometri întregi pe jos de pe la sate. Cu toată munca…, am fost uimit să constat la recentele încadrări – care trebuiau să oglindească prețuirea justă a muncii fiecăruia – că am rămas cu încadrarea acordată în anul 1951…, nerecunoscându-mi-se nici măcar tehnicitatea, deși este cunoscut faptul că specialiști de limbă greacă sunt foarte puțini și că se simte lipsa lor chiar și la celelalte Servicii de Arhivă din țară. În convingerea că numai din necunoașterea îndeaproape a muncii mele s-a ajuns la nejusta încadrare a mea, fiind situat cu mult în urma celorlalți puțini specialiști de limbă greacă de la alte Servicii de Arhive, vă rog să binevoiți a lua în cercetare cazul meu și a dispune să se repare nedreptatea care mi s-a făcut… (16 septembrie 1955, DGAS-CADRE 19/1974: 101-102).

Referitor la priza proiectelor sale de valorificare a documentelor grecești, devenite la un moment dat desuete în optica decidenților, Elena Moisuc, în strădania de a-i publica sau cel puțin de a-i dactilografia postum numeroasele fișe de catalog, vorbește despre „o preocupare «inactuală», care i-a amărît nespus zilele și care a făcut ca c. 24.000 fișe de catalog, lucrate în ultimii ani tot atît de amănunțit și exact ca în cataloagele publicate, să stea nefolosite, nici măcar dactilografiate” (LD 28: 32). Odată cu accentuarea liniei propagandistice, instituția a manifestat o atitudine reticentă și obtuză față de utilitatea accesibilizării științifice a materialului arhivistic mai vechi de secolul al XX-lea, așa încât Limona se vede adesea nevoit să pledeze pentru obiectivul care i-a animat întregul parcurs profesional și existențial. Într-o ședință din 1962 solicită ca lucrările netipărite, trimise deja la D.G.A.S. – Serviciul Folosire și Publicare, să fie restituite Direcției Regionale Brașov, pentru a fi valorificate în manuscris la sala de studiu (DGAS 54/1962: 32). La vremea elaborării lor, în urmă cu câțiva ani, blazat de emfatizarea istoriei contemporane și de minimalizarea importanței secolelor vechi, Limona intervenise în ședința de bilanț și comentase anumite probleme de metodologie arhivistică a documentelor grecești, demoralizat că opera sa de catalogare nu are ecoul cuvenit la D.G.A.S., fiindcă reflectă secolul al XVIII-lea. Argumentând că inventarele administrative pentru documentele deja rezumate în cataloage sunt absolut inutile – punct la care e contrazis anemic de directorul regional –, se exprimă în legătură cu volumele III și IV ale

Catalogului documentelor grecești (LIMONA 1958), trimise la serviciul de resort și netipărite încă:

> Cît privește actele grecești, nu este nevoie să se întocmească un inventar administrativ. Dacă cataloagele au fost planificate să fie lucrate pe anul 1959 și trimise spre publicare m-am conformat planificării. Dacă se publică sau nu îmi este indiferent. Voi lucra cu același elan fiind convins că din lucrările pe care le prezint eu, 70% cuprind relațiile internaționale ale secolului 18… Voi căuta să duc la capăt volumul IV din catalogul actelor grecești, însă ar fi bine ca atunci cînd se planifică lucrarea să se ducă la bun sfârșit. Insist ca să mi se pună la dispoziție pentru studiu[70] fondul grecesc de la Muzeul Aman din Craiova[71] și fondul Hagi Constantin Pop de la Academie[72] (DGAS 64/1959: 149).

[70] Buna colaborare cu Biblioteca Academiei Române și cu alte instituții de cultură era întreținută de către Arhive printr-o inspirată convenție ce viza activități de cercetare și de inventariere a documentelor deținute de acestea, puse la dispoziție fie prin trasferul lor temporar la Arhive, fie prin stagii de lucru efectuate de paleografii Arhivelor la respectivele instituții. Receptiv, directorul brașovean transmite și justifică Direcției Generale a Arhivelor Statului dezideratul lui Limona (DGAS 78/1959: 81, 133).

[71] Ceea ce Limona numește „fondul grecesc de la Muzeul Aman din Craiova” reprezintă patrimoniul vechii Fundaţii „Alexandru şi Aristia Aman” (biblioteca, muzeul şi galeria de tablouri), actualmente fondul Bibliotecii „Aman” (cf. IORGA 1913). Arhivele doljene, încorporând și vechea arhivă a Direcției Regionale a Arhivelor Statului din Craiova, conțin astfel de documente în proporție nesemnificativă (cf. RADU 2006: 110-111), comparativ cu tezaurul documentar compact al celebrei familii de origine aromână.

[72] Materialele însumate în dosarele Serviciului Organizare și Metodică oferă amănunte legate de subiecte arhivistice de actualitate, cum ar fi problema timpuriei revendicări de către Arhive a fondului CNGS, denumit la Biblioteca Academiei Române „Hagi Constantin Pop”. Administrat de Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale în intervalul 1978-2012, apoi retrocedat Bibliotecii Academiei Române – unde și-a recăpătat denumirea insuficientă „Arhiva casei comerciale Constantin Hagi Pop” –, fondul cuprinde, în realitate, bogatele arhive ale mai multor proestoși, negustori și case comerciale circumscrise companiei (pentru istoricul detaliat al CNGS v. DASCĂL 2013a: 20-24, subcapitolul I.1.2.). Documentele păstrate la Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (21 de registre din anii 1768-1858, luate în evidență în inventarul nr. 438) completează fondul CNGS, împreună cu încă un fragment de fond existent la Muzeul Naţional „Brukenthal”, beneficiind de descrierile lui IORGA 1906a-c și FURNICĂ 1908 și 1931a-b. În perioada 1961-1962 D. Limona a inventariat câteva mii de documente ale companiei grecești din Sibiu (sub denumirea „Arhiva companiei grecești din Sibiu”, DGAS 62/1961: 34 şi 54/1962: 3, 16; în prezent, partea structurală de la Sibiu poartă denumirea CNGS), redate detaliat în catalogul LIMONA 1966-1967. În ședința de bilanț pentru anul 1957 (ținută în ianuarie 1958), Limona îl interpelează pe directorul C. Stoide despre „stadiul tratativelor duse cu Academia R.P.R. în legătură cu arhiva Const. Pop și a Companiei grecești, arhivă care a fost ridicată din Orașul Stalin pe timpul lui Nic. Iorga”, iar acesta îi răspunde „că într-adevăr n-a amintit nimic în raport despre tratativele

Patosul paleografic al lui Limona este însă interpretat la un moment dat drept probă de exclusivism[73], astfel că o consemnare dintr-o *Caracterizare* dată la Brașov va sta, alături de alte scăderi profesionale fabricate, la baza deciziei de mutare la București: „De altfel, pe cât îi stă în putință, recurgînd la fel de fel de mijloace, tov. încearcă să se sustragă celorlalte munci din arhivă decît aceia de fișare a documentelor grecești. Avîndu-se în vedere faptul că serviciul nu mai posedă documente grecești nelucrate, se pune problema trecerii tov. Limona la altă unitate, care are acte grecești nelucrate." (DGAS-CADRE 19/1974: 38).

Așadar, de vreme ce finalizase fișarea tuturor documentelor grecești de la Brașov și Sibiu, la 1 aprilie 1965 obține[74] la cerere mutarea la Direcția Generală a Arhivelor Statului – Serviciul Istoric, unde începe prelucrarea unor noi arhive

---

duse cu Academia R.P.R. însă știe că tov. Limona este la curent cu această chestiune care a mai fost discutată cu dânsul. Tov. Stoide arată că Academia R.P.R. a trimis un delegat la Serv. Arhive Orașul Stalin, pentru întocmirea unei liste de cărțile vechi bisericești pe care le pune la dispoziție Serv. în schimbul arhivei grecești care se află la Academie. Pînă în prezent nu s-a primit nici un răspuns." (DGAS 114/1957: 51-52). Era perfect justificat așadar interesul său ardent în întregirea fondului CNGS și în abordarea paleografică a celei mai consistente părți a arhivei companiei (aproximativ 100 de metri liniari în foi volante și 28 de metri liniari în registre), cu atât mai mult cu cât însăși Biblioteca Academiei Române era dispusă și pe punctul de a o ceda Arhivelor, în schimbul unor cărți de patrimoniu. Deși nu și-a împlinit dorința de a prelucra cele două fonduri pomenite – temeiul aspirației sale fiind dat în primul rând de specificul etnic (aromânesc) al protagoniștilor și de limba de redacție a documentelor –, fondul CNGS a intrat și rămas în posesia Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale destul timp pentru a-și căpăta nu numai denumirea corectă (din păcate abandonată de actualul deținător), dar și forme de evidență primară și analitică.

[73] Aspectul pare a fi unul simptomatic pentru paleografii de vocație din Arhivele Naționale, puși de-a lungul carierei în postură defensivă față de manevrele instituționale de amalgamare a competențelor și specializărilor, prin ignorarea formației individuale și a perspectivei unei profesionalizări de succes. La un alt nivel de problematizare, dispersarea în însuși domeniul predilect al specializării poate crea și ea distorsiuni profesionale; într-un discurs de bilanț, E. Moisuc privilegiază specializarea individuală în câte un singur fond, observând că salturile de la un pachet la altul produc mari lacune și fac din paleografie/arhivistică o simplă tehnică, oprind arhivistul la stadiul deplorabil de a-și satisface doar banale curiozități personale, fără putința de a le da profunzime științifică și viziune asupra întregului: „A început să se lucreze colectiv, lucrând fiecare cîteva pachete dintr-un fond, altele din altul și așa s-a plimbat fiecare prin diverse fonduri, fără să cunoască vreunul un fond în întregimea sa. Rezultatul a fost pentru arhivist un orizont limitat, făcut dintr-un mozaic de mărunțișuri, dar lipsit de orientare asupra problemelor mari, esențiale, care se găsesc într-un fond, precum și o dezvoltare formalistă a tehnicii descifrării. Un arhivist de azi își face un merit deosebit din aceea că poate descifra semnăturile cele mai întortochiate, însă ignorează aproape cu desăvârșire istoricul instituției creatoare de arhivă, a acelei arhive în care a lucrat…" (DGAS 36/1958: 79).

[74] Prin *Ordinul* nr. 25/1965 al D.G.A.S.

comerciale, pentru care a realizat inventare integrale sau descifrări sporadice[75]. Profitând de pregătirea excepţională în limba şi paleografia greacă, a ordonat toate fondurile cu documente greceşti şi a întocmit inventare sumare pentru a putea fi date în folosire, urmând să treacă la catalogarea lor; de asemenea, a completat lacunele dintr-o serie de inventare, acolo unde documentele greceşti nu fuseseră tratate. În paralel, în primii ani după mutare obţine detaşări la Arhivele din Braşov pentru definitivarea cataloagelor LIMONA 1966-1967 (în intervalele 23 noiembrie – 23 decembrie 1965, 4-30 ianuarie 1967, LD 2: 50-69). Gama activităţilor lui Limona se diversifică, incluzând şi „formarea cadrelor tinere”, pe care le ajută la descifrarea documentelor greceşti (DGAS-CADRE 19/1974: 32).

Dincolo de suprafaţa vulgarizantă a conflictului disciplinar petrecut la Braşov, portretul lui Limona transpare cu limpezime mai cu seamă din disensiunile colegiale înregistrate în fluxul documentar instituţional: introvertit în universul textelor greceşti, sobru, reţinut, principial, vocal şi ferm, meticulos şi organizat, totodată superior în atitudine şi gândire, amuzat sau dispreţuitor faţă de manifestările umane mărunte. Referinţele date de foşti colegi sau superiori ierarhici, lăsând la o parte doza de subiectivitate inerentă unor astfel de materiale, sunt elogioase în privinţa talentului publicistic şi a caracterului său tenace şi ambiţios, iar pe alocuri semnalează şi un temperament nervos, chiar recalcitrant, trăsături care nu ar fi defel de pus în asociere cu vreo afecţiune, ci mai degrabă cu caracterul exigent şi anxios al unei personalităţi proeminente, care nu e dispusă să-şi cenzureze conştiinţa valorii. Luările sale de poziţie în mijlocul dezbaterilor profesionale, pe un fond psihic erodat de accidentele destinului, nu denotă altceva decât un anume tip de nerăbdare şi intoleranţă – *irritabile genus* – specific elitelor intelectuale; nu rareori, unicitatea şi apetenţa

[75] În caietul de activitate pentru perioada 1965-1975 sunt notate şi unele episoade profesionale ieşite din graficul monoton al prelucrării paleografice: întrevederile din 1971 cu L. Vranoussis (v. *supra*, nota [15]) pentru depistarea şi fotocopierea de documente; identificarea unor acte din fondurile greceşti de la Braşov şi microfilmarea lor, la rugămintea lui Sfyroeras (directorul adjunct al Arhivelor Medievale ale Academiei din Atena); depistarea documentelor greceşti din fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” în legătură cu răscoalele din Grecia (între 1866-1868), în vederea expedierii de copii; diferite alte depistări pentru Grecia (LD 2: 50-69). Ieşită din comun, după-amiaza zilei de 25 martie 1974 şi-a petrecut-o la recepţia ţinută de ambasadorul Greciei la Bucureşti, moment care l-a pus în mediul a „peste o sută de persoane de la diverse instituţii centrale, de la ambasadă...” şi care i-a creat ocazia de a se întreţine cu prof. Eugen Stănescu, cu prof. Marie-Anne Musicescu şi cu Cornelia Papacostea-Danielopolu; după cum le raportează directorului general al Arhivelor şi „org.‹anului› C‹ontra›.I.‹nformaţii›”, invitaţia de participare la eveniment a primit-o acasă, iar ambasadorul l-a întrebat doar dacă urmează să plece şi în acel an la Atena, „pentru cercetări”; i-a răspuns că nu ştie şi alte întrebări nu i-au mai fost puse „din partea vreunei persoane a ambasadei greceşti (raport datat la Bucureşti, 27 martie 1974, DGAS-CADRE 19/1974: 111).

pentru solitudinea creativă i-au atras categorisiri ce justifică rezerva socială țesută în jurul său:

> …în unele împrejurări a dovedit nervozitate, discutând asupra unor probleme stabilite pe linia conducerii… (DGAS-CADRE 19/1974: 32);
>
> Fiind o fire peste măsură de ambițioasă, trăind cu totul izolat, și deci în imposibilitate de a-și verifica forțele, tovarășul este dispus să-și supraevalueze posibilitățile și realizările, această supraevaluare luînd un caracter agresiv, cu deprecierea totală a muncii tovarășilor din colectiv. (*ibidem*: 38);
>
> În raporturile cu tovarășii din colectiv tov. Limona dovedește atitudine inegală, trecând în mod subit și nejustificat dela o atitudine și comportare tovărășească și chiar prietenoasă la una distantă și dujmănoasă. E în această comportare o formă de megalomanie bolnăvicioasă, care în fond este alimentată și ațâțată de tov. Moisuc, cu care conviețuiește și care înțelege să-l folosească în planurile și ambițiile dumisale. Această atitudine, fără să stânjenească propriu zis munca în colectiv, creează o atmosferă încărcată, de care până la urmă evident suferă însuși tov. Limona. Brașov, 27 mart. 1961. (*ibidem*: 39);
>
> Am dori ca pe viitor să arate mai multă încredere în tovarășii cu care lucrează și care l-au prețuit, l-au ajutat mereu în mod dezinteresat, bucurându-se sincer de realizările la care a ajuns. (*ibidem*: 40).

Parcursul profesional al arhivistului stabilește solide conexiuni cu mutațiile suferite de instituția Arhivelor Statului odată cu trecerea din subordinea Ministerului Învățământului Public în aceea a Ministerului Afacerilor Interne (la 1 august 1951[76]), iar amprenta ideologizării politice a sistemului se intensifică mai ales după 1957-1958. Referitor la aceste transformări, materialele de sinteză decupate din fondul DGAS surprind de la un an la altul aplatizarea aplombului și a individualității exponenților tagmei arhivistice, adoptarea discursului incolor, stereotipizat până la neinteligibil, axat pe lait-motive teoretice, opacizarea eului intelectual și obstrucționarea oricărei tendințe de valorificare a specializării proprii, în beneficiul lucrărilor „administrative” și al operațiunilor de „efort conjugat”[77]. În ceea ce privește atmosfera de lucru, condițiile evoluează către

[76] Prin *Hotărârea Consiliului de Miniștri* nr. 472/1951 şi *Decizia* Ministerului Afacerilor Interne nr. 278/05.06.1951. Uneori, rezultatele excepționale ale lui Limona în editarea de texte și întocmirea de cataloage sunt forțat corelate cu mesajele mobilizatoare, ideologice, din al căror arsenal făcea parte și „arma criticii și autocriticii” (e.g., v. DGAS 67/1960: 94).

[77] O mostră de discurs profesional de acest tip o oferă col. Timaru, director D.G.A.S., la ședința de bilanț pe anul 1958: „…din 1958 nu mai merge. Nimic nu se face astăzi fără conținut de clasă. …Este cu totul greșit să ne situăm pe o poziție greșită cu preocupări aparte de a celorlalți. Ceiace trebuie să vrem e ca munca noastră să ajute la

una conspirativă, încărcată de reziduuri hiperclasificate, către abordări clișeizate, adaptate contextului îndoctrinării sociopolitice a sistemului Arhivelor. Spre exemplu, la o ședință de bilanț din 1957, directorul general Paraschiv

> cere ca Limona D. să arate aspecte în legătură cu munca serviciului, colaborarea șefului cu întreg colectivul, atmosfera din cadrul serviciului. Cum vede tov. Limona munca serviciului din acest an față de anul trecut și care sunt perspectivele de viitor? La această întrebare tov. Limona arată că n-a avut timp să se pregătească pentru aceasta, deoarece nu s-a comunicat data ținerii ședinței de analiza muncii, din cauză că totul se ține secret deși interesează pe toți salariații serviciului nostru. La serviciu orice lucru se „secretizează". De pildă însuși tov. M., influențat de fenomenul „secretismului", când este întrebat îți răspunde că e secret. Astfel, organizarea unei arhive de breaslă o face secret; fiind întrebat cine vine de la București la analiza muncii, a răspuns că este secret. De unde provin toate acestea? Eu cred că conducerea serviciului nostru poartă răspunderea de acest lucru. Toate așa-zisele secrete, deși în fond nu au nici o importanță, totuși și ele contribuie la încărcarea atmosferii din serviciul nostru. (DGAS 114/1957: 60-61).

Hilar în legătură cu zelul controalelor arhivistice este că în toiul anchetelor ajunge să furnizeze declarații și un cercetător neutru, care pur și simplu trebuie să dea seamă de schimbul de replici avut cu Limona într-una din zilele controlului exercitat de reprezentantul D.G.A.S.:

> *Declarație*: subsemnatul Ion Danciu, asistent la Muzeul Regional al Regiunei Stalin, referitor la convorbirea pe care am avut-o cu tov. Limona Dtru, funcț. la Arhivele Statului, declar următoarele: fiind însărcinat de tov. dir. al Muzeului să cercetez la arhive niște documente, care urmează să fie fotocopiate pt. Muzeu, trecând prin biroul în care lucrează tov. Limona și știind că dânsul urmează să facă o comunicare în cadrul Soc. de Istorie și Folclor, despre actele grecești dela Arhivă, l-am întrebat ce a mai aflat nou.

---

efortul general. Oricîtă muncă depunem, dacă nu avem legătură cu partidul, forurile sindicale, organizația de bază, suntem rupți de realitate oricîte eforturi am face. Trebuie să vedem care sînt preocupările de astăzi ale țării noastre și munca noastră să o analizăm și să o îndrumăm către scopurile noi. Trebuie să facem organism viu din munca noastră, nu să fim complet rupți de viața din jur." (DGAS 36/1958: 85). Exact în acest context trebuie plasată și atitudinea angajaților fără abilități paleografice, care se revoltă și cer ca toți colegii să aibă repartizat un număr egal de unități de control și să participe la descărcatul nocturn de arhive (de la o anumită etapă, instituția începuse campania de preluare haotică, sancționată la un moment dat de intervenția E. Moisuc, care atrage atenția asupra absurdității preluării de arhive de la creatorii obscuri, din goana după cifre și statistici glorioase; discursul acesteia incriminează concepția cantitativă asupra arhivelor, care a contaminat absolut toate activitățile instituției, până și tratamentul aplicat actelor medievale (DGAS 62/1961: 78-88).

> Dânsul mi-a răspuns: „afaceri, afaceri". Orașul Stalin, 29.II.1952. I. Danciu (DGAS 105/1952: 25).

Un motiv plauzibil pentru care în caracterizări și în alte documente interne nu sunt evidențiate îndeajuns meritele științifice ale lui Limona este acela că, potrivit reglementărilor de cercetare[78], astfel de preocupări, deși contribuiau decisiv la promovarea fondului documentar românesc, erau considerate individuale și oțioase și nu trebuiau să interfereze câtuși de puțin cu specializarea profesională, cu însărcinările și mijloacele instituției în care autorul lor își desfășura activitatea. Spre exemplu, în vederea obținerii drepturilor de autor pentru publicarea lucrării LIMONA 1960a, D. Limona și E. Moisuc trebuiau să facă dovada printr-o adresă oficială de la Arhivele din Brașov că studiul trimis nu era alcătuit în timpul programului de lucru și că nu era prevăzut în planul de activitate al instituției (LD 18: 18; pentru exemplificarea unui asemenea text, v. *et* DGAS 41/1959: 13). Mai mult decât atât, tonul arhivistului trebuia să păstreze în lucrările instituționale modestia și asperitatea contemplatorului distant al documentului, întrucât teoretizările vremii îi îngrădeau libertatea de analiză științifică a informației, blocându-l strict la ceea ce „ne spun documentele" (DGAS 41/1959: 163); în acest sens, sunt lămuritoare definițiile date de C. Greceanu în *Referatul asupra Catalogului documentelor în limba greacă din depozitul Arhivelor Statului de la Or. Stalin* (LIMONA 1958), act în care sunt inserate și probele cazurilor de „abatere" a lui Limona de la preceptele deontologice:

> Poziția de arhivist nu e aceia a cercetătorului. Arhivistul trebuie să cunoască bine materialele documentare, dar nu va face reclamă cu aceste cunoștințe și nici nu va studia în instrumentele arhivistice documentele, ci va atrage atenția asupra vechimii și conținutului acestor documente, asupra problemelor ce ridică și în ce măsură ridică acele probleme. Că arhivistul poate face și operă științifică, studii pe baza aceluiași material pe care îl prezintă ca arhivist e foarte adevărat și e normal. Dar nu trebuie să amestece poziția de arhivist cu aceea de cercetător. (DGAS 41/1959: 160, 162).

Cu toată certitudinea însă, lucrările instituționale alcătuite de Limona ar fi sporit și mai mult câștigul istoriografiei dacă arhivistul nu și-ar fi conformat creația unei astfel de sentințe.

În ciuda performanțelor inegalabile și a monumentalei sale opere arhivistice, Limona nu a reușit să evite inadaptarea la mecanismul sistemic, devorator de capacități ieșite din rând. Astfel, deși Limona era indubitabil un expert al documentelor emanate de forurile comerciale grecești din Transilvania, și implicit al realiilor vehiculate în conținutul lor, este cel puțin frapant faptul că evaluatorul s-a străduit să eclipseze aceste merite, încercând să semnaleze

[78] *Instrucțiunile* Academiei R.P.R. și ale Ministerului Învățământului și Culturii nr. 544 din 31 ianuarie 1959.

pretinse lacune de pregătire istoriografică (în care eventual excela el însuşi). Există pasaje în unele caracterizări de evaluare (semnate de C. Stoide, în 1960-1961), unde îndreptăţitele elogii sunt ponderate prin sublinierea maliţioasă a defectelor (directorul braşovean insinuează la un moment dat până şi aceea că Elenei Moisuc i s-ar datora forma publicabilă a lucrărilor de catalogare ale lui Limona):

> Posedă, însă, insuficiente cunoştinţe de istorie generală şi transilvană şi a relaţiilor romîno-greceşti, a căror necesitate nici nu o înţelege.(DGAS-CADRE 19/1974: 38);
>
> …s-a iniţiat în oarecare măsură în studiul relaţiilor româno-greceşti şi cunoaşte bine limba şi paleografia grecească a documentelor de comerţ de pe teritoriul vechii Transilvanii şi problemele legate de acest negoţ. (*ibidem*: 39);
>
> …a căutat şi în mare parte a şi izbutit să se iniţieze în problemele de istoria relaţiilor romîno-greceşti şi transilvano-greceşti. (*ibidem*: 40).

De notat aici că, dat fiind că paleograful abia la Bucureşti a fost pus în situaţia de a întocmi inventare administrative, după ani la rând de fişare pentru cataloage[79], o *Caracterizare* dată de M. Regleanu în 1966 acuză „deformarea” profesională de a extrage maximum de informaţie pentru rezumarea documentelor: „O lipsă a sa constă în faptul că, deşi i s-a atras atenţia să facă fişe de inventar administrativ şi nu de catalog a continuat să treacă în fişă prea multe amănunte. În ultimul timp această lipsă a fost remediată.” (*ibidem*: 36). De altfel, viziunea arhivistică asupra prelucrării fondurilor obişnuia pe atunci să opereze distincţii în funcţie de specificul paleografic-lingvistic al documentelor, iar metoda de lucru adoptată de Limona pentru actele greceşti era „metoda tratării minuţioase şi egale a fiecărui act în parte – indiferent de importanţa conţinutului…” (DGAS 36/1958: 61). Convingerea lui Limona, enunţată *passim* în prefeţele cataloagelor şi inventarelor sale, este aceea că, luând în seamă accesibilitatea redusă a limbii documentelor comerciale greceşti, spre a nu fi irosită munca arhivistului paleograf, şi, totodată, pentru a-i fi facilitată specializarea (prin permanenta aplecare chiar şi asupra celor mai mărunte dileme de descifrare, care oricând pot da repere decisive de comportament lingvistic şi, implicit, pot trasa coordonate imagologice şi prosopografice pentru completarea inspirată a tabloului negustorilor), se impune o rezumare amplă a conţinutului actelor (cf. LIMONA 1958[I]: IV-V). Conştiinţa că divulgă realităţi încă nesondate şi de profundă aderenţă pentru istoria prezenţei şi influenţei aromânilor în zona eurobalcanică şi că în acest mod corectează fundamentat atât vitregiile identitare, cât şi sincopele istoriografice, rezervându-şi deopotrivă şi sieşi un univers compensator, este resortul care a stimulat o creaţie traductologică inegalabilă.

---

[79] Pentru informaţii referitoare la planul, metodele, contribuţia individuală, normarea, progresul editării cataloagelor greceşti, v. DGAS 36/1958: 65, 67; 64/1959: 2, 128; 67/1960: 94, 105; 54/1962: 32.

Notă asupra ediției

Situat cu precizie documentară într-un asemenea context istoric, politic și instituțional, nu mai pare așadar surprinzător că Dumitru Limona nu a cunoscut ascensiunea profesională, sau că nici măcar nu a beneficiat în paginile publicațiilor instituționale de vreun articol comemorativ, ori că nu este în mod suficient un reper al cercetării elenistice din România, în ciuda generoaselor depistări și rezumate furnizate de arhivist. Este posibil ca munca sa să fi trecut în obscuritate și din cauza circumstanțelor în care i-au fost valorificate postum o parte din manuscrise și fișe de catalog.

Parcurgerea operei sale și, de asemenea, filtrul biografic construit prin acest studiu invită atât la evocarea și omagierea personalității ilustrului paleograf, cât mai ales la un demers aplicat de cultivare a lucrărilor sale, spre a fi astfel recuperat hiatusul părtinitor al Arhivelor din vremea când strategic privilegiau o epocă față de care aceea a influenților și prosperilor negustori aromâni devenise anacronică și decadentă.

Această ediție reunește cronologic cele mai reprezentative titluri din **A. Bibliografia Dumitru Limona: 2. Studii și articole** și **3. Recenzii**. În afară de materialele care nu se află acum la prima lor apariție – disparate și anonimizate totuși de accesibilitatea redusă și de aerul vetust al publicațiilor ce le-au tipărit (fapt trădat de omiterea lor din referințele bibliografice ale multor lucrări de actualitate) –, ediția conține articolul inedit *Un proiect editorial și o pledoarie pentru valorile culturii clasice elene* (LIMONA 1971d) și câteva studii publicate în limbi străine, iar pentru acestea manuscrisele incomplete din fondul personal „Limona Dumitru (1912-1977)” probează intenția autorului de a le traduce și de a le pune în circulație în limba română. Au fost așadar revizuite, completate, definitivate și inserate în ediție traduceri din: germană – *Max Demeter Peyfuss: Roma sau Bizanțul? Trezirea conștiinței naționale aromâne* (LIMONA 1970); traducerea îi aparține Iuliei Zup, lector dr. la Facultatea de Drept a Universității „Al.I. Cuza” din Iași și profesor la Centrul Cultural German din Iași (care a continuat manuscrisul LD 29: 10-16) –, din greacă – pentru studiul *Câteva înscrisuri grecești aflate la Arhivele din București* (LIMONA 1971a) textul românesc îi aparține integral lui D. Limona (fiind păstrat în manuscrisul LD 9: 19-27), iar pentru studiul *Răscoala din Mețova în anul 1854. Mărturie documentară* (LIMONA 1973b) textul din ediție ne aparține (revizuiește și completează manuscrisul LD 9: 126-127) – și din franceză – studiul *Relațiile comerciale din Sud-Estul Europei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, reflectate în Arhivele din București, Sibiu, Brașov* (LIMONA 1974a) apare în traducerea lui D. Limona (cu excepția unui fragment care lipsește din manuscrisul LD 4: 11-40). Lucrarea *Markos Antonios Katsaitis:*

Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742 (LIMONA-MOISUC 1977) a fost completată cu pasajele cenzurate la publicare, identificate în manuscrisul LD 5, care a permis, în afară de corectarea cuvintelor grecești redactate greșit în forma publicată, preluarea textului italian original transcris de Dumitru Limona.

Rezumatele în limbi străine ale lucrărilor publicate în periodicele vremii au fost excluse din ediție, însă existența lor a fost semnalată pentru fiecare titlu în parte. În ansamblu, intervenția noastră s-a concentrat asupra elementelor de facilitare a lecturii, mergând de la corijarea tacită a măruntelor și răzlețelor distorsiuni gramaticale (în special de topică, acord, ortografie[1]) până la actualizarea grafică a toponimelor și antroponimelor asupra cărora materialul tratat indică anumite inconsecvențe și ezitări (între transpunerile adaptate în greacă, română, aromână, bulgară, rusă, franceză ș.a.), adesea dictate de variantele atestate în documentele grecești. De asemenea, am simplificat abundența cifrelor de care uzează autorul în articolele sale, convertindu-le în numerale (cu excepția sumelor bănești, a unităților de măsură și a cuantificărilor mărfurilor) și am redus sublinierile insistente, păstrându-le numai atunci când au un rol evident și optând doar pentru caracterele italice și expandate. Xenismele epocii și efemerismele adaptate sincronic în limba română sunt scoase în relief prin scriere cursivă, iar în unele situații au primit ghilimele (cu precizarea că în interiorul citatelor furnizate de D. Limona am intervenit doar cu italicizări); ghilimelele autorului au fost în totalitate menținute. Pentru aprofundarea vocabularului textelor (implicit al documentelor de arhivă), cu precădere a hrematonimelor, pragmatonimelor și ergonimelor cu statut pasiv ori efemer în limba română (arhaisme, xenisme, peregrinisme, efemerisme), atunci când autorul nu furnizează în textul său glose punctuale ori un glosar de final, este recomandabilă în primul rând consultarea cataloagelor LIMONA și, în genere, a bibliografiei ediției (B.2.), compartimentată în acest sens tocmai pentru a suplini eventualele disconforturi de lecturare (cf. *et* DASCĂL 2013a: 167-222).

În ceea ce privește intervențiile asupra aparatului critic al autorului, remedierile vizează uniformizarea structurii referințelor bibliografice, pentru care am operat adaosuri la numele unor autori, la titlurile incomplete ale operelor – traducându-le pe cele în limbi străine mai puțin accesibile: greacă, germană, albaneză –, precum și la consemnarea indicațiilor de loc, editură și an al publicării (cu mai mare insistență la cărțile străine, vechi sau rare). Se cuvin aici aduse mulțumiri pentru sprijinul său binevoitor colegei mele, Codruța Mihailovici, care a asigurat în mod constant traducerea în română a titlurilor germane, precum și a unor termeni și pasaje altfel anevoios de înțeles și de reprodus. Totodată, pe cât posibil am actualizat denumirile fondurilor arhivistice

[1] Cu mențiunea că în privința ortografierii literelor /î/ și /â/ am conservat specificul normativ al vremii (1953 și 1964), în respectul citării textului prototip.

și ale deținătorilor acestora; se impune însă aici avertizarea asupra practicii comasărilor de fonduri și colecții, astfel că o serie de repere arhivistice pot fi reconfirmate doar prin îndrumarea directă solicitată deținătorului. În numeroasele situații în care D. Limona face trimiteri exclusiv la acte din surse inedite am adăugat prin notele proprii trimiteri la regestele din cataloagele și inventarele alcătuite de arhivist ulterior datei publicării textului prototip; în trimiterile la ambele părți – *recto-verso* – ale filelor manuscriselor (condici, copiere de scrisori, catastihuri ș.a.) am menținut doar numărul filei, fără a-i indica părțile constituente (există însă și indicii că, invocând doar numărul filei, autorul are adesea în vedere doar partea *recto* a acesteia).

În cazurile în care nota ne aparține în totalitate, fără a fi doar o completare la aparatul critic original, am separat-o de blocul notelor autorului (pentru adoptarea unei formule unitare de redare a acestora am recurs la numerotarea lor continuă pe parcursul aceluiași articol), marcând-o diferit și semnalând-o cu indicația *n.n*. În documentele citate de Limona intervenția proprie este semnalată prin semne unghiulare simple de citare (‹...›), pe când intercalările autorului sau ale editorului au rămas în paranteze rotunde, la fel cum au fost inserate notele proprii în textele de autor ale lui Limona. Trebuie specificat că bogăția notelor impune o dublă lectură: în subsidiar, această ediție servește drept instrument de informare științifică – de sperat un bun reper pentru revirimentul studiilor consacrate vieții economice eurobalcanice din perioada medievală a spațiului românesc. Pentru alcătuirea ei îndrept gratitudinea mea către cel care, focalizându-mi preocupările, mi-a inspirat conceperea acestei lucrări prefigurate ca un câștig pentru cultura aromână: Ionuț Gurgu, directorul Editurii Predania și coordonatorul „Proiectului Avdhela – Biblioteca Culturii Aromâne".

Odată cu parcurgerea unitară a materialelor științifice produse de D. Limona, trecând dincolo de informația istorică brută, în arhivele caselor comerciale „grecești" se poate desluși palpitul existențial al acestor entități etno-socio-profesionale, suprapuse unor structuri individuale și familiale urmărite în toată ramificația lor umană. Este neîndoielnic faptul că autorul a căutat în mod conștient, a găsit și a evidențiat „elementele intuitive, subiective și dinamice, adică tot ceea ce dă colorit istoric și personal acestui gen de documente", dincolo de „rigiditatea cifrelor aritmetice" din care „se desprind obiectiv, precis și clar, situația și evoluția... unei firme" (LIMONA 1959: 238). Drept urmare, în studiile sale descâlcește cele mai încurcate ițe și mașinării politico-economice ale vremii declanșate și amplificate în zgomotoasele cercuri ale negustorimii aromâne, abordându-le pe alocuri cu un iz jurnalistic de *breaking news*, întreprinzând veritabile anchete judiciare, reluate, completate și interpretate inspirat cu detalii, zugrăvind scandalurile de răsunet și reverberațiile lor în mediul *business* ori în spațiul intim al protagoniștilor.

Până și înșiruirea amețitoare a cifrelor, în calculele operate (Limona dezvoltă cu ingeniozitate propriile-i calcule, fără a se rezuma la preluarea lor din

documente), în comentariile de evaluare economică de mare finețe, face mai mult decât să reconstituie întregul puls financiar al caselor și firmelor comerciale: tot discursul cifrelor este destinat să fondeze, o dată în plus, discursul narativ și biografic, implicit prosopografic și imagologic, ceea ce nu poate decât să reveleze o înțelegere superioară a fenomenului socioeconomic în toate compartimentele lui și un simț special pentru mărirea la lupă a fiecărui indiciu din tabloul pieței medievale. Mărturisindu-și crezul traductologic-arhivistic, D. Limona, aidoma unui virtuos și atent analist, demontează fiecare piesă și frântură documentară pentru a reconstrui apoi instrumentul istoric în dinamica și mecanismul contextului plenar:

> În prelucrarea materialului documentar am ținut seamă de caracteristicile sale, și anume: materialul constituie un tot organic, în care documentul izolat nu are valoare în sine, ci numai prin raportare la întreg; materialul are un conținut economic și ca atare el dezvăluie – spre deosebire de materialele documentare de istorie politică – un proces evolutiv în timp, și nu evenimente, întâmplări importante ale unui moment istoric. Ca urmare a acestor caracteristici, valorificarea materialului nu poate fi făcută prin selectarea câtorva documente, ci numai prin prezentarea întregului, și anume în acea formă în care datele esențiale ale fiecărui document să nu fie reduse la o schemă abstractă, ci pe cît posibil îmbrăcate în haina lor concretă. De aceea, n-am ezitat a reda detalii caracteristice ale procesului economic și nesfârșite cifre cu semnificație pentru întreg. De asemenea, nu m-a speriat nici monotonia conținutului, care ține inevitabil de acest gen de materiale, dar care este compensată de șansa, rar întîlnită în arhive, de a putea reconstitui aproape în toate verigile sale întreg lanțul unui proces economic care, în ultimă analiză, este reprezentativ pentru... istoria economică... (MSS, inventarul nr. 1483: 6-7).

Aceste particularități, alături de tehnica aparte vădită în developarea și împletirea biografiilor și activităților comercianților, decantează un nou tip de scriitură istorică, în care colajul documentar (informațiile istorice, cifrele, datele, statisticile, operațiunile comerciale) este presărat cu gesturi, expresivități, evenimente și confesiuni cu valoare subiectivă, citate în permanență și cu naturalețe, efectul fiind refacerea exactă și vie a istoriei, cu palierele larg deschise pentru orice domeniu al cunoașterii. D. Limona scrie mânat nu neapărat de apetența pentru știință și de stăpânirea virtuozităților scrierii istorico-literare, cât mai degrabă de impulsul și precipitarea de a da la iveală lucruri inedite care i s-au făcut cunoscute în timpul prelucrării documentelor, corelate cu întregiri contextuale sclipitoare. Puțin alambicat, atins de patos colocvial, animat, energic, indisciplinat, febril, autorul capătă respirația unui producător de *storytelling*: abilele puneri în scenă, un anumit tip de dialog discret camuflat al vocilor numeroșilor săi actanți, exprimarea plastică cu care dezvăluie „culisele” documentelor, stilul informal, sacadat pe alocuri de ruptura și dizolvarea referentului în sobrietatea istoricului vigilent la justificarea manevrelor

negustorești, toate acestea fac din scriitura sa o captivantă derulare cinematografică, rezultată în bună parte din amestecarea discursului documentelor în propriul flux mental.

Prin apelul consecvent la manuscrisele paleografului – purtătoare ale întregului cortegiu de ezitări, modificări, alternative, traduceri, note, fișe și semne auctoriale stratificate care permit trimiteri la alte documente și la alte instrumente științifice, fie administrative, fie publicate – și prin alăturarea biografiei documentate cu opera lui Dumitru Limona, această ediție își propune totodată să facă înțeleasă însăși geneza proiectelor de cercetare semnate de arhivist, încheiate, inedite ori nefinalizate. Reinterpretarea textelor în lumina genezei lor și a variantelor latente în arhive, dar mai ales în lumina destinului rezervat autorului lor, ar putea conduce nu numai direct în atelierul de lucru al unui veritabil om de știință, ci și la revelația unui itinerariu uman complet.

Studii și articole

1. Un catastih al unui companist sibian din veacul al XVIII-lea*

Dintre arhivele a căror cercetare va aduce fără îndoială o contribuție importantă la luminarea istoriei noastre economice face parte și arhiva companiei grecești din Sibiu. Această arhivă, dispersată între Arhivele Statului din Sibiu, Muzeul Bruckenthal și Academia R.P.R., a fost recent îmbogățită prin activitatea noastră de teren, care a dus la depistarea unui număr de 107 de documente din anii 1774-1834, precum și a unei condici cuprinzînd perioada 1781-1851, piese care au intrat în patrimoniul Arhivelor Statului din Sibiu. Nădăjduim că, odată cu organizarea arhivei Protopopiatului Ortodox din Sibiu – pe cale a se efectua –, vor ieși la iveală noi documente ale companiei grecești, care vor întregi fondul, lucru ce va permite o cercetare mai cuprinzătoare și mai temeinică a activității companiei decît aceea pe care a putut-o face N. Iorga pe baza unei cunoașteri parțiale a arhivei. În cadrul activității noastre profesionale, ne-am propus să lucrăm la un catalog al arhivei companiei grecești din Sibiu, spre a-l pune la îndemîna cercetătorilor de istorie economică.

Experiența dobîndită în șapte ani de lucru la documentele grecești ce se află la Arhivele Statului din orașul Stalin – experiență al cărei prim rod îl constituie *Catalogul documentelor grecești*, azi sub tipar – ne-a dus la convingerea că documentele grecești constituie în mod special o mină inepuizabilă de date și fapte economice, pe care o orientare idealistă a istoriei, ce a neglijat aspectul economic și importanța acestuia în evoluția generală a istoriei, precum și lipsa de specialiști de limbă greacă, dispuși să se dedice muncii migăloase de descifrare și regestare a documentelor, au întîrziat să le valorifice.

În alte țări corespondențele comerciale ale negustorilor au fost de mult publicate și istoria economică s-a clădit pe studierea acestor corespondențe. Deoarece o publicare în traducere a unor astfel de documente cere multă cheltuială de timp și bani, alcătuirea de cataloage cu rezumate mai extinse ar putea suplini publicarea integrală de documente, venind în felul acesta și în ajutorul cercetătorilor mai puțin versați în dificultățile paleografice și lingvistice.

Între piesele ce aparțin fondului de arhivă al companiei grecești din Sibiu se află o condică însumînd 1.199 de scrisori comerciale în copie, cărora li s-au alcătuit fișe dezvoltate de catalog. În rîndurile de față spicuim cîteva date din

* Dumitru Limona, *Un catastih al unui companist sibian din veacul al XVIII-lea,* în *Arhivele Statului – 125 ani de activitate 1831-1956,* București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, pp. 407-415 (LIMONA 1957, n.n.).

această condică. Manuscrisul, cartonat, cu cotorul în piele, cu inițialele „M.S.” pe copertă, poartă titlul „ἐξπεδιτζιόν γραφῶν”, adică „copier de scrisori”. Este copierul scrisorilor pe care Manicati Safranu le expedia între anii 1796-1798 numeroșilor săi corespondenți, comisionari și tovarăși de comerț. Manuscrisul, de 300 de pagini, conține 963 de scrisori în limba greacă, 233 în limba germană, 2 în limba italiană și una în limba romînă.

Familia Manicati – cu porecla „Saffranos”, ce-i venea probabil de la negoțul cu șofran –, originară din Melenic, stabilită la Sibiu către jumătatea secolului al XVIII-lea, a întemeiat o casă comercială de mare faimă, ai cărei membri din tată în fiu au condus mai bine de o jumătate de veac compania grecească din Sibiu, contopind afacerile acesteia cu cele ale propriei lor case, așa încît cu bună dreptate N. Iorga vorbește de „dinastia Manicateştilor”[1]. Cel mai bătrîn dintre ei, Gheorghe Manicati Safranu, conduce afacerile pînă în anul 1798 în numele său, ajutat fiind de fiii săi. La 1 iunie 1798 îi scria negustorului braşovean Mihail Ţumbru că, fiind bătrîn și văzînd și considerația de care se bucură cei patru fii ai săi, Gheorghiţă, Constantin, Manole și Iosif, s-a gîndit să și-i asocieze în afaceri, așa încît pe viitor firma se va intitula „Manicati Safranu și Fiii”. La 25 noiembrie 1801 această firmă îl anunța pe Ţumbru că Gheorghe Manicati tatăl a murit, dar că, potrivit poruncii tatălui lor, cei patru frați vor continua afacerile împreună sub firma „Manicati Safranu Fiii”. În 1814, după moartea unuia dintre frați, Iosif, firma devine „Manicati Safranu Fiii și Nepoții”.

Bătrînul Gheorghe Manicati Safranu, de la care provine copierul de scrisori de care ne ocupăm, a desfășurat o vastă activitate comercială, atît cu mărfuri cît și cu monede, avînd drept cadru localitățile Sibiu, Brașov, Cluj, Timișoara, Pesta, Viena, Leipzig, Hamburg, Triest, Veneția, Serres, Constantinopol, Brusa, București, Iași, Moscova, unde avea numeroși corespondenți și comisionari.

Din marile porturi Veneția, Triest, Hamburg – unde se întîlneau mărfuri din toate colțurile lumii – Manicati Safranu făcea mari comenzi, atît pentru propria-i socoteală, cît și în comision pentru tovarășii de comerț și corespondenții săi. Aceste mărfuri erau destinate consumului piețelor Ardealului și Banatului, în special din Sibiu, Brașov, Cluj, Timișoara, precum și piețelor Vienei și Pestei, dar mai ales exportului în Oltenia, Valahia, Moldova.

La Veneția întreținea relații de corespondență cu Casa Comercială „Panu și Ioan Hristodul”, precum și cu Dimitrie Bercu, unchiul său, de la care comanda baloturi întregi cu „marfă venețiană” ca: zăbranice de Bologna „înguste, albe și alese la țesătură, așa cum se poartă în Valahia”, 4 funți de *organtin* negru „frisetto” foarte subțire la fir, 6 funți de mătase neagră pentru cusut, postav, 40

[1] N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene. I.: Scrisori din archiva grecilor Sibiiului, din archiva Protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri*, în *idem*, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, XII, București, Socec & Comp., 1906, p. X.

de pachete de hîrtie „tricapello”, 24 de pachete de hîrtie „boța”, 6 funți de ulei de dafin în 60 de sticle, 5 funți de ulei de rozmarin în 50 de sticle, 300 de perechi de cercei, 300 de legături de agate vinete, 400 de legături de granate, colane negre, albastre, portocalii ori verzi, perle venețiene, „Schmelz im Schnüre” (mărgele emailate, n.n.), fluturi, știfturi, chinovar, 200 de *mandole*, 200 de funți de *contarii* negre, „confetti condita” (fructe confiate, n.n.), *civit*, tabac, lacăte etc. Felurile mărfurilor aduse din Veneția sînt interesante, fiindcă ne orientează asupra necesităților boierilor din Oltenia și Valahia, unde se exportau cele mai multe dintre aceste mărfuri. Clienții mărfurilor venețiene erau la Craiova Ioan Albulescu, Teodor Mihail și Constantin Caradimu, iar la Rîmnic Nicoliță Iove Pali (*videlicet*: Iovipali, n.n.), Dimitrache Iordan și Băluță Nică Teișanu.

Marfa venețiană se aducea cu mari riscuri, „deoarece teritoriul Veneției este teatru de război între francezi și austrieci, iar marea pînă la Triest este plină de corăbii corsare franceze”, îi scria Manicati Safranu lui Teodor Mihail în 1797. Iar altă dată îi comunica lui Dimitrache Iordan că nu se știe cînd va fi furnizată marfa venețiană și în orice caz chiria de transport va fi scumpă, deoarece „de la Triest pînă la granița ungară, pe unde au apărut francezii au distrus totul în cale, au mîncat multe vaci și boi, iar restul le-au luat cu ei, și cai și căruțe. N-a rămas nici pîine, nici iarbă, nici paie”. De aceea, Manicati nu era dispus să vîndă marfă venețiană pe credit lui Albulescu, iar lui Dimitrache Iordan îi pretindea să plătească „nu cu monedă turcească, ci cu monedă stabilă nemțească, să suporte cheltuielile de transport de la Veneția pînă la lazaret și să-i plătească și un comision de 6% pentru osteneala sa”. Lui Teodor Mihail îi cerea „să țină seamă la mărfurile venețiene de diferența monedei venețiene, care este cu 2-5% mai scumpă decît moneda vieneză, precum și de dobînda de 6% care se plătește consulului de la Veneția în contul banilor pe care-i depune acesta pentru furnizare de mărfuri”. După cît se pare, consulul austriac din Veneția era și el interesat cu un capital în afacerile pe care le purta Manicati.

Marfa venețiană era uneori plătită cu ceară, pe care Manicati o colecta fie de pe piețele Ardealului prin agentul său, Ioan Constantin Cecherdechi din Cluj, fie din Valahia și Moldova. Ceara valaho-bogdanică se cumpăra în 1797 cu 110 parale ocaua, cea clujeană cu 15 groșițe funtul sau 75 de florini renani chintalul, și se vindea la Veneția cu 40-46 de ducați suta de funți. Comerțul cu ceară era și el stingherit de războiul austro-francez, căci Manicati se plînge că i-a rămas ceară nevîndută încă de anul trecut.

În Oltenia, Manicati mai trimitea clienților săi numeroase lăzi cu *rozol* comandat la fabrica „Giacomo Baleti” din Triest, mătase furnizată de firma lui N. Plastara din Triest, postav și batiste aduse din Viena, alice, praf de pușcă, pietre de amnar, tabachere, oglinzi „fabricate la Viena, de calitate mai proastă decît cele fabricate înainte de război la Nürnberg” ș.a. Băluță Nica Teișanu comanda prin Manicati Safranu „mostre de tipar”, probabil din Viena, precum și „umbrele mici și 20 de chintale de fier”.

Din Oltenia, Manicati aducea mari cantități de *cordovane*, piei de oi, de vacă, meșine, *asmane*, scumpie, lînă, mițe. Comerțul cu piei îl practica uneori pentru propria-i socoteală, dar și în comision pentru Costa Damciu din Viena. Prin Nacu Constantin din Craiova, „omul lui Damciu”, făcea achiziții de *cordovane* și piei brute pe care le transporta cu căruțași zărneșteni și avrigeni prin Turnu Roșu către Viena. O dată aflăm că s-au adus 853 de *turale* de *cordovane*, altă dată că s-au plătit 6.942,55 de florini renani pentru 8.770 de piei de oaie, 3.493,35 de florini renani pentru 4.010 piei de oi prelucrate ș.a.

Exportul pieilor de vacă și de bou era uneori prohibit. Pentru obținerea scrisorilor domnești de liber export se apela la marele paharnic Ioan Hagi Moscu sau la Eustațiu Petre Pencovici, ambii din București, care aveau trecere la Curtea domnească. Alteori se intervenea prin *elciul* baron Herbert, pe calea ocolită a Constantinopolului, spre a se obține scrisoare domnească de liber export al scumpiei. În anul 1797, Gheorghe Marincovici trimitea din Rîmnic 30.000 de ocale de scumpie. Nici lîna nu se aducea totdeauna cu ușurință. Manicati scria o dată Agenției Cezaro-Crăiești din București să intervină pentru obținerea unui firman domnesc de liber transport pentru 4.000 de ocale de lînă și 20.000 de ocale de „Siemmerts” (scumpie, n.n.). În 1797, Nacu Constantin de la Craiova îi oferea lui Manicati mițele cu 30 de florini unguerești chintalul. Manicati vindea mițele bobouarilor pentru confecționare de *viguri*, iar pe cele subțiri pălărierilor.

În Valahia, Manicati trimitea negustorului bucureștean Eustațiu Petre Pencovici pînză de Linz, dar și pînză ordinară, comandată în orașele Neufelden, Leonfelden și Kesmark la fabricanții Johann Karl Stolz și Leopold Fax. Dar și de la Melzer din Debrețin și de la Galterin din Sighișoara aducea pînză. Cînd comanda pînză ordinară, Manicati se scuza oarecum față de furnizori că „țara în care desface pînza n-a fost niciodată bogată, iar acum a devenit și mai săracă, așa încît cineva este fericit să-și facă o cămașă fie și din pînză ordinară, numai să nu umble gol”. Mai trimitea la București lui Pencovici muselină de Lipsca și de Sibiu și îi propunea acestuia să încheie un contract cu negustorii din Constantinopol și alte orașe din Turcia pentru furnizare de muselină „sadetico” și „gherlamt”, confecționată la Sibiu, unde costă mai ieftin cu 30% decît cea de la Lipsca. Lui Teodosie Toma și Polizache Dimitriu din București le trimitea marfă venețiană, „belacoase”, „pagrinete” ș.a., lui Gheorghe Cernovici, Teodosie Toma și Eustațiu Petre Pencovici baloturi cu marfă exotică adusă de la Hamburg, ca: zahăr rafinat, cafea de Martinica, piper englezesc, ciocolată, vitriol verde. Manicati îi sfătuia pe chirigiii prahoveni care transportau aceste mărfuri „să le ferească de vama din București”. Din cauza războiului franco-englez, mărfurile exotice aveau un preț ridicat, de aceea negustorii economiseau acolo unde se putea, în vederea maximului de cîștig.

Marelui negustor din București, Teodoran Cincu, îi trimitea muselină comandată de la „Thomas & Comp.” din Viena, lui Demeter Polizu tafta brodată, o ladă cu îmbrăcăminte femeiască comandată la aceeași firmă vieneză,

lui Gheorghe Castrișiu 5½ funți de țesătură de aur în valoare de 237½ de florini, lui Chiriac Polizu un balot cu cozi de jder comandate de la firma „Etzelt și Fiii” din Viena, lui Elefterie Ioan o ladă cu „stofă moale, netedă și vărgată” în valoare de 1.734 de florini renani, lui Andrei Nicolae Papazoglu din București 100 de ocale de migdale dulci în valoare de 200 de groși și un funt de tabac „Tonga” în valoare de 3 florini, lui Teodosie Toma 4 lăzi cu porțelan, lui Gheorghe Hristu 5 butoaie cu vin „Tokaj” și 5 butoaie cu tutun. Trimitea lui Grigore Sfungara din București, prin intermediul negustorului brașovean Teodor Dimitriu, „calendare valahe și nemțești de la Bari”. Manicati tranzita mărfuri de Lipsca pentru Grigore Sfungara din București, iar vărului său, Panaiotache Costanda Hatia din Viena, îi înlesnea trimiterea de giuvaiere la București pentru vînzare.

În capitala Valahiei, Gheorghe Manicati Safranu îl trimitea adesea pe fiul său, Manoli Safranu, spre a desface mărfuri, căci într-o scrisoare îl pune la curent cu unele prețuri; astfel, „cuiele mari pentru bîrne se vînd cu 16 creițari funtul, cuiele pentru laț cu 13 creițari suta, țintele mari de fier cu 54 de creițari suta, fiarele pentru ferestre cu 15 creițari funtul”.

Manicati Safranu mai făcea servicii personale unor oameni cu trecere la Curtea domnească. Astfel, marelui paharnic Ioan Hagi Moscu îi trimitea 40 de butelii cu vin de Tokaj, o lădiță cu tacîmuri de argint, îi repara ceasul de Corfu la un ceasornicar din Sibiu; doctorului Manase Eliad îi trimitea ciocolată și cărți. Mijlocea expedierea unor mărfuri comandate de către ambasadorul Rusiei la Constantinopol de la o firmă vieneză și, de asemenea, expedierea de cărți de la Viena la Constantinopol către firma „Abraham & Marco”. Tovarășului de comerț Antonache Hagi Teohari din București îi trimitea sobe de fier comandate de la Timișoara, lui Petre Vasiliu Canuși din București îi trimitea „un pachet cu foițe de aur pentru poleitul a douăsprezece scaune” și o oca de „tabac galben pentru nas pentru părintele Teodosie, parohul Bisericii Stavropoleos din București”, lui Gheorghe Popovici din Viena îi trimitea *Testamentul Vechi și Nou* în limba valahă. Înlesnea „Fraților Pascali & Comp.” din București să-și vîndă boii, recomandîndu-i măcelarilor din Sibiu și negustorilor de vite din Banat și Ungaria. Înlesnea Eleonorei Bec Edel von Rosenthal din Brașov să-și vîndă la București balsamurile.

La Iași trimitea firmei „Panaioti și Gheorghe Mihail & Comp.” mărfuri comandate de la Viena, cu al căror transport erau însărcinați chiar fiii lui Manicati, anume Manole și Gheorghiță. Ce feluri de mărfuri erau aceste „mărfuri vieneze” expediate la Iași, deducem din comenzile pe care le făcea la Viena. Astfel, comanda firmei „Anton Sekauer” din Viena cuie, pucioasă, migdale, vanilie, „condita Pomeranzenschalen” (coajă de portocală confiată, n.n.), fabricilor „Hinberger Tzitz” și „Joseph Galesch” din Viena stambe imprimate „cu flori mari și mici”. Lui Panaiotache Constanda Hatia din Viena îi comanda *cituri*, batiste negre, ibrișin, „gedruckter Leinwand” (pânză imprimată, n.n.), lui Tadeus Berger de la „Penziger Band Fabrik” panglici și tafta neagră.

Altă dată comanda de la firma „Schwab & Comp.” din Viena „312½ funți de indigo de Java, 515 funți de lemn băcan, 300 de funți de *melange* indigo cu 5 groșițe funtul”, sau cerea unui corespondent din Viena catifea, corzi de vioară ș.a.

Nu numai din Viena, ci și din alte localități ale Imperiului Austriac aducea mărfuri. Astfel, de la Michael Metzer din Kesmark aducea *canafas*, de la Mathias Gaerber din Oberneukirchen mușamale negre, de la Franz Klinger din Steinbach bei Steyr „10 saci cu vopsea roșie în valoare de 303,34 de florini renani”, de la frații Stroller din Warnsdorf în Boemia „kradel” (pânză dungată, n.n.) de ață.

Mărfurile de Veneția, Triest, Hamburg sau Viena își găseau piață de desfacere în Oltenia, Valahia, Moldova, dar și în orașele Ardealului. Astfel, la Cluj, un client stabil al lui Manicati era Similache Stati Simili, căruia îi trimitea „orez cu 16-20 de florini unguurești chintalul, 200 de funți de sardele, 200 de funți de capere, 750 de funți de migdale dulci, 38 de funți *condita nerantina*, 40 de funți de *confetti* migdale, 10 funți de coriandru, 500 de funți de tămîie, cafea de Martinica la prețul de 125 de florini renani chintalul, zahăr fin de Hamburg cu 120 de florini renani chintalul, piper englezesc cu 119 florini renani”. Tot la Cluj îi trimitea mărfuri și lui Ioan Mavrodi. La Timișoara trimitea mărfuri firmei „Ambroschitz Deyak & Comp.”, iar la Brașov lui Velicu Obreskov.

Viena și Pesta serveau și ele ca piețe de desfacere pentru mărfurile pe care Manicati Safranu le punea în circulație. La tîrgul de Sfânta Margareta din Viena desfăcea pînză, la Pesta trimitea către „Bechela Bețli & Comp.” țoluri și velințe brașovene, iar către „Gheorghe Pelenga & Comp.” lăzi cu săpun.

Pentru piața Vienei și a Ardealului, Manicati aducea mari cantități de bumbac de la Serres, unde întreținea relații cu firma „Panaiotache Gianli & Comp.”. La negoțul cu bumbac era întovărășit cu Teodor Dimitriu din Brașov. Cu desfacerea bumbacului la Viena se ocupa Nacu Veliovici. Transportul bumbacului de la Serres era adesea turburat de „zurbagiii” din sudul Dunării, care, profitînd de stările de război, se dedau la jafuri asupra negustorilor. Astfel, aflăm că în 1798 chirigiii care transportau opt poveri cu bumbac către Zemlin au fugit din calea zurbagiilor, aruncînd bumbacul și căutînd să-și salveze caii.

Manicati Safranu avea relații comerciale și cu Rusia: trimitea la „Mosca” negustorilor Hagi Gheorghe Romanov Druminov, lui „Ioan Naciu Almali & Comp.”, precum și lui Kelefarov mătase comandată de la Brusa și din sudul Dunării. Expedierea mătăsii se făcea prin intermediul firmei „Andrei Nicolae Papazoglu & Comp.” din București. Astfel, o dată a trimis 407 de ocale și 200 de dramuri de mătase de peste Dunăre, altă dată 5 baloturi de mătase de Brusa, iar altă dată mătase în valoare de 8.965,99 de groși.

Plata mărfurilor se făcea prin trageri de polițe la Viena, unde Manicati avea drept bancheri pe vărul său, Panaiotache Costanda Hatia, turcomerit, și pe Tadeus Berger, care făceau încasări și plăți prin viramente. În afară de biletul la ordine și de cambie, a cărei tehnică era perfect stăpînită de negustorii vremii, un

gen de poliță mai puțin obișnuită pe care o întîlnim în acest catastih este așa-numita „poliță economică”, un fel de accept de complezență nebazat pe un raport real de datorie și care, în cazul din catastihul nostru, avea drept scop să scoată o datorie de la un rău platnic. Polița economică de care e vorba în catastih e un ordin de plată dat de Manicati Safranu către Ianache Ioan Mavrodi din Cluj – care îi datora 1.000 de florini nemțești –, pentru a plăti treptat pînă la o anumită dată suma de mai sus lui Ionache Gheorghiu, omul lui Hagi Constantin Pop, deoarece Manicati „a luat cu împrumut de la Hagi Constantin Pop suma pomenită, dîndu-i o poliță asupra lui Mavrodi”. În realitate, Manicati nu luase de la Pop bani, ci a emis o poliță „ca și cum” i-ar fi datorat acestuia bani, pentru ca, prin tragerea poliței, să îl silească pe Mavrodi să plătească datoria pe care o avea față de Manicati. Astfel de polițe de complezență obișnuiau negustorii să-și dea și în cazuri de criză de numerar, încercînd prin negocierea lor să se salveze pentru moment din jenă financiară. Procedeul nu era fără risc și aflăm și din acest catastih, dar și din alte documente mai pe larg[2], despre falimentul răsunător al unor case comerciale care erau prinse în acest lanț al polițelor de complezență.

În afară de comerțul cu mărfuri, Manicati Safranu mai făcea comerț cu monede, adică zaraflîc: colecta de pe piața Sibiului și a Vienei *țvanțigi* (adică monede de 20 de creițari), *caragroși* (adică taleri *rix*), precum și „monede împă-rătești de-ale Mariei Tereza, cu vulturul fără sabie și cu sceptrul la picioare”, care erau expediate la București spre a fi vîndute, iar cînd nu puteau fi vîndute rentabil acolo erau trimise la Constantinopol. La colectarea de *caragroși* era mare concurență pe piața Sibiului și se plătea un „baș” chiar începând de la 10 creițari bucata. În 1797, un caragroș se vindea pe piața Bucureștilor cu 3,10-3,42 de groși, iar la Constantinopol ceva mai scump. Banii încasați la Constantinopol din vînzarea *caragroșilor* îi erau remiși lui Manicati Safranu la Sibiu prin polițe de Livorno, care aveau se vede un curs mai bun decît cele de Viena.

Dar moneda cu care Manicati făcea cele mai frecvente speculații în anii 1796-1798 era galbenul. De pe piețele Ardealului și ale Vienei, prin inter-mediul agenților săi, Manicati aduna galbeni pe care-i expedia la București. Acolo, galbenii erau preschimbați în „groși grei” ce erau apoi trimiși la Sibiu, de unde Manicati îi înainta Monetăriei de Stat din Bălgrad (Alba Iulia), care îi cumpăra cu cîntarul pentru conținutul lor de argint, îi topea și bătea monede de argint austriece.

În negoțul acesta cu galbeni Manicati antrenase o sumedenie de negustori din Brașov, Viena, București, Craiova, Rîmnic, Constantinopol, Gabrovo. Astfel, din Brașov participau: Dimitrie Nicolae Cervenvodali, Mihali Gheorghiu, Mihail Țumbru; din Viena: Teodor Chiriac Ciocan, Panaiotache Constanda Hatia, Chiriac Polizu, „Gheorghe Popovici & Comp.”, „Stavre Ioan & Comp.”, „Ioan

[2] Cf. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin* (sub tipar) (LIMONA 1958, n.n.).

Darvari & Comp.”, Niculache Hagi Moscu, Stamati Raicovici; din București: Antonache Hagi Teohari, Andrei Nicolae Papazoglu, „Procopie Vasiliu Canuși & Comp.”, Teodosie Toma, Polizache Dimitriu, Eustațiu Petre Pencovici, Grigore Sfungara, „Ioan Steriu Costa & Comp.”, Mărgărit Ioviță, Ioan Gheorghe Scufa, Puliu Hagi Moscu; din Craiova: frații Ioan Anghel și Constantin, Costa Caradimu; din Rîmnic: Băluță N. Teișanu; din Constantinopol: Hagi Teohari, „Hagi Dimitrache & Comp.”, Toma Anastase Altângi; din Gabrovo: Hagi Velciu Mustakov, Hagi Ivanciu Mustakov etc.

Galbenii trimiși la București erau: galbeni împărătești, galbeni *funduci* de $^{2}/_{4}$ și „zeria turcești”, galbeni olandezi, galbeni „tessarika”, galbeni împărătești „parlachici”, *suforini* „triaria”, galbeni de Regensburg de ⅓, ⅙, ⅛, galbeni „chirmențici” (de Kremnitz).

„Groșii grei” pe care îi primea de la București, Craiova, Rîmnic, Gabrovo și chiar de la Șiștov erau: *exindari*, adică monede de argint de 60 de parale, cunoscute sub numele de *altmîșlîc*, groși „de rînd”, parale, „monede noi de cîte 2-2½ groși”, adică *ichilici* sau groși „dubli” (monede de argint de 80 de parale), precum și *ecatondari* sau „sutari” (monede de argint de 100 de parale, cunoscute sub numele de *iuzluci*). Dintre *exindari*, căutați erau în special *exindarii* de 8½ dramuri, care se vede conțineau mai mult argint.

„Groșii grei” erau rareori vînduți la Sibiu, de cele mai multe ori însă erau vînduți Monetăriei de Stat din Viena și în special din Alba Iulia, deoarece expedierea monedelor la Viena implica un surplus de cheltuială cu transportul, anume o chirie de 2%. Afară de aceasta, monetăria din Viena plătea în bancoțidule, adică în monedă de hîrtie, pe cînd monetăria din Alba Iulia plătea cel puțin în parte și în monedă metalică. Ba chiar, la început, monetăria din Alba Iulia plătea în galbeni, dar apoi, „în urma ordinului împărătesc, monetăria nu mai face plăți în galbeni, aceștia fiind duși la Viena”, ci „⅔ în bancoțidule și ⅓ în monede de argint bătute din argintul groșilor”. În 1797 monetăria din Alba Iulia plătea 25 de florini renani marca pentru argintul indigen a cărui marcă conținea 10-15 loți, 25 de florini renani marca pentru argintul a cărui marcă conținea mai puțini loți, 24,30 de florini renani marca pentru argintul străin a cărui marcă cuprindea pînă la 10 loți, 24,30 de florini renani marca pentru argintul din moneda turcească.

Despre cantitățile de groși grei vînduți la monetărie și despre sumele încasate acolo, o dată aflăm că 4.000 de groși grei au cîntărit 127 de funți și 26¼ de loți, altă dată că pentru 2.042 de groși grei s-au încasat 1.616,12 florini renani, că pentru 1.165 de groși și 453 de dramuri de parale s-au încasat 901,49 de florini renani etc.

La monetărie se vindeau uneori și bare de argint provenit din bijuterii topite, în care caz monetăria cerea adeverința argintarului, deoarece „în ultimul timp s-au întîmplat multe furturi de bijuterii”.

Monedele se transportau în pungi, iar pungile în butoaie. De la Viena la Sibiu transportul se făcea cu diligența, de la Sibiu la București prin curierul Agenției Cezaro-Crăiești, căruia i se plăteau 3 groși la 100 de galbeni, sau prin însuși agentul consular cezaro-crăiesc Merkelius, căruia i se plătea un groș la 100 de galbeni. De la București la Constantinopol se transportau cu *iasaccii* cezaro-crăiești, cu caravane care mergeau la Uzunciova, cu „calabalîcul lui Ipsilanti", cu soția *elciului* baron Herbert, și în orice caz cu bună pază, deoarece drumurile împărăției otomane erau împînzite de hoți.

Monedele aduse din Valahia în Ardeal erau supuse lazaretului ca orice marfă. Ele trebuiau să rămînă la oficiul de carantină o anumită perioadă de timp în care erau supuse unei operații de dezinfectare sau erau imediat schimbate în alte pungi, monedele spălîndu-se în prealabil. „Procedeul acesta de-al doilea", scrie Manicati lui Cristache Temelie din București, „nu este bun, deoarece atunci cînd se scot banii și se spală, oamenii lazaretului au posibilitatea să fure. E mai bine ca banii să facă lazaret în pungile lor, deoarece se udă numai pungile, dar nu se scot banii". Altă dată, Manicati pretinde fraților Ioan Anghel și Constantin din Craiova un provizion mai mare de 1%, cît i se plătise pînă atunci, deoarece el trebuia să trimită la graniță un om cu pungi în care se puneau monedele spălate, scoase din vechile pungi în care fuseseră transportate.

Speculația cu galbeni și cu groși era o operație care cerea destulă alergătură și osteneală. Galbenii se găseau greu, din cauza negustorilor valahi de porci, care plăteau un *laz* de 12-13% pentru a fi în posesia acestei monede cu care plăteau porcii cumpărați în Valahia și „Bogdania"; dar galbenii se găseau greu și din cauza extinderii pe care o luase zaraflîcul cu galbeni. Manicati Safranu se plînge că „nu se pot găsi galbeni nici la nobili, deoarece și ei au devenit zarafi".

Uneori exportul galbenilor era interzis: „S-a dat poruncă împărătească la toate poștele ca ele să nu mai primească amanete cu galbeni", îi scrie Manicati lui Andrei Nicolae Papazoglu. Dar și exportul groșilor grei din Valahia era uneori prohibit: Manicati îi scria lui Pencovici să-l roage pe doctorul Manase să intervină „unde știe el" pentru trimiterea monedelor grele, deoarece „el poate rezolva probleme mari dacă vrea".

Negustorii alergau pe la diversele tîrguri anuale sau își trimiteau agenții acolo, pentru a putea vinde monedele la un preț mai bun. Astfel, Băluță Nica Teișanu din Rîmnic trimitea galbenii la tîrgul de la Slivno, Mustakovii din Gabrovo îi trimiteau la tîrgul din Uzunciova.

Speculația cu monede pe care o făcea Manicati Safranu, ca toți ceilalți tovarăși ai săi de comerț, era favorizată pe de o parte de relațiile comerciale dintre Imperiul Otoman și cel austriac, care activau circulația monetară dintr-o parte în alta și necesitatea preschimbării lor; pe de altă parte, nesfîrșitele războaie ale Austriei, cheltuielile de înarmare, pierderile de oameni și pămînt siliseră statul austriac să pună în circulație o mare cantitate de monedă de hîrtie, „Bankozettel", care se devaloriza din ce în ce mai mult, nemaifiind convertibilă

în monedă metalică, aşa cum fusese în momentul emisiunii sale. Coexistenţa monedei acesteia de hîrtie, depreciată, a bancoţidulelor, cu moneda metalică de aur sau de argint, face să intre în joc aşa-numita „lege a lui Gresham", potrivit căreia acolo unde circulă două monede, moneda rea alungă pe cea bună. Astfel, Manicati Safranu şi ceilalţi negustori încep să strîngă moneda bună, moneda metalică, lăsînd circulaţiei moneda rea de hîrtie. Între monedele metalice, moneda turcească de argint era depreciată ca monedă şi preţuită mai mult pentru argintul ei. Războaiele şi criza de numerar slăbiseră importul Austriei şi deci şi nevoia de plată peste graniţă cu groşi. Valoarea legală a groşilor pe piaţa austriacă era inferioară valorii lor metalice, iar negustorii preferă să-i vîndă la cîntar la monetăriile de stat din Viena şi Alba Iulia. De altfel, atragerea metalului nobil, aur sau argint, intra şi în vederile politicii mercantiliste austriece.

Catastihul lui Manicati Safranu, al cărui conţinut a fost succint schiţat mai sus, prezintă din punct de vedere istoric-economic un interes multiplu. El ne lasă să întrevedem vastitatea reţelei de relaţii comerciale pe care le întreţinea un negustor din secolul al XVIII-lea, precum şi universalitatea obiectelor cu care făcea comerţ. Cu toate că manuscrisul provine dintr-o epocă frămîntată de războaie şi puţin favorabilă comerţului, el ne arată cît de intens era totuşi schimbul de mărfuri şi monede între Ardeal, pe de o parte, şi Oltenia – Valahia – Moldova pe de altă parte. Felul mărfurilor importate şi exportate de către ţările romîneşti arată nivelul de viaţă al claselor importatoare, precum şi situaţia economică a claselor producătoare. Evocă figuri de negustori bucureşteni şi craioveni, precum şi o întreagă atmosferă de comerţ de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Luăm cunoştinţă de unele înfăptuiri ale spiritului întreprinzător al acestor negustori, cum este „Societatea de Transport cu Corăbii", înjghebată la Viena de Polizache Dimitriu, Teodosie Toma şi Eustaţiu Petre Pencovici, toţi din Bucureşti.

Catastihul acesta ne permite să sesizăm ce loc important ocupa elementul aromînesc în comerţul austriac, dar şi în cel din ţările romîneşti. De asemenea, completează şi precizează cunoştinţele cu privire la valoarea unor monede, la circulaţia lor şi la speculaţia care se făcea cu ele.

Din catastihul lui Manicati Safranu se mai poate desprinde acţiunea dizolvantă pe care negustorii secolului al XVIII-lea au avut-o asupra relaţiilor de producţie feudală, prin crearea unei pieţe internaţionale, prin orientarea producţiei de la valoarea de întrebuinţare la aceea de schimb, prin stimularea producţiei, dar şi prin întrepătrunderea clasei feudale cu burghezia comercială. Am văzut că Ioan Hagi Moscu, negustor boierit, avea mare influenţă la Curtea domnească, iar pe de altă parte că boierimea începuse să se ocupe nu numai cu comerţul de mărfuri, ci şi cu cel de bani. Manicati Safranu era necăjit că nu mai găseşte galbeni „nici la nobili, deoarece şi ei au devenit zarafi". Prin contribuţia lor la transformarea economiei feudale şi la promovarea celei capitaliste, negustorii de felul lui Manicati Safranu au jucat un rol progresist.

2. Catastihurile Casei Comerciale „Ioan Marcu” din Sibiu*

Lucrările de catalogare a documentelor grecești, programate de Arhivele Statului, scot necontenit la iveală materiale de istorie economică necunoscute, care așteaptă să fie cercetate și valorificate de economiștii și istoricii noștri. Din seria viitoarelor publicații ale Direcției Generale a Arhivelor Statului face parte *Catalogul documentelor grecești de la Arhivele Statului din Sibiu*. Acest catalog va cuprinde documente din anii 1694-1850, corespondență și registre comerciale, precum și diverse acte procesuale provenite de la „Compania negustorilor de limbă greacă”[1] din Sibiu.

Între piesele de arhivă ale fondului „Companiei Grecești din Sibiu” se află 6 catastihuri ale firmei comerciale „Ioan Marcu”, care, împreună cu 50 de scrisori adresate negustorului Mihail Țumbru din Brașov[2], constituie tot ce s-a păstrat din activitatea acestei firme:

▪ manuscrisul nr. 71 – *Μάνα καθολικὴ* (Mîna generală), datat la 1 octombrie 1768, cu 73 de pagini, din care 16 nescrise (38,5 x 22,5 cm) – cuprinde bilanțurile Casei Comerciale „Marcu”, încheiate la intervale între unu și cinci ani, în perioada 1678-1793;

▪ manuscrisul nr. 50 – *Z MK* (Gioan Marcu) *Wachs Handel betreffend* (Despre comerțul cu ceară) *Κατάστιχον τῶν κεριῶν* (Catastihul cerii), datat la 1768, cu

* Dumitru Limona / Elena Limona, *Catastihurile Casei Comerciale „Ioan Marcu” din Sibiu*, în „Revista Arhivelor”, II (1959), nr. 2, pp. 225-243 (LIMONA 1959). În procesul de editare, cele șase anexe inițiale ale studiului au fost modificate și contrase astfel: Anexa 1 a căpătat un titlu generic și subdiviziunile A-B conform delimitărilor evidențiate de autor, Anexele 2, 3 și 4 (cu același tip de conținut, diferențiat doar regional-geografic: Anexa 2 – Oltenia, Anexa 3 – Transilvania, Anexa 4 – Valahia/București) au fost contrase în Anexa 2, care a căpătat un titlu generic și subdiviziunile A-J conform delimitărilor evidențiate de autor, Anexa 5 a devenit Anexa 3, primind, de asemenea, un titlu generic; glosarul a fost structurat de autor ca o a șasea anexă; trimiterile din text au fost actualizate în funcție de aceste intervenții (n.n.).

[1] Că negustorii companiști nu erau toți greci, ci foarte mulți aromîni și slavi sud-balcanici, reiese cu prisosință din arhiva companiei. Ei întrebuințau însă în tranzacțiile lor limba greacă, din care cauză, printr-un abuz de termen, germanii le-au spus „greci” – în accepțiunea de „negustori” –, chestiunea de naționalitate nejucînd nici un rol pe atunci.

[2] Aceste scrisori sînt regestate în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I, București, 1958.

146 de pagini, din care 46 nescrise (42 x 15 cm), legat în pergament – cuprinde însemnări din anii 1768-1789 privitoare la negoțul cu ceară;
▪ manuscrisul nr. 59 – *Z MK Πρωτόκολον διαφόρων πραγμάτων* (Gioan Marcu: Protocol pentru diverse mărfuri), datat la 1 iunie 1790, la Sibiu, cu 341 de pagini, din care 196 nescrise (36 x 23 cm) – cuprinde însemnări din anii 1790-1793 despre intrări și vînzări de mărfuri venețiene și triestine, prețuri, clienți;
▪ manuscrisul nr. 78 – fără titlu, cu 108 file, din care 5 nescrise (33 x 23 cm) – cuprinde însemnări din anii 1790-1795 despre intrări și vînzări de mărfuri vieneze, prețuri, clienți;
▪ manuscrisul nr. 76 – fără titlu, cu 200 de file scrise (36 x 21,5 cm), prevăzut la sfîrșit cu un indice alfabetic al clienților – cuprinde însemnări din anii 1773-1794 despre vînzări de mărfuri (mai mult cu amănuntul) și despre mărfurile intrate în prăvăliile fiecăruia dintre frații Marcu, precum și cheltuielile în casă ale fiecărui frate în parte;
▪ manuscrisul nr. 35 – *Κατάστιχον με διαφόρων παρτίδαις λάβην και δώσιν* (Catastih cu diferite partizi de luare și dare), cu foaia de titlu „Conto Buch” (Registru de conturi), datat la 1 ianuarie 1790, cu 158 de file din care 7 nescrise (36 x 19 cm) – este un registru de partizi cunoscut în contabilitate sub numele de „maestru”, în care Casa Comercială „Ioan Marcu” ținea evidența contabilă pe partizi a diferiților clienți din anii 1790-1795.

Aceste catastihuri nu provin de la bătrînul Ioan Marcu, sub numele căruia a funcționat firma comercială, ci de la feciorii acestuia, în special de la Gheorghe, care purta contabilitatea casei. Bătrînul Marcu pare să fi fost așezat un timp în Rîmnicu Vîlcea, căci în catastihuri se vorbește de „300 de florini ungurești din averea părintească (dați spre fructificare) pentru școala din Rîmnic și alți 1.016 florini ungurești, care se aflau sub epitropia răposatului Hagi Constantin Malachi, tot pentru școala din Rîmnic”, de „500 de aslani datorați lui Marcu de moștenitorii lui Malachi și de răposatul Iovipali încă din anul 1763, care sînt banii școlii din Rîmnic”, despre „un discopotir și o coroană de argint a Sfintei Fecioare, în valoare de 54 de florini ungurești, pentru biserica din Rîmnic”[3].

De unde va fi venit în Rîmnic familia Marcu nu știm exact. Este probabil însă că din Macedonia, poate chiar din Seatiște, căci în actele grecești de la Arhivele Statului din Orașul Stalin întîlnim un Dimitrie Marcu seatiștinul în strînse relații cu familia lui Mihail Țumbru din Seatiște, iar în 1780 Gheorghe Marcu îl îndemna părintește pe tînărul negustor Mihail Țumbru „să se hotărască odată să se facă ardelean, să se stabilească la Brașov sau Sibiu și să înceapă împreună

[3] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 71, pp. 39, 43, 46 (LIMONA 1966: 160, 372, n.n.). În notele următoare registrele companiei vor fi citate numai prin număr și pagină sau filă (realizându-se corespondența cu regestele documentelor catalogate, n.n.).

negoțul cu Bogdania, căci el îi va da tot sprijinul"[4]. De altminteri, în corespondența comercială a lui Mihail Țumbru, care cuprinde și scrisorile primite de la Gheorghe Marcu din Sibiu, se întîlnesc frecvent emigranți din Seatiște așezați în orașele domeniilor habsburgice.

În anii 1716-1738, Oltenia, fiind sub stăpînire austriacă, a fost invadată de negustori originari din sudul Dunării, intrați în rîndul companiștilor privilegiați de stăpînirea austriacă, dintre care, cu vremea, mulți au renunțat la supușenia turcă, devenind sudiți austrieci. Chiar și la începutul veacului al XIX-lea unii dintre acești „olteni" mai aveau conștiința că străbunii lor sînt veniți din Turcia. Astfel, Băluță Ion Preda din Craiova motiva în anul 1802 cererea lui de intrare în „Compania Grecilor din Sibiu" cu faptul că „deși este născut la Craiova, totuși străbunii lui sînt din Turcia, de unde au venit la Craiova"[5].

Ioan Marcu a avut patru feciori și două fete: Dimitrache, Gheorghiță, Ianache, Niculiță, Păunița și Sofia. Niculiță apare în tovărășia comercială a fraților Marcu numai în însemnările anului 1768, pe cînd în 1769 găsim notată partea de moștenire cuvenită fiecăruia de la fratele răposat Niculiță. Păunița a fost căsătorită cu Dimitrie Paleologul, iar după moartea acestuia, în 1773, cu Atanasie Emanuil Pelenga, originar din Kastoria, care în 1780 cerea să fie primit în „Compania Grecilor din Sibiu"[6]. Păunița trebuie să fi fost o femeie plină de energie, care își conducea prăvălia proprie, nu se descuraja de falimentul și moartea primului soț și nici de falimentul celui de al doilea, căci într-o scrisoare adresată lui Mihail Țumbru i se atrage acestuia atenția că „trebuie să priceapă că Peligoaia este stăpînă în casă și să se ia mai întîi avizul ei, căci Pelinga face numai ce spune ea"[7]. Sofia a fost căsătorită cu Dimitrie Eustatievici, directorul școlilor naționale, de care se desparte mai tîrziu, căci în 1782 găsim însemnarea că „din prica Sofiei s-au pierdut 3.132 de florini unguresți în urma judecății cu soțul ei"[8].

Activitatea desfășurată de Casa Comercială „Marcu" este o formă tipică de tranziție de la economia feudal-iobăgească la aceea a capitalismului industrial. Deși comercială în aspectul ei principal, activitatea fraților Marcu nu renunță la un vechi izvor de acumulare a capitalului – exploatarea muncii iobăgești –, dar totodată se orientează către un nou izvor, acela al exploatării în întreprinderea manufacturieră. Mari negustori, practicînd nu numai un comerț local, ci mai ales unul de import, export și tranzit – cu piețele de aprovizionare și desfacere de la Veneția, Triest, Viena, Graz, din Oltenia și Moldova, mai puțin din Valahia, cu

[4] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I, București, 1958, regestul nr. 118.

[5] SJAN Sibiu, fondul CNGS – Acte, nr. 141 (LIMONA 1966: 2108, n.n.).

[6] *Ibidem*, nr. 124 (LIMONA 1966: 142, n.n.).

[7] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, regestul nr. 893.

[8] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 71, pp. 37-38 (LIMONA 1966: 189, n.n.).

care făceau mai mult comerț de monede decît de mărfuri, prin fratele cel mare, Dimitrie –, frații Marcu țin în stăpînire întinse domenii de pămînt la Sîmbăta, Poiana Mărului, Berivoi, Luța (primele trei foste moșii ale lui Brîncoveanu, zălogite lui Marcu încă din 1770[9], iar ultima arendată de la Brukenthal), iar Gheorghe și Ianache țin totodată „glăjerii” la Zalan Potoc, la Rîșnov și probabil și la Poiana Mărului.

Din bilanțurile Casei „Marcu” reiese că în 1772 aveau învestit în moșii un capital de 26.501 de florini ungurești, în 1776 un capital de 19.510,55 de florini ungurești, în 1781 (după pierderea moșiei Berivoi și recuperarea sumei de 8.891 de florini ungurești pentru ea) aveau învestit un capital de numai 10.619,55 de florini ungurești. Exploatarea moșiilor raporta în anii 1776-1779 un cîștig de 7.200 de florini ungurești. În 1793 Casa „Marcu” era încurcată în procese pentru moșii cu Brîncovenii și cu armeanul Vartan și, potrivit însemnării din acel an, avea de încasat 23.023 de florini ungurești de la moșiile din Sîmbăta și Poiana Mărului, 1.500 de florini ungurești de la Borșoiu Petre pentru moșiile din Luța, 820 de florini ungurești de la Ferentz pentru niște munți din Berivoi, 9.300 de florini ungurești de la Brîncoveni[10]. Procesul pentru moșii cu Brîncovenii se termină în 1794, cînd, în urma *complanației*, banul Nicolae Brîncoveanu depune la agenția împărătească din București 9.258 de florini ungurești (adică 11.479 de groși) în contul Casei „Marcu”; „2% din această sumă au fost reținuți de vătaful din Valahia, potrivit obiceiului de acolo”, notează Gheorghe Marcu[11]. În 1768, frații Marcu mai aveau 24 de pogoane de vie în Valahia, cumpărate cu 1.500 de florini ungurești, pe care în 1772 le vindeau lui Lipanescul cu 1.200 de *aslani*[12].

În industria sticlei Casa „Marcu” avea investit în 1781 un capital de 5.260 de florini ungurești, în 1789 7.021,52 de florini ungurești, iar în 1793 avea de încasat 6.876 de florini ungurești de la Toma Calfovici, „pentru veresii predate unor meșteri la glăjeria din Zalan Potoc”[13]. Această glăjerie, care între 1777-1781 pare să fi fost ținută în arendă de frații Toma și Manole Calfovici din Brașov[14], trece în 1781 în arenda fraților Marcu, care o țin pînă în 1800, cînd este preluată de Dimitrie Hagi Ghidru[15]. Glăjeria era, pe cît se pare, proprietatea contelui Kálnoky, căci datoriile acestuia pentru mărfurile cumpărate de la Marcu sînt

[9] Ștefan Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din Țările Romîne în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, pp. 89-90.

[10] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 71, pp. 13-15, 25-30, 32-34, 37, 45-51 (LIMONA 1966: 73, 99, 155, 159, 372, 777-778, n.n.).

[11] *Ibidem*, registrul nr. 35, f. 150 (LIMONA 1966: 901, n.n.).

[12] *Ibidem*, registrul nr. 71, pp. 1-5, 13-15 (LIMONA 1966: 53, 73, n.n.).

[13] *Ibidem*, pp. 39-40, 43-48, 51 (LIMONA 1966: 160, 777, n.n.).

[14] *Catalogul documentelor romînești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I (1521-1799), București, 1955, p. 27 (LIMONA-STOIDE 1955-1975, n.n.).

[15] SJAN Brașov, fondul „Acte Judecătorești”, 1811, nr. 15, anexa 5.

trecute în contul arendei glăjeriei[16]. O notă din catastih arată că glăjeria a fost renovată și a reînceput lucrul la 1 august 1792 și că de la acea dată pînă la 1 aprilie 1793 a raportat un cîștig de 1.500 de florini ungurești[17]. Proporțiile unei asemenea glăjerii se pot vedea din situația pe care o face Gheorghe Marcu în 1795, în urma morții fratelui Dimitrie; se aflau atunci la glăjerie: sticlă în valoare de 4.248 de florini ungurești, diverse materiale, lemne în valoare de 890,20 de florini ungurești, cazane și forme în valoare de 324 de florini ungurești, 200 de funți de arsenic, 200 de funți de *blaunstein*, iar el avea de plătit meșterilor 2.246,63 florini ungurești și de încasat 281,74 florini ungurești, *veresii* vechi de la secui. Ca provizor permanent la glăjeria din Zalan era Petru Teiss, fost pîrcălab la moșiile de la Sîmbăta, iar la moșii fusese numit pîrcălab Paul Dervodel[18]. În 1792 se trimiteau la glăjerie o dată 2¼ chintale de *salitră*, dar altă dată 3 chintale[19]. Sticla produsă la Zalan era exportată chiar și la Iași, căci în 1793 Casa „Marcu” avea de încasat de la Pantazi Căpriță 900 de florini ungurești „pentru sticlă dusă la Iași lui Anastasie Mărgărit” și 628 de florini ungurești tot pentru sticlă[20] de la Hristu Petrovici (care avea moșii la Bîrlad), iar în 1789 avea de încasat 1.264,32 de florini ungurești pentru sticlă vîndută lui Pantazi Căpriță[21]. Casa „Marcu” poseda o glăjerie și la Rîșnov, pentru a cărei renovare cheltuia în 1792-1793 suma de 1.000 de florini ungurești[22]. De asemenea, se pare că aceasta poseda o glăjerie și la Poiana Mărului, unde trimitea în 1792 cazane și 2 chintale de *salitră* în valoare de 90,60 de florini ungurești[23].

Din moșii, glăjerii, dar mai ales din comerț, „sirmia” Casei „Marcu” comporta, luînd datele extreme, un activ de 64.221,84 de florini ungurești în 1781 și de 147.842,08 florini ungurești în 1793, și un pasiv de 15.734,06 florini ungurești în 1768 și de 128.413,08 florini ungurești în 1793, în timp ce capitalul propriu fluctuează între 55.000 de florini ungurești în 1768 și 9.640 de florini ungurești în 1781[24]. Partea de capital a fiecăruia dintre frații Marcu varia astfel: Dimitrache cu copiii săi participau cu 15.000 de florini ungurești în 1769 și cu 7.873,77 de florini ungurești în 1781, Gheorghe cu 8.400 de florini ungurești în 1769 și cu 151 de florini ungurești în 1781, Ianache cu 10.500 florini ungurești în 1768 și cu 1.615,23 florini ungurești în 1781, Păunița cu soțul ei Paleologul și copiii participau cu 8.700 florini ungurești în 1769, iar Sofia cu 9.000 de florini ungurești în același an. Situația proastă din 1781 este explicată prin pierderile

[16] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 76, f. 37 (LIMONA 1966: 296, n.n.).
[17] *Ibidem*, registrul nr. 35, p. 51 (LIMONA 1966: 660, n.n.).
[18] *Ibidem,* p. 151 (LIMONA 1966: 902, n.n.).
[19] *Ibidem,* ff. 11, 57 (LIMONA 1966: 646, 677, n.n.).
[20] *Ibidem,* registrul nr. 71, p. 51 (LIMONA 1966: 777, n.n.).
[21] *Ibidem,* p. 45 (LIMONA 1966: 372, n.n.).
[22] *Ibidem,* f. 51 (LIMONA 1966: 777, n.n.).
[23] *Ibidem,* registrul nr. 35, f. 98 (LIMONA 1966: 743, n.n.).
[24] *Ibidem,* registrul nr. 71, pp. 6, 35-38, 52-55 (LIMONA 1966: 53, 156-159, 776, n.n.).

suferite din pricina falimentelor cumnatului Paleologul și ale tovarășului de comerț Petcuț Șetrarul din Brașov, precum și din pricina procesului surorii Sofia cu soțul ei, D. Eustatievici[25]. Capitalul lor se reface în 1789, pentru a scădea apoi din nou, treptat, pînă în 1797, cînd Gheorghe Ioan Marcu ajunge în stare de faliment – fenomen economic foarte frecvent în acea vreme –, așa cum aflăm dintr-un copier de scrisori provenit de la negustorul sibian Manicati Safranu, care înregistrează falimentul, precum și faptul că Gh. Marcu „a dobîndit aprobarea tribunalului ca, în baza consimțămîntului creditorilor, să strîngă roadele de la moșie și să încaseze de la fabrica de sticlă pe care o posedă”[26].

Dintre frații Marcu, poate nu întîmplător fratele mai în vîrstă, Dimitrie, reprezenta prelungirea tîrzie a vechii orînduiri economice feudal-iobăgești, ocupîndu-se exclusiv de moșii și trăind potrivit formelor de viață moșierești. El locuia la conacul din Sîmbăta și în casa din Făgăraș, proprietatea lui Dimitrie Bercu din Veneția, căruia îi plătea 140 de florini renani chirie pe anul 1788-1789, făcea călătorii la București și Triest, era abonat la gazete franțuzești și din Colonia (Köln, n.n.) pentru care plătea 11,40 florini renani pe jumătate de an, făcea mare consum de caracatițe și de „Haar-puder”[27].

Gheorghe Marcu se ocupa cu negoțul, veghea asupra bunului mers al afacerilor Casei „Marcu”, purtînd contabilitatea generală și ridicînd prestigiul casei prin funcția de proestos al „Companiei Grecești din Sibiu”, pe care o deține între anii 1781-1793[28].

Ianache Ioan Marcu deținea în cadrul companiei încă din 1775 funcția de „căpitan al trebilor din afară”[29]. Atît Gheorghe, cît și Ianache aveau în afară de afacerile comune și afaceri personale, fiecare avînd propria sa prăvălie[30]. Sora Păunița ținea și ea prăvălie, în timp ce Sofia, prin căsătoria cu directorul școlilor naționale, trecuse în rîndurile burgheziei intelectuale.

Pentru cuprinderea întinselor relații de comerț, frații Marcu se ajutau de „factori”. În această calitate apar: Gheorghe Zipa cu fiul Gheorghiță, Nicoliță Nicu Ioanu, „șogorul” lui Gheorghe Marcu, Atanasie Dimu din Racovița, Andrei Vasile (Vasiliu), Antonie Dimitriu ș.a. Raporturile fraților Marcu cu factorii lor sînt interesante și tipice, ele dezvăluind o modalitate în care se formau tinerii pentru meseria de negustor într-o vreme în care nu existau școli speciale în acest scop. Foarte adesea factorii se recrutau dintre rude. Astfel, Nicoliță Nicu Ioan, cumnatul lui Gheorghe Marcu, aparținea unei familii brașovene împovărate de

---

[25] *Ibidem,* pp. 10-12, 35-38 (LIMONA 1966: 60, 157-159, n.n.).

[26] *Ibidem,* registrul nr. 83, p. 43-44 (LIMONA 1966: 1081, n.n.).

[27] *Ibidem,* registrul nr. 35, ff. 57, 98 (LIMONA 1966: 677, 743, n.n.).

[28] *Ibidem,* registrul nr. 84.

[29] *Ibidem,* fondul CNGS – Acte, nr. 108 (LIMONA 1966: 91, n.n.).

[30] Una din prăvălii era pe strada Orezului, într-un local închiriat în 1782 de la Michael Bruckenthal, iar în 1783 țineau prăvălia „Șunoaiei”, v. registrul nr. 76, f. 1 (LIMONA 1966: 98, 102-103, 113, 116, 121, n.n.).

copii, Nicu Ioan; din însemnările de cheltuieli făcute de Gheorghe Marcu pentru Nicoliță, reiese că acesta fusese luat pe lîngă Marcu de copil, că nu numai întreținerea, ci și învățătura acestuia cădeau în sarcina lui Marcu etc.

Negoțul cu ceară. Un loc important în afacerile comerciale ale Casei „Marcu” îl ocupa negoțul cu ceară. El se exercita cu capital propriu, dar adeseori și în tovărășie cu alți negustori. Încă din 1768 frații Marcu erau întovărășiți cu Petcuț Șetraru și Teodor Ciurcu, bine cunoscuții negustori brașoveni. Tovărășia trebuie să fi durat pînă prin 1780, cînd Teodor Ciurcu moare, iar Petcuț Șetraru dă faliment. În bilanțul încheiat la 1 martie 1781 pentru ultimii cinci ani, frații Marcu notează că au avut o pierdere de 6.484,16 florini unguerești din cauza falimentului lui Petcuț[31]. În această tovărășie capitalul era depus numai de frații Marcu, tovarășii brașoveni plătind o dobîndă de 4%, alteori de 6% pentru partea de capital pe care ar fi trebuit să o depună[32]. În anii 1780-1782 Casa „Marcu” avea tovărășie cu negustorul brașovean Mihail Țumbru, așa cum reiese atît din „catastihul cerii”, cît și din corespondența lui Gheorghe Marcu cu M. Țumbru. De asemenea, frații Marcu au mai făcut tovărășie cu Toma Vilara din Sibiu, fratele paharnicului Ioan Vilara din București, cu Manicati Safranu din Sibiu, cu Ianache Cincu din Sibiu, cu Ioan Chiru din Orăștie, cu frații armeni Ioan și Carol Vartan. Dintr-o însemnare aflăm că în 1782 fiecare din părțile întovărășite – Casa „Marcu”, Manicati Safranu și Toma Vilara – depuseseră cîte un capital de 3.796,86 de florini unguerești[33].

Ceara provenea din localitățile Transilvaniei, ca: Brașov, Odorhei, Sighișoara, Alba Iulia, Tîrgu Mureș, Cluj, Gherla din Maramureș, dar mai ales din Moldova, Valahia, Oltenia, ba chiar și din Lehia. Ceara „bogdanică” era procurată de Andrei Pavel din Iași, ceara valahă de paharnicul Ioan Vilara, ceara din Oltenia de Nicoliță Iovipali din Rîmnic, ceara din Gherla de armenii Cristof Mitfis și Ștefan Tudor, ceara din Sighișoara de Ioan Oprea ș.a.

Ceara nu se vindea totdeauna sub formă pură, ci amestecată cu boștină, adică cu reziduuri de la turtele de ceară. Ca furnizor de boștină apare un Florea „boștinarul”, se pare din Tălmaci. Ceara era supusă uneori operației de înălbire. Dintr-o însemnare aflăm că înălbirea cerii aducea o scădere a cantității, însă o creștere a prețului de vînzare. Astfel, din 1.801¾ funți de ceară au rămas după înălbit 1.764 de funți, iar funtul de ceară înălbită se vindea în 1771 cu 120-129 de *aspri*. Ca specialist înălbitor de ceară la Sibiu era „neamțul” Temer, căruia în 1769 i se plăteau 137,52 florini unguerești pentru 955 de funți de ceară înălbită.

Ca piețe de desfacere a cerii serveau Veneția, Mesina, Neapole, Triest, dar și piața locală a Sibiului pentru cantități mici. Astfel, Biserica Greacă din Sibiu, „neamțul” Temer înălbitorul de ceară, Delianopol, Radu Cătană ș.a. erau clienții

[31] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 71, pp. 35-36 (LIMONA 1966: 156-158, n.n.).
[32] *Ibidem,* registrul nr. 50, pp. 4-5, 14-15, 24-27 (LIMONA 1966: 58, 70, 79-80, n.n.).
[33] *Ibidem,* pp. 62-63 (LIMONA 1966: 179, 182, n.n.).

locali. Cu vînzarea cerii la Veneţia se ocupau Mihail Caraioan şi Dimitrie Bercu, iar la Triest Pavel Tribugi, Nicolae Plastara, Ioan Gadola şi Antonie Peretz.

În ce priveşte cantităţile de ceară puse în circulaţie de Casa „Marcu” în cei douăzeci şi unu de ani cuprinşi în „catastihul cerii”, nu putem indica sume totale, deoarece catastihul nu este un jurnal ţinut cu rigurozitate la zi, ci cuprinde doar însemnări făcute din cînd în cînd. Apoi, în cantităţile de ceară sînt incluse adesea şi cele de boştină. Afară de aceasta, indicaţiile sînt adesea făcute la numărul de colete, iar coletele nu erau greutăţi egale. După calculele noastre, un colet cîntărea aproximativ 117 ocale/270 de funţi/477 de litre/532 de libre mici, după cum este făcută evaluarea, într-o unitate de măsură sau alta. Într-o însemnare din 1773 pare totuşi că se face un bilanţ pe anul 1772, cu indicaţia că în acel an Casa „Marcu” a trimis la Veneţia 82 de colete de ceară valahă în valoare de 22.488 de florini ungureşti şi 34 de *aspri*, în timp ce în însemnările anului 1772 nu se face nici o indicaţie pentru ceară, ci numai pentru boştină: o dată 10 măji, altă dată 1.500 de funţi. Pentru anii 1768-1769 se arată că s-au cumpărat 4.232½ de funţi de ceară din Transilvania şi 10.003 ocale de ceară valahă, dar apoi două însemnări din 1769 mai indică 10.170 de ocale de ceară valahă şi 955 de funţi de la Bălgrad (Alba Iulia). În general, cantităţile indicate în catastih variază între 2.700 de funţi (în 1783) şi 13.797 de funţi (în 1786).

Din însemnările asupra preţurilor reiese că ceara „bogdanică” se cumpăra în 1777 cu un groş turcesc şi 99½ de *aspri* ocaua, în 1778 cantitatea de 2.709 de funţi sau 1.204 de ocale a costat 2.167,28 de *aslani*, în 1779 funtul de ceară „bogdanică” cumpărată de la furnizori de a doua mînă din Braşov a costat 96 de *aspri*, iar în 1782 în aceeaşi situaţie a costat 63 de parale ocaua. Potrivit bilanţului din 1768-1769, cantitatea de 10.003 ocale de ceară valahă adusă pînă la lazaretul Timiş a costat 18.455,50 de florini ungureşti, în 1771 cele 118 colete cu ceară cumpărată din Valahia au costat 26.320 de florini ungureşti, în 1781 o oca de ceară valahă adusă la Bran a costat 2,5 florini ungureşti, iar în 1789 12 colete cu 3.846 de funţi de ceară valahă, cumpărată de la o a doua mînă, au costat 4.175,28 de florini ungureşti. Ceara din Oltenia (căreia în catastihuri i se spune tot ceară „valahă”) cumpărată de la Stroie Teodor din Rîmnic a costat în 1777 suma de 750 de florini ungureşti (la cantitatea de 785¼ de funţi). Preţul cerii ardeleneşti variază între 68 de *aspri* (în 1768) şi 92 de *aspri* (în 1779) funtul. Preţul boştinei varia, de asemenea, între 60 de *aspri* în 1782 şi 75 de *aspri* în 1773.

Preţul de vînzare la Veneţia şi Triest se prezenta astfel: în 1768-1769, 50 de colete cu ceară s-au vîndut cu 8.824 de ducaţi şi 11 *grosete*, ceea ce face 13.130 de florini ungureşti, iar 46 de colete au fost vîndute cu 8.061 de ducaţi şi 8 *grosete*, adică cu 11.995,20 de florini ungureşti; în 1769, 10.170 de ocale s-au vîndut la Veneţia cu 14.839 de ducaţi şi 3 *grosete*, adică cu 22.080,66 de florini ungureşti; în 1773 suta de funţi se vindea cu 40-42 de ducaţi; în 1785, 21 de colete cu 5.515½ de funţi s-au vîndut la Triest cu 3.764,53 de florini renani, sau

4.517,86 de florini ungurești; în 1789 suta de libre s-a vîndut la Triest cu 98 de florini renani.

Catastihul dă indicații și asupra cheltuielilor de transport, precum și a cîștigului, respectiv a pierderilor suferite la negoțul cu ceară. În 1769 cheltuielile de transport de la Brașov la Veneția pentru 10.170 de ocale de ceară s-au ridicat la 2.120 de florini ungurești; în 1773 se plăteau 186,12 florini ungurești pentru saci, sfoară, îndesare în saci și vamă, precum și 448 de florini ungurești transport pînă la Veneția pentru ceară și boștină în valoare de 6.486,38 de florini ungurești; în 1778 transportul de la Seghedin la Veneția costa 9 florini ungurești la un colet; în 1782 cheltuielile de transport pînă la Veneția urcau la 14 florini ungurești la un colet; în 1782 chiria de la Bran la Sibiu pentru 4.764 de ocale de ceară costa 90,56 de florini ungurești, iar cheltuielile pînă la Veneția 602 florini ungurești.

Cîștigul la ceara vîndută în valoare de 25.125,96 de florini ungurești era de 1.596,40 de florini ungurești în 1768-1769, de 2.303,2 florini ungurești la ceara în valoare de 33.230 de florini ungurești vîndută în 1771, de 1.400 de florini ungurești la 10.908 funți de ceară vîndută la Triest cu 11.248,54 de florini ungurești în 1788. Foarte adesea, catastihul înregistrează și pierderi avute la negoțul cu ceară. Astfel, în 1782 a fost o pierdere de 1.072,79 de florini ungurești la 4.764 de ocale de ceară, care pînă la Veneția costase 11.390,58 de florini ungurești. În 1777, Gheorghe Marcu, necăjit de pierderea avută, scrie: „Îneca-s-ar ceara și Veneția împreună cu toți venețienii mincinoși. Paguba noastră este de 2½%, trudă zadarnică și pericole”[34]. Iar într-o scrisoare din 1793 către tovarășul său de negoț, Mihail Țumbru din Brașov, arată că „negoțul cu ceară este o loterie”[35].

Deși „catastihul cerii” merge numai pînă la 1789, totuși negoțul cu ceară continuă și după acea dată, așa cum reiese din unele însemnări sporadice ale anilor 1791 și 1793 în registrul nr. 35, și mai ales din scrisorile adresate lui Mihail Țumbru, din care se pot constata unele amănunte interesante în legătură cu negoțul cerii. Astfel, aflăm acolo despre plocoane oferite domnitorului Moldovei pentru obținerea liberului export al cerii, despre rolul consulului de la Veneția în acest negoț, despre diversele funcții economice ale cerii – plată pentru mărfurile cumpărate la Veneția, amanet pentru avansuri de sume sau trageri de polițe etc.[36]

Negoțul cu mărfuri vieneze, venețiene și triestine. Catastihul cerii ar putea strecura falsa idee despre un comerț modern, diferențiat și specializat pe branșe. În realitate, frații Marcu n-au fost numai „cerari”. În

[34] *Ibidem,* pp. 46-47 (LIMONA 1966: 122, n.n.).

[35] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, regestul nr. 1079.

[36] *Ibidem*, regestele nr. 134, 175, 182, 199, 201, 209, 229.

magaziile și prăvăliile lor se găseau tot felul de mărfuri posibile, coloniale și textile, galanterie, sticlărie, fierărie etc., mărfuri cu funtul, cu cotul și cu bucata, într-un amestec de bazar caracteristic prăvăliei de tip feudal. Singurul principiu de diferențiere a unui astfel de negoț – dar și acesta valabil numai pentru evidența contabilă din catastihuri – era acela al provenienței mărfii: de la Viena, Veneția și Triest, uneori și de la Timișoara. În cazul din urmă nu este vorba, firește, de produse locale timișorene, ci doar de faptul că Timișoara însemna un centru de difuzare a mărfurilor. Același rol, de altminteri în proporții incomparabile, îl juca și portul liber al Triestului.

Deoarece mărfurile de Viena, Veneția și Triest pe care le punea în circulație Casa „Marcu" ajungeau pînă la Craiova, Rîmnicu Vîlcea, Ocnele Mari, Iași – mai puțin la București, cu care a întreținut altfel de relații, cum vom vedea mai jos –, la Cluj, Orăștie, Gherla, Alba Iulia, Brașov, iar fizionomia prăvăliilor clienților lor din aceste orașe reproduce aidoma, numai în proporții mai mici, configurația magaziilor și prăvăliilor fraților Marcu, socotim că nu este de prisos să redăm ceva din bogăția și varietatea greu de cuprins – atît din cauza numărului mare, cît și din cauza terminologiei stîlcit germane, precum și fiindcă avem adesea de-a face cu mărfuri dispărute, fără corespondent azi – a mărfurilor care apar în inventarele și bilanțurile din catastihuri (v. *infra* Anexa 1).

Furnizorii mărfurilor la Veneția și Triest erau Dimitrie Bercu, Antonie Peretz, Nicolae Plastara, iar pentru *rozol* – în afară de firma producătoare de *rozol* „Plastara" – erau fabricile „Iacomo Baleti" și „Forgaț" din Triest. Furnizorul din Timișoara era Joseph Jandel. De la Veneția la Triest mărfurile erau transportate cu corăbiile lui Francisc Parbola, Matei Gulielm, Juan Fiorentini, Nicola Medini, Batista. La Triest mărfurile erau preluate de Plastara, care le expedia mai departe lui Tadeu Stiegler din Petau. Acesta, la rîndul său, le îndrepta fie la Sibiu, fie direct clienților din Oltenia ai Casei „Marcu"[37]. Mărfurile trimise lui Băluță Nica Teișanu erau adesea vîndute în tovărășie cu Marcu, capitalul fiind depus de ultimul, în timp ce primul plătea o dobîndă de 6% pentru partea lui de capital[38]. Lui Nicoliță Iovipali, socrul lui Băluță Nica Teișanu[39], Marcu îi procura mărfurile în calitate de comisionar, calculîndu-și un provizion de 7-8%[40]. În afară de mărfuri de Viena, Veneția și Triest, îi mai procura și mărfuri de Nürnberg (beteală de brodat, oglinzi, flori, sticlării, inele ș.a.)[41]. De la Iovipali Marcu împrumuta bani: o dată ia 2.000 de florini renani cu dobînda de 6%[42].

[37] Pentru o serie de clienți ai Casei „Marcu" v. Anexa 2.
[38] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 59, pp. 18-19, 47 (LIMONA 1966: 464-466, n.n.).
[39] *Ibidem,* registrul nr. 35, f. 59 (LIMONA 1966: 631, n.n.).
[40] *Ibidem,* registrul nr. 59, pp. 60, 145-146 (LIMONA 1966: 614, 831, n.n.).
[41] *Ibidem,* registrul nr. 78, f. 78 (LIMONA 1966: 700, n.n.).
[42] *Ibidem,* registrul nr. 35, f. 22 (LIMONA 1966: 507, n.n.).

Stroie Teodoru îi trimitea lui Marcu pentru vînzare în comision piei de vacă și ceară[43].

Marcu făcea clienților săi comisioane și de altă natură. Astfel, plătea epitropului școlii din Sibiu taxa de 536,50 de florini unguerești, corespunzătoare perioadei 15 decembrie 1788 – 1 mai 1790, pentru cei trei fii ai lui Iovipali care învățau la acea școală[44]; de asemenea, plătea și pentru fiul lui Stroie Teodoru 9,60 de florini unguerești, taxa pe patru luni[45]. Lui Anastasie Gheorghiu, în afară de mărfuri, îi trimitea *gropuri* cu galbeni și primea de la el diverse monede, probabil pentru zaraflîc, efectua plăți la Viena în contul lui Gheorghiu, îi procura diverse feluri de semințe, îi dădea ceasul la reparat la Sibiu[46].

Lui Ioan Albulescu din Craiova, Marcu îi tranzita mărfurile sosite de la Veneția și Triest și se îngrijea de expedierea cerii către Triest; primea de la Albulescu sau încasa în contul acestuia diferite sume de bani pe care le remitea către „Temeli Hristu & Comp.", către „Ioan Darvari & Comp.", precum și către „Schuller & Comp." din Viena, iar acești bancheri plăteau tragerile de polițe ale lui Dimitrie Bercu din Veneția pentru mărfurile livrate lui Albulescu. Între monedele primite de Marcu de la Albulescu se aflau numeroase „wurfia" de sarandari, decaeptari, pitaci, groșițe, crontaleri, taleri saxonici, suforini, galbeni ordinari, împărătești, olandezi, spanioli ș.a. Albulescu se ocupa, pe cît se pare, și de zaraflîc, căci Marcu face însemnare pentru cheltuielile cu strîngerea icusarilor și decarilor[47].

De la „Ioan Marian și Grigore Dimitriu & Comp." din Craiova, Marcu primea și vindea piei, grăsime, unt și miere, în schimbul unui provizion de 2%. Astfel, în bilanțul încheiat la 27 aprilie 1790, Marcu nota că a primit în comision 1.080 de *cordovane*, 62 de piei de țap, 142 de piei „hușmet", 1.280 de piei meșine, „edecuri" de bou cu 6.229 de ocale de grăsime, un *edec* de unt, o putină cu miere, 10 rînze cu 278 de ocale de grăsime. Cele 6.229 de ocale de grăsime au fost vîndute cu 1.576,1 florini unguerești, pieile de țap cu 3 florini unguerești bucata, *cordovanele* cu 2,20-2,30 florini unguerești bucata, *edecul* de unt cu 202,68 florini unguerești. În același an, la 6 noiembrie, Marcu nota că a primit 20 de *cordovane* pe care le-a vîndut cu 23 de florini unguerești *turaua*, 862 de piei pe care le-a vîndut cu 22-22½ florini unguerești *turaua*, 1.280 de meșine pe care le-a trimis la Pesta. În 1791 vindea în contul firmei craiovene 1.630 de *cordovane*. În 1793 Marcu trimitea la Triest spre vînzare 4.167 de funți de ceară primită de la Marian. Marcu îi trimitea lui Marian diverse mărfuri de Veneția și Triest, pungi cu icusari (firma craioveană ocupîndu-se și cu zaraflîcul), diverse

---

[43] *Ibidem,* f. 39 (LIMONA 1966: 569, n.n.).

[44] *Ibidem,* f. 22 (LIMONA 1966: 507, n.n.).

[45] *Ibidem,* f. 39 (LIMONA 1966: 569, n.n.).

[46] *Ibidem,* ff. 8, 26, 41 (LIMONA 1966: 472, 508, 537, n.n.).

[47] *Ibidem,* ff. 23, 46, 53, 69, 82, 101, 106, 144 (LIMONA 1966: 478, 534, 556, 658, 668, 688, 744, 858, n.n.).

obiecte de uz personal și casnic ca: un „emplastru” pentru splină, cercuri de fier pentru buți de vin, piei special prelucrate („blank”, „chihaite”, „alaun” și „asenfarb”) pentru o *caretă* ș.a. În contul firmei craiovene, Marcu remitea diverse sume de bani la Viena, lui Dimitrie Ioan Poshari, lui Nicolache Hagi Moscu, fraților Mammara[48].

Pentru Trandafir Nicolau din Craiova, în 1790 Marcu vindea în schimbul unui provizion de 2% 147 de *turale* de piei turcești, 140 de *turale* de piei valahe, 11 *turale* de piei de țap, 15 *turale* de piei proaste, 14 saci cu ceară, 9.204 funți de grăsime și 200 de ocale de scumpie[49].

Lui Gheorghe Stan (Stan Gheorghiu) din Craiova, care era întovărășit în comerț cu Constantin Ioan Caradimu, tot din Craiova, îi tranzita mărfuri de Veneția și de Triest și remitea banii acestuia la Viena, lui „Hagi Ioan Bobescu Frații & Comp.”, precum și lui Temeli Hristu, care pentru mărfurile livrate îi făcea prin polițe plățile lui Dimitrie Bercu din Veneția[50].

Postelnicului Hagi Stan Jianu din Craiova Marcu îi trimitea sau îi dădea cu ocazia trecerii prin Sibiu a lui ori a soției lui, „cucoana Zoița”, diferite delicatese pentru masă, obiecte de uz personal și casnic, ca: o pereche de foarfeci, o umbrelă, o cutie cu buline, o sticlă cu „aqua regina”, ¼ de sticlă cu cerneală, ½ de *conț* de hîrtie „tricapello” ș.a. Dar Casa „Marcu” a avut și relații de afaceri cu Jianu. Din bilanțul încheiat pe perioada 8 ianuarie 1790 – 27 mai 1790, cu creditul de 2.433,50 florini unguerești și debitul de 812,91 florini unguerești, reiese că Marcu vindea în comision pentru Jianu piei *cordovane* (77 de *turale*, din care 24 de bucăți de piei „s-au făcut radoș”), ceară (la Triest), că Marcu luase cu împrumut de la Jianu sume importante de bani pentru care plătea dobîndă de 8% anual. Pe perioada 16 septembrie 1790 – 4 august 1791 îi încheia un bilanț în sumă de 5.101,24 florini unguerești, pe perioada 12 martie 1792 – 28 noiembrie 1793 un bilanț în sumă de 9.117,66 florini unguerești, pentru perioada 26 iulie – 20 decembrie 1793 un bilanț în sumă de 3.825,90 florini unguerești – pentru ceara lui Jianu vîndută la Triest, pentru piei „hușmet” vîndute în comision, pentru efectuări de plăți de polițe, pentru sume încasate de Jianu de la medicul Dimitrache din Craiova (nepotul lui Marcu), pentru chiria plătită în contul lui Jianu pentru prăvălia „șiștovleanului” (Marinovici) din Sibiu, pentru dobînzi la banii împrumutați (la 2.000 de florini unguerești Marcu îi plătea lui Jianu 8%, iar la alți 6.000 de florini unguerești 6%) ș.a.[51].

[48] *Ibidem,* ff. 2, 5, 28, 46, 102, 112, 135-136 (LIMONA 1966: 389, 486, 514, 534, 735, 768, 835, 844, n.n.), și registrul nr. 59, pp. 37, 60-61, 113-114 (LIMONA 1966: 491, 617, 723, n.n.).

[49] *Ibidem,* registrul nr. 35, f. 3 (LIMONA 1966: 414, n.n.).

[50] *Ibidem,* registrul nr. 59, pp. 23, 44 (LIMONA 1966: 445, 531, n.n.), și registrul nr. 35, ff. 23, 88, 118, 147 (LIMONA 1966: 478, 740, 788, 873, n.n.).

[51] *Ibidem,* registrul nr. 76, pp. 139-140, 144-146, 155-156 (LIMONA 1966: 358, 375, 377, n.n.), și registrul nr. 35, ff. 1, 24, 91, 149 (LIMONA 1966: 396, 568, 860, 865, n.n.).

Volumul afacerilor Casei „Marcu” cu clienții din Oltenia se constată din bilanțurile încheiate. Astfel, firmei „Ioan Marian și Grigore Dimitriu & Comp.” din Craiova îi încheie la 27 aprilie 1790 un bilanț în sumă de 3.127,56 florini ungurești, pentru perioada 27 aprilie – 6 noiembrie 1790 un bilanț în sumă de 11.473,23 florini ungurești, pentru perioada 6 noiembrie 1790 – 5 februarie 1791 în sumă de 4.585,76 florini ungurești, pentru perioada 21 aprilie – 4 iulie 1791 în sumă de 4.102 florini ungurești. În același an îi trimitea mărfuri de Veneția în valoare de 3.089,59 florini renani și primea de la firma craioveană trei pungi cu 4.499,34 florini renani în crontaleri, galbeni olandezi ș.a. Pe perioada 8 iulie – 14 octombrie 1792 îi încheie bilanț în sumă de 4.274 florini ungurești, pe perioada 11 iulie – 28 septembrie 1793 un alt bilanț în sumă de 4.634 groși turcești[52]. În jurul cam acelorași sume se mișcă și bilanțurile încheiate cu fiecare dintre clienții din Oltenia în anii 1790-1793. Cînd plata mărfurilor vîndute de Marcu se făcea în valută turcească, acesta își calcula obișnuit un *agio* de 35 de florini la suta de groși[53], iar pentru mărfurile evaluate în libre venețiene își calcula la plata în florini ungurești un procent de 55-85%[54].

Pentru relațiile comerciale ale Casei „Marcu” cu Moldova informațiile din catastihuri sînt, în afară de cele relatate asupra negoțului cu ceară și sticlă, aproape inexistente. Din scrisorile adresate de Gheorghe Marcu lui Mihail Țumbru din Brașov știm totuși că Marcu nu se limita numai la importarea cerii din „Bogdania”, ci exporta prin Țumbru mari cantități de coase de la Graz, zahăr de la Fiume, cositor, mercur, plumb, arsenic, manganez, alice de la Viena, numeroase „merțe” venețiene și de Triest, că îl îndemna pe Țumbru să-i servească bine pe clienții din Moldova, pentru a obține cît mai multe comisioane de mărfuri. De asemenea, știm că cei doi tovarăși de comerț aduceau din Moldova nu numai ceară, ci și piei de iepure pe care le vindeau la Viena[55]. Este foarte probabil ca Marcu să fi avut și alte catastihuri cu însemnări privitoare la afacerile cu Moldova, care însă nu ni s-au păstrat.

Înainte de a vorbi despre relațiile Casei „Marcu” cu Valahia, respectiv cu negustorii din București, cu care a făcut aproape exclusiv negoț de monede, adică zaraflîc, nu putem încheia relatările despre comerțul cu mărfuri fără a pomeni despre clienții săi din orașele transilvănene. Cei mai mulți dintre clienții transilvăneni ai Casei „Marcu” nu cumpărau mărfuri pentru uz personal, ci achiziționau mari cantități pentru prăvăliile pe care le posedau, sau pentru

---

[52] *Ibidem,* registrul nr. 35, ff. 2, 5, 28, 46, 48, 102, 112, 135-136 (LIMONA 1966: 389, 486, 514, 521, 554, 735, 768, 837, 844, n.n.), și registrul nr. 59, ff. 60-61, 113-114 (LIMONA 1966: 617, 723, n.n.).

[53] *Ibidem,* registrul nr. 78, ff. 47-50, 53 (LIMONA 1966: 578-579, n.n.).

[54] *Ibidem,* registrul nr. 59, pp. 61bis-62, 110-114, 141-144 (LIMONA 1966: 616, 723, 767, 834, 836, n.n.), și registrul nr. 78, f. 102 (LIMONA 1966: 884, n.n.).

[55] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, regestele nr. 116, 118, 125, 127, 132, 134, 137, 139, 146, 149, 153, 216-217, 247.

vînzarea la „șatră" cu ocazia târgurilor. Însemnările despre acești clienți și cantitățile de mărfuri pe care le cumpărau completează imaginea Sibiului și a altor orașe comerciale de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (v. *infra* Anexa 2: D-I). Cu unii dintre clienți Casa „Marcu" a purtat procese ani de zile: astfel cu „tîlharii" și „răpitorii" Martonfi dregătorul și văduva răposatului conte Bethlen Miclăuș, cu Gheorghe Stîngaciu din Sînta Maria, Cetatea de Baltă. Pentru cîștigarea acestor procese, frații Marcu au fost nevoiți să dea diferite peșcheșuri[56]. Nu puține „peșcheșuri de Anul Nou" au fost date în numele companiei și biràului Wasser, precum și altor reprezentanți ai autorităților locale, ca: Lefler, Winkler sau Peter Conrad, proprietarul Bisericii Grecești din Sibiu. Acestuia din urmă i-a dat în 1785 21,09 florini unguręști „ca să facă planul bisericii"[57], iar în 1787 purta, se vede, proces eu „chimistul" Conrad „pentru o casă luată pentru biserică"[58]. Între 3 mai 1782 – 19 septembrie 1786 a cheltuit 82,43 florini unguręști „pentru pricina bisericii cu bacșișuri în rozol, cafea, zahăr, lămîi, date comisului și procatorilor, cu cheltuieli făcute pentru transcrierea actelor Porții turcești și a rezoluției guberniului, pentru copierea documentelor bisericii și expedierea lor la Viena, pentru intabularea în protocolul cetății"[59].

Relațiile Casei „Marcu" cu negustorii bucureșteni au fost aproape exclusiv relații de zaraflîc (v. *infra* Anexa 2: J). Numai foarte puține însemnări vorbesc despre tranzitarea unor colete cu marfă („caséle" cu mătăsuri și argintărie) trimise de Ciucă și Temeli Hristu din Viena lui Stavru Spiru și Gheorghe Hristu din București, despre bumbac de Smirna (o dată 267 de funți, altă dată 442 de funți) expediat de la București la Sibiu, precum și despre ceara trimisă de paharnicul Ioan Vilara. Foarte probabil, piața bucureșteană era, în ceea ce privește comerțul cu mărfuri, acaparată de firmele „Hagi Constantin Pop" și „Manicati Safranu".

Negustorii din București trimiteau Casei „Marcu" ruble vechi și noi, copeici, „monede mărunte moscovite", groși turcești, groși grei turcești[60], *raguzi*, crontaleri întregi[61], jumătăți și sferturi, galbeni ordinari, împărătești, olandezi „cu lipsă", „finche" olandeze, galbeni „gigliato", „papalino", *suforini*, ba chiar o dată se trimit 10½ dramuri de aur. Între monedele trimise de Hristu prin asociatul său din Craiova, Dimitrie Nicolau, s-au găsit și un „zehner", precum și taleri bavarezi[62]. Casa „Marcu" trimitea la București *caragroși*[63], florini renani curenți,

[56] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 35, f. 115 (LIMONA 1966: 757, n.n.).

[57] *Ibidem,* registrul nr. 76, ff. 38, 104-106 (LIMONA 1966: 262, 308, 331, 345, 362, 382, n.n.).

[58] *Ibidem,* f. 104 (LIMONA 1966: 308, n.n.).

[59] *Ibidem,* ff. 36-37 (LIMONA 1966: 303, n.n.).

[60] „Exindari": monede de argint de 60 de parale, cunoscute sub numele de „altmîșlîc".

[61] Talerii belgieni ai Austriei.

[62] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 35, f. 49 (LIMONA 1966: 532, n.n.).

[63] Taleri cezaro-crăiești.

pitaci, decari, dar mai ales icusari (*țvanțigi*). Dintre monedele primite la Sibiu, unele erau vîndute pe loc, altele trimise la Viena, dar cele mai multe erau vîndute cu cîntarul la monetăria din Alba Iulia, unde erau acceptate pentru valoarea lor în argint, apoi topite și prefăcute în alte monede. Dintr-un bilanț încheiat lui Panu Dimitrie Hagi Nicu aflăm despre primirea unui butoi cu 2.900 de groși turcești „pentru socoteala lui Anastasie Mărgărit din Iași”, groși care au fost vînduți unor valahi la cursul de 1,08 florini ungurești groșul[64].

Relațiile comerciale dintre Imperiul Otoman și cel habsburgic, lipsa unui sistem monetar propriu fiecărei țări, libera circulație a numeroase feluri de monede din diferite țări, instabilitatea cursului monedelor făceau necesare și frecvente preschimbările dintr-o monedă în alta și constituiau un mediu prielnic operațiunilor de zaraflîc. Nesfîrșitele războaie în care au fost angajate cele două imperii în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea au adus o devalorizare a monedelor, o discordanță între valoarea lor legală și cea metalică, în favoarea acesteia din urmă. De aceea, negustorii preferau să vîndă la cîntar ca metal, argint sau aur, la Monetăria de Stat din Alba Iulia și Viena monede turcești, iar la *taraphanaua* din Constantinopol monede austriece. Monetăria din Alba Iulia plătea 24 de florini renani pentru marca de argint rezultată din moneda turcească topită, iar plata se efectua în ⅔ bancoțidule și ⅓ monedă de argint curentă, scoasă din argintul groșilor topiți[65]. Monedele austriece trimise de Marcu la București erau fie vîndute pe loc, fie trimise pentru topit la *taraphanaua* din Constantinopol. În special icusarii au fost un timp moneda preferată de negustori, fiind luată de *taraphanaua* din Constantinopol probabil pentru conținutul mai bogat în argint[66].

Din catastihul nr. 35 al Casei „Marcu” reiese că, în anii 1790-1793, pentru 1.737 de ruble topite la Alba Iulia s-au încasat 2.556,55 florini renani, pentru 100 de groși turcești 86,9 florini renani „bani tari” (adică de metal, nu de hîrtie) nemțești, pentru 567 de *raguzi* s-au încasat 496,42 florini renani, pentru 11.080 de groși turcești 9.790,55 florini renani, pentru 34 de „finche” olandeze 67,40 florini renani[67]. Monetăria din Alba Iulia plătea obișnuit în icusari și în *caragroși* partea cuvenită în monedă metalică, nu în florini renani, care deveniseră în acea vreme o monedă rară și funcționau mai mult ca monedă ideală de calcul. Volumul afacerilor de zaraflîc ale Casei „Marcu” reiese cu claritate din

---

[64] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 35, f. 27 (LIMONA 1966: 686, n.n.).

[65] *Ibidem,* registrul nr. 83, pp. 238, 273, 278-279 (LIMONA 1966: 1696, 1798, 1810, n.n.).

[66] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*.

[67] Dăm datele de mai sus pentru exemplificare, deoarece catastihul nr. 35 cuprinde o evidență amănunțită a tuturor monedelor date la topit și a sumelor încasate; v. pp. 6-7, 33, 45, 54, 56, 58, 60-61, 67, 73, 75-76, 86, 95, 103-104, 109, 114, 127 (LIMONA 1966: 498, 535, 544, 546, 610, 634, 647, 652, 662, 665, 682, 764 ș.a., n.n.).

bilanţurile încheiate cu negustorii bucureşteni (v. *infra* Anexa 3). Pentru afacerile de zaraflîc Marcu îşi calcula un provizion de ½-⅓%.

Negustorii şi bancherii din Viena angajaţi în afacerile de zaraflîc ale Casei „Marcu” cu negustorii bucureşteni erau: Dimitrie Ioan Poshari (frate cu negustorul Teodor Poshari din Craiova), „Teodor Chiriac Ciocan & Comp.”, „Temeli Hristu & Comp.”, „Drosin Hagi Ion & Comp.”. Transporturile de monede între Sibiu şi Bucureşti se făceau fie prin chirigii şcheieni şi avrigeni, fie prin negustori care circulau permanent între Sibiu – Braşov – Bucureşti sau prin oameni de încredere ai acestora, astfel fiind: Vasile Chiriţi (*videlicet*: Chirigi, n.n.) din Braşov (nepotul lui Stavru Spini din Bucureşti), Matei Popovici (omul lui Hagi Constantin Pop) – „care duce şi monedele altor prieteni” –, Ianache Nicu Ioanu (cumnatul lui Marcu), ori Manole Safranu, Manole Geanli, Vruţu Citiri ş.a.

Dacă în registrele Casei de Comerţ „Ioan Marcu” din Sibiu nu găsim, ca într-o corespondenţă comercială, elemente intuitive, subiective şi dinamice, adică tot ceea ce dă colorit istoric şi personal acestui gen de documente, în schimb din rigiditatea cifrelor aritmetice se desprind obiectiv, precis şi clar situaţia şi evoluţia timp de un sfert de veac a unei firme romîneşti din Transilvania la sfîrşitul veacului al XVIII-lea.

Atît din aceste catastihuri, cît şi din alte documente ale vremii, cunoaştem că firme de genul şi proporţia celei a fraţilor Marcu erau foarte numeroase în veacul al XVIII-lea la Sibiu, Braşov, Cluj, Timişoara şi în celelalte oraşe transilvănene. Din nefericire însă, de la nici una din aceste firme nu s-a păstrat o arhivă completă sau, în orice caz, n-au fost aduse la cunoştinţă prin publicaţii decît fragmente din ele. În consecinţă, cunoaşterea uneia sau alteia din aceste piese de arhivă contribuie la reconstituirea imaginii vieţii comerciale a epocii, iar constatările care se desprind în legătură cu modul de alcătuire şi funcţionare a unei asemenea firme depăşesc cazul individual, dobîndind valabilitate tipică şi reprezentativă.

Clădită pe un capital sporit prin întovărăşirea durabilă a fraţilor, dar şi prin tovărăşii ocazionale, firma „Marcu” îşi extinde afacerile pe baza creditului (este semnificativ raportul dintre capitalul propriu şi capitalul activ, acesta din urmă fiind de 3-10 ori mai mare decît cel dintîi), precum şi printr-o largă reţea de relaţii sprijinite pe rudenie. Este o caracteristică a relaţiilor comerciale din această vreme faptul că fiecare dintre aceşti negustori avea un văr, un unchi, un nepot, un cumnat drept corespondent şi comisionar pretutindeni în marile centre comerciale în care se desfăşura activitatea lor[68], şi că circulaţia mărfurilor în cadrul unei pieţe internaţionale se sprijinea pe acest fel de relaţii.

[68] Marcu îl avea drept corespondent la Viena pe cumnatul Niculiţă Nicu Ioanu; fraţii Vilara din Sibiu îl aveau la Bucureşti pe fratele Ioan Vilara, paharnic; Vasile Chiriţi din Braşov îl avea la Bucureşti pe fratele Dimitrie Chiriţi; Fotache Hagi Gheorghiu din

Bogăția și varietatea mărfurilor întâlnite în catastihurile firmei „Marcu” arată caracterul pestriț al „boltei” transilvănene în veacul al XVIII-lea, permit conturarea fizionomiei fiecărui gen de marfă – marfă de Viena (îndeosebi obiecte metalice, de cositor, vopsele, medicamente, fire și țesături de bumbac), marfă de Graz (coase), marfă de Veneția (coloniale, obiecte de podoabă, hîrtie, cărți), marfă de Triest (băuturi spirtoase) –, iar felul și cantitățile mărfurilor exportate în țările romîne ne ajută să întrevedem care erau clasele sociale ce beneficiau de aceste bunuri. Catastihurile Casei „Marcu” dau informații precise despre unii negustori olteni și relațiile lor cu Transilvania, despre negustorii și zarafii bucureșteni și întrepătrunderea lor cu boierimea bucureșteană[69]. Ele aduc, în fine, cîteva prețioase știri cu privire la industria sticlei din Transilvania în veacul al XVIII-lea, un domeniu pînă în prezent sărac în informații.

Anexa 1: Tipuri de mărfuri

A. Între mărfurile vieneze apar: *steifleinwand*, *canafas gestreift*, *schlessinger canafas*, *canafas* englez (22 de florini renani bucata; prețurile sînt din anii 1790-1792), carton de bumbac (8,30 florini renani bucata), *halbcarton* (17 creițari *riful*), *purtzelan* (22 de creițari *riful*), flanelă pentru *laibăr* (un florin renan bucata), *linz* (8,30-15 florini renani bucata), *linz glanz* negru (3,20 florini renani bucata), *rasch*, muselină fină (29 de florini renani bucata), *gedruckt* (18 creițari *riful*), atlaz (1,54 florini renani *riful*), tafta (1,14 florini renani *riful*), *spitzen* (4 creițari *riful*), *siebtuch* (30½ de florini renani bucata), *kappetuch* (38 de florini renani bucata), ață *ungebleicht*, ață *rumburger* (1,6 florini renani pachetul), *schustergarn* (54 de creițari legătura), bumbăcel (6,30 florini renani duzina), găitan de mătase (2,30 florini renani bucata), *zwirnband* (15 creițari bucata), *hutband* (45 de creițari bucata), *renforcéband* cu flori pentru pălărie (1,42 florini renani bucata), panglici vărgate, *struppen* (28 de creițari bucata), *florband* (34 de creițari bucata), *baumwolle-florband* (un florin renan bucata), *zopfband* (3,15 florini renani bucata), basmale englezești (5,30-6,30 florini renani duzina), *ștrimfi* de mătase (3,36 florini renani perechea), *ștrimfi* ordinari (15 creițari și 48 de creițari perechea), mănuși, batiste mari (5-10 florini renani duzina), corturi pentru ploaie (13 florini renani duzina), corturi de mătase pentru soare (1,50 florini renani bucata), plăpumi (1,18 florini renani bucata), mușamale pentru copii, bastoane subțiri pentru copii (5 florini renani duzina), ghete pentru copii (12 creițari perechea), pantofi bărbătești (30 de creițari perechea), conduri de noapte (30 de creițari perechea), „siamdania” de drum (51 de creițari perechea), papuci (un florin renan perechea), pălării, *stiefelmesser*, cuțite de masă, linguri de cositor (54 de creițari duzina), solnițe de cositor (1,06 florini renani duzina),

Brașov îl avea la București pe fratele Grigore Hagi Gheorghiu; Dimitrie Poshari din Viena îl avea la Craiova pe fratele Teodor Poshari etc.

[69] Paharnicul Ioan Vilara făcea negoț cu ceară, iar logofătul Ioan Sterie Costa făcea zaraflîc.

sufertaşe de cositor, candele de cositor (un florin renan bucata), cădelniţe, brice (30 de creiţari duzina), talere şi tipsii (42 de creiţari funtul), *zuckerzange*, mucarniţe (1,30 florini renani duzina), *discopotire* (2 florini renani bucata), cositor (33-39 de creiţari funtul), plăci de cositor (54 de florini renani suta de funţi), plumb, ţinte, ace de croitorie (36 de creiţari mia), ace cu gămălie, *nadelpix* (24 de creiţari duzina), foarfeci mici (1,6 florini renani duzina), ace de Karlsbad, *fingerhute*, bumbi de oţel, lanţuri de ceas (40 de creiţari bucata), pinteni, *rollemessing*, *beschlag* alb pentru săbii (16 florini renani bucata), fier pentru săbii (40,12 florini renani pentru 24 de bucăţi), alice (22 de florini renani la suta de funţi), flinte (39,12 florini renani pentru 24 de bucăţi), *flintesteine* (5 florini renani mia), puşti (5 florini renani bucata), pistoale (3,30 florini renani perechea), „atzalinia” pentru carabine, verighete (40 de creiţari pachetul), cercei, inele cu pietre (29,10 florini renani pentru 500 de bucăţi), *gherdane* (1,15 florini renani duzina), *canavete* (63 de florini renani la 16 bucăţi), tabachere cu oglindă (56,3 florini renani la 80 de duzini), *granate*, *evantalii*, *miederstifte*, *haarpuder* (10 creiţari funtul), cutii cu flori (54 de creiţari bucata), *federputz* (un florin renan duzina), beteală pentru brodat (47 de florini renani la 50 de bucăţi), oglinzi aurite (3,30 florini renani bucata), *woltspiegel* (1,24 florini renani duzina), oglinzi mari (20 de florini renani bucata), *drîmbe* (33 creiţari pachetul), *viole* (19 florini renani duzina), cutii cu balsam (18 florini renani la suta de bucăţi), sticle cu balsam (15 creiţari bucata), buline, *ret* (31 de florini renani suta de funţi), *nişadîr* (1,24 florini renani funtul), *camfor* (1,54-2 florini renani funtul), arsenic galben (13 creiţari funtul), *schwefel* (10½ creiţari funtul), mercur (1,42-2,20 florini renani funtul), vitriol, rozmarin, otravă de şoareci (15 creiţari funtul), *totenkopf* (6 creiţari funtul), *salsparile* (2,30 florini renani funtul), *salitru* (24 de creiţari funtul), *colofoniu*, *kupferwasser* (15 florini renani suta de funţi), piatră acră albă (14 creiţari funtul), smalţ, *rotholz* (30 de florini renani suta de funţi), *geraspelt fernambuk* (54 de florini renani suta de funţi), *tutcal* (14-15 creiţari funtul), *weinstein* (24 de creiţari funtul), *civit* tare (3,54 florini renani funtul), *civit* violet (6 florini renani funtul), *civit* de Java (7,15 florini renani funtul), *broci* (37 de florini renani suta de funţi), *blaustein* (24 de creiţari funtul), ulei de terebentină (20 de creiţari funtul), *curcuma* (28 de creiţari funtul), *siegelwachs* (6,21 florini renani la 5 funţi), călimări de lemn (7½ creiţari bucata), pene pentru scris, *fliesspapier* (11 florini renani balotul), *carton-papier*, *goldpapier*, hîrtie olandeză (10 florini renani *risul*), *plaivaz* englezesc (15 creiţari funtul), creioane fine (36 de creiţari duzina), mori de cafea şi piper (28 de creiţari bucata), borcane pentru dulceaţă (8,24 florini renani la 10 bucăţi), felinare cu *futteral*, *filigene* de porţelan (1,6 florini renani perechea), pahare mici pentru *rozol* (un florin renan la 6 bucăţi), sticle aurite pentru apă (54 de creiţari bucata), *cepuri* (9 creiţari legătura), *weinpipe*, *weinprobe*, *schuhbürsten*, perii de haine, perii de dinţi, *schnupftabak* (12 creiţari funtul), tabac de Pesta (15 creiţari funtul), *prizel* roşu (18 creiţari funtul), *ciacmacuri*, piepteni de fildeş, piepteni pentru bumbac

(7 florini renani duzina), pungi de mătase (6 florini renani duzina), cufere (77 de florini renani la 9 bucăţi), *hemdknöpfe* (2,20 florini renani pachetul), bumbi de aţă, cărţi de joc, ciocolată, ulei de Provence (39 de creiţari sticla), parmezan (26 de creiţari funtul), *schweitzerkäse* (9 creiţari funtul), *zwieback* (42 de creiţari funtul), *hafernudel* (15 creiţari funtul), salam, zahăr (79 de florini renani suta de funţi), *bärenzucker* (24 de creiţari funtul), macaroane în formă de spirale etc. etc.

B. Mărfuri de Veneţia şi de Triest: cafea de San Domingo (56¼ de florini renani suta de funţi), de Martinica (57 de florini renani suta de funţi), de Alexandria (106 florini renani suta de funţi), smochine (15-20 de *aspri* funtul), stafide (24 de *aspri* funtul), coji de *naramză* (21 de *aspri* funtul), migdale (50 de *aspri* funtul), anason (30 de *aspri* funtul), zahăr (98 de *aspri* funtul), *naranţină* (42 de florini renani suta de funţi), roşcove (20,3 florini renani suta de funţi), curmale (26 de florini renani suta de funţi), alune (12 florini renani suta de funţi), capere (17 florini renani suta de funţi), sardele de Genova (17 florini renani suta de funţi), *lorbeer* (9-15 florini renani suta de funţi), *rozinchine* (19½ florini renani suta de funţi), lămîi (43,37 florini renani la 2.500 de bucăţi), orez de Verona, orez de Ostilia (10 florini renani suta de funţi), ulei de Provence (48½ de florini renani suta de funţi), ulei de masă (29 de florini renani suta de funţi), ulei de dafin, scrumbii (90 de florini renani tona), cofeturi, „condite sortita", făină pentru pîine adusă de la Triest în 1792 (2 florini renani suta de funţi), piper englezesc (97⅓ de florini renani suta de funţi), spirt de *melisă*, *boţete* cu sirop (40 de *aspri* bucata), *rozol sotto* comun (290 de florini renani la 600 de sticle), *rozol* vanilia (76 de florini renani la 120 de sticle), *rozol* garoafe (38 de florini renani la 60 de sticle), coriandru, salam, şofran, candel, tămîie (52¾ de florini renani suta de funţi), săpun de Creta (1,08 florini ungureşti ocaua), mătase colorată pentru cusut, *cipici* de Bologna, *belacoase*, ibrişin venetic negru, *filigrame*, agate, rubine, granate, *ochiete* cu flori (80 de *aspri* legătura), ace smălţuite, „flori tremurătoare", *mandole* aurite şi verzi, mărgăritare, perle veneţiene, colane cu peruzea, cercei, *conteria*, *discopotire*, *surgiucuri*, orologii, făclii, farfurii (32,10 libre la suta de farfurii mari şi 25 de libre la suta de farfurii mici), „curadenti", ace (15 libre mia), molibden (12 florini renani suta de funţi), *teriac*, turnesol, mături (12,30 florini renani suta de bucăţi), bumbac de Smirna (48 de florini renani suta de funţi), hîrtie „tricapello", „leul", „boţa", puşti, alice, calendare (3 „suldia" bucata), gramatică de Lascăr (3,10 libre bucata), pedagogii, *Halima*, lexicoane, *Mîntuirea păcătoşilor*, psaltiri, octoihuri, trioduri, penticostare, mineie, *Liturghia de Hrisostom*, *Evanghelia Mare* etc. etc.

Anexa 2: Clienţii Casei „Marcu"

A. La Rîmnicu Vîlcea: Băluţă Nica Teişanu, Nicolăiţă Iovipali, Constantin David, Gheorghe Golescul, Vlăduţ Meitani, Dimitrache Iordan, Stroie Teodoru.

B. La Craiova: Ioan Albulescu, Nicoliţă Ioan Hristu, Stan Gheorghiu (Gheorghe Stan), Constantin Costa, Ioan Marian şi Grigore Dimitriu, Petcu şi

Mihail, Trandafir Nicolau, Luca Vasile și Pavel Vasile (Vasiliu), întovărășiți cu văduva lui Hagi Goga, postelnicul Hagi Stan Jianu.

C. La Ocnele Mari: Ghiță Brașoveanul și Anastasie Gheorghiu.

D. Clienții din Sibiu, care la rîndul lor aveau prăvălii: Ianache Alexiu (1783, 1787, 1790; indicăm anii în care făceau cumpărături la Casa „Marcu”, potrivit catastihurilor nr. 35, 59, 76, 78), Nicoliță Alexiu (1787, 1791), Dimitrie Bondoc (1779), Ianache Dimitrie Capitanovici (1791-1793), Ioan Cincu (1776, 1780, 1783, 1788, 1790), Cosmiță Cosma (1781, 1785-1786), Crișca, soacra lui Gheorghe Marinovici Șiștovleanul (1790, 1792-1793), Anton Dimitriu (1779-1794), Ianache Dimitriu (1793), Nastu Dimitriu (1781, 1790, 1793, 1795), Dimitrie Dutcă (1790-1791), Ianache Fogoroș (1790-1793), Marișca Fieroaia (1790-1793), Michael Heinrich sasul „boltașul” (1790-1791, 1793), Ianache Ioan Marin (1793), Gheorghe Marinovici Șiștovleanul (1779, 1792-1793), Gheorghe Mărgărit (1780, 1790-1793), Dimitrache D. Pană (1790-1791), Petre Pascali (1790-1793), Hagi Constantin Pop (1783-1792), Zamfir Preda (1790, 1793), Manicati Safranu, cu fiii Iosif și Constantin (1776, 1785, 1787, 1790-1793), Răduț Stoica (1790-1793), Nicolae Ioan Tătarciu și Chiru Ioan Tătarciu (1790-1792), Nicoliță Chiriți Hagi Tihu (1790, 1793), Ioan Vartan (1783, 1790-1793), Gheorghe Vilara și Toma Vilara (1777, 1783, 1785, 1787, 1790-1793), Nanu Nicolae Ziguri (1790, 1793).

E. Clienții din Brașov, dintre care unii aveau prăvălii, alții se îndeletniceau cu comerțul de tranzit: Hagi Ioan Bobescu (1790-1792), Vasile Chiriți (1791-1793, 1795), Dimitrie Dimu (1790-1793), „Mihail Gheorghiu & Comp.” (1791), „Fotache Hagi Gheorghiu & Comp.” (1791-1793), Constantin Antonie Hagi Ianuoglu (1790), Panu Ioan (1791), Nicola Nicolau (1790-1791), Cristof Stoicovici (1790-1791), Mihail Țumbru (1790-1792), Anastasie Hagie Vulcu (1792-1793).

F. Clienții din Cluj, care, după consumul de mărfuri, par să fi fost mari negustori: Iancu Constantin Cecherdechi (1790, 1792-1793, 1795), „Dimitrie Dimitriu și Grigore Pulpaș & Comp.” (1793), Ianache Ioan Mavrodi (1786, 1790-1793), Gheorghe Trandafir (1791, 1793-1794), Similache Stati Simeli (1790-1793).

G. Negustorii din Orăștie care se aprovizionau la Casa „Marcu” erau: Ienache Ioan Chiru și nepotul acestuia, Dimitrache Ioan (1783-1794), Ienache băcanul (1780-1784), Stamati Mărgărit (1793), Constantin Nedelcu, frate cu Teodor, și Stamati Nedelcu din Sibiu (1790-1792).

H. La Gherla, Marcu avea drept client pe Ștefan Teodor Pană armeanul, pînzar (1788, 1791).

I. La Alba Iulia îl avea pe Ioan Caranton (1777).

În afară de aceşti negustori care-şi aprovizionau prăvăliile de la Casa „Marcu”, între clienţii care cumpărau mărfuri pe *veresie* pentru uz personal se numărau, de asemenea: contele Kálnoky, ale cărui datorii erau trecute în contul arendei glăjeriei (1780-1786), contele Samuel Teleky (1784-1785), *graf* Petru Kemeny (1777, 1783), Marton Szakács, omul contelui Miclăuş Bethlen (1781), soţia guvernatorului Haller (1779), *arhontele* Moruzi (1776-1780), *arhontele* Ioan Sarafache din Braşov (1781, 1791), serdarul Gheorghe Saul (1776, 1779, 1781-1782), vătaful Ştefan din Cîineni (1790), controlorul Heinlein (1779-1793), Peter Conrad, proprietarul locului Bisericii Greceşti din Sibiu (1777, 1784-1787), arhimandritul Neofit, „duhovnicul nostru” (1787-1791), duhovnicul Eugenie (1793), medicul Schimert (1784), Chiriţă „strămăturarul” (1773), Gheorghe „strămăturarul” (1777), Constantin „strămăturarul” (1777), Fris frizerul şi Frisoaia „becurăreasa” (1785-1789), Ianache Hagi Petru Luca (1788-1792), Gheorghe Ghiusti, proprietarul locuinţei lui Gheorghe Marcu (1784), Răduloaia, proprietara prăvăliei lui Gh. Marcu (1783) ş.a.

J. Negustorii bucureşteni cu care Casa „Marcu” practica negoţ de monede au fost: Stavru Spiru, Ianache Gheorghe (Gheorghiu) Scufa, logofătul Ioan Sterie Costa (nepotul cunoscutului negustor Papazoglu), Panaioti Hagi Nicu şi nepotul acestuia, Panu Dimitrie (Dimitriu) Hagi Nicu, Gheorghe Hristu (fratele lui Temeli Hristu din Viena şi asociatul în negoţ al lui Dimitrie Nicolau din Craiova), Grigore Hagi Gheorghiu (fratele lui Fotache Hagi Gheorghiu din Braşov), Elefterie Ioan „lipscanul”, Dimitrie Chiriţi (fratele lui Vasile Chiriţi din Braşov).

Anexa 3: Bilanţurile Casei „Marcu”

Cele unsprezece bilanţuri încheiate lui Stavru Spiru între 18 iunie 1790 – 21 martie 1793 însumează un total de 160.533,33 florini ungureşti, cu sume parţiale variind între minimum 1.256 de florini ungureşti şi maximum 38.366,84 de florini ungureşti. Cele patru bilanţuri încheiate lui Ianache Gheorghe Scufa între 20 noiembrie 1789 – 20 aprilie 1792 însumează un total de 48.514,06 florini ungureşti, cu sume parţiale variind între minimum 1.051,06 florini ungureşti şi maximum 24.731,72 florini ungureşti. Două bilanţuri încheiate logofătului Ioan Sterie Costa între 16 septembrie 1791 – 20 aprilie 1792 însumează un total de 14.635,46 florini ungureşti. Şase bilanţuri încheiate lui Panaioti Hagi Nicu din Bucureşti între 28 decembrie 1791 – 22 septembrie 1793 însumează un total de 79.989,88 florini ungureşti, cu sume parţiale variind între minimum 5.635,80 florini ungureşti şi maximum 39.721,80 florini ungureşti. Bilanţul încheiat lui Gheorghe Hristu pentru perioada 4 iunie – 4 aprilie 1791 se ridică la suma de 6.031,72 florini ungureşti. Între 20 decembrie 1792 – 3 mai 1793 Marcu primea de la „Grigore Hagi Gheorghiu & Comp.” din Bucureşti 5.000 de groşi grei turceşti şi îi trimitea icusari în valoare de 4.805,20 florini renani.

Glosar

asenfarb (hasenfarbe) = de culoarea iepurelui
atzalinia = amnare pentru carabine
baumwolleflorband/florband = panglică de zăbranic de bumbac
bärenzucker = un fel de zaharicale
belacoase = un fel de atlaz
beschlag = garnitură
blank = piele tăbăcită lăsată în culoare naturală
blaustein = alaun
boțete = sticle
broci = vopsea roșie
canavete = lădițe cu sculpturi
ciamacuri = amnare
cipci = dantele
civit = indigo
condite sortita = diverse fructe zaharisite
conteria = mărgele de sticlă
conț = testea
cort = umbrelă
curadenti = scobitori
curcumă = șofran
edec (de bou) = burduf
federputz = podoabă de pene
fernambuk/geraspelt ferbambuk = lemn băcan, răzăluit
finche (olandeze) = monedă olandeză (pfenige?)
fingerhut = degetar
fliesspapier = sugativă
flintesteine = pietre de flintă
futteral (felinare cu) = apărătoare
gedruckt = imprimat (stambă)
gherdane = salbe
gigliato (galbeni) = galbenul cu crini, monedă de Toscana
glăjerie = întreprindere de manufactură pentru sticlă
rosete = monedă divizionară a ducatului (1 ducat = 24 grosete)
haarpuder = pudră de peruci
hafernudel = paste făinoase de ovăz
hemdknöpfe = nasturi pentru cămăși
hușmet (piei) = piei de la oi și berbeci slabi
hutband = panglică de pălărie
kappetuch = postav pentru glugi
kupferwasser = sulfat de fier cu reziduuri de cupru
linz = pânză de Linz
lorbeerpleter (lorbeerblätter) = frunze de dafin
mandole = obiecte de podoabă
miederstifte = balene de corset
molibden = plumb
nadelpix (nadelbüchse) = cutii de ace
naranze/naramze/naranțina = portocale roșii
nișadâr = pipirig
ochiete = obiecte de podoabă
papalino = galben papal
piruzea = piatră prețioasă azurie
prica = zestre
prizel roșu = tabac de prizat (?)
purtzelan = un fel de postav
radoș (s-a făcut) = scăzământ
rasch = bobou, un fel de postav grosolan
renforcéband = panglică întăritoare pentru pălării
rollemessing = alamă
rotholz = v. fernambuk
rozinchine = stafide
rozol = un fel de lichior (lichior)
salsaparile = medicament contra sifilisului
sarantari = monedă de 40 de crăițari
schnupftabak = tabac de prizat
schuhbürste = perie de ghete
schustergarn = ață de cizmar
schwefel = pucioasă
siebtuch = până pentru sită
siegelwachs = ceară roșie
sirmia = capital
spitzen = dantele
steifleinwand = pânză apretată

stiefelmesser = cuțit de cizmărie
struppen = funde
suldie = monedă divizionară a librei
(1 libră = 20 suldia)
surguciuri = pompoane
șogor = cumnat
ștrimfi = ciorapi
teriac = medicament preparat cu opium
totenkopf = cap de mort, otravă
tutcal = clei de pește
ungebleicht (d. ață) = nealbit
weinpipe = canea
weinprobe = aparat de probare a vinului
weinstein = tartru
waltspiegel = caleidoscop
wurfia = o mână de monede de 5 bucăți
zehner = monedă de 10 creițari
zonfband = panglică de cosițe
zuckerzange = clește de apucat zahărul
zwieback = pesmeți
zwirnband = panglică de ață

3. Aspecte ale comerţului braşovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Ţumbru[*]

Dintre prețioasele materiale documentare ce se află în depozitul Arhivelor Statului din Brașov au rămas încă nevalorificate de către istorici o serie întreagă de acte scrise în limba greacă, în cea mai mare parte scrisori și registre comerciale. În dorința de a veni în ajutorul cercetătorilor istoriei noastre economice, Direcția Arhivelor Statului a tipărit *Catalogul documentelor grecești de la Arhivele Statului din Brașov*, în două volume.

Studiul de față își propune conturarea activității comerciale a negustorului brașovean Mihail Țumbru, a cărui corespondență formează obiectul principal al pomenitului catalog. Cine a fost Mihail Țumbru? În curtea Bisericii Grecești din Brașov, pe o lespede, deși s-au scurs peste ea mai bine de o sută cincizeci de ani, se mai poate citi și acum în limba romînă cu caractere cirilice următorul epitaf: „Aici sub această piatră răposatul chir Mihail Cimbru, fost negustor prea cunoscut și cetățean în cetatea Brașovului. A murit la 6 aprilie în anul 1805, în vîrstă de 52 de ani”[1]. Din epitaf se poate vedea indirect anul nașterii lui Țumbru: 1753. După moartea lui, începe între soția acestuia, Paraschiva, și sora lui, Agni, căsătorită cu Ioan Dimitriu, un proces[2] pentru moștenire care durează douăzeci și șase de ani. Cu ocazia acestui proces, corespondența comercială a lui Țumbru a fost depusă la divizorat, apoi la magistrat, de aici actele procesului s-au plimbat pe la guvernul din Cluj, ba chiar la Curtea imperială (unde s-a făcut recurs în ultimă instanță), pentru a reveni ulterior la magistratul din Brașov, de unde, cu întreaga arhivă a magistratului, a intrat în patrimoniul Arhivelor Statului din Brașov.

Corespondența depusă la magistrat în anul 1820 pare să fi fost mai bogată decît cea care ne-a parvenit. Din „lista protocoalelor comerciale și a actelor” depuse la magistrat, ca de altminteri și din documentele păstrate, reiese că

---

[*] Dumitru Limona / Elena Limona, *Aspecte ale comerţului braşovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Ţumbru*, în „Studii şi materiale de istorie medie”, IV (1960), pp. 525-564 (LIMONA 1960b); studiu cu rezumate în limbile rusă și franceză; publicarea acestuia este anunțată în „Introducerea” catalogului LIMONA 1958: XIII cu alte coordonate bibliografice (n.n.).

[1] Epitaful este publicat în Christoforos Ktenas, *Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ ἀφιερωταί τῆς ἐν Στεφανουπὸλει ὀρθοδὸξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος* (Inscripțiile și donatorii Bisericii grecești ortodoxe Sf. Treime din Brașov), București, 1938, p. 27.

[2] Asupra procesului cf. SJAN Brașov, fondul de arhivă „Sedria Orfanală”, anii 1806-1827, vol. 17, pp. 1-1679 (cf. *et* LIMONA 1958[I]: 1998-1999, 2085 etc., n.n.).

Mihail Țumbru ținea riguros contabilitatea afacerilor sale și mînuia cu iscusință arta unei contabilități superioare.

Din această corespondență, aproape exclusiv comercială, scoatem puține date strict biografice, însă foarte multe asupra activității sale comerciale și în general asupra vieții comerciale a Brașovului, precum și a marilor centre de comerț circumscrise în zona dintre Veneția, Triest, Viena, Iași, Constantinopol, Serres, Salonic, Trikala și Larissa, în ultimele două decenii ale veacului al XVIII-lea – ceea ce face ca această corespondență să devină un neprețuit izvor de documentare, neîntrecut nici chiar de corespondența din aceeași vreme a marelui negustor de la Sibiu, Hagi Constantin Pop, cel puțin în ceea ce s-a publicat din ea pînă în prezent. Dacă negustorul sibian întreținea o mai vastă rețea de relații și corespondența sa este mai variată și mai bogată în informații culturale și politice, în schimb corespondența lui Țumbru dezvăluie o inegalabilă bogăție de date și practici economice, încă insuficient luminate de cercetarea istoriei noastre economice.

Ca date strict biografice, din corespondența lui Țumbru reiese că el era originar din Seatiște în Macedonia, comună despre care fostul consul francez din Ianina de la începutul veacului al XIX-lea, F.C.H.L. Pouqueville[3], spune că a fost întemeiată prin veacul al XII-lea de păstori valahi. Acestui strat originar i s-ar fi suprapus unul de aromîni din Pind[4]. Cunoscutul filolog G. Weigand socotește această comună ca fiind curat aromînească și numai tîrziu grecizată[5].

Numele de familie *Ciumbri* (sub forma aromînească) îl întîlnim în bogata listă de nume aromînești citate în cartea lui Anastase N. Hîciu[6], ca familie existentă în Bitolia, originară din vestitul centru cultural aromînesc Moscopole, distrus de turci pe la jumătatea veacului al XVIII-lea. Dintre moscopolenii fugiți din fața dezastrului, o ramură Ciumbri se va fi așezat la Seatiște, încercînd – fără succes, atîta timp cît a rămas acolo – să-și facă o stare[7].

Despre Ion Țumbru, tatăl lui Mihail, nu știm nimic, dar de la mama sa, Ghenovia, avem cîteva scrisori în care apare mereu încurcată în datorii bănești și stăpînită de dor după feciorul înstrăinat. Pe surorile sale, Agni, Tasu și Nița, le găsim căsătorite cu aromîni[8].

---

[3] F.C.H.L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, III, Paris, [2]1826, p. 78, *apud* Anastase N. Hîciu, *Aromînii*, Focșani, 1936, pp. 111-112.

[4] Th. Capidan, *Romînii nomazi*, Cluj, 1926, p. 55, *apud* Anastase N. Hîciu, *op. cit.*, p. 112.

[5] G. Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren* (Aromânii. Studii etnografice-filologice-istorice asupra populației așa-numiților macedo-romanici sau țințari), I, Leipzig, J.A. Barth, 1894-1895, p. 129.

[6] Anastase N. Hîciu, *op. cit.*, pp. 192, 197.

[7] SJAN Brașov, fondul „Sedria Orfanală”, pp. 73, 135, 137v.

[8] Tasu e căsătorită cu Hagi Costa Gheorghiu Țințibiri, cu atelier la Seatiște; Agni e căsătorită cu Ioan Dimitriu, negustor din Seatiște.

Nu știm exact cînd va fi plecat din Seatiște Mihail Țumbru; probabil însă că în anul 1773, căci cel mai vechi document păstrat de la el, un catastih de socoteli, datează din 1774. Încă de la vîrsta de 21 de ani îl găsim pe Mihail Țumbru angajat într-o tovărășie de negoț cu Hagi Trandafir Gheorghe Dosiu, seatiștean și el, cu sediul se pare la Belgrad, iar afacerile lor comune ating în anul 1774 cifra de 15.759,91 groși. Cînd întovărășit, cînd în calitate de comitent sau comisionar, pînă în anul 1779 îl întîlnim pe Țumbru vînzînd și cumpărînd mărfuri ca: mătase, *bogasiuni*, *cioltare*, *cabanițe* sibiene, ciorapi, fesuri, basmale, bumbac, in, arnici, astrahane, *sahtiane*, piei de miel, țoluri brașovene, beteală, ploști, *imamele*, pinteni, ceară, șofran, săpun, lămîi, icre, cafea etc. Afacerile sale aveau drept cadru de desfășurare localitățile: Timișoara, Lugoj, Sînmiclăuș, Ciacova, Belgrad, Vîrșeț, Biserica Albă, Panciova, Ilancea, Zemlin, Mitrovița, Varadin, Osec, Slivno, Tîrnova, Serres, Pesta, Gyöngyös, Lipsca, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Gherla, Iași, Galați, București.

Atît în anii aceștia de început de activitate comercială, cît și mai tîrziu de altminteri, relațiile sale îmbrățișau în special acea puzderie de negustori aromîni care împînziseră centrele comerciale din Balcani și orașele împărăției habsburgice. Iată numele aromînești ale cîtorva dintre tovarășii de negoț ai lui Țumbru: „Țînțarul” Rusovici din Timișoara, Constantin Țințibiri din Seatiște (cumnatul lui Țumbru), Nicu Dimitriu Tuna din Seatiște, Costa Ioan Bușa din Seatiște, Pavel Gheorghe Leatu din Seatiște (stabilit la Galați), Gheorghe Turunța din Seatiște (stabilit la Viena), Hagi Trandafir Dosiu din Seatiște, Nicolae Ioan Riga din Seatiște (rudă cu Țumbru), Mihail Gheorghe Silapendi din Seatiște, Dimitrie Hagiopol din Seatiște (coleg de școală cu Țumbru[9]), Pavel Iconomu din Seatiște[10] (stabilit la Viena), Naum Gheorghiu din Seatiște[11], Ioan Paicu, probabil din Seatiște (stabilit la Zemlin), Dimitrie Ioan Poshari „cuțovlahul” din Viena, Nicolae Hagi Moscu din Viena, Teodor Nicolae Dumbari, Pandu Gheorghiu din Tîrnova (unchiul lui Țumbru), Ioan Darvari din Viena, Nicu Lalu din Timișoara, Gheorghe Caciaun, Dim Lioga din Vîrșeț, Ioan Paguni din Gyöngyös, Marcu Trandafir din Ciacova, Trandafir Ioan Duca, Gheorghe Casilița de la Biserica Albă, Lazu Gatu din Vîrșeț, Mitacu Nicolau Cutuli din Tîrnova, Constantin Hagi Vaiu din Mitrovița, Teodor Manuși din Serres, Gheorghe Manuși din Viena, Nicolae Stamu din Sibiu, Manole Caranicu, Ionache Papaciacali din Tîrnova, Mihali Dimitriu castoreanul (care avea fabrică la Timișoara), Gheorghe Ioan Riviti, Chiriac Barba din Viena, Alexandru Barba din Constantinopol, Gheorghe Shina din Constantinopol, Gheorghe Ioan Marcu din Sibiu, Nicolae Papailie din Timișoara, Hagi Ianache Batuta „valahul” din Zemlin, Dimitrie Hagi Mihali Cățanu din Viena, Rizu Dormuși din Pesta, Ioan

[9] SJAN Brașov, fondul „Registre diverse”, nr. 58, pp. 186-187 (LIMONA 1958^II: 454, n.n.).
[10] *Ibidem*, p. 137 (LIMONA 1958^II: 374, n.n.).
[11] *Ibidem*, pp. 152-153 (LIMONA 1958^II: 393, n.n.).

C. Cecherdechi din Cluj, Gheorghe Castrişiu din Bucureşti, Dimitrie Ceacari din Viena, Gheorghe Paţani din Viena, Stamati Nedelcu Caromfil originar din Uzunciova (stabilit la Sibiu), Dimitrie Călivă, Nicolae Ţînţarul, Nica Smeană din Rusciuc etc. etc. Mavrodi M. Safranu, rudă cu Manicaţii din Sibiu şi care testează averea familiei din Melenic, Hagi Constantin Pop din Sibiu, ba chiar şi Panaioti Hagi Nicu, marele donator al Bisericii Greceşti din Braşov, par să fi fost tot aromîni, unii din ei – cum s-a întîmplat cu Panaioti Hagi Nicu – cuceriţi într-o măsură mai largă de curentul aşa-numit „grecoman".

În comparaţie cu aromînii, negustorii armeni deţin în această corespondenţă numai un rol secundar, de importanţă locală, îndeletnicindu-se aproape exclusiv cu negoţul de piei, pe care le procurau de la negustorii aromîni şi le desfăceau pe pieţele locale. Astfel întîlnim pe un Artin armeanul, pe Agomosci, Andrei Vărtanu, Antal Isac din Aiud, Grigore Isar din Dumbrăveni, Ştefan Gal, Cîrstea şi Iacob Ornoi, Cîrstea Zabolic, Mihail Diac, Petre Ratiazar – toţi aceştia din urmă din Gherla, pe Găitan Cichi, Mihail şi Grigore David, Cîrstea Copeţ, Grigore Negru, Botoşanu – toţi din Gheorghieni ş.a.

Ce l-a determinat pe Ţumbru – ca pe toţi conaţionalii săi – să-şi părăsească micul orăşel al patriei, „cu 700 de case şi cîteva sute de colibe"[12], spre a se transplanta în inima Europei Centrale, pe marile drumuri comerciale care legau Occidentul cu Orientul? Curentul de emigrare a aromînilor din Peninsula Balcanică, început încă din veacul al XVII-lea, se datoreşte în parte condiţiilor de viaţă nesigură pe care le crease stăpînirea turcească cu necontenitele sale lupte cu austriecii, cu haraciul apăsător, cu samavolniciile şi jafurile paşalelor şi ale bandelor armate, al căror ecou îl întîlnim în lamentaţiile unora dintre corespondenţii lui Ţumbru. Emigrarea se intensifică după cele două atacuri din 1769 şi 1788 suferite de centrul vieţii aromîneşti, Moscopole, din partea turcilor conduşi de Ali-Paşa din Ianina. Experienţa drumurilor comerciale, dobîndită în calitatea de cărăvănari a aromînilor, deprinderile de comerţ căpătate de la veneţieni, cu care au venit de timpuriu în contact, sărăcia solului care nu putea hrăni un popor prolific, aşezarea geografică a peninsulei au contribuit şi ele la spargerea cadrului strîmt al patriei şi la căutarea unor condiţii mai bune de trai.

După părăsirea Seatiştei, Ţumbru trebuie să fi dus un timp o viaţă în felul acelor „wandernde Kauf-und Handelsleute" (negustori ambulanţi, n.n.) – cu casa şi familia în Macedonia, supuşi turci, plătind tribut anual Porţii, venind la Braşov sau Sibiu în anumite perioade ale anului, desfăcîndu-şi mărfurile şi reîntorcîndu-se în patrie, cum îi descrie Herrmann[13] pe companiştii „greci" –, va fi umblat şi el de ici colo după cum îl îndemna interesul afacerilor sale, căci un catastih din 1775 este datat la Tîrnova, iar din catastihul din 1774-1779 reiese că plătea

[12] Anastase N. Hîciu, *op. cit.*, p. 112.

[13] George Michael Gottlieb von Herrmann, *Das alte und neue Kronstadt* (Braşovul vechi şi nou), I, Sibiu, 1883, p. 406.

chirie la Brașov pentru o odaie pe timp de două luni și pentru magazii în diferite localități. De altminteri, o astfel de viață duc mulți dintre corespondenții lui Țumbru, care „se reîntorc în patrie”, la familiile lor, după perioade mai lungi sau mai scurte de înstrăinare.

La 17 iulie 1780, tovarășul de negoț Gheorghe Ioan Marcu din Sibiu îl îndeamnă pe Țumbru „să se hotărască odată și să se facă ardelean, să se stabilească la Brașov sau Sibiu și să înceapă negoțul cu Bogdania”. Abia în 1782 Țumbru se stabilește la Brașov, odată cu căsătoria sa cu Paraschiva, fiica cunoscutului negustor romîn din Brașov, Ioan Boghici. Pentru toaleta de mireasă a acesteia comandă de la Viena mulți „rifi de catifea și croisé de mătase”, „loți de cipci, țanchel aurit și plichia aurite” în valoare de 201,2 florini. Tot în anul 1782 Țumbru a schimbat supușenia turcă cu cea cezaro-crăiască, depunînd jurămîntul de credință.[14]

În timp ce condiții grele de viață l-au gonit pe Țumbru, ca și pe alți aromîni, din patrie, condiții deosebit de favorabile i-au îmbiat să se așeze în orașele de sub stăpînirea habsburgilor. În vremea aceea Austria se afla în plină expansiune economică, cu obiectivul principal către Orientul apropiat. Politica mercantilistă a vremii, conștientă de faptul că mijloacele bănești necesare statului modern nu pot fi procurate numai prin vechile sisteme de constrîngere, ci prin ridicarea posibilității de producție, începe să acorde o atenție deosebită dezvoltării industriei și comerțului, precum și asigurării unei baze de procurare a materiilor prime și de debușeuri pentru produsele proprii. Pentru protejarea negustorilor și a mărfurilor care luau drumul spre țările Imperiului Otoman, Austria încheie, la o săptămînă după Pacea de la Passarowitz din 21 iulie 1718, un tratat de comerț, reconfirmat prin Pacea de la Belgrad din 1739 și recunoscut ca perpetuu prin actul încheiat la 20 mai 1747, completat apoi prin *sinedul* de comerț de la 24 ianuarie 1784[15].

---

[14] SJAN Brașov, fondul „Actele Magistratului” (în LIMONA-STOIDE 1955: parte structurală a fondului „Acte Administrative”, n.n.), nr. 280/1782.

[15] Tratatul de la Passarowitz aducea libertatea de comerț pentru supușii austrieci (cu drept de reciprocitate pentru supușii otomani) în Turcia, pe apă și pe uscat, cu tot felul de produse (în afară de cele prohibite în mod expres, cum erau armele și praful de pușcă), garanta siguranța persoanei și a credinței, a bunurilor și a tranzacțiunilor negustorilor imperiali, înlesnea stabilirea de consulate și agenții pretudindeni în Imperiul Otoman, deschidea Dunărea pentru comerțul și navigația supușilor imperiali, nu însă pînă la vărsarea ei în Marea Neagră. Prin *sinedul* din 1784 se obține pentru vasele comerciale sub pavilion austriac deschiderea Mării Negre și libera trecere prin Bosfor și Dardanele; tot prin *sined* sînt înlăturați negustorii turci care fuseseră învestiți cu privilegiul de cumpărare exclusivă a mărfurilor ce se aduceau în ținuturile asupra cărora se întindea monopolul lor (cf. Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei Romîniei*, I, București, 1888, p. 41 și urm., și E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, VII, București, 1876, p. 513 și urm.).

Cu toate condiţiile de prosperare pe care politica austriacă le crea negustorilor săi, în loc ca aceştia să invadeze Imperiul Otoman, s-a întîmplat invers: negustorii otomani au invadat oraşele austriece. Acest fapt se datorează împrejurării că Austria nu avea în acea vreme o pătură autohtonă de negustori şi puţinii pe care îi avea se aflau prizonierii unei mentalităţi învechite, feudale. Caracteristică este încercarea din 1711 a saşilor de a înjgheba o societate de comerţ[16] în care transplantau tradiţia îngrădirilor unui regim de breaslă. Lipsa de experienţă a drumurilor şi a căilor de navigaţie, precum şi deprinderile unei economii închise medievale îi determinau pe negustorii autohtoni să privească cu neîncredere tratatele încheiate şi să înregistreze mai degrabă zvonurile despre abuzurile săvîrşite în paguba negustorilor, despre ridicările de taxe şi impozite fără nici un fel de autorizaţie, despre atacurile banditeşti, luptele interne şi anarhia din Imperiul Otoman.

Numărul negustorilor autohtoni a determinat stăpînirea austriacă să-i folosească în realizarea expansiunii ei economice pe negustorii otomani care invadaseră oraşele austriece, acordîndu-le privilegii sau uneori făcîndu-le şicane cu scopul de a-i determina să schimbe supuşenia otomană cu cea austriacă. Negustorii aceştia se recrutau în primul rînd dintre aromîni, după cum se vede şi din documentele catalogului nostru, apoi dintre greci, armeni, slavi sud-balcanici ş.a. Germanii le spuneau însă „greci”, deoarece ei foloseau în tranzacţiile lor comerciale şi în relaţiile lor cu oficialitatea limba greacă, pe care o învăţaseră în şcoli, aşa cum era moda vremii în Imperiul Otoman. Pentru germani, „grec” era sinonim cu negustor, chestiunea de naţionalitate jucînd un rol mic pe atunci. Orice negustor de limbă greacă şi de rit ortodox era numit *grec*.

Prin aşezarea sa într-un oraş al domeniilor habsburgice, Ţumbru culegea roadele privilegiului creat de Adunarea de la Alba-Iulia la 1 octombrie 1678 şi întărit de principele Mihail Apaffy la 4 noiembrie 1678 – după modelul privilegiilor din 8 iulie 1636 şi 29 decembrie 1641, acordate Companiei din Sibiu de către Gheorghe Rácóczy. Aceste privilegii au fost întărite la 12 septembrie 1701 pentru sibieni şi la 15 martie 1718 pentru braşoveni şi asigurau companiştilor libertatea de a face comerţ cu mărfuri turceşti în statele habsburgice, însă comerţ cu ridicata, nu cu amănuntul. Ei erau supuşi de-a dreptul Cămării Imperiale şi Tezaurariatului, cărora compania le plătea 300 de taleri pe an (prin privilegiul din 1678) şi 1.000 de florini renani pe an (prin privilegiul leopoldin); în rest, companiştii erau scutiţi de alte sarcini fiscale şi de

[16] Otto Fritz Jickell, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen* (Comerţul saşilor transilvăneni), în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde” (Arhiva Societăţii de Studii Culturale din Transilvania), serie nouă, Sibiu, 39 (1913), p. 96.

ajutorul de oaste. Companiștii aveau judecător propriu și doisprezece asesori sau pîrgari jurați[17].

La 13 august 1777, Maria Tereza lărgește privilegiul companiștilor sibieni și brașoveni, în sensul că li se permite comerțul cu orice fel de marfă, nu numai turcească, precum și comerțul „a la minuta” în orașul de reședință, iar în celelalte localități numai în timpul tîrgurilor anuale, li se permite să țină „bolți” cu uși deschise asupra străzii, li se permite să cumpere alimente în cantități mai mari pentru propriile nevoi, nu însă pentru comerț. Pentru a se putea bucura de aceste drepturi, companiștii trebuiau să facă dovada că sînt născuți în Macedonia, că au mijloace suficiente pentru a face comerț, să depună „homagium” (jurămîntul de supus) și să-și aducă soțiile și copiii din Turcia în Transilvania[18].

La stabilirea sa în Brașov, situația comercială pe care o găsea Țumbru aici nu va fi fost cu mult deosebită de aceea pe care o cunoaștem din unele date statistice din anii anteriori. Astfel, în anul 1768, din cei 122 de negustori pe care îi număra Brașovul, numai 11 firme erau săsești, 31 companiști „greci” și 80 negustori scheieni. În 1771, în afară de „greci”, erau 32 de firme în Brașov, dintre care numai 12 săsești, restul valahe și „bulgare”[19]. În ceea ce privește numărul și componența companiștilor, conscripția din 16 ianuarie 1781 înregistra în compania greacă 15 membri de drept; alți 24, mai mult romîni, s-au strecurat în companie „pe nedrept”, scrie Herrmann[20].

La venirea lui Țumbru compania greacă își depășise timpul de înflorire, care cade între anii 1716-1739[21], așa încît el, ca mulți alți companiști și negustori romîni localnici, caută să treacă în rîndul „Bürger”-ilor, alături de sași, pentru a scăpa de fel de fel de șicane și restricții de drepturi făcute de magistrat în numele comunității săsești; aceasta n-a văzut niciodată cu ochi buni privilegiile imperiale acordate străinilor, privilegii care le atingeau pe ale lor proprii. Astfel, în 1780 Costa Gianli și alți companiști ies din companie pentru a deveni „Bürger”-i, iar în 1782 Ioan Boghici, socrul lui Țumbru, cumpără casă în cetate și capătă prin aceasta dreptul de cetățean[22]. Odată cu căsătoria sa și cu depunerea jurămîntului, Mihail Țumbru trebuie să fi ieșit și el din companie, căci în cearta

[17] N. Iorga, *Acte romînești și cîteva grecești din arhivele companiei de comerț oriental din Brașov, publicate cu o introducere despre istoria companiei*, Vălenii de Munte, 1932; *idem*, *Despre Compania grecilor Sibiului*, în *idem*, *Studii și documente*, XII, 1906, pp. III-XV.

[18] I.A. Grimm, *Die Politische Verwaltung Grossfürstenthum Siebenbürgen* (Politica administrativă a marelui Principat Transilvania), III, Sibiu, 1857, pp. 33-34.

[19] Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* (Istoria sașilor transilvăneni), II, Sibiu, 1907, p. 235.

[20] G.M.G. von Herrmann, *op. cit.*, II, p. 235.

[21] N. Iorga, *Studii și documente*, XII, 1906, p. IX.

[22] G.M.G. von Herrmann, *op. cit.*, II, p. 236.

pentru Biserica Greacă izbucnită între companişti şi „cives graeci ritus” îl vedem situat de partea „ţivişilor”.

Un moment important în viaţa şi activitatea lui Ţumbru a fost desigur constituirea companiei împreună cu socrul său, Ioan Boghici, şi cu postelnicul Hagi Stan Jianu din Craiova. Compania a luat fiinţă în octombrie 1789, prin contract încheiat pe trei ani şi prelungit apoi pe încă alţi doi, pînă la 1 septembrie 1794. Compania funcţiona sub numele lui Ţumbru, care era elementul tînăr şi dinamic al ei, deplasîndu-se cu uşurinţă la Bucureşti, Iaşi, Slivno, Viena etc., la diversele tîrguri unde afacerile reclamau prezenţa sa. Totodată, el ţinea şi contabilitatea afacerilor companiei. Ceilalţi doi parteneri de companie par să fi participat la început fiecare cu cîte un capital de 10.000 de florini, iar la reînnoirea contractului cu cîte 15.000 de florini, precum şi cu cîte un capital investit cu dobîndă, de 3.000 de florini de către Jianu şi de 5.000 de florini de către Boghici. Cîştigul se împărţea în trei părţi. Ţumbru pare să nu fi dispus de capital în vremea constituirii companiei. Anii în care a funcţionat compania sînt anii celei mai bogate activităţi. Comerţ de export, import şi tranzit cu mărfuri braşovene din Ţara Romînească şi Moldova, turceşti, veneţiene sau de alte proveniente de pe piaţa Triestului, comerţul cu valori mobiliare, cambii şi monede la Viena, Constantinopol, Bucureşti, Serres, Zemlin, pe pieţele Ardealului şi Banatului, toate acestea au fost practicate cu ajutorul unei armate întregi de corespondenţi şi comisionari ce vizitau regulat tîrgurile ardelene, bănăţene, austriece, maghiare, din Ţara Romînească şi din sudul Dunării, tîrguri care în acea vreme alcătuiau axa în jurul căreia se centra întreaga activitate comercială. Totodată, Ţumbru întreţinea la Sibiu, Timişoara, Pesta şi Viena magazii permanente de desfacere a mărfurilor, iar la Braşov o magazie de desfacere a vinurilor aduse din Ţara Romînească şi de la Arad. Cîtva timp a fost şi arendaşul dijmei cerealelor din Vulcan[23], ba avea şi la Araci unele bunuri în folosinţă.

Roadele materiale ale acestei ocupaţii le găsim consemnate în inventarul averii[24], alcătuit după moartea sa de către divizorat împreună cu Constantin Boghici, cumnatul lui Ţumbru. Inventarul cuprinde un activ în valoare de 69.023,38 de florini ungureşti, constînd dintr-o casă în Piaţa Peştelui nr. 410, în valoare de 12.000 de florini ungureşti; 5 iugăre de pămînt agricol în cîmpul Cristianului, în valoare de 263,50 de florini ungureşti; perle, argint şi obiecte casnice, în valoare de 1.509,50 de florini ungureşti; mărfuri în valoare de 24.763,83 de florini ungureşti; credite îndoielnice în sumă de 6.500,40 de florini ungureşti. Iar pasivul cuprinde 35.512,11 florini ungureşti. După cît se pare, evaluarea aceasta a fost făcută în scopul de a favoriza pe soţia lui Ţumbru, căci din actele procesului pentru succesiune aflăm despre o stupină şi douăsprezece

[23] SJAN Braşov, fondul „Actele Magistratului”, nr. 581/1786.
[24] *Ibidem,* fondul „Succesiuni”, nr. 21/1805, pp. 526-529.

ogoare, despre vînzarea casei cu suma de 24.050 de florini renani în anul 1821 ș.a. Pentru a putea aprecia ce însemna pe atunci o asemenea avere e suficient să ne gîndim că S. Dobosi, unul dintre cei mai bogați oameni din Sibiu, a lăsat în 1759, cînd a murit, o avere de vreo 100.000 de florini[25]; că Ionache Gheorghiu, „sluga" lui Țumbru, avea un salariu de 70 de florini pe an pentru toată alergătura pe la diversele tîrguri unde desfăcea mărfurile, iar un senator avea un salariu de 300-400 de florini renani pe an[26].

Dar rezultatul activității comerciale a lui Țumbru și a tuturor negustorilor care apar în documentele catalogului nostru, Țumbru nefiind decît un caz reprezentativ, este faptul de importanță covîrșitoare de a fi contribuit în mod hotărîtor la descompunerea vechii economii feudale iobăgești și de a fi pregătit trecerea la economia capitalistă. Elemente dezrădăcinate dintr-un alt mediu, fără plumbii tradițiilor regimului de breaslă și fără prea multe scrupule față de statul de adopțiune – pe care nu ezitau să-l frustreze prin contrabandă de mărfuri și monede, dar și prin mituirea funcționarilor săi –, spirite cutezătoare înfruntînd riscurile transporturilor în Imperiul Otoman, buni cunoscători ai practicilor fostei lor stăpîniri și deci mai bine adaptați la ele decît negustorii austrieci, ei se afirmă cu tărie pe plan economic împotriva clasei feudale intrate în descompunere, pregătind calea smulgerii puterii politice din mîinile feudalilor. Prin diaspora lor în cele două împărății, otomană și austriacă, precum și prin îngrădirea lor de a se ocupa cu comerțul cu amănuntul, ei sînt îndreptați în mod necesar către comerțul internațional, contribuind la crearea pieței internaționale în regiunea care leagă Europa Centrală cu Orientul Apropiat, Principatele Romîne și țările sud-dunărene.

În persoana acestor negustori, capitalul comercial pătrunde în forme variate în economia feudală, închisă, zdruncinînd-o. Astfel, prin achiziționarea de materii prime de la micii producători, prin desfacerea produselor meșteșugărești, prin monopolizarea exportului, prin arendarea încasării dijmei, capitalul comercial devenea un intermediar între gospodăria iobăgească și marea piață internațională. Pentru satisfacerea unei piețe internaționale, negustorii aceștia, care dispuneau de capitaluri, făceau avansuri asupra producției următoare, determinîndu-i pe micii producători, țărani sau meșteșugari, să producă peste nevoile locale de consum, stimulînd în felul acesta producția[27]. Extinderea economiei de credit, mînuirea tehnicii cambiei indosabile, deprinderea de a ține o contabilitate ordonată, lărgirea cercului de activitate prin utilizarea de „factori" (comisionari și corespondenți), raționalizarea vieții economice în vederea

[25] Fr. Teutsch, *op. cit.*, II, p. 542.

[26] G.M.G. von Herrmann, *op. cit.*, II, p. 542.

[27] A. Oțetea, *Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Romînească*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 44.

maximului de cîștig, o anumită sobrietate în felul de viață[28], toate acestea duc la acumularea capitalului comercial, care, mai tîrziu, își va găsi întrebuințare în industrie. Pregătind trecerea de la economia feudală la cea capitalistă, capitalul comercial joacă rolul unui factor progresist, revoluționar[29].

Dar și pe altă cale capitalul comercial este un ferment de descompunere a vechii economii. Clasa feudală, cedînd intereselor economice, dar și atracției pe care o exercita asupra sa comerțul[30], începe să se asimileze burgheziei comerciale, iar pe de altă parte să atragă această burghezie la conducerea finanțelor statului. Din corespondența lui Țumbru aflăm că afacerile sale erau adesea finanțate de vistieriile domnești din București și Iași, prin intermediul lui Constantin Vasiliu și Teodoran Cincu, mari negustori și bancheri din București. Mai aflăm că baronul Brukenthal făcea comerț cu lînă, iar din „Actele Oierilor”, cuprinse în pomenitul *Catalog*, sîntem informați că logofătul Ioniță, vistiernicul Hristodul, serdarul Robescu, medelnicerul Panaiotache, postelnicul Gheorghiță, polcovnicul Iancu, șetrarul Drăgan, căminarul Polizache ș.a. aveau cășerii în județele Săcueni, Slam-Rîmnic, Buzău și Ialomița și făceau negoț cu brînză. Ba mai mult, clasa feudală se îndeletnicea nu numai cu comerțul de mărfuri, ci și cu cel de bani. Astfel, dintr-un catastih al lui Manicati Safranu aflăm că „nu se mai pot lua galbeni nici de la nobili, deoarece și ei au devenit zarafi”[31].

Activitatea negustorilor din documentele noastre se desfășoară în cadrul monarhiei absolute, caracteristică epocilor de tranziție, cum arată K. Marx[32], „cînd vechile pături sociale se descompun, iar pătura medievală a orășenilor se constituie în clasa modernă a burgheziei, și cînd nici una din părțile în luptă n-a ajuns încă să domine asupra celeilalte”. Această monarhie se află prinsă de-a lungul aproape întregului veac al XVIII-lea în războaiele cu turcii și cu francezii, a căror influență asupra comerțului o întîlnim la tot pasul în documentele noastre. Nevoia de a echipa și întreține o armată numeroasă contribuie și ea, alături de politica economică mercantilistă, la acordarea unui larg cîmp de activitate acelora care pe plan extern promovau monarhia austriacă în rîndurile statelor moderne, ale puterilor colonialiste, iar pe plan intern, împotriva voinței monarhiei absolute și a feudalilor, promovau o nouă orînduire socială.

[28] Din catastihurile de cheltuieli ale Casei „Țumbru” se vede că acesta își întorcea pe dos giubeaua și anteriul, cumpăra mobilă veche de la licitație (LIMONA 1958[I]: 403, 412, n.n.), iar în regestele nr. 1495 și 1507 din *Catalog* se vede că prefera să cumpere o casă veche de fier, „căci fierul nu se învechește și face aceeași treabă chiar dacă nu se vede marca pe ea”.

[29] K. Marx, *Capitalul*, București, Editura pentru Literatură Politică, 1956, III[1], p. 324 și urm., III[2], p. 571.

[30] A. Oțetea, *op. cit.*, pp. 43-44.

[31] SJAN Sibiu, fondul „Protocol de scrisori”, 1796 noiembrie 4, p. 289.

[32] K. Marx şi F. Engels, *Opere,* V, p. 212, *apud* P.I. Leaşcenko, *Istoria economiei naţionale a U.R.S.S.,* I, Bucureşti, 1955, p. 289.

Firește că în activitatea și mentalitatea negustorilor din veacul al XVIII-lea, ca în orice fază de tranziție, găsim alături de elemente înnoitoare și rămășițe ale vechii orînduiri. Așa bunăoară, constituția companiilor comerciale nu era depersonalizată și bazată pe capitalul anonim, după cum se va întîmpla mai tîrziu cu societățile comerciale capitaliste, ci ele erau bazate pe relații personale, ba adesea pe rudenie sau cunoștințe apropiate din aceeași comună, așa încît ai adesea impresia că toți corespondenții lui Țumbru alcătuiesc o familie, o mare familie aromînească răspîndită de la Viena la Constantinopol și de la Seatiște la Iași. Tot ca o rămășiță de mentalitate feudală trebuie privit obiceiul de a face invocații cu caracter religios la începutul bilanțurilor de socoteli sau în impasurile comerțului.

Amestecul de vechi și nou se desprinde la tot pasul din portul, atitudinea, gîndirea acestor negustori. Dintr-un castastih de cheltuieli ale casei, aflăm că Țumbru purta *calpac*, giubea căptușită cu blană de samur, anteriu, din altă parte că își comanda la Viena serviciu de masă de cositor, fețe de masă și șervețele de Linz sau de Rumburg, *Doppia Scrittura* (Dubla contabilitate) și *Cartea de socoteli, cambii, balanțe* (ambele editate de Toma Dimitriu seatișteanul în anul 1794[33]), și că era abonat la ziarul grecesc „Ἐφημερίς”[34] care apărea la Viena (editat de frații Markides Puliu din Seatiște, adepți ai revoluționarului Riga Velestinul – poate rudă cu Țumbru), ziar care difuza, stîngaci, ideologia revoluției franceze.

Dar nicăieri ciocnirea dintre vechi și nou nu apare mai frapant ca în scrisorile postelnicului Hagi Stan Jianu. Dintr-o repulsie față de credit, caracteristică mentalității feudale, el îndeamnă permanent să nu se vîndă marfă pe *veresie*, căci *veresiile* nu aduc nici un cîștig. În afara capitalulul investit în mărfuri și a celui dat cu camătă „în locuri sigure”, el mai avea galbeni – pe care îi mîngîia doar cu privirea – și e furios cînd Țumbru îl pune în situația de a se atinge de acești galbeni, de a-i schimba pentru a onora o poliță. Nu fără rezerve acceptă tovărășia la negoțul cu monede, căci „vrea să trăiască liniștit și onorabil la bătrînețele sale, deoarece mult s-a trudit în tinerețe”. Dorința de cîștig mare și lesnicios învinge pînă la urmă și îl vedem îndemnîndu-l pe Țumbru să facă cît mai multe transporturi de monede, ba chiar străduindu-se și el să schimbe la Craiova bani turcești în bani nemțești.

Alături de trăsături ce prevestesc o nouă orînduire, apar în documentele noastre, în germene, o serie întreagă din racilele orînduirii capitaliste de mai tîrziu: concurență sălbatică, corupția autorităților de stat, împărțirea nedreaptă a justiției, crize, falimente, începuturi de exploatare colonialistă.

---

[33] SJAN Brașov, fondul „Registre diverse”, nr. 58, pp. 237-238, 241-242 (LIMONA 1958[II]: 537, 543, n.n.).

[34] Asupra acestui ziar cf. D. Russo, *Studii istorice greco-romîne*, II, București, 1939, p. 359 și urm.

În cele ce urmează vom prezenta activitatea lui M. Țumbru sub cele două aspecte mai importante: comerțul cu mărfuri și comerțul cu valori mobiliare, cambii și monede.

Comerțul cu mărfuri

Lîna[35]. Tendința de expansiune economică și necesitatea de a îmbrăca o armată, devenită mai numeroasă și al cărei consum sporise prin necontenitele războaie din veacul al XVIII-lea, dădeau impulsul dezvoltării industriei textile austriece. Reprezentanța de la Timișoara a Casei de Comerț „Dimitrie Hagiopol și Pavel Iconomu” ne informează că „lîna groasă și mijlocie are căutare, o cumpără statul pentru nevoile soldaților”, iar Ioan Cincu, comisionarul lui Țumbru de la Sibiu, își exprimă nădejdea că va vinde breslei postăvarilor lîna *stogoșă* necesară la confecționarea de „iamurluci pentru seferlii”, breasla fiind zorită de către „comisia împărătească de la Bălgrad”.

Breslele și fabricile înghițeau cantități enorme de lînă. Pentru aprovizionarea lor intră în joc o armată întreagă de negustori intermediari, iar lupta dusă între aceștia nu este pentru nici o altă marfă mai acerbă.

Unii negustori aveau pretenția să pună monopol asupra întregii producții a unor sate. Astfel, chir Nacu, mare negustor de lînă vienez, „a dat ordin în cele cinci sate ale sale (din Banat) ca nimeni din «raialele» sale să nu îndrăznească să vîndă lînă altora”. Fiecare mare negustor își avea „matrapazul” său care colecta lîna de la sate. Familii întregi de negustori erau specializate în acest negoț (Citirii și Hagi Mihalii în Banat).

La Sînmiclăuș, în Banat, se ținea un fel de bursă a lînii, unde se adunau matrapazii și negustorii de lînă pentru „a tăia prețul”. După nume și uneori după indicația originii, matrapazii par să fi fost aromîni stabiliți în Sînmiclăuș: Iani Primba, Anastase, Eutimie Toma Hristu, Mihali Dimitriu Tașcu, Mihail Gheorghiu seatișteanul. Cu toate că la Sînmiclăuș stabileau un preț, negustorii nu respectau angajamentul luat acolo. „Pe față, negustorii vienezi au fixat tîrgul la 22½-23 creițari ocaua, iar pe ascuns au dat țăranilor 24½-25 creițari, călcînd «legea» făcută de ei și răpind toată lîna, adormindu-i pe ceilalți”. Hagiopol nu pricepe „ce blestem îi împinge să se arunce unii usupra altora, atît la cumpărare, cît și la vînzare. La nici o marfă nu se întîmplă acest carlagan”. Şi nu numai în Banat, ci și la Nicopole se întîmplă același „mascarlîc”, cum îl caracterizează Teodoran Cincu, marele negustor de lipscănie din București, care se lăsase atras și de negoțul cu lînă. Matrapazii și negustorii își aranjau socotelile lor de obicei pe spinarea țăranului producător. „La Sînmiclăuș, matrapazii care luaseră bani încă din iarnă de la negustori și se obligaseră să le vîndă 5.000-8.000 ocale de

[35] Toate ştirile privitoare la mărfurile cu care a făcut comerţ Ţumbru sînt luate din *Catalog*, din colecţia „Acte Bresle”, fondul „Registre diverse” ş.a (de la Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale; pentru parcurgerea regestelor și identificarea documentelor v. LIMONA 1958: „Indice general”, n.n.).

lînă, acum nu vor să le vîndă nici jumătate, din cauză că matrapazii împreună cu vienezii au tăiat prețul lînii la 24½ de creițari ocaua, iar «paoreii» (Bauer) cer acum pentru lînă 25-26 de creițari ocaua și astfel s-a produs dihonie între matrapazi și negustori". Pentru sporirea „dihoniei", unii matrapazi luau arvună de la mai mulți negustori, aceștia aflau prin spionii lor și cei mai puternici și mai îndrăzneți dintre negustori confiscau lîna arvunită de confrații mai slabi. Astfel, chir Nacu a pus „forpot" pe 4.000 de ocale de lînă arvunită și de către Hagiopol, din care pricină ambii au purtat proces.

În anul 1781, Țumbru proiecta o tovărășie pentru negoțul cu lînă, pe timp de șase ani, cu Ioan Paicu din Zemlin și cu Hagi Batuta „valahul" (*videlicet*: „vlahul"; în documente: „βλάχος"/„βλάχοι", traductibil deopotrivă drept „vlah"/„vlahi", n.n.). În același an încheia contract cu postăvarii ca să le furnizeze lînă miță pentru „sucne". În 1782 achiziționa lînă din Banat prin Mihail Dimitriu din Timișoara. În 1785 trimitea la Viena 25.500 de funți de lînă. În 1790 trimitea lui Cantari din Novisad mițe negre și folosea pentru achiziționarea lînii pe Hagi Trandafir Gheorghiu și pe Nicolae Papailie în Banat, iar în Țara Românească pe Constantin Chiru, în timp ce desfacerea lînii la Sibiu o făcea prin comisionarul Nicolae Stamu. Dar abia din 1791 negoțul cu lînă se intensifică. Prin reprezentanța din Timișoara a Casei de Comerț „Dimitrie Hagiopol și Pavel Iconomu" din Viena, Țumbru cumpăra lînă din Banat prin Mihail Gheorghe Silapendi și aducea lînă de la Nicopole și Șiștov. Rînd pe rînd, Dimitrie Poshari, marele negustor și bancher din Viena, Casa „Dimitrie Hagiopol și Pavel Iconomu" sau „Darvari și Fiii" se îngrijeau să plaseze lîna fabricilor din Viena („Schmidt", „Linz", „Neugethan", „Marcus Neustädter", fabrica împărătească), precum și fabricilor din Salzburg. La Sibiu, lîna era vîndută breslelor prin comisionarul Stamati Nedelcu Caromfil, apoi prin Ioan Cincu. În Compania „Țumbru" se întovărășește temporar pentru negoțul cu lînă și Teodoran Cincu din București. În 1793 își asocia în negoțul cu lînă pe „Nicolae Stancovici & Comp." din București, iar în 1803 pe Ioan Elefterie din București.

Lîna era diferențiată după proveniență, dar mai ales după calitate. Din Valahia era prețuită în special lîna ialomițeană. Schwartz aducea postăvarilor din Sibiu lînă *tabacă* și *stogoșă* de la Craiova. Lîna „turcească" se aducea de la Nicopole, Vidin, Șiștov, *Scoplie*, Culon și Moghilița. Țumbru mai aducea lînă de la Odaia Vizirului de lîngă Brăila, precum și de la Subotița și Macovo de dincolo de Tisa. Jianu îl informează pe Țumbru că un agă turc, cu care făcuse negoț în urmă cu cinci-șase ani, poate furniza pentru compania lor 20.000-30.000 de ocale de lînă curată „livrabilă la Islaz, pe teritoriul Valahiei", cu plata la preluarea lînii. Aga Hagi Memoș de la Nicopole promite comisionarului lui Țumbru 10.000 de ocale de lînă, dar cere să-i dea arvună, ca să nu se înțeleagă cu alții. Altă dată, același comisionar cumpără 6.000 de ocale de la Hagi Halil

aga Hagi Mola Oglu din Nicopole. Lîna bănățeană și cea de Arad, precum și lîna săceleană, erau de asemenea foarte căutate.

După calitate, lîna era diferit prețuită și servea unor scopuri variate. Breasla postăvarilor din Sibiu voia lînă țigaie subțire, fină; de aceea, Ioan Cincu îi dă în grijă lui Țumbru să o separe de lîna groasă, pentru a mulțumi breasla și a-și respecta contractul încheiat. Altă dată, breasla pretindea lînă *tabacă* de Vidin, *stogoșă* bună, nu bîrsană. Pălărierii din Sibiu voiau mițe fine de munte: „Mițele să fie spălate așa cum se obișnuiește la Tetova de lîngă Dunăre și în alte regiuni, unde oile se tund după ce au fost puse de trei-patru ori în apă, iar lîna a fost uscată”. Lîna bîrsană era căutată de *vigurari* și mițari, lîna *stogoșă* la confecționarea de „iamurluci” sau de velințe. Lîna era uneori „saină”, adică neagră și noroioasă, ceea ce-i nemulțumea pe mușterii. Înainte de a o vinde, negustorii aduceau lîna la „coșar” pentru a fi spălată, cu care ocazie „lîna de Banat pierde din greutate 40%”. Țumbru dispunea uneori ca lîna să fie spălată pe cîmpia Brezei. După uscare, lîna „se călca” în saci. Un sac cuprindea 70-250 de ocale. Încărcați în căruțe, sacii luau obișnuit drumul Sibiului sau al Pestei, iar de aici cu corabia către Viena.

Cu breasla din Sibiu se încheiau contracte pentru furnizarea lînii, întărite de județ. În județul Sibiului, von Branz, care avea propria sa „Zeugfabrik” (fabrică de textile, n.n.), trebuia și el „servit” cu lînă și plata se cam lăsa așteptată. Pentru a reuși să contracteze cu breasla, Ioan Cincu, comisionarul lui Țumbru, avea de luptat din greu cu Lupu țiganul și cu Schwartz. Cel dintîi, mai puțin lacom de cîștig, oferea breslei lîna la prețuri mai moderate, recuperîndu-și cîștigul prin marile cantități pe care le furniza, iar cel de-al doilea cîștiga breasla prin oferta mărfii pe datorie. De aceea Ioan Cincu îl zorește pe Țumbru să-i trimită lîna înainte de a sosi lîna lui Schwartz, iar altă dată cere 10.000 de ocale de lînă fină săceleană, „spre a-l putea lovi pe Lupu”. Alt concurent al lui Cincu era „încornoratul” de Trandafir, care, „ca un om fără judecată și necioplit", oferă breslei lîna cu 27 de creițari ocaua. Dar concurenți erau mulți: „Deoarece breasla va lua de la țigan 10.000 de ocale și de la Corada 15.000 de ocale și fiindcă cumpărase și de la Săcele, de la baronul Brukenthal, precum și de la negustori unguri și valahi, nu va putea plăti lîna pînă la sfîrșitul lui decembrie”. Un concurent de temut la Sibiu era și Hagi Constantin Pop.

Rareori breslele se aprovizionau cu lînă și în mod direct. Astfel, o dată ni se spune că vătaful breslei va aduce 600 de ocale de lînă, iar altă dată aflăm că mițarii sibieni și cisnădieni, în număr de patru sute de meșteri, au aprobare de la guvern de a strînge lînă din satele de la poalele munților și pînă la Orăștie, precum și de a ridica lîna de la orice „hăsnar” care a luat lînă de contrabandă. Dacă breslele își mai procurau lîna uneori direct, din interior, peste graniță nu se încumetau să treacă. Actele de breaslă[36] din a doua jumătate a veacului al

[36] SJAN Brașov, colecția „Acte Bresle”, I-II.

XVIII-lea sînt pline de plîngeri împotriva acestor „greci” și „valahi” din Austria care îi speculau pe breslași, furnizîndu-le materie primă de peste hotare, precum și de cereri adresate guvernului pentru reducerea rigorii lazaretului, care-i împiedica pe negustorii străini să vină aici și pe breslași să treacă dincolo. Desigur că nu numai aceste rigori constituiau un impediment, ci și o anumită mentalitate închisă, feudală, precum și neîncrederea în stările politice-sociale din Imperiul Otoman, cu toate garanțiile pentru persoanele și bunurile sudiților austrieci luate prin tratate.

Prețul lînii varia după calitate, după regiunea de unde provenea sau unde se desfăcea și, firește, și după legea cererii și ofertei. În ceea ce privește prețul de cost, în 1782 Mihail Dimitriu îi trimitea din Banat lui Țumbru 5.000 de ocale de lînă, cumpărată cu 5 *potori* ocaua. În 1787, Nicolae Ioan Riga îl informa pe Țumbru că lîna țigaie se cumpăra în Banat cu 36 de creițari ocaua, cea mijlocie cu 20 de creițari, cea groasă cu 12-15 creițari ocaua. În 1793, Hagiopol spera că în Banat lîna fină va putea fi cumpărată cu 9 groșițe ocaua, iar cea „cabadică” cu 7 groșițe, ținînd seamă că lînarii din Viena, cu excepția lui Nacu, n-au dat avansuri. În 1789, evreii cumpărau cu firman lînă din regiunea Serres cu 35 de *aspri* ocaua, pentru francezi. În 1793, „la Nicopole, prețul lînii s-a tăiat la 50 de *aspri* ocaua, făcîndu-se teslim la schela de acolo”. În 1795 Hagiopol îl sfătuia pe Țumbru să cumpere 30 de saci cu lînă de Ialomița, chiar la prețul de 20 de parale, „căci dacă se va încheia pacea, cei 30 de saci cu lînă vor da un cîștig de 80 de saci cu lînă, iar dacă nu se va încheia, iarăși nu vor avea nici o pierdere”. Prețul de vînzare de asemenea cunoaște mari variații. Astfel, în 1785 Țumbru vindea la Pesta 25.500 de funți cu 34 de florini renani suta de funți, încasînd 8.670 de florini renani, în timp ce prețul de cost și cheltuielile fuseseră de 7.300 de florini renani. În 1793, lîna se vindea la Viena cu 44-46 de florini „și nimeni nu se uită la ea, din cauza chesatului pricinuit de război”. În 1796, Hagiopol vindea „prietenului luteran” de la Salzburg cu 40 de florini chintalul *franco* lînă fină și cu 26 de florini lînă groasă, în timp ce, adusă de la Viena, cea dintîi costase 35½ de florini, iar cea de-a doua 21½ de florini. Aceeași instabilitate a prețului, nu numai de la un an la altul, ci chiar în cursul aceluiași an, o găsim și la desfacerea lînii pe piața Sibiului. În general, cum remarcă Hagiopol, „lîna de mai mulți ani urcă la preț dintr-odată și scade iarăși dintr-odată cu 5-10 florini, după cum se umflă laptele cînd fierbe și scade cînd se răcește”.

În privința cheltuielilor de transport, găsim în această corespondență numeroase informații. Astfel, în 1793 Hagiopol plătea pentru transportul lînii de la Timișoara la Viena cu „landcucii” 2,30 florini la chintal: „Cu aceste landcucii lîna va ajunge curată la Viena și nu va fi furată pe drum de valahi și unguri, cum se întîmplă de multe ori. Căruțele au plecat la 18 august și vor ajunge la Viena la 5 septembrie”. În 1794, Mihail Gheorghiu Silapendi plătea un groș chirie la suta de ocale de la Culon și Moghilița pînă la Cîmpina, 68 de parale la suta de ocale de la Cîmpina la Brașov, 15 groși pentru vamă și cărțulia luată de la ispravnic

pentru libera trecere a 7.400 de ocale de lînă, 8 groși pentru două scrisori domnești, 127,42 groși pentru cumpărarea a 22 de saci cu 283 de ocale la prețul de 54 *aspri* ocaua, 20 de groși pentru „iumbrucul" Turciei și cîntar. De la Pesta la Viena, în 1791, se plătea corabiei lui Caranica un „navlu" de 47 de florini pentru 47 de saci cu lînă. Atît cei care făceau achiziția lînii, cît și cei care desfăceau lîna pentru Țumbru își calculau un provizion de 1-3%. Matrapazii își calculau și ei un „colaușluc". Cu toate cheltuielile și greutățile pe care le comporta negoțul cu lîna, el era foarte rentabil. Dintr-o socoteală a lui Țumbru din 1804 se vede că realizase un cîștig de 7.279 florini renani pentru 90 de saci cu lînă vînduți la Viena, care îl costaseră 25.891 florini unguerești sau 21.576 florini renani, iar cu cheltuielile cu sacii, spălarea lînii etc., costul lor urcase la 24.333 florini renani.

Bumbacul. În tovărășie cu Ioan Paicu din Zemlin, M. Țumbru a făcut comerț cu bumbac în anii 1780-1782 prin intermediul Casei de Comerț „Th.C. Manuși" din Serres. Dar abia după constituirea companiei cu Boghici și Jianu comerțul cu bumbac începe să ocupe un loc din ce în ce mai important în activitatea comercială a lui Țumbru. Bancherii care mijloceau plățile pentru companie erau Dimitrie Poshari, Dimitrie Hagi Mihali Cățanu, iar mai tîrziu Ioan Darvari din Viena, care par să fi fost și ei interesați în comerțul cu bumbac. Firmele care făceau achiziții de bumbac erau la Serres „Diamandi Papasteriu", „Ianuli Hagi Dimitriu & Comp.", iar la Triest „Nicolae Plastara". Agenții purtători de grijă ai transporturilor erau la Novisad Mihail Cantari, iar la Șiștov Hagi Ilie Alexiu.

Bumbacul se procura fie direct din Serres și satele din regiune, ca Dovista, Dumba, Vîlcista, Cuțu, Negrita, Alostrati, Dopolia, Ahini, Saviac, fie de la Triest. De aici se aducea bumbac de Serres, Kasaba, Axar, Smirna, Chircagaci, Hasan Pașa, Salonic, Trikala, Arta, Kniki. În anii 1798 și 1799 Țumbru aducea bumbac direct din Smirna. Ioan Metaxas îi trimitea 95 de baloturi „în caicele lui Cota Ahmet și Balucgi Mehmet Regi" pînă la Constantinopol, de unde M. Vasiliu, „Panaioti Mărgărit & Comp." le expediau mai departe la Brașov. Din Serres, bumbacul era transportat prin Șiștov, Zimnicea, Cîmpina către Brașov. Alteori, lua calea mării de la Salonic la Triest „cu bastiment venețian". Apoi cu căruțele de la Triest la Petau, de aici cu caicele pe Drava pînă la Perleț sau cu căruțele prin Varadin, Novisad, Timișoara. Uneori bumbacul de Chircagaci și Smirna se aducea pe mare, apoi prin Galați către Brașov. Corespondenții lui Țumbru de la Viena îi trimiteau bumbac pe Dunăre pînă la Pesta.

Bumbacul se îndesa în saci de către „basagii" și se transporta în poveri, baloturi sau colete. De la țărani bumbacul era cumpărat cu litra, cu ocaua sau cu topul și se desfăcea la Viena cu chintalul, sau la Sibiu și Timișoara cu sacul sau cu ocaua. Un top avea 720-730 de dramuri. O povară avea circa 61-64 de topuri sau, cînd măsurătoarea se făcea în funți, circa 135 de funți. Un balot cuprindea 100-250 de funți.

Bumbacul era prețuit după proveniență și după calitate. După calitate, întîlnim în acte: bumbac țărănesc, *matrapazic*, *usiuri*, *chesmen*, *liton*, *subugi*, *hamic*, „cu saz", „fără saz". Prețul de cost varia la Serres, în anii 1780-1796, între 52-90 de parale topul, pentru a ajunge în 1797 la 110-130 de parale topul. Calitatea bumbacului și mărimea topului – căci erau topuri mari și topuri mici – aduceau variații de preț. Astfel, dintr-o scrisoare din 1792 aflăm că bumbacul țărănesc costa 62-65 de parale, cel *matrapazic* 57-58 de parale, cel *chesmen* 67 de parale, iar *usiurile* 90 de parale. Prețul de vînzare în Triest varia în anii 1790-1792 între 40-51 de florini chintalul, iar la Viena în anii 1781-1782 între 51-60 de florini chintalul, pentru a ajunge în 1794 la 39 de florini chintalul. În cursul anului 1799 prețul cunoaște cele mai mari variații: între 45-93 de florini chintalul. La Sibiu, Ioan Cincu vindea bumbacul cu 98-104 florini ungurești sacul.

În privința cheltuielilor de transport, aflăm că în 1780 „diasacgiul" a primit 40 de *aspri* de povară; pentru „betaat adică vamă nouă" s-au plătit 20 de groși la 10 poveri, iar 20 de perechi de saci de 246 de ocale perechea au costat 102,60 groși, adică 50 de *aspri* ocaua. În 1791 se plăteau 13 groși la povară chiria de la Serres la Șiștov, iar în 1792 urcă la 19 groși. Firește că chiria se aranja prin bună învoială, căci tot în anul 1792 Hagi Ilie Alexiu cheltuia pentru 10 poveri de bumbac trimis de la Serres: 90 de groși chiria pînă la Șiștov, la care se adaugă 12,60 de groși vamă, 25 de groși „betaat", 21 de *aspri* pentru „cărțulie", 35 de groși chiria pînă la Cîmpina, 60 de *aspri* pentru „teșcherea"; la acestea își calculează un provizion de 2,60 groși.

Variațiile prețului la bumbac se datorau uneori recoltei slabe, pricinuite de secetă, grindină, ploi. Un flagel care stingherea adesea comerțul cu bumbac la Serres era ciuma. Uneori ciuma „alunga pe toți negustorii din Serres". O scrisoare vorbește de o sută de morți zilnic. Ridicarea prețului de cost era uneori provocată de concurența negustorilor „care vin unii peste alții ca să cumpere bumbac", pricinuind același „carlagan" ca la cumpărarea lînii. Aceeași tendință de monopolizare a producției se întîlnește și la cumpărarea bumbacului. Firma „Diamandi Papasteriu" avea „sub puterea sa" satele Vezenic, Dovista, Cuțu, Dopolia. La achiziția bumbacului, concurență făceau și francezii, care cumpărau mari cantități de la Serres și Salonic.

Legea cererii și a ofertei reglementa atotputernic și prețul de vînzare. Astfel, în anul 1799, de unde în luna ianuarie se făceau pronosticuri că prețul va urca, „deoarece la Triest nu mai vine bumbac de la Smirna, din cauză că francezii au pătruns în statul Neapole, situația în Adriatica s-a încordat și nu mai vin corăbii de la Smirna la Triest", se ajunge în cursul anului la situația unei scăderi a prețului din cauza marilor cantități care sosiseră. „Prețul bun de mai înainte a atras pe piața Vienei mari cantități de bumbac din diferite regiuni, pe care Londra și Hamburg nu le vor cumpăra, deoarece și acolo se găsește mult bumbac". În luna noiembrie, la Viena se aflau peste 35.000 de baloturi, iar la

Triest 25.000 de baloturi „şi nu e căutat din cauza lipsei de bani". În timp de cinci zile, preţul bumbacului scade de la 92 de florini la 87 de florini chintalul. Preţul mai ridicat de pe piaţa Hamburgului – 120-125 de florini chintalul, în timp ce la Viena era de 83-86 de florini în martie 1799 – determină pe Darvari să-l îndemne pe Ţumbru să trimită „ceva bumbac pentru Hamburg". Este probabil că Ţumbru va fi desfăcut bumbac şi la Hamburg, nu numai la Braşov, Sibiu, Timişoara, Pesta, Viena. În acelaşi an, situaţia bumbacului devenise precară şi la Hamburg.

Starea de război şi tulburările politice se răsfrîngeau asupra comerţului, în general. O scrisoare din 1791 vorbeşte de „criza şi scăderea de preţ" pricinuite de război, iar în 1795 Hagiopol îşi exprima părerea că „dacă se încheie pace, după cum a încheiat prusacul, desigur bumbacul, lîna şi alte mărfuri se vor ridica la preţ, deoarece le cere Elveţia şi Reichul", în timp ce Jianu – care, cu circumspecţia caracteristică vîrstei, constituia un fel de frînă în avîntul comercial al companiei – îl îndemna pe Ţumbru să vîndă cu chibzuială marfa, căci drumurile sînt închise, sosesc puţine mărfuri, şi să nu cumpere prea multă marfă pînă nu va vedea rezultatul războiului, „căci la încheierea păcii preţurile scad". Uita, fireşte, că urmarea unui transport mai lesnicios şi mai ieftin în timp de pace se compensa prin marea cerere a industriei în plină dezvoltare, care ducea la efectul contrar, de urcare a preţului. În general, închiderea şi deschiderea schelelor, prin împiedicarea sau favorizarea circulaţiei mărfurilor, influenţau automat preţul.

Tulburările din Peninsula Balcanică îngreunau mult aducerea bumbacului din Serres. În 1799 aflăm de negustori atacaţi de „zurbagii" în drum spre Serres. În 1792, „din cauza conflictului de la Belgrad, cumpărătorii stau deoparte, bumbacul fiind oprit la Niş". Pentru a-şi asigura protecţia transporturilor, Ioan Hagi Dimitriu din Serres căuta să servească pe un Osman aga Tinanoglu, rugîndu-l pe Ţumbru să vîndă cele 11 poveri de bumbac ale acestuia la un preţ bun, „spre a mulţumi pe prietenul lor".

Deoarece sistemul de plată a bumbacului, ca şi a celor mai multe mărfuri aduse de peste graniţă, era prin cambii, se întîmpla că „negustorii de bumbac din Serres refuzau să le furnizeze bumbac pe poliţe, căci aceasta implică luarea de poliţe şi pentru Constantinopol, în care caz ei sînt nevoiţi să aibă de-a face cu turcii şi nu doresc să-şi pericliteze situaţia". Instabilitatea monedei şi a cursului cambiei împiedicau uneori comerţul cu bumbac sau îl îndreptau către piaţa cu un curs mai bun.

Cu toate greutăţile pe care le întîmpina negoţul cu bumbac, negustorii preferau acest gen de negoţ, aducînd mari cantităţi şi luînd uneori cu asalt această marfă: „Nemţii pîndesc să cumpere bumbacul chiar de la lazaret". La Triest a fost „ravaiş" pe piaţă, rămînînd magaziile goale, căci negustorii făcuseră tocmeală încă de la lazaret.

Întocmai ca pentru alte mărfuri, e greu de stabilit ce volum ocupa comerțul cu bumbac în activitatea comercială a lui Țumbru, deoarece nu sîntem în posesia corespondenței sale complete. Din scrisorile pe care le avem reiese că în anul 1790 Compania „Țumbru" a pus în circulație circa 750 de baloturi de bumbac, ceea ce înseamnă o cantitate foarte mare, ținînd seamă că întregul comerț cu bumbac al Brașovului comporta 2.000 de baloturi în anul 1798[37]. Asupra cîștigului realizat la comerțul cu bumbac, dintr-o scrisoare din 1800 aflăm că la o cantitate de bumbac care a costat la Brașov 8.607 de florini renani, iar cheltuielile de transport 1.090 de florini renani, s-a realizat un cîștig curat de 1.313 florini renani.

Ceara. Un loc de frunte în activitatea comercială a lui Țumbru îl ocupă ceara. Ea forma mai mult obiectul unui comerț de tranzit între Moldova și Veneția. Rareori ceara „bogdanică" era adusă pentru consumul Brașovului sau al Vienei. Comerțul cu ceară era exercitat uneori pentru propria-i socoteală, de cele mai multe ori însă pentru socoteala tovărășească cu Ioan Paicu din Zemlin, cu Gheorghe Ioan Marcu din Sibiu, cu Gheorghe Turunța din Viena, cu Casa de Comerț „D. Hagiopol și P. Iconomu", cu Trandafir Gheorghiu Dosiu din Timișoara, cu Anastase Lagu din Triest, cu firma „N. Plastara" din Triest, iar după constituirea companiei cu Boghici și Jianu, pentru socoteala companiei lor.

Ceara cu care făcea negoț era în cele mai multe cazuri de proveniență moldovenească (ceara „bogdanică"), dar și ceara muntenească, bănățeană, de Arad, Hotin ori Cernăuți ocupă un loc important în această corespondență. Ceara era exportată la Veneția prin Triest, unde își dădea întîlnire cu ceara de Lehia, Podolia, Smirna, cu cea rusească. Uneori era exportată și în „Nemția".

Negoțul cu ceară nu era lipsit de trudă, griji, cheltuieli și pericole. Uneori exportul cerii din Moldova și Muntenia era prohibit. Pentru obținerea liberului export se făceau demersuri pe lîngă ruși, care, prin tratatul de la Kuciuc-Kainargi, obținuseră dreptul de a interveni la Poartă în favoarea principatelor. Rușii, prin *elciul* de la Constantinopol, obțineau firman de liber export al cerii. „Diplomatul" afacerilor cu ceara era Constantin Vasiliu din București, care se pricepea să întrețină relații cu rușii și să obțină prin ei firman de la Poartă pentru liberul export, ba chiar și firman prin care domnitorul Moldovei era silit să restituie banii încasați pentru vamă. Un corespondent al lui Țumbru se laudă chiar că rușii vor smulge Porții un „hatihumaium" pentru libera circulație a mărfurilor din Țara Romînească și Moldova în orice regiune. Pînă atunci însă, trebuia să se obțină de fiecare dată, pentru fiecare transport, un asemenea firman, care costa bani și alergătură. Astfel, în 1781 se vorbește de 40 de groși plătiți pentru firman și 100 de groși pentru curierul rus care a fost trimis cu firmanul la domnul Moldovei, spre a se putea exporta o cantitate de ceară în valoare de 7.680

[37] F. Jickeli, *op. cit.,* p. 172.

de groși și 72 de *aspri*. Alteori, liberul export se căpăta prin oferire de plocon către domnul Moldovei, sau ceara era pur și simplu adusă pe ascuns la Oituz.

Pentru strîngerea cerii din Moldova se deplasa uneori Țumbru personal sau se ducea numai pînă la Oituz la vamă spre a o lua în primire. Cu concentrarea cerii moldovenești la Iași se ocupa și Constantin Vasiliu, care la 24 octombrie 1780 avea adunate 7.100 de ocale de ceară. La Iași ceara era depozitată la Zotu Panu, prietenul lui Vasiliu. Acest Zotu Panu pare să nu fi fost om de cuvînt și corect la cîntar, căci la un moment dat necinstea sa este generalizată și atribuită tuturor negustorilor ieșeni, recomandîndu-se recîntărirea cerii luate în primire de la ei. Încărcată în poveri, de la Iași ceara trecea prin Grozești – Oituz, unde se supunea obligațiilor lazaretului și vămii. Transportul alcătuia un mic convoi, căci într-o scrisoare e vorba de potcovirea a treizeci și trei de cai care duceau poverile. De la Oituz ceara lua drumul Brașov – Sibiu – Timișoara – Pesta – Viena – Triest – Veneția.

Transporturile erau însoțite de oameni de încredere, „deoarece chirigiii ar putea fura ceară pe drum”. Astfel, de la Iași transportul era însoțit de către Diani, omul de încredere al lui C. Vasiliu. Transportul la Veneția era însoțit de Teodor Rudolf, Gheorghe Manicati Safranu, Antonie Dimitriu, Arpaș, Toma Vilara. Cu toate aceste măsuri, uneori se pomeneau că la Veneția ceara a ieșit lipsă la cîntar.

Ce cantități de ceară se tranzitau anual și ce volum ocupă ceara în comerțul lui Țumbru e greu de stabilit, corespondența sa nefiind completă. Ceea ce se poate spune e că în anul 1781, care e cel mai bogat în corespondență referitoare la ceară, după calculele noastre s-au tranzitat circa 50.000 de ocale și vreo 265 de colete.

Prețul de cost al cerii moldovenești variază între 64-68 de parale ocaua în anii 1780 și 1781, ba un negustor seatiștean cumpăra de la Tecuci chiar cu 55 de parale ocaua; în 1791 ajunge la 85 de parale ocaua. Prețul cerii bănățene e de 30 de groșițe ocaua în 1780, de 34 de groșițe în 1790, de 15-16 groșițe funtul „din cauza chesatului” în 1792, de 75-90 de florini chintalul în anii 1791-1796. Prețul de vînzare la Triest variază între 65-86 de florini chintalul în anii 1781 și 1782, și se ridică la 100-106 florini în anii 1791-1793; la Veneția variază între 39½-41 de ducați chintalul în anul 1781 și ajunge la 44½ de ducați în anul 1795; la Viena variază între 70-81 de florini chintalul în anii 1781-1782, între 90-95 de florini în anii 1790-1791, apoi devine 85 de florini în 1794 și 100 de florini în 1796; la Timișoara varia între 85-95 de florini chintalul în 1790. Prețul cerii varia după calitate. Cea mai apreciată pare să fi fost ceara moldovenească, ale cărei puritate și parfum serveau ca termen de comparație pentru alte ceri. La Triest prețul cerii se stabilea în funcție de sosirea cerii moldovenești. Prețuită era și ceara din Țara Romînească, în timp ce ceara bănățeană „nu era așa de curată, din care cauză se scădea *supradaraua*, pe lîngă scăderea obișnuită de 4%. Totuși, ea era preferată la Veneția cerii din Lehia și Cazaclia”. În timp ce ceara de Lehia se vindea la Triest cu 47-48 de florini chintalul, cea de Smirna cu 103-104 florini, cea din

Moldova și Țara Romînească se vindea cu 105-109 florini. Prețul era în funcție și de abundența sau deficiența producției. Astfel, aflăm că în anul 1791 „albinele s-au prăpădit în Valahia" și dacă se vor fi prăpădit și în Moldova și va fi puțină ceară, „cineva poate cîștiga lotul", speculînd ceara de anul trecut. Evoluția războiului ruso-turc din 1789-1792, cu închiderea sau deschiderea după împrejurări a schelelor din Turcia, avea urmări asupra prețului: „S-au închis schelele în Turcia și e posibil ca ceara să se ieftinească", scrie un corespondent în 1790.

Concurența între negustorii care achiziționau ceara joacă și ea rol în determinarea prețului. Astfel, Hagiopol din Timișoara se plînge de mai multe ori împotriva „lecedireilor băștinași" (cetățenii din Timișoara, probabil și din Arad) care oferă prețuri mai mari, așa încît el n-a putut cumpăra la tîrgul de la Vilagoș și de la Vîrșeț, unde se dusese să cumpere ceară. Și negustorii *serreslii* și *varadinlii* făceau concurență pe piața Banatului. La achiziționarea de ceară se practica sistemul „căpar"-ului, al avansurilor date producătorilor, și uneori se întîmpla ca întreaga producție de ceară să fie arvunită. Adesea negustorii procurau ceara de la a doua mînă, de la aceia care o colectau spre a o specula. În această calitate apare în Banat un Dimciu Postinica, probabil tot aromîn. Pentru procurarea cerii se făcea uneori și contract. Cînd ceara era puțină, negustorii ajungeau de se luau și la bătaie (astfel la Arad în 1793).

În privința cheltuielilor de transport, aflăm că de la Iași la Grozești s-au plătit în 1781 88 de groși chirie pentru 5.139 de ocale de ceară, 2,39 groși pentru potcovitul celor treizeci și trei de cai, 2,54 groși pentru încărcat, 3,24 groși pentru cărțulie, iarbă și bacșiș mocanilor și alte cheltuieli pentru „diasacgiu". De la Oituz la Veneția și în interiorul Veneției cheltuielile de transport se ridicau la 18 florini renani de fiecare colet. Pentru vama din Moldova se plăteau 3 parale de oca. La Timișoara și Triest se adăugau vămile împărătești. De la Timișoara la Triest, cheltuielile de transport se ridicau în 1781 la 10 florini ungurești de fiecare colet. În anul 1799, pentru 6 buți cu ceară în greutate de 75 de chintale s-au plătit chirie de la lazaretul Bran pînă la Brașov 14,22 florini renani, de la Brașov la Viena 600 de florini renani, adică 8 florini la chintal, iar pentru „harmițul nemțesc" 191 de florini renani. De la Pesta la Veneția transportul a durat douăzeci de zile, după cum aflăm dintr-o scrisoare din 1780. Agenții care colectau ceara, ca și cei care o desfăceau, încasau un provizion de 1-2%.

Ceara nu se vindea totdeauna sub formă pură, ci amestecată cu „boștină", adică cu reziduuri de la turtele de ceară; funtul de boștină costa 36 de creițari. Alteori, ceara era amestecată cu „talp" (¼ talp și ¾ ceară) „și e greu de cunoscut că a fost amestecată". Mari meșteri în a falsifica ceara se pare că erau „țînțarii" din Banat, care, „după cum le este obiceiul, dacă nu pun ceva în marfă crapă". Ocaua de *talp* costa 30-32 de groșițe.

Alături de ceara de albine, un loc în comerțul cu ceară îl ocupă și ceara de seu. În 1797, Țumbru îi trimitea ceară de seu la Varadin lui Bogdan Hagi Vulcu.

Ceea ce trebuie remarcat este faptul că ceara mai îndeplinea şi alte funcţii economice decît aceea de marfă de schimb. Cu ceară se plăteau mărfuri cumpărate la Veneţia, fireşte, nu în sensul trocului primitiv, ci prin compensarea titlurilor de creanţă. Astfel, aflăm că sîrma de la Veneţia – fără specificarea cantităţii – a fost plătită cu 4.000 de ocale de ceară moldovenească. Cu ceară se plăteau datorii la Veneţia şi la Triest. Ceara servea drept cauţie, în contul căreia Ţumbru putea trage poliţe oriunde sau putea cumpăra mărfuri. De obicei, ceara era amanetată la consulul de la Veneţia. Acesta avansa bani în contul cerii, era în relaţii de cont curent cu Marcu din Sibiu, tovarăşul lui Ţumbru, lua decizii cu privire la ceară, fiind un factor hotărîtor în negoţul cu ceară, în calitate de cunoscător al conjuncturii pieţei Veneţiei.

Paţachina. Paţachina – sau „boiaua”, cum apare uneori în documentele noastre, „cheţon” sub denumirea grecească, „kreizpir” sub forma germană coruptă din „Kreuzbeeren” – este planta cunoscută în botanică sub numele de *rhamnus*, din care se extrăgeau materii colorante (verde şi galben), foarte căutată de manufacturile şi fabricile textile din veacul al XVIII-lea.

Paţachina se aducea din Ţara Romînească, în special din Ialomiţa, care avea reputaţia de a produce paţachina de cea mai bună calitate, apoi de la Craiova şi din regiunea de lîngă Olt, din regiunea Nicopolei, de la Adrianopol, Şiştov, Velison, Zemlin, Macedonia, precum şi din părţile Ungariei, aceasta din urmă fiind considerată de proastă calitate.

Pentru achiziţionarea paţachinei, Ţumbru îl folosea pe Mihail Gheorghe Silapendi seatişteanul, care călătorea prin Ţara Romînească, Oltenia, Nicopole, Şiştov, arvunea încă din primăvară recolta de paţachină, iar prin iulie strîngea în saci sau în butoaie boiaua, o expedia la Orşova, iar de acolo – cînd nu trebuia să se supună carantinei lazaretului de la Mehadia – era transportată cu căruţele prin Pesta către Viena. Aici Casa de Comerţ „D. Hagiopol şi P. Iconomu” o desfăcea la fabrici ca: „Kethofer-Zitz-Cotton”, „Friedauer-Zitz-Cotton” ş.a. Alteori, marfa era vîndută unor case comerciale ca „Hipmeyer & Prixner”, care o înmagazinau spre a o specula la momentul oportun, sau chiar şi băcanilor care „se năpusteau” asupra ei. Cînd lazaretul de la Mehadia era închis, marfa era îndreptată spre Sibiu pentru nevoile manufacturii locale.

Timp de doi ani, în 1794 şi 1795, Ţumbru se lasă prins de negoţul cu paţachina, cedînd unei contagiuni care cuprinsese toată negustorimea, speculaţia cu paţachina devenind un fel de modă. Prin proporţiile pe care le ia şi prin patima pe care o dezlănţuie negoţul cu paţachină, aproape că se poate vorbi de o manie a paţachinei, aşa cum Olanda cunoscuse cu un secol mai înainte o „manie a lalelelor”. Dimitrie Poshari, bancherul de la Viena, propune „în secret” lui Ţumbru să facă tovărăşie de negoţ cu paţachina, fiind dispus să depună un capital de 6.000 de groşi, iar Ţumbru numai de 3.000 de groşi, spre a cumpăra 100-200 de cîntare de boia, ba mai tîrziu chiar 360 de cîntare, prevăzîndu-şi mari cîştiguri din această afacere. Bineînţeles că „secretul” era nu numai cunoscut, ci

și practicat de o puzderie întreagă de negustori, care alergau pe la vamă ca să se pîndească unii pe alții ce fel de marfă și cîtă au adus, cu ce preț și cui o vînd. Astfel, Hagiopol știa că un Costa Damciu posedă 150 de chintale de pațachină, Mihali Dimu 70 de chintale, Dimitrie Lazăr 80 de chintale, Manuși și Daniel de la Orșova 200 de chintale, că un Constantin Bucureșteanul a vîndut chețonul cu 47 de florini chintalul sau că gelepii din Zagor l-au vîndut cu 35 de florini. Prețul pațachinei la producători era în anul 1794 la Șiștov 80-85 de groși suta de ocale, la Adrianopol 95 de groși, în Țara Romînească și Oltenia, din cauza marii cereri, se ridică la 130 de groși, iar la Velison la 60 de parale ocaua, adică 150 de groși suta de ocale. Încărcată cu cheltuielile de transport și de vamă și mai ales cu beneficiul negustorului intermediar – care se străduia să reducă la minimum acele cheltuieli –, pațachina ajungea să se vîndă fabricilor din Viena cu 45-50 de florini chintalul în anul 1793, cu 34-38 de florini în 1794, spre a scădea în 1795 la 23 de florini chintalul.

Variația prețului de cost se datora uneori cauzelor naturale, producția fiind slabă în unii ani. Astfel, aflăm că în 1794 nu s-a făcut destulă boia „din cauza manei care a căzut pe arbuști și i-a ars, iar oamenii lovind arbuștii ca să-i taie, toată boiaua a căzut pe jos", sau că „șiștovenii, avînd cîte 10-20 de arbuști și strîngînd puțină boia, au urcat prețul". Dar de cele mai multe ori urcarea prețului era creată în mod artificial de concurența negustorilor intermediari între producători și fabricile consumatoare: comisionarul lui Țumbru se plînge că la Șiștov Babaiovanoglu i-a stricat tîrgul pentru 700 de ocale de boia, plătind 70 de groși în loc de 55 cu cît tocmise el, iar Hagiopol constată că „chețonul nu se găsește la primii vînzători, ci la matrapazi, adică la bancheri, care la început au cumpărat chețonul cu 39-40 de florini chintalul, pe care acum îl vînd cu 47-48 de florini". Acești „matrapazi" intermediari făceau comenzi din timp la producători și, pentru a-i exclude pe cît posibil pe alți concurenți, ofereau cîte unu-doi groși mai mult decât alții la cumpărarea mărfii. Febra speculației cu pațachina duce la un moment dat la situația că „s-a umplut împărăția cu pațachină", ceea ce provoacă o scădere a prețului de vînzare, spre indignarea unuia dintre negustori, care face constatarea că „acum toți se vaietă și aruncă vina asupra timpurilor nenorocite, deși din cauza prostiei unor negustori s-a cumpărat kreizpirul la un preț ridicat, ca acum să se vîndă la Viena la un preț mai mic. Mulți negustori au trimis ștafete în Țara Romînească și Turcia oamenilor lor – cheltuind 100-200 de groși – pentru a contramanda cumpărăturile de pațachină". În martie 1795 Hagiopol presupune că în Viena trebuie să se găsească 1.500 de chintale și invocă „îndurarea cerească" pentru ca negustorii de pațachină să poată ieși din acest impas în care s-au aruncat singuri, năpustindu-se cu toții asupra acestei mărfi, pe care în lăcomia lor de cîștig o acumulaseră în cantități ce depășeau posibilitățile de consum ale pieței; „Bunii noștri greci" – spune cu ironie amară Hagiopol – „se zbat care mai de care să o cumpere scump și să o vîndă ieftin".

Cu toată dezvoltarea pe care o luase în acea vreme industria austriacă, ea nu putea ține pas cu disponibilul capitalului comercial. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că Austria era prinsă în războiul împotriva Franței, ceea ce se răsfrîngea dăunător asupra industriei. Pentru a desface în mod avantajos marfa, negustorii țin seamă de conjunctură: „În aceste vremuri, cineva trebuie să fie și negustor și profet”, remarcă Hagiopol, grăbindu-se uneori să vîndă pațachina înainte de sosirea mărfii altor concurenți, alteori păstrînd-o în magazie pînă i se mai urcă prețul, urmărind atent pe la vamă care și cîte butoaie de pațachină a adus, ținînd evidența exactă a cantităților de pațachină pe care le posedă fiecare din negustori, așteptînd cu nerăbdare sezonul în care fabricile caută pațachina, temîndu-se de concurența gelepilor din Zagor, dar mai ales speculînd asupra situației politice, a stării de război sau de pace de care depindeau atît prosperitatea, cît și decăderea comerțului. Perspectiva încheierii păcii cu Franța îl încurajează pe Hagiopol să-l îndemne pe Țumbru să cumpere vreo 200 de chintale de pațachină, căci odată cu pacea „toate se vor îndrepta și se va vinde și marfa stricată”, însă marfa trebuie cumpărată la un preț mic, căci după război vor scădea prețurile. Poshari arată că înainte de război boiaua se vindea cu 13-16 florini chintalul, iar acum din cauza „siferului” francezilor se vinde la preț ridicat.

Nu numai situația de război știau să o speculeze în profitul lor, dar negustorii aceștia nu se dădeau înapoi nici de la unele practici incorecte. Astfel, știind că pațachina ungurească nu este căutată, fiindcă nu vopsește bine, o amestecau cu pațachina valaho-turcească (în proporție de 150 de funți de boia ungurească la 100 de funți de boia valaho-turcească) și amestecul îl vindeau la un preț scăzut de 22 de florini chintalul, reușind în felul acesta să scape și de marfa proastă și să dea totodată o lovitură și confraților negustori, care aduceau chețon valaho-turcesc la un preț mai ridicat, din cauza calității și a cheltuielilor de transport, acesta fiind adus de la distanță mai mare.

Pieile. Prin Voicu Ciopală, omul de încredere al lui Boghici, dar mai ales prin Stoica Cojocaru săceleanul – care va fi fost unul din membrii acelor familii privilegiate de cojocari romîni din Săcele și aducea cu el o experiență de generații în această meserie –, Compania „Țumbru” făcea achiziții de turme întregi de capre din satele din jurul Bucureștilor, din diversele *cadilîcuri*, de la Craiova, precum și din Moldova. Pieile erau apoi duse în satul Preajba din părțile Craiovei, unde meșterul Stoica Cojocaru le prelucra cu scumpie, transformîndu-le în cunoscutele și prețuitele *cordovane* sau *safiane* (numite popular „sahtiane”) craiovene, care erau căutate pe piața Vienei, ba ajungeau chiar și la tîrgul din Lipsca. Căutate erau și *safianele* bucureștene, precum și cele săcelene. La „tabachanat”-ul din Săcele, un mare număr de tăbăcari se îndeletniceau cu prelucrarea pieilor pentru Țumbru: Gheorghe Goaga – cu care avea contract și ale cărui stipulații ne sînt cunoscute din unul dintre registrele comerciale păstrate, Gheorghe Gamulea, frații Pascu și Ioan Buzatu din Baciu,

Niță Ieremia din Baciu, Radu Baziri, Matei ș.a.. Cu unii din ei avea tovărășie, Țumbru punînd capitalul, iar tăbăcarii procurînd și prelucrînd pieile. Din cîștig, ⅔ reveneau lui Țumbru, iar ⅓ tăbăcarilor. Astfel, cu Ioan Cristoloveanu din Baciu a cumpărat piei de la *zalhanaua* din Mavrodin (Vlașca) și Găești, iar cu Ciopală din Cernatu și cu Cîrstocea piei din București.

Uneori scoaterea *safianelor* din Țara Romînească era prohibită. De aceea, Țumbru caută surse de aprovizionare cu piei și în părțile Banatului (prin Casa de Comerț „D. Hagiopol și P. Iconomu"), precum și în satele săcelene și în cele din preajma Sibiului, ba chiar și la *zalhanaua* din Siria (Vilagoș); nu disprețuiește nici ocaziile care i se oferă, astfel încât îl vedem o dată cumpărînd piei pe la Rusciuc, altă dată de la un turc turnavit.

Nu numai pieile de capră, țap și ied formau obiectul negoțului său, ci și pieile de iepure, pe care le aducea din Valahia și mai ales din Moldova (unde pieile de iepure ar fi fost mai mari și mai bune), spre a le desface la Viena în tovărășie cu Gheorghe Ioan Marcu, prin omul lor, Dimitrie Pavel. Ele aveau însă de ținut piept concurenței pieilor din Moravia. De asemenea, Compania „Țumbru" desfăcea și piei de bou la Sibiu, prin comisionarul Ioan Cincu, dar și acest negoț era umbrit de acela al pieilor de bou din Ungaria, care, fiind mai mari, mai grele, mai bine uscate, erau preferate pieilor din Moldova și Țara Romînească.

Mușteriii pieilor erau de obicei breslele săsești din Brașov și Sibiu, pielarii, curelarii, cizmarii, pălărierii pentru pieile de iepure, opincarii valahi pentru pieile de bou. Sau pieile le erau desfăcute pe la tîrgurile anuale negustorilor armeni, care, la rîndul lor, le difuzau în diferitele centre ale Ardealului. Armenii, ca mușterii, erau chiar preferați sașilor, căci atunci „cînd negustorul ajunge să ofere marfa sa sașilor, va avea mică pricopseală", remarcă Ioan Cincu. Pieile erau înmănunchiate în *turale*, iar *turalele* în baloturi. O *tura* avea obișnuit 10 bucăți de piei, rareori 9, iar un balot avea 10 *turale*, adică 100 de bucăți de piei. *Turalele* erau apreciate și după greutate, căci I. Cincu îi recomandă lui Țumbru să nu-i trimită *turale* de *cordovane* care să cîntărească mai puțin de 8 ocale *turaua*, spre a-și mulțumi mușteriii, iar Hagiopol informează că *safianele* lucrate la Craiova sînt mai scumpe, avînd greutatea de 12½-13 funți, în timp ce pieile de bou din Ungaria trăgeau 24-28 de funți bucata.

În privința prețului de cost, aflăm că în anul 1791 se procura din satele din jurul Bucureștilor o piele brută de capră cu 80-90 de parale, iar în anul 1793 de la *zalhanaua* din București cu 90 de parale bucata. În 1794 Hagiopol îi cere lui Țumbru să-i furnizeze, fiind căutate la Viena, piei de capră și țap cu 45-50 de parale bucata, iar de ied cu 20-22 de parale. În 1804, în Țara Romînească pielea costa 100 de parale bucata, iar prelucrată în *cordovană* 120 de parale. În 1805 Țumbru o cumpără din Țara Romînească, prin Stan Voiculeasa, cu 125-142 bucata. Din Banat, în anul 1791, pieile de capră se procurau cu 8 mariași și 10 creițari perechea, cu plata în groși turcești la cursul de 44 de creițari groșul. În același an, din Sibiu pieile de țap se procurau cu 5,34-6,40 florini ungurești

perechea. Pieile de iepure din Țara Romînească și Moldova se obțineau în 1795 cu 20-25 de groși suta de bucăți. Pieile de bou de la casapii din Sibiu se obțineau în anul 1795 cu 12-13 florini perechea. Prețul de vînzare se prezintă astfel: pieile de iepure se vindeau la Viena, în anii 1780-1781, cu 20-24 de florini suta de bucăți, în 1794 cu 22-28 de florini, în 1795 cu 40-45 de florini. La prețurile acestea trebuie însă calculată o scădere, căci pieile de iepure se vindeau pe alese, și aflăm că din 1.000 de bucăți doar 600 erau bune. Pieile de bou se vindeau la Sibiu în anul 1793 cu 23-27 de florini ungurești *turaua*, *safianele* de Vidin se vindeau la Viena în 1794 cu 15½-15 florini, iar în 1795, din cauza marii cantități care se aflã pe piață, prețul *safianelor* scade la 11-13 florini, iar al celor craiovene la 14-16 florini. Cînd marfa era vîndută pe *veresie*, se obțineau chiar 23 de florini ungurești *turaua*. În 1804 Țumbru vinde la Brașov *safiane* cu 28 de florini ungurești *turaua*.

Între prețul de cost și prețul de vînzare se interpuneau cheltuielile de transport, de vamă și de prelucrare a pieilor (atunci cînd nu erau vîndute în stare brută). Astfel, dintr-o socoteală a lui Țumbru din 1805 aflăm că *turaua* de 10 piei de capră – cumpărate din Țara Romînească la prețuri variabile între 125-142 de parale bucata de piele, împreună cu cheltuielile de 10 parale la *tura* pentru transportul pînă la lazaretul Timiș – revine în medie la 35,90 de groși turcești sau 35,75 florini ungurești *turaua*, la care se adaugă vama de 80 de *aspri* la *tura*, 10 *aspri* chiria pînă la Săcele, 5,60 florini ungurești pentru lucratul lor cu scumpie la Săcele; așadar, *turaua* revine la 42,25 florini ungurești. Comisionarul I. Cincu își calcula la vînzarea pieilor un provizion de 1-2%. În privința cîștigului realizat la afacerile cu piei, aflăm că în anul 1785, la vînzarea a 21 de *turale* de *safiane* mari și mici „ulachia" și galbene – care la Rusciuc au costat 160,38 de groși, iar cu cheltuielile de transport și vamă s-au ridicat la 211,13½ groși turcești sau 186,31 florini renani – Țumbru a avut un beneficiu de 41,94% groși. În 1804, în tovărășie cu Ioan Vulea și Achim, Țumbru a cumpărat 4.104 de *cordovane* în valoare de 10.671 de groși sau 10.884,42 de florini ungurești, la cursul de 102 *aspri* groșul, și scumpie în valoare de 2.572,06 florini ungurești, pe care vînzîndu-le cu 15.292 de florini ungurești a realizat un cîștig de 1.836 florini ungurești.

Negoțul cu piei își avea grijile și riscurile sale. Pieile trebuiau căutate să nu aibă viermi, căci la lucru „se găuresc ca sita". Astfel de piei „provin de la caprele care mănîncă porumbare". Cei care grupau pieile în *turale* amestecau piei de bună calitate cu altele mai puțin bune, iar între pieile de iepure foarte multe erau defectuoase. La transport ele trebuiau puse în „arari", spre a nu fi udate de ploaie. Lipsa de orientare asupra pieței și mulțimea negustorilor care se îndeletniceau cu acest comerț aducea uneori un aflux de mărfuri care depășea posibilitatea de consum, ceea ce atrăgea o scădere a prețului: „În prezent nu există negustor la Viena care să nu posede 1.000 de *turale* de cordovane", spune Hagiopol în 1795. Consumatorii acestei mărfi, meșterii breslași, cu tehnica lor

învechită, nu puteau face faţă acestei avalanşe de materie primă. De aici concurenţa aspră între negustori. Ioan Cincu de la Sibiu e mereu cu ochii asupra marelui negustor Hagi Constantin Pop, străduindu-se să aibă marfă bună, spre a putea rezista concurenţei acestuia, căruia îi convenea să vîndă uneori mai ieftin sau să plătească o chirie de transport mai mare, compensîndu-se în marele volum al afacerilor sale. Pentru a reuşi să-şi desfacă mărfurile la un preţ mai bun, negustorii erau adesea nevoiţi să vîndă pe *veresie*, care îşi avea riscul său.

Afacerea cu piei trebuie să fi fost totuşi rentabilă, judecînd după marile cantităţi de piei şi scumpie care se aduceau din Ţara Romînească, Moldova, Oltenia, de la Vidin, Şiştov, precum şi din faptul că în acest negoţ se lăsau antrenaţi şi boieri ca serdarul Zamfirache Hagi Gheorghiu, care, întovărăşit cu negustorul craiovean Cerătescu, aducea *cordovane* craiovene la Sibiu, iar de aici le muta la Pesta, în vederea unui cîştig mai bun. Jianu îi cere lui Ţumbru să trimită un om cu practică la Craiova, ca să cumpere 5.000-6.000 de *safiane*, iar Teodoran Cincu din Bucureşti îi oferea 3.000 de piei de la *zalhana*. În 1795 s-au trimis de la Viena la tîrgul de la Lipsca peste 3.000 de *turale* de *safiane*. În 1796, Ţumbru aducea o dată prin vama de la Timiş 1.210 *cordovane*, iar altă dată, în 1800, vindea 4.104 *cordovane* şi arvunea în Ţara Romînească 2.570 de bucăţi de piei de capră şi *cordovane*. În mod frecvent desfăcea la Sibiu, în anii în care l-a avut pe Ioan Cincu comisionar, cîte 60-70 de *turale*.

A l t e m ă r f u r i. În afara mărfurilor despre care a fost vorba mai sus şi care formează obiectul celor mai multe scrisori din corespondenţa lui Ţumbru, acesta mai făcea comerţ de tranzit şi export şi cu alte mărfuri, cu direcţia: Moldova, Ţara Romînească, Veneţia, portul liber Triest, oraşele împărăţiei otomane (ca Zemlin, Novisad, Osec, Tîrnova, Trikala, incidental Constantinopol), precum şi import din aceste ţări şi oraşe către oraşele stăpînirii habsburgice. Acest comerţ era practicat atît pentru propria-i socoteală, cît şi în comision pentru socoteala prietenilor de comerţ. De asemenea, Ţumbru desfăcea alte mărfuri în mod permanent la Braşov, Sibiu, Timişoara, Pesta, Viena, unde avea corespondenţi şi comisionari, precum şi ocazional la diferitele tîrguri anuale ca: „Drăgaica” din Buzău, tîrgul din Mizil, Rîureni, diferitele tîrguri din Ardeal şi Banat – Braşov, Sibiu, Mediaş, Fotoc, Miercurea, Alba Iulia, Sebeş, Aiud, Deva, Arad, Timişoara, Lugoj, Ciacova, Şiria, Vîrşeţ, Biserica Albă, Panciova, Osec, Varadin, Pesta şi Viena. Uneori mergea personal la tîrguri, de exemplu la „Drăgaica”, unde îl însoţea socrul său Boghici, de cele mai multe ori însă îi trimitea pe „factorii” săi.

În Moldova Ţumbru trimitea coase comandate de la Graz, zahăr adus de la Fiume şi Veneţia, arsenic, *manganez*, mătase, ciorapi, piepteni, marfă braşoveană (velinţe, sfori, *pocroave*, găitane, lăzi), marfă veneţiană (hîrtie, *cipci* de Bologna, *filigene* pentru *zarfuri*, mărgean pentru metanii, *percal* pentru rase călugăreşti, cădelniţe, *teriac*, *confetto*, *canelinii*, anason, zahăr candel, rubine, granate, pistoale, flinte etc.). La Iaşi se pare că trimitea şi cărţile specificate în

factura lui Teodosie din 4 iunie 1780: lexicoane, enciclopedii, colecţia *Bizantinii*, Homer, *Halima*, *Telemach*, gramatici, pedagogii, calendare, mineie, octoihuri, „cinci cronici arabe” şi alte cărţi în numeroase exemplare.

Un client stabil al mărfurilor tranzitate de Ţumbru era Malacu Ioan Alivruli turnavitul din Piatra Neamţ, căruia Dimitrie Hagi Mihali Căţanu din Viena îi trimitea în special *alagea*, dar şi mătase, ciorapi, blănuri, mărfuri comandate la Triest. Drept clienţi ocazionali apar un Avram şi Lupu evreul din Focşani, cărora li se trimitea hîrtie, *afrat*, *conteria*, colane negre, rubine, zăbranice – adică *cipci* de Bologna, plumb, alice etc.

În Ţara Romînească, la „Drăgaică” desfăcea în 1787, în tovărăşie cu Boghici, 12 poveri cu marfă ca: *dril*, sfori, coase, pietre de in, *ţeluri, civit*, zahăr, avînd fiecare tovarăş un cîştig de 74,31 de florini ungureşti. Din Ţara Romînească aducea, cu ocazia călătoriei la „Drăgaică”, boi şi smalţ. „Drăgaica” pare să fi fost locul de întîlnire al negustorilor din ţinuturi mai îndepărtate, căci Ţumbru le vindea aici *civit* şi piper lui Nicolae Ţinţarul şi Nica Smeană, ambii aromîni din Şiştov. La tîrgul din Mizil făcea schimb cu Nedelea Rusiocli din Ploieşti, dînd *civit* contra tutun. Din Ţara Romînească aducea şi vin pentru cîrciuma pe care o ţinea la Braşov. Vinul era adus de obicei de la Mănăstirea Poiana. Acachie, stareţul mănăstirii, cerea de la Ţumbru cuie şi boiele, ba chiar şi planul bisericii. Dar şi Ştefan Iconomu, vameşul de la Cîmpina, care se îndeletnicea şi cu comerţul, îi trimitea lui Ţumbru poveri întregi de vinuri achiziţionate din Ţara Romînească. Ţumbru, ca mulţi alţi braşoveni, aducea vinuri şi din regiunea Craiovei. Jianu propune lui Ţumbru să-i trimită „10-15 buţi cu vin din viile sale de la Vulcăneşti şi Suţeşti”.

Ţumbru mai trimitea în Ţara Romînească şi Oltenia diferite obiecte cerute de prietenii lui de negoţ, pentru necesităţile personale sau gospodăreşti. Astfel, trimitea lui Jianu: „6 copuri cu ulei pentru boala sa, o oca de nevre, 2 ocale de icre”, ţoluri, straie, pietre de in, „o găleată cu mazăre”; lui Mitacu Nicolae Cutuli din Bucureşti: pietre de in, o piperniţă; lui Teodoran Cincu din Bucureşti îi trimitea: „2 pocrovii bune pentru cai şi 2 pături roşii”, „untură de urs, necesară pentru cal”, „sămînţă de cînepă, in, pesmeţi, ciubere”, legume, mazăre, fasole, un butoiaş cu ulei, 2 sobe de fier din Banat, o ploscă, găitane, vergele de fier comandate la un meşter fierar „pentru 15 ferestre din casa pe care vrea să o facă la vie la Roşu” (unde se refugia de ciuma din Bucureşti) – „vergelele să fie groase cît un *basparmac* şi lungi de 4-5 palme”; pentru T. Cincu tranzita „11 baloturi de postav voroslov” (de Breslau, n.n.), care-i soseau acestuia probabil de la Lipsca; lui Gheorghe Castrişiu şi Elefterie Ioan din Bucureşti Ţumbru le trimitea: 19 bucăţi de panglici, 2 butoaie cu zahăr în cantitate de 15 chintale, un balot cu *cîrmîz*, o cutie cu 10 tabachere, precum şi 5 colete cu marfă în cantitate de 2.175 de funţi, pe care le trimitea Nicolae Hagi Moscu din Viena şi pentru a căror tranzitare Ţumbru îşi calcula un provizion de 10 creiţari la suta de funţi; către „Mărgărit şi Elefterie Ioan & Comp.” trimitea 1.680 de ocale de păr de

capră de la Săcele; vătafului Mihail de la Cîmpina îi vindea 3 ocale de tutun cu un groș ocaua.

Și Țumbru, la rîndul său, primea servicii din partea prietenilor din București, precum și mărfuri de-ale acestora, pe care se străduia să le vîndă. Astfel, Teodoran Cincu îi trimitea ca delicatesă pentru masă 1.000 de melci primiți de la Arvanitohori (Arbanassi, lângă Târnovo, în Bulgaria, n.n.), pe care să-i împartă cu Boghici și Gianli, 2 ocale de măsline, 1 oca de caracatiță, o pereche de ghete, $7\frac{2}{8}$ coți de *onghiur sali* fin cu 3 groși cotul, un fes *cifle caic* fin cu 3,90 groși, 3 ocale de tutun cu 3 groși ocaua, blană de samuri pentru căptușeala giubelei sale, 14 ocale și 125 de dramuri de mătase de Trikala, „cu rugămintea de a fi vîndută”. Constantin Vasiliu din București îi trimitea lui Țumbru 400 de cozi de samur, care fuseseră cumpărate cu 40 de parale bucata spre a fi vîndute cu 25 de groși de bucata. Altă dată, Țumbru aduce de la Breaza „30 de chile de porumb”, de la Cîmpina cașcaval și urdă pentru prietenul său, Ioan Cincu din Sibiu. Elefterie Ioan din București îi trimite 2 poveri de *ristic*, adică 4 chintale de cîte 44 de ocale, cu 70 de groși chintalul. De la Veneția se aducea cositor, mercur, zahăr, *birlic*, lămîi, cafea ș.a. Marfa venețiană era însoțită pînă la Viena de către Gheorghe Safranu, apoi expediată la Sibiu lui Gheorghe Ioan Marcu, care – prin Țumbru – o trimitea mai departe în Moldova și Țara Romînească. Alexandru Barba din Constantinopol, prin intermediul lui Țumbru, trimitea postav fratelui Chiriac Barba din Viena, iar acesta trimitea altă dată 400 de loți de beteală de la Viena la Constantinopol, via București. De la Constantinopol, prin intermediul lui N. Plastara de la Triest, Țumbru primea mărgăritare bune, pe care voia să le dăruiască unei mirese. De la Constantinopol, prin intermediul lui Baila, se aduceau la Zemlin 2.000 de ocale de untdelemn cu 25 de parale ocaua, spre a fi desfăcut în socoteala lui Țumbru. De la Zemlin Țumbru primea șofran, arnici, ibrișin și desfăcea acolo, prin Mihail Dimitriu, *viguri*. Țumbru îi furniza prietenului Paicu din Zemlin trei blăni de miel negru pentru două *calpace* bosniace, iar lui Nicolae Mihail 300 de *rifi* de găitane din lînă de capră și astrahane valahe pentru *calpace*. La Vucovar, Țumbru trimitea *viguri* și aducea de acolo vinuri. La Novisad, Țumbru îi trimitea lui Mihail Cantari *viguri*, icre, *nevre*, iar acesta vindea pentru socoteala lui Țumbru untdelemn. De la Hagi Bogdan Hagi Vulcu din Novisad primea tabac de prizat, pe care apoi îl expedia lui Zisu Scandali la Botoșani, prin intermediul lui Săndulache Iasli, negustor de brașovenie, sau prin Atanasie Gane din Iași. De la Tîrnova și Trikala Țumbru aducea prin Ioan Paicu din Zemlin și Nicolae Ioan Riga seatișteanul – atunci cînd „dezordinile” albanezilor nu împiedicau transporturile – mătase *bohasiană*, ibrișin, arnici, șofran, *bogasiuri ortamavi*, *camhanele*.

Dintre toate orașele cu care întreținea relații de schimb M. Țumbru, nici unul nu se compară ca intensitate de viață comercială cu Triestul. Declarat port liber de austrieci încă din 1719, aici își dădeau întîlnire mărfurile din toate colțurile lumii: ceara moldo-valahă cu cea de Podolia, Smirna, Salonic, Rusia, bumbacul

de Hasan Paşa, Chircagaci, Kasaba, Smirna, Serres, cafeaua de Martinica, San Domingo, Alexandria, zahărul francez și cel de Lisabona, orezul milanez și cel de Ostilia, *alageaua* de Şam, Senegalia, Thira și Magnezia, mătasea de Brusa și Italia cu cea de Veria, Tîrnova, Trikala și Larissa, sineala de Marsilia cu cea de Caroline și San Domingo, săpunul de Creta, mărgăritarele de Constantinopol cu cele de „Cazacia”, piper, scorțișoară, cuișoare, lămîi, *limonsui*, untdelemn, *rozol*, migdale, fidea, macaroane, tămîie, alice, talere, solnițe, cositor, „pantaliria de care se atîrnă puștile”, mănuși de damă, mucarnițe, alamă, „salsaparile” etc. etc.

Cu toate aceste feluri de mărfuri făcea negoț Țumbru. Prin Casa de Comerț „Nicolae Plastara” din Triest – care avea totodată și o fabrică de *rozol* – Țumbru făcea comenzi de mari cantități de mărfuri. Ele erau aduse cu căruțele pînă la Petau, unde le lua în primire agentul Thadeus Stiegler. La Petau erau încărcate pe *șeici* – cumpărate, conform ordinului lui Țumbru, de către Mihali Canturi din Novisad – și purtate pe Drava pînă la Perleț, de unde căruțe închiriate de la Sebeș le duceau prin Timișoara și Sibiu către Brașov. Cînd nu se găseau *șeici*, mărfurile erau transportate cu căruțele prin Varadin și Novisad. De la Triest pînă la Sibiu mărfurile au făcut o lună de zile, aflăm dintr-o scrisoare. De la Graz, Țumbru aducea în tovărășie cu Gheorghe Ioan Marcu mii de coase, plumb, alice. De la Viena, bare de cositor și forme în care se toarnă cositorul, *scatoalce*, iar pentru nevoile sale o casă de fier, un serviciu de masă gravat cu numele său, șervețele de masă, cearceafuri, *Doppia scrittura*, carte de contabilitate ș.a. La Sibiu, Timișoara, Pesta și Viena, Țumbru avea magazii permanente de desfacere a mărfurilor. La Sibiu, comisionarii lui erau: Stamati Nedelcu Caromfil, apoi Ioan Cincu; la Timișoara: Hagi Trandafir Gheorghiu, Mihail Dimitriu, Ionache Gheorghiu („sluga” lui Țumbru), ruda sa Nicolae Ioan Riga, reprezentanța Casei de Comerț „Dimitrie Hagiopol și Pavel Iconomu”; la Pesta: Rizu Dormuși; la Viena: Gheorghe Turunța, Dimitrie Poshari și Casa „Hagiopol și Iconomu”.

Aceștia vindeau pentru socoteala lui Țumbru: *viguri*, *ghioțuri* adică pînză brașoveană, *cabanițe*, piatră acră, arnici, țoluri, straie, pînză groasă pentru șatră, pietre de in, pește, icre, *nevre*, *tutcal*, miere, caracatițe, *nerule de Komoran*, untdelemn, *limonsui* ș.a. La rîndul lor, comisionarii îi trimiteau lui Țumbru mărfuri spre a le vinde, fie pentru socoteala lor, fie pentru socoteala lui Țumbru. Astfel, Hagiopol din Timișoara trimitea vin „Ausbruch” cu 45-50 de florini *acovul* și vin roșu cu 6,30 florini *acovul*, iar Teodorache Ioan Cincu îi trimitea de la Arad vin de Miniș și vin „Ausbruch”. M. Dimitriu îi trimitea de la Timișoara *caliu* necesar pentru vopsitul arniciului, Hagi Trandafir Gheorghiu mătase ș.a.

Dacă între articolele cu care Țumbru făcea comerț cerealele nu apar decît incidental (grîul de Mirovo, de exemplu) nu este de mirare, căci pentru Austria acest fel de comerț începe să ia proporție abia după 1829, după Pacea de la Adrianopol, odată cu desființarea monopolului turcesc asupra cerealelor din Principatele Romîne. Ceea ce este surprinzător însă este faptul că negoțul cu vite

ocupă un loc modest. Din corespondența lui Țumbru aflăm că acesta aducea boi de la „Drăgaică”, rîmători (porci, n.n.) din Țara Romînească, că Mihali Gheorghiu Silapendi a sosit (din Țara Romînească) la Sibiu cu cei 400 de boi ai Citirilor, că David Popovici s-a dus să cumpere vite (în Țara Romînească), că un Achim a luat bani de la Hagi Constantin Pop ca să cumpere vite (din Moldova), dar și informația prețioasă dată de Hagiopol că la Viena compania „folosește 10.000 de galbeni pe săptămînă pentru cumpărarea și aducerea în fiecare săptămînă a cîte 1.000 de boi din Bucovina, Țara Romînească și Moldova, spre a putea furniza Vienei carne”.

Cu ocazia desfășurării activității comerciale, nu rareori se întîmpla ca tovarășii de negoț să intre în conflict. În asemenea cazuri, se făcea mai întîi apel la „onoarea de seatiștean” – cînd împricinatul era Țumbru –, apoi se constituia o comisie de judecată formată din negustori, în care intra cîte un epitrop al fiecăreia dintre părțile în litigiu, iar cînd nu se ajungea la aplanarea diferendului, se punea „forpot” pe marfa împricinatului și se ajungea în fața instanței judecătorești. Despre felul în care judecau aceste instanțe, aflăm dintr-o scrisoare din 1791 cum că „numai bogaților li se face dreptate”, iar dintr-o scrisoare din 1794 cum că baronul von Miller „Hofagent” (agent/consilier aulic, n.n.) a primit 12 galbeni pentru a aranja lucrurile în așa fel încît tovărășia pentru lînă a lui Țumbru cu Fotache să se desfacă, deoarece Fotache dăduse faliment, iar unul din creditori pusese „forpot” pe lînă; „Deoarece baronul are mulți și mari prieteni”, Hagiopol speră că Țumbru va avea cîștig de cauză, însă „nu e recomandabil să se apeleze la baron, deoarece avocații te amînă și te storc de bani”, ci e mai bine ca Raicovici să fie convins să ridice „Verbot”-ul pe cale pașnică.

Comerțul cu valori mobiliare

Cambii. Monede. În corespondența lui Țumbru întîlnim toate formele de plată pe care le cunoaște economia: plata mărfii prin marfă, plata în numerar, dar mai ales, ca forma cea mai frecventă, plata fără numerar sub diversele ei modalități: prin virament, compensație, bilet la ordin și cambie.

Prin cambii se reglementau plățile în relațiile internaționale. Nesiguranța drumurilor și diversitatea monedelor au făcut ca uzul cambiilor să ia mare extindere în plățile la distanță. În țările Imperiului Otoman drumurile erau împînzite de hoți. Numeroase sînt scrisorile care vorbesc de acest pericol în calea negustorilor. O scrisoare din 1791 ne relatează că hoții au încercat să intre chiar și în Uzunciova, spre a jefui tîrgul, „dar pașa i-a bătut”. Pe lîngă amenințarea hoților, se mai adăuga și aceea a „zurbagiilor”, care, profitînd de stările de război și de tulburările din sudul Dunării, îi atacau pe negustori. Pentru a face mai sigure transporturile, se recurgea la sistemul transporturilor prin caravană.

Organizarea rudimentară a băncilor austriece din acea vreme nu însemna deloc o înlesnire a plăților la distanță. Dintr-o scrisoare aflăm că banii depuși la 29 martie 1790 la casa băncii din Timișoara, spre a fi expediați la Viena, n-au

sosit nici la 31 mai, iar altă dată, în 1791, banii depuşi la „Kriegskasse” din Varadin spre a fi expediaţi la Viena au fost scoşi la Viena „numai cu mari lupte”, după o lună.

Nu numai nesiguranţa drumurilor şi insuficienţa organizării bancare, ci şi primitivitatea mijloacelor de transport şi proasta organizare a transportului contribuie la promovarea particularului deţinător de capital, a „bancherului”, într-un rol de frunte în economia vremii. Din cauza mijloacelor de transport, circuitul de transformare a banilor în mărfuri şi a mărfurilor în bani avea o durată foarte lungă, aşa încît, pentru a se vedea din nou şi mai curînd în posesia capitalului, negustorul se vede nevoit să apeleze la bancher. Acesta făcea pentru negustori încasări şi plăţi prin viramente, precum şi scontări de trate înainte de scadenţă. La Viena şi la Constantinopol Ţumbru avea în permanenţă bancherii săi, iar la Braşov el însuşi se îndeletnicea cu asemenea operaţii.

Ceea ce sporea posibilitatea de speculaţie cu cambii era faptul că trata indosabilă (adică emisă la ordinul prezentantului şi transmisibilă de la un proprietar la altul fără vreo limită) cunoştea deja în acea vreme o largă între-buinţare. Alături de trate cu scadenţa la un tîrg oarecare (de la Timişoara, Osec, Vîrşeţ, Slivno etc. – tîrguri ce par să fi funcţionat şi ca „tîrguri de poliţe”, nu numai de mărfuri), şi care îi obligau pe remitent şi pe trasat să se întîlnească la o anumită dată şi într-un anumit loc spre a efectua plata, întîlnim în documentele noastre şi trate indosabile, care, intrate pe mîinile bancherilor, devin un obiect de speculaţie ca oricare altul. Cu astfel de speculaţii, vînzări şi cumpărări de trate se ocupă şi Ţumbru.

Braşovul fiind la răscrucea dintre Imperiul Otoman şi cel austriac şi negustorii avînd permanent nevoie să facă plăţi într-o parte şi alta, Ţumbru se vede solicitat, încă din 1780, de către Ioan Paicu din Zemlin, precum şi de către Panaioti Hagi Nicu şi Constantin Vasiliu, ambii din Bucureşti, să se ocupe cu schimbul de cambii. Banii pentru cumpărări de cambii îi punea la dispoziţie Constantin Vasiliu, care avea legături la Curţile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi şi care golea uneori vistieria de sume pe care le investea în speculaţii cu cambii. Nevoile Curţii domneşti din Bucureşti de a face plăţi la Constantinopol puneau adesea Cămara domnească în legătură cu negustorii de cambii. Astfel, aflăm că Nicolache, cămăraşul domnului mazilit Moruzi, care cumpărase pentru Constantinopol 7 cambii de-ale lui Ţumbru în valoare de 15.000 de groşi, şi pentru care nu izbutise să încaseze la Constantinopol decît o parte din bani, ridică pretenţii faţă de vînzătorul cambiilor: „Banii trebuie plătiţi birtaman, căci el nu cunoaşte canoane şi reguli europeneşti cu privire la poliţe”. Pentru rezol-varea acestui incident, Ţumbru este sfătuit să trimită ca epitrop un sudit, căci „judecata cu sudiţii se poartă altfel decît cu raialele”.

Ţumbru schimba poliţe pentru Constantinopol, Serres, Tîrnova, Viena, Bucureşti, Braşov. Grija sa era ca schimbarea să se facă pentru acele localităţi unde cursul era mai convenabil. De aceea, Paicu îl informează permanent asupra

cursului cambiilor în diferitele localități pentru care făceau schimbul de polițe. Ca îndreptar servea Constantinopolul, „căci atunci cînd acolo cursul este ridicat, schimbările de polițe nu mai sînt convenabile”. Paicu îl îndemna pe Țumbru „să se străduiască pentru un cît mai mare gir de polițe” și să se mulțumească cu un provizion de numai 1%, căci „atunci cînd afacerea cu schimbări de polițe va atinge 100.000 de groși va avea un cîștig bun”. „Să nu țină seamă de termenul polițelor”, îl mai îndemna Paicu, ci „să iasă numai cu cîștigul de 4-4½”, pe când altă dată „să schimbe polițe pentru Serres cu un cîștig de 6%, iar pentru Constantinopol de 8%”. „Cu schimbările de polițe”, scrie Țumbru în 1794, a reușit el „să pună în mișcare piața noastră, foarte slabă, unde nu sînt nici bani, nici cumpărători”, căci numai el are posibilități.

Gustul de cîștig, dar mai ales criza de numerar – care, la un moment dat, în 1796, este acută pe piața Vienei – îi determină pe unii negustori și bancheri vienezi să se îndeletnicească cu speculații de cambii de dragul speculației, adică să facă dintr-un mijloc de plată un obiect de joc, un fel de „artă pentru artă” pe plan economic. Spre a ieși cel puțin temporar din impasul de numerar, case comerciale solide, „despre care n-ai fi crezut că se vor prăbuși vreodată”, încep să-și dea reciproc așa-numite „polițe economice”, accepte de complezență[38], nefondate pe vînzări și cumpărări, pe raporturi reale de datorie. Aceste polițe economice erau apoi negociate, puse în circulație. Or, dacă între cei doi parteneri care își semnau reciproc acceptele de complezență nu exista o obligație de plată, o asemenea obligație survenea în mod automat îndată ce polița intra în circulație în mîna unei a treia persoane, care odată cu transferul de poliță dobîndea toate împuternicirile asigurate de dreptul polițelor. Dar criza de numerar era generală – cauzată de nesfîrșitele războaie și de o anumită politică monetară – și ea nu putea fi rezolvată prin mijloace individuale și temporare, prin paleative ca polița economică, și astfel toate acele case comerciale care erau prinse în lanțul acceptelor de complezență se prăbușesc în bloc în faliment: „Faliții își justifică prăbușirea prin vinovăția altora, dar ei nu spun adevărul. Negustorii s-au prăbușit din cauză că fuseseră legați între ei cu vexelele lor economice, asemenea unui lanț, pe care și le dădeau unii altora, și din cauza aceasta toți au căzut în același timp”. „Falimentul valahilor de la Viena, printre care se află și Moscu cu taraful său” se ridică la cifra de peste 3.000.000 de florini: „Pînă în prezent au căzut la Viena paisprezece case comerciale de-ale noastre”, scrie Hagiopol lui Țumbru. Aceste case erau: „Nicolae Hagi Moscu”, „Pavel Iconomu”, „Nicu Dimitriu Tuna”, „Gheorghe Turunța”, „Dimitrie Psaras”, „Teodor Coiopol” (sau „Coiopavlu”), „Gheorghe Manu și Fiii”, „Eustatiu Arghenti”, „Fronim”, „Mammara”, „Constantin Mosca”, „Gheorghe Ruste”, „și alte case comerciale nemțești”. Urmarea imediată a acestui răsunător faliment a fost că pe piața Vienei, a Constantinopolului, a Serresului nu se mai acorda nici un fel de credit:

[38] Despre polița de complezență cf. K. Marx, *Capitalul*, III[1], p. 456.

„Chiar dacă s-ar spînzura cineva, tot n-ar putea găsi 100 de florini de împrumutat”, iar la Serres „nimeni nu găseşte să împrumute nici 10 groşi”. Ţumbru, deşi nu se afla prins în „lanţul poliţelor”, se luptă să ţină piept protestelor de poliţe de la Constantinopol şi Serres. Iar faliţii, unii fug la Belgrad sau la Şopron în Ungaria sau stau ascunşi, alţii intră în tratative cu creditorii sau ajung la închisoare, iar ceva mai tîrziu, unul din ei, Nicolae Hagi Moscu, trimitea candid giuvaere la Bucureşti lui Gheorghe Castrişiu. De pe urma falimentului lui Pavel Iconomu, bancherul său de la Viena, Ţumbru este păgubit cu 15.000 de groşi pentru care poartă proces cîţiva ani. Falimentul de la Viena nu era un caz unic. Corespondenţa din anul 1799 pomeneşte de falimentele de la Hamburg şi de pe alte pieţe din Germania.

În afară de comerţul cu cambii, Ţumbru mai practică şi comerţul cu monede, adică zaraflîc. Încă din 1781 încheie contract de tovărăşie cu Ioan Paicu pentru schimbări de monede. Dar abia din 1791 acest gen de comerţ ia mari proporţii în activitatea lui Ţumbru. „Zaraflîcul cu caragroşi şi ţvanţigi este mai avantajos decît marfa adusă de la Triest cu multă cheltuială”, observă Hagi Stan Jianu, care se bucură că Ţumbru „s-a hotărît să mai restrîngă negoţul pentru a avea bani mai mulţi pentru transporturi de monede la Constantinopol” şi dă „binecuvîntarea” sa acestui gen de comerţ. Jianu e dispus să-i trimită bani „ca să-i adauge la capitalul de la zărăfia din Constantinopol”. Pentru sporirea capitalului, îl îndeamnă pe Ţumbru să încaseze *veresiile* şi să vîndă ceva marfă, iar banii să-i folosească în afacerea cu monede.

Compania „Ţumbru” a avut la Bucureşti drept corespondenţi şi asociaţi la comerţul cu monede, rînd pe rînd, pe următorii: Panu Dimitrie, Hagi Nicu, Dimitrie Chiriţi, Stavru Spiru, Panu Steriu, Teodoran Cincu; la Constantinopol pe Baila, Gheorghe Shina, Mihail Vasiliu, Alexandru Vasiliu, Toma Constantin. În această tovărăşie, Teodoran Cincu avea depus un capital de 10.000 de florini în monede turceşti, adică 12.095,60 de groşi.

Cînd zaraflîcul era convenabil la Bucureşti sau cînd exportul monedelor către Constantinopol era interzis, comerţul cu monede se practica pe loc în Bucureşti. Dar şi la Craiova, Slivno, Serres şi Viena îşi desfăşura activitatea Compania „Ţumbru”. Astfel, Ţumbru dispunea să se trimită la Serres suforinii care nu se putuseră vinde convenabil la Constantinopol. Uneori, monedele turceşti erau trimise la Viena pentru a fi vîndute cu ocazia tîrgurilor anuale. Teodoran Cincu din Bucureşti îi scrie lui Ţumbru că „n-a reuşit să schimbe întreaga sumă de 1.000 de galbeni în *exindari* şi groşi vechi curenţi, ca să-i expedieze prin prahoveni, astfel încât să ajungă la Viena în timpul bîlciului «Jubilate», din cauză că zarafii au măturat aproape toate monedele”. De cele mai multe ori însă monedele erau trimise la Constantinopol. Cu ajutorul comisionarilor săi din Sibiu, Timişoara, uneori Viena, Ţumbru aduna de pe aceste pieţe monedele destinate a fi trimise la Constantinopol.

Comerțul cu monede cu care se îndeletnicea Compania „Țumbru” cuprindea în esență următoarele operații: de la București se trimiteau la Brașov monede turcești, cu ajutorul lor se cumpărau monede austriece din orașele Ardealului și ale Banatului, aceste monede erau trimise la Constantinopol, via București, spre a fi vîndute cu cîntarul la *taraphana*, de unde se obțineau în schimb monede turcești, iar acestea erau apoi remise prin polițe la Viena.

Care este explicația acestei plimbări în circuit a monedelor din Imperiul Otoman în cel austriac și invers? Fără îndoială că mobilul negustorilor care exportau monede dintr-un imperiu în altul era cîștigul. La fiecare preschimbare a monedelor realizau beneficii, însă condițiile care făceau posibil acest gen de afaceri erau: pe de o parte, faptul că țările nu aveau fiecare un sistem monetar propriu și că în fiecare țară circulau liber numeroase monede din diferite țări, iar preschimbările dintr-o monedă în alta erau foarte frecvente pentru a se putea face față diverselor plăți. Pentru marfa sa, un negustor voia plata într-o monedă, altul în altfel de monedă; cursul monedelor varia de pe o piață pe alta și era normal ca fiecare să dorească preschimbarea în moneda cu un curs mai bun. Relațiile comerciale dintre Imperiul Otoman și cel austriac activau circulația monedelor dintr-o parte în alta și necesitatea preschimbării lor. Din actele noastre reiese că un rol important în această circulație monetară au avut-o oierii săceleni și negustorii de porci. Și unii și alții aveau nevoie de monedă turcească îndată ce treceau munții, primii pentru întreținerea lor și a turmelor la pășunat, cei din urmă pentru a cumpăra porci din Țara Romînească și Moldova și a-i aduce pentru vînzare în Ardeal. Preschimbarea monedei austriece în monedă turcească se făcea la zarafi. Uneori, contra monedei austriece depuse la zarafi se primea o cambie care era încasată în monedă turcească la București sau Craiova, de la corespondenții de acolo ai zarafilor. Astfel, în corespondența lui Țumbru găsim adesea cambii trase de Țumbru asupra lui Jianu sau asupra lui Teodoran Cincu la ordinul săcelenilor, iar Ioan Cincu din Sibiu scrie lui Țumbru să-i trimită groși, „deoarece valahii au început să-i ceară, avînd nevoie să cumpere porci neîngrășați spre a-i pune la ghindă”.

Pe de altă parte, Austria, care scosese prima monedă de hîrtie încă din 1762 – așa-numitele „Bankozettel” –, se vede nevoită, din cauza nesfîrșitelor războaie și a crizei de numerar, să pună în circulație alte noi emisiuni de monede de hîrtie (în 1771 și 1785), care împreună cu prima emisiune atingeau valoarea de 44 de milioane de florini în bancoțidule. Începînd din 1792, pe măsură ce Austria intră din ce în ce mai adînc în războiul cu Franța, cheltuielile cu înarmarea, pierderile de oameni și pămînt golesc visteria și bancoțidulele nu mai au acoperire ca în vremea emisiunii lor, cînd puteau fi oricînd convertite în monedă metalică. Devalorizarea bancoțidulelor merge crescînd pînă la bancruta de stat din 1811, cînd valoarea monedei de hîrtie este redusă la o cincime, adică o monedă de

hîrtie de 5 florini renani a fost preschimbată cu un „Einlösungsschein” de 1 florin renan[39].

Ca în toate cazurile cînd o monedă de hîrtie depreciată se găseşte în circulaţie alături de o monedă metalică, moneda rea alungă pe cea bună. Astfel, negustorii din documentele noastre încep să strîngă moneda bună, moneda metalică, lăsînd circulaţiei moneda rea de hîrtie. Şi fiindcă valoarea metalică a monedelor pe care le strîngeau negustorii depăşea valoarea lor legală, ei preferă să vîndă la cîntar ca metal, argint sau aur la *taraphanaua* din Constantinopol monedele austriece, iar la Monetăria de Stat din Viena şi din Alba Iulia monedele turceşti.

Monedele turceşti care i se trimiteau lui Ţumbru din Bucureşti erau: groşi, *exindari*, *ecatondari* sau sutari, *ichilici* sau groşi „dubli”. Cu ele se cumpărau monede de argint austriece („gnosta”, cum li se spune în documentele noastre): *icusari* sau *ţvanţigi* (adică monede de 20 de creiţari), apoi *decari* (monede de 10 creiţari), *mariaşi* sau *decaeptari* (monede de 17 creiţari), „jumătăţi” de *mariaşi*, „sferturi” de *mariaşi* sau *şuştaci*, *eptari* sau *pitaci* (monede de 7 creiţari), *pentari* (monede de 5 creiţari), în *groşiţe* „fine” (monede de 3 creiţari). Unele din aceste monede erau din emisiuni diferite, astfel încât întîlnim *mariaşi* „vechi” şi „noi”, *icusari* „vechi” şi „noi”, *decari* împărăteşti şi „decari din alte regate”. Monedele diferitelor emisiuni erau de greutate inegală. Uneori monedele vechi erau mai uşoare din cauza uzajului circulaţiei, alteori monedele noi erau mai uşoare sau, în orice caz, de mai mică valoare, monetăria scăzînd titlul sau cantitatea de metal nobil cu fiecare nouă emisiune, în vederea unui beneficiu în favoarea statului. Dintre toate aceste monede de argint, cele mai căutate erau icusarii, care aveau mai mult argint, în timp ce decarii şi celelalte aveau „multă marda”, adică aliaj.

Vînzarea groşilor pe pieţele Ardealului şi Banatului şi cumpărarea de icusari şi alte monede de argint austriece de pe aceleaşi pieţe erau operaţii care necesitau multă alergătură şi osteneală. Groşii trebuiau mai întîi prefăcuţi în bancoţidule, cu acestea se cumpărau apoi icusarii, care nu totdeauna se găseau cu uşurinţă. Negustorii alergau pe la băcani, pe la case particulare, pe la tîrguri, în căutare de icusari. Şi, ca orice marfă, moneda aceasta cu cît era cerută de mai mulţi, cu atît devenea mai rară şi mai scumpă. Afacerea cu icusari contagiase toată negustorimea mare şi mică din oraşele împărăţiei austriece şi ale celei otomane, încît comerţul cu mărfuri, ba chiar şi cel cu cambii căzuseră pe al doilea plan. „Toţi s-au vîrît în gnosta şi nimeni nu vrea să cumpere poliţe”, scria Poshari de la Viena în 1792, iar Hagiopol de la Timişoara informează că la tîrgul de la Timişoara „vienezii lîngă marfa lor trăgeau tutun”, vizitatorii tîrgului nemaiinteresîndu-se de mărfuri, ci exclusiv de cumpărarea icusarilor. La Sibiu

[39] O.F. Jickeli, *op. cit.*, p. 120; Hilary Ritter von Habdank-Hankiewicz, *Bestimmungen über Münzwesen, Staatspapiergeld und Staatsschuld in Österreich* (Dispoziţii asupra monedei, bancnotei şi datoriei publice în Austria), Viena, K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1887, p. 58.

„negustorii aleargă turbaţi din prăvălie în prăvălie după icusari", care se găsesc greu, „fiindcă îi strîng ai noştri". „Ai noştri" erau: Hagi Constantin Pop, Manicati Safranu, Gheorghe Ioan Marcu, Dimitrie Dutca, Hagi Moscu, Anastase Cavalerul, Fotache Hagi Gheorghiu, Dumitrache Teohari ş.a., care „transportă întruna monede la Bucureşti". Între negustori se creează un fel de întrecere, care mai de care să trimită mai multe monede la Constantinopol. Teodoran Cincu îl stimula pe Ţumbru, care „se pricepe să prefacă pămîntul în izvor", şi îl îndemna să trimită cît mai multe transporturi pentru Constantinopol, „să nu se uite la cheltuieli mai mari, dacă se întîmplă, căci şi acestea sînt spre folosul lor, iar moara se învîrteşte mereu". Tot aşa de intens se practicau negoţul cu icusari şi transportul lor la Constantinopol şi de către negustorii din Serres, aşa încît se ajunge la un moment dat că nu se mai puteau face plăţi pentru Viena, capitalurile fiind investite în icusari; la fel la Craiova, unde „toţi aleargă după ţvanţigi".

Transportul monedelor între Braşov şi Bucureşti era încredinţat căruţaşilor „praoveni"[40] Trica Bobi, Ion Mare şi soţia sa Dobra, Niţă Măciucă, Vasile Măciucă, Vasile Putoare, sau se făcea de către Voicu Ciopală, omul de încredere al lui Boghici. Dacă la transportul mărfurilor erau utilizaţi în mod frecvent, ca şi în trecut, căruţaşii zărneşteni, la transportul monedelor erau preferaţi căruţaşii „praoveni", transportul monedelor fiind plin de riscuri din cauza hoţilor şi fiindcă uneori transporturile se făceau cu călcarea ordinelor prohibitive. Pentru transport căruţaşii încasau o chirie de 2‰ groşi şi adesea trebuiau „bine cinstiţi" pentru curajul lor de a înfrunta prohibiţiile. Pentru transportul monedelor de la Bucureşti la Constantinopol se formau caravane speciale, cînd se trimiteau multe poveri cu monede ale mai multor negustori, sau se încredinţau unor caravane care duceau mărfuri în acea direcţie. Caravanele erau bine păzite, căci hoţii erau mulţi şi îndrăzneţi pe drumurile împărăţiei otomane. Astfel, aflăm despre o caravană însoţită de cincisprezece *neferi* şi un *odabaş*, altă dată monedele se expediază la Constantinopol cu „calabalîcul domnesc", cu suita care se ducea să o aducă pe „stăpîna doamnă", soţia lui Mihail Suţu, sau se expediau cu caravane care mergeau la tîrgul de la Slivno. Întotdeauna transporturile erau însoţite de oameni de încredere ca: „tauccii" cunoscuţi din Arvanitohori, „oameni domneşti", Mustafa Bairactar, Tufecci başa, Gheorghe Scuma „cazacliul", Gheorghe Crahti „cazacliul", Nicolae Dimitrie „veneţianul" ş.a.

Drumul transporturilor de monede de la Bucureşti la Constantinopol ducea prin Zimnicea, Şiştov, Slivno, Adrianopol. La Zimnicea Compania „Ţumbru" îl avea drept comisionar care se îngrijea de preluarea şi predarea mai departe a monedelor pe Nicolae Dimitrie Iasli, iar la Şiştov pe Hagi Ilie Alexiu. De la Bucureşti la Constantinopol călătoria monedelor dura uneori mai mult de o lună. Altă dată ni se spune că de la Şiştov la Constantinopol călătoria a durat „de la 7

[40] Erau de fapt cărăuşi şcheieni, care îşi ziceau „praoveni" după drumul Prahovei pe care îl băteau.

martie pînă la 22-23 martie". Cheltuielile de transport se ridicau la 3,60 groşi de povară pentru distanţa Bucureşti – Zimnicea, „împreună cu vama", şi la 22 de groşi de povară pentru distanţa Zimnicea – Constantinopol. După cît se vede, aceste transporturi erau vămuite ca orice marfă. Monedele erau puse în pungi, pungile în butoaie sau în „caséle". Ţumbru primea recomandarea ca butoaiele să nu fie mai grele de 58-60 de ocale şi fiecare butoi să nu aibă mai mult de 9.000 de bucăţi de monede, „deoarece sînt greu de încărcat şi drumul e plin de apă". Monedele trimise de la Timişoara la Braşov sau de la Braşov la Viena erau adesea ascunse în saci cu făină, lînă, bumbac sau paţachină. Monedele trimise la Bucureşti erau descărcate la „hanul lor", adică la hanul lui Şerban-Vodă.

Asupra cantităţilor de monede trimise la Constantinopol ne informează diferitele bilanţuri încheiate cu asociaţii, corespondenţii, comisionarii. Astfel, din bilanţul cu Panu Steriu şi M. Vasiliu aflăm că Ţumbru a trimis între 3 ianuarie – 14 iulie 1792 monede în valoare de 31.734,22 florini renani şi a încasat de la Constantinopol 40.151,104 de groşi. Al. Vasiliu de la Constantinopol îi trimite lui Ţumbru o socoteală în valoare de 26.070,111 groşi pentru perioada 1 ianuarie – 6 februarie 1793 şi de 30.948,72 de groşi pentru perioada 6 – 21 februarie 1793, iar pentru perioada 21 februarie – 27 iunie 1793 o socoteală în valoare de 50.918 groşi. La 19 martie 1793, Teodoran Cincu primise de la Ţumbru icusari în valoare de 88.386 de florini şi trimisese 101.750 de groşi, iar în 6 aprilie alţi 67.000 de groşi. Între 19 decembrie 1792 – 27 februarie 1793, Ioan Cincu din Sibiu i-a trimis lui Ţumbru icusari în valoare de 22.153,52 florini renani. Şi permanent aflăm de cîte 30-36 de poveri cu monede ale diferiţilor negustori, trimise la Constantinopol. La *taraphana* monedele de argint se vindeau cu cîntarul, care cuprindea 5.000 de dramuri, adică o „ţeche". Cînd monedele erau predate cu numărul, unitatea de numărătoare era „mîna" sau „Wurf"-ul (aruncătură, n.n.), care semnifica obişnuit cinci monede, după numărul degetelor de la mînă. Astfel, 1.260 de mîini de eptari înseamnă 1.260 x 5 = 6.300 de bucăţi de eptari. Într-un singur act însă „mîna" apare cu semnificaţia de şapte monede.

Dintre monedele de argint vîndute la *taraphana*, preferate şi mai bine plătite erau icusarii. Cîntarul de icusari se plătea cu 1.090 de groşi, în timp ce cîntarul de decari numai cu 1.070 de groşi. Decarii erau de altminteri mai uşori decît icusarii. Alteori aflăm că *taraphanaua* plăteşte 9 parale, ba chiar numai 8 parale pentru dramul de decari. De la o vreme, *taraphanaua*, observînd că decarii au multă „marda", a refuzat să-i mai cumpere. Corespondenţii de la Constantinopol care aveau „raet" la *taraphana* au încercat să amestece printre icusari monede ce conţineau mai puţin argint, spre a le putea vinde. Şi sistemul a mers un timp, dar apoi încep să-i scrie lui Ţumbru „să nu mai trimită monede mici, pitaci, groşiţe, decari, mariaşi, deoarece nu sînt acceptate la *taraphana*". Ele se vînd „pe sub mînă", „cu greutate şi teamă". Monedele mărunte nevîndute la *taraphana* şi care nu puteau fi vîndute rentabil nici zarafilor din Constantinopol erau restituite la Braşov. La vînzarea de monede la *taraphana*, partea de cîştig a fiecărui asociat

aflăm că a fost de 1.076,57 florini, adică 1.346,24 de groși la un transport de monede în valoare de 40.151,104 groși, iar altă dată aflăm despre un cîștig de 2.153,54 florini renani la un transport în valoare de 31.734,22 florini renani.

Beneficiul rezultat la preschimbarea monedelor austriece în monede turcești și invers – *agio*, *laz*, *baș*, *hamură*, cu terminologia care apare în documente – varia între 27½-30% la București, între 8-20% la Craiova, între 15-20½% la Zemlin, iar la cumpărarea de icusari la Brașov, Sibiu, Timișoara, Viena se plătea un *agio* între ½-3%. Variația *agio*-ului depindea de raportul între cerere și ofertă. Cu cît o monedă era căutată de mai mulți și se oferea în cantități mai mici, cu atît și *agio*-ul se ridica, iar cererea și oferta erau determinate de circulația mărfurilor și a persoanelor. Astfel, aflăm că la Zemlin „*agio*-ul va scădea după deschiderea drumului” și că „a început să scadă (pentru icusari), fiindcă negustorii de porci au început să cumpere groși”.

Problema grea era găsirea celui mai avantajos moment pentru remiterea la Viena a groșilor încasați la *taraphanaua* din Constantinopol, căci cursul florinului varia permanent. Şi, deși variațiile acestea nu erau prea mari, totuși, raportate la cantitățile de monede ce trebuiau remise, repercusiunile erau sensibile, așa încît nu e de mirare că scrisorile sînt pline de informații asupra cursului groșului sau al florinului și că acest curs constituia busola asupra căreia se concentrau atenția și îngrijorarea acestor speculanți de valori mobiliare. Variațiile cursului erau uneori binevenite pentru unii corespondenți de la Constantinopol mai puțin corecți, care tărăgănau remiterea groșilor sub pretext că nu este convenabil cursul florinului. Între timp, aceștia utilizau groșii în afaceri personale și refuzau adesea de a plăti o dobîndă la acești bani, ceea ce determină uneori Compania „Țumbru” să schimbe corespondenții de la Constantinopol. Așa s-a întîmplat cu Al. Vasiliu, „cîinele de arvanit”, cum îl batjocorea Teodoran Cincu.

Plățile între Viena și Constantinopol se reglementau prin cambii. Interesul celor din Viena și, în general, al celor din Imperiul Habsburgic era ca prețul groșilor de pe piața Vienei să crească, deoarece ei aveau de vîndut groși sau cambii de groși, iar interesul acelorași negustori care aveau de remis florini de la Constantinopol la Viena era ca pe piața Constantinopolului florinii sau cambiile de florini să scadă. Or, lucrurile se întîmplau tocmai invers: groșul era în continuă scădere pe piața Vienei și în general a Transilvaniei, iar florinul era în continuă urcare pe piața Constantinopolului. Așa încît vînzarea groșilor în orașele austriece nu mai era rentabilă la un moment dat, și tot așa de puțin rentabilă era și remiterea de la Constantinopol a sumelor obținute din vînzarea icusarilor la *taraphana*. Astfel, compania se vede nevoită să-și întrerupă pentru un timp activitatea de zaraflîc.

În timp ce cursul florinului la Constantinopol se ridică de la 45½ (la 11 februarie 1792) la 54½ de parale florinul (la 17 iulie 1793), cursul groșilor la Viena scade de la 81 de florini suta de groși (la 13 aprilie 1792) la 71 de florini

suta de groși (la 20 mai 1793). Situația se agravează în anii următori. Florinul ajunge la Constantinopol la 60½ de parale (10 iunie 1706), iar suta de groși la Viena la 60 de florini (25 iulie 1794). Care este explicația scăderii groșului în Imperiul Habsburgic și a urcării florinului la Constantinopol? Din cauza nesfîrșitelor războaie, în Austria era mare criză de numerar. Corespondența din anii 1793-1794 e plină de lamentații asupra acestei crize, a „siclet”-ului, a „chesat”-ului, a „stenahoriei” de bani. Aceleași plîngeri se auzeau nu numai din orașele austriece, ci și din București, Serres, Salonic și de peste tot unde la consecințele războaielor ruso-turco-austriace se mai adăuga și consecința spolierilor stăpînirii otomane. În țările romîne lucrurile se mai complicau din cînd în cînd și din cauza schimbării domnilor, care avea ca urmare lipsa de bani și de polițe pentru Constantinopol: „În prezent, din cauza schimbării domnilor, polițele pentru Constantinopol lipsesc, iar banii fiind ridicați, e o mare criză de bani”, scria Teodoran Cincu în 1793, iar altă dată, în același an, se plînge că a găsit greu polițe „din cauza mutării domnului Mihail Suțu la Iași și a venirii la București a lui Al. Moruzi de la Iași”, și că „în ultimii douăzeci și cinci de ani n-a fost niciodată o criză de bani ca acum”.

Războaiele și criza de numerar slăbiseră importul austriac[41] și deci și nevoia de plată peste graniță, de aceea cambiile de groși nu mai erau căutate nici de importatori și nici de speculanții de cambii, care se vîrîseră în afaceri cu icusari, ce păreau mai rentabile la un moment dat. Astfel că pe piața Vienei era excedent de polițe de groși, precum și de groși, și deficit de monedă austriacă – „mulți vînzători și puțini cumpărători” –, ceea ce duce inevitabil la scăderea cursului groșilor. Pentru a înjgheba ceva numerar, negustorii erau nevoiți să vîndă la un preț foarte scăzut cambiile de groși sau groșii cu care voiau să cumpere icusari, sau uneori erau nevoiți „să economisească” polițe, adică să-și dea unii altora accepte de complezență, spre stupoarea unui negustor corect ca Teodoran Cincu, care spune că nu și-ar fi închipuit vreodată ca două „case onorabile” ca aceea a lui Poshari și a lui Manoli (Emanoil Teodoru) să recurgă la acest procedeu. La vînzarea de polițe, lipsa de numerar și abundența de polițe duc la o creștere a scontului sau „polițiaticului” pînă la 2½%. „Groșul a ajuns într-o stare nenorocită. Dacă cineva ar dori să vîndă groșii pe bani gata, chiar la cursul de 68 de florini (suta de groși), i-ar fi imposibil, din cauza marii crize de numerar curent”; „Aici, ca și în multe alte părți, se află o sută de vînzători și numai zece cumpărători”.

La Constantinopol situația se prezenta exact invers decît la Viena. Acolo erau „buluc de bani” și cambii puține, ceea ce duce la urcarea cursului florinului. „La Constantinopol au sosit multe corăbii cu bani”, de aceea cambia Vienei va urca, observă M. Vasiliu de la Constantinopol. În timp ce Austria era ocupată cu

---

[41] Asupra raportului dintre cursul schimbului şi import-export cf. K. Marx, *Capitalul*, III^2, pp. 546, 550.

războaiele și exportul ei în Orient scădea, Anglia și Olanda își continuau nestingherite comerțul lor cu Levantul și expansiunea consolidată cu mult înaintea Austriei. De aceea, corespondenții lui Țumbru propun adesea să facă remiteri de bani cu cambiile Angliei sau Olandei, care erau la un curs mult mai favorabil.

Situația groșilor pe piața Vienei se agravează și din alte motive decît criza de monedă austriacă și abundența groșilor și a cambiilor de groși. Zaraflîcul cu groși nemaiaducînd nici o „pricopseală”, negustorii și zarafii încearcă speculația cu galbeni. „Cursul e prost”, observă Hagiopol, „la poșta trecută cambiile s-au cumpărat la cursul de 73 de florini suta de groși”; „Altă dată, la o singură poștă de la Constantinopol s-au cumpărat 60.000-80.000 de groși, iar acum se cumpără numai 5.000 de groși la o poștă”; „Aceasta se datorează faptului că au sosit peste 60.000 de galbeni”. Așa cum un timp fusese o goană după icusari, acum începe goana după galbeni, indiferent că galbenii erau turcești, austrieci sau olandezi: „Atît nemții, cît și grecii, *razoclii* (sîrbii) și alte neamuri aleargă cu galbeni”; „Groșul a ajuns aproape de bătaie de joc” și cursul său va scădea pe piața Vienei, „din cauza marelui avans de galbeni”; „Avansul galbenilor se datorează faptului că toți se ocupă cu acest zaraflîc”; „Piața Vienei se găsește într-o mare dezordine și nimeni nu se poate orienta și nu poate face speculații ca în alți ani. Aproape orice marfă se vinde sub preț. Această nenorocire provine de la urcarea galbenilor. La Constantinopol, toți acei care au posibilitatea să dea galbenii la taraphana primesc în schimb – cu ajutorul lui *taraphana efendi* – nesfiele pe care le duc la Serres și le vînd. La fiecare nesfia cîștigă 5 parale, încît un galben costă aproape 8 groși”, scrie Hagiopol.

Această speculație cu galbeni îi trezește o comparație cu „nenorocita noastră patrie” – Seatiște: „Aceasta se aseamănă cu hanelele nenorocitei noastre patrii. La început au fost 220 de hanele și fiecare hanea era plătită cu 240 de groși, acum le-au făcut la 180 și se plătesc cu 460 de groși. Pe față taie și pe ascuns fac altceva”. Birurile pe care turcii le aplicau comunelor subordonate puterii și silniciei lor erau repartizate pe „hanele”, pe case, familii, gospodării. Samavolniciile comise de turci au dus la exod și depopulare. Din unele scrisori ale noastre se vede clar că cei rămași trebuiau să plătească bir și pentru membrii fugiți. Totuși, se vede că depopularea era așa de evidentă, încît stăpînii otomani vor fi acceptat să considere ca redus numărul caselor birnice, însă, cu perfidie, se compensau pentru ceea ce pierdeau din reducerea „hanelelor” printr-un spor al birului pe fiecare casă, ba chiar aveau grijă să realizeze o „supracompensație”.

Prefacerea galbenului în *nesfiele* reducea valoarea nominală a monedei, însă îi sporea valoarea reală prin jocul speculației. Galbenul se vindea cu 5-6 groși, însă, transformat în *nesfiele*, ajungea la 8 groși, dînd un cîștig de 2-3 groși: „Mulți negustori de la Viena, aflînd că în Turcia galbenul se găsește la cursul de 7 groși și 10 parale, au înnebunit și toți s-au pus în mișcare, calculînd și un cîștig de 55%”. „Acum cinci zile au plecat doi negustori la Constantinopol cu 50.000

de galbeni în care sînt și amanete străine", scrie Hagiopol. Se teme că „groșii vor scădea și mai mult din cauză că galbenii sînt zilnic scoși afară". La Sibiu „valahii aleargă din casă în casă să cumpere galbeni, plătind 10 creițari *laz*". „Valahii cumpără galbeni și îi vînd la lazaret cu 13 groși și 19 aspri la două bucăți". Pînă și „opincarii săceleni cumpără galbeni împărătești la Brașov și îi duc în Țara Romînească și Moldova, unde se vînd bine". În 1793 Țumbru trimitea în repetate rînduri galbeni la Constantinopol prin curierul rus. În 1795 se mulțumea mai mult să procure galbeni pentru Teodoran Cincu din București. Dintr-o scrisoare din 5 noiembrie 1795 aflăm că Țumbru are înțelegere cu T. Cincu să-i trimită acestuia galbeni în valoare de 3.000 de groși pînă la 20 noiembrie, iar Ioan Cincu din Sibiu, prin intermediul lui Țumbru, trimite mereu vărului Teodoran Cincu din București „gropuri" cu galbeni olandezi, împărătești ș.a.

La un moment dat nu mai era „mare pricopseală", cum scria I. Cincu în 1795, nici la zaraflîcul cu galbeni, „căci la București galbenul se vinde cu 7 groși", iar Hagiopol, de asemenea, scria că „nu e nici o afacere să se ocupe și de galbeni", deoarece se găsesc greu și cursul lor nu va urca „din cauză că împăratul folosește numai galbeni pentru război și galbenii sînt ținuți pentru Reich, iar altă monedă, adică *banco*, nu poate fi folosită". De altfel, zaraflîcul cu galbeni era adesea împiedicat și de măsurile prohibitive luate de stat cu privire la exportul galbenilor, cum se vede și din scrisori, în 1794. Altă dată apare cum că „galbenii nu vor mai avansa la Constantinopol, potrivit unui firman care oprește să fie vînduți cu peste 7 groși". Măsurile prohibitive pentru galbeni erau binevenite pentru negustorii ce aveau de vînzare groși și cambii de groși, al căror curs scăzuse și din cauza zaraflîcului cu galbeni.

Taraphanaua din Constantinopol preschimba galbenii nu numai în *nesfiele*, cum am văzut mai sus, ci și în *funduclii*, și se pare că Țumbru meditase la o asemenea afacere cu *funduclii*, căci Hagiopol îi atrage atenția că „întreprinderile unora cu funduclii sînt fără nici o bază și ca niște ouă goale. Afacerea cu funduclii o poate face numai acela care are pe cineva prieten la «Münz» la Constantinopol, unde duce galbenii de la Viena și primește funduclii".

În 1796, Țumbru trimitea galbeni la București și la Constantinopol spre a fi preschimbați în groși și mai ales în *exindari*. Dintr-o socoteală din 30 iunie 1796 aflăm că Țumbru a trimis la Constantinopol 1.000 de galbeni *mageari* în valoare de 7.000 de groși, apoi 492 de galbeni *mageari* în valoare de 3.452,90 de groși. Țumbru trimitea și *suforini*, dar aceștia n-au fost schimbați, deoarece „nu i s-a dat mai mult de 20 de groși de suforin". Elefterie Ioan din București îi scria lui Țumbru că între galbenii pe care i-a trimis a găsit mulți răi „mardades" și că după ce va vinde galbenii și va încasa de la Curte bani pentru cambiile vîndute, cu aceste sume va cumpăra „gnosta" grei pe care-i va trimite la Brașov. Acești „gnosta" erau *exindarii*. În 1796, Elefterie Ioan și Teodoran Cincu îi trimiteau lui Țumbru, în schimbul galbenilor primiți de la acesta, *exindari* vechi „de arada" sau „curenți", *exindari* vechi grei de 8½ dramuri și *exindari* „de-ai

sultanului Mustafa”. Pentru aceştia din urmă se plătea un *laz* mai mare, de unde se poate deduce că erau mai grei şi cu un titlu mai mare în argint. *Exindarii* erau trimişi la topit la monetăria din Bălgrad (Alba Iulia), prin intermediul lui Manicati Safranu. Despre procedeul acesta de a da monede turceşti la topit la Alba Iulia găsim numeroase referinţe într-un registru-copier de scrisori provenit de la negustorul sibian Manicati Safranu.[42] Afacerea cu *exindari* nu durează mult, deoarece se plătea *laz* mare pentru ei şi se găseau greu la Bucureşti: „lipsa se explică prin faptul că sînt transportaţi la Constantinopol”. Exportul *exindarilor* din Ţara Romînească era uneori prohibit. Astfel, Elefterie Ioan îi scria lui Ţumbru la 16 mai 1796 că nu i-a putut expedia cele 10 poveri cu *exindari* vechi „deoarece domnul a dat poruncă aspră ca nimeni să nu îndrăznească să scoată din interior asemenea monedă”. „Unii au încercat să scoată autorizaţie, dar n-au reuşit”, scria la 24 mai Teodoran Cincu, el „va trimite pe ascuns prin prahoveni de încredere, Niţă şi Ghiţă Măciucă, care trebuie bine cinstiţi”, iar Elefterie Ioan scria că *exindarii* grei se găsesc cu greutate, căci toţi aleargă după ei ca nişte turbaţi şi le urcă preţul în fiecare zi.

Odată cu devalorizarea groşilor pe piaţa Vienei, din cauza marii lor cantităţi, din cauza „avansului” de galbeni şi din cauza crizei de numerar austriac, valoarea metalică a groşilor ajunge să depăşească valoarea legală de circulaţie, şi atunci negustorii preferă să-i vîndă după greutatea lor metalică la Monetăria de Stat din Viena, unde se plătea cu 2% mai mult decît la monetăria din Alba Iulia. La 8 septembrie 1794, Ţumbru îi trimitea lui Hagiopol la Viena 15 pungi cu groşi, fiecare pungă avînd 1.000 de groşi turceşti ascunşi în butoaie cu paţachină, căci „groşii sînt interzişi şi urmăriţi”. „În Valahia şi acum recent, la Seghedin, au fost prinşi 6.000 de groşi, pentru care mulţi au fost aruncaţi în închisoare, deoarece ei trec groşii pe aici (prin Viena) şi le dau drumul jos (în Imperiul Otoman)”. „Groşii prinşi la Seghedin au fost ai tînărului Damciu”, care „ducea banii lui Daniel şi Iani Lazăr. Aceştia au fost ridicaţi de oamenii trimişi de Comitatul din Timişoara şi duşi la închisoare, de unde au scăpat numai cu multe daruri”.

Dar Ţumbru nu aduna groşii pentru a-i trimite peste graniţă, ci la topit, la Monetăria de Stat din Viena. Procedeul era practicat şi de alţii. Hagiopol îl sfătuieşte pe Ţumbru să trimită groşi şi „dacă va vedea că din aceasta iese o bucată de pîine îi va mai cere să trimită”; cei 15.000 de groşi vînduţi la monetărie au cîntărit 969 de mărci şi 6 loţi şi Hagiopol a încasat pentru ei 10.763,23 de florini curenţi; altă dată îi scria că groşii daţi la „Münzamt” au costat 72 de florini suta de groşi, fără cheltuieli; crede că groşii daţi la topit

---

[42] SJAN Sibiu, fondul „Protocol de scrisori”, 1796 noiembrie 4, pp. 273, 278-279, 238. De aici aflăm că monetăria din Alba Iulia plătea 24 de florini renani pentru marca de argint rezultat din moneda turcească şi că plata se efectua în ⅔ bancoţidule şi ⅓ monedă de argint curentă, scoasă din argintul groşilor topiţi.

„n-au fost toţi de-ai sultanului Selim, ci au fost şi groşi de-ai sultanului Mustafa, mulţi *raguzi*, rupii, jumătăţi de groş, precum şi parale”; de asemenea, printre groşii daţi la topit se aflau şi *exindari*. Altă dată, Ţumbru trimite la monetărie 13.750 de groşi care au cîntărit 874 de mărci şi 8 loţi „de argint ai groşilor”, iar din argint curat „probă de Viena” au ieşit 409 de mărci şi 4 loţi, „care au costat 9.673,53 de florini”. Din această sumă scăzîndu-se cheltuielile de 22,12 florini, rămîn *neto* 9.651,41 de florini. Ceva mai tîrziu, Hagiopol primea de la Ţumbru o ladă cu 7 săculeţe cu 8.000 de groşi, pentru care a avut neplăceri, deoarece căruţaşii pierduseră „ţidula eliberată de vama din Pesta pentru Viena, dar s-au descurcat cu cîteva portocale şi lămîi dăruite prietenilor şi astfel au putut lua banii în primire”. De data aceasta, monetăria i-a amînat cu topirea monedelor pe săptămîna următoare, „deoarece la monetărie se află o mare cantitate de monede pentru topit, necesare la baterea noilor monede de 6 creiţari şi de 12 creiţari, pentru nevoile statului”. Cei 8.000 de groşi au cîntărit la monetărie 510 mărci. Monetăria amîna plata sub pretext că n-are timp sau bani în casă, dar aceste pretexte vor fi înlăturate de „başa Arghir”, îl asigură Hagiopol pe Ţumbru, care cunoştea prea bine coruptibilitatea funcţionarilor austrieci. Pentru cei 8.000 de groşi monetăria a plătit 175 de taleri a 2,3 florini talerul, rămînînd să mai plătească echivalentul sumei de 5.603 florini.

Deoarece monetăria din Viena tărăgăna plăţile şi nu plătea mai mult de 23,36 de florini pentru marca de argint, Hagiopol face înţelegere cu „un neamţ” (probabil din Germania) să dea groşii la topitoria „de acolo”, care plătea 24 de f1orini marca, Ţumbru avînd astfel un cîştig de 24 de creiţari la fiecare marcă. Din altă scrisoare aflăm că Hagiopol a vîndut groşii lui „Frank & Comp.” şi lui Weinmann cu 23,54 de florini marca. Cantitatea de 9.400 de bucăţi de groşi a cîntărit 599 de mărci şi 5 loţi şi a fost evaluată la 6.656,50 de florini. Înainte de vînzare, Hagiopol îşi exprima speranţa că vor avea un cîştig bun, „deoarece 100 de groşi cîntăresc 6 mărci şi chiar 6¼ mărci”. Dintr-o scrisoare de la 22 iunie 1795 aflăm că 5.000 de groşi daţi la monetărie au cîntărit 317 mărci şi 5 loţi, iar la topire au dat 148 de mărci, 5 loţi şi 3 *cvintlicuri* de argint curat, care la preţul de 23,36 de florini marca fac 3.501,16 florini. Unii negustori aduceau „groşi vechi din Bosnia, şi se pare că în regiunea de acolo groşii nu sînt falsificaţi, căci *münz*-ţidula arată că aceşti groşi costă 72¼ de florini suta”. Dintr-un document aflăm că unii negustori din Bucureşti duceau groşi la topit chiar la Lemberg.

Atît din corespondenţa lui Ţumbru, cît şi din celelalte documente cuprinse în *Catalogul documentelor greceşti de la Arhivele Statului Braşov* pot fi scoase multe concluzii cu privire la circulaţia monetară, la valoarea şi raporturile dintre monede. Din documente luăm cunoştinţă de cursul comercial al monedelor, de cursul pieţei, care nu coincide cu cel oficial şi care fluctuează uneori chiar în interval de cîteva ore, sau, în orice caz, cu fiecare poştă. Sosirea poştei de la Constantinopol la Viena era pentru viaţa comercială de atunci un eveniment capital, hotărîtor în tranzacţiunile ce urmau. Poşta aducea informaţii despre

cursul de la Constantinopol, dar totodată punea pe piață cambii a căror cantitate influența cursul monetar.

În documentele de care ne ocupăm moneda turcească de bază este groșul, adică ceea ce turcii desemnau sub numele de „guruș", iar europenii „piastru". Expresii ca: groși „vechi", groși „noi", groși „curenți", „groși de-ai sultanului Selim", groși „tari în zloți" indică emisiuni diferite ale monedei turcești „guruș". Ca semn grafic pentru groși apare însă uneori $\lambda_\alpha \lambda_\varsigma$ – adică *aslani*, alteori *γρσ* – adică groși. Într-o scrisoare din 2 septembrie 1792 găsim: „am primit polița de 4.000 de groși, zic $\lambda_\alpha \lambda_\varsigma$ 4.000", iar într-o totalizare de sume din 11 octombrie 1792 găsim în original: „$\lambda_\alpha \lambda_\varsigma$ 13.728,99", pe când în copia aceluiași act: „γρσ 13.728,99". Oscilația în desemnarea grafică a groșului vine probabil din confuzia care se făcea adesea între moneda turcească „groș" („guruș", „piastru") și moneda olandeză „arsanlu-guruș", „talerul-leu". Această din urmă monedă apare doar în într-un act din 1746, cu explicația „groși noi, adică aslani", precum și într-o scrisoare adresată lui Țumbru, în care este solicitat să achite 288 de florini pentru 400 de *aslani* împrumutați la Seatiște de către mama sa.

Ca submultipli ai groșului apar *asprul* și paraua, un groș având 120 de *aspri* sau 40 de parale. Din faptul că *asprul* nu apare niciodată între monedele ce se dădeau la topit pentru extragerea argintului, se poate deduce că *asprul* în acea vreme nu era monedă de argint, ci probabil de aramă. Denumirea de „aspru" o poartă în documentele noastre și submultiplul florinului unguresc, un florin unguresc având 100 de *aspri*.

Alte monede turcești care apar în acte: „jumătăți de groș" (monede de argint de 20 de parale, cunoscute sub numele de „irmilici"), *exindari* (monede de argint de 60 de parale, cunoscute sub numele de „altmîșlîc"). În actele noastre e vorba de trei sau poate chiar patru feluri de *exindari*, diferiți ca greutate și titlu, astfel fiind: *exindarii* „ușori", *exindarii* „vechi de arada" sau „curenți", *exindarii* „vechi grei" de 8½ dramuri și *exindari* „de-ai sultanului Mustafa". Găsim apoi *ichilici* sau groși „dubli" (monede de argint de 80 de parale), *ecatontari* sau „sutari" (monede de argint de 100 de parale, cunoscute sub numele de „iuzluci"), *beșlici* (monede de argint de 5 groși).

Ca monede de aur turcești întîlnim în acte: *nesfiele*, *funduci* sau f*unduclii* (un galben *funduc* valorînd 10½ groși în anul 1816 la Brașov), galbeni „politika" sau „constantinopolitani" („stamboli", valorînd 8 groși bucata în anul 1816; în 1822 se vindeau la București cu 11 groși și 9½ parale – 11 groși și 14½ parale dramul), galbeni „misir" (valorînd 7 groși bucata în 1816), *mahmudele* (valorînd 25 de groși bucata în 1821 și 1824), *dodecari* (monede cunoscute sub numele de „onichilici", valorînd în 1830 aproximativ 3 florini „valută vieneză" bucata), *rubiele*, galbenul „Mustafa" (despre care aflăm că a costat în 1833 9 florini „valută vieneză" dramul).

Dintre monedele austriece, cea care revine mai des în actele noastre este florinul, în diverse expresii: florini „renani", florini „nemțești", florini „de

argint”, florini „de Viena”/„vienezi”/„valută vieneză”, florini „convenționali”, florini „în hârtie”/„în bancoțidule”, florini „în *Einlösung*”. Expresiile desemnează uneori moneda metalică, alteori moneda de hîrtie, de foarte multe ori o monedă de calcul. În special în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea moneda metalică devenise rară. Lamentațiile asupra rarității florinului și a afluenței „hîrtiilor”, adică a bancoțidulelor și a „leterelor” cambiale, sînt frecvente în actele noastre. În 1762 statul austriac pusese în circulație primele mostre de hîrtie – bancoțidulele –, după care urmează alte emisiuni în 1771, 1785, 1796, 1800, 1806. În 1811 și 1813, bancoțidulele sînt înlocuite cu „Einlösungsscheine” și „Anticipationsscheine”. Banii aceştia de hîrtie cu curs forțat care au circulat între 1811-1858 apar adesea în actele noastre cu denumirea de „florini valută vieneză”. În actele noastre în legătură cu zaraflîcul, florinul nu apare ca obiect de speculație, nici ca monedă, nici ca metal vîndut la *taraphana*, cu excepția unui act din 1800, în care se vorbește de *agio*-ul cu care se vinde la Viena „moneda convențională”. Multe din actele noastre ne arată că plățile se făceau adesea în diverse alte monede, însă calculul se făcea în florini.

Submultiplul florinului renan era creițarul, un florin renan avînd 60 de creițari. Creițarii erau de argint, dar și de aramă. Piesele de 20 de creițari erau uneori numite „țvanțigi” (cunoscute în studiile monetare și sub numele de „husoși”), dar de cele mai multe ori „icusari”, printr-o derivare de la „eikosi”, care în limba greacă semnifică numărul *20*. Piesa aceasta de 20 de creițari nu trebuie confundată cu moneda turcească *icusar* sau *irmilic*. Piesele de 17, 10 și 7 ori 5 creițari sînt denumite cu termenii grecești „decaeptari”, „decari”, „eptari”, „pentari”. *Pentarii* nu trebuie confundați cu moneda turcească „pentar” sau „beşlic”. *Decaeptarii* apar și sub numele de „mariași”. Existau și „jumătăți de mariași”, precum și „sferturi”. „Sferturile” de *mariași* apar într-un act și sub numele de „șuștaci”; întîlnim *șuștaci* „vechi” și *șuștaci* „noi”. *Eptarii* se mai numesc „pitaci”. Existau și monede de 3 creițari, numite „groșițe”. Într-un act nedatat, probabil din 1790, apar și monedele „triantari” (probabil piese de 30 de creițari), iar într-un registru din 1801-1802 monedele „exari” și „icositesari” (cea dintîi de 6 creițari, cea din urmă de 24 creițari). În catastihul lui Țumbru apare moneda „vonaș”, care circula în anii 1776-1777, avînd valoarea de 51 de creițari.

Afară de florinul nemțesc, întîlnim frecvent florinul unguresc, care valora 50 de creițari și care servea adesea și ca monedă de calcul; apoi florinul olandez, florinul „de Amsterdam”, florinul „de Rotterdam”; 100 de florini olandezi valorau 83 de florini „de Viena” în 1792 la Brașov, iar la Constantinopol, în același an, un florin olandez varia între 39-42 de parale. Un florin „de Olanda” avea 20 de *stuiveri*.

Altă monedă ce apare în acte este talerul: taler „fără nici un atribut”, taler „ordinar”, taler „de Viena”, taler „cezaro-crăiesc”, taler „împărătesc”, talerul „reginei”, *Krontaler*, taler „saxonic”, taler olandez, taler „napoleon”, *colonarii* Spaniei sau „colonați”. Un taler „de Viena” valora un florin și 30 de crăițari în

1792. Un taler „de Olanda” avea 50 de *stuiveri*. O sută de taleri olandezi valorau 138½ de taleri „de Viena”, sau 400 de taleri olandezi valorau 558 de taleri „de Viena”, iar 554 de taleri „de Viena” valorau 831 de florini în 1792. Un taler „saxonic”, adică „specie”, valora 2 florini în 1792 și 1793 la Timișoara și la București. Talerul „reginei” – probabil talerul Mariei Tereza – valora 7 groși în 1798 la Smirna, la fel *colonarul* Spaniei. În 1816 la Brașov un taler „ordinar” era evaluat la 5½ groși, un taler „împărătesc” la 5¾ groși, un taler „napoleon” la 6 groși, un taler „fără atribut” la 4,15 florini „valută vieneză”. Un *crontaler* – care e fie talerul belgian al Austriei, fie talerul francez numit „cronentaler” sau „aggio-taler” – valora în 1791 la Craiova 102 parale, iar la Timișoara 2,16 florini. Aceeași valoare o avea în 1793 la București. În 1813 valora la Brașov 5¾ groși. Talerul „cezaro-crăiesc” sau *caragroșul* era o monedă de argint ce valora 2 florini unguerești și 72 de *aspri* în 1765 la Brașov, 2 florini renani în 1779 și 1793 la Brașov și București, 2,12-2,24 florini în 1799 la Viena, 2,23-2,37 florini în 1800 la Viena, 4,15 florini „valută vieneză” în 1814 la Brașov, iar în Imperiul Otoman varia între 2-3 groși în 1794, pentru a ajunge la 7 groși în 1828. Talerul „fără atribut” pare să fi fost *caragroșul*. Pentru talerul „fără atribut” găsim următoarele valori: 2 florini renani în 1779, 5,30 groși în 1817, 6 florini în 1818, 5 groși și 105-120 de *aspri* în 1828 la București.

Raguzii de argint care se dădeau la topit la monetăria din Viena sînt talerii „raguzani”. „Vulturul cu două capete” pomenit într-un act din 1817 și echivalat cu 8 groși la Salonic este probabil talerul cu pajura bicefală cunoscut sub numele de „sgripțor”. Specia de Livorno care valora la Constantinopol 92-98 de parale în 1792 este probabil talerul „toscan”. „Leii” pomeniți într-un act din 1790 sînt „talerii-lei” pe care turcii îi numeau „arslanlu-guruș”, moneda olandeză de care a fost vorba mai sus.

Altă monedă întîlnită în acte este galbenul. În afară de galbenii turcești despre care a fost vorba mai sus găsim: galbeni „fără atribut”, galbeni „ordinari”, galbeni „împărătești”, galbeni „cremniți”, galbeni franțuzești, galbeni olandezi, *suforini*, galbeni „venetici”, *țechini*, galbeni „saxonici”, galbeni „cezaro-crăiești”, galbeni „cu pecete moscovită”, *zermacupi*, *gincirlii*, galbeni „magiari”, galbeni „parlachici” (adică galbeni defectuoși). Un galben „saxonic” valora la Viena în anii 1799-1800 între 2-2,21 florini. Un galben „ordinar” valora 4,18 florini în 1792; un galben „cremniț” valora 4,18 florini în 1779; un galben „împărătesc” valora 5,5 florini unguerești în 1765 la Brașov, 4,16-4,22½ florini renani în 1779, 4,30 florini renani în 1792 și 1793 la Sibiu, iar în regiunile otomane: 4,66 groși în 1779, 5,14 groși în 1792 și 7 groși în 1798. În 1799 galbenul „împărătesc” variază între 4,53-5 florini, în 1800 valorează 5,20 florini, în 1817 ajunge la 17,12 florini, în 1819 la 21,20 de florini renani, în 1821 la 17 groși, în 1830 la 11,40 florini.

Suforinul – „souverain d’or”, monedă de aur din Țările de Jos austriece – valora 12,41½ florini în 1799, 20 de groși la Constantinopol în 1796, 14,14-

14,33 florini în 1799 la Viena, 15,18 florini în 1800, 16 florini ungurești în 1804. Galbenul francez valora 17 groși în 1815 și 1822, „Louis d'or”-ul (*λουιδόρ/λοιδόρ* în documente, ușor de asociat în greacă cu vb. λοιδορῶ: a înjura și subst. λοιδορία: înjurătură, n.n.) 56 de groși în 1819, iar 300 de livre de *tournois* de Franța 85 de groși în 1792 la Constantinopol. Galbenul olandez valora 4,14 florini în 1779, 4,23 florini în 1792, 4,33 florini în 1794 la Viena, 7 groși în 1794 în Imperiul Otoman, 7¼ groși în 1789, 4,58-5,5 florini la Viena în 1799, 5,24 florini în 1800, 10-14 groși, precum și 21,30 florini renani în 1810 și 1816; un galben maghiar valora 5,14 groși în 1792.

Moneda venețiană de aur apare sub numele de „galben venetic”, „venetic”, „țechin venețian”. Acolo unde apare simplu „țechin” s-ar putea să nu fie numaidecît moneda venețiană, ci și cea toscană de aur care se numea tot „țechin” sau „gigliato”; un țechin valora 5 groși în 1781 și 8 groși în 1798. Ducații cu care se plătea ceara la Veneția erau probabil tot monede de aur; în 1776 găsim că 80,17 ducați valorau 100 de groși; ducatul venețian avea 6,4 lire. În 1791 găsim că 22.950 de lire valorau 4.683,44 de florini.

Galbenul „fără atribut” (uneori denumire generică pentru galbeni, alteori desemnarea galbenilor „ordinari”) apare cu următoarele valori: 4,33-4,38 de florini renani în 1795 la Sibiu, 4,45-5,6 florini în 1799 la Viena, 4,40-5,10 florini în 1800 la Viena, 11,20 florini „valută vieneză” în 1813 la Brașov, 18 florini „valută vieneză” în 1816 la Brașov, 16,48 florini în 1817 la Brașov, 11,30-13,48 florini „valută vieneză” în 1818, 11 florini în 1821, 11,45 florini în 1822. Echivalența în groși a galbenului o găsim astfel: 5,60 groși la București în 1792, 6,22-7,5 groși în 1794 și 1795 în Imperiul Otoman, 13,48-15 groși în 1817 și 1818. Se mai vorbește în acte de galbeni „vechi mari”, galbeni „vechi mici”, galbeni „defecți”, galbeni „întregi”, galbeni „neîntregi”.

Întîlnim în acte numai de cîteva ori moneda numită „zlot”, valorînd 1,3 florini în 1799. Este probabil moneda de argint cunoscută sub numele de „zlot valah” sau „romînesc”.

De asemenea, întîlnim și monede rusești: ruble „moscovite” (o rublă valorînd 3 groși în 1810), copeici, *dotca*, *grivna* de 10 copeici (echivalată cu 18 creițari); *grivna* apare ca valoare aritmetică, ideală.

La monetăria din Viena se dădeau la topit și *rupi*; *rupul* este probabil o monedă germană de ¼ de taler, imitată după *rupul* polonez al lui Sigismund al III-lea. Incidental apare și *potorul*, cunoscut și sub numele de „polturac”.

Cursul lirei sterline era de 11,45 groși în 1792 și de 23 de groși în 1815, la Constantinopol. O singură dată apare și moneda *crivac* și de două ori moneda *sarandar*.

După cum se vede din cele expuse mai sus, Mihail Țumbru a fost un negustor important și nu este deloc exagerată conștiința pe care o avea el însuși despre propria-i activitate, anume că a reușit „să pună în mișcare piața brașoveană” și că

datorită străduințelor sale „compania s-a bucurat de un mare credit atît în Europa, cît și în Turcia”.

Mihail Țumbru, cu viața și activitatea sa, nu este un caz singular, ci tipic și reprezentativ pentru veacul al XVIII-lea în Transilvania. Mulți alți negustori, smulși ca și el din ținuturi sud-dunărene, s-au stabilit la Brașov, Sibiu, Timișoara, unde au desfășurat o activitate poate tot atît de întinsă ca a lui. De pe urma lor însă n-au rămas decît mărturii fragmentare.

Glosar

acov = măsură de capacitate de 56 de litri
afral = spumă de mare
alagea = stofă vărgată țesută cu fire de in și de mătase
amanet = pungă, pachet sau săculeț cu monede de argint și aur
arar = sac mare de pînză groasă
argavii = zăbale (?)
arghir (bașa) = „domnul argint” (literal), banul rezolvă totul (sens metaforic)
ausbruch = vin de cea mai bună calitate
bancoțidulă/bankozettel/banco = monedă de hîrtie austriacă
basagii = cei care îndeasă bumbacul, lîna ș.a. în saci
basparmac = degetul cel mare de la mînă
baș = agio
betaal = vamă
birlamam = deodată, imediat
bogasiu = stofă sau pînză colorată și lustruită, întrebuințată la căptușit
bogdanic = din Bogdania (Moldova)
bohasiană (d. mătase) = colorată
buluc = cantitate mare
cabadică (d. lînă) = inferioară
cabaniță = manta, suman
cadilîc = district, județ
calpac = căciulă cilindrică din piele neagră de berbec, îmblănită pe margini, înaltă și dreaptă, purtată odinioară de domn și boieri, iar apoi de negustori străini
cambilagadii = un fel de satin gros din care se făceau rochii ș.a.
camhanele = stofă de mătase, adamască
camuhasuri v. camhanele
candel = zahăr cristalizat
canelinii = scorțișoară
carlagan = concurență, mascarlîc
Kasaba = oraș în Asia Mică
casap = măcelar
caselă = lădiță
cavorgichia = piei provenite de la un soi de oi cu lîna roșcată-neagră și creață
cazacliu = negustor în ramura blănurilor de Rusia
(a) călca (lîna în saci) = a îndesa
căpar = arvună
chesat = criză de bani
chesmen = ales, de calitate superioară
chețon = pațachină
chintal = 100 de funți, 100 (alteori 44) de ocale
Chircagaci = oraș în Asia Mică (Kırkağaç, n.n.)
cifle caic = în formă de caic (d. fesuri)
cioltar = cergă de învelit calul
cipci = dantele
civit = piatră vînătă, indigo
cîrmîz = vopsea roșu-închis
colaușluc = un fel de misitie la lînă, plata care se făcea

matrapazilor care furnizau lîna pentru negustori
confetto = fructe zaharisite
conteria = mărgele de sticlă
cop = măsură de capacitate de aproape un litru
coșar = loc îngrădit cu nuiele, unde se spăla lîna
croisé = stofă cu țesătura încrucișată
cvintlic = măsură de greutate de 5 uncii, pentru argint
diasacgiu = soldat turc dat de Poartă creștinilor pentru apărare și siguranță
dihonie = neînțelegere, ceartă
doppia scrittura = dublă contabilitate
dram = veche măsură de greutate de 3 grame, submultiplul ocalei
Einlösungsschein/Anticipationsschein = monede de hîrtie austriece cu curs forțat, în circulație după 1811
elciu = ministru plenipotențiar sau ambasador creștin în Turcia
factor = agent comercial
forpot (germ. Verbot) = blocarea mărfurilor la dispoziția cuiva (sechestru, n.n.)
funt = măsură de greutate de ½ de kg sau 32 de loți
gelep = negustor străin care cumpăra oi din țările romînești și le vindea în Turcia
ghiombrozia = tulpane, basmale
ghioţ = pînză brașoveană de bumbac
gnosta = termen convențional între negustori pentru desemnarea monedelor de argint transportate de la un centru la altul
grop = săculeț sau pachet de bani
hamic (d. bumbac) = brut
hamură = v. baș
hanea = casă, han
harmiţ = vamă de 30% plătită de negustori
hatihumaium = act emanat direct de sultan
hăsnar = precupeț
Hofagent = agentul curţii imperiale
iamurluci = un fel de mantale de ploaie
iumbruc v. betaat
Kriegskasse = casieria de război
landcucii (germ. Landkutsche) = căruțe mari
laz = v. baș
lazaret = loc izolat în localități de frontieră, unde se pun la carantină oamenii și lucrurile care vin din regiuni infectate cu boli molipsitoare
lecedirei (șvab Letze: cetate) = cetățeni, orășeni
leteră cambială = cambie, poliță
limonsui = zeamă de lămîie
liton (d. bumbac) = bumbac care nu se punea în pachete ci în saci
litră (d. bumbac) = veche măsură de greutate de ¼ oca
lot = măsură de greutate de 10 grame, egală cu 4 cvintlicuri
marcă = măsură de greutate de 16 loți, pentru argint
marda = lucru fără valoare (d. monedele de argint și aur cu mult aliaj)
mascarlîc = purtare sau faptă neserioasă, batjocură
matrapaz = negustor intermediar, precupeț, negustor care înșeală
matrapazic (d. bumbac) = de proastă calitate
minuta (alla) = cu amănuntul (d. negoț)
miță = lînă de miel tunsă întîia oară
mițari = negustori de mițe
mucarniță = foarfeci de tăiat mucul lumînărilor de seu arse
Münz/Münzamt = monetărie

münzțidulă = adeverință, chitanță de monetărie pentru costul unei monede topite
navlu = chiria unei corăbii de marfă
nefer = soldat ienicer simplu, soldat pămîntean din corpul arnăuților, întrebuințat ca poteraș
nerule = o varietate de icre
nesfia = veche monedă turcească de aur, bătută de sultanul Mehmet al IV-lea în 1688
nevre = o varietate de icre
oca = măsură de greutate de 400 de dramuri sau 1.272 de grame
odabaș = șeful unei companii la turci
onghiur sali = un fel de camelot de Angora
ortamavi = albastru
paorei (germ. Bauer) = țărani
pantaliria = rastele
percal = un fel de pînză de bumbac netedă, fină
peștimale = șaluri mari, tulpane
piatră = măsură pentru in și cînepă de $\frac{1}{5}$ de chintal
plichia (fr. appliqué) = broderii
pocrov = țol gros de învelit
polițiatic = scont
porumbare = arbuști spinoși cu flori albe, ale căror poame se numesc porumbe
polori = veche monedă măruntă de aramă
praoveni = cărăuși din Scheiul Brașovului care făceau transporturi în Țara Romînească pe drumul Prahovei
provizion = comision
raet = (a avea) trecere înaintea cuiva
raguzi = taleri de argint
raia = supus al cuiva, supus turc
ravaiș = vad bun sau împrejurări foarte bune pentru vînzarea mărfurilor
rif = cot de Viena de 77¾ de cm
ristic = gogoașă care crește pe ramurile tinere ale stejarului în urma înțepăturii viespii de stejar; se întrebuințează la fabricarea cernelii, ca medicament astringent ș.a.
rozol = numele unor lichioruri italiene făcute din flori și fructe de portocale amestecate cu substanțe aromate
rup = probabil o monedă germană de ¼ de taler
rupi = ⅛ dintr-un cot
salsaparile = vechi medicament sudorific și depurativ
sarandar = monedă austriacă de 40 de creițari
Saviac = vechea denumire a localității Vamvakofito din regiunea Serres, vestită prin bumbac
saz (d. bumbac) = impurități (frunziș, praf, semințe)
scatoalcă = lădiță sau cutie de ținut provizii sau documente
schelă = port comercial
scumpie = arbust cu flori verzi-gălbui, a cărui scoarță se întrebuințează la tăbăcitul pieilor
seferlii = soldați în timp de război
serreslii = locuitori din Serres
siclet = criză de bani, îngrijorare
sifer = război
stenahorie = strîmtoare, criză de bani
subugi (d. bumbac) = de Soubougeac
stogoșă = lînă mai lungă și mai moale decît țigaia
sucne = postav
sudit = supus cezaro-crăiesc
suforin = monedă de aur
sineală = vopsea albastru-închis
tabacă (d. lînă) = lînă cumpărată de la tăbăcari
tabachanat = tăbăcărie
talp = un fel de boștină care se punea în ceară

taraphana = monetărie
taraphana-efendi = şeful monetăriei
tauccii = negustori de găini
tăierea preţului = fixarea preţului
teriac = electuar preparat cu opiu, antidot la veninul de şarpe
teşcherea = adeverinţă, paşaport
ţanchel (germ. Zacke) = dantelă
ţeche = măsură de greutate de 5.000 de dramuri, pentru cîntărirea monedelor de argint la monetăria de la Constantinopol
ţutcal = clei de morun pentru tîmplărie
ţol = pătură, velinţă
ulachia = piei de ied şi capră
usiuri (d. bumbac) = de cea mai bună calitate
varadinlii = locuitori din Varadin
veresie = datorie
vigurar = pînzar
viguri = bucăţi de pînză, de postav
voroslov (d. postav) = de Breslau
zalhana = abator, măcelărie
zarf = suport pentru pahare de ceai sau de filigean
Zeugfabrik = manufactură de stofă

4. Negustori bucureşteni la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Relaţiile lor cu Braşovul şi Sibiul*

Relațiile comerciale tradiționale ale Țării Romînești cu Transilvania, prin intermediul celor două orașe de graniță, Brașovul și Sibiul, dobîndesc în veacul al XVIII-lea și în special către sfîrșitul acestuia o nouă înfățișare, atît în privința agenților schimburilor comerciale, cît și a obiectului acestor schimburi. Noutatea în aceste relații constă, pe de o parte, în faptul că purtătorii lor sînt negustori sudiți cezaro-crăiești stabiliți în Țara Romînească, iar pe de alta, în importanța crescîndă a negoțului cu valori mobiliare, cambii și monede, față de negoțul cu mărfuri.

Repercusiunile pe care le-au avut asupra industriei meșteșugărești ardelene trecerea Transilvaniei în stăpînirea habsburgilor, politica mercantilistă și expansionistă a statului habsburgic, încurajarea și favorizarea clasei de negustori care servea interesele acestei politici, ocuparea temporară a Țării Romînești de către trupele habsburgice, îngrădirea către sfîrșitul veacului a monopolului turcesc în Țara Romînească și Moldova, criza financiară a statului habsburgic în urma războaielor care i-au golit vistieria – toate aceste împrejurări au făcut ca relațiile comerciale dintre Țara Romînească și Transilvania să ajungă în secolul al XVIII-lea într-un nou stadiu de dezvoltare care se deosebește de tot ceea ce a fost pînă atunci.

Veacuri de-a rîndul, Țara Romînească și Moldova au fost cele mai bune piețe de aprovizionare cu materii prime și de desfacere a produselor meșteșugarilor din orașele ardelene. După trecerea Transilvaniei în stăpînirea habsburgilor și tratarea ei drept semicolonie, industria ei intră în declin. Statul habsburgic, preocupat de dezvoltarea industriei din țările succesorale, împiedică – prin prohibiții și cordoane sanitare – contactul direct dintre negustorii din principate și meșteșugarii din Transilvania. Între aceștia se interpun din ce în ce mai mult negustorii străini cuprinși sub denumirea de „greci”, în rîndul cărora intrau însă nu numai greci, ci și foarte mulți romîni macedoneni, precum și slavi sud-balcanici. Acțiunea de intermediere se răsfrînge asupra prețului de cost al produselor meșteșugărești și deci și asupra posibilității de desfacere a lor. De pe urma situației grele în care se aflau producătorii micilor ateliere meșteșugărești din Transilvania încearcă să tragă profit industria manufacturieră din țările

* Dumitru Limona / Elena Limona, *Negustori bucureşteni la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Relaţiile lor cu Braşovul şi Sibiul*, în „Studii. Revistă de istorie”, XIII (1960), nr. 4, pp. 107-140 (LIMONA 1960c); studiu publicat cu rezumate în rusă și franceză (n.n.).

succesorale. Materiile prime importate din Principatele Romîne iau din ce în ce mai mult calea Vienei. În schimb, mărfurile de Viena, din cauza scumpetei şi a calităţilor inferioare, nu reuşesc să se impună pe piaţa din principate în aceeaşi măsură ca altădată produsele meşteşugăreşti ardelene. Negustorii bucureşteni vor prefera multă vreme să se aprovizioneze cu mărfuri occidentale direct de pe piaţa Lipscăi, astfel că Braşovul şi Sibiul devin locuri de tranzitare a mărfurilor de Lipsca, atunci cînd acestea nu vor lua calea mai puţin costisitoare a Dunării.

Dar nu modificarea cantitativă – diminuarea exportului produselor meşteşugăreşti ardelene şi folosirea în industria ardeleană numai a unei mici părţi din materiile prime importate, prin îndreptarea celor mai multe către Viena – în relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Transilvania constituie specificul lor în acest veac. Sunt noi şi cu adevărat revoluţionare, prin consecinţele pe care le vor avea asupra societăţii romîneşti, aşezarea negustorilor sudiţi cezaro-crăieşti în Ţara Romînească, atragerea economiei acesteia în circuitul comerţului internaţional, influenţa exercitată de aceşti negustori asupra clasei feudale, trezirea gustului pentru negoţ, şi în special pentru negoţul cu bani.

Tratatul de comerţ încheiat între Imperiul Habsburgic şi Poarta Otomană la 27 iulie 1718, la o săptămînă de la Pacea de la Passarowitz (care inaugurează politica de expansiune austriacă în Răsărit), începe să dea roade pozitive pentru această politică abia după Pacea de la Kuciuck-Kainargi din 21 iulie 1774, după stabilirea de agenţii străine în ţările romîneşti (în 1782 a consulatului rus, în 1783 a celui austriac, iar în 1787 a celui prusac) şi după încheierea sinetului de comerţ din 24 ianuarie 1784.

Dreptul obţinut de Rusia prin Pacea de la Kuciuck-Kainargi de a interveni la Poartă în favoarea principatelor şi obligaţia Porţii de a ţine seamă de aceste intervenţii încep să stăvilească atotputernicia otomană în principate. Libertatea de navigaţie pentru vasele de comerţ pe Marea Neagră, în strîmtori şi pe Dunăre, obţinută de Rusia prin tratatul de la Kuciuck-Kainargi, iar de Imperiul Habsburgic prin sinetul din 1784, prezenţa protectoare a agenţilor străini asupra sudiţilor ţării pe care o reprezentau, tendinţa de suprimare a abuzurilor sistemului de *zaherea* – inclusă în menţionatul tratat de pace – şi înlăturarea negustorilor musulmani[1] constituiau condiţii favorabile pentru atragerea negustorilor străini în principate.

Astfel, alături de vechii hrisovuliţi braşoveni – cu casa şi familia la Braşov şi cu prăvălie la Bucureşti sau în alte tîrguri din ţările romîneşti, unde „se hrăneau cu negoţ braşovenesc"[2], şi care făceau un negoţ mai modest, ducînd mărfuri

[1] N. Iorga, *Istoria comerţului, epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, pp. 52-53.

[2] Pentru privilegiile acordate braşovenilor v. N. Iorga, *op. cit.*, pp. 57-58; *idem*, *Braşovul şi Romînii*, Bucureşti, 1905, p. 394 şi urm.; D.Z. Furnică, *Din istoria comerţului la romîni*, Bucureşti, 1908, pp. IX-X; *Catalogul documentelor romîneşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, I, Bucureşti, 1955 (LIMONA-STOIDE 1955-1975, n.n.), regestele nr. 545, 680, 991. Din acest catalog al documentelor romîneşti mai aflăm

braşovene acolo, rareori mărfuri de Viena sau de Lipsca, şi aducînd aici în special vinurile din viile pe care le posedau acolo – apare o pătură de negustori de mare stil. Unii, cu totul străini de stările şi mentalitatea populaţiei din ţările romîne – pe care, în folosul împărăţiei habsburgice, voiau să le transforme în baze de aprovizionare cu materii prime şi de desfacere a produselor industriale apusene –, mai mult făuritori de proiecte romantice şi de înfăptuiri de scurtă durată, au dispărut fără urmă: astfel un Willeshofen, Dellazia, Brighenti, Bienenfeld, Bozenhard ş.a.[3] Aceştia nici nu s-au aşezat personal în ţările romîne, ci cel mult au stabilit comptoare. Alţii însă, mai înrudiţi cu populaţia băştinaşă, cu simţ realist şi străvechi deprinderi comerciale, în cea mai mare parte veniţi din sudul Dunării – romîni macedoneni, greci, slavi sud-balcanici –, aşezaţi mai întîi în oraşele Imperiului Habsburgic, atraşi de privilegiile acordate lor de o politică mercantilistă şi expansionistă, proaspăt învestiţi cu calitatea de sudiţi cezaro-crăieşti, se strămută la Bucureşti, pentru a trage profit şi din această calitate, aşa cum trăseseră mai înainte din calitatea de negustori otomani. Aici încheie asociaţii de comerţ cu raiale turceşti, pentru a putea importa sub numele asociatului mărfuri germane din Lipsca şi Breslau, iar îndată ce se aflau cu mărfurile lor în principate le declarau la vamă sub numele lor de sudiţi cezaro-crăieşti, spre a profita de tariful vamal scăzut[4]. Astfel că agenţii austrieci – care primiseră instrucţiuni speciale de la Viena să nu dea ajutor şi să nu asculte reclamaţiile negustorilor din Lipsca cu privire la datoriile pe care le aveau de încasat de la negustorii din principate, şi care nu puteau privi cu ochi buni negoţul lipscan al acestora din urmă[5] – se văd neputincioşi în lupta lor deschisă împotriva mărfurilor de Lipsca şi, în general, a mărfurilor din ţările germane, pe care Maria Theresia se străduia inutil să le înlocuiască cu cele austriece, atît în propriile provincii succesorale, cît şi în Principatele Romîne[6].

---

care erau negustorii ce făceau negoţ la Bucureşti la sfârşitul veacului al XVIII-lea: Gavril Hagi Cristea, care era şi starostele lor, Nicolae Dumitraşcu, fraţii Dan, Hagi Ion Grecu, Petcu Peligrad, Neculai Gămulea, Petcu Şetraru, Hagi Radu Pricop, Şandru Hagi Şandru, Dumitru Moisi, Todor Ivan, Şandru Trîmbiţaşu, Panaiot Nicolai, Gheorghe Şerban, Vasilache fiul lui Vlad, Barbu Cepescu, Ioan Cătană, Ion Gămulea, Gheorghe Nechifor (v. regestele nr. 676, 681, 848-849, 921, 1179, 1228, 1334, 1365, 1377, 1379, 1398, 1475, 1818, 2188, 2291, 2295, 2403, 2406, 2536, 2701, 2867, 2960, 3131, 3133, 3209, 3296, 3444, 3463-3464).

[3] N. Iorga, *Istoria comerţului, epoca mai nouă*, p. 61; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor: Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1782-1797)*, XIX[1], Bucureşti, 1922, pp. 24-25.

[4] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX[1], pp. 850-851.

[5] *Ibidem*, X, p. XXXVI; v. şi Gheron Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen Leipzig und Ost- und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen* (Relaţiile comerciale între Leipzig şi Europa de Est şi Sud-Est până la decăderea târgurilor mostrelor de mărfuri), Zürich, Gebr. Leemann & Co., 1920, p. 47.

[6] V.I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1938.

Cu toate că la desfacerea mărfurilor austriece pe piețele principatelor negustorii aceștia au contribuit foarte puțin (ei preferînd mărfurile de Lipsca și Breslau, mai ieftine și mai de calitate), totuși, pentru importul de materii prime din țările otomane în cele habsburgice în care se înfiripau industrii textile, dar și din nevoia statului habsburgic de a-și afirma și întări prezența în principate, negustorii – mai de mult sau mai de curînd naturalizați ca supuși cezaro-crăiești – găseau totdeauna întinsă mîna protectoare a Agenției Cezaro-Crăiești. Și, deși agentul Merkelius propunea baronului Herbert-Rathkeal, ambasadorul cezaro-crăiesc de la Constantinopol, ca „persoanele care în urma tratatului de la Șiștov au depus homagium să se întoarcă îndărăt în acele locuri unde sînt înregistrate ca cetățeni sau contribuabili cezaro-crăiești”[7] – declarând că agenții de la București ai negustorilor din statul cezaro-crăiesc (al căror număr nu trecea de șaisprezece), cauzează Agenției Cezaro-Crăiești mai multe dificultăți decît cei o mie de oieri[8] (din care cauză recomanda ca negustorii cezaro-crăiești să nu se asocieze cu supuși turci, în scopul de a-i scuti și pe aceștia de contribuție, căci, fiind născuți aici în țară, ei nu-și pot tăinui locul de origine, ca macedonenii etc.[9]) –, totuși, atunci cînd Moruzi îi cere un izvod al supușilor austrieci, Merkelius se eschivează sub motiv că numărul lor fluctuează din cauza călătoriilor lor încoace și încolo după afaceri[10], ceea ce îl determină pe domnitor să alcătuiască în secret, prin aga, o catagrafie a lor. Războiul care a precedat Pacea de la Șiștov, cu ocupația Bucureștilor de către trupele cezaro-crăiești, a contribuit la sporirea numărului celor care au dorit și au obținut cetățenia cezaro-crăiască[11]. Avantajele situației de sudit cezaro-crăiesc îi determină chiar și pe unii „negustori de țară” să ia pămînt în Bucovina și să treacă drept sudiți[12].

Dacă rolul atribuit acestor negustori de către politica habsburgică a fost numai în parte împlinit, în măsura în care ei au contribuit la aprovizionarea industriei cezaro-crăiești, în schimb, pentru Principatele Romîne, activitatea desfășurată de acești negustori a contribuit la destrămarea relațiilor de producție feudale și la dezvoltarea relațiilor capitaliste. De aceea, o cunoaștere mai de aproape a acestor negustori și a afacerilor lor este importantă pentru sesizarea premiselor orînduirii capitaliste în țările romînești.

Prin scoaterea la lumină a materialului documentar grecesc, întreprinsă de Direcția Arhivelor Statului în seria de cataloage – începută cu *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, volumele I și II, București, 1958 –, cunoașterea vieții comerciale a Bucureștilor la sfîrșitul veacului al XVIII-lea este sensibil îmbogățită.

[7] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX[1], pp. 845-846.
[8] *Ibidem*, p. 842.
[9] *Ibidem*, p. 846.
[10] *Ibidem*, p. 674.
[11] *Ibidem*, p. 607.
[12] N. Iorga, *op. cit.*, p. 74.

Figuri de negustori vag sau deloc cunoscute, speculații comerciale cu mărfuri și mai ales cu valori mobiliare (cambii și monede), procedee comerciale și întreaga atmosferă în care se desfășura viața economică în această epocă dobîndesc conturări clare și precise în corespondențele și bilanțurile comerciale ale firmelor brașovene și sibiene cu care negustorii bucureșteni au fost în relație.

În expunerea de mai jos ne bazăm pe materialul documentar grecesc păstrat la Arhivele Statului din Orașul Stalin și din Sibiu, cuprins în amintitul catalog cu volumele I și II, precum și în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu*, volumul I, depus pentru tipar*, iar trimiterile din note se fac la numărul volumului și al regestului din cataloagele respective.

Cei mai mulți dintre negustorii ce apar în aceste documente au activat în asociații de mai lungă sau mai scurtă durată, de aceea și prezentarea lor se face după grupările de fapt ale lor.

Teodoran Constantin Cincu, Elefterie Ioan, Mărgărit Ioan, Gheorghe Castrişiu (Castro), Teodor Anastasiu, Ioan Atanasiu

În corespondența negustorului brașovean Mihail Țumbru s-au păstrat de la Teodoran Constantin Cincu 95 de scrisori și altele 84 adresate lui, toate din anii 1792-1801; de la Elefterie Ioan 8 scrisori către Țumbru și 3 de la acesta din urmă, din anii 1794-1797; de la Mărgărit Ioan 6 scrisori din anul 1796, iar de la Gheorghe Castrișiu 8 scrisori din același an. Aceste scrisori, împreună cu informațiile indirecte despre numiții negustori, pe care le dau comisionarii și corespondenții lor din Viena, Constantinopol și Sibiu, constituie izvoarele pe baza cărora poate fi reconstituită activitatea lor din această perioadă.

Familia Cincu se întîlnește în documentele grecești aflate la Sibiu încă din 1695[13]. Va fi fost una din cele mai vechi familii așezate la Sibiu, îndată după acordarea privilegiilor companiei grecești din Sibiu[14]. Ioan Cincu, vărul lui Teodoran din București, a fost multă vreme proestosul companiei grecești din Sibiu. Teodoran Cincu era și el sudit cezaro-crăiesc, căci Merkelius îi scria baronului Thugut că nu l-ar fi acceptat pe Teodoran Cincu în comisia care încheia un aranjament vamal, dacă acesta n-ar fi fost „născut sudit cezaro-crăiesc" și dacă n-ar fi fost recunoscut ca atare printr-un firman obținut

* Titlul cu care a apărut lucrarea este: *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în secolele XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu* (LIMONA 1966-1967, n.n.).

[13] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu*, I: regestele nr. 17 și 33.

[14] Privilegiile au fost acordate de către G. Rákóczi la 8 iulie 1636 și la 29 decembrie 1641, apoi de către Adunarea de la Alba Iulia la 10 octombrie 1678, acesta din urmă fiind întărit de Mihail Apaffy la 4 noiembrie 1678. Ele au fost reconfirmate pentru sibieni la 12 septembrie 1701, iar pentru brașoveni la 15 martie 1718.

de către ministrul împuternicit de la Constantinopol[15]. După Pacea de la Şiştov, Merkelius îl asigura pe Codrică, secretarul domnesc, că el nu-i protejează pe aceia care s-au declarat supuşi cezaro-crăieşti *pro tempore belli*, cît timp armatele împăratului au fost victorioase, ci numai pe aceia care s-au obligat prin jurămînt de credinţă pe toată viaţa în ţările cezaro-crăieşti, iar printre cei trei în atare situaţie îl numără pe Teodoran Constantin Cincu[16]. Şi în altă împrejurare Merkelius îl ia pe Cincu în apărare. În conflictul lui T. Cincu cu episcopul de Tîrnova – cu care avea de-a face din cauza proprietăţilor deţinute de Cincu, ca alţi mulţi boieri munteni, la Arvanitohori –, Merkelius, prin intervenţiile sale, reuşeşte să anuleze pretenţiile băneşti ale arvanitohorienilor faţă de fraţii Teodoran şi Ianache Cincu şi să-i elibereze pe aceştia de sub anatema episcopului, spre a-şi putea vinde bunurile de la Arvanitohori[17].

Din martie 1793 pînă la 31 mai 1796, Teodoran Cincu a lucrat în asociaţie cu nepotul său, Elefterie Ioan, sub firma „Teodoran Cincu şi Elefterie Ioan". La această din urmă dată îl anunţa pe Ţumbru că şi-a constituit o nouă companie sub firma „Teodoran Cincu & Comp.", împreună cu foştii săi băieţi de prăvălie, nepotul Teodor Anastasiu şi Ioan Atanasiu, şi îl roagă „să aibă şi în viitor aceeaşi încredere şi consideraţie. Toate mărfurile vîndute sau cumpărate de la Lipsca, din Austria şi Silezia, vor fi plătite cu poliţe şi vexele pe noua firmă"[18]. Pe de altă parte, Elefterie Ioan îi explica lui Ţumbru că dizolvarea tovărăşiei e pricinuită de împrejurări „şi mai ales de faptul că negoţul cu bani poate cu greu hrăni două case, din cauza cursului şi a crizelor". Îşi va alege altă ocupaţie „ca să scoată cheltuielile casei". În realitate, Elefterie rămîne tot la vechea ocupaţie, numai că îşi schimbă tovarăşul de negoţ, asociindu-şi-l pe Gheorghe Castrişiu, „care este un om tînăr, capabil şi bun", precum şi ajutîndu-se de fratele său, Mărgărit Ioan, care pînă atunci lucrase la un arvanit[19].

În activitatea lui Teodoran Cincu, ca în aceea a tuturor negustorilor bucureşteni din această perioadă, negoţul cu monede, adică *zaraflîcul*, ocupă un loc mai important decît negoţul cu mărfuri. Acest negoţ le asigura un cîştig mai mare şi mai lesnicios decît negoţul cu mărfuri, făcut cu mijloacele primitive de transport din acea vreme, pe drumuri împînzite de bande de hoţi şi de „zurbagii" de toate felurile, negoţ întrerupt adesea de situaţiile de război şi de opreliştile puse pentru unele mărfuri.

În septembrie 1792, T. Cincu încheie contract cu Mihail Ţumbru din Braşov pentru afacerea cu icusari (*ţvanţigi*), în care încercase, pare-se zadarnic, să-l antreneze şi pe Costa Geanli. Fiecare din părţi participa la această tovărăşie cu

[15] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX^{1}, p. 679.
[16] *Ibidem*, p. 594.
[17] *Ibidem*, p. 638.
[18] *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, I: 1629, 1641.
[19] *Ibidem*, I: 1619, 1646.

un capital de 10.000 de florini în monede turcești. T. Cincu se scuza că n-a putut trimite banii imediat, „fiind plecat la Tîrgoviște, unde se află soția sa bolnavă”, dar jumătate din această sumă o va trimite îndată ce se va întoarce omul său de la Uzunciova, „unde fusese trimis cu monede”, iar restul mai tîrziu[20].

Dar T. Cincu practicase negoțul cu icusari și înainte de înțelegerea făcută cu Țumbru. Dintr-o scrisoare a lui Ioan Cincu aflăm că din anul 1791 pînă la 24 octombrie 1792 el trimisese vărului Teodoran peste 40.000 de florini în icusari[21] și că a continuat să trimită și după înțelegerea cu Țumbru[22]. T. Cincu trimitea monede nu numai pentru socoteala comună tovărășească, ci și pentru socoteala proprie, și lucra în această afacere nu numai cu Țumbru și Ioan Cincu, ci și cu cumnatul său din Craiova, Gheorghe Constantin, care, de asemenea, expedia la Brașov diverse sume de bani, spre a fi prefăcute în icusari[23].

T. Cincu îl îndemna pe Țumbru „să țină în secret tovărășia lor, în special față de Fotache Hagi Gheorghiu”[24]. Acesta, ajutat de Grigore, fratele său din București, precum și de tatăl lor, făcuse mari afaceri cu icusari în 1794, cînd a dat faliment. „Tatăl lui Fotache, poreclit Hagi Varză, locuiește cînd la București, cînd la Brașov, și se bucură de puțină considerație, din cauză că este un proaspăt îmbogățit prin zaraflîcul cu icusari făcut timp de doi ani de zile”, scria Țumbru în 1793[25]. Cu tot disprețul afișat față de Fotache, M. Țumbru și T. Cincu se străduiau să se îmbogățească și ei din zaraflîcul cu icusari.

De altfel, afacerea cu icusari contagiase pe toți marii negustori din București, Brașov, Sibiu, Viena: pe Hagi Moscu, Anastase Cavalerul, Stavru Spiru, Ianache Gheorghe Scufa, Ioan Sterie Costa, Ioviță Mărgărit, Panaioti Hagi Nicu, Dimitrie Chiriți, Dumitrache Teohari, Hagi Constantin Pop, Dimitrie Dutca ș.a.[26] Teodoran Cincu îl stimula pe Țumbru să trimită la timp și cît mai des monede, „ca să nu rămînă mai prejos decît alții”, căci „companiile lui Fotache, Dumitrache Teohari ș.a. trimit cu orice ocazie cîte două poveri”; „să nu se uite la cheltuieli mai mari dacă se vor întîmpla, deoarece și acestea sînt spre folosul lor, iar moara se învîrtește mereu”, și îl flata pe „Mihali al nostru, care se pricepe să prefacă pămîntul în izvor”[27].

---

[20] *Ibidem*, I: 919, 942, 969, 934; II: 137.

[21] *Ibidem*, I: 1003.

[22] *Ibidem*, I: 1003, 1012, 1024.

[23] *Ibidem*, I: 969, 987, 1038, 1045, 1066, 1077, 1082, 1105, 1116, 1123, 1131, 1134, 1137, 1152, 1156.

[24] *Ibidem*, I: 920.

[25] *Ibidem*, II: 193; despre falimentul lui Fotache v. *ibidem*, I: 1316.

[26] *Ibidem*, I: 903, 919, 971, 986, 1038, 1083, 1104; II: 216; *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu*, I: 498, 519, 524, 535, 544, 546, 584, 610, 624, 634, 651-652, 662, 664-666, 670, 682, 765, 773.

[27] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 971, 987, 1038, 1011.

În august 1792, lui Hagi Constantin Pop îi sosiseră în vederea cumpărării de icusari 35.000 de florini nemțești în galbeni olandezi, iar în februarie 1793 trimitea împreună cu alții, prin București la Constantinopol, 40.000 de florini în icusari. În noiembrie 1792, T. Cincu expedia la Constantinopol monedele tovărășești împreună cu 30 de poveri de-ale altora, „prin chir Matei al lui Pop de la Sibiu". La 5 martie 1793 se strînseseră la Șiștov circa 35 de poveri cu monede[28].

Afacerea cu icusari cuprindea următoarele operații: Teodoran Cincu le trimitea lui Țumbru la Brașov și lui Ioan Cincu la Sibiu groși, *exindari* (monede de argint de 60 de parale, cunoscute sub numele de „altmîșlîc"), *ichilici* sau groși „dubli" (monede de argint de 80 de parale), *ecatondari* sau sutari (monede de argint de 100 de parale, cunoscute sub numele de „iuzluci")[29]. Aceste monede erau vîndute la Brașov și la Sibiu armenilor din Gherla și Gheorghieni, precum și mocanilor valahi[30], aceștia avînd nevoie de monedă turcească îndată ce treceau în Țara Romînească, unii pentru cumpărarea de piei, alții pentru iernatul oilor. În schimbul groșilor, Țumbru și Ioan Cincu primeau bancoțidule. Aceste monede de hîrtie aproape luaseră locul monedelor metalice de argint și aur (din cauza cheltuielilor de înarmare și a pierderilor suferite cu războaiele de către casa habsburgică în veacul al XVIII-lea[31]), de aceea florinul renan devenise aproape numai o monedă de calcul, iar micile monede de argint – ca icusarii (*țvanțigii*), *decaeptarii* (*mariașii*), *decarii* (*zehner*), *eptarii* (*pitacii*), *pentarii* (monedele de 5 creițari) și *groșițele* (monedele de 3 creițari) – se răriseră și ele, din care cauză deveniseră obiectul de speculă al acestor negustori. „Monedele bune au dispărut, iar negustorii din Brașov, prin comisionarii lor «cafegi-cuscururii», au trimis țigăncile pe la casele oamenilor după asemenea monede", scria Manicati Safranu din Sibiu către Țumbru[32]. Devalorizarea crescîndă a monedei cezaro-crăiești – prin emiterea unei enorme cantități de bancoțidule ce nu mai erau convertibile în monedă metalică – aduce un dezechilibru între valoarea legală de circulație și valoarea metalică. De aceea, cu bancoțidule negustorii achiziționau monede mărunte de argint – *mariași*, *pitaci*, *groșițe*, dar mai ales icusari, care aveau un conținut mai mare de argint – pe care le vindeau cu cîntarul la *taraphanaua* din Constantinopol.

[28] *Ibidem*, I: 903, 969, 1083, 1105.
[29] *Ibidem*, I: 970, 1040, 1045, 1057, 1061.
[30] *Ibidem*, I: 1003; II: 180, 182.
[31] În anul 1790, datoriile statului habsburgic se ridicau la 370 de milioane de florini. Numai pentru războiul de șapte ani se cheltuiseră 260 de milioane de florini; cf. Karl Theodor von Eheberg, *Finanzen* (Finanțe), în Ludwig Elster, Adolf Weber, Friedrich Wieser (eds), *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (Dicționar de mână al științelor politice), IV, Jena, G. Fischer, ^{4}1927, pp. 1-98.
[32] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 1913.

Icusarii erau adunaţi cu greu de pe piaţa Braşovului şi Sibiului, de la Timişoara, de la tîrgul din Mediaş şi în general de la tîrgurile din Ardeal[33]. La 19 martie 1793 Ţumbru îl anunţa pe T. Cincu că îi va trimite icusari, pe care îi va primi „din afară", deoarece pe piaţa Braşovului „e mare criză de numerar în monedă nemţească"[34]. El îl ruga pe Dimitrie Hagiopol din Timişoara să-i procure icusari, dîndu-i preferinţă înaintea altor negustori „deoarece sînt prieteni vechi şi compatrioţi" şi pentru hatîrul lui Ioan Cincu, socrul lui Hagiopol, precum şi pentru hatîrul lui Teodoran Cincu, tovarăşul de zaraflîc al lui Ţumbru[35].

Icusarii se găseau greu şi din cauza goanei negustorilor după această monedă. „Ai noştri" aleargă după icusari din prăvălie în prăvălie „ca nişte turbaţi", scria un comisionar din Sibiu, iar Ioan Cincu îl asigura pe Ţumbru că va umbla prin fiecare casă pentru a strînge icusari[36]. Pentru alergătura sa, I. Cincu voia un provizion de 1% la schimbarea groşilor în bancoţidule, de 1% la prefacerea lor în icusari şi de ½% cînd dădea concurs omului lui Ţumbru la schimbarea banilor[37].

În această perioadă, groşii se vindeau la Sibiu cu 50-48 de creiţari – cu tendinţa de scădere, provocată de cantitatea mare ce se oferea pe piaţă spre vînzare, şi cu un *laz* de 5%[38] –, iar icusarii se cumpărau cu 1½% *agio*[39].

Din bilanţurile încheiate între T. Cincu şi Ţumbru, precum şi din cele ale lui Alexandru şi Mihail Vasiliu, care se ocupau la Constantinopol cu vînzarea la *taraphana* a monedelor expediate de Cincu – Ţumbru, reiese că de la începutul lui noiembrie 1792, cînd începe girul lor tovărăşesc cu icusari, pînă la 19 martie 1793, cît durează schimbul cel mai intens de monede, Teodoran Cincu a trimis 101.750 de groşi şi a primit 88.385 de florini în icusari, iar comisionarii de la Constantinopol au încasat de la *taraphana* între 1 ianuarie – 27 iunie 1793 suma de 113.843 de groşi pentru monedele vîndute[40].

Icusarii şi *decaeptarii* se vindeau la *taraphana* cu 1.089 de groşi cîntarul (5.000 de dramuri), iar *decarii* cu 9 parale bucata[41]. Comisionarii de la Constantinopol însărcinaţi cu această vînzare îşi calculau un provizion de ½%[42].

Totalul sumelor trimise de Teodoran Cincu vărului Ioan din Sibiu în această perioadă nu este consemnat nicăieri, ci apar doar unele sume parţiale. Astfel, în

[33] *Ibidem*, I: 1011, 1084.
[34] *Ibidem*, II: 146, 149.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, I: 903, 1017.
[37] *Ibidem*, I: 1012.
[38] *Ibidem*, I: 1003, 1012, 1116.
[39] *Ibidem*, I: 1003, 1017, 1123.
[40] *Ibidem*, I: 1913.
[41] *Ibidem*, I: 1070, 1089, 1126.
[42] *Ibidem*, I: 1126.

august 1792 îi trimisese 10.000 de florini în galbeni olandezi, pentru a-i cumpăra icusari[43].

Expedierile de monede între Bucureşti şi Braşov se făceau pe valea Prahovei de către căruţaşi şcheieni, cărora li se mai spunea „praoveni” tocmai din cauza drumului pe care îl băteau. Astfel erau Vasile şi Niţă Măciucă, Trica Bobi, Ioan Mare, Vasile Putoare[44]. Expedierile între Bucureşti şi Sibiu se făceau pe la Cîineni – Turnu Roşu, prin agentul Merkelius, prin curieri împărăteşti, cu poşta Constantinopolului sau cu ocazii[45]. La Bucureşti, monedele erau descărcate la hanul lui Şerban Vodă, „hanul nostru” – cum îi spunea T. Cincu[46]. De la Bucureşti la Constantinopol monedele erau trimise cu caravana, de teama hoţilor şi a „zurbagiilor”, care erau foarte frecvenţi pe drumurile împărăţiei otomane. „Zurbagii sub comanda unui han tătar au făcut multe rele, producînd panică la Adrianopol”, aflăm dintr-o scrisoare[47]. Caravanele erau adesea însoţite de *neferi* şi *odabaş*[48]. Monedele erau date în seama unor persoane de încredere, lui *tufecci* başa, lui Mustafa *bairactar*, unor *tauccii* cunoscuţi, care le duceau prin Şiştov ori Arvanitohori către Constantinopol[49]. La Şiştov aveau ca om de încredere pe Hagi Ilie Alexiu, care prelua şi preda mai departe monedele[50]. De asemenea, monedele erau expediate şi cu poşta rusească, în care caz ajungeau mai repede şi în mai multă siguranţă decît cu caravana, dar trebuia plătit *porto*. Pentru a evita această cheltuială, T. Cincu încearcă să se înţeleagă cu secretarul Rusiei în schimbul unui „ruşfet de 20 sau 30 de groşi, în loc de *porto*”[51]. Monedele se expediau în pungi, iar pungile în butoaie sau în „caséle”. T. Cincu îi recomanda lui Ţumbru să aranjeze pungile în „ţechii”, spre a nu se face încurcătură la *taraphana*, unde monedele se vindeau cu cîntarul (care cuprindea 5.000 de dramuri, adică o *ţeche*)[52]. Dintr-o scrisoare a lui T. Cincu aflăm că „8 ţechii cuprinseseră icusari în valoare de 6.431 de florini”[53]. Călătoria monedelor de la Bucureşti la Constantinopol dura circa trei săptămîni[54].

Banii încasaţi la *taraphanaua* din Constantinopol erau remişi la Bucureşti sau Viena prin poliţe. T. Cincu vindea Curţii domneşti (care avea permanent nevoie de făcut plăţi la Constantinopol), cambii trase asupra lui Al. şi M. Vasiliu la

---

[43] *Ibidem*, I: 903.
[44] *Ibidem*, I: 919, 980, 987, 1015, 1040, 1057, 1059, 1061, 1105.
[45] *Ibidem*, I: 1524, 1543-1544, 1557, 1570, 1646.
[46] *Ibidem*, I: 919, 934.
[47] *Ibidem*, I: 1038, 1115, 1143, 1152; II: 527, 594.
[48] *Ibidem*, I: 969.
[49] *Ibidem*, I: 920, 1086, 1105, 1126.
[50] *Ibidem*, I: 997.
[51] *Ibidem*, II: 417.
[52] *Ibidem*, I: 1046.
[53] *Ibidem*, I: 1134.
[54] *Ibidem*, I: 1082, 1115.

ordinul firmei cu care Curtea era în relație la Constantinopol[55], sau se trăgeau polițe de la Viena asupra Constantinopolului, la ordinul corespondenților de acolo ai negustorilor din Viena care aveau de făcut plăți la Constantinopol[56].

Războaiele turco-ruso-austriece aduseseră criza de numerar și slăbirea schimburilor economice cu Constantinopolul; „Mulți dau și 1% și nu pot găsi polițe. Curtea domnească mai are de plătit o importantă sumă de bani pentru polițele luate de aici și pentru polițele primite de la Constantinopol. Deocamdată nu este nici o speranță, deoarece este o lipsă de bani cum nu s-a pomenit vreodată”; „În ultimii douăzeci și cinci de ani n-a fost niciodată o criză de bani ca acum” – scria T. Cincu în 1793[57]. La București, la începutul anului 1793 lucrurile se mai complicaseră și din cauza schimbării domnului. „Polițele au fost găsite cu mare greutate”, scria T. Cincu, „din cauza mutării lui Mihail Suțu și a venirii la București a lui Alexandru Moruzi de la Iași”[58].

Pe de altă parte, remiterile de bani de la Constantinopol se tărăgănau în așteptarea scăderii cursului florinului. Or, în loc să scadă, acesta urca. Astfel, de la 48½ de parale, cît fusese în 1792, pe 3 noiembrie, ajunge la 52-52⅓ de parale la 30 martie 1793 și continuă mereu să crească, ajungînd la 10 iunie 1796 la 60½ de parale[59]. Urcarea florinului se datora rarității cambiilor pentru Viena și sumelor de bani excedentare de pe piața Constantinopolului, sume pe care le puneau în circulație Anglia și Olanda, care, nestingherite de războaie, își continuau comerțul cu Levantul. Mihail Vasiliu scria că a dorit să remită mai mulți bani din sumele încasate la *taraphana*, „dar n-au fost cambii destule”, și spera că în curînd cambia va scădea, „deoarece vor sosi trate din alte regiuni pentru negoț” și fiindcă a început să se exporte orez și grîu. Și explica: „dacă însă cambia urcă, este semn că pe piață sînt sume excedentare de bani”, „cambia Vienei urcă din cauză că au sosit multe corăbii cu bani”. Întreba și dacă Țumbru acceptă să i se remită banii prin cumpărarea de cambii pentru „Englitera” sau Olanda, cu un curs mai avantajos[60].

Pentru prevenirea zăbavei cu care se remiteau sumele de la Constantinopol, T. Cincu încearcă un timp negocierea de polițe cu Serres, care era mai des în relație cu Constantinopolul, unde se făceau trageri de polițe de la Serres. Dar și aici se găseau greu polițe, din care cauză se încearcă și la Salonic vînzarea de polițe asupra Constantinopolului[61].

De instabilitatea cursului florinului pe piața Constantinopolului profita Al. Vasiliu – „cîinele de arvanit”, cum îl batjocorea T. Cincu –, întrebuințînd banii

[55] *Ibidem*, I: 1098, 1105, 1115, 1620, 1624, 1638, 1677-1678; II: 180.
[56] *Ibidem*, I: 995, 1005, 1034, 1042, 1059, 1076, 1080; II: 165-167.
[57] *Ibidem*, I: 1115, 1143.
[58] *Ibidem*, I: 1046, 1059, 1100, 1115.
[59] *Ibidem*, I: 969, 1125, 1629.
[60] *Ibidem*, I: 884, 936, 940, 950, 1000; II: 193.
[61] *Ibidem*, II: 179, 203, 209, 216, 264, 1115, 1125, 1186.

lui Cincu și Țumbru în afaceri personale fără a plăti dobîndă și amînînd mereu remiterile sub pretextul urcării cursului florinului[62].

Pe de o parte invazia groșilor pe piața Ardealului, cu scăderea cursului lor, greutatea de a găsi icusari și urcarea cursului lor, iar pe de altă parte raritatea la Viena și București a cambiilor asupra Constantinopolului și dificultatea remiterii banilor de la Constantinopol la Viena și București fac ca „moara icusarilor să se strice”[63]. Cei doi tovarăși, Cincu și Țumbru, se hotărăsc să înceteze pentru moment zaraflîcul cu icusari, „căci nu mai este convenabil să-și riște banii pentru un cîștig de nici 12% pe an”[64]; speră să-l reia mai tîrziu, „la toamnă, cînd se va schimba situația cambiei, după ce va ieși noua recoltă de orez în Turcia și Egipt și va înceta foametea din aceste țări”[65]. Așadar, pe lîngă motivele de mai sus pentru ca schimburile economice cu Levantul să se reducă, se mai adăuga și recolta slabă din Levant.

Pentru lichidarea socotelilor dintre Cincu și Țumbru, icusarii rămași neexpediați la Constantinopol sînt trimiși la Slivno, spre a fi vînduți *bogasierilor* de acolo cu *agio* de 2% și cu plata cu termen la București, „ca să iasă și ceva dobîndă”[66]. Cu sumele rămase din afacerile tovărășești cu Țumbru, Cincu plătește polițele trase de Țumbru la ordinul tăbăcarului săcelean Voicu Ciopală (care umbla prin Valahia după cumpărături de piei pentru Țumbru), ori pe cele trase de la Șiștov prin cămărășia sării de către Nicolae Stancovici (care cumpăra de acolo lînă pentru Țumbru).[67] Banii lui Cincu aflați la Țumbru sînt dați cu dobîndă[68], deoarece Cincu nu vrea să se angajeze în zaraflîcul cu galbeni propus de Țumbru, „căci nu aduce cîștig, galbenii fiind cumpărați de *cazaclii*, care le urcă *agio*-ul”[69]. Cincu acceptă să vîndă la București galbenii trimiși de Țumbru pentru propria-i socoteală, sau să tranziteze galbenii acestuia către Al. Barba din Constantinopol[70]. Zaraflîcul cu galbeni nu pare să fi fost rentabil în acel moment, căci se plătea pentru ei *laz* de 2-3 creițari, „din cauză că îi cumpără opincarii săceleni, ducîndu-i în Valahia și Bogdania, unde se vînd bine”[71]. Însă în 1795 T. Cincu se ocupă și el de zaraflîcul cu galbeni. În ianuarie 1795 primește de la Emanoil Teodoru din Viena o pungă cu 2.667 de galbeni olandezi, „pecetluită de *Münzamt* din Viena”, iar în septembrie avea înțelegere cu Țumbru ca acesta să-i

[62] *Ibidem*, II: 1143, 1168, 1203.
[63] *Ibidem*, II: 255.
[64] *Ibidem*, I: 1118, 1199, 1203; II: 197, 236.
[65] *Ibidem*, II: 236.
[66] *Ibidem*, I: 1161, 1195; II: 255.
[67] *Ibidem*, I: 260-261, 273, 275, 365, 379.
[68] *Ibidem*, I: 1186; II: 264, 270.
[69] *Ibidem*, I: 1186.
[70] *Ibidem*, I: 1403, 1417, 1481, 1594, 1605, 1612; II: 365, 379, 383, 417, 441, 513, 527, 531, 541, 549, 571-572, 595, 651.
[71] *Ibidem*, II: 365.

trimită pînă la 20 noiembrie galbeni în valoare de 3.000 de groși. În acest scop, Țumbru apela la Ioan Cincu din Sibiu să-i procure galbenii, iar acesta trimitea în noiembrie 202 galbeni împărătești *parlachici*, cu poșta Constantinopolului, „cu care este mai multă siguranță, deoarece totdeauna vine un arvanit, pe cînd cu poșta ordinară merge numai surugiul; galbenii au fost luați cu 4,36 florini renani de la Bogda și cu *lazul* de 6 creițari galbenul, deși negustorii valahi de porci l-au urcat la 8-9 creițari galbenul". În schimbul galbenilor primiți, T. Cincu trimitea 1.372 de groși[72].

În 1795-1796, T. Cincu, ca mulți alți negustori bucureșteni, se ocupa de afacerea cu *exindari* (monede de argint de 60 de parale). În această perioadă începe un exod al metalului prețios din Imperiul Otoman către cel habsburgic, adică în sens invers decît cel petrecut cu icusarii. Negustorii bucureșteni trimiteau monede turcești, în special *exindari*, spre a fi vîndute cu cîntarul la monetăriile de stat din Alba Iulia și Viena[73]. Spre deosebire de alți negustori bucureșteni care participă cu aceeași intensitate la afacerea cu *exindari*, precum și la aceea cu icusari, T. Cincu se mulțumește să fie numai comisionarul lui Țumbru, în schimbul unui provizion, dar refuză să facă tovărășie cu Țumbru, „deoarece exindarii sînt foarte rari și, afară de aceasta, el este ocupat cu plecarea lui Ioniță Atanasiu la Lipsca"[74].

Pentru a cumpăra *exindari*, Țumbru îi trimitea lui T. Cincu galbeni. În martie 1796, T. Cincu scria că n-a reușit să schimbe întreaga sumă de 1.000 de galbeni în *exindari* și groși vechi curenți, ca să-i expedieze prin prahoveni astfel încât să ajungă la Viena în timpul bîlciului „Jubilate", din cauză că zarafii „au măturat" aproape toate monedele. Deocamdată îi trimite trei pungi cu 3.640 de groși în *exindari* „vechi de rînd", cumpărați cu *lazul* de 1¼ groși la suta de groși, și o pungă cu 1.360 de *exindari* grei de 8½ dramuri, cumpărați cu *lazul* de 2,60 groși la suta de groși[75]. În mai 1796, T. Cincu îl anunța pe Țumbru că „domnul a dat poruncă prin pitac la toate granițele ca să fie prohibită scoaterea peste graniță a monedelor grele" și că „mulți au încercat să scoată autorizație, dar n-au reușit". T. Cincu va expedia *exindarii* pe ascuns, prin prahovenii cunoscuți, Niță și Ghiță Măciucă, care „trebuie bine cinstiți" pentru străduința lor de a feri monedele de locurile periculoase[76]. Țumbru îi trimitea lui Cincu polițe spre a fi vîndute la Curte, iar cu banii să-i cumpere *exindari*. Dar Cincu îl asigura că încasările pentru polițele vîndute se fac greu, din cauza crizei de bani, și că de la Curte n-a încasat nici un obol pentru cambii, din care cauză a fost nevoit să împrumute bani cu dobîndă, spre a-1 servi pe acesta. Pentru osteneala sa, T. Cincu îi

[72] *Ibidem*, I: 1384, 1386, 1390, 1393, 1524, 1543-1544, 1546, 1557, 1560, 1562, 1570, 1572, 1579.
[73] *Ibidem*, I: 1525, 1611, 1690 ș.a.
[74] *Ibidem*, I: 1639.
[75] *Ibidem*, I: 1601, 1608, 1610, 1613.
[76] *Ibidem*, I: 1620, 1622, 1624.

pretindea lui Ţumbru un provizion de ½% la banii încasaţi şi îi remitea acestuia încă un groş la suta de galbeni atunci cînd îi expedia galbenii la Constantinopol: „Provizionul nu este mare şi el a fost aşa trecut în socoteală numai din prietenie. Ţumbru trebuie să se gîndească la alergările băieţilor din prăvălia lui Cincu, Teodor Anastasiu şi Ioan Atanasiu, care şi-au lăsat treburile urgente numai să pună în aplicare ordinele lui Ţumbru", iar altă dată îi scrie că „ieri şi alaltăieri, deşi a fost sărbătoare, el nu s-a odihnit, ci s-a străduit mult să găsească *exindari*, deoarece aceste monede au început să dispară"[77]. Provizionul oferit de Ţumbru, de ⅓%, cum se obişnuieşte la Viena, Cincu găseşte că e prea mic şi „Ţumbru trebuie să ţină seamă de faptul că la Viena treburile se fac cu regulă şi nu întîmpină cineva greutăţi la încasarea banilor, pe cînd la Bucureşti şi Constantinopol nu există asemenea regulă. Abia alaltăieri seara a reuşit să încaseze cei 4.500 de groşi de la Curte, după ce şi-a neglijat de mai multe ori afacerile sale. De asemenea, nici acum n-a încasat cei 1.000 de groşi pentru poliţa vîndută pentru Slivno, deoarece negustorii nu s-au întors încă de la tîrgul din Buzău"[78].

Din socotelile de lichidare făcute de T. Cincu lui Ţumbru[79], se vede că între 23 iunie 1795 – 30 mai 1796 totalul sumei fusese de 13.909,99 de groşi, iar din 24 mai 1796 până în 30 iunie 1796 totalul fusese de 12.055,57 de groşi; operaţiunile dintre ei constaseră din: plăţi făcute de Cincu din ordinul lui Ţumbru, trimiteri de *exindari* şi groşi la Braşov, trimiteri de galbeni la Constantinopol, vînzări de poliţe cămăraşului Niculache pentru firma „Fraţii Mammara" ş.a.

În aceeaşi perioadă, compania lui Elefterie Ioan se îndeletnicea şi ea cu expedieri de *exindari*. La 16 mai 1796, Elefterie îi scria lui Ţumbru că nu i-a putut expedia cele 10 poveri cu *exindari* vechi, „deoarece domnul a dat poruncă aspră ca nimeni să nu îndrăznească să scoată din interior asemenea monedă".[80] Dar se vede că şi Elefterie găsise aceeaşi cale de călcare a poruncii precum Cincu, căci din bilanţurile încheiate între Compania „Elefterie Ioan" şi Ţumbru reiese că, de la 29 iulie 1796 la 6 august 1796, Elefterie trimisese 11.309,93 de groşi în *exindari* „de rînd" şi în *exindari* de 8½ dramuri, cei dintîi fiind cumpăraţi cu un *agio* de 1%, iar ceilalţi cu 3¼% – iar Ţumbru îi trimisese, spre a fi schimbaţi în icusari, 800 de galbeni plus şapte cambii în valoare de 15.000 de groşi, ceea ce face 20.600 de groşi. La această afacere, Elefterie îşi calcula un provizion de ⅓%[81]. În absenţa lui Elefterie din Bucureşti, expediau *exindarii* Gheorghe Castrişiu şi Mărgărit Ioan, atît pentru socoteala lui Ţumbru, cît şi

[77] *Ibidem*, I: 1624, 1629.
[78] *Ibidem*, I: 1639.
[79] *Ibidem*, I: 1625, 1638.
[80] *Ibidem*, I: 1619.
[81] *Ibidem*, I: 1654.

pentru socoteala lor[82]. În noiembrie 1796, Ţumbru încheia companiei lui Elefterie o socoteală de 10.412 groşi pentru *exindari* de 8½ dramuri, *exindari* „de rînd" şi groşi „ai lui Hamit şi ai lui Mustafa", pe care îi primise spre a fi daţi la topit la monetăriile de stat din Alba Iulia şi Viena[83].

Poliţele de 15.000 de groşi trimise de Ţumbru au fost vîndute Curţii, dar cum ele erau emise de firma „Dimitrie şi Fraţii Mammara" din Viena către „Anghel şi Fraţii Mammara" din Constantinopol, într-un moment în care firma „Mammara" din Viena fusese declarată în stare de faliment, cămăraşul Niculache, omul fostului domn Moruzi, îi presa pe Elefterie şi Mărgărit Ioan să restituie banii din poliţe, căci ele nu fuseseră toate încasate la Constantinopol. Degeaba se ostenea Mărgărit să-i explice regulile europene ale poliţelor, căci cămăraşul nu voia să le ştie şi pretindea banii „bir-taman" (integral; tc. bir-temam > gr. μπὶρ-ταμάμ, KOUKKIDI 1959: s.v., n.n.) de la cei de la care cumpărase poliţele. Elefterie îl îndemna pe Ţumbru să trimită la Bucureşti un sudit care să rezolve această „madea" murdară, „deoarece un sudit vorbeşte altfel decît ei, care sînt raiale", iar în caz contrar se teme că va fi arestat[84].

Din cauza falimentului mai multor case comerciale din Viena, *exindarii* expediaţi de Compania „Elefterie Ioan" nici n-au mai fost îndreptaţi către monetăria din Viena, ci au fost topiţi la Alba Iulia prin mijlocirea lui Safranu din Sibiu, mai cu seamă că monedele fuseseră trimise prin Turnu Roşu la Sibiu, „căci pe drumurile Prahovei au apărut hoţi"[85].

În afară de zaraflîc, Teodoran Cincu, întocmai ca Elefterie Ioan, făcea negoţ cu marfă, şi în special cu marfă de Lipsca. Dacă Teodoran Cincu, din cauza situaţiei sale de sudit şi poate şi din cauza vîrstei, nu mai călătorea la Lipsca, el îşi făcea totuşi cumpărăturile acolo prin Elefterie Ioan şi prin Emanoil Teodora (bancherul său de la Viena), nelipsiţi de la cele două tîrguri anuale[86]. După dizolvarea companiei cu Elefterie, T. Cincu îl trimitea la Lipsca pe Ioan Atanasiu, posibil acelaşi cu „toptangiul lipscan Athanasie Ioan" ce apare în tabela patentarilor de neguţători şi meseriaşi împărţiţi pe corporaţii la 1832[87].

Asupra felurilor mărfurilor şi a valorii cumpărăturilor făcute la Lipsca se pot face unele deducţii. Chiar înainte de a fi asociatul lui T. Cincu, Elefterie Ioan avea socoteală tovărăşească cu Cincu privind marfa de Lipsca şi postavul „voroslov" (de Breslau). În ianuarie 1793, T. Cincu îl ruga pe Ţumbru să completeze cu pînă în 10.000 de florini nemţeşti banii trimişi de Elefterie (sumă

[82] *Ibidem*, I: 1658-1659, 1661-1662, 1666-1667.

[83] SJAN Braşov, fondul „Registre diverse", nr. 181, pp. 1-2 (necuprins în catalog).

[84] *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, I: 1646, 1677-1678, 1687.

[85] *Ibidem*, I: 1646, 1663, 1687.

[86] *Ibidem*, I: 1046, 1059, 1076, 1105, 1203, 1211, 1646; II: 499.

[87] Emil Vîrtosu *et alii*, *Începuturi edilitare (1830-1832)*: *Documente pentru istoria Bucureştilor*, Bucureşti, L. Geller, 1936, p. 133.

de care cel din urmă avea nevoie la Lipsca); acesta trebuie servit, căci și el le-a dat adesea bani cu împrumut. Elefterie s-a obligat să plătească banii împrumutați în bani turcești, adică 12.300 de groși pentru 10.000 de florini, *agio*-ul fiind de 23%[88]. La 5 februarie 1793, Cincu îl anunța pe Țumbru că Elefterie nu mai pleacă la Lipsca din cauza ciumei din București[89]. În august același an, Elefterie pleca la Lipsca prin Sibiu, scop în care apela la Țumbru ca să-i facă rost de 5.000 de florini cu 27%, dar Țumbru nu se învoiește „căci Ioan Muciul lipscanul, avînd nevoie de florini, vinde groși cu 15 groșițe, ceea ce înseamnă 33⅓% *agio*”[90].

În corespondența lui Țumbru și în cea provenită de la Manicati Safranu din Sibiu (care, de asemenea, avea relații comerciale cu T. Cincu și mai ales cu Compania „Elefterie Ioan”) nu se specifică dacă mărfurile expediate din Viena și tranzitate prin Brașov și Sibiu către București proveneau de pe piața Vienei sau din emporiul european al Lipscăi. Dar fiindcă se vorbește frecvent de plecările lui Elefterie Ioan la Lipsca, e de presupus că, între mărfurile pe care le primea după întoarcerea sa de la cele două tîrguri anuale, cele mai multe erau achiziționate acolo, și că firmele vieneze „Johann Michael Thomas & Comp.”, „Gheorghe Betli & Comp.”, „Ox Gaimiller & Comp.”, „Hagi Chiriți”, „Frații Macearli & Comp.”, „Daniel Coit” (care își asumau prin „responsalia” că mărfurile sînt *per transito* pentru Valahia) erau firme de intermediere a schimbului de mărfuri între Leipzig și București. După cum și Rizu Dormuși la Pesta, Safranu la Sibiu și Țumbru la Brașov mijloceau transportul mărfurilor, angajînd și plătind chirigiii, care nu făceau transport decît pe anumite distanțe, așa încît pentru mărfurile ce călătoreau de la Lipsca la București ei trebuiau schimbați cel puțin la Viena, Pesta, Brașov sau Sibiu, în funcție de cum se făcea trecerea, pe la Bran sau pe la Turnu Roșu.

Specificări mai amănunțite pentru genurile de marfă trimise lui Elefterie Ioan și Gh. Castrișiu găsim în corespondența anului 1801, astfel fiind: postavul, mătăsurile, muselina, zahărul, cafeaua, *tiriplicul*, lințurile, candelul, papucii[91], dar și blănurile, uleiul de trandafir, foile de alamă, *cîrmîzul*, ba chiar și brînza[92]. Între numeroasele colete cu mărfuri nespecificate, expediate de la Lipsca prin Viena și de aici prin Brașov sau Sibiu, despre care se vorbește frecvent în aceste corespondențe comerciale, vor fi fost fără îndoială și unele din mărfurile pe care

---

[88] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 934, 963, 969, 1044, 1046, 1057, 1059.

[89] *Ibidem*, I: 1076.

[90] *Ibidem*, I: 1205, 1211, 1221, 1225, 1229; II: 301, 328, 336.

[91] *Ibidem*, I: 1921, 1926, 1932; II: 843, 876, 881, 898, 902, 919, 930-932, 953, 962, 966, 973, 978.

[92] *Ibidem*, I: 1820, 1833, 1836, 1878, 1886, 1888, 1890; SJAN Brașov, fondul „Registre diverse”, nr. 181, pp. 103-104.

le găsim consemnate în „catastihul lipscan"[93] din 1803 al negustorului Anastase Persu din Brașov, și el cu legături în țările romînești, unde desfăcea mărfuri la București, dar mai cu seamă la prăvălia sa din Craiova (în primul pătrar al veacului al XIX-lea). Astfel, întîlnim în acel catastih: *cituri* vărgate, basmale „hinetica" și „flamier", tulpane brodate, *cipci* de mătase, panglici de catifea, batiste, *ștrimfi*, *strumpfband*, mănuși de damă, horbotă cu beteală și argint, *mazestre*, flanele verzi și roșii, slovnițe de bumbac și de lînă, colane, *hurmuz*, pietre negre, „grosse" cu inele, „fiare cu care se trag cizmele", ochelari, brice, foarfeci, tăvi pentru *filigene*, tacîmuri de masă, viole, coarde, arcușuri, tabachere „de hîrtie", cu „tumbac" sau cu agate, pistoale, carabine, *ceacmacuri*, mucarnițe, lacăte, *zaraflikia* ș.a.

În ceea ce privește mărfurile pe care T. Cincu și Elefterie Ioan le exportau din Țara Romînească și din sudul Dunării în Imperiul Habsburgic, locul cel mai important îl ocupă lîna. La 19 iulie 1794, Mihail Gheorghe Silapendi, rudă cu Țumbru, procura pentru T. Cincu de la Hagi Halil aga Hagi Molaoglu din Nicopole 6.000 de ocale de lînă cu 20 de parale ocaua, iar la sfîrșitul aceleiași luni îi scria lui Țumbru că T. Cincu a cumpărat peste 20.000 de ocale de lînă din Turcia, 10.000 de ocale de lînă din Valahia și peste 50.000 de ocale din alte regiuni. În același an, Țumbru se străduia să angajeze la Zărnești zece-douăsprezece căruțe pentru transportul lînii lui Cincu de la Sibiu la Pesta[94]. În 1795, T. Cincu îl îndemna pe vărul Ioan Cincu din Sibiu să încheie contract cu breasla postăvarilor pentru 10.000-12.000 de ocale de lînă bună la prețul de 30 de creițari ocaua. În același an, Ioan Cincu îi scria lui Țumbru că lîna fină a lui Teodoran a fost vîndută cu 40 de florini ungurești chintalul, cea mijlocie cu 30 de florini ungurești, iar cea bîrsană cu 24 de florini ungurești.[95] În 1803, Elefterie Ioan era întovărășit cu Țumbru pentru negoțul cu lînă, cel dintîi avînd depus un capital de 2.800 de groși la cursul de 75 de florini renani la suta de groși, iar cel de-al doilea un capital de 3.887 de florini renani. După o încercare neizbutită de a găsi lînă la Buzău prin Gheorghe Constantin ceauș, cumnatul lui Elefterie, Țumbru primește din altă parte 9.878 de ocale, pe care le transportă la Sibiu în douăzeci și patru de căruțe însoțite de un *nefer*. Lîna este predată breslei postăvarilor cu 39 de creițari ocaua[96]. Și la tîrgul din Brașov, precum și franciscanilor, *bobouarilor* și *perpetarilor* din Brașov li se vindea lîna trimisă de Elefterie Ioan și Gheorghe Castrișiu[97].

Negustorii bucureșteni se ocupau și cu negoțul cu ceară. T. Cincu îi trimitea ceară spre vînzare lui Emanoil Teodoru, bancherul său din Viena. La fel,

93 *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, II: 1116-1139.

94 *Ibidem*, I: 1322-1327; II: 623, 625, 627.

95 *Ibidem*, I: 1458, 1512.

96 *Ibidem*, I: 1956, 1959; II: 915, 1096, 1153, 1143.

97 SJAN Brașov, fondul „Registre diverse", nr. 181, pp. 115-116.

Castrișiu făcea afaceri cu ceară împreună cu Nicolae Hagi Moscu din Viena. În 1797, Țumbru plătea *harmiție* de 612,25 florini renani la Bran pentru 37 de butii cu 22.500 de funți de ceară, expediată în zece căruțe de către Elefterie Ioan[98].

T. Cincu, prin Mihali Gheorghiu seatișteanul și prin cumnatul său, Gheorghe Constantin, trimitea mii de ocale de pațachină din Ialomița la Viena, unde se întrebuința ca materie colorantă în manufacturile textile[99]. În 1794, Ioanache, fratele lui Teodoran Cincu, cumpăra *cordovane* de la București cu 95 de parale bucata și le desfăcea la Sibiu[100], iar T. Cincu îi propunea lui Țumbru 3.000 de piei de capră de la *zalhanaua* din București, cu 90 de parale bucata[101]. Prin tăbăcari săceleni, Țumbru cumpăra din București piei de vacă pe care le vindea ungurilor din Odorhei[102]. Elefterie Ioan cumpăra de la Băltărețu *ristic* pentru Țumbru, iar acesta îi trimitea păr de capră din Săcele[103]. Hagi Bogdu Hagi Vulcu din Varadin îi expedia coase[104] lui Castrișiu, la București. Fotache Hagi Gheorghiu din București, împreună cu Gheorghe Constantin, cumnatul lui Cincu, cumpărau cînepă de la Varadin și o vindeau la Brașov funarilor sași[105].

În 1795 era foamete în Valahia, iar domnitorul Al. Moruzi obținuse autorizație cezaro-crăiască pentru a importa din Transilvania 4.000 de *cible* de cereale. Cu achiziționarea acestui grîu din Transilvania se ocupau T. Cincu și Elefterie Ioan. Acesta din urmă vine în primăvara anului 1795 la Brașov, de unde aleargă prin sate pentru a strînge grîu. Se interesează la episcopul unit din Blaj, primește mostre de grîu, e sprijinit de Țumbru pentru a cumpăra grîu de la judecătorul Fronius, se duce la Bran să ia în primire 500 de găleți cu grîu sosite de la Făgăraș. „Elefterie cumpără de aici 4.000 de *cible* de grîu pentru București, *cibla* avînd 60 de ocale”, îi scria Țumbru lui Hagiopol. Țumbru avusese intenția să participe și el la această afacere, dar Ioan Cincu din Sibiu îl sfătuise să renunțe, căci „la întreprinderea aceasta, pe lîngă Elefterie și boierul Ganti, se mai află un bumbașir, om domnesc, și un italian, tot om al domnului, și se pare că se petrec lucruri dubioase”. După informația lui Ioan Cincu, la Sibiu grîul bun se vindea cu un florin renan fîrtalul, cel mijlociu cu 43 de creițari și cel inferior cu 42 de creițari. Grîul acesta a fost apoi vîndut de către domnitor celor lipsiți, cu

98 *Ibidem*, pp. 53-54; *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 1784; II: 542, 544-546, 872, 996-997, 1012.

99 *Ibidem*, I: 1237, 1242, 1249; II: 365, 529, 595, 616, 623.

100 *Ibidem*, II: 473.

101 *Ibidem*, I: 1040.

102 SJAN Brașov, fondul „Registre diverse”, nr. 181, pp. 91-92, 121-122.

103 *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 1619; II: 1075.

104 *Ibidem*, II: 863, 866.

105 *Ibidem*, I: 1588, 1613, 1616; II: 386, 469, 542, 561.

preț îndoit și întreit, obligînd pe morarii din Bucureşti să cumpere grîul numai de la magazia domnească sau „gospod” cu 40 de lei chila[106].

În afară de relații comerciale, negustorii bucureșteni întrețineau relații personale cu comisionarii lor din Brașov și Sibiu, făcîndu-și reciproc diverse servicii și comisioane. Obiectul lor este adesea interesant, căci revelează gusturile, obiceiurile, moda, nivelul de viață al acestor oameni.

T. Cincu comanda – ca mulți alți bucureșteni în această epocă – trei sobe de fier din Banat, prin intermediul lui Hagiopol din Timișoara[107]. El îl ruga pe Țumbru să-i comande de la un meşter fierar vergele de fier pentru treisprezece ferestre, cuie și piroane pentru casa pe care o construia la via sa de la Roșu, „unde intenționează să se adăpostească în vreme de ciumă”. „Pînă ieri”, scria la 9 martie 1793, „au trecut douăzeci de zile în care nu s-a mai vorbit de ciumă, însă ieri seara a murit un copil”. În panică, în fața acestei calamități – care îl va secera și pe el în anul 1813[108] – îl presa pe Țumbru să-i trimită vergelele, dîndu-i instrucțiuni ca „ele să fie de grosimea unui *basparmac*, adică a degetului mare, patru vergele să aibă lungimea de șase palme și să fie prevăzute cu câte cinci găuri, în care să fie introduse alte cinci vergele lungi de cinci palme”. Pentru aceste ferestre, Țumbru cumpărase 7½ chintale de fier[109].

T. Cincu îi cerea lui Țumbru să-i trimită „două pocrovii bune pentru cai și două pături roșii”, un butoiaș cu ulei, o ploscă, doi saci cu mazăre și fasole, ciubere, pietre de in, sămînță de in și cînepă. La rândul lui, Țumbru îi trimitea „puieți de cireși și garoafe”, giuvaierele care fuseseră reparate la Viena, diamantele expediate de Ioan Cincu din Sibiu; primea de la Cincu delicatese pentru masă: caracatițe, măsline, o mie de melci de la Arvanitohori, „pe care să-i împartă cu Geanli și Boghici”, obiecte de îmbrăcăminte (ca: papuci, ghete, blană de samur pentru giubea) și diverse cumpărături pe care Țumbru le trimitea familiei sale din Seatiște: fes „cifte caic”, *ghermesut* pentru giubea și anteriu, *calpac*, *tané* găitan, tutun ș.a. T. Cincu intervenea, la rugămintea lui Țumbru, pentru obținerea de autorizații domnești pentru exportul mierii și lînii, pe numele lui Ioniță Marcovici din Cîmpina. Țumbru încasa de la breasla măcelarilor din Brașov datoria breslei către T. Cincu, care achitase banului Racoviță 500 de florini ungurești – obligația breslei pentru iernatul muntelui pe anii 1795-1796.

---

[106] *Ibidem*, I: 1103, 1319, 1397, 1435; II: 779, 783, 787-788, 790, 808; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX[1], pp. 718, 727.

[107] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 1244, 1249; II: 355.

[108] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, p. 644 (LIMONA 1967: 1301, n.n.).

[109] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I: 1068, 1108, 1210, 1221; II: 301, 312.

T. Cincu lua uneori cu împrumut de la Țumbru florini renani în bancoțidule, pe care îi restituia apoi în groși, prin fiica adoptivă a lui T. Cincu, Ivanca.[110]

Elefterie Ioan îi trimitea lui Rizu Dormuși, comisionarul din Pesta, *calpace*, cașcaval, dulceață, iar lui Țumbru sticle cu antispasmodice. Țumbru îi cumpăra acestuia panglici, conform mostrelor trimise. Elefterie îi dădea bani de cheltuială lui Gheorghe, nepotul lui Țumbru, care venise de la Seatiște ca să învețe carte la București. Manicati Safranu din Sibiu mijlocea expedierile de giuvaiere, tabachere de aur bătute cu diamant și o cutie „cu fluturi" „ce trebuie ferită de vămile valahe", pe care Nicolae Hagi Moscu din Viena i le trimitea lui Gheorghe Castrișiu la București[111].

Panaioti Hagi Nicu, Panu Steriu, Stavru Spiru, Panu Dimitrie Hagi Nicu, Dimitrie Chiriți

Născut în anul 1709 la Ianina, în Epir, Panaioti, fiul unui Nicolae care făcuse pelerinajul la Ierusalim, s-a stabilit de timpuriu la București, ca negustor de blănuri. Întovărășit cu un oarecare Zoe Căplan, desfăcea blănuri la Lipsca. Acest Căplan, atras de vastele posibilități pe care le oferea Rusia pentru comerțul cu blănuri, și-a părăsit tovarășul, mutîndu-se la Moscova[112]. Panaioti Hagi Nicu a rămas mai departe la București, continuînd negoțul cu blănuri. Despre comerțul cu blănuri al acestuia nu avem însă în documentele noastre decît o singură știre din anul 1777, o însemnare în catastih pe care o făcea M. Țumbru din Brașov, cum că i-a trimis lui P. Hagi Nicu la București 147 bucăți de „cavorgichia" cu 1,30 florini bucata[113]. Cele mai multe știri despre P. Hagi Nicu le avem din anii 1780-1793, epocă în care se ocupa mai mult cu negoțul de cambii și monede. Era ajutat în afaceri de nepoții săi, Panu Dimitrie Hagi Nicu, Stavru Spiru, Panu Steriu, Dimitrie Chiriți. De la Panaioti Hagi Nicu s-au păstrat în corespondența lui Țumbru 4 scrisori din anii 1781-1791 și actul acestuia de donație către Biserica Grecească din Brașov; de la Panu Dimitrie Hagi Nicu 6 scrisori din 1791, de la Panu Steriu 41 de scrisori din 1791-1804, de la Stavru Spiru 13 scrisori din 1791-1792, de la Dimitri Chiriți 3 scrisori din 1791, iar despre toți acești negustori bucureșteni diverse informații indirecte în bogata corespondență a negustorului brașovean, precum și în catastihurile Casei Comerciale „Ioan Marcu" din Sibiu.

[110] *Ibidem*, I: 1057, 1066, 1068, 1105, 1124, 1133, 1137, 1221, 1244, 1403, 1583, 1588-1589, 1601, 1610, 1616; II: 312, 551, 667, 787, 836, 1000, 1025.

[111] *Ibidem*, I: 1667, 1675, 1748, 1771, 1914, 1917, 1919, 1720; II: 977.

[112] Christoforos Ktenas, *Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ ἀφιερωταί τῆς ἐν Στεφανουπὸλει ὀρθοδὸξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος* (Inscripțiile și donatorii Bisericii grecești ortodoxe Sf. Treime din Brașov), București, 1938, pp. 36-40.

[113] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, II: 71; „cavorgichia": blănuri provenite de la un soi de oi cu lîna roșcată-neagră și creață.

În afacerile cu poliţe – care luaseră mari proporţii datorită extinderii economice de credit şi necesităţii de plată la distanţă – Panaioti Hagi Nicu lucra în asociaţie cu Constantin Vasiliu din Bucureşti, cu Ioan Paicu din Zemlin, cu Mihail Ţumbru din Braşov. Constantin Vasiliu circula permanent între Bucureşti, Iaşi, Constantinopol, avea bune relaţii la cămările domneşti din Bucureşti şi Iaşi, la *elciul* rus de la Constantinopol, obţinea sume mari de bani de la cămările domneşti şi firmane de liber export al cerii din Moldova[114]. Paicu îl informa pe Ţumbru că Constantin Vasiliu „are posibilitatea să-i furnizeze pentru afaceri orice cantitate de groşi, oricînd, cu condiţia să-i poată plasa”, şi că „îl va recomanda pe Ţumbru la prietenii săi şi la Cămara domnească din Bucureşti”[115]. Cînd Vasiliu lipsea din Bucureşti, îl înlocuia P. Hagi Nicu[116].

Constantin Vasiliu, ca şi Panaioti Hagi Nicu, îi trimitea lui M. Ţumbru la Braşov sume mari de groşi. Începînd din octombrie 1780 pînă în martie 1781, Vasiliu îi trimisese lui Ţumbru 33.709 de groşi, adică 32.007,24 de florini, iar pînă în iunie 1782 încă 22.079 de groşi[117], şi foarte probabil şi alte sume, a căror consemnare nu ni s-a păstrat în această corespondenţă incomplet conservată. Ţumbru vindea la Braşov groşii primiţi sau cumpăra poliţe, pe care le revindea pe loc celor ce aveau de făcut plăţi în alte localităţi sau, în fine, le trăgea asupra corespondenţilor din Bucureşti, Constantinopol, Serres, Zemlin, Tîrnova, la ordinul lui Paicu din Zemlin sau al lui „Gheorghe Turunţa & Comp.” din Viena[118]. Cu cît erau mai frecvente schimbările, adică cumpărările şi vînzările pe poliţe, cu atît beneficiul acestor negustori era mai mare. De aceea Paicu îl îndemna pe Ţumbru să schimbe cît mai multe poliţe şi să se mulţumească cu un provizion de numai 1%, căci „atunci cînd afacerea cu schimbări de poliţe va atinge 150.000 de groşi va avea un cîştig bun”. Afară de aceasta, i se fac înlesniri pentru procurarea de mărfuri. Astfel, C. Vasiliu, care se străduise cu strîngerea a 10.000 de ocale de ceară la Iaşi şi cu obţinerea firmanului de export în „Nemţia”, îi cedează lui Ţumbru jumătate din cantitate, căci „el trebuie servit”, deoarece lucrează cu Vasiliu şi Paicu[119]. Panaioti Hagi Nicu încasa şi el ½% comision pentru poliţele care i se trăgeau de la Braşov sau Zemlin şi pe care, la rîndul său, le schimba pentru Constantinopol[120]. Aceste speculaţii cu cambii erau posibile numai datorită faptului că trata indosabilă – adică aceea emisă la ordinul prezentantului, trata transmisibilă de la un proprietar la altul fără vreo limită – era frecvent folosită în acea vreme.

[114] *Ibidem*, I: 136, 154, 192, 204, 213, 223.
[115] *Ibidem*, I: 130, 141.
[116] *Ibidem*, I: 135, 141, 154, 159, 176, 179, 180.
[117] *Ibidem*, I: 145, 154, 197, 288.
[118] *Ibidem*, I: 121, 135, 145, 157, 224-225, 231, 281, 284.
[119] *Ibidem*, I: 123, 158, 174.
[120] *Ibidem*, I: 120, 220.

În 1791, Panaioti Hagi Nicu avea înţelegere cu M. Ţumbru pentru expedieri de icusari la Constantinopol şi, totodată, îi trimitea lui Ioan Marcu din Sibiu *exindari*, ruble, „finche” (*pfennige*) olandeze, spre a fi topite la Monetăria de Stat din Alba Iulia, ori îi trimitea galbeni împărăteşti şi olandezi pentru a fi schimbaţi în icusari sau pentru a-i fi remişi lui Dimitrie Ioan Poshari, bancherul său din Viena, care făcea încasări şi plăţi în contul său[121]. Panaioti Hagi Nicu se bucura de mare consideraţie la Bucureşti, precum şi la Constantinopol sau la Viena, astfel încît postelnicul Hagi Stan Jianu din Craiova, „principalul” Companiei „Ţumbru”, era plin de încredere că, alături de Hagi Nicu, „transporturile” de monede pentru „capitală” vor fi rentabile, şi îl încuraja pe Ţumbru să restrîngă negoţul cu mărfuri, ca să aibă bani mai mulţi pentru aceste „transporturi”[122].

În ultima parte a vieţii, P. Hagi Nicu venea adesea la Braşov, simţindu-se legat de comunitatea greacă de acolo, căreia îi făcuse o importantă donaţie din imensa lui avere. Cu ocazia unei călătorii îi scria lui Ţumbru că „pe drum au apărut hoţi înarmaţi, care scrîşneau din dinţi că n-au putut să-l jefuiască”. Îl anunţa că butoiul cu monede a ajuns intact la Bucureşti şi va fi expediat la Constantinopol cu ajutorul unei caravane, „deoarece drumurile spre Constantinopol, ca şi altele din Turcia, sînt pline de hoţi. Hoţii au încercat să intre la Ozinciova, spre a jefui tîrgul, dar paşa i-a bătut”[123].

La Braşov, cu ocazia construirii Bisericii Greceşti, se crease o dezbinare între companişti şi *cives graeci ritus*, aceştia din urmă dorind ca biserica să fie a lor şi ca preotul să slujească în limba romînă, mulţi dintre aceşti „ţivişi” fiind romîni macedoneni sau chiar valahi din Şchei. Panaioti Hagi Nicu se supără pe „ţivişi” – printre care se numărau Ţumbru, Geanli, Boghici ş.a. – şi îi reproşează lui Ţumbru că „n-ar fi crezut că acesta poate fi împotriva bunei înţelegeri în biserica lor, cînd la Braşov sînt puţini greci de aceeaşi credinţă, care, neavînd bună înţelegere între ei, vor fi dispreţuiţi şi batjocoriţi de celelalte naţionalităţi”. Supărat, îşi retrage donaţia. Într-un act din 1793, P. Hagi Nicu atestă că a donat companiei greceşti din Braşov 6.000 de groşi de s-a cumpărat o casă cu locul dimprejur, pe timpul împăratului Iosif al II-lea; pe locul cumpărat s-a zidit Biserica Grecească din Braşov. „Deoarece banii donaţi de grecii localnici şi de negustorii străini greci – care au poposit la Braşov în drum spre Rusia din cauza războiului precedent – n-au fost suficienţi pentru construirea bisericii”, el a mai donat încă 600 de groşi pentru terminarea zidirii bisericii. De asemenea, şi-a luat obligaţia să plătească anual din banii săi proprii 180 de florini renani, chirie pentru odăile în care locuieşte preotul. „Pentru împodobirea bisericii şi pentru instrucţiunea copiilor greci a depus la banca împărătească de la Viena 10.000 de

[121] *Ibidem*, I: 647, 673, 680, 753, 771, 840.
[122] *Ibidem*, I: 632, 655, 662.
[123] *Ibidem*, I: 722.

florini, hotărînd ca dobînda lor să fie folosită la înfiinţarea unei şcoli greceşti, însă fiindcă episcopul Gherasim Adamovici a luat în braţe pe Coste Geanli şi pe Hristu Mihail şi a avut atitudine ostilă faţă de scopul său, el dă altă destinaţie banilor, anume ajutorarea săracilor din Braşov"[124]. Prin depunerea la Camera din Viena a sumei de 20.000 de florini drept fundaţiune pentru o şcoală grecească şi pentru ajutorarea săracilor, el reuşeşte să cîştige de partea sa autorităţile iluministe, încîntate de orice gest de promovare a şcolii, şi să obţină în 1796 declararea bisericii drept una „greacă naţională" şi eliminarea preotului romîn[125]. Panaioti Hagi Nicu a murit la adînci bătrîneţi, în anul 1796, la Braşov, fiind înmormîntat la biserica înzestrată de el[126].

Nepoţii lui Panaioti Hagi Nicu se îndeletniceau şi ei cu negoţul de monede. Dimitrie Chiriţi din Bucureşti lucra prin fratele său, Vasile Chiriţi din Braşov. Stavru Spiru întreţinea legături la Triest cu Panu Spiru, la Viena cu Temeli Hristu, cu „Teodor Chiriac Ciocan & Comp." şi „G. Schuller & Comp.", la Pesta cu Ciucă, la Sibiu cu Casa „Marcu", la Braşov cu M. Ţumbru, la Craiova cu Teodor Poshari (fratele lui Dimitrie Poshari din Viena). Panu Steriu avea tovărăşie cu Ţumbru pentru negoţul cu monede şi poliţe. Între 8 decembrie 1791 – 16 septembrie 1792 ei au vîndut la Constantinopol monede în valoare de 40.151,104 de groşi, cîştigînd fiecare cîte 1.076,57 de florini sau 1.346,24 de groşi, cu *lazul* de 25%; de asemenea, au schimbat poliţe pentru Constantinopol în valoare de 31.188,32 de florini. La 24 februarie 1792, Panu Steriu trimitea monede la Constantinopol cu suita domnească „ce merge să aducă pe stăpîna doamnă", soţia lui Mihail Suţu, iar altă dată anunţa că cele 36 de poveri cu monede ale diferiţilor negustori merg însoţite de treisprezece oameni domneşti. Cel de-al patrulea nepot al lui Panaioti H. Nicu, Panu Dimitrie Ioan Hagi Nicu, avea înţelegere cu Dimitrie Poshari din Viena să-i trimită groşi spre a fi topiţi la monetăria de acolo, „care plătea cu 2% mai mult decît monetăria din Alba Iulia". Dintr-o scrisoare a sa aflăm că groşii se scurgeau nu numai spre monetăriile din Viena şi Alba Iulia, ci şi spre Lemberg: „Pentru groşi se plătesc la Bucureşti

---

[124] *Ibidem*, I: 730, 1212, 1930.

[125] B. Baiulescu, *Monografia comunei bisericeşti greco-ortodoxe romîne a Sf. Adormiri din Cetatea Braşovului*, Braşov, Ciurcu & Comp., 1898, p. 16 şi urm.; George Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt. Ein Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens im 18. Jahrhundert* (Vechiul şi noul Braşov. Contribuţie la istoria Transilvaniei în secolul al XVIII-lea), II (1780-1800), Sibiu, F. Michaelis, 1887, p. 566 şi urm.

[126] Christoforos Ktenas, *Λεύκωμα τῆς ἐν Στεφανουπόλει ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπί τῇ ἑκατοπεντηκονταετηρίδι αὐτῆς, 1787-1937* (Albumul Bisericii naţionale greceşti a Sfintei Treimi din Braşov la 150 de ani, 1787-1937), Bucureşti, Ellas, 1937, p. 32.

47-48 de creițari și un *agio* de 10-12%, din cauza ovreilor care îi strîng și îi duc la Lemberg și în alte părți pentru topire”[127].

Alți negustori

Teodosie Toma lucra în asociație cu Polizache Dimitriu (Demeter Polizu), cel dintîi locuind la București, cel de-al doilea mai mult la Viena. Prin mijlocirea lui Manicati Safranu, firma bucureșteană „Teodosie Toma și Polizache Dimitriu” primea de la Johann Thomas din Viena numeroase colete cu marfă, precum: tafta brodată, atlas, catifea, îmbrăcăminte femeiască și marfă „ausländisch” (străină, n.n.). Prin Teodor Rudolf aduceau mărfuri venețiene și comandau *belacoase* și *pagrinete* de la Veneția pentru comitenții lor. Prin Safranu aveau relații comerciale și cu Hamburg, de unde aduceau zahăr. Își asiguraseră împreună cu Safranu promisiunea spătarului – „de față fiind din partea domnului și excelența sa, Manase” – de a-i sprijini în negoț. Făceau diverse comisioane Safranilor, le vindeau mătăsurile, *civitul*, florile „tremolanta” trimise de la Veneția de prietenii Panu și Ioan Hristodul, *zardavele*, gurile de ham și găitanele de *carete*. Prin ei, Safranu mijlocea expedierea „casélei cu lucruri” de la firma „Schuller & Comp.” din Viena către ambasadorul Rusiei la Constantinopol, a unei „lădițe cu cărți” de la „Steiner și Schlosser” din Viena către „Abram și Marcu” („fost Salom Tua”) din Constantinopol, sau a unei „caséle” pentru Curtea domnească. Safranu apela la ei ca să ia în primire de la Eleonore Husbek Edel von Busenthal, „care se află la București, restul nevîndut de balsamuri, deoarece trebuie să se întoarcă la Sibiu”, și să-i dea tot sprijinul, „căci este o femeie de condiție socială bună”. Safranu se îngrijea să li se expedieze de la Brașov ceară de seu, făină „mundmehl” (superioară, pentru patiserie, n.n.) ș.a.

Dar afacerile cele mai importante dintre firma bucureșteană și Safranu erau cele de zaraflîc. Teodosie Toma vindea la București polițele și monedele (galbeni împărătești, *caragroși*, *funduclii*, *suforini* de 3 și 4 galbeni) trimise de Safranu și cumpăra *exindari*, pe care îi expedia pentru topit la Alba Iulia sau la Viena. În septembrie 1707, Safranu îl anunța pe Teodosie Toma că pentru 56 de ocale și 125 de dramuri de monede grele topite a primit 3.000 de florini, și că marca de argint, plătită pînă acum la „Bălgrad” cu 23,20 de florini, iar la Viena cu 23,30 de florini, a urcat în urma unei porunci împărătești la 24 de florini la toate monetăriile împărătești[128]. Teodosie Toma și Polizache Dimitriu, în

[127] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, II: 600.

[128] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu*, I: 922, 943, 954-955, 990, 1008, 1010, 1050, 1063, 1069, 1134, 1214-1215, 1227, 1230, 1271, 1321, 1351, 1367, 1394, 1423, 1427, 1446, 1454, 1462, 1495, 1537-1539, 1541, 1546-1548, 1582, 1619, 1637, 1672, 1683-1684, 1687, 1700, 1702, 1728, 1742, 1753, 1766, 1801, 1814, 1821, 1921, 1980, 2026, 2044, 2065.

tovărăşie cu Eustatie Petre Pencovici, au alcătuit o societate de transport cu corăbiile, despre ale cărei durată şi activitate însă nu se cunoaşte nimic[129].

Eustatie (Stati) Petre Pencovici, „lipscanul” din Bucureşti, era „fermanliu sudit împărătesc”, după cum se vede din actul prin care garanta înaintea companiei greceşti din Sibiu pentru Gheorghe Sachelarie Papadimu (Papadimitriu), originar din Adrianopol, care în 1800 cerea să fie primit ca membru în companie[130].

Pencovici, prin mijlocirea lui Safranu, primea la Bucureşti pînză „de Linz”, zăbranice, *cipci*, mărfuri „ausländisch” expediate de firma „Thomas & Comp.” din Viena. Cu ocazia plecării lui Pencovici în Turcia, Safranu îl îndemna să se intereseze acolo de posibilitatea de a desface muselină confecţionată la Sibiu, care este mai ieftină cu 30% decît tulpanele de la Lipsca.

Pencovici era solicitat de Safranu pentru diferite servicii: să predea medicului Manase Eliad „pandectele în două tomuri” şi să obţină, prin trecerea acestui personaj influent la Curtea domnească, scrisoare de liber export al pieilor de bou şi mai ales al „groşilor grei”.

Safranu se oferea să desfacă săpunarilor din Sibiu grăsimea de porc trimisă de Pencovici şi, mai ales, mijlocea topirea monedelor lui Pencovici la monetăria din Alba Iulia sau expedierea lor la Viena, către Nicolae Hagi Moscu, Polizache Dimitriu, Teodor Chiriac Ciocan sau Panaiotache Costanda Hatia, cu care Pencovici era în relaţie de afaceri. Safranu îi trimitea lui Pencovici pungi cu galbeni prin curierul agenţiei, căruia îi plătea „ca să nu-i arate lui Merkelius pachetele; dacă însă şi Merkelius va cere ceva bani, Pencovici trebuie să-i plătească şi acestuia”. Ieşirea galbenilor din ţară era se vede în acel moment interzisă, însă negustorii găseau mijloace de a eluda ordinele împăratului, ca şi pe acelea ale voievozilor[131].

Andrei Nicolae Papazoglu din Bucureşti era originar din Constantinopol[132] şi avea întinse relaţii comerciale în sudul Dunării, la Moscova şi la Viena. Îi trimitea lui Safranu, pentru a fi topite la Alba Iulia, nu numai monedele grele ale sale, ci şi pe ale prietenilor săi din Gabrovo – Hagi Velciu Mustakov, Hagi Ivanciu Mustakov şi Nicola Hagi Nanu Mustakov –, precum şi pe ale lui Nicolae Nenovici, luând în primire, spre a-i expedia destinatarilor, galbenii trimişi de Teodor Chiriac Ciocan prin intermediul lui Safranu către Mihail Almali şi Ioan Dimitriu Kelefarov din Moscova, către Gheorghe Romanov Druminov tot de acolo, ori către Hagi Teodosie Hagi Iovciu din Gabrovo.

---

[129] *Ibidem*, I: 1214.

[130] *Ibidem*, I: 2100-2103.

[131] *Ibidem*, I: 977, 998, 1018, 1023, 1060, 1062, 1090, 1011-1012, 1120, 1133-1134, 1171, 1282, 1336, 1357, 1628, 1708, 1713, 1728, 1754, 1778, 1794, 1815.

[132] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, pp. 290-291 (LIMONA 1967: 356-358, n.n.).

Cînd în aprilie 1707 stagnează la Viena negoţul cu galbeni, „deoarece s-a dat poruncă aspră că aceia care vor cumpăra sau vinde galbeni peste preţul fixat vor fi pedepsiţi”, Safranu, împreună cu Papazoglu, se ocupă cu negoţul de mătăsuri procurate din Brusa şi din sudul Dunării şi expediate la Moscova. În contul lui Safranu, Papazoglu expediază către „Ioan Naciu Almali & Comp.” din „Mosca” 4 baloturi de mătase de peste Dunăre în greutate de 407 ocale şi 200 de dramuri, şi încă 200 de *turale* de mătăsuri de Brusa, în valoare de 8.965 de groşi şi 99 de *aspri*. Cu acest prilej, Safranu adresează la 28 octombrie 1797 o scrisoare lui Ioan Neciu Almali şi alta lui Hagi Gheorghe Romanov Druminov, ambii la „Mosca” (cel dintîi fiindu-i cunoştinţă personală, iar celui de-al doilea adresîndu-i-se „în baza prieteniei comune cu Andrei N. Papazoglu”) şi, fiindcă Safranu e în corespondenţă cu Hagi Teodosie Hagi Iovciu din Gabrovo (prietenul lui Druminov), îl roagă să aibă grijă să-i vîndă mătăsurile şi să-l informeze despre situaţia mătăsurilor la Moscova.

Ulterior, Safranu îi trimitea galbeni lui Druminov prin intermediul lui Papazoglu; deşi exista poruncă împărătească în sensul că poştele să nu primească transporturi de galbeni, totuşi Safranu trimitea la Bucureşti cîte 400-500 de galbeni prin curierul Agenţiei Cezaro-Crăieşti, plătindu-i 2-3 groşi, „iar lui Merkelius un groş la suta de galbeni”. Expedierile de galbeni între Viena şi Bucureşti se făceau de obicei prin omul de încredere al lui Papazoglu, Nicolae Paciura – aromîn, originar din Hrupişte, care mai tîrziu va dezvolta un mare comerţ de comision, de pe urma căruia s-a păstrat în Arhiva din Sibiu o vastă corespondenţă comercială, de o deosebită importanţă pentru cunoaşterea vieţii comerciale a Bucureştilor în anii 1814-1827.

În schimbul galbenilor primiţi, Papazoglu trimitea monede „grele” (adică *exindari* de 8½ dramuri) ce se dădeau la topit la monetăria din Viena, sau de preferinţă la cea din Alba Iulia, „care plăteşte cu bani în argint, nu în bancoţetel ca la Viena”, iar mai tîrziu plătea ⅔ în bancoţidule şi ⅓ în monedă de argint[133].

Fraţii Procopie şi Petre Vasiliu Canuşi din Bucureşti erau lipscani reputaţi şi făceau un intens negoţ cu monede prin intermediul lui Safranu. În actele companiei greceşti din Sibiu se păstrează actul de jurămînt al lui Procopie, depus în faţa „privilegiatei companii”, în care a fost primit ca membru în urma depunerii jurămîntului faţă de împăratul Francisc al II-lea[134]. Procopie stătea la Bucureşti, iar fratele său Petre pleca mereu la Lipsca, de unde aducea mărfuri ce uneori trebuiau ferite de vama Bucureştilor. Fraţii Vasiliu Canuşi trimiteau şi ei *exindari* la topit, fie la Viena lui Ciocan, fie la Alba Iulia, prin Safranu.

---

[133] *Catalogul doumentelor greceşti din Arhivele Statului Sibiu*, I: 1024, 1151, 1216, 1223, 1228, 1259, 1276, 1281, 1291, 1310, 1327, 1360, 1363, 1374, 1556, 1566, 1581, 1600-1601, 1644, 1664, 1797, 1800, 1812-1813, 1840, 1853, 1858.

[134] *Ibidem*, I: 2093.

Dificultatea cea mare era găsirea de galbeni care să fie trimiși la București, spre a se cumpăra cu ei *exindari*: „Galbenii se găsesc greu, deoarece sînt strînși de negustorii valahi care fac negoț cu porci, plătind un *baș* de 12 creițari la bucată”. Dar nu numai negustorii vînau galbenii, ci negoțul cu monede luase în această vreme atît de mari proporții și antrenase toate clasele avute, astfel încît Safranu îi scria lui Petre V. Canuși: „acum nu se mai pot lua galbeni nici de la nobili, cum se obișnuia mai înainte, deoarece nobilii au devenit zarafi”[135].

Un alt „cavaler” al zaraflîcului, care de fapt a și obținut de la statul habsburgic titlul de noblețe de „Ritter”, este Chiriac Polizu, unchiul lui Polizache Dimitriu, despre care a fost vorba mai sus. În anii din care datează informațiile noastre despre C. Polizu, acesta locuia mai mult la Viena și lucra în asociație cu Grigore Sfungara, căruia în anul 1799 îi și cedează comerțul din București[136]. Sfungara primea la București mărfuri de Lipsca și îi trimitea lui Chiriac Polizu pungi cu groși grei, spre a fi topiți la Viena, sau i le trimitea lui Safranu pentru monetăria din Alba Iulia, tot în socoteala lui Chiriac Polizu[137].

Ianache Gheorghe Scufa trimitea la topit ruble și groși turcești. Între 20 noiembrie 1789 – 20 aprilie 1792, Casa „Ioan Marcu” din Sibiu îi încheie douăzeci de bilanțuri cu un total de 48.516,06 florini unguresți. Pentru 6.555,80 de ruble rusești se încasau de la monetărie *țvanțigi* în valoare de 12.284,81 florini unguresți, iar altă dată pentru 600 de ruble se încasau *caragroși* în valoare de 875,53 florini renani, adică 1.051,06 florini unguresți. Scufa mai trimitea către „Drosin Hagi Ivu & Comp.” sau lui Teodor Chiriac Ciocan la Viena galbeni împărătești, olandezi, *suforini*. El primea de la Marcu din Sibiu icusari, *decari*, taleri împărătești[138].

Gheorghe Hristu din București era asociat în negoț cu Dimitrie Nicolau din Craiova, îl avea drept corespondent la Viena pe fratele său, Temeli Hristu – deținător de mare casă comercială cu reprezentanță și la Triest –, iar la Sibiu pe frații Marcu și frații Safranu. Gheorghe Hristu era sudit cezaro-crăiesc. Merkelius îi scria lui Thugut în 1793 că din comisia semnatară a aranjamentului vamal pentru negustorii din Ardeal, în afară de T. Cincu a făcut parte Gheorghe Hristu, și că nu l-ar fi admis pe acesta în comisie dacă n-ar fi fost recunoscut aici ca supus cezaro-crăiesc chiar dinaintea războiului ce a precedat Pacea de la Șiștov, și dacă n-ar fi primit dreptul de a pleca împreună cu întreaga familie în

[135] *Ibidem*, I: 941- 942, 992, 1001, 1003, 1041, 1049, 1140, 1259, 1267-1268, 1281, 1300-1301, 1316-1317, 1325, 1331, 1359, 1408, 1415, 1422, 1428-1429, 1445, 1454, 1511, 1513, 1516, 1524, 1534, 1543, 1739, 1988, 2043, 2093.

[136] N. Iorga, *Acte romînești și cîteva grecești*, Vălenii de Munte, 1932, p. 284.

[137] *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu*, I: 952, 957-958, 983, 990, 1000, 1006, 1035, 1064, 1068, 1458, 1824, 1848, 1912, 1973, 1950, 1957.

[138] *Ibidem*, I: 535, 544, 624, 665-666, 1507, 1567, 1854, 2085.

ţările cezaro-crăieşti la izbucnirea războiului. În timpul războiului a şi locuit de fapt la Braşov, „deşi a depus homagium numai de curînd"[139].

Dimitrie Nicolau din Craiova îi trimitea lui Marcu, în contul lui Gheorghe Hristu, galbeni împărăteşti, olandezi, „gigliato", „papalino", „ordinari", *suforini*, *crontaleri*, taleri bavarezi, *caragroşi* împărăteşti, *pitaci*, *mariaşi*, *groşiţe*, „zehner". Marcu mijlocea expedierea acestor monede la Viena către Temeli Hristu şi tranzita la Bucureşti mătăsurile de Lipsca, butoaiele cu vin de Tokaj şi cu tutun trimise de Temeli Hristu. În 1791, pe o perioadă de patru luni, Casa „Marcu" îi încheie lui Gheorghe Hristu un bilanţ însumând 23.267,28 de florini ungureşti.

În 1830, Gheorghe Hristu dădea faliment, iar Pascali Cazoti din Bucureşti şi Nicolae Hagi Chiriac din Braşov puneau sechestru pe averea lui din Braşov.[140]

Ioan Sterie Costa, nepotul lui Papazoglu, era tovarăş de negoţ cu Nicolae Nenovici din Şiştov. Împreună le trimiteau lui Marcu şi lui Safranu din Sibiu monede la topit şi primeau de la Ciocan din Viena galbeni de Regensburg, olandezi, împărăteşti. Nenovici îi furniza lui Safranu mii de ocale de scumpie[141].

Mărgărit Ioviţa din Bucureşti pare să fi fost originar din Melenic, ca şi Safranu, căci acesta îi scria în 1797 că s-a întristat de cele întîmplate „în patria lor; evenimente rele vor avea loc totdeauna în împărăţia turcească". El era în relaţie cu „Gheorghe Popovici & Comp." din Viena, de la care primea galbeni; cu aceştia cumpăra groşi grei, care luau calea obişnuită către monetăria din Alba Iulia.[142]

Unii negustori bucureşteni aveau strînse relaţii cu Constantinopolul. Astfel era Antonache Hagi Teohari, al cărui tată, Hagi Teohari Hagi Dimitriu, locuia la Constantinopol. Safranu îi trimitea lui Antonache la Bucureşti poliţe care să fie negociate şi trase asupra tatălui său de la Constantinopol; de asemenea, îi trimitea *caragroşi*, adică taleri împărăteşti „cu vulturul cu sabie, cît şi fără sabie", precum şi taleri saxonici, spre a fi expediaţi la Constantinopol către Hagi Teohari Hagi Dimitriu sau către firma „Toma Anastasie Altângi". Safranu îl ruga pe Hagi Teohari Hagi Dimitriu să ţină secretă afacerea cu *caragroşi*, în special faţă de Hagi Constantin Pop, dar după cîtva timp ambele firme sibiene se îndeletniceau cu expedieri de *caragroşi* la Constantinopol. *Caragroşii* erau transportaţi prin *iasaccii* împărăteşti sau cu „calabalîcurile fostului domn Ipsilanti". Safranu mai trimitea la Constantinopol galbeni împărăteşti *parlachici*.

---

139 E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX[1], p. 679.

140 *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului Sibiu*, I: 523, 532, 656, 675, 859, 929, 965, 967, 970, 1072; *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, I: 2450.

141 *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului Sibiu*, I: 584, 652, 664, 670, 936, 952, 1047, 1070-1071, 1121, 1126, 1144, 1152, 1159, 1211, 1797.

142 *Ibidem*, I: 1118, 1152, 1155, 1161, 1229, 1254, 1867, 1881, 1899, 1981, 1990, 2025.

Cu banii încasați la Constantinopol pe *caragroși* și galbeni se plătea bumbacul comandat de Safranu de la Panaioti Geanli din Serres. Geanli trăgea la Serres poliță asupra lui Hagi Teohari Hagi Dimitriu de la Constantinopol, la ordinul lui Petre Manoli și Teodor Dimitriu din Brașov, asociații lui Safranu la negoțul cu bumbac. Sau banii erau remiși de la Constantinopol la Viena prin polițe de Livorno. Astfel găsim o poliță trasă de A. Zanachani din Constantinopol – care încasase valuta poliței de la Hagi Teohari Dimitrache – asupra firmei „Filip Hagi Mihail & Cosadini" din Livorno, la ordinul lui Manicati Safranu din Sibiu. Acesta din urmă, la rîndul său, dispune ca polița să fie plătită la ordinul lui Thadeus Berger din Viena, care avea sarcină fie să accepte polița, fie să o negocieze, transmițînd-o mai departe. Iată un exemplu de poliță indosabilă care își schimbase de patru sau poate chiar de cinci ori proprietarul și care era în perspectivă de a trece încă în proprietatea altora. Era acesta un sistem de plată la distanță care scutea de transporturi inutile de monede și totodată aducea beneficii negociatorilor de polițe.

În ianuarie 1798, Safranu îi scria lui Hagi Teohari Dimitriu: „în regiunea noastră caragroșii sînt rari și atîta timp cît oamenii nu știau nimic despre caragroși, aceștia erau cumpărați cu un *baș* mic sau fără *baș*. Acum însă nu este nici o pricopseală la caragroși, deoarece oamenii se năpustesc unii peste alții la cumpărarea caragroșilor, forțînd *bașul* lor, după cum s-a întîmplat cu împărăteștii Mariei Terezia, adică cu vulturul fără sabie și sceptrul la picioare, care se cumpără cu 10 creițari *bașul*". Cu galbenii se petrecea același lucru. Safranu îi scria lui Altângi din Constantinopol: „la Sibiu, galbenii se cumpără cu un *laz* de 12 creițari și situația aceasta va ține pînă la Lăsata Secului de Paști, deoarece băștinașii folosesc galbenii la plata porcilor din Valaho-Bogdania".

Safranu și Antonache Hagi Teohari își făceau diverse servicii reciproce. Cum sobele de fier lucrate la Timișoara erau foarte căutate la București în acea vreme, Safranu mijlocea pentru Antonache expedierea a trei sobe în greutate de 1.298 de funți și în valoare de 101,35 florini renani, iar acesta îi trimitea de la București dulceață de *chitră* sau scoici de la Constantinopol, comandate pentru medicul Manase Eliad.[143]

Un alt negustor bucureștean cu relații de tovărășie la Constantinopol era Dimitrie Teohari, care forma o firmă comună cu Toma Constantin din Constantinopol. În 1792 acesta primea icusari de la Mihail Țumbru din Brașov, mijlocea expedierile de monede ale acestuia către Constantinopol și vindea Curții domnești polițe pentru socoteala lui Anastase Hagi Vulcu din Brașov.[144]

În corespondențele negustorilor brașoveni și sibieni găsim informații sporadice și despre alți negustori bucureșteni care se îndeletniceau cu zaraflîcul.

[143] *Ibidem*, I: 923, 927, 1544, 1552-1553, 1563, 1639-1640, 1768, 1859-1860, 1878, 1892, 1894, 1910, 1949, 1960, 1994, 2021-2023, 2070, 2078.

[144] *Ibidem*, I: 933, 935, 980, 1055, 1134, 1333.

Astfel, Hristache Temelie, frate cu Ioan Rahtivan şi tovarăş de negoţ cu Dimitrie Hagi Costanda Varnali, trimitea şi el groşi grei spre a fi topiţi la Alba Iulia, primind în schimb galbeni.[145]

„Polihronie Alexiu Hagi Mantu & Comp." din Bucureşti primea galbeni de la „Trandafir Hagi Steriu & Comp.", precum şi de la „Ioan Darvari & Comp.", ambele din Viena.[146] „Hristodul Lecca & Comp.", Hristodul Manu Vrena, Ioan Dimitrie Cotopuli, toţi din Bucureşti, primeau galbeni de la „Stavru Ioan & Comp." din Viena.[147] Marea firmă vieneză „Teodor Chiriac Ciocan" îi trimitea galbeni lui Mihali Gheorghe Bălăceanu şi primea groşi grei de la Ioan Trandafir lipscanul din Bucureşti[148]; totodată, avea în permanenţă la Bucureşti un om al său, pe Dimitrie Teohari, care se ocupa de afacerile sale de zaraflîc[149]. Gheorghe Popovici din Viena îi expedia galbeni de Regensburg lui Ioan Eustatie Băltăreţu din Bucureşti.[150]

Gheorghe Cernovici primea marfă „ausländisch" prin firma vieneză „Johann Michael Thomas"; Ioan Constantin Odobescu purta judecată cu un negustor din Boiţa pentru „60 de porci vînduţi pe credit cu 720 de florini ungureşti"; fraţii „Pascali & Comp." din Bucureşti se interesau la Sibiu de un tovarăş care să depună la negoţul cu vite jumătate din bani şi căutau legături cu măcelarii şi negustorii din Sibiu care fac negoţ de vite în Banat şi Ungaria.[151]

Corespondenţa negustorilor braşoveni şi sibieni, pe care ne bazăm expunerea de mai sus, dezvăluie unul din izvoarele principale de acumulare primitivă a capitalului în Ţara Romînească. Alături de forma mai veche de înmulţire a avuţiei comerciale prin transformarea banilor în marfă şi a mărfii în bani, capătă preponderenţă către sfîrşitul veacului al XVIII-lea considerarea banilor – atît a numerarului, cît şi a banilor de credit – drept mărfuri. Transformarea mărfurilor în bani era un proces de lungă durată şi cu multe riscuri, pe cînd negoţul cu bani şi cambii asigura cîştiguri mari şi rapide, accelera procesul de acumulare a capitalului. Negustorul braşovean Mihail Ţumbru explica tovarăşului său de negoţ, postelnicul Hagi Stan Jianu, că pentru compania lor n-ar fi rezultat un astfel de cîştig dacă n-ar fi limitat negoţul cu mărfuri pentru a da extindere negoţului de bani. Acest din urmă gen de negoţ era la adăpostul multor vicisitudini la care era expus cel dintîi. Mărfurile ocupau un volum mai mare decît monedele şi transportul lor pe drumuri primitive, cu mijloace de transport rudimentare, era foarte anevoios. În scrisorile acestea comerciale auzim adesea despre mărfuri lăsate pe la hanuri de către cărăuşi nemulţumiţi de plată sau

[145] *Ibidem*, I: 1224, 1274, 1283, 1311, 1332, 1337, 1341, 1379, 1391.
[146] *Ibidem*, I: 1360, 1364, 1375.
[147] *Ibidem*, I: 1100, 1152, 1160, 1569, 1667, 1669.
[148] *Ibidem*, I: 1259, 1329, 1665, 1779, 1835-1836, 1851, 1874, 1884, 1894, 1917.
[149] *Ibidem*, I: 935-936, 973, 1048, 1152, 1159, 1180, 1195, 1473, 1514, 1608, 1834.
[150] *Ibidem*, I: 1152, 1155, 1158.
[151] *Ibidem*, I: 1219, 1271, 1351, 1454, 1456.

împiedicaţi de zăpezi şi ploi, despre pierderi avute la mărfuri stricate din cauza duratei transportului sau a dificultăţii desfacerii, despre *veresii* neîncasate ori despre prohibiţii de import şi export asupra uneia sau alteia dintre mărfuri.

Negoţul cu marfa în bani se exercita, ca şi negoţul cu mărfuri, pe plan internaţional, pe o vastă zonă întinsă de la Constantinopol la Viena şi din sudul Dunării, de la Serres, pînă în nord, la Iaşi. Imaginea zarafului ca mic negustor ambulant, care îşi exercită negoţul schimbului de monede la tarabă, pe uliţe – imagine pe care ne-au transmis-o studiile mai vechi de istorie economică –, trebuie completată cu aceea a unui zaraf mare negustor de proporţii internaţionale, agent de emigrare a banilor universali, a aurului şi a argintului, dintr-o ţară în alta.

Dezvoltarea comerţului cu marfa în bani a fost favorizată de condiţiile circulaţiei monetare din Imperiul Otoman şi cel habsburgic. În ambele imperii circula o mare felurime de monede, diferite din punct de vedere al conţinutului de metal preţios, al titlului, al mărimii, al formei etc. Specialiştii[152] au stabilit în Ţara Romînească la sfîrşitul veacului al XVIII-lea peste şaizeci de tipuri de monede în circulaţie. Raportul de valoare între ele varia de la o piaţă la alta, potrivit cererii şi ofertei şi potrivit instabilităţii preţului metalelor nobile. Negustorii de bani, zarafii, speculau aceste variaţii de valoare, purtînd încoace şi încolo acest gen de marfă – monedele şi cambiile – şi oferind-o spre vînzare acolo unde cursul era mai ridicat şi şansa de cîştig mai mare. Uneori, ele se plimbau rînd pe rînd de la Bucureşti la Constantinopol, Serres, Tîrnova, Salonic, Uzunciova, Slivno, Zemlin etc.

Haosul monetar din cele două imperii, cu mulţimea monedelor şi coexistenţa monedelor de aur cu cele de argint, a monedelor uzate cu cele noi, a monedelor slabe cu cele drepte, a monedelor drepte cu cele forte, se accentuează încă mai mult în statul habsburgic prin punerea în circulaţie a monedelor de hîrtie. Pentru acoperirea deficitului bugetar rezultat de pe urma războaielor cu turcii şi către sfîrşitul veacului cu francezii, statul pusese pe piaţă 44 de milioane de florini în bancoţidule prin emisiunile din anii 1702, 1771, 1785[153]. Urmarea a fost dispariţia din circulaţie a banilor buni, adică a monedei metalice, şi înlocuirea cu bani slabi – adică fenomenul economic cunoscut sub numele de „legea lui Gresham": „Dacă se emit bancnote care înlocuiesc banii metalici (deci şi moneda de argint în ţările în care argintul este măsura valorii) în circulaţia internă, atunci a doua funcţie a fondului de rezervă (anume de a servi pentru

[152] C.I. Condurache, *Istoricul sistemelor monetare în Ţările Romîne pînă la 1867*, în „Buletinul Societăţii Numismatice Romîne", 1933-1934, p. 45.

[153] Hilary Ritter von Habdank-Hankiewicz, *Bestimmungen über Münzwesen, Staatspapiergeld und Staatsschuld in Österreich* (Dispoziţii privitoare la chestiunile monetare, la bancnotele de stat şi la datoria publică în Austria), Viena, K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1887, p. 58.

circulaţia internă) încetează, şi o parte a metalului preţios care a servit pentru îndeplinirea ei va lua pentru mult timp drumul străinătăţii"[154].

În 1794, Ţumbru scria corespondenţilor săi că „în regiunile noastre din Viena au dispărut toţi banii imperiali, nu mai există decît hîrtie şi poliţe, negoţul se face mai mult cu monedă turcească"[155]. Monedele de aur erau folosite de stat în plăţile peste graniţă, pentru întreţinerea armatei de război, erau tezaurizate de către nobili sau vînate de negustori spre a fi vîndute pe pieţele străine, unde aveau curs mai ridicat. Monedele de argint mărunte – căci florinul dispăruse aproape cu totul încă mai de mult, devenind doar o monedă de calcul – erau şi ele vînate de negustori, spre a fi vîndute la monetăria din Constantinopol pentru valoarea lor metalică, ce depăşea valoarea lor ca monede.

Dacă în 1791-1794 monedele de argint se scurgeau către Constantinopol, în anii următori (1795-1797) ele se îndreaptă către Viena şi Alba Iulia. Dacă *taraphanaua* din Constantinopol înghiţea tezaurul metalic habsburgic, nu mai puţin monetăriile de stat din Viena şi Alba Iulia înghiţeau tezaurul metalic otoman. Căci

> între ţările care nu produc aur şi argint are loc o permanentă circulaţie de metal preţios. Numai precumpănirea acestei mişcări într-o parte sau alta decide dacă în ultimă instanţă are loc un aflux sau o scurgere de metal preţios, deoarece mişcările pur oscilatorii şi adesea paralele se neutralizează în cea mai mare parte. Dar tocmai de aceea, cînd avem în vedere acest rezultat, pierdem din vedere de cele mai multe ori permanenţa şi cursul în genere paralel al ambelor mişcări. Lucrurile sînt privite întotdeauna ca şi cum un import excedentar şi un export excedentar de metal preţios n-ar fi decît efectul şi expresia raportului dintre importul şi exportul de mărfuri, în timp ce ele sînt în acelaşi timp şi expresia raportului dintre un import şi un export de metal preţios însuşi, independent de comerţul de mărfuri.[156]

Stăpînit de idei mercantiliste, statul habsburgic se străduia să-şi atragă metalul nobil şi să înmulţească, prin negoţ şi industrie, izvoarele avuţiei naţionale. Afacerile de zaraflîc ale negustorilor, în măsura în care ele au însemnat un aflux al metalului nobil către Viena, însemnau pentru stat o modalitate de a-şi reface tezaurul epuizat de războaie. De aceea autorităţile statului habsburgic vedeau cu ochi buni aceste afaceri. Merkelius şi curierii Agenţiei Cezaro-Crăieşti erau adesea purtătorii monedelor metalice dintr-un imperiu în altul nu numai din motivul unui cîştig personal. Negustori ca

[154] Karl Marx, *Capitalul*, III^2, Bucureşti, 1955, p. 544.

[155] *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, II: 590, 602, 618.

[156] Karl Marx, *op. cit.*, p. 543.

N. Paciura își făceau un titlu de merit din faptul că au alimentat cu argintul groșilor turcești monetăriile de stat habsburgice.

Baterea monedelor provenite din cele topite la monetăriile de stat era un prilej de scădere a greutății și titlului lor, a valorii lor reale față de valoarea înscrisă – deci o sursă de cîștig pentru conducătorii statelor. Falsificările și deteriorările monetare (adică scăderea conținutului de metal prețios sau a titlului metalului din care erau confecționate monedele) constituiau în epoca feudală un mijloc frecvent utilizat de clasele dominante „pentru a pompa pe nesimțite venituri suplimentare de la micii producători", care, „primind pentru produsele lor bani care nu aveau valoare deplină, erau spoliați de o parte din produsul muncii"[157].

Dacă negustorii sudiți cezaro-crăiești așezați în București erau ocrotiți și ajutați de autoritățile statului habsburgic, ei fiind uneltele de realizare a tendințelor politice, curînd ei își creează o poziție puternică, înaintea clasei feudale din Țara Romînească în rîndul căreia vor căuta să pătrundă.

Prin importul de mărfuri lipscane, negustorii satisfăceau nevoile de lux și de europenizare a boierimii. Către sfîrșitul veacului al XVIII-lea se petrecuse o prefacere a modei și a gustului clasei boierești. Articolele vestimentare turcești, și chiar și cele venețiene, nu mai corespundeau acestui gust. Un contemporan, Peyssonnel[158], observa că femeile „un peu au-dessus du commun" disprețuiesc „les damasquettes de Venise", abandonîndu-le femeilor „des plus bas étages", și proferă stofele, desenele și culorile manufacturii apusene.

Dar nu numai vanitatea, ci și interesul vital al clasei feudale avea nevoie de acești negustori. Domnitorul avea grele obligații bănești către Poartă. Plata se făcea adesea prin trageri de polițe. Polițele erau procurate de negustori, care erau dispuși să crediteze Cămara domnească și să aștepte achitarea polițelor, bineînțeles în schimbul unui profit. „Comerțul cu bani", scrie Marx, „ajunge la deplină dezvoltare, și aceasta chiar de la primele sale începuturi, atunci cînd la funcțiile sale obișnuite se adaugă acelea ale luării și acordării de împrumuturi, precum și comerțul pe credit"[159]. Pe de altă parte, și Cămara domnească își crea izvoare de venituri, finanțînd afacerile negustorilor. Am văzut că negustorul C. Vasiliu lua bani pentru afacerile cu polițe de la cămările domnești din București și Iași.

Prin împrumuturi cămătărești, negustorii au reușit să și-i oblige deopotrivă pe domnitor și pe boieri. Safranu solicita sprijinul domnitorului pentru afacerile sale comerciale, cerea să-l excepteze de la prohibiția exportului de *exindari* sau a

[157] Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Romînia*, București, Editura Științifică, 1958, p. 44-45.

[158] Claude-Charles de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, I-II, Paris, Cuchet, 1787.

[159] Karl Marx, *Capitalul*, III^1, București, 1956, p. 314.

exportului de piei. Negustorii îşi exercitau influenţa asupra Curţii domneşti prin rudele lor instalate sub un titlu sau altul la Curte. Astfel, Manase Eliad, rudă cu Safranii din Sibiu, ajunge la sfîrşitul anului 1796 medic al Curţii din Bucureşti. După cîtva timp, Safranu scria unui corespondent că „Manase se bucură de o deosebită consideraţie atît la Curtea domnească din Bucureşti, cît şi la cea din Iaşi” şi încerca prin el obţinerea de bilete de liber export pentru mărfuri şi monede interzise[160]. Manase Eliad a fost nu numai medicul apreciat al Curţii, ci şi profesor la Academia Domnească. După îndepărtarea lui Ipsilanti, Manase pare să se fi întors la Sibiu, unde moare la 17 octombrie 1813, după cum reiese dintr-o corespondenţă a lui N. Paciura cu Papazoglu din Bucureşti[161].

Un alt personagiu prin care negustorii îşi exercitau influenţa asupra Curţii era paharnicul Ioan Hagi Moscu. Acesta era fratele negustorului Nicolae Hagi Moscu din Viena. Negustorul vienez călătorea adesea la Bucureşti, primea pungi cu groşi de acolo, făcea negoţ cu mărfuri şi monede, iar în 1796 dădea un răsunător faliment împreună cu multe alte case comerciale din Viena. Elefterie Ioan îl întreba pe Ţumbru dacă a aflat de „falimentul valahilor din Viena, printre care se află şi Moscu cu taraful său”[162]. Dacă în perioada corespondenţei pe care ne bazăm expunerea de faţă paharnicul Ioan Hagi Moscu nu se îndeletnicea încă cu negoţul de monede, la începutul veacului al XIX-lea îl va practica deosebit de intens, alături de alţi mulţi boieri ai Curţii, ca Nicolae Trăsnea, Ştefan Beliu, Constantin Leascoglu ş.a., aşa cum se desprinde din registrele comerciale provenite de la Nicolae Paciura. Din negoţul cu monede şi din arenda ocnelor, Ioan Hagi Moscu realizează mari averi şi ajunge, sub domniile regulamentare, bancher oficial al domnitorilor şi al Vistieriei.

Paharnicul Ioan Vilara era rudă cu negustorul Toma Vilara din Sibiu. Acesta din urmă era întovărăşit cu Ioan Marcu şi cu Manicati Safranu pentru negoţul cu ceară. Ceara era furnizată de „medelnicerul”, apoi „paharnicul” Ioan Vilara şi expediată la Veneţia. În catastihul cerii provenit de la Gh. Ioan Marcu se face adesea însemnare de datoriile pentru ceară către Ioan Vilara[163].

Negustorii aceştia nu se vor mulţumi numai să exercite influenţă asupra Curţii domneşti şi să se strecoare sporadic în rîndurile boierilor de Curte: ei aspiră către funcţii politice. Bancherul Chiriac Polizu a fost candidat la funcţia de consul prusac; Stati Petrovici, bancher al Curţii prusace, a fost agent al Prusiei şi apoi dragoman al Agenţiei Cezaro-Crăieşti; bancherul Gheorghe Sachelarie îşi schimbase cetăţenia turcă cu cea cezaro-crăiască şi fusese

[160] *Catalogul documentelor greceşti de la Arhivele Statului din Sibiu*, I: 981, 1009, 1092, 1152, 1213, 1234, 1245, 1351, 1357, 1612.

[161] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, p. 566 (LIMONA 1967: 1125, n.n.).

[162] *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului Sibiu*, I: 1701.

[163] *Ibidem*, I: 73, 84, 182.

recomandat ca agent consular al Prusiei, dar n-a fost acceptat de turci[164]. În 1798, cei patru vornici „al doilea” se aleg dintre negustori: Ioan Scufa la Mile, Spirea Cazoti la Străji, Mihai Chiriță la Școli, Petre Vasiliu la Cișmele și Orfanotrofie, iar în Tribunalul din 1797 intrau, aleși de domn, un Hagi Dumitrache Papazoglu, Polihronie Alexiu, Eustatie Petre, Teodosie Toma și alți negustori[165].

Paralel cu infiltrarea negustorilor în rîndul clasei feudale are loc și un proces de atragere a clasei feudale către îndeletnicirea negoțului. „Comerțul exercită deja o atracție atît de puternică asupra clasei feudale, încît o transformă, o descompune și o asimilează în parte. Numeroși sînt boierii care nu se ocupă numai de desfacerea cît mai avantajoasă a produselor, ci se oferă negustorilor să strîngă, de exemplu, producția de lînă dintr-un județ sau dintr-o provincie întreagă. Alții propun să se asocieze cu negustorii în tovărășii permanente”.[166] Nu numai în negoțul cu produsele moșiei, ci și în negoțul cu bani se lasă antrenată clasa feudală. Dacă în monarhia habsburgică, cu clase feudale claustrate în forme de viață tradiționale, constatarea lui Safranu: „și nobilii au devenit zarafi” corespundea unei realități, cu atît mai mult în Țara Romînească, unde clasa feudală ajunsese să fie formată în bună parte din foști dregători cu deprinderi afaceriste din Fanar.

Transformarea socială, cu încălcarea barierei dintre boieri și negustori, era expresia unei adînci prefaceri în economia Țării Romînești. Prin așezarea negustorilor sudiți cezaro-crăiești la București, capitala Țării Romînești intră la sfîrșitul veacului al XVIII-lea în rețeaua schimburilor economice internaționale, alături de marile centre comerciale – Constantinopol, Viena, Leipzig, Triest, Zemlin ș.a. – în care își desfășurau activitatea acești negustori. Faptul a avut urmări hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a economiei țării. Posibilitatea de desfacere a produselor agricole și animale pe o piață internațională și perspectiva cîștigului bănesc au dat o nouă orientare întregii economii a Țării Romînești. De unde mai înainte moșierii feudali, precum și micii producători (țărani și meșteșugari) produceau în mod precumpănitor pentru îndestularea propriilor nevoi și ale unei piețe restrînse la orașele cele mai apropiate, către sfîrșitul veacului al XVIII-lea ei se simt stimulați să-și intensifice producția de lînă, ceară, seu, piei, *cordovane* etc., căci știau că produsele lor vor fi căutate de negustori, chiar acasă la producători, ba adesea arvunite dinainte. Datorită negustorilor, economia naturală face loc tot mai mult economiei de schimb:

[164] N. Iorga, *op. cit.*, p. 100; v. și E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, X, pp. XLVI-XLVIII.

[165] N. Iorga, *op. cit.*, pp. 82-83, 108.

[166] Andrei Oțetea, *Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Romînească*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 43.

> Dezvoltarea comerţului şi a capitalului comercial dezvoltă pretutindeni producţia în direcţia valorii de schimb, îi măreşte volumul, o face variată şi cosmopolită, transformă banii în bani universali. De aceea comerţul exercită pretutindeni o acţiune mai mult sau mai puţin dizolvantă asupra organizărilor producţiei pe care le găseşte şi care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire înspre valoarea de întrebuinţare.[167]

Negustorii sudiţi cezaro-crăieşti aşezaţi în Ţara Romînească au contribuit, prin acumularea de mari capitaluri şi prin forţa de descompunere a banului, la accelerarea ritmului de trecere de la orînduirea feudală la orînduirea capitalistă. Supuşenia cezaro-crăiască fiind doar un accident, mulţi dintre ei fiind romîni macedoneni, ei se vor asimila cu uşurinţă populaţiei băştinaşe.

[167] Karl Marx, *Capitalul*, III[1], Bucureşti, 1956, p. 325.

5. Casa de Comerţ „Nicolae D. Paciura” din Sibiu*

Relaţiile comerciale dintre ţările din centrul şi sud-estul Europei au o veche tradiţie. Atestate documentar încă din secolul al XV-lea, ele se intensifică între 1700-1800 şi în mod deosebit la începutul veacului al XIX-lea. Interesele economice reciproce ale populaţiilor din aceste regiuni făceau ca schimburile comerciale să se menţină neîntrerupt, în ciuda condiţiilor grele pentru circulaţia mărfurilor. O serie de împrejurări ca: stăpînirea otomană cu monopolul ei asupra unor mărfuri, stăpînirea habsburgică cu prohibiţiile şi cordoanele sanitare instituite, războaiele neîncetate din secolele trecute, mijloacele de transport rudimentare, drumurile rele sau teribilele epidemii de ciumă care reţineau oamenii şi mărfurile în carantină uneori cîte patruzeci de zile, n-au putut împiedica schimburile economice fireşti dintre aceste regiuni învecinate din centrul şi sud-estul Europei. Aceste dificultăţi în circulaţia mărfurilor au contribuit însă la dezvoltarea unei forme speciale de schimb – comerţul de tranzit – şi la promovarea unor relaţii personale între oameni din cele mai îndepărtate centre economice.

Greutăţile de deplasare[1] şi lipsa unui sistem bancar reclamau imperios relaţii personale şi oameni de încredere pretutindeni în centrele cuprinse în reţeaua schimburilor economice. Astfel, negustorii trebuiau să aibă oameni de încredere atît în oraşele din apropierea punctelor de vamă şi de carantină – pentru preluarea şi expedierea mai departe a mărfurilor, pentru angajarea chirigiilor, căci aceştia nu erau dispuşi sau nu aveau voie uneori să treacă dincolo de graniţă, pentru plăţi şi intervenţii la vamă şi la carantină, pentru obţinerea autorizaţiilor, pentru depunerea cauţiilor, pentru îndeplinirea formalităţilor etc. –, cît şi în punctele de destinaţie. Desfacerea mărfurilor, încasările şi plăţile legate de această operaţiune, speculaţiile în legătură cu conjunctura pieţei se

---

* Dumitru Limona, *Casa de Comerţ „Nicolae D. Paciura” din Sibiu*, în „Revista Arhivelor”, VIII (1965), nr. 1, pp. 265-285 (LIMONA 1965, n.n.).

[1] Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, o povară cu marfă parcurgea distanţa Bucureşti – Constantinopol în mai mult de o lună de zile; un car cu marfă făcea aproximativ douăzeci de zile de la Braşov la Viena. La începutul secolului al XIX-lea, poşta Bucureşti – Sibiu făcea în timpul iernii patru-cinci zile („căci trebuia să se oprească la lazaret, spre a fi afumată”), poşta obişnuită Sibiu – Viena făcea şaptezeci şi două de zile, diligenţa treizeci de zile, iar curierii opt-zece zile. Vezi E. Limona şi D. Limona, *Aspecte ale comerţului braşovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Ţumbru*, în „Studii şi materiale de istorie medie”, V (1960), pp. 525-564, şi SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 5, pp. 156-157.

sprijineau pe oameni de încredere, ataşaţi nu numai prin interesul comun de cîştig, ci şi prin legături personale mai adînci, bazate adesea pe rudenie sau pe comunitatea de patrie.

În perioada precapitalistă, relaţiile comerciale s-au dezvoltat pe fundalul acestor relaţii personale. Negustorul bucureştean, ale cărui interese la Viena, Constantinopol, Serres, Salonic sau Veneţia erau reprezentate de preferinţă de rude sau compatrioţi, urmărea nu numai ca om de afaceri soarta acestor reprezentanţi, prosperarea sau decăderea lor, ci participa la bucuriile şi necazurile lor. Corespondenţa comercială din această perioadă nu are caracterul sec şi impersonal al corespondenţei din perioada capitalistă, ci constituie o documentaţie mai largă şi mai adînc umană, care atestă o solidaritate între oameni, dincolo de interesele adesea contradictorii ale statelor ai căror cetăţeni erau.

Dintre oraşele transilvănene aflate sub stăpînirea habsburgilor şi la graniţa cu Ţara Românească, Sibiul şi Braşovul au dezvoltat în perioada precapitalistă un înfloritor comerţ de tranzit. Intercalat între comerţul de colectare (la locul de producţie) şi cel de distribuire (pe piaţa de consum), comerţul de tranzit devine dominant în secolul al XVIII-lea şi la începutul celui de-al XIX-lea, fiind favorizat de condiţiile grele de circulaţie a mărfurilor şi oamenilor, dar şi de politica expansionistă şi mercantilistă a Imperiului Habsburgic. Această politică încuraja importul de materii prime din ţările subjugate de Imperiul Otoman, în vederea alimentării industriei din provinciile ereditare. Pe de altă parte, politica habsburgilor împiedica dezvoltarea industriei capitaliste în Transilvania, cu scopul de a impune pe piaţa acesteia, precum şi a celorlalte ţări române, produsele industriei din provinciile ereditare. Scurgerea materiilor prime din teritoriile Imperiului Otoman către cele ale Imperiului Habsburgic şi a produselor industriale din acestea din urmă în cele dintîi se făcea în bună parte prin Sibiu şi Braşov. Comerţul de tranzit se dezvoltă în aceste oraşe independent de sectoarele de producţie şi de desfacere, capitalul comercial îndreptîndu-se de preferinţă către acest gen de comerţ, care oferea şi şanse mai favorabile de acumulare, în condiţiile slabei dezvoltări capitaliste a Transilvaniei şi ale slabei dezvoltări din punct de vedere comercial a regiunilor între care se făcea intermedierea[2].

Alături de cunoscutele case de comerţ din Sibiu, „Hagi Constantin Pop” şi „Manicati Safranu”, trebuie situată Casa „Nicolae D. Paciura”, mai puţin cunoscută, dar nu mai puţin importantă pentru dezvoltarea relaţiilor economice dintre centrul şi sud-estul Europei. Fundată mai tîrziu decît primele două şi activînd cu precădere în forma specializată a comerţului de tranzit, Casa de

[2] Pentru problema raportului între dezvoltarea capitalului comercial şi dezvoltarea producţiei capitaliste, precum şi pentru condiţiile proprii acumulării capitalului comercial, v. Karl Marx, *Capitalul*, III, Bucureşti, 1956, p. 322.

Comerț „Nicolae D. Paciura” a desfășurat o bogată activitate, oglindită în registrele contabile și în copierele de scrisori păstrate.

Materialul documentar provenit de la Casa de Comerț „N.D. Paciura”, prelucrat în ultimii ani, constituie un prețios izvor de informație cu privire la viața economică de la începutul secolului al XIX-lea nu numai din țara noastră, ci și din țările apropiate, ca Bulgaria, Grecia, Turcia, Iugoslavia, Ungaria, Austria, Germania, Italia. Valoarea lui este cu atît mai mare, cu cît în unele din aceste țări nu s-au păstrat decît puține documente de acest fel[3].

Arhiva Casei de Comerț „Nicolae D. Paciura” datează din anii 1812-1827 și este formată din următoarele piese:

▪ manuscrisul nr. 57 – *Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1812 Ὀκτωβρίου 8 ἕως 1814 Ἰανουαρίου 14* (Copier de Scrisori din 1812 octombrie 8 până în 1814 ianuarie 14), *N.*‹icolae› *D.*‹imitrie› *P.*‹aciura› – are 742 de pagini scrise, coperte de lemn, cotor în piele (23 x 39 cm); nu are indice;

▪ manuscrisul nr. 4 – *Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1814 Ἰανουαρίου 15 ἕως 1815 Ὀκτωβρίου 14* (Copier de Scrisori din 1814 ianuarie 15 până în 1815 octombrie 14) – are 915 pagini scrise, coperte în carton pînzat (37 x 55 cm); nu are indice;

▪ manuscrisul nr. 6 – *Copia Lettere* (Copier de Scrisori), *N.‹icolae› D.*‹imitrie› *P.*‹aciura› *1815* – are 401 de pagini scrise, cuprinzînd scrisori din 1815 octombrie 14 – 1816 august 5, coperte în carton pînzat (36 x 50 cm), indice alfabetic onomastic de 23 de file;

▪ manuscrisul nr. 5 – *Copier Buch* (Copier de scrisori), *N.*‹icolae› *P.*‹aciura›, *1816-1817* – are 594 de pagini scrise, 6 pagini nescrise, 24 file cu indice alfabetic; cuprinde scrisori din 1816 august 5 – 1817 decembrie 30, copertele în carton pînzat (35 x 50);

▪ manuscrisul nr. 7 – *Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1818* (Copier de Scrisori din 1818), *N.*‹icolae› *P.*‹aciura› – are 600 de pagini, cuprinzînd scrisori din 1818 ianuarie 2 – 1820 martie 25, indice alfabetic de 16 file, coperte în carton pînzat, cotorul în piele (36 x 54 cm);

▪ manuscrisul nr. 3 (cota veche: nr. 2) – *Πρόχειρον Κατάστιχον 1814 Ἰουλίου 28, Σιμπίνι* (Catastih „Mînă Curentă” din 1814 iulie 28, Sibiu) – are 159 de file scrise, cu debit și credit, cuprinzînd însemnări din anii 1814-1816 cu privire la cheltuielile legate de primirea și expedierea mărfurilor, o filă nescrisă, 11 file cu indice alfabetic, coperte cartonate, cotorul în piele (28 x 43 cm);

▪ manuscrisul nr. 2 – *Κατάστοιχον διὰ Πορτογραφῶν* (Catastih pentru *Porto* la scrisori) – are 139 de file scrise, în care sînt trecute cheltuielile de *porto* la scrisorile expediate în anii 1814-1818, 2 file nescrise, 11 file cu indice alfabetic, coperte cartonate, cotorul în piele (24 x 39 cm);

[3] C.N. Velichi, *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Brașov*, în „Romanoslavica”, V (Istorie), 1962, p. 231.

▪ manuscrisul nr. 1 – *Κόντοι Κορρέντοι* (Conturi Curente) – are 262 de pagini scrise, care cuprind numai debitul, cu însemnări privind cheltuielile făcute la diferite mărfuri în anii 1814-1819, 2 file nescrise, nu are indice, copertele sunt cartonate, cotorul în piele (20 x 49 cm);
▪ manuscrisul nr. 9 – *Κόπια Λογαριασμῶν 1818 Ἰανουαρίου 22, Σιμπίνι* (Copier de Socoteli, 1818 ianuarie 22, Sibiu), *N.*‹icolae› *P.*‹aciura› – are 47 de file scrise, însemnări cu debit și credit privind cheltuielile la diferite mărfuri primite și expediate, 109 file nescrise, 12 file cu indice alfabetic (22 x 53 cm);
▪ manuscrisul nr. 8 (cota veche: nr. 4) – *Κατάστοιχον Πρόχειρον 1818, Ἰουνίου 12, Σιμπίνι* (Catastih „Mînă Curentă”, 1818 iunie 12, Sibiu), *N.*‹icolae› *P.*‹aciura› – are 123 de file, cuprinzînd însemnări din anii 1818-1820, cu debit și credit pentru cheltuieli cu diferite mărfuri, 12 file cu indice alfabetic, coperte de lemn cartonat, cotorul în piele (28 x 44 cm);
▪ manuscrisul nr. 10 – *Πόρτο Γραφῶν 1818* (*Porto* pentru Scrisori, 1818) – are 119 file scrise în care sînt trecute cheltuielile de *porto* din anii 1818-1827, 8 file nescrise, 12 file cu indice alfabetic, coperte cartonate cu cotorul și colțurile în piele (20 x 47 cm);
▪ manuscrisul nr. 11 – *Κατάστοιχον Πραγματειῶν, 1818 Νοεμβρίου 30* (Catastih de Mărfuri, 1818 noiembrie 30) – are 111 file scrise, cu însemnări privind cantități ale mărfurilor primite și expediate, cu specificarea numelor expeditorilor și destinatarilor din anii 1818-1827, 112 file nescrise, 12 file cu indice, coperte cartonate, cotorul în piele (24 x 40 cm).

Ceea ce trebuie remarcat este că cele 12.150 de scrisori și 3.000 de bilanțuri contabile cuprinse în aceste piese de arhivă reprezintă numai o rămășiță a unei arhive mult mai bogate, judecînd după trimiterile făcute la registre ce nu s-au păstrat, precum și după faptul că scrisorile primite lipsesc cu desăvîrșire.

Cîteva date biografice despre N.D. Paciura și relațiile cu compania greacă

Cele mai vechi mențiuni cunoscute despre Nicolae Dimitrie Paciura datează din anii 1796-1797, cînd numele său apare într-o corespondență a marelui negustor sibian Manicati Safranu[4] ca „om” al lui Andrei N. Papazoglu din București, însoțind expedițiile de mărfuri și monede între București și Sibiu. După obiceiul acelei epoci, în care lipseau școlile de comerț, N.D. Paciura și-a făcut ucenicia în negoț pe lîngă negustorul bucureștean, cu care va întreține și mai tîrziu strînse relații comerciale și de prietenie. În 1807 Paciura era stabilit la Sibiu. Aceasta reiese din singurul act volant păstrat de la el, o scrisoare în care îi cere lui Manole Manicati Safranu din Viena să-i trimită prin Constantin Belu,

[4] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 83, pp. 27-28, 33, 34 (LIMONA 1966: 1024 *et seqq.*, n.n.).

„omul Citirazilor”, un „cafe-tihel” la fel cu cel pe care-l poseda Iosif Safranu din Sibiu[5].

Din corespondența lui Nicolae D. Paciura reiese că el era aromân, originar din Hrupiște (Macedonia), unde poseda moșii și case părintești. Datoriile rămase de pe urma tatălui său îl determină să-și părăsească patria. În 1812, într-o scrisoare către aga Nuri Bei din Hrupiște, prieten al părinților săi, N.D. Paciura îl ruga să-i ajute rudele rămase în Macedonia pentru a nu fi gonite de creditori din casa părintească, pe care n-a vîndut-o în speranța că la bătrânețe se va întoarce la Hrupiște. Cu această ocazie, el arăta că este dispus să plătească datoria tatălui său „dacă există o obligație cu pecete și semnată de martori”[6]. Supărat pe rudele sale din Kastoria, Hagi Nicolau și Hagi Mihali, le scria să nu se mai intereseze de casele și moșiile sale din Hrupiște moștenite de la bunic, „căci prefer să fie stăpînite mai degrabă de turci decît de rude nerecunoscătoare”, și refuza ciorapii trimiși în dar de rude, „căci atunci cînd aș fi avut nevoie, după moartea tatei, nimeni dintre rude nu mi-a trimis nici măcar o scrisoare de condoleanță”[7].

Emigrarea elementelor aromâne din sudul Dunării spre centrele Imperiului Habsburgic a fost, după cum se știe, un fenomen mai general, determinat pe de o parte de condițiile grele de viață sub stăpînirea otomană, iar pe de alta de avantajele oferite lor de stăpînirea habsburgică. Întărind și lărgind privilegiile mai vechi acordate de principii Transilvaniei companiilor grecești – în rîndul cărora obișnuiau să intre mulți dintre emigranți – și asigurînd, prin tratatul de comerț din 1718 și *sinedul* din 1784, protecția negustorilor și a mărfurilor care se îndreptau spre țările Imperiului Otoman, habsburgii creaseră condiții favorabile pentru atragerea acestor elemente, sperînd să realizeze prin ele expansiunea economică spre Răsărit.

Arhiva rămasă de la Casa de Comerț „N.D. Paciura”, ca și alte corespondențe comerciale[8], atestă nu numai răspîndirea, impresionantă din punct de vedere numeric, a elementului aromân în Imperiul Habsburgic, dar și rolul important pe care l-a jucat în viața economică a acestuia[9].

Printre corespondenții Casei „N.D. Paciura” se numără mari firme comerciale din Viena și Budapesta ca: C. Belu, Frații Postolaca, Frații Citiri, Frații Darvari, Frații Dumba, Frații Dada, Frații Ciumeticu, Naum Nitta, N.D. Curti, Gh. Pațani, Ioan Pondichi, Gh. Samara, Ioan Zufu, Zicu Chiru, Paicu și Rogoti, Patrucuși, Țapu, Cheptenaru, Dormuși ș.a., ale căror nume arată că sînt de origine aromâni. Alți corespondenți, de asemenea emigranți din sudul Dunării, se găsesc stabiliți

[5] *Ibidem*, registrul nr. 166.

[6] *Ibidem*, registrul nr. 57, p. 40 (LIMONA 1966: 2240, n.n.).

[7] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 116.

[8] E. Limona și D. Limona, *op. cit.*, pp. 526-527.

[9] V. Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, București, 1944, pp. 427-432, și Anastase N. Hîciu, *Aromânii*, Focșani, 1936, pp. 303-368.

în oraşele din Ţara Românească şi din Oltenia, contribuind împreună cu cei din oraşele domeniilor habsburgice la dezvoltarea comerţului internaţional.

Din cauza limbii folosite în tranzacţiile comerciale şi în relaţiile cu oficialitatea, precum şi din cauza ritului ortodox, toţi emigranţii sud-dunăreni erau cuprinşi de germani sub denumirea de „greci”, deşi între ei se aflau foarte mulţi aromâni. Cazul lui N.D. Paciura este caracteristic. De altfel şi limba folosită în corespondenţă îi dezvăluie originea. Scrisorile redactate în limba greacă populară sînt presărate la tot pasul cu fraze întregi româneşti şi expresii dialectale aromâne scrise cu caractere cirilice. De remarcat este faptul că unele scrisori sînt scrise în întregime în limba română.

La începutul secolului al XIX-lea companiile greceşti din Transilvania se aflau în stare de decădere[10]. În 1814, N.D. Paciura anunţa rudei sale, Dimitrie I. Mavrodi din Craiova, că Zamfirache, fiul fondatorului vestitei case comerciale din Sibiu „Hagi Constantin Pop”, „îşi vinde toată averea cu toba, deoarece pleacă la Viena. Peste cîţiva ani nu va mai rămîne nici un ‹companist› grec la Sibiu”[11]. În aceste condiţii, Paciura preferă să rămînă în afara companiei greceşti şi să-şi păstreze supuşenia otomană. Fără îndoială că această preferinţă a fost determinată de dorinţa de a se eschiva de la obligaţiile impuse companiştilor de autorităţile locale, după cum unii negustori – ca Nicolae Dumba din Craiova, fiii lui Nicoliţă Iovipali din Rîmnic, Teodor Ladă din Bucureşti, Gheorghe Sachelarie din Bucureşti ş.a. – doreau sau chiar obţineau intrarea în compania greacă din Sibiu pentru a se sustrage obligaţiilor stăpînirii din Moldova sau Ţara Românească, unde îşi aveau reşedinţa[12].

În 1812 Paciura intră în conflict cu compania greacă din Sibiu. Membrii companiei fiind supuşi la contribuţii mari, îi reclamă guberniului pe N.D. Paciura, Mina Zotu şi N. Gheorghiu, care „au răpit negoţul” companiştilor sustrăgîndu-se de la orice dare. Compania obţine o poruncă prin care numiţii urmau să-i plătească drept ajutor fiecare cîte 1.000 de groşi. Dar Paciura nu se supune acestei porunci. Indignat de această măsură, el îi scria dragomanului Emanuil Furcă din Bucureşti: „Auzi, frate, din nobil al patriei mele, cu moşii şi saraiuri[13], din raia a sultanului Mahmud, vor să mă facă iobag al Manicaţilor” (conducătorii companiei greceşti). Ameninţat cu închisoarea în caz că nu depune banii în douăzeci şi patru de ore şi amintindu-şi că era „baron al patriei” sale, iar aici „tratat ca un nimica din cauza naţionalităţii” sale,

[10] Al. Bărbat, *Dezvoltarea şi decăderea ultimei grupări de negustori de intermediere ai Braşovului în secolul al XIX-lea*, în „Studii”, 4 (1963), p. 921.

[11] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 4, p. 114.

[12] *Ibidem*, pp. 635, 704.

[13] Familia Paciura înscria în rîndurile ei celnici vestiţi, cu moşii, turme de oi şi herghelii bogate. Despre unul dintre ei se spune că a construit în secolul al XVIII-lea „chiunghi” (conductă) de cîţiva kilometri pentru transportarea laptelui de la stîne la locul de prelucrare a laptelui (v. Anastase N. Hîciu, *op. cit.*, pp. 136-137).

> „...să fi văzut, prietene dragă, ce scenă și ce gură rea am făcut, ținînd cu dinții tratatele împărătești și arătîndu-le capitolul 11 din tratate, cu ce promisiuni ne-a primit prea puternicul împărat al Austriei... Apoi am mai adăugat că împărăția nu vrea monopol, ci bocluc, și mai ales că cetatea are datoria să mă țină la pieptul ei, deoarece eu creditez (moneda de hîrtie) *Einlösung*, căci vînd argintul și aurul cu 3% mai ieftin decît alții, că datorită mie mănîncă mai ieftin porci și alte produse din Turcia... eu am adus aici în tot timpul cît au stăpînit rușii Valahia foarte mult argint la taraphanaua împărătească, lucru cunoscut de Tezaurariat... Auditorii (primarul și consilierii magistratuali) au rămas înmărmuriți, uitîndu-se unul la altul, precum și la C. Manicati, proestosul companiei” (LIMONA 1966: 2317, n.n.).

Paciura îl ruga pe dragoman să intervină la Fleischhackl von Hakenau, agentul imperial de la București, pentru a fi scutit de obligația bănească impusă, căci în caz contrar va veni la București și va face în vederea dării o catagrafie cu privire la sudiții chesaricești, „între care te voi pune și pe tine, scumpul meu prieten..., ...deoarece Caragea are nevoie de bani”[14]. În urma intervențiilor lui Fleischhackl și a lui Mavrogheni, împuternicitul Porții la Viena, Paciura este scutit de contribuție, „căci împărăția nu cere nimic de la raialele turcești”[15].

Pentru a-și desfășura în voie afacerile, ajutat de frații Postolaca din Viena, Paciura obține în 1813 autorizația de a fi expeditor-raia turcească al turcomeriților din Viena, cu justificarea că „drumul pe la Rușava ‹Orșova, n.n.› este închis, din cauza lui Mola pașa”[16]. Pe de altă parte, datorită relațiilor sale cu boierii de la Curtea lui Caragea (Ioan Moscu, Ștefan Belu, Nicolae Trăznea și Emanuil Furcă), Paciura devine expeditor al Curții domnești din București, înlesnind tranzitul obiectelor comandate la Viena și marile afaceri cu monede și mărfuri ale acestor boieri.

Corespondența lui Paciura este deosebit de interesantă, printre altele și pentru motivul că ea aruncă lumină asupra prefacerilor sociale care au avut loc la sfîrșitul domniilor fanariote, asupra înlăturării barierei dintre boieri și negustori, asupra sursei de îmbogățire a boierilor de la Curte, într-o vreme în care populația era greu încercată, nu numai de fiscalitatea excesivă a unuia dintre domnitorii fanarioți avizi de bani, ci și de ciumă („ciuma lui Caragea”) și de foamete.

N.D. Paciura, expeditor al Curții domnești din București. Comerțul de comision

Domnitorul Caragea și boierii de la Curtea sa îl aveau ca om de afaceri la Viena pe Constantin Belu, care datorită bogăției și relațiilor sociale obținuse

[14] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, pp. 73-74 (LIMONA 1966: 2317, n.n.).

[15] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 122-123 (LIMONA 1966: 2431, n.n.).

[16] *Ibidem*, registrul nr. 47, pp. 64-66, și registrul nr. 57, p. 164 (LIMONA 1966: 2532, n.n.).

titlul de baron. Acesta – căruia Paciura i se adresa cu „urmaş nemuritor al Macedoniei” – era frate cu Ştefan Belu din Bucureşti, clucer, vistier şi mai apoi mare logofăt. Paciura mijlocea legăturile baronului din Viena cu boierii din Bucureşti şi în special cu Nicolae Trăznea, care în 1813 era şetrar iar în 1818 paharnic, cu Ioan Moscu, mare vistier, cu Emanuil Furcă, dragoman, ori cu Ştefan Belu. Din sutele de scrisori adresate boierilor de la Curte aflăm ce fel de obiecte erau trimise Curţii din Bucureşti şi ce preocupări şi gusturi aveau curtenii.

Astfel, Paciura tranzita de la Viena spre Bucureşti: argintării, sănii, *carete*, tabachere cu briliante pentru domnitor, inele cu briliante pentru soţia acestuia, rochie de catifea, pălărie aurită, peruci, mănuşi, ciorapi, papuci, „durbin” pentru domniţa Ralu (protectoarea literelor greceşti şi întemeietoarea unui teatru de societate în sala de la Cişmeaua Roşie), puşcă, iatagan pentru beizadea Costache, dantele şi zaharicale pentru Sultana (nepoata lui Caragea), hîrtie de scris, *scatoalce*, piepteni de baga, mobilă pentru Curte, *Biblioteca elină* de A. Corais pentru comisul Ioan Rasti (secretarul Curţii domneşti), oglinzi optice, mobilă, caleaşcă pentru medicul Rali din Bucureşti, moară de cafea, călimară de 23 de funţi, parmezan pentru vistierul Moscu, praf de puşcă, alice, treizeci de perechi de papuci de damă pentru marele postelnic Vlăhuţă; nouăsprezece inele, două croşete, o tabacheră şi un ceas pentru Mavrogheni, o cruce cu briliante, salam şi şuncă pentru Trăznea, *zarfuri* de argint, „porte-épée”, „paraplu”, cizme, ghete pentru Furcă, cărţi, giuvaiere, barometru, pesmeţi, formulare de poliţe imprimate, casă de fier, „cumaşuri”, seminţe de flori, medicamente de la dr. Kraus din Viena pentru vistierul Ştefan Belu, cărţi de joc şi cizme pentru agentul imperial Fleischhackl, medicamente şi o carte românească pentru paharnicul Filaliti, cărţi greceşti pentru postelnicul Iacovache Rizu din Bucureşti, cărţi pentru profesorul Ştefan Comita, calendare româneşti pentru Hristodul Trandafir şi pentru Trăznea, binoclu pentru Gh. Nicolopol, un cufăr cu chitare şi coarde pentru Nazlim şi Leţu etc.

Dar boierii bucureşteni făceau comenzi nu numai la Viena, ci şi la Sibiu. Astfel, Ştefan Belu comanda ferestre de fier grele de 2 cîntare fiecare, în valoare de 110 florini curenţi de Viena cîntarul, sfeşnice de 320 de funţi executate de un clopotar sibian după modele vieneze, sau trimitea la reparat *tulumbă* şi cerea opt sute de arbuşti de la Avrig; Trăznea comanda pietre de distilat apa, *tulumbă*, păstrăvi marinaţi. Mulţi boieri făceau prin Paciura comenzi de sobe de la fabrica împărătească din Timişoara. Marghioala Buri, Trăznea, Belu şi alţii cereau să li se trimită grădinari din Sibiu. La un moment dat nu se mai găseau grădinari buni în Sibiu, „căci toţi sînt plecaţi în Ţara Românească”, unde se angajau cu 15-30 groşi pe lună, 2 ferdele de grîu, ½ de oca de vin, ba unii mai pretindeau ½ de oca de carne pe zi sau puţin rachiu în fiecare dimineaţă. În 1819 Trăznea îi cerea să-i fie trimis un tipograf, iar Paciura se străduieşte să obţină „pasus” pentru

tipograful Nicolae Bezei, care va lucra la mitropolia din București[17]. Banului Grigore Ghica îi cumpără o pereche de cai din Ardeal, „unde au sosit cai buni din Ungaria și Moldova”, „cuconiței Cleopatra” (fiica banului Ghica) o chitară, iar lui Constantin Ghica un scrin și un serviciu de porțelan.

Paciura, la rîndul său, apela la boierii și negustorii din Țara Românească pentru unele interese personale sau ale confraților din Sibiu. Astfel, în 1817 el scria negustorului bucureștean Andrei N. Papazoglu că „împăratul Austriei s-a milostivit și a dat autorizație răsăritenilor de aici să-și construiască o școala publică, dăruind și 15.000 de florini. Arhiepiscopul de aici m-a rugat să strîng bani și din Țara Românească, după puteri”; îl ruga pe Papazoglu să redacteze o scrisoare către domnitor și către boieri, în speranța „că va scoate și de la ei ceva”[18]. Pentru aceeași chestiune, Paciura făcea apel și la Ștefan Belu, Ioan Moscu, Constantin Ghica, și la boierii și negustorii din Craiova și Rîmnic. Din unele scrisori aflăm că Moscu a răspuns acestui apel cu 500 de florini curenți de Viena, iar Hagi Ianuș din Craiova a făcut danii școlii din Sibiu[19].

Pentru a-și putea desfășura activitatea comercială în Oltenia, Paciura, bazat pe prietenia care îl lega încă din copilărie de Constantin Belu, apelează la fratele acestuia, marele logofăt Ștefan Belu, cu scopul de a căpăta o scrisoare de recomandare către ispravnicul Vîlcei și alta către caimacanul Craiovei, în care „să se specifice că eu sînt omul lui Belu”. Totodată, îl ruga să obțină o aprobare pentru a aduce două sute de boi la Sibiu și să-l sprijine să arendeze pe seama celor doi nepoți aduși din patrie vătășia din Cîineni. Cu ajutorul lui Belu, în 1818 au fost aduse la Sibiu șase sute de vite și 3.000 de chile de *zaherea* din Țara Românească[20].

Avînd relații strînse cu boierii munteni, pentru care făcuse multe servicii, Paciura apelează la ei, le cere să intervină în favoarea sa sau să-i trimită anumite mărfuri cerute mult pe piața transilvăneană. De exemplu, Paciura îi cere dragomanului Emanuil Furcă să intervină pe lîngă logofătul Gh. Filipescu pentru a cîștiga procesul cu Ioan Băluță din Craiova, deoarece el i-a ajutat pe copiii logofătului cu prilejul plecării lor la Paris și a găzduit-o pentru douăzeci și două de zile la conacul său pe Catinca Slătineanca, sora logofătului.

De la Ioan Moscu – cu care Paciura se cunoștea din 1791 și care „este acum în situația de a ajuta, după cum a ajutat pe mulți prieteni să ajungă oameni politici” – cerea în timpul foametei autorizație pentru a aduce cereale la Sibiu și o scrisoare de recomandare pentru cămărașii de la Giurgiu, de unde avea de luat în primire coasele sosite pe Dunăre de la Viena.

[17] *Ibidem*, registrul nr. 7, pp. 231, 261, 466.
[18] *Ibidem*, registrul nr. 5, p. 320.
[19] *Ibidem*, pp. 354, 483, 494, 511.
[20] *Ibidem*, registrul nr. 7, p. 237.

În timp ce Moscu îi trimite 15 chile de cucuruz „pentru casa lui Paciura și pentru săraci", pentru grîu și orz nefiind posibil să-i scoată autorizație, Nicolae Trăznea îl purta cu promisiunea că-i va trimite grîu. Nemulțumit de faptul că Trăznea nu-și respectă cuvîntul, Paciura îi scria în acești termeni: „Poate îl vor primi copiii mei să-mi facă colivă", și mai departe: „vouă vă place să fiți serviți de alții, însă nu vă place ca alții să fie serviți de taraful vostru"[21]. În același timp, speculînd cumplita foamete care a bîntuit în Transilvania în 1814, boierii bucureșteni, printre care și Trăznea, aduceau la lazaret 60.000 de ocale de cereale pentru vînzare[22].

Părăsind domnia înainte de termen și ducînd cu el mari bogății – afară de ceea ce depusese, din timp, la băncile importante din Europa, în special la Viena[23] –, Ioan Vodă Caragea, împreună cu familia și suita, fac un popas de șase zile la Sibiu, fiind găzduiți la conacul lui N.D. Paciura. Unii dintre boieri – precum Atanasie Hristopol, logofătul Pricinilor Străine, care, împreună cu clucerul Nestor, întocmise anteproiectul la legiuirea lui Caragea –, însoțindu-l pe Caragea, au zăbovit mai mult timp la Sibiu. Cheltuielile făcute în acest timp, în sumă de 66.965½ de groși, se lichidau între cei doi bancheri ai domnitorului, Gheorghe Sachelarie din București și Constantin Belu din Viena[24]. La plecare, atît domnitorul, cît și beizadea Costache îi dăruiesc lui Paciura cîte un cal. După plecarea lui Caragea, Paciura se interesă pe lîngă Nicolae Trăznea din București de cumpărători pentru caii dăruiți, „care ar putea constitui un frumos cadou pentru noul domn"[25], și îl rugă să-l recomande noului domn ca expeditor al Curții. Aceasta nu-l împiedica să păstreze mai departe legătura cu Caragea la Geneva și la Pisa și să-i mijlocească expedierea corespondenței cu boierii din țară. Paciura urmărea cu interes pamfletele în limba greacă și în limba română apărute în Țara Românească pe seama lui Caragea.

Comerțul de monede

Bancruta de stat din 1811, cînd valoarea monedei de hîrtie emise de statul habsburgic fusese redusă la o cincime (adică o monedă de hîrtie de 5 florini renani a fost preschimbată cu un „Einlösungsschein" de un florin renan[26]), precum și războiul împotriva lui Napoleon, care epuizase vistieria Austriei, au creat un climat favorabil pentru negoțul de zaraflîc. Negustorii, printre care și

[21] *Ibidem*, registrul nr. 4, pp. 265-266, 452.
[22] *Ibidem*, pp. 265-266, 323, 425.
[23] Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, III, București, 1942, p. 329.
[24] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 7, pp. 203, 211.
[25] *Ibidem*, pp. 225-226.
[26] Otto Fritz Jickeli, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen: in seiner geschichtlichen Entwicklung* (Comerțul sașilor transilvăneni: în evoluția sa istorică), în „Archiv des Vareins für siebenbürgische Landeskunde" (Arhiva Societății de Studii Culturale din Transilvania), Sibiu, serie nouă, 39 (1913), p. 120.

Paciura, cărora în 1811 „li s-a ars cerga” – după cum se exprima Paciura –, evitau sistematic moneda de hîrtie. Uneori ei nu aveau nici pentru cheltuielile casei florini de hîrtie, încît erau nevoiți să se împrumute sau să-i cumpere de la București[27]. În schimb alergau după moneda tare, de argint sau de aur, pe care o strîngeau de pe piața Țării Românești, spre a o da la topit în monetăriile habsburgice din Alba Iulia sau Viena, ori pentru a o vinde la Sibiu, Brașov, Viena, unde cursul era mai ridicat.

Monetăriile împărătești erau interesate să atragă monedele turcești de aur și argint, pe care le prefăceau în monede imperiale. Deoarece valoarea metalică a monedelor turcești depășea valoarea lor legală de circulație, negustorii preferau să dea la topit în monetării monedele turcești. Dificultatea era că trecerea monedelor turcești din Imperiul Otoman în cel habsburgic nu era bine văzută de stăpînirea otomană, care încerca să o stăvilească prin interdicții. Profitînd de legăturile sale cu Curtea domnească din București și mituindu-i pe vameși, Paciura înlesnea exodul aurului și argintului din Imperiul Otoman. La procesul acesta de scurgere a metalului prețios din Răsărit spre Apus participau nu numai negustorii din Sibiu, Brașov, Pesta, Viena, ci și cei din București, Iași și chiar din Constantinopol.

Din scrisorile adresate de N.D. Paciura negustorului Constantin Tombacachi din Viena reiese că acesta din urmă era în relații de afaceri cu „Gh. Mammara & Comp.” din Constantinopol, precum și cu N. Papazamfir din aceeași localitate. Prin intermediul lui C. Sachelarie și Antonache Hagi Teohari din București, precum și al lui Paciura, Tombacachi primea de la Constantinopol bare și plăci de argint, butoaie cu bucăți de argint și galbeni. La Lipsca argintul era trimis mai rar, deoarece cîștigul ieșit de acolo „era mîncat de condeiele nemțești”[28]. Între anii 1812-1813 și 1815-1816 se constată cele mai frecvente cazuri cînd monedele turcești sau metalul neprelucrat erau date la topit la monetăriile din Alba Iulia și Viena. În 1815, Paciura îl informa pe Tombacachi că la Alba Iulia pentru marca de ½ de funt se plătesc 23½ de florini în taleri, precum și în icusari (argintul talerilor fiind de 13 „probe” și 6 „grăunțe”, iar acela al icusarilor fiind de 9 „probe” și 6 „grăunțe”), iar pentru aur se plătește în icusari și în galbeni, anume 3,59 florini în icusari și 4½ florini în galbeni pentru o marcă de aur, fără *agio* și fără vreo cheltuială[29]. În 1816 se dădeau la topit la monetăria din Alba Iulia și ruble rusești, obținîndu-se 2 taleri „de-ai Terezei” pentru 3 ruble. Pentru ca argintul să iasă la proba talerilor, negustorii mai adăugau cîte 16-20 de groși la suta de ruble, căci rubla era numai de 12 și 13 „grăunțe”[30].

---

[27] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, p. 254 (LIMONA 1967: 253, n.n.).
[28] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 632.
[29] *Ibidem*, registrul nr. 6, p. 35.
[30] *Ibidem*, p. 196.

Mulți negustori bucureșteni – precum Nicolae Răducanu, care în 1819 ajunge serdar, Hristodul Trandafir, Constantin Ladă, Gheorghe Nicolopol, frații Alcalay și Andrei Nicolae Papazoglu, care singur încasa la o partidă 14.653½ de *caragroși* (taleri împărătești) pentru 65.712 groși dați la topit[31] – trimiteau groșii la monetăria din Alba Iulia. Negustorii făceau coadă la monetăria din Alba Iulia, așteptînd să le vină rîndul, mai cu seamă că era mereu criză de „molibden” necesar la topitul groșilor. În legătură cu această criză, Paciura îl informa pe Papazoglu[32] că: „Cei care dau groși la topit trebuie să fie pregătiți cu 300-400 de bucăți de molibden, adică să le posede personal” sau „să închidă ochii multora cu bani, numai să se termine mai repede treburile și să încaseze taleri”[33]. Negustorii trebuiau să se asocieze uneori, căci monetăria nu primea groși dacă nu erau în cantitate de cel puțin 3 chintale.[34]

Dar de cele mai multe ori monedele metalice luau drumul Vienei. Marele vistier Ioan Moscu, paharnicul Nicolae Trăznea, dragomanul Emanuil Furcă, căminarul Polizache Dimitriu, serdarul Nicolae Răducanu, baronul Constantin Sachelarie (fratele lui Gheorghe Sachelarie, bancherul lui Caragea), Andrei Nicolae Papazoglu, Elefterie Ioan și mulți alți boieri și negustori bucureșteni trimiteau neîncetat pungi, săculețe sau butoaie cu monede. Mii de scrisori relatează numai despre aceste expedieri de monede. De teama hoților, monedele se trimiteau treptat, în cantități moderate, însă expedierile erau aproape zilnice și au durat toată perioada aceasta din care provine corespondența lui Paciura. Din ea aflăm că negustorii și boierii din București mai foloseau în afară de Casa „Paciura” și alți expeditori, cum ar fi Casa „Constantin Hagi Pop” (care a mai durat și după moartea fondatorului), Casa „Manicati Safranu” și unele firme brașovene. Boierii și negustorii bucureșteni trimiteau monede la Viena nu numai din București, ci și de la Ocnele Mari, Craiova, Rîmnic, din *cadilîcul* Argeș, prin oameni de încredere sau tovarăși de zaraflîc. Astfel, marele vistier Ioan Moscu, care ținea în arendă minele de sare de la Ocnele Mari, trimitea de aici, prin cămărașii săi, mari cantități de monede la Viena, lui Constantin Belu. Din registrul de conturi curente al lui Paciura reiese că Moscu a trimis între 17 iunie 1814 – 7 ianuarie 1815 40.764 de groși, apoi 83.211 groși între 21 iunie 1815 – 3 ianuarie 1816, 42.411 groși între 18 ianuarie 1816 – 20 februarie 1816, 122.102 groși între 1 iulie 1816 – 26 iulie 1816; în decembrie 1816, Paciura îi face socoteala pentru cheltuielile făcute cu expedierea sumei de 165.078 de groși, iar în februarie 1817 pentru 95.434 de groși.[35]

---

[31] *Ibidem*, registrul nr. 57, p. 72 (LIMONA 1966: 2316, n.n.).
[32] *Ibidem*, p. 116 (LIMONA 1966: 2416, n.n.).
[33] *Ibidem*, pp. 94-95 (LIMONA 1966: 2373, n.n.).
[34] *Ibidem*, registrul nr. 47, pp. 78-79.
[35] *Ibidem*, registrul nr. 1, pp. 23, 77-78, 98, 122, registrul nr. 3, p. 108, și registrul nr. 4, pp. 134-135.

În aceste socoteli, groșii reprezintă numai o valoare de calcul, căci în realitate se trimiteau la Viena monede diverse: taleri „ordinari”, taleri împărătești (*caragroși*), *crontaleri* „cu cruce”, taleri spanioli „care la București se numesc *dereclii*, adică cu coloane”[36], taleri saxonici, *ichilici* (*ogdondari*, *diari*), *iuzluci* (*ecatostari*), *pendari* turcești („adică beșlici”), zloți vechi, *raguzi*, *suforini*, galbeni împărătești, galbeni franțuzești, galbeni spanioli, „luidori”, *exindari*, galbeni „tunizi”, galbeni „cu chipul Sf. Ioan”, galbeni „cu chipurile Sf. Apostoli”, galbeni olandezi, galbeni venețieni, galbeni *funduclii*, *rubiele*, *rupi* „vechi”, *icosipendari*, galbeni turcești, *specii*, *suforini* rusești „de-ai Ecaterinei”, ruble „de-ale lui Petru cel Mare”.

Monedele erau vîndute pe piața Vienei, cumpărîndu-se în schimb icusari. Aceștia, la rîndul lor, erau vînduți negustorilor care aveau de făcut plăți la București, Constantinopol, Serres, Salonic etc., și care preferau să remită banii prin polițe. Constantin Belu și alți bancheri din Viena căutau momentul oportun al variației cursurilor cu scopul de a realiza, pentru ei și pentru cei ale căror interese le reprezentau, beneficii atît la vînzarea monedelor, cît și la cumpărarea icusarilor și a polițelor. În februarie 1814, talerul se vindea la Viena cu 6,42 groși plus un *agio* de 4-5 groși la suta de taleri, iar icusarii se cumpărau cu 127 de parale florinul, adică 3 icusari. „Iată cîștigul talerilor vînduți la Viena”, îl informa Paciura pe vistierul Moscu[37]. În martie 1815, 100 de groși vechi (*ecatostari* și *ogdondari*) se vindeau pe piața Vienei cu 48⅓ de florini în icusari, iar icusarii se cumpărau cu 122 de parale florinul.[38]

Alteori, monedele expediate de la București se vindeau pe piața Sibiului. Astfel, Paciura îi face o socoteală lui Trăznea pentru monedele vîndute la Sibiu în perioada 18 februarie 1822 – 14 decembrie 1823: 5.409 de *mahmudele* la prețul de 25, 27 și 30 de groși bucata; 3.720 de *rupii* (*rubiele*) a 3 groși bucata; 3.086 de *nesfiele* a 2½ groși bucata; 5.971 de taleri (în valoare de 43.690 de groși) la diferite prețuri; 389½ de *crontaleri* la 6 și la 6½ groși bucata; 686¾ *pendari* a 5 groși bucata; 7 ruble a 5 groși; 77½ de *ichilici* a 2 groși; 27 de *funduci* a 11 groși; 5½ *constantinopolitani* a 8 groși; 3.451 de icusari „negăuriți” a 1¼ groși; 784 de icusari „găuriți” a 1,12 groși bucata; 8.736 de florini „monedă convențională” („florini-hîrtie”) în valoare de 13.104 groși; 5 galbeni olandezi a 15,30 groși bucata; 16½ *mahmudele dodecari* a 12 groși bucata[39]. Numai pentru perioada 30 iulie 1824 – 25 noiembrie 1825, Nicolae Trăznea îi plătea lui Paciura 21.772,11 groși în galbeni împărătești, sumă care reprezenta cheltuielile cu „expediționul” groșilor și al galbenilor.[40]

---

[36] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 205.
[37] *Ibidem*, pp. 33-34.
[38] *Ibidem*, p. 632.
[39] *Ibidem*, registrul nr. 9, pp. 38-40.
[40] *Ibidem*, p. 45.

Transportul monedelor între Bucureşti şi Viena se făcea prin ocazii, prin oameni de încredere, prin căprarii şi curierii Agenţiei Cezaro-Crăieşti din Bucureşti. În 1813, la Bucureşti s-a dat poruncă aspră prin care se interzicea exportul de groşi în Ardeal.[41] În 1815, Paciura îi avertiza astfel prin scrisori pe cămăraşii de la Ocnele Mari, care expediau monede prin Sibiu spre Viena: „băgaţi de seamă, căci Caragea poate afla despre monedele trimise şi astfel să vă pomeniţi în adîncurile ocnelor”[42]. Cu toate greutăţile întâmpinate, transporturile continuau, întrucît boierii şi negustorii recurgeau la fel de fel de expediente. În legătură cu aceasta, Paciura îl sfătuia în 1820 pe un corespondent de-al său din Bucureşti: „Dacă pendarii şi icusarii sînt prohibiţi, săculeţele să fie pecetluite de Agenţie cu ajutorul lui Furcă”[43]. C. Sachelarie aplica pe *gropurile* cu monede pecetea cancelariei ruseşti[44]. În 1812 Paciura îl îndemna pe omul său, Constantin Isailov, care transporta groşi de la Bucureşti, să-i ascundă bine, deoarece nu cunoştea caracterul noului vătaf, şi să ia de la Polizache Dumitriu o scrisoare de recomandare către acest slujbaş[45]. Deoarece „vătaful din Cîineni a reţinut o partidă de groşi expediată de Alcalay din Bucureşti printr-un curier al Agenţiei” şi „a dat de ştire autorităţilor din Bucureşti”, Papazoglu era povăţuit să pună marca „C.B.” (Constantin Belu) pe pungile cu monede pe care le trimite cu ajutorul lui Trăznea şi Furcă, sau să le trimită cu ajutorul lui I. Moscu, „căci curierii sînt acum deocheaţi”[46]. Curînd Paciura va ajunge la înţelegere cu vătaful din Cîineni, plătindu-i 1% pentru groşi, spre a nu mai întîmpina dificultăţi din partea lui. Uneori, cu toate măsurile luate, se întîmpla ca lucrurile să fie descoperite de autorităţi şi să aflăm că „vătaful din Cîineni a fost ridicat şi dus la ocnă, fără judecată”[47]. În aceste cazuri, negustorii şi boierii interesaţi se zbăteau să-şi instaleze rude în astfel de posturi foarte importante, pentru buna desfăşurare a afacerilor lor.

În 1818 se interzice expedierea de monede la Viena prin ocazii. Paciura vedea în această măsură sfîrşitul zaraflîcului. „Acum plătim la diligenţă pînă la Viena *porto* pentru monede 2½% florini în argint, în loc de 38 de florini-hîrtie, cum se plăteau mai înainte la 1.000 de florini în argint. Iată că a început să ni-l desfiinţeze acest mic zaraflîc, dacă nu va veni o altă poruncă”[48]. Cu toată interdicţia, Paciura îi comunică Iui Moscu că a îndrăznit să expedieze prin căruţaşi monede ascunse sub *cordovane* pînă la Pesta, urmînd ca de acolo să fie date diligenţei. Aceste practici erau legate de anumite riscuri, recunoscute de

[41] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 118-119 (LIMONA 1966: 2423, n.n.).
[42] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 643.
[43] *Ibidem*, registrul nr. 7, p. 552.
[44] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 726.
[45] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 150-151 (LIMONA 1966: 2490, n.n.).
[46] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 347.
[47] *Ibidem*, registrul nr. 6, p. 170.
[48] *Ibidem*, registrul nr. 7, p. 30.

Paciura în scrisorile sale: „Dacă vom fi descoperiți de vameși, vom plăti o taxă mai mare decît cea pe care ar fi trebuit să o plătim diligenței”.

Procedeul de a trimite monedele ascunse sub mărfuri era foarte frecvent, dar „hoții ne-au aflat procedeul și alaltăieri au oprit la graniță opt căruțe mocănești cu mărfuri, le-au descărcat, au deschis coletele și i-au bătut pe căruțași ca să spună la cine se află banii, au luat mărfurile care le-au plăcut”[49]. În afară de dispozițiile legale și de vătafii care trebuiau să vegheze la respectarea lor, o altă piedică în desfășurarea transporturilor de monede și mărfuri erau bandele de hoți care atacau la drumul mare. „Din cauza foametei au apărut hoții”, îi anunța Paciura pe corespondenții săi. Aceștia jefuiau poște, furau bijuteriile prețioase, cum au fost cele expediate lui I. Moscu, precum și importante sume de bani aparținînd lui Paciura. Ca măsură de precauție, transporturile se făceau uneori sub protecția *neferilor*.

Dar piedica cea mai mare în calea transporturilor era ciuma, cu carantina de lungă durată. Aici monedele trebuiau scoase din pungi, spălate cu apă fiartă, sare și oțet, cu care ocazie se mai furau din monede. Durata lazaretului era uneori modificată sub influența „limbii olandeze” (adică a galbenilor olandezi cu care se lăsa corupt directorul lazaretului). „Lazaretul este de trei, patru, șase și zece zile, după cum este uns directorul lazaretului”[50]. Astfel, „C. Belu – care fusese la București – a reușit să plece mai curînd de la lazaret, deoarece a vorbit acolo în limba olandeză”[51].

Speculația cu una sau alta dintre monede depindea de cursul monedei respective pe piața de cumpărare și pe cea de desfacere. O regulă în preferințele pentru cutare sau cutare monedă e destul de greu de stabilit. Totuși, se poate spune că în anii 1814-1815 speculația viza mai mult monedele vechi turcești (*ecatostarii* și *ogdondarii*), în 1816-1818 galbenii, iar în 1819-1820 *pendarii* turcești, „adică beșlicii” și *mahmudelele*.

Cursul monedelor era foarte instabil. Factorii care influențau cursul erau: a) raportul între cerere și ofertă; b) patentele referitoare la valoarea și la circulația monedelor; c) mersul războiului antinapoleonian, și mai ales d) negoțul cu mărfuri.

În ceea ce privește cererea și oferta, Paciura scria unui corespondent că, „deoarece și alții au expediat la București galbeni împărătești ‹pentru a cumpăra groși›, cursul groșului va ajunge la 45 de creițari (un curs urcat), ceea ce va însemna pagubă”[52]. Într-o altă scrisoare, el cerea să i se cumpere de la București *ecatostari* și *ogdondari*, dacă cursul lor va scădea la 5 groși și 13 parale, „după

[49] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 279.
[50] *Ibidem*, registrul nr. 7, p. 248.
[51] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 205.
[52] *Ibidem*, registrul nr. 7, p. 265.

plecarea lipscanilor, precum şi a evreilor din Iaşi”, care, la rîndul lor, umblau după astfel de monede, contribuind la urcarea cursului.[53] La un moment dat, monedele turceşti nu se mai vindeau la Sibiu, „din cauză că mulţi de la Bucureşti au adus cantităţi mari de monede, scăzînd preţul lor”[54].

Porunca dată la Bucureşti în 1813, prin care era interzis exportul de groşi în Ardeal, a avut ca efect scăderea preţului acestei monede, după cum patenta dată la Viena în 1816 a avut ca efect scăderea cursului galbenilor. Nemulţumit de scăderea cursului monedei, Paciura scria că „lumea şi-a pierdut minţile, deoarece galbenii cumpăraţi la Viena la 30 octombrie costă pînă la Sibiu 15,42 florini, iar acum se vînd cu 15,20 florini”[55].

Cheltuielile războiului purtat de Austria împotriva lui Napoleon erau susţinute cu galbeni, al căror curs oscila în funcţie de mersul războiului. În corespondenta lui Paciura sunt urmărite cu mare interes mersul războiului împotriva „tiranului umanităţii” şi succesele „blănarilor” (ruşilor): uneori Paciura s-a necăjit că „din cauza tiranului” a ratat un cîştig, grăbindu-se să vîndă galbenii cu 14 florini, „iar acum galbenul a urcat la 17 florini”; „În urma victoriei aliaţilor trebuie sa scadă cursul monedelor”[56].

Dar factorul care avea repercusiunile cele mai hotărîtoare asupra oscilaţiilor cursului monetar era negoţul cu mărfuri. În 1812 Paciura arăta că cursul galbenilor la Sibiu scăzuse la 7⅓ florini „din cauză că nu se aduc vite”[57]. În acelaşi an, el vînduse din luna septembrie pînă în decembrie abia 10.000 de groşi, pe cînd în anii anteriori, în aceeaşi perioadă, vînduse 100.000 de groşi[58]. „Înainte vreme, la fiecare tîrg săptămînal vindeam 500 de galbeni, acum numai 50”[59]. În 1816 îi scria unui colaborator că din octombrie pînă la sfîrşitul lunii ianuarie se face ceva zaraflîc, „fiindcă se aduc porci spre vînzare; acum însă nu avem zaraflîc, din cauză că nu se aduc vite de peste graniţă”[60]. În 1819, Paciura spera să cîştige de pe urma zaraflîcului, „deoarece acum porcii au căutare”[61].

Nu numai negoţul cu porci şi cu vite, dar şi negoţul cu mărfuri slăbise, din cauza războiului, a ciumei şi a devalorizării monedei în Imperiul Habsburgic. Nesiguranţa în operaţiunile comerciale este oglindită deosebit de bine în cîteva rînduri pe care Paciura le scrie unui corespondent: „Blestemate să fie monedele

[53] *Ibidem*, registrul nr. 4, pp. 335-336, 582, 590-592, 827.

[54] *Ibidem*, registrul nr. 7, pp. 283-284.

[55] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 118-119 (LIMONA 1966: 2423, n.n.), şi registrul nr. 5, p. 116.

[56] *Ibidem*, registrul nr. 4, pp. 43-44, 632.

[57] *Ibidem*, registrul nr. 57, p. 22 (LIMONA 1966: 2191; documentul este datat în 1812, n.n.).

[58] *Ibidem*, registrul nr. 47, pp. 63-64.

[59] *Ibidem*, registrul nr. 57, p. 32 (LIMONA 1966: 2218, n.n.).

[60] *Ibidem*, registrul nr. 6, p. 284.

[61] *Ibidem*, registrul nr. 7, pp. 251-252.

care ne-au înnebunit”, „de-ar da Dumnezeu să înflorească negoțul cu mărfuri, spre a da dracului monedele vechi, ca să dorm liniștit, să dau la o parte interesele străine, să fiu propriul meu stăpîn și al celor trei copii ai mei, iar nu să scriu și să mă chinuiesc ca un cîine, să mă cert cu unul și altul și să mai pierd și groșii”[62].

Speculațiile cu monede, pentru a fi rentabile, reclamau rapiditate de transport de pe o piață pe alta sau capacitatea de a aștepta momentul optim al celui mai favorabil curs. Or, rapiditatea transportului era greu de realizat în condițiile epocii, iar capacitatea de a aștepta o posedau numai aceia care mai aveau și alte surse de venituri, ca I. Moscu, Polizache Dumitriu, D. Aman, care țineau în arendă ocnele și vămile, sau ca N. Trăznea, N. Răducanu ș.a., care aveau moșii și vii. În general, capacitatea de a aștepta n-a fost virtutea acelor oameni dominați de spiritul „numai să nu stea banii morți în mînă”[63]. În speculațiile cu monede surveneau adesea și pierderi. Cursurile îi dădeau lui Paciura într-o zi un cîștig de 10-15, iar a doua zi pierdea tot pe atîta[64]; „La Sibiu se cîștigă cîte 2 florini, 1 florin, ½ de florin la bucata de galben, dar sînt și pierderi, cînd sînt cumpărați la cursuri ridicate și scad dintr-odată”[65]. Cînd negoțul cu monede era mai puțin rentabil, negustorii dădeau banii cu împrumut cu dobîndă, care era cînd de 2%, cînd de 4%, cînd de 7½ groși la punga de groși[66].

Comerțul cu mărfuri

Corespondența lui Paciura cuprinde de asemenea informații bogate cu privire la negoțul cu mărfuri. Dintre mărfurile tranzitate, locul principal îl ocupau lîna, pieile, bumbacul, care se scurgeau din țările supuse Imperiului Otoman către Viena, unde alimentau industria austriacă în plină dezvoltare. Din Imperiul Habsburgic se exportau în aceste țări coase, într-o anumită măsură postavuri, dar mai ales obiecte de natură să satisfacă nevoile de lux ale boierilor și negustorilor. Multe produse industriale se aduceau de la Lipsca, ale cărei tîrguri erau regulat frecventate de negustorii bucureșteni. Aceștia însoțeau ei înșiși transporturile, apelînd mai rar la serviciile de expeditor ale lui Paciura.

Înainte de a ajunge mare comerciant de tranzit, Paciura se ocupase de negoțul cu lînă, pe care îl considera drept cea mai veche meserie a sa. El practicase acest negoț în tovărășie cu Andrei Nicolae Papazoglu din București. Cu toate că în 1810, ca urmare a negoțului independent practicat de Paciura, această tovărășie se dizolvase, cei doi negustori se vor mai asocia temporar pentru a face comerț cu lînă și alte mărfuri. Prin intermediul lui Papazoglu, Paciura strîngea lînă din

[62] *Ibidem*, registrul nr. 6, p. 21.
[63] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 135-136 (LIMONA 1966: 2461, n.n.).
[64] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 827.
[65] *Ibidem*, registrul nr. 5, pp. 101-102.
[66] *Ibidem*, registrul nr. 57, pp. 144-145 (LIMONA 1966: 2475, n.n.), registrul nr. 4, pp. 835, 850-851, și registrul nr. 7, p. 292.

Ialomiţa, apoi o expedia la Viena fraţilor Postolaca, care se ocupau cu desfacerea lînii.

Alţi negustori – ca Sari, negustorii craioveni Hagi Ianuş, Nicolae I. Dumba, N. Manuil, C. Nicolau – expediau prin Paciura mari cantităţi de lînă la Viena. Astfel, Hagi Ianuş ori „Costa Petre şi Fraţii” din Craiova trimiteau numai în perioada 8 august – 30 septembrie 1816 cantitatea de 88.987 funţi de lînă[67]. Nicolae Manuil din Craiova trimitea între 19 august – 4 septembrie 1822 171 de saci cu 81.579 funţi, iar între 18 septembrie – 26 octombrie 1822 159 de saci cu 83.368 funţi de lînă, destinată în parte lui Mihail D. Curti (vărul lui Paciura şi unul din cei mai de seamă negustori din capitala Imperiului Habsburgic), în parte lui Gheorghe Furcă din Viena (fratele dragomanului Emanuil Furcă din Bucureşti).[68] În 1825, în perioada 5 aprilie – 7 noiembrie, pe Dimitrie M. Curti din Viena Paciura îl debitează în catastih cu 3.622,11 florini „monedă convenţională” în argint, pentru cheltuielile făcute cu vama, cu chirigiii şi cu „expediţionul” lui Paciura (care era de un florin „monedă convenţională” la fiecare sac de lînă) pentru 307 saci cu lînă în cantitate de 90.864 de funţi, lînă primită de la Nicolae I. Dumba din Craiova[69]. Hristu C. Curti, negustor din Craiova, furniza de asemenea lînă pentru ruda sa, M.D. Curti din Viena.

Înainte de a fi expediată la Viena, lîna se spăla în coşarele de la Slatina şi de la Slătioara, mari centre de spălare a lînii, unde Nicolae Trăznea, paharnicul din Bucureşti care se îndeletnicea şi cu negoţul cu lînă, serdarul Polihronie (unul din fraţii Ianuş), precum şi fraţii Citiri din Viena posedau ca proprietari sau arendaşi astfel de întreprinderi. La spălarea lînii asistau uneori şi Paciura cu soţia, care ţinea să revadă „Valahia”[70].

Lîna se procura însă nu numai din Ţara Românească, ci şi de la Nicopole, prin *odagiul* Matei, omul lui C. Belu, „căci el singur poate face faţă otomanilor”[71].

Uneori, negustorii dispuneau ca această materie primă sa fie trimisă în diferite localităţi din Transilvania şi Banat pentru a fi prelucrată. Astfel, Curti din Viena îi trimitea lînă lui Antonie Trandafir la Sînmiclăuş sau lui Nichifor Costoruşi din Timişoara, pentru satisfacerea industriei din Banat[72].

Studierea documentelor rămase de la Paciura ne dă posibilitatea să constatăm că, pe lîngă lînă, pieile constituiau o altă categorie de mărfuri căutată. Gh. Nicolopol din Bucureşti, Constantin Dimitrie Burloiani din Craiova ş.a. trimiteau lînă *seină* şi miţe spre vînzare la Sibiu. Prin Papazoglu din Bucureşti şi prin D. Aman din Craiova, Paciura procura zeci de mii de piei de iepure pe care

[67] *Ibidem*, registrul nr. 1, pp. 104-105.
[68] *Ibidem*, registrul nr. 11, pp. 93-95 (LIMONA 1967: 2059 şi 2063).
[69] *Ibidem*, registrul nr. 9, pp. 43-44.
[70] *Ibidem*, registrul nr. 6, p. 249.
[71] *Ibidem*, pp. 263-264.
[72] *Ibidem*, registrul nr. 11, p. 83bis, şi registrul nr. 4, p. 267.

le trimitea la Viena lui D. Curti și lui Ioan Citiri. Atanasie Lilovici, Nicolae Manuil, Nicolae Ioan Dumba, Ioan Goga – negustori craioveni –, trimiteau la Viena mii de *turale* de *cordovane* (*sahtiane*), *asmane*, piei de vacă, meșine, „cipitzia”, „huzmeturi”, pentru M.D. Curti și firmele „Frații Mihail Dumba” și „Papateu și Scardi”.

M.D. Curti și Nicolae Hagi Trandafir din Viena primeau numeroase poveri de bumbac de la Constantin H. Cudela, Mihali Toma Trapangi, Teodor M. Dumba, „Vasile Goga & Comp.”, Naum Lazăr – toți compatrioți ai lui Paciura, stabiliți la Serres, și pe care el pretindea că îi servește „din filotimie și nu pentru cîștig”. Printre cei care îi trimiteau bumbac se număra și negustorul Apostol C. Papanicoglu din Constantinopol. Din cauza opreliștilor pricinuite de ciumă, Paciura avea de făcut multă alergătură, intervenții și cadouri „lupilor de la vamă și lazaret”, încît în 1814 scria: „anul acesta aș fi preferat să fiu mai degrabă hamal în oraș decît expeditor de bumbac”[73].

În afară de lînă, piei, bumbac, N.D. Paciura mai tranzita către Viena și alte mărfuri ca: poveri de cafea și zahăr, colete de piper și scorțișoară – expediate din Salonic de firma „Rogoti și Bălanu” (cu reprezentanțe la Salonic și Viena) către „Frații Mancearli și Drosso Hagi Zamfiridi” din Viena; Citiri și Ghicadiati din Viena primeau poveri cu zahăr și cafea de la „Iancu Careciu & Comp.” din Serres; C.H. Cudela și Atanasie Hristu Lazăr din Serres expediau poveri cu „salep” și colete cu „afion” pentru „Dimitrie M. Botli & Comp.” din Viena.

Printre mărfurile mult solicitate se afla și ceara. Anastasie D. Calaigi din Craiova, compatriot și prieten din copilărie cu Paciura, trimitea pentru vînzare ceara la Pesta, N. Manuil și Chiriac Anastasiu din Craiova o expediau la Viena, iar Hagi Ianuș la Veneția.

Paciura tranzita de la Craiova spre Viena țuhali cu „brobințe” (expediați de Hagi Ianuș pentru Anagnosti Papateu) și butoiul cu „chină” venit de la Chiriac Anastasiu, și se străduia să desfacă la Sibiu *reventul* lui Ianuș (destinat „spițeriilor”) și „schimbéle” cu grăsime trimise din Craiova de Ioan Stoienescul, de vameșul Chiriac Procopie, de Gheorghe Hagi Leca și Atanasie Hagi Panaioti Ladopol.

Gheorghe Steriopol și Dincă Brătianu din Pitești, Băluță Ioan din Craiova, în tovărășie cu Nicolae Radovici din Rîmnic, desfăceau vinuri și rachiu la Sibiu. Casa de Comerț „N. Paciura” se ocupa și cu vînzarea vinurilor. De aceea, închiria pivnițe și se îngrijea ca vinul „să fie curățat printr-o bucată de *tutcal* de morun care se pune în butoi, după obiceiul de la Sibiu”. Între 1817 și 1820 serdarul C. Leascoglu[74] din București trimitea la Sibiu vinuri de la Nicopole și

[73] *Ibidem*, registrul nr. 4, p. 26.

[74] În 1818, Leascoglu a fost numit capuchehaie la Vidin, spre bucuria lui Paciura, care, în speranța că vor face împreună „alișverișuri”, se interesa prin el cu privire la

Vidin, declarîndu-le ca fiind din Ţara Românească şi nu din Turcia, „căci altminteri sînt prohibite în Ardeal”. Neguţătorul din Sibiu se interesa să facă şampanie din vinurile trimise, dar nu găsea meşteri pentru aceasta. Din vînzarea vinului lui Leascoglu, el a încasat în 1819 cîte 10-11 florini pentru o măsură ardeleană de 8 ocale.

În tovărăşie cu Papazoglu din Bucureşti, Paciura aducea pe Dunăre de la Viena zeci de mii de coase, pe care le desfăceau prin oameni de încredere ca Isailov Constantin (nepotul lui Papazoglu) şi Hristodul Paciura (nepotul lui N.D. Paciura), la Bucureşti, Craiova, Ploieşti, Piteşti, la bîlciurile din Slatina, Buzău şi Mavrodin. Coasele „de 9 mîini şi de 8½ mîini” se vindeau în 1818 cu de la 205 pînă la 225 de groşi suta de bucăţi.[75]

Paciura tranzita de la Viena spre Constantinopol colete cu beteală, şireturi aurite, „fluturi” din fire de aur, spre Serres fesuri, iar către Bucureşti şi Craiova vitriol, sineală, *cîrmîz*, caleşti ş.a.

Pentru studierea dezvoltării comerţului în primul pătrar al secolului al XIX-lea prezintă interes şi copiile scrisorilor trimise de Paciura negustorilor şi boierilor din Piteşti în anii 1812-1820. Din ele reiese că oraşul Piteşti avea relaţii comerciale cu Veneţia. „Prea învăţatul” Toma Mauriciu din Piteşti primea de la N.I. Mavrodoglu şi de la Tiţu şi Constantin Nicolae din Veneţia colete cu următoarele mărfuri veneţiene: hîrtie de scris, cărţi italieneşti, *belacoase*, mătăsuri, perle false, rom, sardele, salamuri. Toma Mauriciu desfăcea mărfurile respective în Piteşti şi la bîlciul din Rîureni, expedia la rîndul său la Veneţia blănuri, *misade* de şoareci, cozi de nurcă, comandând la Sibiu lacăte, portiţe de sobă, seminţe de zarzavaturi ş.a.

Un capitol însemnat în activitatea Casei de Comerţ „N. Paciura” îi constituie relaţiile sale cu o serie de negustori şi boieri din Piteşti. Printre aceştia: Gheorghe Steriopol (înrudit cu Paciura), care în 1814 devine medelnicer, se ocupa cu negoţul de cereale, deşi Paciura îl avertiza că la Sibiu nu va avea „pricopseală”. Steriopol, care după Paciura „poartă pe umerii săi întreaga Macedonie”, era rugat de acesta să obţină de la ispravnici o poruncă „pentru ca Dincă Brătianu[76] din Tigveni să fie luat de guler, deoarece purtarea sa necinsteşte tagma cuconaşilor din Argeş”[77]. Prin intermediul lui Paciura, Steriopol cumpăra cai de la Cluj, comanda la Sibiu talgere pentru muzică, *tulumbă*, lumînări, şireturi pentru canapea şi scaune, untdelemn franţuzesc ş.a.,

---

posibilităţile de a cumpăra ceară şi *sahtiane* de la Vidin (*ibidem*, registrul nr. 7, pp. 33, 160, 215).

[75] *Ibidem*, registrul nr. 7, pp. 65-66, 70-71, 81, 88.

[76] Dincă Brătianu zăbovea de doi ani cu achitarea unei datorii de 63 de florini „noi” pentru douăsprezece talere de cositor cu numele gravat, comandate de el la Sibiu.

[77] *Ibidem*, registrul nr. 4, pp. 14-15, registrul nr. 57, pp. 52-53 (LIMONA 1966: 2269, n.n.), şi registrul nr. 5, p 93.

ori îi înlesnea rudei sale din Sibiu găsirea unui conac în care să fie găzduit cu soția sa, „care dorește să revadă sfînta Valahie”.

Anastasie, hotnogiul din Pitești, aducea la Sibiu pentru vînzare mițe și monede vechi turcești, se interesa de prețul hîrtiei de Orlat și vindea pentru casa lui Paciura butoaie cu vin de Drăgășani; Trandafir Profiriu, cu care Paciura se simțea unit sub deviza „mai bine șoimu într-o zi decît cioară într-un an, din cauză că noi sîntem macedoneni”[78], îl ajuta pe compatriotul său să-și vîndă coasele în acest oraș.

Grigore Drugănescu din Pitești și mai mulți negustori bucureșteni își trimiteau fiicele la mînăstirea din Sibiu pentru învățătură, plătind 1.000 de groși anual de persoană, plus 8 funți de cafea și 8 funți de zahăr, iar comisul Alexandru Caragea din același oraș se abona prin Paciura la ziarul grecesc „Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος”, editat la Viena de către Dimitriu (medicul Dimitrie Alexandridis)[79].

Corespondența Casei „N.D. Paciura” – întreținută în unele perioade cu ajutorul a patru grămătici recrutați din Viena, București, Isenovatz – ne înfățișează condițiile în care își desfășura ea activitatea, precum și dezvoltarea pe piața internațională a relațiilor sale comerciale, întinse pentru vremea aceea. Această corespondență mijlocește cunoașterea agenților purtători de schimburi economice și a rolului lor în dezvoltarea relațiilor capitaliste. Cei mai mulți dintre ei emigrați din sudul Dunării, în special din Macedonia, din cauza haraciului turcesc și a creditorilor care îi urmăreau, se așezau pe lîngă un negustor compatriot la care își făceau ucenicia în practica negustorească. După o perioadă de practică, acești emigranți întemeiau negoțuri independente cu prăvălii, case comerciale, contoare, pătrunzînd cu timpul în rîndurile clasei feudale prin obținerea unor titluri de noblețe (baroni), dacă erau supuși austrieci, sau prin parcurgerea rapidă a ierarhiei rangurilor de boierie, dacă se aflau pe pământul Țării Românești. Ascensiuni de acest gen au făcut: baronul Constantin Belu din București, frații baroni Gheorghe și Constantin Sachelarie din București (sudiți austrieci), baronul N. Nitta, marele vistier Ioan Moscu și mulți alți negustori, pe care Paciura se grăbea să-i felicite atunci cînd urcau treptele ierarhiei feudale. Cînd vreunul din ei se afirma și prin alte calități decît cele negustorești – cum se pare că a fost cazul cu Alecu Belu, fiul marelui logofăt bucureștean –, Paciura exclama încîntat: „să vadă baronii ‹cei autentici› că Macedonia nu produce ‹numai› ceapă și usturoi”, în timp ce despre alți negustori boieriți, ca Ioan Băluță din Craiova, scria că, „deși și-a cumpărat slugeria, este tot bogasier sau boltaș din Craiova”. În aceste aprecieri era exprimată tendința mai generală a negustorilor vremii de a-și depăși condiția socială. Iar acolo unde nu era posibil, ei mimau felul de viață al clasei feudale. Astfel, Paciura îl ruga pe

---

78 *Ibidem*, nr. 57, p. 301 (LIMONA 1967: 388, n.n.).

79 D. Russo, *Studii istorice greco-române*, II, București, 1939, p. 389.

Constantin T. Ladă din Bucureşti să se intereseze pentru a i se confecţiona „o giubea elegantă, ca să mă pot umfla ca expeditor al lipscanilor; giubeaua să fie din postav franţuzesc sau englezesc care să aibă înfăţişarea boierească, căptuşită cu *malteh* şi *citarea* de Brusa”, astfel încît să poată „face impresie”; el comanda de la Bucureşti ghete de Constantinopol „cu 3½ peceţi”, fes „cifte caic” ş.a. Paciura angaja pentru fetiţa sa „clavier-meister”, îi comanda de la Viena abecedare franţuzeşti, iar pentru soţia sa mobile, obiecte de îmbrăcăminte vieneze, un *Erotocrit* de la Constantin Ghica, fratele banului.

Negustorii cu un stagiu mai vechi în boierie abandonau negoţul cu mărfuri, îmbrăţişînd negoţul de monede, care, în concepţia lor, răsfrîngea ceva din calitatea metalului „nobil”. În ce priveşte „acurateţea”, negoţul de monede nu s-a deosebit în practică de negoţul cu mărfuri, însă a deschis posibilitatea unor „cîştiguri peste noapte”, a acumulării de bogăţii fără un efort prea mare. Documentele noastre care vorbesc despre speculaţiile monetare ale negustorilor boieri dezvăluie nu numai procesul de întrepătrundere dintre cele două clase sociale, ci şi un important capitol din istoria monetară. Din ele cunoaştem marea diversitate de monede care circulau atunci, valoarea şi raporturile dintre ele şi, în general, circulaţia metalului preţios dintr-o ţară în alta, formele multiple ale comerţului de bani: *agiotaj*, viramente, compensaţii, împrumut, negocieri de poliţe etc.

Documentele ne informează şi despre alte ramuri de activitate. Astfel, zecile de mii de coase aduse de la Viena pentru Ţara Românească, precum şi grînele vîndute de negustorii din Ţara Românească în Transilvania, permit să se deducă gradul de dezvoltare a economiei cerealiere, cu toată frînarea ei de către monopolul turcesc. „Gheorghe Papadimitriu Duca & Comp.” din Bucureşti avea în 1816 contract cu magistratul din Sibiu pentru livrarea unei cantităţi însemnate de grîne, iar Paciura nu uita să amintească autorităţii municipale din Sibiu meritul domnitorului Caragea de a nu fi lăsat populaţia din Transilvania să moară de foame în timpul crizei de cereale din 1814.

Din documente luăm cunoştinţă despre intrarea în circuitul pieţei internaţionale a unor sate din Ţara Românească – de exemplu: Slătioara, Sfinţeşti, Stoicăneşti ş.a. –, a căror producţie de lînă era căutată pînă la Viena.

Preţioase informaţii aduc aceste documente şi pentru istoria transporturilor, istoria sanitară, istoria învăţămîntului şi a educaţiei, istoria oraşului Bucureşti, istoria relaţiilor strînse dintre oraşele Ţării Româneşti şi oraşele din Transilvania.

Din comisioanele şi serviciile pe care le făcea N.D. Paciura corespondenţilor săi din Ţara Românească reiese nu numai rolul său de agent comercial, care înlesnea circulaţia mărfurilor şi a monedelor în zona centrală şi sud-est europeană, ci şi rolul său în difuzarea cărţilor, a ziarelor şi informaţiilor politice. Astfel, în 1813 el îi scria lui Hagi Ianuş că „veşti bune cu privire la Napoleon” – în sensul înfrîngerii acestui „tiran al lumii”, faţă de care îşi exprima necontenit aversiunea – „sînt foarte multe, însă ele n-au fost încă traduse în limba greacă,

spre a fi trimise la Craiova”. Îi informa pe corespondenții săi despre mersul războiului, despre peregrinările lui Caragea și ale suitei sale pe la Sibiu, Timișoara, Geneva și Pisa, precum și pe boierii din suita fostului domnitor despre evenimentele din Țara Românească. Paciura îi abona pe unii din corespondenții săi la ziarul grecesc „Telegraful” („Ἑλληνικός Τηλέγραφος”, n.n.) și le trimitea cărți din Viena și Buda. În 1813 îi trimitea lui Eustatie Iconomu din Rîmnic un „calendar valah”, în 1818 comanda la Buda – „căci la Blaj ele sînt tipărite de uniți”– trioduri, evanghelii, mineie, evhologhii pentru logofătul Ștefan Belu din București, care dorea să le doneze bisericii din Rîmnic. În 1819 îl informa pe nepotul său, Stavri Titopol, care se afla cu afacerile negoțului pe la Brătești (lîngă Tîrgoviște), despre prețul cărților, al bucoavnelor și isopiilor, al psaltirilor, ceasloavelor, catavasierelor și liturghiilor. La rîndul său, Paciura cerea corespondenților săi informații politice. La 26 aprilie 1816, Paciura îl ruga pe Papazoglu din București să-i comunice „dacă este adevărat că miercuri după Paște era să se facă *revoluțion* împotriva conducerii, a boierilor și negustorilor de seamă, și dacă au fost întemnițați peste două sute de conspiratori”[80], și îl sfătuia totodată să ascundă bine banii, „deoarece conspiratorii îi vor jefui pe negustori pentru groși”. La 3 mai îi scria lui Papazoglu că s-a bucurat cînd a auzit că au fost prinși conspiratorii. În sfîrșit, la 12 mai îi scria ca l-a mîhnit foarte mult conspirația de la București și îl îndemna din nou să nu țină banii în casă, ci într-un loc secret[81].

Nicolae D. Paciura și negustorii despre a căror activitate aflăm din documentele rămase de la el au contribuit la răspîndirea bunurilor de cultură materială și spirituală în limitele zonei în care și-au desfășurat activitatea comercială. Totodată, prin ocupația lor, ei au contribuit la dezvoltarea relațiilor capitaliste, și, prin urmare, la descompunerea orînduirii feudale în țările române.

[80] Andrei Oțetea, *Complotul Mihail Gross*, în András Bodor, *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára (Kolozsvár 1957)* (Carte de aniversare a lui Kelemen Lajos, la 80 de ani de la nașterea sa, Cluj, 1957), București, Tudományos Könyvkiadó, 1957, pp. 497-507.

[81] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 6, pp. 276-278, 286, 292.

6. Max Demeter Peyfuss: Roma sau Bizanțul? Trezirea conștiinței naționale aromâne*

Existența unei „națiuni macedonene” ne este amintită mereu în presa zilei, chiar prin controverse ocazionale între Sofia și Belgrad sau prin protestul ierarhiei grecești împotriva înființării unei „biserici macedonene” autocefale. Științific incontestabil este faptul că conștiința națională a slavilor macedoneni a început să se formeze abia spre sfârșitul dominației turcești. Mai puțin cunoscut este faptul că, pe același teritoriu, un alt grup etnic [condamnat la pieire? cf. „Österreichische Osthefte”, 11 (1969), nr. 2, pp. 101-106] a jucat în trecut un rol nu lipsit de importanță: aromânii. Cât de legate au fost istoria și cultura lor de Viena și de Austria și cât de similare au fost problemele în spațiul dunărean și în spațiul balcanic turcesc reiese chiar din fragmentul primei cercetări mai mari privitoare la această temă, fragment pe care îl publicăm aici.

Redacția

Când se discută azi în Grecia despre grupul etnic al aromânilor – care, după datele grecești, numără acolo circa 200.000 de suflete[1] –, se folosește totdeauna cuvântul de ordine „ἐθνικὴ συνέιδησις” despre așa-zisa conștiință națională greacă a tuturor aromânilor; acest argument apare însă ca un ultim bastion al apărării, dacă se ia în considerare poziția greacă de pînă acum față de problema aromână.

---

* Dumitru Limona / Iulia Elena Zup (trads), *Max Demeter Peyfuss: Roma sau Bizanțul? Trezirea conștiinței naționale aromâne* (LIMONA 1970; cf. PEYFUSS 1970, extras în componența LD 29: 107-116, *et* PEYFUSS 1994: 23-30). Traducerea lui D. Limona (coordonată probabil de Elena Moisuc) nu a fost finalizată și publicată, fiind păstrată în manuscrisul LD 29: 10-16. Continuarea traducerii (inclusiv traducerea notelor corespunzătoare fragmentului tradus de D. Limona) a fost asumată de dr. Iulia Elena Zup. La pagina 343 a extrasului sunt ilustrate paginile de titlu ale lucrării lui Constantin Ucuta – cu legenda: „stânga: *Alphabētarion... tōn Rōmano-blachōn...* Viena, 1797, cf. *infra* nota 35” – și a lui Gheorghe Constantin Roja – cu legenda: „dreapta: *Untersuchungen über die Romanier oder Wlachen...*, Pesta, 1808, cf. *infra* nota 53” (n.n.).

[1] Ev.A. Averof, *Ἡ πολιτική πλευρά τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος* (Latura politică a chestiunii cuțovlahe; în continuare: Averof), Atena, 1948, p. 20. Averof le dublează numărul, adăugându-i și pe cei care au fost grecizaţi în ultimul timp. Incluzând şi meglenіţii, noua *Brockhaus Enzyklopädie* menţionează 400.000 în Balcani.

S-a încercat să se conteste conceptelor de cuţovlahi sau vlahi orice sens de neam[2], sau să se facă din aromâni greci[3], cel puţin în ce priveşte descendenţa – încercări care trebuie considerate ca nereuşite[4]. Nu e vorba însă de a pune la îndoială faptul că azi o parte mai mare sau mai mică din populaţia aromână a Greciei are această conştiinţă naţională greacă – după cum aromânii din Albania au azi o conştiinţă naţională albaneză şi cei din R.S. Macedonia sînt patrioţi iugoslavi –, ci e vorba de a prezenta indicii pentru existenţa unei conştiinţe naţionale specific aromâne în trecut. În ce priveşte folosirea cuvântului *dovezi*, pare oportună aici o oarecare precauţie, mai întâi fiindcă avem de-a face cu manifestări ale unor grupuri izolate sau mici şi apoi fiindcă trebuie să avem în vedere[5] componenta puternic iraţională a categoriei de „naţional”. Vrem deci să cercetăm acele expresii care permit să conchidem existenţa unei conştiinţe naţionale aromâne în sens modern şi a precursorului imediat al acesteia – cum ar fi o nouă conştiinţă a limbii.

Istoriografia epocii bizantine îi arată pe vlahi în mod clar ca un grup bine diferenţiat, şi nu ca o anexă a grecilor, ci mai curînd în opoziţie politică faţă de aceştia – asupra acestui lucru nu încape nici o îndoială[6]. Dacă aceşti vlahi au avut în general tradiţii orale şi o conştiinţă mai mult sau mai puţin vagă despre

[2] D.G. Pephanis, *Οἱ Ἕλληνες σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Ἑλληνοβλάχοι* (Grecii slavofoni ai Macedoniei şi elinovlahii), Atena, ^{2}1949, p. 95. Nu este adevărat nici faptul că sub această denumire sunt desemnaţi „ţăranii şi locuitorii de la sate în general” (*ibidem*). Cf. explicaţiile aromânului T.M. Katsouyannis, reprezentant al punctului de vedere grecesc în cartea sa: *Περὶ τῶν βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν* (Despre vlahii din ţinuturile greceşti), I-II, Thessaloniki, 1964-1966, aici I, p. 55.

[3] A. Keramopoulos, *Τὶ εἶναι οἱ Κουτσοβλάχοι* (Ce sunt cuţovlahii), Atena, 1939.

[4] Cf. recenzia lui W.Th. Elwerth (*Besprechung von A. Keramopoullos: Ti einai oi Koutsoblachoi*, n.n.) la cartea menţionată mai sus, în „Byzantinische Zeitschrift” (Revista bizantină), 1941, pp. 497-502, şi Th. Capidan, *L'origine des Macédo-Roumains. Réponse à M. le professeur Kéramopoulos*, Bucureşti, 1939.

[5] Această încercare a fost deja făcută în mod frecvent, chiar pe larg, spre exemplu de Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909, sau, de curând, de C. Papanace, *Geneza şi evoluţia conştiinţei etnice la macedo-români* (în continuare: Papanace, *Geneza*), în *Noul Album Macedo-Român*, Freiburg im Breisgau, 2 (1965), pp. 271-402. Făcând abstracţie de faptul că ambii autori sunt aromâni cu convingeri naţionale, prima operă numită mai sus este stranie şi parţial învechită, în timp ce Papanace îmi pare a se crampona prea mult de termeni precum *rasă*, *sânge*, „autentici latini” (*op. cit.*, p. 309).

[6] Cf. recent E. Stănescu, *Byzantinovlachica I*, în „Revue des études sud-est européennes”, Bucureşti, 6 (1968), nr. 3, pp. 439-479. Papanace, *Geneza*, pp. 329-336, încearcă să explice lacuna din izvoare cu privire la populaţia romanică din Peninsula Balcanică, acest „hiatus istoric”, prin ipoteza de lucru a unei conspiraţii a tăcerii cronicarilor, care după grecizarea Imperiului Roman de Răsărit au revendicat termenul „ῥωμαιοι”-*romani* pentru greci şi au evitat cu teamă orice menţionare a populaţiei romanice până când le-a stat la dispoziţie termenul împrumutat de la slavi „βλάχοι”.

descendența lor romană, cum asigură I. Arginteanu[7] și C. Papanace[8], ar trebui cercetat mai de aproape. Cuceririle turcești n-au pus la îndoială această opoziție, chiar cînd aromânii au devenit de atunci o parte din *rûm-milleti*; diferite privilegii, nu totdeauna respectate, le-au asigurat, contra unui tribut față de sultana-mamă, o oarecare autonomie politică și economică[9]. În secolul al XVIII-lea a avut însă loc marea întorsătură: capitanatele armatolilor tolerate pînă atunci de turci n-au mai fost recunoscute[10] și un firman imperial a distrus relativa autonomie a episcopatelor și a amplificat influența patriarhatului[11]; încă de mult fanarioții deveniseră un factor integrant al puterii turcești și și-au folosit poziția pentru realizarea propriilor lor idei de imperiu[12], în timp ce popoarele balcanice creștine, din motive de solidaritate, au înclinat mai curînd să pună pe al doilea plan diferențele locale dintre ele. Cînd însă fostul ministru de Externe grec Evanghelos A. Averof (care este și el aromân) afirmă că populația aromână „a trăit în ultimele secole absolut fără constrîngere, ca o autentică parte integrantă a grecilor”[13], acest lucru este adevărat numai întrucît aromânii au aparținut patriarhatului și o mare parte din ei s-au alipit grecilor din punct de vedere cultural și economic deoarece orice activitate culturală, inclusiv educația școlară, era legată de biserică; începînd din secolul al XVII-lea, în comerțul cu Europa aromânii s-au servit de limba greacă drept limbă de comunicație și pentru a profita de vechea faimă comercială a vecinilor lor. Moscopole[14] din Korça (Albania) devenise un important centru comercial și, datorită bogăției, o reședință impresionantă a manifestărilor culturale. „Nu putem tăgădui

---

7 I. Arginteanu, *Istoria Românilor Macedoneni* (în continuare: Arginteanu, *Istoria*), București, 1904, p. 278.

8 Papanace, *Geneza*, pp. 305-317.

9 Cf. între altele N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans*, București, 1919, p. 34 şi urm.; Per. Papahagi, *Din trecutul cultural al aromânilor* (în continuare: P. Papahagi, *Din trecutul*), în „Analele Academiei Române”, seria II, Memoriile Secțiunii Literare, 35 (1912-1913), pp. 1-36, mai ales pp. 8-13.

10 I. Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, I: 1929, II: 1941, București, aici I, p. 131 şi urm.

11 J.Z. Stephanopoli, *Trente-deux ans de propagande roumaine en Macédoine*, Atena, 1903, p. 151.

12 Ca o curiozitate mai puţin cunoscută, sunt de menționat aici două cărţi de J.G. Pitzipios-Bey: *L'Orient. Les réformes de l'empire byzantin*, Paris, 1858, şi *La Question d'Orient*, Paris, 1860, în care *prince* încearcă mai întâi să-l convingă pe sultan că ar fi mai bine pentru toţi cei implicaţi dacă acesta s-ar creştina.

13 Averof, pp. 18-19.

14 *Voskopojë* este actuala denumire oficială. Numeroasele denumiri greceşti, italiene şi româneşti se găsesc la Val. Papahagi, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, Bucureşti, 1935, pp. 15-18, la care trebuie adăugată forma „Woskopoli”, care poate fi întâlnită deseori în izvoarele austriece.

entuziasmul aromânilor din Moscopole față de cultura greacă"[15]; la Academie s-a predat în limba greacă și tipografia servea răspîndirii limbii grecești[16].

Secolul al XVIII-lea adusese în sud-estul Europei și ideile Iluminismului, chiar dacă acesta „nu putea dobîndi o relație justă față de imperiul cultural-bisericesc răsăritean-bizantin"[17]. Nu lipsesc însă influențele asupra culturii grecești a aromânilor și activitatea Academiei din Moscopole trebuie văzută în această lumină[18]. Pe noi ne interesează aici înainte de toate noua raportare față de limbă, care se arată pretutindeni în Iluminism, spre a duce mai tîrziu, în epoca romantică, la entuziasmul pentru folclor, precum și la știința critică asupra limbii. Este firește problematic dacă primele mărturii scrise de limbă aromână pe care le cunoaștem se datorează direct acestei influențe vest-europene; în definitiv, „nevoia de a comunica în scris în limba maternă nu putea să rămînă străină aromânilor, ca și altor popoare"[19].

Cel mai vechi monument de limbă aromână de pînă acum a fost descoperit abia în 1950 în Albania și este o inscripție pe lemn – „Maica Domnului cu Pruncul" – din 1731.[20] Acest monument de limbă provine din satul Ardenica, regiunea Fier, și poartă semnătura „ieromonah Nectarie" – fără îndoială a acelui ieromonah Nectarie Terpos (Târpu) care este cunoscut din tipăriturile venețiene. Inscripția este în patru limbi: greacă, latină, aromână și albaneză. Textul aromân sună în transcrierea lui Vl. Drimba, corectată[21] de M. Caragiu-Marioțeanu: „Viryiră muma-l dumnedă, óră tră noi pecătoșl'i". Greu de datat este inscripția

---

[15] *Ibidem*, p. 8.

[16] Cf. între altele: Ev. Kourilas-Lavriotis, *Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημεία αὐτῆς* (Moscopole și Noua ei Academie; în continuare: Kourilas-Lavriotis), extras din „Θεολογία", Atena, 12 (1934); I. Martinianos, *Ἡ Μοσχόπολις 1330-1930* (Moscopole 1330-1930), Thessaloniki, 1957, cu bibliografie; K.H. Skenderis, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ σύγχρονου Μοσχοπόλεως* (Istoria Moscopolei vechi și actuale), Atena, 1928 (tendenţios); Th. Capidan, *Macedoromânii*, București, 1942, pp. 180-196.

[17] F. Valjavec, *Geschichte der abendländischen Aufklärung* (Istoria Iluminismului occidental), Viena-München, 1961, p. 192.

[18] E. Turczinsky, *Die deutsch-griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos* (Relațiile germano-grecești până la încoronarea regelui Otto), München, 1959, pp. 158-178; *idem*, *Die Bedeutung der Mazedo-Wlachen für die Verbreitung der Aufklärung* (Importanța macedo-vlahilor în răspândirea Iluminismului), în *Noul Album Macedo-Român*, Freiburg im Breisgau, 1 (1959), pp. 75-96; de asemenea, şi A. Uçi, *T.A. Kavallioti, un représentant albanais des lumières* (în continuare: Uçi), în „Studia albanica", 3 (1966), nr. 2, pp. 185-196.

[19] M. Caragiu-Marioțeanu, *Liturghier aromânesc* (în continuare: *Liturghier*), București, 1962, p. 112.

[20] Reproducere și descriere în Dh. Shuteriqi, *Gjashtë tekste të vjetra shqipe* (Şase texte albaneze vechi), în „Buletin për shkencat shoqerore" (Buletin de științe sociale), Tirana, 3 (1952), pp. 14-15; ulterior abordat de Vl. Drimba, *Asupra unui text aromân din anul 1731*, în „Studii și cercetări lingvistice", București, 6 (1955), nr. 3-4, pp. 341-344.

[21] *Liturghier*, pp. 112-113.

aromână de pe așa-numitul „ulcior Simota”, care provine din localitatea grecizată azi Kalavrita (arom. Călarl'i)[22]. Existența lor dovedește, în orice caz, că manifestări timide de conștiință a limbii aromâne au existat și în afara zonei de iradiere culturală a Moscopolei. Redăm textul în ortografia greacă originală:

Καιλερῦτου ἀμέου, μπιὰ γύνου κὰ πι ατέοῦ
Μοῦλτου σε νοῦ μπιάε, σε νοῦ τε βεμάη (*sic*! n.n.)
Τρὰ σε νου τζη φάκε ρέου, τρα σε νου τε μπετου έου
Υναι ουάρε σε μπηὰη, σῦ ἀκὰσε τζη σε βάι.[*]

Căleritu a meu, bea γinŭ ca pi a tĕu,
Multu se nu beai, să nu te ve‹te›mai
Tra să nu tsi facă reu, tra să nu te mpetu eu
Une oară se beai și acasă ți se vai.[**]

În mod evident obligat Iluminismului a fost Th.A. Cavallioti, autorul primei liste de cuvinte aromâne. Tatăl lui a fost albanez, mama lui aromână, și el a frecventat probabil școala din Ianina, unde dominau ideile lui Descartes. În jurul anului 1743, cînd a luat naștere manuscrisul său despre logică, găsit în Albania, el ținea cursuri la Academia din Moscopole; curând a devenit rectorul ei[23].

După prima distrugere a orașului, el a publicat în 1770 la Veneția *Πρωτοπειρία παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ αἰδεσιμωτάτου διδασκάλου Ἱεροκήρυκος καὶ πρωτοπαπᾶ Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καββαλιώτου τοῦ Μοσχοπολίτου*[23α]. Ea cuprinde, în afară de rugăciuni și versete biblice, o listă de 1.170 de cuvinte grecești, cu corespondentele albaneze și aromâne. În orice caz, această listă n-a servit la răspândirea cunoștințelor de limbă aromână (ci mai curând de greacă), însă un exemplar a ajuns totuși pe mîna învățatului german Johann Thunmann din Halle, care a tipărit-o și a început să se ocupe de aromâni

---

[22] P. Papahagi, *Din trecutul*.

[*] Transcrierea fidelă a epigramei de pe piesa cu nr. 8605 de la Muzeul Benaki, în măsură să actualizeze și eufonia acestor rânduri, este următoarea: „Καὶλερῦτου ἀμὲου, μπιὰ γὺνου κὰ πι ατέοῦ / Μοῦλτου σενοῦ μπἰάε, σενοῦ τε βετεμὰη / Τρὰσενου τζηφὰκερὲου, τρασενου τεμπὲτου έοῦ, / Ούναι οὐὰρεσεμπηάη, σῦ ἀκὰσε τζησε βάι.”. D. Limona nu reproduce textul în alfabet grecesc, așa cum este transcris de Peyfuss, ci oferă doar echivalentul aromânesc în alfabet latin. PAPAHAGI 2015: 167 reiterează dilema din PAPAHAGI 1912: 25, 27, 35 a cuvântului „vemai” (arom. vumeai < voámere), rezolvată aici prin lecțiunea „βετεμὰη” (arom. vătămai, v. PAPAHAGI 1974: s.v. „vatăm”) grație clarității scrierii din reproducerea fotografică a artefactului (n.n.).

[**] Într-o altă variantă a lui Limona: „Căleritu ameu, bea vinu ca pi a teu, / Multu să nu beai, să nu te... / Tra să nu tsi facă reu...”. În articolul original, M.D. Peyfuss furnizează doar textul în alfabet grecesc și traducerea proprie în germană, fără transcrierea în aromână. PAPAHAGI 2015: 165 reproduce varianta PAPAHAGI 1912: 25 (n.n.).

[23] Cf. Uçi.

[23α] *Prima învățătură a preaînțeleptului și preaonorabilului magistru, predicator şi protopop, domnul Theodor Anastasie Cavallioti din Moscopole*.

și de albanezi[24]. Cărticica i-a fost adusă acestuia, alături de informații prețioase asupra vieții aromânilor, de către Constantin Hagi Cehani, originar din Moscopole, care, după afirmația lui Thunmann[25], era în mod evident mîndru de apartenența lui etnică, însă publica poezii grecești[26]. Singurul exemplar cunoscut din *Protopeiria* se găsește azi în Biblioteca Academiei Române din București. Ce odisee a cunoscut ea se poate citi la V. Papacostea[27].

Th. Capidan deosebea în mișcarea literară a aromânilor din Moscopole două direcții[28]. Primei, care propagă cultura greacă, îi aparține, pe lîngă Cavallioti, și Daniil Moscopoleanu, a cărui singură operă, un fel de carte de citire cu un lexicon în patru limbi (greacă, aromână, bulgară și albaneză), a cunoscut două ediții și a fost un *bestseller*[29]. Esențial pentru noi nu este atât acest *Λεξικὸν Τετράγλωσσων*, ci o poezie pe care o găsim la pagina cinci a ediției a doua. Chiar primele versuri ne revelează adevăratele intenții ale lui Daniil:

Ἀλβανοὶ, Βλάχοι, Βούλγαροι, Αλλόγλωσσοι, χαρῆτε,
Κ'ἑτοιμασθῆτε ὅλοι σας, Ῥωμαῖοι νὰ γενῆτε.
Βαρβαροικὴν ἀφήνοντες γλῶσσαν, φονὴν, κὶ ἤθη,
Ὁποῦ στοῦς Ἀπογόνους σας νὰ φαίνωνται σὰν μῦθοι.

Albanezi, vlahi și bulgari*, străini de-oricare limbă, fiți plini de fericire,
Și pregătiţi-vă cu toții să deveniţi romei,
Lăsându-vă limba, rostirea şi-al vostru barbar obicei,
Care urmaşilor voştri să li se pară doar o închipuire.

---

[24] J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* (Cercetări cu privire la istoria popoarelor est-europene), Halle, 1774.

[25] *Ibidem*, p. 179, nota.

[26] N. Iorga, *Istoria literaturii române din sec. al XVIII-lea* (în continuare: Iorga, *Istoria literaturii*), I-II, editată de B. Teodorescu, Bucureşti, 1969, aici II, pp. 23-24; I.M. Qafëzezi, *Prifter të qëmoçem punëtore të shqipës. Ikonomi Dhaniel M. Adham-Haxhiu Voskopojari* (Preoți din vechime, cărturari ai limbii albaneze. Iconomul Daniil M. Adami-Hagi Moscopoleanu), în „LEKA", Tirana, 7 (1935), nr. 3, pp. 116-118, nr. 4, pp. 152-154, nr. 5, pp. 198-202, nr. 6, pp. 243-245, nr. 8, pp. 268-274.

[27] V. Papacostea, *Povestea unei cărți. „Protopiria" lui Cavallioti*, în *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, București, 1937 (în continuare: Papacostea, *Povestea*).

[28] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 48.

[29] Daniil Moscopoleanu, *Εἰσαγωγική Διδασκαλία περιέχουσα Λεξικόν Τετράγλωσσον τῶν τεσσάρων κοινῶν διαλέκτων, ἤτοι τῆς ἁπλῆς Ῥωμαϊκῆς, τῆς ἐν Μοισίᾳ Βλαχικῆς, τῆς Βουλγαρικῆς καὶ τῆς Ἀλβανιτικῆς...* (Învățătură introducătoare cuprinzând un lexicon cvadrilingv al celor patru dialecte comune, adică al romaicei simple, al vlahei din Moesia, al bulgarei și al albanezei...), 1802. Ambele ediţii ([1]1794; eroare în articol: „1: 1874", n.n.) apărute la Veneția, cf. Th. Capidan, *Daniil Moscopoleanul,* în *idem*, *Limbă și cultură*, București, 1943, pp. 387-397. În 1841 lexiconul a fost adaptat pentru folosinţa bulgarilor, în aceeaşi localitate, pp. 396-397.

* Textul traducerii realizate de D. Limona se încheie la acest cuvânt, astfel că am completat și adaptat traducerea versurilor după originalul grecesc (redat și de M.D.

De aici reiese aceeaşi mentalitate pe care o regăsim şi la alţi reprezentanţi ai elenismului. Au existat chiar şi presupuneri că într-o campanie regulată împotriva textelor aromâne au fost nimicite nu doar cărţile numite, ci şi alte monumente, aşa cum este atestat că grecii au ars cărţi bulgăreşti[30]. Activitatea de propagandă a lui Cosma Etolianul stă mărturie pentru faptul că aromânilor nu le-a fost întotdeauna uşor să-şi vorbească limba maternă. Cosma, care a fost canonizat în anul 1961, a contribuit substanţial la grecizarea celor patruzeci de localităţi din ţinutul Zagori[31], prin faptul că, fiind un orator desăvârşit[32], a convins oamenii că Dumnezeu ar vorbi în aromână doar cu diavolul[33]. Locuitorii aromâni din Avdhela (arom. Abela sau Avδela) de pe Pind l-au bătut însă şi l-au izgonit[34]. În 1779 a căzut pe mâna turcilor şi a murit pentru convingerile sale.

Pe de altă parte însă, au existat şi învăţaţi care considerau mai util să le predea tinerilor aromâni în limba lor maternă. Nu este o simplă întâmplare faptul că autorul primului abecedar aromân, originar din Moscopole, Constantin Ucuta, a fost protopop la Poznań şi și-a publicat cartea[35] la Viena, la tipografia fraţilor aromâni Markides Pouliou (Marcu Puiu). Din denumirea ce apare pentru prima dată în acest titlu, „Ρωμανοβλάχοι”, Capidan trage concluzia că Ucuta cunoştea opera lui Thunmann[36]. Nu se poate concluziona că el se afla în legătură cu aromânii din Ungaria, despre care vom vorbi în continuare, întrucât numele lui nu mai este menţionat ulterior. El încă a mai folosit alfabetul grecesc pentru aromână şi a explicat în mod categoric că nu este nimic ruşinos în asta, „întrucât toate limbile care există pe pământ împrumută una de la alta”[37]. În rest,

Peyfuss); traducere literală: „Albanezi, vlahi, bulgari, vorbitori de altă limbă, bucuraţi-vă / Şi pregătiţi-vă cu toții să deveniţi romei, / Lepădându-vă limba, rostirea şi obiceiurile barbare, / Care urmaşilor voştri să le pară doar mituri”. Continuarea traducerii din germană a articolului îi aparține Iuliei Zup (n.n.).

[30] Papacostea, *Povestea*, p. 10.

[31] V. Diamandi, *Renseignements statistiques sur la population roumaine de la Péninsule des Balkans*, Paris, 1906, p. 8. În dialectul grecesc din această regiune s-au păstrat multe cuvinte aromâne, cf. Arginteanu, *Istoria*, pp. 261-262.

[32] K.Th. Dimaras, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας* (Istoria literaturii neogrecești, în continuare: Dimaras, *Ἱστορία*), Atena, ^{4}1968, p. 128.

[33] G. Weigand, *Die Aromunen* (Aromânii), I-II, Leipzig, 1894-1895, aici I, p. 146.

[34] St. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor* (în continuare: Diamandi, *Oameni și aspecte*), Bucureşti, 1940, p. 324.

[35] Const. Ucuta, *Νέα Παιδαγωγία ἤτοι Ἀλφαβετάριον εὔκολον τοῦ μαθεῖν τὰ νέα παιδία τὰ ῥωμανο-Βλάχικα γράμματα εἰς κοινὴν χρῆσιν τῶν Ῥωμανο-Βλάχων. Ἐν Βιέννῃ 1797* (Nouă Pedagogie sau Abecedar uşor pentru a-i învăța pe copiii tineri literele romano-vlahe*,* spre întrebuințarea comună a romano-vlahilor. La Viena, 1797), cf. ilustraţia.

[36] Capidan, *Aromânii*, pp. 61-63.

[37] „că tute limbile ţi suntu tru etă se mprumuteadză una de alantă”, transcriere după Capidan, *Aromânii*, p. 63.

argumentarea sa evidenţiază partea pedagogic-practică a învăţământului în limba maternă: pur şi simplu ar fi mai facil în acest mod. Unicul exemplar cunoscut a fost găsit în 1907 la Monastir şi a fost cumpărat de I. Bianu pentru Biblioteca Academiei din Bucureşti[38]. Tocmai locul unde a fost găsit, Monastir, indică faptul că volumul a parcurs drumul din Viena spre Macedonia.

Două manuscrise cu conţinut religios de la confluenţa secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea nu sunt probabil un rezultat nemijlocit al strădaniilor lui Ucuta, însă, în orice caz, stau mărturie pentru faptul că reflecţiile naţionaliste s-au răspândit şi printre aromâni, chiar dacă doar pentru scurtă durată la nivel lingvistic. În 1889, G. Weigand a găsit la Ohrida în casa fraţilor Iancu şi Mihail Dimonie un codice voluminous în format *in quarto*, care conţinea paisprezece predici în dialect aromân şi cu ortografia grecească a lui Daniil[39]. D. Russo a furnizat un *terminus post quem* pentru datarea manuscrisului, descoperind unele dintre izvoare: 1803.[40] Profesorul Ilo Mitke Qafëzezi, care s-a preocupat de aromânii din Albania, a descoperit în 1939 la Biblioteca Naţională din Tirana un manuscris cu liturghii în aromână. L-a fotocopiat şi în 1957 a trimis copiile la Bucureşti, unde M. Caragiu-Marioţeanu a editat textul[41]. Aceasta a datat manuscrisul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi l-a localizat în Moscopole – și putem confirma această ipoteză[42].

Desigur, în afară de aceste două texte au existat şi alte cărţi bisericeşti în aromână, care însă au fost distruse de clericii greci atunci când mişcarea naţională românească a luat o formă politică în anii '60 ai secolului al XIX-lea. În tot cazul, alte documente atestă existenţa lor[43]. Ştim, de asemenea, că opera lui Cosma a fost continuată la începutul secolului al XIX-lea de filologul Neofit Duca (1760-1845). Iniţial, acesta a activat în cadrul Academiei greceşti din

---

[38] Diamandi, *Oameni şi aspecte*, p. 253.

[39] P. Dachselt, *Die Predigt vom hl. Antonius* (Predica Sf. Antonie), în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache in Leipzig” (Raport anual al Institutului de Limba Română din Leipzig; în continuare: JB.I.R.SPR.), 1 (1894), pp. 1-78, aici pp. 1-7; G. Weigand, *Vorwort und Jahresbericht über das Sommersemester 1904 und Wintersemester 1904-1905* (Prefaţă şi raport anual privind semestrul de vară 1904 şi semestrul de iarnă 1904-1905), în JB.I.R.SPR., 12 (1906), pp. III-V; G. Weigand, *Die Aromunen in Nordalbanien* (Aromânii din nordul Albaniei), în JB.I.R.SPR. 16 (1910), pp. 193-212, mai ales pp. 199-200; *Codex Dimonie* a fost editat de G. Weigand în JB.I.R.SPR. 4 (1897), pp. 136-227, 5 (1898), pp. 192-297, 6 (1899), pp. 84-173. Restul reprezintă *Predica* editată de Dachselt.

[40] D. Russo, *Izvoarele lui Codex Dimonie*, în *idem*, *Studii istorice greco-române*, I-II, Bucureşti, 1939, aici I, pp. 341-350.

[41] V. *Liturghierul*.

[42] M.D. Peyfuss, *Nachrichten von den Aromunen* (Noutăţi despre aromâni), în „Österreichische Osthefte”, 11 (1969), nr. 2, pp. 101-106.

[43] Arginteanu, *Istoria*, p. 265; Capidan, *Aromânii*, p. 66.

Bucureşti, a publicat din autori greci şi a fost defăimat ca fiind ateu[44]. Din scrierile sale propagandistice păstrate parţial reiese foarte clar că aromânii se considerau o naţiune separată şi că au rămas credincioşi limbii lor materne. Cu ocazia înfiinţării unei şcoli greceşti, a încercat să-i însufleţească pe locuitorii din Metsovo (arom. Aminciu) cu următoarele cuvinte:

> …unii se prostesc cu această limbă valahă murdară şi mizerabilă, dacă mă scuzaţi că o numesc aşa, care şchiopătează pretutindeni, dar nu provine în niciun caz din nicio altă limbă şi răspândeşte un miros scârbos şi rău… După atâtea secole, au naivitatea de a-şi găsi originile în vecinătatea cu romanii, de la care nu au păstrat nici numele, nici vreun strop de sânge în venele lor… Limba greacă însă este cea mai nobilă şi mai divină mamă a tuturor limbilor, şi de aceea limba pretutindeni auzită a zeilor.[45]

Aceeaşi opinie este exprimată şi de K. Koumas, care numeşte greaca „regina limbilor lumii"[46].

Începând cu această perioadă, interesul aromânilor pentru limba lor a trebuit să îmbrace alte forme, fiind strâns legat de un entuziasm pentru istoria naţională

---

[44] Dimaras, *Ἱστορία*, pp. 204-205.

[45] N. Doukas, *Λόγος περὶ καταστάσεως Σχολείου. Τοῖς φιλοπάτρισι καὶ ἐρασταῖς τῶν καλῶν Μεσοβίταις Νεόφυτος Δούκας εὖ πράττειν* (Cuvântare despre situația Școlii. Preafericitul Neofit Doukas către mețoviții patrioți și iubitori de binefaceri), în *Μαξίμου Τυρίου Λόγοι Τεσσαράκοντα καὶ εἷς. Ἐπεξεργασθέντες καὶ Ἐκδοθέντες παρὰ Νεοφύτου Δούκα. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, 1810* (Patruzeci și una de cuvântări ale lui Maximus din Tyr. Revizuite și editate de Neofit Doukas. La Viena în Austria, 1810). Într-o altă scriere, *Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή* (Scrisoare circulară ‹către locuitorii din Zagori despre situația Școlii greceşti, n.n.›), s.l., s.a., 22 p., solicita construirea unei şcoli greceşti în Zagori. Ura sa pentru limba aromânilor este inexplicabilă, întrucât pentru el limba reprezintă caracteristica esenţială a unei naţiuni, cf. în acest sens definiţia sa dată grecilor (din *Broutoupotamos*, ? = Prut, până la Nil) în *Παραίνεσις β' πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ φιλογεναῖς Ἕλληνας εἰς σύστασιν Σχολείου Ἑλληνικοῦ* (Al doilea apel către nobilii greci din Viena pentru înfiinţarea unei şcoli greceşti), s.l., s.a., pp. 17-18.

[46] K.M. Koumas, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας* (Istorii ale faptelor umane. La Viena, în Austria), I-XII, 1830-1832, aici XII, p. 551. Interesant este pasajul despre aromâni (XII, p. 531), în care Koumas scrie: „În general, vlahii au şcoli greceşti în satele mari. Ascultă rugăciunile şi litaniile bisericii în greceşte. Se înţeleg frăţeşte cu grecii şi nu au conflicte cu aceştia, întrucât ambele popoare împart aceeaşi patrie şi aceiaşi strămoşi" (varianta germană nu traduce cu fidelitate textul grecesc original, cf. KOUMAS 1832: 531: „Ἐν γένει δὲ οἱ Βλάχοι ἔχουν Ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς τὰ μεγαλήτερα χωρία των. Ἀκούουσιν ἑλληνιστὶ τὰς προσευχὰς καὶ λιτανείας τῆς ἐκκλησίας. Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ, καὶ δὲν δείχνουν οὔτ᾽ ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι κᾀμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρός ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῳόντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι.", n.n.).

– pe atunci toate popoarele încercau „să coboare în abisurile trecutului lor, pentru a-şi revendica de acolo titlurile de nobleţe”[47].

Am văzut că primul abecedar aromân a apărut la Viena; activitatea intelectualilor aromâni a fost transmutată în centrul Europei, pentru că în patria lor, după distrugerea Moscopolei şi în urma agresivei propagande greceşti, nu mai exista climatul adecvat pentru aceasta. Atmosfera spirituală din monarhia habsburgică, politica specific confesională şi educaţională a iosefinismului erau deosebit de convenabile strădaniilor oricăror învăţaţi aromâni, care locuiau aici şi trăiau deşteptarea naţională a diferitor popoare. Deja în secolul al XVII-lea găsim comercianţi aromâni pretutindeni în părţile sud-estice şi estice ale Europei Centrale, unde alcătuiau în majoritate aşa-numitele „companii greceşti”.

Contractul comercial încheiat ca urmare a Păcii de la Passarowitz, care deschidea noi posibilităţi pentru comerţul din Orient şi Balcani, a dus la noi filiale; mai cu seamă distrugerea Moscopolei şi a localităţilor învecinate (1769 şi 1788) a adus nenumărate familii în Europa Centrală, în special în oraşe, unde locuiau deja rude sau parteneri comerciali de dinainte[48]. Documentele privitoare la o recrutare a comercianţilor ortodocşi din Ungaria în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, păstrate la Budapesta, demonstrează conştiinţa apartenenţei acestei diaspore la popoarele romanice. În ele este scris, printre altele:

> *...cives eius* (din Moscopole, n.a.) *omnes unius sunt nationis et religionis christianae graeci ritus eiusdem linguae quae ab ipsis appelatur Romana, ut pote conflata ex maxima parte latinis vocabulis, ipsique inter se Romani dicuntur et nominantur. Nam ortum suum ducunt ab antiquis illis Romanis qui primi Macedoniam occuparunt...*[49].

În special comercianţii şi proprietarii funciari aromâni din Ungaria, Banat şi Transilvania „au participat la piesa de teatru care lua, din ce în ce mai mare, amploarea deşteptării conştiinţei naţionale. Se simţeau diferiţi faţă de greci, a căror limbă o foloseau în comerţ şi o considerau limbă maternă, alături de dialectul lor modest şi necunoscut...”[50]. Acum îi găsim printre subscribenţii multor cărţi româneşti, iar în anul 1802 conflictul dintre greci şi aromâni a fost

---

[47] P. Hazard, *Die Krise des europäischen Geistes* (Criza spiritului european), Hamburg, ^{5}s.a., p. 444.

[48] Cf. Sp. Lambrou, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρυτανικός λόγος* (Pagini din istoria elenismului macedonean din Ungaria şi Austria. Discursul rectorului), Atena, 1912; A. Hîciu, *Aromânii. Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie*, Focşani, 1936, pp. 295-383, 584-610; D.J. Popović, *O Cincarima* (Despre aromâni), Belgrad, ^{2}1937.

[49] Gh. Alexici, *Macedoromînii*, în „Convorbiri literare”, Iaşi, 37 (1903), nr. 9, pp. 865-877, şi nr. 10, pp. 939-960, aici pp. 951-953; retipărit în Arginteanu, *Istoria*, pp. 322-325.

[50] Iorga, *Istoria literaturii*, II, p. 254.

temporar aplanat în parohia greco-română din Pesta, încât în cele din urmă împăratul Franz I a numit acolo un preot român pentru aromâni[51].

În 1808, studentul medicinist originar din Macedonia, Gheorghe Constantin Roja[52], a publicat *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen; auf alte Urkunden gegründet von..., Zuhörer der Physiologie und Geburtshülfe auf der medizinischen Universitäts-Fakultät zu Pesth in Hungarn. Pesth, gedruckt bei Mathias Trattner 1808* (Cercetări despre romanicii sau aşa-numiţii vlahi, care locuiesc dincolo de Dunăre, bazate pe documente vechi..., Student la Fiziologie şi Ginecologie în cadrul Universităţii de Medicină din Pesta, Ungaria. Pesta, tipărită la Mathias Trattner 1808)[53]. Intenţia lui era „în special să furnizeze o scurtă descriere a romanicilor, pentru ca, în măsura în care este posibil, să clarific ce era acest popor odinioară şi ce este el acum”[54]. Autorul ţine seama de mândria naţională a cititorilor săi: „Pentru unii poate fi supărător: de ce există şi text în greacă? Pentru ca lucrurile să fie clare şi pentru naţionaliştii din Ungaria, apoi şi din Turcia şi din ţările învecinate. Iar nu în limba romanică nu din neputinţă, ci pentru că textul vrea să slujească nu numai romanicilor, ci şi celorlalţi, care înţeleg şi citesc doar greceşte”[55]. Nicio urmă a şovinismului lui Cosma sau al lui Neofit. Roja subliniază faptul că aromânii se autonumesc mereu „romani” („armâni”, „rromăni”), îi consideră pe dacoromâni fraţi şi își apără limba maternă împotriva atacurilor duşmănoase.[56]

---

[51] „Unicii locuitori romanici aureliani din Pesta s-au ridicat deasupra prejudecăţilor, fiindu-le recunoscut dreptul de a folosi limba valahă în biserica lor” – E. Murgu, *Combaterea disertaţiei apărute sub titlul: „Dovadă că românii nu sunt de obârşie romană şi că acest lucru nu reiese din limba lor italiano-slavă. Completată cu mai multe argumentări şi tradusă în limba română de S.T., Buda,* 1830, retipărită în *idem*, *Scrieri*, editate de I.D. Suciu, Bucureşti, 1969, aici p. 198.

[52] Şi sub formele *Rosa*, *Rozsa*, gr. *Rozia*. După V.L. Bologa, *Medici aromâni în monarhia habsburgică*, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, pp. 8-9, Roja s-a născut în 1786 la Monastir şi a crescut la Timişoara. Precum reiese din titlul lucrării de doctorat, care tratează o temă actuală şi astăzi (G.C. Rosa, *Dissertatio inauguralis De Luxu in medicamentis, ejus fontibus et damno…*, Viena, *Typis Antonii de Haykul. M.DCCC.XII*), Roja se considera „Valacchus Voscopolitanus”.

[53] Titlul este, ca şi întreaga carte, bilingv; aici şi titlul în greacă: *Ἐξετάσεις περὶ τῶν Ῥωμάϊων ἤ τῶν ὀνομαζομένων Βλάχων ὅσοι κατοικοῦσιν ἀντιπέραν τοῦ Δουνάβεως, ἐπὶ παλαιῶν μαρτυριῶν τεθεμελιωμέναι παρὰ Γεωργίου Κονσταντίνου Ῥόζια...* (Cercetări despre romanicii sau despre cei numiți vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre, întemeiate pe documente vechi de Gheorghe Constantin Roja...), descrisă în A. Veress, *Bibliografia română-ungară* (în continuare: Veress, *Bibliografia*), I-II, Bucureşti, 1931, aici II, p. 169, nr. 978; cf. ilustraţia.

[54] Roja, *Untersuchungen* (Cercetări...), p. 4.

[55] *Ibidem*, p. 6.

[56] *Ibidem*, pp. 12, 44, 64.

Relevante pentru noi sunt atât tezele lui Roja, cât şi larga lor răspândire. Numai subscribenţii enumeraţi[57] la paginile 150-159 au cumpărat 637 de exemplare, dintre care unele au ajuns în Macedonia. Dar nici în ţară cartea lui Roja nu a rămas fără ecou. Termenul „romanici” (în original: germ. *Romanier*, n.n.) introdus de el se regăseşte în continuare la Eftimie Murgu, care era foarte bine informat cu privire la aromâni şi cunoştea cartea lui Roja. Până la apariţia în 1830 a *Combaterii* sale (asupra tezelor lui S. Tököly despre etnogeneza română) i-au stat la dispoziţie şi alte lucrări. Roja însuşi a publicat în 1809 o carte în care pleda pentru folosirea alfabetului latin („vechile litere ale românilor”) pentru scrierile române „de o parte şi cealaltă a Dunării”[58]. El visa la o limbă literară românească unitară, care s-ar fi constituit din ambele dialecte (!) româneşti. Desigur, era influenţat de Şcoala Ardeleană a filologiei româneşti (Micu, Şincai, Maior), care avea drept scop relatinizarea vocabularului românesc.[59] Oricum, Roja îl cunoştea pe Maior, întrucât acesta a fost în 1809 cenzor la tipografia Universităţii din Buda. Petru Maior şi-a manifestat interesul faţă de aromâni, a citat de mai multe ori fraze aromâne şi a menţionat comercianţi aromâni în America.[60]

Îndatorată aceleiaşi tendinţe de latinizare este şi prima gramatică a aromânei de M.G. Boiagi[61] (germ. Bojadschi, gr. Mpoïatzēs, chiril. Bojadžij), care a apărut

[57] La fel ca alte cataloage, această listă este de mare importanţă pentru studiul istoriei culturale a imigrării în sud-estul Europei. Aici găsim cunoscutele familii Grabovszky, Derra, Mannu (Mannó), Şaguna, Darvar, Curti, Nitta, Nikaroussi, Demelić, precum şi Pappa Anastas Cavallioti, fiul învăţatului numit mai sus, cf. Papacostea, *Povestea*, pp. 4, 6.

[58] Gh.C. Roja, *Măestria ghiovăsirii româneşti. Cu Litere Latineşti care sînt Literele Românilor cĕle vechi, spre Polirea a toată Ghinta Românească ceii din coace şi ceii din colo de Dunăre. Lucrată de Gheorghie Constantin Roja, Cetăţanul Academicesc, şi Candidatul Clinicesc Doftor în Spitalul Universităţii Ungureşti din Peşta. În Buda, la Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungureşti, anul 1809 / Τέχνη τῆς Ῥωμανικῆς Ἀναγνώσεως μὲ Λατινικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ παλαιὰ γράμματα τῶν Ῥωμάνων, πρὸς καλλωπισμόν παντὸς τοῦ ἐπὶ τάδε, καὶ ἀντιπέραν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦντος Ῥωμανικοῦ Γένους...* Despre rolul eminent al tipografiei universitare din Buda pentru istoria culturală română şi sârbă v. Iorga, *Istoria literaturii*, II, pp. 265-266, și M. Tomescu, *Istoria cărţii româneşti*, Bucureşti, 1968, p. 124.

[59] Despre partea lingvistică a operei lui Roja v. Capidan, *Aromânii*, pp. 69-77.

[60] Th. Capidan, *Petru Maior şi Aromânii*, în „Junimea literară”, 12 (1913), pp. 4-5; cf. P. Maior, *Istoria besericei românilor atît a acestor dincoace precum şi a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813, şi *idem*, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 189.

[61] M.G. Boiagi, *Γραμματική Ρωμανική, ἤτοι Μακεδονοβλαχική... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ Ἰωάννου Σνύρερ / Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre...* (Gramatică romanică sau macedono-vlahă, scrisă şi publicată pentru prima dată la Viena în Austria, la Tipografia lui Ioannos Snyrer, 1813; în continuare: Boiagi,

în 1813 la Viena şi a avut un ecou şi în Balcani: patriarhul a adresat o circulară preoţilor greci, în care i-a afurisit pe Boiagi şi pe cei care „cred în cuvintele acelui eretic împotriva limbii în care Dumnezeu a vorbit şi vorbeşte”[62]. Furia grecilor era de înţeles în măsura în care, în „Cuvântul înainte”, Boiagi scrie printre altele că vlahul nu are de ce să se ruşineze de limba sa, care este înţeleasă de patru milioane de oameni (îi numără printre aceştia şi pe români), şi respinge „bănuielile neîntemeiate” ale lui Neofit, „un neogrec pedant, care, pentru că nu este în stare de altceva, doreşte să stârpească toate limbile lumii, pentru a sădi greaca lui macaronică (aşa cum o denumesc în râs compatrioţii lui)! Şi aşa de orb este în strădaniile sale, că tot el însuşi recunoaşte că vlahii sunt mai educaţi şi mai buni decât proprii lui greci! …Dacă vlahii ar fi hotentoţi, le-ar rămâne totuşi mereu dreptul şi datoria de a se desăvârşi prin propria limbă, ea fiind mijlocul cel mai potrivit pentru acest scop”. Boiagi foloseşte alfabetul latin întrucât „cel puţin nu este mai deficitar decât cel grecesc pentru limbi străine, iar utilizarea lui improprie este mai puţin izbitoare (supărătoare), tocmai pentru că este mai frecventă şi mai obişnuită”[63].

Atât scrierile lui Roja, cât şi cele ale lui Boiagi arată clar că ambii erau însufleţiţi de ideea unei naţiuni proprii aromâne, separate decisiv de cea greacă, şi că vedeau în dacoromâni neamul cel mai îndeaproape înrudit. Evanghelos Averof afirmă contrariul, dacă nu dintr-o insuficientă *bonne foi*, în orice caz din necunoaşterea izvoarelor.[64]

Nu ştim prea multe despre viaţa şi opera lui Boiagi, dar ceea ce ne este cunoscut ni-l dezvăluie ca pe o personalitate foarte interesantă, universală, care a participat la viaţa intelectuală a trei naţiuni. S-a născut în 1870 la Budapesta, într-o familie originară din Albania[65]. Când a publicat gramatica sa aromână era profesor la Şcoala Naţională a Bisericii Greceşti din Viena, unde a rămas în

Γραμματική Ρωμανική); cf. şi recenzia lui B. Kopitar în „Wiener Allgemeine Literaturzeitung” (Revista vieneză de Literatură Universală), 1814, pp. 185-188.

[62] „Prefaţă” de Gr.H. Grandea în A. Bagavŭ, *Carte de alégere scrisa in dialectulŭ macedorománŭ* (manual aromân), Bucureşti, 1887, p. VII.

[63] Boiagi, *Γραμματική Ρωμανική*, pp. *ι'-ιδ'* (X-XIV).

[64] Averof, p. 22.

[65] A. Dunker, *Der Grammatiker Bojadži* (Gramaticianul Boiagi), în JB.I.R.SPR., 2 (1895), pp. 1-146, mai ales pp. 1-2 și p. 89. În ceea ce priveşte alte opere ale lui Boiagi, Dunker avea cunoştinţă doar de traducerea acestuia la *Parabola fiului risipitor* din *Evanghelia după Luca* (XV: 11-32); cf. B. Kopitar, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache* (Limba albaneză, valahă şi bulgară), în „Jahrbücher der Literatur” (Analele de Literatură), Viena, 46 (1829), pp. 59-106. Se poate să fie vorba despre acea traducere legendară a *Evangheliei* care este menţionată ocazional, de exemplu în Diamandi, *Oameni şi aspecte*, p. 262.

ciuda excomunicării (s-au păstrat chitanţele de salariu din anii 1817 şi 1818)[66]. În 1819 anunța într-un prospect publicarea unei ediții în zece limbi (printre care aromâna, rusa, sârba, maghiara) traduse de el după *Orbis pictus* de Comenius[67]. În 1821 anunță din nou ediția în *Biblioteca românească* a lui Z. Carcalechi[68]. Se pare însă că volumul nu a mai fost publicat niciodată. Cine știe, poate că într-o zi manuscrisul va fi găsit la Lucca*... În același an a publicat la Viena o gramatică a limbii grecești[69], pentru „tinerii marii majorități a grecilor și pentru cei care se folosesc în scris de limba neogreacă, anume macedono-vlahii, bulgarii și albanezii"[70]. Aceste deziderate declarate nu lasă să transpară faptul că publicarea gramaticii constituie de fapt un pretext.

Deja de foarte timpuriu Boiagi se afla în contact cu cercul din jurul lui Vuk Karadžić, din care făceau parte și aromâni precum familia Tirka[71]. Numele său apare în corespondența lui Vuk pentru prima dată în 1816[72]. În 1828, zilnic, Boiagi îi preda sârba copilului ducelui de Lucca, la Viena[73], în 1834 a candidat pentru postul de cenzor (?)[74], iar în 1836 era încă probabil la Viena[75]. Se pare că

---

[66] N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române*, în „Analele Academiei Române", seria II, Memoriile Secţiunii Literare, 29 (1906-1907), pp. 1-31, aici p. 2.

[67] Capidan, *Aromânii*, p. 82, nota [1].

[68] Iorga, *Istoria literaturii*, II, p. 275.

* Orășel în regiunea Toscana, Italia (n.trad.).

[69] M.G. Boiagi, *Kurzgefaßte Neugriechische Sprachlehre: nebst einer Sammlung der nothwendigsten Wörter, einer Auswahl von freundschaftlichen Gesprächen, Redensarten, Sprüchwörtern und Leseübungen* (Compendiu de gramatică neogreacă, cu un glosar al cuvintelor necesare, o selecție de conversații amicale, expresii, proverbe și exerciții de scriere) / *Σύντομος Γραμματική τῆς Γραικικῆς γλώσσης... Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας. Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Δ. Δαβιδοβίκι, 1821* (Compendiu de gramatică a limbii grecești... La Viena în Austria. La Tipografia D. Davidovici, 1821) – așadar nu în 1823, cum scrie Capidan, *Aromânii*, p. 82, nota [1]).

[70] Boiagi, *Γραμματική Ρωμανική*, p. XV.

[71] Theodor D. Tirka, unul dintre subscribenții lui Roja la *Untersuchungen* (Cercetări...), a contribuit la finanțarea lexiconului sârbesc (Iorga, *Istoria literaturii*, II, p. 275); soția sa și soția nepotului său se regăsesc printre plătitoarele în avans ale lui W.St. Karadgich – *Serbische Hochzeitslieder* (Cântece de nuntă sârbești), Pesta, 1826 –, alături de Boiagi și de membrii familiilor Demelić, Darvar, Duka, Gyra și Monasterli. Raporturile familiilor Tirka și Demelić cu Serbia sunt demne de a fi cercetate.

[72] „Salutări lui Boiagi și Demelić", D. Frušič către Vuk, 12 octombrie 1816, în *Vukova Prepiska* (Corespondența lui Vuk), I-VII, Belgrad, Editura de Stat, 1907-1913, aici I, p. 610.

[73] Kopitar către Vuk, Viena, 23 decembrie 1828; *ibidem*, aici I, pp. 331-332.

[74] J. Milovuk către Vuk, Pesta, 13 ianuarie 1834; *ibidem*, IV, p. 273.

[75] D. Milaković îi transmite salutări prin intermediul lui Vuk (4 aprilie 1836); *ibidem*, V, p. 48.

și-a petrecut ultimii ani din viață la ducele de Lucca[76]; St. Diamandi identifică 1842 sau 1843 ca an probabil al morții lui[77].

Între timp, conștiința națională românească s-a înrădăcinat puternic la o mare parte a aromânilor din Ungaria. În 1811, printr-un decret al împăratului Franz I, românilor li s-a oferit posibilitatea înființării de școli proprii, iar în 1815 s-a constituit la Pesta o Societate a Femeilor Române[*], cu scopul finanţării şcolilor. Printre președinte se numără Elena Grabovszky, Maria Roja, Maria Nikolici. Alte membre cunoscute erau: Catharina Gyika Edle von Dezsánfalva, Maria Derra născută Edle von Zettiry, Pelaghia Mannó, Elisabeth Mutovsky. Activitatea acestor asociații românești cu obiectivul strângerii de fonduri pentru şcolile ortodoxe a reprezentat un adevărat model pentru alte comunități de același rit, iar poetul de ocazie Naum Petrovici lăuda într-un imn entuziasmul valahilor față de cultura națională[78].

În 1819 G. Montan[79] publică o modestă *Scurtă istorie a națiunii din Dacia și Macedonia. Pesta 1819*[80] (titlul original: *Kurzgefaßte Geschichte der Wlachischen Nazion in Dacien und Macedonien. Pest 1819*, n.n.), al cărei catalog de subscribenți dovedește din nou interesul manifestat pe atunci pentru acest popor adânc pierdut în Balcani. Printre sponsori îi găsim, între alții, pe membrii familiilor Gyika von Dezsánfalva, Grabovszky, Roja, Derra, precum și pe unele dintre doamnele menționate mai sus.

Precum am văzut, o evoluție relativ continuă de la primele manifestări ale unei conștiințe a limbii a dus la o conștiință a originilor latine și, în cele din urmă, la o conștiință națională modernă, care a presupus înrudirea strânsă, respectiv chiar identitatea cu dacoromânii. Aceste concluzii nu sunt contrazise de faptul că în paralel a luat amploare grecizarea aromânilor stabiliți în zona de influență grecească. Mai mult, de aici rezultă că apostolii mișcării naționale aromâne începând cu 1860 nu greșeau atunci când făceau trimitere la tradiție.

---

[76] C. Iken, *Leukothea*, citat de Capidan, *Aromânii*, p. 82, nota [1].

[77] Diamandi, *Oameni și aspecte*, p. 264.

[*] Numele corect: Societatea Femeilor Macedoromâne din Pesta (cf. BERÉNYI 2008: 32-64, n.n.).

[78] O. Lugoșianu, *Societatea femeilor române din 1815*, în „Revista Nouă", nr. 7 (1894), pp. 278-284.

[79] „Montan" sună ca forma latinizată a lui *Munteanu*, însă în 1816 a publicat altă cărțulie în română (Veress, *Bibliografia*, II, p. 205, nr. 1068) și germană (*ibidem*, p. 210, nr. 1075), un fel de ghid al Pestei sub formă de conversație „între un străin din Turcia și un cetățean din Pesta", ceea ce poate indica originile sale balcanice.

[80] Descrisă în Veress, *Bibliografia*, II, p. 225, nr. 1112.

7. Câteva documente epirote păstrate în Arhivele din Bucureşti*

Dintre bogatele arhive comerciale aflate în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti, un interes deosebit pentru cunoaşterea vieții economice, sociale, politice din unele centre importante din Epir, ca Mețova și Ianina, îl prezintă fondul de arhivă „Ioan Stamu". Fondul, cuprinzînd circa 6.000 de documente și îmbrățișînd o perioadă largă de timp – 1761-1876 –, provine de la negustorul Ioan Stamu, originar din Mețova, stabilit la București în 1820, cînd nu avea decît cincisprezece ani.

Scrisorile din acest an[1] pe care i le trimitea de la Mețova tatăl său, Sterie Nițu Stamu, cuprind, alături de sfaturile părintești („să se comporte bine și cuviincios, să nu iubească somnul, ci să urmărească afacerile"), unele scopuri precise pentru care fusese trimis la București: să încaseze *veresiile* de la debitorii unchiului Dimitrie Nițu Stamu, acesta intenționînd să-i încredințeze mai tîrziu, cînd ar fi căpătat mai multă experiență, toate afacerile sale de la București; de asemenea, i se cerea să expedieze „10 încărcături cu *cheseledii*"[2], să vîndă tabacul cu 11 groși ocaua, „însă numai pe bani gata" ș.a. Sarcini dificile pentru vîrsta sa, dacă tînărul n-ar fi găsit din capul locului sprijin la negustorii mețoviți, care, așa cum ne dezvăluie aceste documente, se găseau pe atunci în număr foarte mare în București, ca și în alte centre din țările române, întreținînd schimburi economice intense între acestea și patria lor – Epir, și în general în cadrul pieței sud-est europene.

Ioan Stamu se așază pe lîngă compatriotul său, Chiriac Hristodul, care, pe lîngă prilejul unei practici comerciale, îi oferă posibilitatea de a se instrui la dascălul de mare faimă pe atunci în București, Neofit Duca, originar din Zagor. După 1830, Ioan Stamu se lansează pe cont propriu în afaceri mari: comerț de

* Dumitru Limona, *Μερικὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα εὑρισκομένα εἰς τα Ἀρχεία του Βουκουρεστίου* (Câteva înscrisuri grecești aflate la Arhivele din București), în „Μακεδονικά", Thessaloniki, XI (1971), pp. 294-305, http://media.ems.gr/ekdoseis/makedonika/makedonika_11/ekd_pemk_11_Limona.pdf. (LIMONA 1971a); traducerea articolului îi aparține lui D. Limona (manuscrisul LD 9: 19-27, n.n.).

[1] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", I/269-270 și I/272 (LIMONA 1983: 277-278 și 280, n.n.).

[2] Piei prelucrate pentru talpa opincilor.

export cu seuri, *cervişuri*[3], grîne pentru Constantinopol, cu piei şi blănuri pentru Meţova şi Ianina, arendarea poştelor şi a vămilor şi în special arendarea de moşii. Prin toate aceste mijloace, el ajunge la o situaţie materială prosperă şi la un loc de vază în mediul tinerei burghezii bucureştene. În anii 1851-1853[4] Ioan Stamu făcea parte – alături de Constantin Ciocan, Gh.A. Manu, M. Xantu, Lazăr Calenderoglu şi Miron Vlastu – dintr-o comisie a Consulatului General Grec din Principatele Române, care se străduia să strîngă fonduri prin donaţii şi făcea el însuşi importante donaţii în vederea construirii unui local propriu pentru consulat. Pe terenul fostului „han Papazoglu”, un legat al negustorului Papazoglu către Universitatea Othon din Atena, a fost ridicată în scurt timp reşedinţa Consulatului Grec. În 1856, prin decrete regale[5], i se confereau lui Ioan Stamu diploma de onoare a Universităţii din Atena şi crucea de argint a Cavalerilor Ordinului „Mîntuitorul”, pentru sprijinul acordat universităţii şi pentru merite deosebite în interesul Greciei, ca everghet.

Fondul de arhivă „Ioan Stamu” cuprinde nu numai documente rezultate direct din activitatea lui Ioan Stamu, ci şi aproape 300 de documente de familie, anterioare anului 1821. Aceste documente mai vechi constituie obiectul prezentării de faţă. Ele provin de la bunici şi părinţi, cele mai multe fiind emise din Meţova şi Ianina. Documentele privesc activitatea comercială şi proprietăţile funciare ale lor, dar şi viaţa comună din Meţova şi Ianina.

Cel mai vechi document[6], emis la Meţova în anul 1714, este un zapis de vînzare, avînd ca părţi contractante membri ai familiei Coscoli, ca obiect o casă cu grădină şi vie, ca preţ 4.800 de *aspri*; zapisul este redactat de Iani Lepurigiu, părţile neştiind carte.

În afara acestui document izolat, celelalte documente se păstrează începînd din anul 1761. Din ele aflăm despre un Niţu Dimitrie Stamu (Puceari) din Meţova, bunicul lui Ioan Stamu. El apare în calitate de chirigiu, efectuînd cărăuşii cu mărfuri între Meţova şi Bucureşti[7]. Între 1773-l794 îşi rotunjea pe seama vecinilor terenul din jurul casei, ogoarele şi *ceairurile*, cumpăra o vie în Vutunosu cu 300 de *aslani* sau 36.000 de *aspri* şi un loc de livadă cu 25 de *aslani*[8].

---

[3] Seurile în cantităţi enorme erau folosite la fabricarea lumînărilor, iar *cervişurile* (provenite din măduva oaselor, din grăsimea de pe vene şi din jurul stomacului) constituiau un aliment foarte căutat în Turcia şi în regiunile dunărene.

[4] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XII/313, XII/353, XIII/7 (LIMONA 1983: 3457, 3499, 3530, n.n.).

[5] *Ibidem*, XIII/177, XIII/204-205 (LIMONA 1983: 3709, 3734-3735, n.n.).

[6] *Ibidem*, I/1 (LIMONA 1983: 1, n.n.).

[7] *Ibidem*, I/30, I/32, I/40 (LIMONA 1983: 30, 32, 40, n.n.).

[8] *Ibidem*, I/5, I/17, I/24, I/28, I/37 (LIMONA 1983: 5, 17, 24, 28, 37, n.n.).

În 1794, Nițu Dimitrie Stamu face testament[9], lăsînd averea mobilă și imobilă celor doi fii, Dimitrie și Sterie, obligîndu-i să aibă grijă de mama lor, Arghiro, pînă la sfîrșitul vieții; celor două fiice, Arhondo și Stamo, le lasă numai cîte 100 de groși, „deoarece ele și-au primit zestrea”. În anul următor, cei doi frați își împărțeau, prin tragere la sorți, avutul testat: două case, două vii, două grădini, două *carete*, amînînd împărțirea *ceairurilor* și ogoarelor, pentru care nu găseau actele părintești[10].

După moartea tatălui, cei doi fii, în tovărășie, intensifică negoțul cu piei, pe care îl practicau încă din 1791. Bilanțurile[11] lor se prezintă astfel:

Anul	Credit groşi	Debit groşi aspri
1791	77.498	54.179
1800	132.279	74.562,75
1801	115.434	35.581
1803	195.064	63.714
1807	245.983	57.040
1812	393.870	67.677

Ei aduceau piei *cheseledii*, piei de bivol și de bou de la București, Șiștov, Nicopole, Plevna, Loveč, și le desfăceau la Mețova, meseriașilor din Ianina și Arta, negustorilor *serreslii*, ori la tîrgurile din Uzunciova, Perlepe, Mavronoro și Zituni. În 1800 notau că au vîndut piei *cheseledii* cu 12,60 groși bucata, piei de bivol cu 21 de groși și piei de bou cu 16,60 bucata.[12]

Frații Stamu încearcă să-și extindă afacerile prin întovărășiri cu negustori mețoviți stabiliți temporar sau durabil în străinătate: cu verii lor, Mihu Dașu și Trandafir Chircu Dașu din București, cu Anastasie Eustatie Metaxu din aceeași localitate, cu „Ioan Chirguși & Comp.” sau cu Trandafir Ciomagă din Moscova, precum și cu Chiriac Stamu, fiul din Constantinopol al lui Dimitrie Nițu Stamu[13]. În 1806, Trandafir Ciomagă, aflat pe atunci la București, îi semna lui Dimitrie Nițu Stamu „în aceeași zi” zapisul unei datorii față de frații Stamu în sumă de 12.272 de groși și 90 de *aspri*, precum și zapisul unei „înțelegeri” de a lua în căsătorie pe fiica lui Sterie Nițu Stamu, primind drept zestre 5.000 de groși[14]. În anii următori, se pare că frații Stamu finanțau în parte afacerile tovărășești cu bumbacuri americane, arnici de Smirna, *samururi* și *iufturi*, pe care le purta Trandafir Ciomagă din Moscova împreună cu Dimitrie Ioan Gica, mețovit și el, stabilit la Constantinopol. O scrisoare din 1810 din Moscova

[9] *Ibidem*, I/43 (LIMONA 1983: 43, n.n.).
[10] *Ibidem*, I/48 (LIMONA 1983: 48, n.n.).
[11] *Ibidem*, I/70, I/76, I/92, I/127, I/168 (LIMONA 1983: 71, 77, 94, 130, 172, n.n.).
[12] *Ibidem*, I/70 (LIMONA 1983: 71, n.n.).
[13] *Ibidem*, I/67-68, I/82, I/131-132, I/134, I/191, I/219, I/249 (LIMONA 1983: 68-69, 84, 134-135, 137, 194, 226, 257, n.n.).
[14] *Ibidem*, I/118-119 (LIMONA 1983: 121-122, n.n.).

vorbeşte despre negustorii meţoviţi din Moscova, care „sînt plini de mărfuri şi cîştigă 80-90%”, şi aduce reproşuri celor care nu profită de „un asemenea timp de aur”.[15]

Fraţii Stamu încearcă în 1810 şi un alt gen de afaceri. Ei se asociază cu italianul Nicolo Fossali pentru deschiderea unei farmacii în Ianina, italianul fiind însărcinat cu munca în farmacie, cu mînuirea banilor şi ţinerea socotelilor. Contractul tovărăşiei[16], încheiat pe trei ani, prevedea ca fiecare din cele două părţi să investească un capital de 3.000 de groşi şi să participe în mod egal la cîştig, ca şi la pierderi. Fossali trebuia să ceară avizul fraţilor Stamu cînd o comandă de medicamente depăşea 300 de groşi şi avea dreptul să ridice anual din spiţerie pentru cheltuielile personale 750 de groşi, din care 250 pentru osteneala sa, iar restul trebuia înregistrat în partide de debit fără dobîndă. Fraţii Stamu îşi rezervau dreptul de a ridica anual 250-300 de groşi, fiind însă debitaţi în registru. Pentru nevoile familiei, ambele părţi puteau lua medicamente fără plată. Farmacia a funcţionat de fapt de la 11 martie 1810 pînă la 23 mai 1813, cînd italianul – care, după cît se pare, nu excela prin cinste – se mută în Corfu, rămînînd dator fraţilor Stamu cu suma de 3.011,14 groşi. Ciorovăiala dintre părţi pentru plata datoriei dura încă şi în 1822[17]. De pe urma acestei întreprinderi a rămas un document[18] interesant pentru istoria farmaceuticii, un extras de cont, cuprinzînd medicamente predate sau expediate de la Ianina la Meţova în anii 1810-1813, pentru nevoile Casei „Stamu”.

Deosebit de interesante sînt cîteva documente[19] care se referă la calitatea lui Sterie Niţu Stamu de *iltizamgi* al *mucatalei* voievodalîcului comunităţii Meţova[20]. Cu date mai complete, un document din 1821 ne informează că comunitatea Meţovei, împreună cu „mahalalele” (satele cliente) Anilion, Malacaş, Cuţufleani şi Milia, îi vînd lui St.N. Stamu pentru perioada 1 martie 1821 – 1 martie 1822 *mucataua* voievodalîcului comunităţii contra sumei de

[15] *Ibidem*, I/150 (LIMONA 1983: 154, n.n.).

[16] *Ibidem*, I/146 (LIMONA 1983: 150, n.n.).

[17] *Ibidem*, I/185-185b, I/242, II/42 (LIMONA 1983: 189, n.n.).

[18] *Ibidem*, I/152 (LIMONA 1983: 156, n.n.); dintre medicamente, unele se folosesc şi azi – „polvere di China, spirito di melissa, laudano, opio, valleriana silvestra, sitro, estrato d'absinzia, fiori di camomilla” –, iar altele au intrat în istorie: „cerotto mercuriale, lichiene islandico, castoreo di Moscovia, unguento d'altea, gomma mirra, tartaro marziale, lemonata tartarizata, pavofolli, polvere di rabarbero, tintura d'ambra, tintura elchermes, siroppo di cocorea, di viola, acqua di canella spiritosa”, diverse „rosolio” („di cedra, di canella, di portogalo, di mandole amare”), diverse „liquor” („di corno, di cerra, annodino”), „dolce di melono d'acqua” ş.a.

[19] *Ibidem*, I/77, I/80-81a, I/83, I/164, I/175, I/257, II/34 (LIMONA 1983: 78, 81-83, 85, 168, 179, 265, 294 şi ilustraţia de la p. 108, n.n.).

[20] „Iltizamgi” este denumirea turcească a arendaşului încasator de dări şi venituri de pe domeniile date anual în arendă (*mucata*, *iltisam*) de către stăpînirea turcească.

2.650 de *aslani*, adică groşi, predîndu-i totodată şi *defterul*[21] pe anul respectiv, „potrivit cărţii mari care se află în păstrarea bisericii". Cu aceasta, el primea dreptul de a încasa de la locuitori următoarele dări: cîte 70 de parale de la capii de familie; cîte 20 de parale de la copii şi văduve, „exceptînd tinerii plecaţi în străinătate"; 100 de groşi de la celnici; 35 de groşi de la anilioţi pentru „Fantana Mare"; 35 de groşi de la *χαλυκιώτας* (halichioţi, n.n.) pentru stîna lui Hogea; cîte un groş de pogon pentru viile lui Tzirnu; ⅓ din „*uşurul* (zeciuiala) de baltă" de la Malacaş; ¼ din taxele de drum din Malacaş; ¼ din veniturile hanurilor din Malacaş şi de la „Trapuru Zaimi" din Vutunosu, restul de ⅔, respectiv ¾ rămînînd proprietarilor; cîte 30 de parale de fiecare nuntă; cîte 4 parale de la oile străine. Stamu mai primea dreptul de a încasa dobînda de 15% de la birnicii care nu-şi vor fi plătit dările pînă la 1 martie 1822. El avea obligaţia de a da epitropului Bisericii Prosilion 200 de ocale de unt şi 200 de ocale de brînză. În ce priveşte terenul pe care malacaşioţii nu vor să-l semene, *iltizamgiul* are libertatea să facă ce vrea cu el. Comunitatea oferă, prin *zabit*, sprijin la încasarea dărilor. Fie că reuşeşte sau nu să strîngă dările, *iltizamgiul* trebuie să remită la Salonic, la data fixată, suma de 2.650 de *aslani* şi să acorde comunităţii, pînă la „aruncarea defterului", un împrumut de 1.000 de groşi cu dobîndă de l%.

Şi în 1802 Stamu pare să fi fost *iltizamgi* al *mucatalei*, căci un contract de-al său cu Apostoli Papanicolau şi cu Teodor Meciu ne vorbeşte despre intenţia de a cumpăra *defterul* comunei şi despre obligaţia celui din urmă de a strînge „bacaedele"[22], iar o socoteală dintre ei pentru „voievodalîc" menţionează suma de 3.500 de groşi şi constată că „din cauza haraciului" n-au putut fi strînşi toţi banii.[23] De asemenea, în 1813 se înmîna *zabitului* Ali aga Benţista o socoteală a *bacaedelor* în sumă de 2.012,30 de groşi, la care se adăuga dobînda de 198,25 de groşi, sumă care, odată încasată, trebuia predată lui Sterie Niţu Stamu, *zabitul* reţinîndu-şi un „resim" de 200 de groşi.[24] Stamu participa în 1820, alături de Gheorgachi Valtinos, la cumpărarea *huzmeturilor* din Zituni, primind la banii depuşi o dobîndă de 13.125 de groşi[25].

Multe dintre documentele păstrate din această perioadă sînt zapise de datorii băneşti, în special pentru livrări de mărfuri, ilustrînd larga extindere a economiei de credit. Dar şi împrumuturile băneşti erau frecvente, nu atît sub forma unui comerţ cămătăresc, ci mai curînd a unei „binefaceri" între prieteni. Dobînda se menţine în general la 1% pe lună sau, după anul 1817, întîlnim şi „5 groşi la pungă[26]". Ca termene de plată apar uneori tîrgurile de la Mavronoro, Perlepe,

[21] Registrul dărilor.

[22] Restanţe de plată.

[23] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", I/77, I/81, I/83 (LIMONA 1983: 78, 83, 85, n.n.).

[24] *Ibidem*, I/175 (LIMONA 1983: 179, n.n.); „resim" (< tc. resmi): impozit, dare.

[25] *Ibidem*, I/257 (LIMONA 1983: 265, n.n.).

[26] *Punga* era o unitate ideală turcească în valoare de 500 de groşi.

Zituni, sărbătoarea „Sf. Apostoli”, „la Crăciun” ori „la cositul ceairurilor”. Împrumuturile mai mari de bani erau garantate cu averea imobilă (*ceairuri*, livezi) și cu concesiunea uzufructului, în caz de nerespectare a termenului de plată. Într-un document din 1806[27] se amaneta pentru un împrumut de 300 de groși „o bucată de lemn sfînt de mărimea unui grăunte de grîu, precum și *ceairul* de la Petucelu”. Diferendele pentru neplata datoriei erau uneori tranșate de reprezentanții comunității orașului prin ridicarea mărfii din prăvălie ori însușirea imobilului ipotecat[28]. Un document din 1783[29] ne informează despre vînzarea unui ogor la mezatul ținut în biserică, pentru datorii bănești, după ce rudele renunțaseră la dreptul de *protimisis*. Alături de zapise de datorii întîlnim, începînd din 1799, și polițe propriu-zise, ba chiar și polița „economică” (de complezență), precum și operațiunile cambiale obișnuite, ca tragerea de polițe, protestul etc. Printre cei care luau cu împrumut bani figurează și turci, ca Ahmet spahiul – care ia de la Stamu o dată 270 de groși, altă dată 200 de *aslani*, obligîndu-se să-i plătească la cerere, cu dobîndă de 1 la 10 –, sau Emin *efendi*, fiul lui Bechir *efendi*, care ia de la Gheorghe Simigi 1.000 de groși pe termen de trei luni, nemairestituindu-i, după cît se pare, niciodată.

Alte zapise privesc cumpărăturile de bunuri imobile ale familiei Stamu: un loc de trei palme și ceva cu 25 de *aslani* (în 1795), o casă cu 320 de groși (1797), o grădină cu 270 de groși (1802), trei *ceairuri* la Bartolomeu și la Peritoare cu 400 de groși „tari” sau *aslani* (1802), două ogoare la Malacaș cu 500 de groși (1804) – „vînzătorii înțelegîndu-se cu cumpărătorul pentru ca St.N. Stamu să cultive două ogoare cu semințele lor, iar recolta să fie împărțită în trei, din care o parte pentru cumpărător” –, alte două ogoare cu o întindere de 6 pogoane și cu prețul de 130 de *aslani* (1804), partea de moară (½) de la Cuțufleani a lui Dimitrie Mihu Popi cu 750 de groși (1807) ș.a.[30]

Caracteristice în aceste zapise de vînzare-cumpărare sînt: menținerea vechiului drept de *protimisis* pentru rude și vecini, precum și unele toponime din graiul cuțovlahilor, intercalate în limba greacă de redactare a zapiselor, astfel fiind: „la *Scamu*”, „lîngă *Sopotu*”, „în *Valea/Derenda*”, „la *Peritoare*”, „la *Fantana Mare*”, „la *Trapulu*”, „la *Petucelu*”.

Din cele cîteva documente cu însemnări de cheltuieli menționăm unul din 1754, în care se face specificarea că pentru cultivarea a 4 pogoane cu viță de vie au fost folosite 11.500 de bucăți de viță de vie, cheltuindu-se suma de 62.894 de *aspri*; de asemenea, menționăm un document cu cheltuielile casei lui Dimitrie N.

---

[27] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, I/121 (LIMONA 1983: 124, n.n.).

[28] *Ibidem*, I/135, I/158, I/173 (LIMONA 1983: 138, 162, 177, n.n.).

[29] *Ibidem*, I/24 (LIMONA 1983: 24, n.n.).

[30] *Ibidem*, I/50, I/84-85, I/99-100, I/104 (LIMONA 1983: 50, 86-87, 102-103, 107, n.n.).

Stamu pe perioada întregului an 1818, în sumă de 1.631,18 groşi, sau cu cheltuielile caselor ambilor fraţi pe anul 1819, în sumă de 2.405,28 de groşi[31].

În 1813, Sterie Niţu Stamu, alături de Anastase Mihail Tuşiţa şi Ioan Dimu Chemprecu, este orînduit de comunitatea Meţovei ca epitrop al şcolii. Cei trei epitropi se grăbesc să trimită scrisori la Bucureşti, Iaşi, Serres, Constantinopol, Viena, Moscova – pretutindeni unde se aflau negustori meţoviţi –, făcînd apel să ajute şcoala din Meţovo.[32] Şcoala fusese de altminteri înfiinţată mai de mult, cu sprijinul „zeloşilor şi iubitorilor de patrie" meţoviţi risipiţi în aceste oraşe, din *lăsămintele* lor şi dobînzile respective. Cei trei epitropi, în înţelegere cu donatorii, aveau sarcina de a chivernisi dobînda *lăsămintelor* şi ajutoarele primite şi de a ţine socotelile şcolii. Ei aveau dreptul de a numi „doi-trei dascăli cinstiţi şi plini de învăţătură spre a preda gramatica, filozofia, precum şi orice altă ştiinţă"; aveau, de asemenea, dreptul de a-i înlocui pe dascăli, dacă făceau constatarea că aceştia sînt „leneşi şi nepregătiţi". Dascălii erau angajaţi prin contract scris şi plătiţi la sfîrşitul anului. Un document din 1819 ne arată că sub-institutorul Dionisie fusese angajat cu l.000 de *aslani* pe an. Cărţile pentru elevi erau cumpărate din dobînzile *lăsămintelor*, erau păstrate cu grijă şi predate epitropilor la sfîrşitul anului. *Lăsămintele* pentru şcoală erau depuse pe veci la o casierie publică spre fructificare, folosindu-se pentru întreţinerea şcolii numai dobînzile.

Un document[33] din 1816 ne informează despre un astfel de *lăsămînt* şi clauzele lui. E vorba de *lăsămîntul* unei rude a familiei Stamu, anume Dimitrie Trandafir Gadelu din Meţova, decedat la Moscova. Executorul testamentar al acestuia, Anastasie P. Zosimas, fixează, conform dorinţei lui D.T. Gadelu, următoarele clauze: *lăsămîntul* în sumă de 50.000 de ruble să rămînă depus pe veci la casieria Orfelinatului împărătesc din Moscova cu dobîndă de 5% pe an; dobînda să fie ridicată de un mandatar al epitropilor şcolii din Meţova şi ai Bisericii Sf. Paraschiva tot de acolo, şi să fie folosită pentru plata lefurilor dascălilor de la şcoala din Meţova, precum şi pentru cumpărarea de cărţi pentru elevii săraci; în caz că vor prisosi bani din dobînda anuală de 2.500 de ruble, să se distribuie burse elevilor săraci şi silitori, de preferinţă celor înrudiţi cu decedatul. Prin act aparte[34] se dispunea depunerea la aceeaşi casierie şi cu aceeaşi dobîndă a sumei de 25.000 de ruble, dobînda fiind destinată în parte (150 de ruble) Bisericilor Sf. Paraschiva, Sf. Dumitru şi Sf. Haralambie din Meţova, iar restul de 1.100 de ruble să fie împărţit deopotrivă pentru înzestrarea fetelor sărace, dar „cu educaţie bună", şi pentru ajutorarea familiilor sărace, de preferinţă înrudite cu testatorul.

---

[31] *Ibidem*, I/25, I/216, I/241 (LIMONA 1983: 25, 223, 249, n.n.).
[32] *Ibidem*, I/184-184a (LIMONA 1983: 186, 188, n.n.).
[33] *Ibidem*, I/197-197a (LIMONA 1983: 201-202, n.n.).
[34] *Ibidem*, I/197b (LIMONA 1983: 203, n.n.).

Ținînd seama de pagubele pe care le-au suferit Arhivele, nu numai în Grecia, ci în toate țările sud-est europene, datorită istoriei lor zbuciumate, am considerat că nu este lipsit de interes a semnala documentele de mai sus, menite să aducă un plus de cunoaștere la istoria regiunii Epir. Pe măsura prelucrării mai departe a fondului de arhivă „Ioan Stamu" vom continua a prezenta documente din perioada de după 1821, unele deosebit de interesante pentru ecoul pe care îl are în ele lupta pentru libertate purtată de greci în secolul al XIX-lea.

8. Un proiect editorial și o pledoarie pentru valorile culturii clasice elene[*]

În 1866, cînd în Creta se purtau lupte aprige pentru cucerirea libertății, iar din Atena erau lansate către București apeluri – nu fără ecou[1] – de sprijinire cu arme și bani a acestei lupte, tot din Atena venea chemarea către un epirot din București de a finanța proiectul editării de texte vechi elene, din convingerea că, prin contribuția lor la dezvoltarea conștiinței naționale, valorile culturii constituie o armă nu mai puțin eficace decît cele de pe cîmpul de bătălie.

Chemarea, pe care o găsim în Arhivele din București[2] și pe care o publicăm în anexă, venea de la Anastasie Ghenadios, fiul lui Gheorghe Ghenadios. Acesta din urmă, după cum se știe[3], a fost profesor la Academia Domnească de la Sf. Sava din București, unde instruia și în același timp anima tineretul pentru lupta revoluționară din 1821. Grecii îl consideră un „dascăl al neamului”, atît pentru contribuția lui la opera de redeșteptare culturală și națională a grecilor, cît și pentru meritul de a fi alcătuit o gramatică ce a servit mai multor generații drept carte didactică în toată Grecia, ba chiar și în afara ei. Retras la Atena, spre sfîrșitul vieții[4] el a conceput – după cum aflăm din scrisoarea fiului său – un vast proiect de editare a textelor vechi eline și a lucrat în ultimii trei ani ai vieții la realizarea acestui proiect. Lucrarea a fost continuată timp de încă doisprezece

---

[*] Dumitru Limona, *Un proiect editorial și o pledoarie pentru valorile culturii clasice elene* (LIMONA 1971d), lucrare nepublicată (manuscrisul LD 3: 1-10 și fișele LD 8: 134-166, cu sublinierile autorului, n.n.).

[1] N. Camariano, *Ἡ Ἀπήχηση τῆς κρητικῆς Ἐπανάστασης στόν Ρουμανικὸ τύπο τῆς ἐποχῆς. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ δ' τόμου τῶν πεπραγμένων του β' διεθνοῦς κρητολογικοῦ συνεδρίου* (Ecoul revoluției cretane în presa românească a epocii. Extras din volumul 4 al lucrărilor celei de-a II-a Conferințe Internaționale de Cretologie), Atena, 1969; D. Limona, *Asociația Filantropică din Dacia din anul 1866*, în „Revista Arhivelor”, L (1973), nr. 1, pp. 17-29.

[2] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXII/92 (LIMONA 1987: 2797, n.n.).

[3] C. Erbiceanu, *Bărbații culți greci și români și profesorii din Academiile domnești din Iași și București, din epoca zisă fanariotă (1650-1821)*, București, 1905, pp. 170-171; I. Ionașcu, *Academia Domnească de la Sf. Sava din București, factor de propagare a culturii în Peninsula Balcanică până la 1821*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale-Istorie, XVI (1967), p. 51.

[4] A murit în 1854, v. Pavlos Drandakis, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* (Marea Enciclopedie Greacă), Atena, Phoenix, [2]1956.

ani de către Anastasie Ghenadios. Acesta a făcut studii de istorie și filozofie la München, unde l-a ajutat totodată pe specialistul Spengel în traducerile din clasicii greci. Reîntors la Atena, el a ocupat temporar, în 1859 și în 1862, catedra de istorie a universității, fiind atras mai mult de lupta politică și de munca de redactor la ziarele „Ἀθηνᾶ” și „Σωτηρία”, excelînd ca orator și ca protagonist al campaniilor antimonarhice[5].

În perorația pe care o dezvoltă în scrisoarea sa către un epirot din București – probabil Ioan Stamu[6] –, spre a-l determina să participe la „săvîrșirea în comun a unei opere mărețe și folositoare națiunii”, nu lipsesc cîteva idei care merită reținute. În primul rînd este recunoașterea rolului pe care l-a avut Școala Domnească de la București, alături de activitatea lui A. Korais, E. Vulgaris, N. Duca (acesta din urmă fost profesor la Școala din București), în opera de redeșteptare culturală a grecilor. „Pe cînd pînă la acea vreme națiunea noastră, hrănindu-se cu gramatica scolastică, cu superstiția teologică și cu poveștile din *Halima*, trăia ca o masă de raiale neînsuflețită și amorfă, stînd în întunericul groaznic al robiei, cînd poticnindu-se, cînd căzînd, îndată ce acești mari epiroți, dascăli ai națiunii, cei care au înființat gimnaziul la București, au aprins făclia literaturii eline și i-au readus pe scriitori la strămoșii lor, imediat seninul libertății și lumina culturii au făcut să strălucească ca aurul întreaga Eladă. Iar noi, deschizînd ochii, am recunoscut pe părinții noștri, ne-am rușinat pentru degenerarea și degradarea noastră, depunînd un jurămînt înfricoșător: fie dispărem de pe fața pămîntului, fie alungăm întunericul neștiinței și robiei”.

Cu argumente și exemplificări neobosite, A. Ghenadios susține necesitatea de a cultiva limba, literatura și istoria strămoșilor eleni. El arată rolul pe care l-a avut însușirea valorilor culturii antice grecești în trecerea Europei de la „întunericul” Evului Mediu la civilizația modernă, precum și cultul pe care îl întrețin europenii pentru aceste valori și care-i determină nu numai pe cărturari, ci chiar și pe oamenii politici – ca Pitt, Fox, Palmerston, J.C. Russell, W. Gladstone ș.a. – să studieze, să editeze și să traducă din clasicii greci. „Acestui cult religios al europenilor pentru strămoșii noștri îi datorăm noi, grecii, filoelenismul”.

Trecerea prin școala germană a celor doi Ghenadios, tată[7] și fiu, n-a rămas, desigur, fără influență asupra lor. Tocmai în acea vreme înflorea în Germania o puternică școală de filologie clasică, sub impulsul neoumanismului lui Winckelmann, Lessing și Herder. Din „școala” de la Leipzig a lui Gottfried Hermann, dar și din alte centre germane au ieșit o serie întreagă de cercetători și de editori de texte critice ale antichității elene, ca F.W. Thiersch, A. Meinecke,

[5] V. Drandakis, *op. cit.*

[6] Despre Ioan Stamu v. D. Limona, *Câteva documente epirote din arhivele din București*, sub tipar (LIMONA 1971a, n.n.).

[7] Gheorghe Ghenadios a studiat la Leipzig.

I. Bekker, A. Pauly, fraţii Dindorf, F. Pessow şi mulţi alţii. Dar, în timp ce în Germania studiul antichităţii greceşti constituia o îndeletnicire erudită în scopul unui umanism universal, A. Ghenadios vedea în acesta un mijloc de cunoaştere a propriei fiinţe naţionale, a idealului naţional, şi un impuls spre acţiune. El dorea ca volumele tipărite, cuprinzînd texte de literatură, filozofie, istoriografie, să fie trimise şcolilor din Elada liberă şi din cea robită, pentru elevii premianţi şi săraci, pentru preoţi şi intelectuali, precum şi dascălilor de limbă greacă din tot Răsăritul Europei. „În literatura lor naţională”, observă A. Ghenadios, „popoarele îşi văd idealul ca într-o oglindă”. Literatura naţională contribuie totodată la făurirea naţiunii. Lupta ruşilor şi a germanilor împotriva lui Napoleon a fost însufleţită, spune el, de cunoaşterea literaturii şi a istoriei naţionale. Popoarele lipsite de ideal, care nu vor decît să trăiască tihnit şi în plăceri, trec necunoscute prin istorie şi devin prada unor naţiuni mai puternice. Din expunerea lui A. Ghenadios despre idealul naţiunii greceşti nu lipsesc, alături de reminiscenţe platonice, şi unele reminiscenţe ale vechii idei despre „înnobilarea şi civilizarea Răsăritului”. Popoarele Răsăritului însă descoperiseră şi ele însele între timp valoarea propriilor limbi şi literaturi naţionale.

A. Ghenadios face apoi o descriere amănunţită a lucrării propuse pentru editare. Lucrarea cuprindea, în unsprezece volume, operele scriitorilor eleni, de la Homer pînă la Ioan Hrisostomul: istorici şi retori, filozofi şi poeţi, părinţi bisericeşti. El arată cuprinsul fiecărui volum, face o justificare a distribuirii materialului în volume, indică modul de redactare: alcătuirea de biografii ale scriitorilor eleni; note de subsol; raportarea – după modelul lui Korais – la grecii din timpul său, la limba şi obiceiurile actuale; luarea în considerare a ediţiilor germane; alcătuirea unui glosar de cuvinte rare la finele fiecărui volum; studii despre dialectul ionic şi despre metrică.

Îl îndeamnă apoi pe destinatar să urmeze exemplul fraţilor Zosimas, originari din Ianina, mari negustori la Livorno şi în Rusia, care au cheltuit sume imense cu tipărirea operelor lui E. Vulgaris, A. Korais, N. Duca ş.a., legîndu-şi numele de al acestora, contribuind la renaşterea spiritului grec în perioada prerevoluţionară şi meritîndu-şi titlul de „părinţi ai libertăţii greceşti”.

Care va fi fost răspunsul destinatarului la acest îndemn nu ştim, dar într-o corespondenţă a lui Ioan Stamu din anul următor aflăm că „prietenul C. Ventzeli a reuşit să-l convingă pe C. Zappa să-i dea lui Ghenadios 12.000 de drahme pentru editarea lucrării sale”[8]. Acest C. Zappa este fratele lui Evanghelie Zappa, care în 1860 oferise Societăţii Literare Române – Academia de mai târziu – 5.000 de galbeni „pentru regularea limbii române printr-un dicţionar naţional, o

[8] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXIII/273 (LIMONA 1987: 3317, n.n.).

gramatică şi alte opere clasice”, angajîndu-se să dea în fiecare an cîte 1.000 de galbeni în acelaşi scop[9].

Atena, 20 august 1866

Preaiubitorule de neam, compatriot al meu!

Dacă soarta nu ne-a unit printr-o prietenie personală, ne unesc însă legăturile mai adînci şi permanente: Epirul, patria noastră comună, şi respectul pe care fiecare elen îl manifestă, după datorie, faţă de iubirea voastră de patrie şi de arte, prin care v-aţi dovedit fiu vrednic al acelui Epir care s-a deşteptat cu Ellada din letargia robiei, a slăvit numele elen printre naţiunile pămîntului şi continuă, cu toate că este în robie, să dea viaţă materială şi spirituală elenilor, întreaga speranţă în viitorul nostru măreţ.

Este cu adevărat unică în istoria universală această iubire de patrie, reprezentînd mîndria epiroţilor, care se pare că nu trăiesc în această viaţă pentru altceva decît ca să se ofere pe ei înşişi drept jertfă patriei mari. Dar este unică şi slava pe care, pe drept cuvînt, o dobîndesc ei de la panelenism în virtutea acestei iubiri de patrie. Şi nu cred că vreo altă ţară ar putea arăta un exemplu al unei asemenea virtuţi, fie de aceeaşi proporţie, fie de dimensiuni mai mici – acea virtute a frăţiei nemuritoare a Zosimazilor care, cu toate că au dobîndit de la soartă toate bunurile ce contribuie la fericirea materială a omului şi trăiau departe de tiranie şi în onoruri, totuşi s-au legat printr-un jurămînt înfricoşător: să se priveze de orice desfătare materială şi plăcere, ba chiar şi de acea virtute sfîntă şi divină de a deveni părinţi, atîta timp cît patria, mama comună, a gemut în robie. De aceea, patria i-a cinstit pe ei în mod excepţional ca pe fiii ei şi i-a încoronat cu o coroană nevestejită a nemuririi.

Este adevărat că multe fapte mari a săvîrşit iubirea de patrie pînă acum, dar ar fi putut să săvîrşească şi mai mari dacă această iubire de patrie era să fie orientată concret şi îndrumată mai patriotic, cum era pe timpul răposaţilor Zosimazi, deoarece atunci iubirea de patrie tindea la tipărirea şi răspîndirea cărţilor de interes naţional şi mai ales la editarea operelor nemuritoare ale strămoşilor noştri, prin care bărbaţii aceia au adăpat pămîntul cu totul uscat al Elladei ca printr-un izvor dătător de viaţă, i-au luminat pe fraţii din întunericul adînc al robiei şi au devenit cauza primă şi principală a învierii neamului; acum însă iubirea de patrie a deviat cum nu trebuia, fie în ofrande interminabile, după moarte, fie în ridicarea de aşezăminte magnifice. Dar acestea nu folosesc la nimic şi vatămă neamul, ca unele care sînt cauza scandalurilor şi abuzurilor. Ele împodobesc din afară oraşul Atena, însă contribuie puţin la scopurile patriotice ale donatorilor şi la nevoile patriei, pe cînd operele sînt nemuritoare şi nimic nu le poate distruge, chiar nici timpul distrugător. Aşezămintele sînt supuse stricăciunii şi trecătoare şi sînt distruse fie de cutremure, fie de incendii, fie de vreo altă nenorocire, şi pînă la urmă timpul le-a distrus cu totul, şi n-a rămas nici o urmă a lor. Operele sînt fapte ale patriotismului şi

[9] „Analele Academiei Române”, III (1870), p. 161.

ale culturii, iar clădirile sînt fapte de paradă și de lipsă de cultură, după cum mărturisește și Plutarch, pe drept afirmînd în *Viața lui Lucullus*: „căci mă ocup cu cultura și mă plimb prin clădirile și zidirile luxoase”. Operele de artă (literare) împodobesc mintea și întăresc permanent sufletele națiunilor, iar clădirile satisfac trecător ochii oamenilor. Ele sînt răspîndite pretutindeni și permanent, accesibile tuturor celor care pot să citească; se află la îndemînă în orice colț al lumii și fac oamenilor cunoscut pentru totdeauna numele editorilor și ale autorilor lor, iar clădirile rămîn pe locul unde au fost construite odată, neuitîndu-se nimeni la ele, neîntrebînd despre cei care au oferit banii pentru ele, ci admirînd numai iubirea de frumos a meșteșugarilor. Clădirile cer cheltuieli de milioane, dar operele literare se editează și se difuzează pretutindeni printr-un sprijin modest. Clădirile sînt nisip, var și piatră pieritoare, iar operele gîndire și cultură nemuritoare și veșnică. Dovada cea mai bună a afirmațiilor mele sînt acești fericiți Zosimazi care, printr-o cheltuială mai mică în comparație cu alții, au oferit panelenismului acele opere nemuritoare și folositoare neamului, prin care au contribuit la eliberarea neamului, ca și Korais, Ipsilanti și Rigas, încît pe drept cuvînt au fost numiți părinți ai libertății grecești; ei și-au legat numele, indisolubil și pentru totdeauna, de numele lui Korais, al lui Evghenios și al lui Duca, dobîndind faimă nepieritoare în istorie, pe cînd jertfele posibil mai mari ale contemporanilor lor, care sînt amintite întîmplător de unii prin tradiție, au fost uitate astăzi cu desăvîrșire de către popor, după cum au fost uitate deja și mereu se uită acțiunile de paradă fără rost și clădirile deșarte în care se risipește fără folos averea atîtor conaționali. Într-adevăr, simte o mîhnire dureroasă orice elen care se gîndește că cu banii cheltuiți pentru una singură dintre clădirile luxoase și deșarte ale Atenei s-ar fi putut edita și traduce toți scriitorii eleni și multe alte lucrări din toate științele, care, răspîndite în întreg Răsăritul, ar fi grăbit progresul și măreția neamului nostru cel puțin pentru jumătate de secol.

De această risipă fără folos și de paradă nu sînt vinovați conaționalii noștri bogați iubitori de patrie și de litere, care totdeauna au fost săritori la ceea ce a contribuit la nevoile și gloria neamului, ci intelectualii noștri, care au datoria și porunca să-i sfătuiască pe aceștia în privința menirii lor și să se ocupe ei înșiși de operele folositoare neamului, așa cum au procedat acei mari intelectuali ai neamului care, aflîndu-se într-o legătură permanentă și fiind prieteni cu persoanele bogate iubitoare de litere, au creat acele opere folositoare patriei, iar bogații iubitori de litere le-au tipărit și le-au răspîndit ca niște agricultori buni pe pămîntul uscat al Elladei, făcînd să răsară prin ele cultura și libertatea Elladei.

Dar asemenea opere naționale cer o conjunctură fericită și colaborarea bogatului iubitor de litere și de cultură națională, deoarece fiecare separat nu poate face nimic, pe cînd ambele elemente reușesc să facă opere mari și veșnice. Deoarece nici un intelectual nu poate numai prin cultură să-și editeze singur lucrările, și fiindcă puțini sînt cei bogați iubitori de litere care să aibă o gîndire patriotică la același nivel ca al intelectualilor, încît să

poată reflecta singuri prin ce opere pot să ajute patria astfel ca numele lor să fie slăvit – de aceea, cu admiraţie şi bucurie am constatat că sînteţi unul dintre acei rari bărbaţi care au înţeles cum să contribuie cu averea lor în folosul neamului. Despre dumneavoastră mi-a relatat prietenul şi compatriotul nostru, domnul Hristodoulos Tisamenos, în timpul şederii sale la Atena. Cred că îmi fac datoria şi faţă de marea patrie şi faţă de scumpul Epir, întinzîndu-vă mîna de la Atena la Bucureşti pentru săvîrşirea în comun a unei opere măreţe şi folositoare naţiunii. Cred că este bine să vă explic precis şi amănunţit despre întregul proiect al operei, precum şi despre însemnătatea ei pentru naţiune.

Cunoaşteţi, preaiubitorule de neam compatriot, cultul întregii lumi civilizate pentru limba elenă şi pentru scriitorii eleni. Pentru că elenii au existat în viaţa neamului omenesc asemenea aurorei care răspîndeşte lumină zilei, asemenea primăverii care dă viaţă omului. Odată cu apariţia elenilor în lume a fost topit dintr-odată întunericul neştiinţei, al superstiţiei şi al tiraniei, şi a strălucit lumina puternică şi vivifiantă care de atunci continuă să lumineze şi să aducă viaţă în cugetele şi sufletele naţiunilor. Elenii au fost primii care au înţeles şi au exprimat ideile şi toate sentimentele oamenilor într-un grad desăvîrşit şi incomparabil; ei au fost cei dintîi care au formulat toate principiile etice, filozofice şi politice pe care se întemeiază societăţile; ei au fasonat frumuseţea, bogăţia şi desăvîrşirea limbii omeneşti; ei au fost dascălul neamului omenesc. Elenii au imortalizat, prin opere, isprăvile pe care le-au făcut odată oamenii pe pămînt. De aceea şi Mîntuitorul nostru, cînd a auzit că vin şi Eleni să asculte învăţătura lui şi să devină ucenicii săi, a exclamat: „Acum s-a preamărit Fiul omului”, înţelegînd că cuvîntul divin poate să fie propagat în lume numai prin eleni şi limba elenă. Iar părinţii răspînditori ai cuvîntului Domnului şi dascălii, Grigorii, Vasilii şi Hrisostomii, studiau permanent pe scriitorii eleni şi îi aveau sub căpătîi – ca, de exemplu, pe drept astfel numitul Hrisostom –, şi sfătuiau şi pe tineri ca înainte de toate să-i studieze şi să-i cultive pe eleni. Dar pentru ce e nevoie să mă întind cu vorba despre acestea, cînd este cunoscut tuturor faptul că numai limbii elene îi datorăm religia şi naţionalismul nostru? Europa s-a ridicat în mod real din adîncul întuneric barbar al evului mediu datorită literaturii elene. Literatura elenă a fost mama care a alăptat civilizaţia mai nouă şi fără aceasta europenii erau să fie încă pînă astăzi ceea ce au fost înainte de a-i civiliza Ellada prin înţelepciunea ei, adică barbari purtători de piei. Prin Ellada, europenii şi-au desăvîrşit limba, moravurile, meşteşugurile, ştiinţele şi civilizaţia. De aceea, temelia educaţiei tuturor naţiunilor europene o constituie limba şi literatura elenă; naţiuni şi persoane civilizate se numesc numai acelea care cunosc limba şi literatura elenă, iar barbare acelea care nu le cunosc. Dar, în mod deosebit, englezii – cea mai fericită, mai bogată, mai puternică şi mai liberă naţiune dintre naţiuni – atribuie grandoarea lor limbii şi literaturii elene, pe care o cultivă cu un sentiment religios nu numai profesioniştii intelectuali, ci, în general, toţi acei care nu vor să fie

considerați grosolani și mitocani. Căci în Anglia trei sînt elementele constitutive ale nobleței: neamul, averea și cultura elină. Este suficient să vă spun despre ‹William Ewart› Gladstone, mare om politic și economist, în același timp și un mare literat, care a scris cea mai frumoasă lucrare despre Homer și a făcut cea mai frumoasă traducere a acestuia; despre marele bancher ‹Hugo› Grotius, care a scris acea minunată istorie elinească în douăsprezece tomuri și lucrarea despre Platon; despre celebrii episcopi ‹Connop› Thirlwall și ‹Charles› Bloomfield, dintre care primul a redactat *Istoria Greciei* în zece volume, iar al doilea a lăsat ediții critice ale poeților eleni; despre militarii *Lic* ‹în document: Λήκ, n.n.› și *Misor* ‹în document: Μισόρ, n.n.› care au scris lucrări arheologice și literare; despre marii oameni politici Fox și Pitt, despre Palmerston și Rossel, despre Dervis, despre primul ministru de astăzi, care, ca toți oamenii politici ai Angliei, îi studiază zi și noapte pe scriitorii greci, de la care cer sfaturi și îndrumări în timpul vieții lor politice. Acestui cult religios al europenilor pentru strămoșii noștri îi datorăm noi grecii filoelenismul care, dezvoltîndu-se în Europa în timpul luptei sfinte, ne-a salvat atunci de la catastrofă, iar astăzi prevestește entuziast împlinirea aspirației noastre naționale.

Dacă pentru europeni limba elenă s-a arătat atît de activă și salvatoare, cu cît mai activă și mai salvatoare, pe drept cuvînt, trebuie să fie pentru noi elenii?! Căci pentru ei această limbă este străină, este a unei alte națiuni, iar pentru noi este o limbă națională, adică limba elenă este în realitate însăși existența noastră, națiunea și viața noastră. Pentru europeni limba elenă este un dascăl înțelept, iar pentru noi un părinte cu multă experiență, un părinte înțelept și o mamă plină de grijă. Studiind noi grecii cu sîrguință și urmînd cu un sentiment religios învățăturile strămoșilor noștri scriitori, facem ceea ce face un fiu orfan și părăsit, îngenunchind lîngă mormîntul tatălui său și rugîndu-se să-l lumineze sfînta sa rugăciune în tot cursul vieții lui. Nouă, elenilor, literatura elenă ne aduce, pe lîngă mîntuirea și folosul pozitiv pe care îl aduce europenilor, de asemenea și folosul pe care îl aduce fiecărei națiuni literatura națională. Care este folosul literaturii naționale pentru națiuni? Cred că trebuie să dăm o atenție serioasă acestei probleme și de aceea socotesc că este bine să dezvolt pe scurt de ce o națiune nu poate să săvîrșească fapte mari în lume, neinspirîndu-se și nefiind plină de literatura națională.

Se întîmplă națiunilor ceea ce se întîmplă și oamenilor. Oamenii se împart în această lume în două categorii: unii n-au nici un scop în viață, ci caută numai cum să trăiască și pe cît posibil tihnit, pașnic și în plăceri, fiind cu totul indiferenți dacă trebuie să facă în viață vreo faptă măreață sau mărinimoasă și să dobîndească un nume și faimă în timpul vieții lor și după moarte; alții însă au inima și mintea înflăcărate de un dor arzător sau de un ideal înalt care nu-i lasă niciodată liniștiți, ci permanent îi urmărește, pătrunde în interiorul lor și îi face să-și atingă unicul scop al vieții: unul să cîștige cele mai mari sume de bani și să ajungă cel mai bogat om al orașului sau al națiunii sale; altul să săvîrșească fapte militare glorioase și

să ajungă cel mai celebru militar al patriei sale; unul să se dovedească cel mai puternic bărbat politic și cu cele mai mari fapte din epoca sa, iar altul – întîiul între intelectuali și oameni de știință; unul să aducă cele mai mari servicii patriei și să-și lase astfel numele nemuritor în patrie. Numai acești bărbați, care nutresc în ei un asemenea mare dor și ideal, sînt capabili de fapte mari în lume și lasă un nume glorios în patriile lor, un nume veșnic pentru posteritate, plutind permanent pe oceanul nemărginit al uitării, în care se îneacă toți ceilalți necunoscuți și fără nume. Același lucru se întîmplă și cu națiunile. Numai acele națiuni – adică cele care au conceput un anumit scop ideal și s-au străduit impetuos să-l realizeze – și numai dacă au făcut fapte mari s-au imortalizat în lume, iar cele care n-au avut niciodată un astfel de scop, sau l-au neglijat și uitat, au trecut prin istorie ca națiuni necunoscute și fără importanță și și-au desființat teritoriul pe care l-au stăpînit în lume, devenind pradă altor națiuni mai puternice. Pe cînd idealul francezilor este de a dobîndi o strălucire militară pentru apărarea tuturor popoarelor, de a elibera prin arme sau prin cuvînt națiunile și de a umili pe puternicii pămîntului, idealul englezilor este de a fi stăpîni absoluți ai mărilor și ai comerțului, de a dezvolta la gradul suprem forțele fizice și materiale și de a înființa cele mai desăvîrșite și stabile instituții ale libertății politice. Idealul germanilor este de a dezvolta pînă la cea mai înaltă desăvîrșire științele și viața spirituală a omului, de a fonda literatura unversală. Rușii sînt mînați de o pornire lăuntrică de a stăpîni lumea și a realiza panslavismul. Așadar, în literatura lor națională și în scriitorii naționali, națiunile își văd idealul limpede ca într-o oglindă în care națiunile se oglindesc și se fasonează. În scriitori națiunile văd pentru ce scop au fost create și predestinate în lume; ce sînt, ce trebuie să fie și ce pot să devină și prin ce mijloc. Astfel se aprinde în națiuni amorul propriu de a-și realiza idealul lor măreț. De aceea, se întîmplă ca națiunile, de cîte ori sînt dornice cu ardoare de libertate sau tind spre măreție, să recurgă mereu la literatura lor națională, de la care cer sfaturi și îndrumări, reușind să realizeze ceea ce doresc, și invers: de cîte ori națiunile sînt cuprinse de iubirea literaturii naționale, ele cresc în măreție și se întăresc. Un exemplu practic pentru aceasta îl reprezintă evenimentul de la începutul secolului nostru, cînd germanii și rușii se pregăteau pentru lupta aceea necruțătoare împotriva lui Napoleon, fiind însuflețiți de literatura și istoria lor națională, care atunci se dezvoltase minunat la aceste națiuni. Astfel și noi, grecii, unde putem să găsim misiunea divină care a fost dată de sus națiunii noastre, țelul existenței noastre, idealul desăvîrșirii și al măreției noastre?! Nu le putem găsi decît la scriitorii eleni. Numai aceștia ne vor călăuzi spre idealul național și spre măreție. Aspirațiile naționale și ideile naționale le găsim formulate în scriitorii eleni. Ca să dau numai un singur exemplu: cine a formulat la noi marele țel național, Marea Idee care de patru veacuri este însăși viața și existența neamului nostru? Desigur, formularea a fost făcută, în modul cel mai clar și mai adînc, de către Isocrate în al său *Panegiric*. Citindu-l astăzi pe acesta, schimbînd numai

numele proprii, ai impresia că asculţi pe un înţelept şi iubitor de patrie care propovăduieşte grecilor că au o datorie sfîntă faţă de strămoşii lor, faţă de patrie, faţă de religie, de a-i pedepsi pe insultătorii şi năpăstuitorii de veacuri ai fraţilor noştri greci din robie, arătîndu-ne în acelaşi timp prin ce mijloace se poate realiza aceasta, care este misiunea cea mai sfîntă şi glorioasă a naţiunii noastre: războiul contra barbarilor. Datorită acestui fapt, literatura elenă şi scriitorii eleni sînt pentru naţiunea noastră ceea ce au fost *Tablele Legii* ale lui Moise pentru poporul Israel sau ceea ce a fost stîlpul de foc care i-a condus pe pămîntul făgăduinţei. Dacă deci idealul naţiunii noastre este desăvîrşirea omului pe pămînt şi dacă este posibilă (după cum spune divinul Platon) asemănarea cu Dumnezeu, care ne-a creat după chipul şi asemănarea sa, dacă misiunea sfîntă a naţiunii noastre este lupta permanentă contra barbariei şi a tiraniei – lupta spirituală şi politică prin care Ellada a salvat şi a înnobilat Europa, care a trăit atîtea veacuri în robie –, dacă menirea naţiunii noastre au fost înnobilarea şi civilizarea neamului omenesc (altădată lumea Apusului, iar acum Răsăritul), precum şi propovăduirea cuvîntului divin în lume, atunci unde în altă parte putem descoperi această menire a naţiunii noastre, să găsim idealul ei şi să găsim drumul care ne va duce fără greşeală la acestea, dacă nu la scriitorii eleni?! O dovadă elocventă pentru aceasta este rezultatul scriitorilor eleni care au fost readuşi la începutul secolului nostru de Zosimazi şi Korais. Pe cînd pînă la acea vreme naţiunea noastră, hrănindu-se cu gramatica scolastică, cu superstiţia teologică şi cu poveştile din *Halima*, trăia ca o masă neînsufleţită şi amorfă de raiale, stînd în întunericul groaznic al robiei, cînd poticnindu-se, cînd căzînd, chiar de îndată ce acei răposaţi bărbaţi şi mari epiroţi – dascăli ai naţiunii, cei care au înfiinţat gimnaziul la Bucureşti – au aprins făclia literaturii elene şi i-au readus pe scriitori la strămoşii lor, faţă de care fuseseră orfani, imediat seninul libertăţii şi lumina culturii au făcut să strălucească ca aurul întreaga Elladă. Iar noi, deschizînd uluiţi ochii, am recunoscut cu entuziasm pe părinţii noştri, vechea lor glorie şi măreţie, ne-am ruşinat şi am plîns amar pentru degenerarea şi degradarea noastră, depunînd un jurămînt înfricoşător: sau dispărem de pe suprafaţa pămîntului, sau alungăm întunericul neştiinţei şi al robiei. Şi într-adevăr am făcut aceasta, iar istoria a demonstrat deja că revoluţia din 1821 şi libertatea Elladei sînt fiice fireşti ale înţelepciunii elene.

Dar s-a întîmplat de mult naţiunii noastre ceea ce s-a întîmplat altădată poporului Israel. După cum acesta, cînd uita de Dumnezeul părinţilor săi pierdea libertatea şi orice fericire, iar cînd se reîntorcea la el şi îi aducea jertfe şi o adorare sinceră imediat dobîndea şi patrie, şi libertate, şi putere, şi slavă, pe care le pierdea din nou dacă uita pe Dumnezeul său şi adora zei străini – tot aşa s-a întîmplat şi cu noi: cît timp n-am cunoscut literatura părinţilor, limba şi istoria şi ne-au fost acestea indiferente, libertatea şi virtuţile părinteşti au rămas departe de noi şi am fost robi nenorociţi, obiect de dispreţ şi milă în faţa naţiunilor. Iar cînd am început să studiem limba părinţilor şi pe scriitori şi am început să avem un cult sincer faţă de

muzele părinţilor, acestea au coborît din nou imediat pe tărîmul Elladei şi au adus cu ele libertatea şi tot binele; imediat ce ne-am arătat necredinţa faţă de muze şi am adorat muze şi literatură străine, am şi început să simţim tot răul din cauza acestei necredinţe. Pentru că este un adevăr foarte trist că imediat după revoluţie (1821) – copil legitim al scriitorilor eleni – am început să uităm complet tot ceea ce ne-a făcut pe noi eleni. În timp ce ne mîndrim ca descendenţi ai strămoşilor noştri, în acelaşi timp am neglijat limba, literatura şi istoria lor, apucîndu-ne toţi de studiul limbilor străine, de istoria şi literaturile străine. Pe cînd altădată, cînd Ellada era în robie, Europa privea cu admiraţie strălucitele tipărituri ale scriitorilor greci în care se oglindea învierea robilor eleni, de atunci, după treizeci şi cinci de ani de libertate, nici o editare a vreunui scriitor strămoş n-am putut să o arătăm lumii. Pe atunci orice elen, indiferent de clasă şi ocupaţie, îi citea pe scriitorii strămoşeşti fie în original, fie în traducere (cum sînt cele ale renumitului Duca) şi cunoştea mult sau puţin istoria şi isprăvile părinţilor noştri, dar de atunci citirea vreunui scriitor elen a devenit un lucru necunoscut şi cei care cunosc elena sînt foarte puţini, toţi aproape învăţînd limbi străine, citind scriitori străini şi nutrind în gîndul şi inima lor lucruri, idei şi sentimente străine. Astfel, înstrăinîndu-ne puţin cîte puţin de orice legătură cu părinţii noştri şi reîncepînd pe nesimţite naşterea noastră (originea), cu toţii ne-am împăunat cu maimuţăreli frânce, stîlcind cumplit limba, sentimentele şi viaţa, călăuzindu-ne după stîrpiturile civilizaţiei europene, după romanele şi poveştile fantastice imorale în care se află superficialitatea şi desfrîul Apusului, în care înoată trîndăvia şi neştiinţa. De aceea ne-a dispreţuit Europa, ne-au batjocorit duşmanii noştri, făcînd din aceasta o dovadă pentru originea noastră neautentică; prietenii naţiunii noastre se mîhnesc, iar limba elenă este dispreţuită şi persecutată în acele ţări în care altădată era cinstită şi adorată. Din cele spuse, usor poate înţelege cineva că o naţiune care nu-şi cunoaşte şi nu studiază literatura naţională nu poate să aibă vreun ideal mare şi să facă fapte mari, că o naţiune care nu preţuieşte şi nu adoră literatura sa naţională nu se poate respecta pe sine, şi că, după mărturia tuturor înţelepţilor şi învăţaţilor, ne aflăm şi noi în această stare. Dacă această situaţie va continua încă mult timp, atunci vătămarea morală va fi foarte mare şi ireparabilă; atunci se va vesteji naţiunea din cauza atrofiei, iar elenismul nu va putea să lupte împotriva duşmanilor mulţi, puternici şi vicleni care ne contestă în Răsărit moştenirea sfîntă şi incontestabilă a părinţilor noştri. Duşmanii implacabili ai noştri şi ai bisericii cunosc bine şi au declarat deja că nimeni nu-i poate abate de la ţelurile lor împotriva noastră, ci numai această neglijare a elenilor faţă de limba lor maternă; nimeni nu-i poate împiedica pe aceştia mai repede şi mai eficace decît propagarea elenismului în toată Turcia şi în Răsărit, decît cultul şi studiul limbii şi literaturii elene.

Că naţionalismul nostru este în primejdie este un lucru incontestabil şi dovada cea mai bună este bucuria duşmanilor noştri. Ce trebuie să facem însă pentru salvarea naţionalismului şi înrădăcinarea elenismului pentru totdeauna printre ei şi în Răsărit? Experienţa înţeleaptă

răspunde la aceasta că trebuie să reluăm ceea ce părinţii noştri au făcut la începutul acestui secol, reînviind elenismul mort, şi să ne ferim de tot ceea ce, în viziunea ei, a dus la decrepitudinea ce predomină astăzi; trebuie să revenim la cultul înţelepciunii strămoşeşti, deoarece numai ea ne va mîntui; trebuie să dorim din nou luptele de reînviere a limbii materne, fiindcă numai ea poate să ne reînnoiască sîngele şi să ne insufle o viaţă nouă şi viguroasă. Trebuie să cerem de la părinţii noştri o nouă întremare a învăţăturii şi instruirii noastre. Naţiunea elenă trebuie să înceapă din nou să studieze, să adore, să stea de vorbă zi şi noapte cu strămoşii noştri scriitori, întrucît numai aşa vom putea reveni la simţămîntul existenţei noastre naţionale. În popoarele Răsăritului vom răspîndi civilizaţia greacă, iar duşmanilor noştri vom putea să le opunem arma cea mai înfricoşătoare şi de neînvins: literele, limba, spiritul elen.

Constatăm cu satisfacţie că de cîţiva ani naţiunea noastră a început să simtă lăuntric această nevoie, şi că în general elenimea, mai ales generaţia tînără de pretutindeni, a început să înţeleagă că ceva lipseşte naţiunii, şi anume studiul limbii elene. Acest simptom prevesteşte un viitor optimist. Oricine poate să constate că oriunde elenii ard de sete şi vor să-şi răcorească buzele la izvorul înţelepciunii materne. Dar nenumărate piedici îi stau naţiunii în cale pentru a-şi satisface dorinţa aceasta puternică. În primul rînd, naţiunea nu are texte de-ale scriitorilor eleni, iar dacă cineva ar găsi vreun text, nu-i va putea înţelege pe scriitori, din cauza diverselor dificultăţi ale textului, şi, pe drept cuvînt, nu va fi mulţumit. Pe lîngă acestea, nu avem lucrări publicate. Cele publicate de europeni nu numai că nu ne sînt accesibile (foarte puţini dintre intelectuali pot să le dobîndească), dar ele sînt şi cu totul necorespunzătoare pentru noi. Aceste neajunsuri sînt comune atît naţiunii întregi, chiar dascălilor înşişi care, lipsiţi de ajutorul chiar cel mai neînsemnat, se mărginesc după nevoie la texte rele şi slabe, la crestomaţii şi la obişnuitele călăuze, la lexicoane rele. Şi astfel naţiunea nu poate să-şi satisfacă dorinţa şi să-i cunoască pe strămoşii noştri scriitori. Neînţelegîndu-i pe scriitori, omul devine nemulţumit şi se scîrbeşte, fiind nevoit să apeleze la literatura străină, în care caută şi găseşte ceea ce zadarnic caută în literatura maternă. Eu cred că elenul se aseamănă în privinţa aceasta cu acel tînăr care are în faţa ochilor săi o vistierie părintească, în care el ştie că au fost economisite pentru el toate bunurile, toate fericirile, dar degeaba luptă şi se străduieşte să deschidă vistieria, deoarece nu posedă cheia.

Cheia pentru înţelepciunea elenă, pentru tezaurul nostru nepreţuit sînt bunele editări ale scriitorilor eleni. De aceea, asemenea editări, şi mai ales o culegere din cei mai buni scriitori eleni constituie mijlocul sigur şi uşor prin care vom putea dobîndi tezaurul strămoşesc. Naţiunea este însetată după o asemenea culegere, precum şi tineretul elen de pretutindeni, şi-i aşteaptă cu nerăbdare pe acei bărbaţi cărora să le revină preţioasa şi generoasa datorie. Răposatul meu tată a avut de mult în gând această lucrare şi a lucrat la ea la sfîrşitul vieţii sale, şi ar fi dus-o la bun sfîrşit dacă moartea nu l-ar fi smuls din Ellada. După moartea lui am reluat eu

această lucrare, pe care am dus-o la bun sfîrşit în urma unor studii necontenite şi obositoare timp de cincisprezece ani. De aceea, eu vin astăzi, preaiubitorule de neam compatriot, să vă propun ca dumneavoastră să oferiţi întregii naţiuni elene această lucrare prin care veţi face un bine patriei şi prin care vă veţi slăvi numele. Deja de mult, chiar înainte de a termina lucrarea, am avut intenţia să ofer editarea lucrării unui iubitor de muze dintre epiroţii care cinstesc numele elen în străinătate, sau mai multor epiroţi, fiecare primind, după propria sa alegere, editarea cîtorva tomuri. De aceea, mă adresez astăzi dumneavoastră, cunoscîndu-vă după nume şi cunoscînd iubirea dumneavoastră patriotică de muze, precum şi ştiindu-vă pentru faptul că sînteţi unul dintre elenii care păstrează făclia aprinsă a elenismului în aceste ţări în care ea altădată a strălucit cu putere, iar astăzi nenumăraţi duşmani se străduiesc să o stingă cu totul; însă va răsări steaua strălucitoare a Elladei.

Iată proiectul lucrării, pe scurt. Întreaga lucrare cuprinde operele cele mai bune ale poeţilor şi scriitorilor eleni, de la Homer pînă la Ioan Hrisostomul. Aceasta se împarte în unsprezece tomuri, cuprinzîndu-i, după materie, pe istorici şi retori, pe filozofi, poeţi şi pe sfinţii părinţi.

Primul volum va cuprinde o culegere de sentinţe, maxime, dictoane, mituri şi glume făcute prin răspunsuri de scriitorii eleni; volumul deci cuprinde miturile lui Esop şi ale lui Babrios, *Glumele* lui Hieroklis, şi constituie partea de sentinţe, de sfaturi şi glume a literaturii elene, putînd să folosească şi ca prim îndrumător pentru începătorii în limba elenă.

Al II-lea volum îi cuprinde pe istorici: *Anabasis* a lui Xenofon (Cartea a 5-a şi a 6-a), *Educaţia lui Cyrus* şi, de asemenea, a elenilor; Cartea a 2-a a lui Tucidide: *Preludiul*, *Epitaful* lui Pericle, şi cele *Despre ciumă*, *Despre Sicilia* şi cele mai bune dintre discursuri; Cartea 1-a a lui Herodot şi cele despre războiul mezilor; *Vieţile* lui Plutarch: a lui Solon, Aristides, Temistocle, Kimon, Pericle, Alcibiade, Phokion, Demostene, Timoleon, a lui Aratus şi a lui Philopoemen; Cartea 1-a a lui Polybios.

Volumul al III-lea îi cuprinde pe retori: cuvîntările lui Isocrates către Dimonikos, către Evagoras, *Panegiricul*, *Panathenaicul*, *Areopagiticul* şi cuvîntarea *Despre pace*; ale lui Lysias: *Epitaful*, *Împotriva lui Eratosthene*, *Despre subminarea democraţiei* şi *Către Simonos*; ale lui Demosthene: *Olynthiacele*, *Filipicele* şi *Despre coroană*; discursul lui Eschines împotriva lui Ktesiphon; *Epitaful* lui Hyperides; discursul lui Lycurg contra lui Leocrat.

Volumul al IV-lea îi cuprinde pe filozofi, adică: *Memoriile* lui Xenofon; din Platon: *Apologia*, pe *Kriton*, pe *Phaedon*, pe *Laches*, pe *Gorgias* şi o carte despre *Republică*; *Tabelul* lui Cebes din Theba şi *Manualul* lui Epictet; *Caracterele* lui Theofrast; *Etica* (Cartea 1-a) şi, de asemenea, *Politica* lui Aristotel. Din Plutarch despre educarea copiilor, despre ascultare, despre pedeapsa blîndă a lui Dumnezeu, despre prietenie, despre flecăreală, despre conduita celui care observă vreun linguşitor al unui prieten, despre cel care consolează. Volumul acesta a fost împărţit în două părţi datorită bogăţiei materiei.

Volumul al V-lea cuprinde cele mai bune lucrări ale lui Lucian, adică: *Visul*, *Timon*, *Nigrinos*, *Dialogurile zeilor* și ale morților, *Toxaris*, *Icaromenippos*, *Invocarea morților*, *Vinderea vieților*, *Pescarul*, *Întoarcerea pe mare*, *Herodot*, *Scitul*, *Cum trebuie scrisă istoria*, *Istoria adevărată*, *Iubitorul de minciuni*, *Elogiul Patriei*, *Despre calomnie*, *Banchetul*, *Despre moartea lui Peregrinos*, *Charon*.

Volumul al VI-lea conține chestiuni retorice amestecate, adică: *Despre compunerea numelor* și *Despre caracterele atticilor* de Dionis din Halicarnas; *Arta retorică* de Hermogenes; *Despre interpretare* de Demetrios, *Despre sublim* de Longinus și prima carte a *Retoricii* lui Aristotel.

Volumele al VIII-lea și al IX-lea cuprind diverși poeți: cea mai mare parte din Theognis; culegere din cele mai bune epigrame din *Antologie*; Hesiod cu *Munci și zile* în mare parte; Homer cu *Imn Atenei* și *Lui Poseidon*; din *Iliada* cele patru rapsodii; de asemenea și din *Odiseea*; cinci dintre cele mai bune *Idile* ale lui Theocrit și o selecție din Bion și Moschus; cele mai bune poezii din lirica lui Anacreon, din Bacchylides, Simonides, Sappho și alții. Din tragici: *Prometeu* și *Perșii* ale lui Eschil; din Euripide: *Hecuba* și *Oreste*; *Antigona*, *Aiax* și *Oedip rege* și *Oedip la Colonus* ale lui Sofocle; *Păsările* și *Viespile* lui Aristofan; din Pindar *Ode* și o selecție.

Volumele al X-lea și al XI-lea cuprind: *Evanghelia după Matei*, epistolele lui Pavel *Către romani*, *Către Timotei* și *Către evrei*; cele mai frumoase cuvîntări ale părinților bisericii: Ioan Hrisostomul, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, și o culegere de imnuri ecleziastice.

Și aceasta este compoziția celor unsprezece volume. Împărțirea materialului a fost făcută astfel pentru următoarele motive: în primul volum, după cum am spus deja, cititorul va avea în ansamblu sentințele, anecdotele, glumele și partea cea mai ușoară din literatura elenă. În volumul al II-lea cititorul va putea nu numai să citească cele mai frumoase părți din istoria elenă, dar va avea, prin istorici, o istorie greacă completă. Pe marginea textelor vor fi însemnări sincronice după Olimpiade și după anii a.Ch., prin care vor fi coordonate și unite evenimentele desprinse din diverși istorici. În volumul al III-lea cititorul va citi și admira nu numai cele mai fulminante discursuri ale oratorilor, dar va studia și republica cu legile atenienilor. În volumele al IV-lea și al V-lea cititorul va putea nu numai să se hrănească cu cele mai frumoase cuvinte ale filozofilor eleni, dar în același timp va studia și principiile și ideile filozofice despre Dumnezeu, despre lume, despre om, viață, moarte și, în general, sistemul filozofic al vechilor eleni. În volumul al VI-lea anume m-am hotărît să vedem cele mai frumoase dialoguri ale lui Lucian, iar aceasta nu numai pentru eleganța limbii, ci și pentru ca elenul să poată constata că la scriitorii vechi eleni el poate să soarbă nu numai învățăturile cele mai înțelepte, dar că poate să și petreacă, să rîdă, să se descrețească, lucruri despre care astăzi nu știe nimic, din care cauză se refugiază mereu pentru desfătare la europeni, în timp ce această desfătare nu poate fi găsită la nici

un european. În volumul al VII-lea cititorul va găsi regulile artei de a scrie, ceea ce era o taină exclusivă a părinţilor noştri, prin care au reuşit să creeze acele nemuritoare capodopere, neatinse de europeni. În volumele al VIII-lea şi al IX-lea se realizează strălucita panoramă a creaţiei elene, sub toate aspectele. În volumele al X-lea şi al XI-lea elenul va avea, ca într-o oglindă, tot ceea ce religia şi biserica pot să înveţe, tot în ceea ce să creadă pentru a fi un creştin adevărat. Astfel, va înţelege religia, o va iubi şi o va preţui, în timp ce astăzi este doar un fel de obicei. Evangheliile trebuie să fie manualul oricărui elen pentru sfintele învăţături din ele, pentru simplitatea şi în acelaşi timp adîncimea lor, pentru că evangheliile au fost propovăduite în lume în limba elenă.

Elaborarea literară va fi astfel: fiecare scriitor va avea o biografie în introducere, date despre lucrările sale şi tot ceea ce este necesar pentru buna înţelegere a textului. Jumătate sau două treimi din pagină vor avea note pentru folosul cititorului. Notele acestea vor explica şi interpreta orice dificultate şi obscuritate a textului. Grija mea principală a fost să fac comparaţia şi dovada pentru înrudirea vechii Ellade cu cea nouă după limbă, moravuri şi obiceiuri, după sistemul lui Korais. La fiecare frază notez cum îi spunem noi astăzi acelui lucru sau cum trebuie să-i spunem şi pentru ce. La fiecare lucru sau datină se face notarea cum se întîmplă astăzi la noi, precum şi la fiecare loc cum îi spunem noi astăzi. Astfel elenul va simţi înrudirea sa cu strămoşii săi prin fapte şi prin cunoştinţe. Textele vor fi purificate după cele mai noi ediţii ale criticilor germani, precum şi după propriile mele îndreptări, după care şi marii filologi germani au făcut editări. La fiecare volum există un lexicon scurt de cuvinte rare. La volumul al II-lea voi adăuga un scurt studiu despre dialectul ionic, spre o mai bună înţelegere a lui Herodot, iar la volumul al IX-lea despre metru în comparaţie cu metrica mai nouă, spre înţelegerea poeţilor. După cum vedeţi, fiecare volum este de sine stătător şi independent. Volumele vor fi afierosite aceluia care va depune banii pentru cheltuielile de hîrtie şi tipar, care nu depăşesc 3.000 de drahme. Această sumă ajunge pentru tipărirea a 3.000 de exemplare, iar acestea vor fi depozitate într-un loc sigur şi oficial, de unde vor fi trimise la diverse şcoli din Ellada liberă şi robită, în numele donatorului, pentru elevii premianţi şi săraci, pentru preoţi şi pentru intelectuali. Eforiile şcolilor vor fi invitate să-i scrie donatorului iubitor de muze despre primirea cărţilor şi distribuirea lor, şi, în acelaşi timp, să exprime recunoştinţa diverselor şcoli şi regiuni. În acest fel vor fi evitate excesele care, din nenorocire, au avut loc adeseori în jurul unor asemenea donaţii.

Aceasta este pe scurt lucrarea căreia i-am consacrat cincisprezece ani de muncă, iar astăzi vă ofer, preaiubite compatriot, să luaţi asupra dumneavoastră editarea lucrării pentru dăruirea ei şcolilor din Grecia liberă şi cea din robie. În timpul muncii mele la această mare lucrare mă întărea convingerea că lucram şi mă străduiam pentru lumina şi măreţia naţiunii noastre. Reflectam că mii de copii eleni din orice colţ al pămîntului, zi şi noapte, vor suge laptele limbii materne şi al înţelepciunii

din această lucrare și în același timp vor afla că sînt eleni; de asemenea, că dascălii din tot Răsăritul vor avea drept călăuză în profesiunea lor această lucrare; că elenii de orice clasă, de orice vîrstă și din orice țară vor înțelege din ea ce este elenismul și în această lucrare ei își vor exersa limba divină a părinților lor și în aceasta vor găsi învățătură și bucurie; în sfîrșit, că această lucrare va contribui la prozelitism, la elenizarea popoarelor din Răsărit.

Deoarece un epirot a conceput proiectul lucrării și un epirot a dus-o la bun sfîrșit, se cuvine ca tot un epirot să o ducă la țelul final: editarea și difuzarea ei în Ellada și Răsărit. Aceasta este dorința mea lăuntrică și de aceea am găsit de cuviință să mă adresez epiroților. Dorința mea arzătoare este ca mîini epirote să pună această piatră a stemei strălucitoare a iubirii de patrie și a iubirii de muze, care stemă împodobește capul sfînt al Epirului nostru ce mult a suferit și este iubit. Fă-te, preaiubite compatriot, un zelos al fericiților Zosimazi, un vrednic urmaș al iubirii de patrie și de muze a acestora, pentru care au fost imortalizați de toată elenimea.

Oprind aici această prea lungă scrisoare, al cărei conținut prea întins să-l atribuiți mulțumirii că am scris-o către dumneavoastră, îmi exprim numai o dorință, și anume să ne cunoaștem și personal, nu peste mult timp, în Epirul eliberat.

9. Andrei Monahul (Haralambis Theophilopoulos): Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Sfântul Munte)*

Din 1933, cînd Marcu Beza făcea însemnare despre „teama bănuitoare” cu care erau întîmpinate cercetările sale prin bibliotecile mănăstireşti de la Muntele Athos, par să se fi schimbat multe. Dovadă e această carte, scrisă de un reprezentant al organizației monahale de la Muntele Athos, fost secretar al comunității și profesor de muzică bizantină. Prin întreaga ei factură, cartea are semnificația unei invitații adresate atît turistului, cît și cercetătorului de cărți vechi, manuscrise și arhive. De altminteri, un capitol special cuprinde îndrumări utile pentru vizitatori, începînd cu formalitățile de aprobare din partea Ministerului de Externe și din partea conducerii monahale și sfîrşind cu obligațiile de ținută decentă și de comportare morală din partea vizitatorilor, ceea ce, trebuie să recunoaștem, reprezintă o exigență minimă, de la sine înțeleasă pentru orice om civilizat, în schimbul unei întrețineri complet gratuite pe care o oferă mănăstirile de la Muntele Athos.

După unele informații cu caracter mai general cu privire la geografia, geologia, condițiile climatice, vechea denumire a muntelui (gr. Ἀκτή: țărm scăldat de ape, plajă), originile hagiografice ale denumirii „Athos”, precum și cu privire la cea mai veche așezare și organizare monahală de aici – al cărei mileniu a fost sărbătorit în 1963 –, autorul schițează pe scurt istoricul fiecăreia dintre cele douăzeci și una de mănăstiri principale, lăsînd de o parte numeroasele schituri și sihăstrii.

Ceea ce dorim să relevăm este faptul că în partea ce cuprinde istoricul mănăstirilor sînt menționate, fără a epuiza problema, și binefacerile de care s-au bucurat mănăstirile din partea voievozilor Țării Românești și Moldovei.

Astfel, Mănăstirea Dionisiu, care păstrează pînă în ziua de azi un turn construit de Neagoe Basarab în 1510 (mai probabil în 1520, după cum indică alte izvoare istorice), în urma incendiului din 1535 a fost rezidită din temelii de Petru Rareș, domnul Moldovei. Mănăstirea Cutlumuș – pe care cercetători români ca T. Bodogae o consideră ctitorie românească din secolul al XIV-lea –, fiind distrusă către sfîrşitul secolului al XV-lea, a fost ridicată din nou prin ajutoarele domnilor Țării Românești. Mănăstirea Xiropotamu datorează lui

* Dumitru Limona, *Andrei Monahul (Haralambis Theophilopoulos): Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Sfîntul Munte)*, *Atena, 1969, 296 p. + album cu reproduceri în culori ale mănăstirilor și obiectelor de artă de la Muntele Athos*, în „Revista Arhivelor”, XXXIII (XLVIII), nr. 2 (1971), pp. 333-334 (LIMONA 1971e, n.n.).

Alexandru I (Aldea) refacerea ei în prima jumătate a secolului al XV-lea. Mănăstirea Zografu a fost ajutată de Antioh Cantemir, domnul Moldovei. Mănăstirea Karacalu a fost renovată de Petru Rareş. Mănăstirea Filoteu a primit, în baza unui hrisov din 1734 dat de Grigore Ghica, întărit de urmașii acestuia, cîte 6.600 de groși anual. Mănăstirea Simonopetra a primit, printr-un hrisov din 1599 de la Mihai Viteazul, mari proprietăți în Țara Românească, odată cu închinarea Bisericii Mihai-Vodă din București. Mănăstirea Sf. Pavel a fost renovată cu ajutoare sîrbești, dar și cu cele de la domnii munteni și moldoveni. Mănăstirea Stavronikita și-a construit apeductul cu banii dăruiți de Șerban Cantacuzino. Mănăstirea Xenofon, potrivit documentelor ei, a primit mari daruri, metocuri, proprietăți și bani de la domnii munteni și moldoveni, începînd din 1545 pînă în anul 1820. Mănăstirea Grigoriu a fost renovată din temelii de Ștefan cel Mare, cum pomenește un hrisov din 1500, iar apoi, după incendiul catastrofal din 1761, este reconstruită tot prin danii primite din Principatele Române. Mănăstirea Sf. Pantelimon a fost sprijinită nu numai de sîrbi și ruși, ci și de voievozii moldoveni.

După cum se cunoaște din alte izvoare, nici celelalte mănăstiri – ca Marea Lavră (de care ține și schitul românesc Prodromul/Ioan Botezătorul, existent pînă în ziua de azi, menționat de autor), Mănăstirea Vatoped, Mănăstirea Ivirilor, Mănăstirea Hilandar, Mănăstirea Pantocrator, Mănăstirea Dohiar, Mănăstirea Esfigmenu, Mănăstirea Constamonitu – n-au fost lipsite de sprijinul material al domnilor, boierilor și credincioșilor din Principatele Române. În legătură cu Mănăstirea Constamonitu, autorul amintește și de manuscrisul ce cuprinde episodul izgonirii cuțovlahilor de la Athos (în secolul al XI-lea), unde pătrunseseră cu femei și cu turme, contribuind la încălcarea canoanelor monahale.*

Autorul face indicații și asupra conținutului fiecăreia dintre bibliotecile mănăstirești: numărul de codice și tipărituri, secolele din care provin, numărul pergamentelor, limbile în care sînt scrise, uneori și descrieri de conținut. Un capitol special tratează despre rolul Muntelui Athos ca centru spiritual al ortodoxiei și promotor al școlii și culturii grecești pînă departe în metocuri.

Albumul care însoțește cartea ilustrează că și în domeniul artei (arhitectură, pictură) mănăstirile athonite au știut să concentreze și să păstreze multe din comorile geniului popoarelor ortodoxe.

Modul îmbietor în care ne sînt înfățișate mănăstirile de la Muntele Athos este de natură să ne convingă că în prezent sînt date premisele pentru o reluare mai

* Manuscrisul grecesc 382, din secolul al XV-lea, de la Mănăstirea Iviron; cf. MEYER 1894: 163-181 („Διήγησις μερικὴ τῶν ἐπιστολῶν Ἀλεξίου βασιλέως καὶ Νικολάου πατριάρχου, γενομένη κατὰ διαφόρους καιρούς”) *et* MIHĂESCU-TANAȘOCA 1982: 50-59 (Expunere amănunțită a scrisorilor împăratului Alexios și patriarhului Nicolae făcută în diferite timpuri); v. GYÓNY 1948 (n.n.).

sistematică a cercetării tezaurului documentar de acolo, care în trecut a fost practicată de istoricii români sporadic și mai adesea indirect, după izvoare publicate de străini. O cercetare în condițiile de azi ar completa, fără îndoială, informația istorică referitoare la propriul nostru trecut.

10. Asociația Centrală Filantropică din Dacia, 1866*

Mişcarea revoluționară națională, aproape endemică în secolul al XIX-lea în rîndul popoarelor supuse stăpînirii otomane, izbucneşte cu o virulență deosebită în Creta în luna iulie, anul 1866. Declanșată de refuzul Porții de a satisface cererea cretanilor pentru uşurarea impozitelor și taxelor de răscumpărare a serviciului militar, precum şi pentru eliberarea patriei lor, revolta ia proporții la incitarea unor şefi revoluționari: Kallergis, Koronaios, Zymbrakakis, Korakas. O adunare națională revoluționară întrunită la Sfakia proclamă, la 2 septembrie 1866 „unirea inseparabilă și eternă cu Grecia".

Pentru zdrobirea revoluției, trupele turceşti din insulă – a cărei populație cuprindea 150.000 de greci şi 50.000 de mahomedani – sporesc de la 6.000 la peste 40.000 de oameni[1]. Represaliile aplicate de Omer Paşa şi blocada ordonată de Hobart, un englez în solda osmană, trezesc sentimentul de solidaritate al grecilor de pretutindeni cu conaționalii în suferință.

Contribuția pe care grecii din Principatele Unite au adus-o în sprijinul luptei de eliberare a cretanilor se găsește consemnată în arhiva provenită de la Ioan Stamu, unul dintre negustorii de vază din acea vreme, originar din Mețovo, în Epir, stabilit la Bucureşti încă din anul 1820[2]. Corespondența acestuia cu unii

---

* Dumitru Limona, *Κεντρικὸς Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος ἐν Δακία, 1866 (Asociaţia Centrală Filantropică din Dacia, 1866)*, în „Revista Arhivelor", XXXV (L), nr. 1 (1973), pp. 17-29 (LIMONA 1973a); studiu publicat cu rezumate în limbile franceză și engleză. În imagini: fotocopii după documente (SANIC, „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»": XXII/243-243a și XXII/171 – cu legenda „Statutele Asociației", și „Casa Regală": 58/1866, ff. 92-93). Câteva dintre documentele citate au fost ulterior editate (transcrise și traduse) în BURLACU 1986 (n.n.). Textul apare tradus integral în neogreacă în resursa *web* http://www.e-istoria.com/k11.html, unde se menționează că el reprezintă o preluare din periodicul „Ἱστορία", nr. 73 din iulie 1974 – periodic pentru care ar fi fost scris „από τον *Ἑλληνορρουμάνο Διευθυντή* των Γεν. Αρχείων τής Ρουμανίας κ Δημ. Λιμόνα" (de către *directorul greco-român* al Arhivelor Generale din România, dl Dim. Limona, s.n.); în mod eronat, semnăturii lui Dumitru Limona îi este adăugată și la final funcția de „director al Arhivelor Generale din România" (o funcție pe care Dumitru Limona nu a deținut-o niciodată și pe care nicidecum nu și-ar fi arogat-o, la fel cum nu şi-ar fi dezmințit niciodată originea etnică aromână, atribuindu-și una „greco-română").

[1] Nicolae Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Istoria Imperiului Otoman), I-V, Gotha, F.A. Perthes, 1908-1913, aici: V, p. 551; *idem*, *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, Bucureşti, C. Sfetea, 1914, pp. 334-335.

[2] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»" (1714-1876).

membri ai „Societății Amicilor” (*Φιλική Ἑταιρεία*) din Atena, precum și corespondența internă cu grecii care își duceau existența ca negustori și arendași în diferite localități din Principatele Române, constituie un izvor prețios de informație în această problemă.

Reluînd o denumire cu rezonanțe adînci în inima oricărui grec și reînviind în esență o idee a cărei filiație poate fi urmărită îndărăt în timp pînă la mișcarea ideologică a lui Constantin Rigas din Velestino și până la mișcarea politică a lui Alexandru Ipsilanti din 1821[3], un grup de patrioți – în cea mai mare parte refugiați din teritoriile subjugate, Epir, Thessalia, Macedonia – se constituie în 1866 într-un „Comitet Central al Societății Amicilor” (*Φιλικῆς Ἑταιρείας Κεντρική Ἐπιτροπή*), cu sediul la Atena, avînd ca scop nu numai ajutorarea luptătorilor cretani, ci și extinderea răscoalei în celelalte regiuni de sub dominația otomană[4]. La sfîrșitul lui octombrie 1866, Comitetul Central din Atena trimite la București pe Konstantinos Fostiropoulos, cu scopul de a determina înființarea de comitete în centrele importante din Principatele Unite, prin intermediul cărora să se colecteze ajutoare bănești și de altă natură necesare pregătirii revoluției în Epir, Thessalia, Macedonia „și alte regiuni ale Turciei”[5]. Aproape concomitent, Athanasie, mitropolitul Kerkyrei (Corfu), lansează și el un apel în același sens către „conaționalii și filogrecii din orașele de dincolo de Dunăre”[6].

În acest timp, principele Grigore Ipsilanti, emisarul regelui George al Greciei, își desfășura la București misiunea diplomatică pe lîngă principele Carol, încercînd să-l antreneze într-o alianță împotriva turcilor. Dar propunerile lui Ipsilanti veneau tot atît de inoportun ca și cele privind „Coaliția Sacră” româno-bulgară[7], care încercase a se constitui cu cîteva luni mai înainte. Căci pericolul turcesc fusese deocamdată înlăturat pentru Principatele Unite, în urma călătoriei la Constantinopol a principelui Carol și a obținerii firmanului de învestitură, iar politica Marilor Puteri în Orient nu îngăduia vreun gest de ostilitate fățișă și asumarea riscului unui război. Astfel că întrevederea dintre Carol și Ipsilanti se reduce în ultimă instanță la obținerea aprobării unui proiect de proclamație, menită să introducă o listă de subscripție „pentru ajutorul conaționalilor în suferință”. Pornind de la o idee dintotdeauna scumpă Eteriei, anume că Ellada constituie punctul de plecare al unei noi civilizații a Răsăritului,

[3] Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești, 1821-1822*, București, 1945, pp. 116-120.

[4] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXIII/11 (LIMONA 1987: 3028, BURLACU 1986: 122, n.n.).

[5] *Ibidem*, XXII/171 (LIMONA 1987: 2895, BURLACU 1986: 117, n.n.).

[6] *Ibidem*, XXII/188 (LIMONA 1987: 2913, BURLACU 1986: 118, n.n.).

[7] C.N. Velichi, *Relațiile româno-turce în perioada februarie-iulie 1866. Înființarea Comitetului Central secret bulgar de la București și legăturile acestuia cu guvernul român*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 4, pp. 843-867.

proclamația[8] face apel la „obolul văduvei și talantul bogatului”, care, reunite, să fie depuse la Banca Națională a Greciei. Proiectul inițial prevedea la stipulația nr. 2 că aceste fonduri „vor servi unei instituții militare a țării”, dar la injoncțiunea principelui Carol se corectează, în sensul că „ele vor servi unei nevoi naționale”. Cererea lui Ipsilanti ca lista de subscripție să fie inaugurată de Carol nu este acceptată. Asigurîndu-l de comunitatea de idei și sentimente, bazată pe comunitatea de suferință care există între poporul român și poporul grec, el arată că „circumstanțele actuale ne impun a ne exprima simpatiile cu cea mai mare rezervă. Relațiile cordiale care există între Înalta Poartă și guvernul meu mă obligă de a nu întreprinde ceva care ar putea altera sau ar părea că alterează aceste bune relații”[9].

Demersurile Comitetului Central al „Societății Amicilor” din Atena, prin emisarul său, Fostiropoulos, dar și prezența lui Grigore Ipsilanti la București contribuie la înființarea așa-numitei „Asociații Centrale Filantropice din Dacia” (*Κεντρικὸς Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος ἐν Δακίᾳ*). Măgulind în titulatură aspirațiile românilor spre unitate națională, asociația își camuflează sub termenul de „filantropie” propriile aspirații politice similare. La 19 decembrie 1866, aceasta își fixează statutul[10], alegîndu-și președintele în persoana principelui Constantin Grigore Suțu, iar casierul în persoana lui Th. Simonidis. Statutul prevede înființarea de comitete în diferite orașe din principate. Comitetele, precum și Asociația Centrală din București, activează în baza aceleiași proclamații semnate de Ipsilanti. Potrivit statutului, fondurile bănești colectate de comitete urmează să fie concentrate la casierul Asociației Centrale și nu vor fi folosite mai înainte de a fi atins o sumă importantă. Între cei paisprezece semnatari ai statutului figurează, alături de C. Suțu și Ipsilanti, negustorul Ioan Stamu, în a cărui arhivă s-au păstrat aceste documente. Anexată la statut se găsește proclamația lui Ipsilanti[11], întrucîtva modificată față de aceea prezentată principelui Carol.

Încă din noiembrie 1866, îndată după prima vizită a lui Fostiropoulos la București, încep a fi răspîndite în țară circulare ale Comitetului Central din Atena, apoi, în cursul anului 1867, proclamații și scrisori ale asociației din București, în care, invocîndu-se „chemarea sfîntă a patriei”, „cenușa strămoșilor care geme sub jug străin”, se face apel la „sentimentele nobile și dragostea de libertate care au caracterizat întotdeauna pe greci” și se transmit îndemnuri la înființarea de comitete și la donații în bani.

Astfel, i se scrie lui Panaioti Filitti din Ploiești, amintindu-i-se că tatăl său, Procopie, oferise cîndva o însemnată sumă de bani pentru răscumpărarea din

[8] SANIC, fondul „Casa Regală”, dosarele 71/1866, f. 11 și 58/1866, ff. 92-93.
[9] *Ibidem*, dosarul 71/1866, f. 12.
[10] *Ibidem*, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXII/243-243b (LIMONA 1987: 2947, BURLACU 1986: 120-121, n.n.).
[11] *Ibidem*, XXIII/7-7a, XXIII/9-10 (LIMONA 1987: 3024, 3026-3027, n.n.).

robie a localității Podgoreani[12]. Li se scrie lui T. Negroponte din Giurgiu, lui Nicolae Mihail și I. Hatziadis din Craiova (aceşti doi din urmă fiind de altminteri membri ai asociației, figurînd între semnatarii statutului), lui Ioan Ciolachi din Rîmnicu Vîlcea și numeroșilor epiroți răspîndiți în țară – Gh. Avasioti, Gherasim Alexandroti, Panaghi Carantine (toți din Brăila), Lazăr Siabechi din Budești, Ioan Constantinidu și G. Guva din Ciocănești, Gheorghe Mitzoni din Ulmu, Maratheas din Buciumeni, Lucopol și Steriopol din Radoveni, Teodor Ghermani, Spiru Valsamachi, T. Pantazopoulos, Demostene și Simonidis din Oltenița –, toți aceștia fiind stimulați prin indicarea sumelor subscrise de epiroții M. Xanthos, D. Polimeridis și Ioan Steriu, membri ai asociației și semnatari ai statutului.[13] De asemenea, se poartă corespondență cu Constantin Dalla din Chișinău, cu I. Ciolachi și Ștefan Casse din Bălteni[14]. Ca urmare, se înființează comitete la Ploiești, Brăila, Giurgiu și Soroca și se strîng importante donații de bani. Numai lista de subscripții din București[15] indica încă de la sfîrșitul lui ianuarie 1867 suma de 8.180 de galbeni și 20 de groși, adică 261.780 de lei, între donatori figurînd cu suma cea mai importantă – 2.000 de galbeni – însuși Ipsilanti, apoi C.Gh. Suțu cu 1.000 de galbeni, cîțiva anonimi, diferite alte persoane de naționalitate greacă, dar și filoeleni ca S. Crețulescu, D. Porfirescu, Gh. Giuvara ș.a. Sumele colectate de comitetele din provincie nu sînt consemnate nicăieri, deoarece, în excesul lor de zel, comitetele au luat legătura directă cu „Societatea Amicilor” din Atena și au expediat sumele acolo sau pe adresa mitropolitului Kerkyrei[16]. La 24 februarie 1867, Asociația Centrală din București îl informa pe Grigore Ipsilanti – care ajunsese ambasador al regelui George pe lîngă Curțile din Viena și Berlin, dar care rămîne mereu îndrumătorul asociației – despre situația fondurilor adunate, exprimîndu-și dorința ca banii colectați la București (cca 10.000 de galbeni) să-i parvină acestuia pentru cumpărarea de arme. Considera că procedeul este în concordanță cu recomandarea Comitetului Central din Atena de a se folosi ⅔ din fonduri pentru cumpărări de arme și ⅓ să fie pusă la dispoziția comitetului din Atena, prin

---

[12] *Ibidem*, XXIII/7-7a, XXIII/40, XXIII/70 (LIMONA 1987: 3024, 3056, 3089, BURLACU 1986: 124, n.n.).

[13] *Ibidem*, XXII/218, XXII/220, XXII/230, XXII/235, XXII/250 (LIMONA 1987: 2948, 2950, 2961, 2966, 2982, n.n.); XXIII/7-7a, XXIII/9-10, XXIII/39 (BURLACU 1986: 123, n.n.), XXIII/92, XXIII/156, XXIII/208, XXIII/351[1-2] (LIMONA 1987: 3024, 3026-3027, 3055, 3115, 3181, 3240, 3401-3402, n.n.); XXIV/12 (LIMONA 1987: 3443, n.n.).

[14] *Ibidem*, XXIII/37, XXIII/57, XXIII/122 (LIMONA 1987: 3053, 3078, 3148, n.n.).

[15] *Ibidem*, XXII/243-243a-b (LIMONA 1987: 2974, BURLACU 1986: 120-121, n.n.).

[16] *Ibidem*, XXIII/47, XXIII/70 (BURLACU 1986: 124, sub cota greșită XXII/70, n.n.), XXIII/83 (BURLACU 1986: 125, n.n.), XXIII/91-91a (BURLACU 1986: 126, n.n.), XXIII/108, XXIII/112, XXIII/122-123 (LIMONA 1987: 3067, 3089, 3105, 3114, 3132, 3138, 3148-3149, n.n.) .

Banca Națională a Greciei, căci comitetele din provincie trimiseseră fondurile lor direct la Atena[17].

Trebuie menționat că grecii și filoelenii din Principatele Unite erau solicitați în acest timp nu numai de „Societatea Amicilor” din Atena, ci și de alte instituții grecești, care lansau apeluri pentru multiplele nevoi ale patriei. Astfel, „Comitetul Central pentru Înființarea unei Flote Naționale”, prin Kolokotronis, Trikoupis ș.a., îi anunța pe Miron Vlastos, M. Xanthos, S. Filitti, S. Kalenderi, Ioan Stamu ș.a. din București că au fost aleși membri ai acestui comitet și îi îndemna să înființeze asociații (*Συλλόγους*) și comitete care să strîngă fonduri pentru crearea flotei grecești[18].

Trebuie de asemenea remarcat că situația economică a grecilor din principate, care în majoritate se ocupau cu arenzi de moșii, nu era în acea vreme prea înfloritoare, din cauza secetei din ultimii patru ani, dar că totuși, recurgînd uneori la împrumuturi, ei au răspuns cu generozitate la chemarea patriei.[19] Între iulie și octombrie ei colectau grîu prin donații, iar în noiembrie 1867 încărcau la Brăila un vas cu 500 de chile[20] de grîu pentru ajutorarea familiilor din Creta, Thessalia și Epir, refugiate în Grecia liberă, urmînd să mai expedieze și alte cantități[21].

În februarie 1867, asociația din București făcea presiuni asupra lui Ipsilanti, care se afla la Viena, să cumpere arme și să le expedieze la Brindisi, iar de acolo pe mare pînă la Kerkyra și Lefkada, spre a fi la îndemîna epiroților. Se argumenta că populația greacă nu poate rămîne neînarmată în mijlocul populației turcești fanatice, înarmate de guvernul otoman; că răsculații din Epir și Thessalia trebuie ajutați, spre a menține și răspîndi flacăra revoluției; că diplomația europeană se va mărgini să determine noi *hati-humaium*-uri, iar turcii se vor strădui să convingă Europa că grecii trăiesc fericiți sub puterea lor părintească, în caz că Epirul, Thessalia și Macedonia rămîn liniștite[22]. În martie, asociația din București anunța la Atena că președintele ei, C. Suțu, a comandat la Paris, în contul fondurilor adunate de asociație, un tun de oțel după o nouă invenție[23], ceea ce nu însemna un simplu gest simbolic, avînd în vedere că Grecia nu poseda în acea vreme mai mult de treizeci de tunuri[24]. În octombrie, guvernul

[17] *Ibidem*, XXII/171, XXIII/83 (LIMONA 1987: 2895, 3105, BURLACU 1986: 117, 125, n.n.).

[18] *Ibidem*, XXIII/14-14a (LIMONA 1987: 3031, n.n.).

[19] *Ibidem*, XXIII/210 (LIMONA 1987: 3242, n.n.).

[20] O *chilă*: 300-400 de ocale.

[21] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXIII/261, XXIII/335, XXIII/356 (BURLACU 1986: 127, n.n.); XXIV/9 (LIMONA 1987: 3305, 3385, 3408, 3440, n.n.).

[22] *Ibidem*, XXIII/83 (LIMONA 1987: 3105, BURLACU 1986: 125, n.n.).

[23] *Ibidem*, XXIII/107 (LIMONA 1987: 3131, n.n.).

[24] *Ibidem*, XXIII/352 (LIMONA 1987: 3403, n.n.).

grec transmitea asociației mulțumiri pentru tunul donat. Din corespondența lui C. Suțu și Ioan Stamu cu V. Nikolaidis și Ștefan Xenu, emisarii guvernului grec la Paris și Londra pentru negocieri de arme și vase de război, reiese că asociația din București i-a trimis lui Nikolaidis la Paris, cu aprobarea lui Suțu și Ipsilanti, suma de 10.500 de franci pentru cumpărarea a 600 de butoaie cu piriță, care au fost expediate la Syros. În scrisorile sale, Nikolaidis dă amănunte cu privire la achizițiile de armament din Franța și Anglia, la oferta inginerului american Ager de a trimite statului grec – contra bani și proprietăți în Grecia – brevetul unei arme perfecționate, „care bate la 1.800 de pași și lansează 40.000-50.000 de proiectile în jumătate de oră", la calitatea și prețul piritei de proveniență engleză, la contractul pentru 1.500 de butoaie de piriță care ajung pentru umplerea a 2 milioane de cartușe de pușcă etc.[25] Asociația din București îi trimitea lui Ipsilanti, de asemenea, 29.000 de franci pentru cumpărarea de armament, urmînd să-i expedieze și alte sume[26].

Prelungirea răscoalei din Creta reclama din partea statului grec sacrificii enorme. Un corespondent din Atena îl informa pe Ioan Stamu că cheltuielile pentru Creta se ridică la 1.500.000 de drahme lunar și își punea întrebarea dacă în asemenea situație mai este posibilă organizarea unor răscoale și în alte provincii[27]. Mici încercări de a urma exemplul Cretei s-au produs la Agrafa, Sykia, Lishra – dar ele au rămas, după caracterizarea unui corespondent, mai mult isprăvi ale unor cete de haiduci[28], căci populația din Epir, Thessalia și Macedonia era complet dezarmată încă după răscoalele din 1851, iar turcii țineau masate în aceste regiuni numeroase trupe. Chemarea la Atena și instruirea unor șefi de arme din aceste provincii, precum și sprijinul acordat micilor mișcări de acolo, aveau mai mult menirea de a menține „ca o iască aprinsă"[29] protestele antiotomane, prevestitoare ale revoluției. Amînarea revoluției în provinciile amintite se datorează, scria Fostiropoulos lui Ioan Stamu[30], necesității de a concentra toate mijloacele în Creta, și, totodată, faptului că fabricanții englezi de armament – sub presiunea guvernului englez, care sprijinea interesele otomane – n-au acceptat drept plată pentru armele livrate acțiuni de împrumut emise de statul grec. În aceste împrejurări, fondurile bănești colectate de asociația din București, dar și armele și munițiile cumpărate în vederea pregătirii revoluției în Epir, Thessalia și Macedonia au fost cedate luptătorilor din Creta, la cererea unor miniștri greci și a unui comitet cretan[31].

[25] *Ibidem*, XXIII/342, XXIV/21, XXIV/36, XXIV/99 (BURLACU 1986: 128, n.n.), XXIV/118[1-2] (LIMONA 1987: 3392, 3453, 3469, 3542, 3563-3564, n.n.).

[26] *Ibidem*, XXIII/356 (LIMONA 1987: 3408, BURLACU 1986: 127, n.n.).

[27] *Ibidem*, XXIII/233 (LIMONA 1987: 3278, n.n.).

[28] *Ibidem*, XXIII/75 (LIMONA 1987: 3095, n.n.).

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*, XXIII/236 (LIMONA 1987: 3281, n.n.).

[31] *Ibidem*, XXIV/125 (LIMONA 1987: 3572, BURLACU 1986: 132, n.n.).

Cu toate sacrificiile aduse în anii 1866-1868 de grecii de pretutindeni, Creta a rămas încă vreo cîteva decenii sub jug otoman. Mișcări în rîndul popoarelor balcanice, în care grecii își puseseră speranța că vor secunda răscoala din Creta, nu s-au produs, cu excepția unor încercări – și acelea neînsemnate – ale bulgarilor, astfel încît lupta cretanilor a rămas izolată. Interesele economice ale Angliei în Imperiul Otoman și rivalitățile celorlalte puteri europene pentru dominație în Balcani au făcut ca principiul naționalităților, care tindea să se realizeze în Creta, să fie nesocotit.

Amenințată cu război acasă la ea, Grecia a fost nevoită să accepte hotărîrea Conferinței de la Paris din 9 ianuarie 1869. Într-o scrisoare din 27 martie 1869, regele George al Greciei scria principelui Carol[32]:

> Pus de către reaua voință a Europei față de lupta eroică a Candiei în alternativa de a lăsa insurecția să se stingă în această insulă fără rezultat practic pentru ea, sau de a angaja contra Turciei un război care se prezenta în condiții foarte dezavantajoase pentru Grecia, n-am ezitat să accept decizia Conferinței de la Paris. Această decizie a fost grea, dar nu va fi sterilă, căci ea trebuie să aibă ca rezultat de a dovedi naționalităților creștine din Orient că Consiliul european vrea să înăbușe orice chestiune parțială care s-ar putea produce în Turcia și că, prin urmare, aceste naționalități nu-și vor putea realiza aspirațiile lor fără a fi dobîndit în prealabil forța de a le face să triumfe prin arme.

Cu acest mesaj, Ipsilanti vine la București, unde poartă tratative cu principele Carol în vederea încheierii unei alianțe care să regleze o viitoare acțiune comună pentru independența României și a provinciilor grecești de sub stăpînire turcească. Ca urmare a tratativelor, a rămas în arhiva Casei Regale proiectul unui tratat de alianță greco-română[33].

În ce privește lupta cretanilor din 1866-1868, unicul rezultat pozitiv a fost obținerea unei noi Constituții care, pe lîngă micșorarea impozitelor și scutirea de serviciu militar, instituia un dualism național și religios, reprezentat în Consiliul Suprem, precum și în cel administrativ: recunoașterea limbii grecești ca limbă oficială alături de limba turcă, numirea de judecători creștini alături de cadii, ori de consilieri creștini alături de consilieri musulmani etc.[34].

Abia după noi lupte în 1888 și 1897, Creta dobîndește autonomie și, în fine, în 1908 devine parte integrantă a Greciei, recunoscută însă ca atare juridic numai în 1913, după Pacea de la Londra.

---

[32] *Ibidem*, fondul „Casa Regală”, dosarul 25/1867, ff. 3-4.

[33] *Ibidem*, dosarele 25/1867, ff. 5-7, 13-14, 64/1867, ff. 1-9 și 57/1869.

[34] N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Istoria Imperiului Otoman), V, p. 552; *idem*, *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, pp. 339-340.

1
București, 19 decembrie 1866: Statutele Asociației Centrale Filantropice din Principatele Unite, însoțite de *Proclamația* lui Gr. Ipsilanti

ASOCIAȚIA CENTRALĂ FILANTROPICĂ DIN PRINCIPATELE UNITE, PENTRU STRÎNGEREA DE FONDURI FINANCIARE ȘI ALTE AJUTOARE PENTRU FRAȚII NOȘTRI CARE SUFERĂ ÎN RĂSĂRIT

Art. 1. Fac parte din Asociația Centrală toți cei care vor semna prezentul statut.

Art. 2. Toți membrii Asociației Centrale sînt egali, iar conducerea acesteia este exercitată de doi membri: unul ca președinte, în persoana preastrălucitului principe Constantin Gr. Suțu, al doilea în calitate de casier, în persoana lui Th. Simonidis.

Art. 3. Fiecare membru, în baza ordinului Asociației Centrale, alege sau recomandă acele persoane pe care le crede corespunzătoare pentru înființarea de comitete în diverse orașe din principate.

Art. 4. Comitetele iau legătura indirect cu Asociația Centrală și direct cu persoana care le-a înființat.

Art. 5. Asociația Centrală și comitetele din alte orașe activează în baza uneia și aceleiași proclamații.

Art. 6. Comitetele din orașe concentrează fondurile financiare la casierul Asociației Centrale.

Art. 7. Asociația Centrală nu va lua vreo măsură pentru folosirea banilor în vreun scop, dacă în prealabil suma nu va fi importantă.

Art. 8. Orice ajutor financiar, indiferent de sumă, se încasează în baza unor registre cu matcă, numerotate, datate și semnate de casier.

Art. 9. Asociația Centrală ține un registru propriu, în care înregistrează, după număr curent, numele și prenumele, suma de bani în litere și cifre.

Art. 10. Asociația Centrală posedă propria sa pecete, având la mijloc cruce, iar în exergă: „Asociația Centrală Filantropică 1866, Dacia”.

Prezentul statut, după ce a fost citit de toți membrii și a fost acceptat, a fost semnat de fiecare cu propria sa mînă.

1866 decembrie 19, București.

Semnături:	C. Suțu	I. Steriu
	Ipsilanti	Th. Simonidis
	I. Stamu	G. Catelouzos
	Hristodul Butatis	C. Zamanis
	M. Xanthos	A. Dimitriadis
	Ioanis Sclivanitis	Nicolas Mihail
	D. Polimeridis	I. Hatziadis

Filantropia și-a înscris în inimi întregul univers ca patrie, încă din vremea în care Mîntuitorul nostru a proclamat prin ucenicii săi, inspirați de Dumnezeu, frăția universală, zicînd: nu mai este iudeu, nici elen, nu mai

este rob, nici liber, nu mai este bărbat, nici femeie, ci cu toții sîntem frați încă din vremea cînd am început a pronunța aceste cuvinte de aur și cînd a fost înfăptuită epopeea divină.

Astăzi, frații noștri eleni creștini umblă goi și tremură, sînt nemîncați și fără cămin – toți victime ale relelor războiului –, au nevoie de hrană pentru a exista și de îmbrăcăminte pentru a se încălzi.

Convinși fiind că sîntem în asentimentul tuturor, am hotărît să devenim interpreții sentimentelor oricărei inimi mișcate de suferințele fraților noștri, oricărui suflet care suferă pentru nenorocirile altora.

FRAȚILOR!

Prin concentrarea la un loc a numeroase sume mici rezultă o sumă mare, care nu numai că va depăși cu mult sacrificiile izolate, dar va putea de asemenea servi în modul cel mai eficace gîndul fiecăruia.

Așadar, este nevoie astăzi să acționăm cu toții: cel care are mult va da mai mult, iar cel care are puțin va da mai puțin.

Obolul văduvei și talantul bogatului vor avea aceeași greutate pe altarul Patriei.

Tatăl Ceresc, cunoscînd ce face și ce poate fiecare, îl va răsplăti cu dreptate.

Dar este nevoie să ne grăbim cu toții, este nevoie ca toate ofrandele să fie concentrate într-una singură.

FRAȚILOR!

Să ne unim cu toții într-un cuget și Dumnezeul nostru, al tuturor, ne va acorda protecția și mărinimia sa atît nouă, cît și Elladei.

Ipsilanti București, 19 decembrie 1866

Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXII/243, copie, lb. greacă.

2

1866,

Variantă a *Apelului* lui Ipsilanti,

comunicat de principele Brîncoveanu lui Edler, consulul Austriei la București

FRAȚILOR

Grecia, care pentru toți grecii este căminul naționalității lor și unicul refugiu pentru libertățile lor, a fost considerată, pe drept cuvînt, de către străini ca un punct de plecare a noii civilizații a Răsăritului, iar de către greci drept patria morală, la al cărei piept au fost reîncălzite, reanimate și conservate aspirațiile lor cele mai arzătoare. De aceea, grecii i-au adus drept ofrande de pretutindeni, ca unui templu, prisosurile economiilor lor pentru diversele nevoi, pe care unele circumstanțe le făceau să fie cele mai urgente.

Astăzi, această patrie morală, care a apreciat întreaga generozitate a grecilor faţă de ea, avînd o singură nevoie, mai mare ca oricînd, cere de la toţi grecii ajutor şi sacrificii mai mari.

Din sume chiar mici, reunite la un loc, rezultă o sumă mare, care nu numai că va depăşi cu mult sacrificiile izolate, dar va putea de asemenea servi în modul cel mai eficace gîndul fiecăruia. Obolul văduvei, ca şi talantul bogatului, vor avea acelaşi merit pe altarul patriei, iar Atotputernicul, cunoscînd ce a făcut fiecare, îl va răsplăti în justiţia sa divină. E nevoie însă ca toţi să se grăbească, iar ofrandele toate să fie concentrate într-una singură.

Pentru ca fiecare să poată face ofranda sa cu convingere, se stipulează:

1) ca fondurile reunite să fie depuse la Banca Naţională a Greciei;

2) ca ele să fie folosite în profitul nevoii naţionale;

3) că nu se va începe folosirea lor decît atunci cînd ele vor fi produs capitalul necesar acestui scop.

Fraţilor,

Să ne unim cu toţii într-un cuget pentru Grecia şi Dumnezeu, care o protejează, se va arăta infinit în grandoarea şi sprijinul său.

Ipsilanti

Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, fondul „Casa Regală”, dosarul 58/1866, pp. 92-93, copie, lb. franceză.

3

Listă de subscripţii

SUBSCRIPŢII FILANTROPICE DE AJUTOARE
PENTRU CONAŢIONALII AFLAŢI ÎN SUFERINŢĂ

	galbeni	lei
C.Gh. Suţu	1.000	32.000
Ipsilanti	2.000	64.000
Un anonim, prin Ipsilanti	84 şi 12 gr.	2.700
O doamnă anonimă, prin Ipsilanti	150	4.800
M. Xanthos	600	19.200
D. Polimeridis	600	12.800
Ioan Sklivanitis	200	6.400
I. Stamu	200	6.400
C. Pegas, prin Stamu	100	3.200
Gh. Katelouzos	150	4.800
Th. Simonidis	100	3.200
C. Zamanis	50	1.600
Un anonim	1.000	32.000
I. Sterghiu	300	9.600
A. Dimitriadis	150	4.800
Hristodoulos Butatis	60	1.920

Evf. Ghermani	400	12.800
Grig.C. Suțu	200	6.400
S. Crețulescu	100	3.200
H.H.	100	3.200
Frații Panaiotu	100	3.200
Gh. Giuvara	25	800
D. Porfirescu	20	640
Ion Dallis	200	6.400
Evth. Hristou	60	1.920
Zitzeos	60	1.920
Em. Triandafillou	50	1.600
Evloghios Simopetritis	100	3.200
Ant. E. Touriklianou	31¼	1.000
D. Maratheas	100	3.200
Gh. Makrakis	20	640
Anonim A.F., prin Gh. Katelouzos	20	640
Gh. Rosetis, prin Gh. Katelouzos	25	800
C.Z. Pantazis	25	800

Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XXII/243a, copie, lb. greacă.

4

Atena, 29 octombrie 1866

Scrisoarea Comitetului Central al „Societății Amicilor” din Atena către Constantin Fostiropoulos,
căruia îi încredințează sarcina de a se deplasa în Țara Românească
pentru înființarea de comitete care să sprijine revoluția

COMITETUL CENTRAL AL SOCIETĂȚII AMICILOR
CĂTRE DOMNUL CONSTANTIN FOSTIROPOULOS

Cunoscînd bine patriotismul și zelul dumneavoastră pentru binele obștesc, am considerat că este necesar să vă rugăm a vă deplasa în Țara Românească, unde să activați în conformitate cu îndrumările date prin prezenta.

În principalele orașe ale Țării Românești veți avea grijă să se înființeze comitete, nu cu prea mulți membri, din care să facă parte persoane de cea mai bună reputație, din diverse clase și diverse culori (sectoare) ale capitalei sau ale orașelor din provincie, dacă și acestea sunt împărțite pe culori (sectoare), astfel încît prin înțelegerea și concursul tuturor să se poată spera din partea comitetelor o activitate intensă și eficace.

Scopul principal al înființării acestor comitete, care vor purta corespondență direct cu Comitetul Central de aici și vor primi îndrumările necesare, va fi strîngerea de ajutoare bănești și de altă natură pentru pregătirea și sprijinirea revoluției ce se intenționează în Epir, Thessalia,

Macedonia și alte regiuni ale Turciei din partea locuitorilor acestor provincii.

Din ajutoarele bănești care vor fi primite de fiecare dată cu chitanțe înmînate de comitet, ⅔ vor fi la dispoziția aprovizionării pregătirilor de război, în conformitate cu circulara noastră, iar ⅓ va rămîne disponibilă, comunicîndu-se Comitetului Central, afară de cazul în care comitetele locale vor prefera să expedieze această treime Comitetului Central de aici, prin Banca Națională, la dispoziția domnilor Leon Melas, Gheorghe Vasiliu și Dim. St. Mavrocordat.

Fiind convinși de capacitatea dumneavoastră de acțiune, nu ne îndoim că veți face tot ce depinde de dumneavoastră pentru reușita scopului misiunii dumneavoastră și că ne veți comunica în curînd rezultatele plăcute ale acțiunii dumneavoastră.

Atena, 29 octombrie 1866

L.S. cu legenda:

„În Unire stă puterea"

Comitetul Central

H.H. Petrou
S. Milios
Artemios N. Mihu
G.K. Tissamenos
G.A. Vasiliu
A. Rangabis
K. Rosetis

Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", XXII/171, original, lb. greacă.

11. Răscoala din Mețova în anul 1854. Mărturie documentară[*]

Războiul care a izbucnit în octombrie 1853 între Rusia și Turcia a trezit în inimile grecilor speranța că a sosit ceasul eliberării provinciilor ce mai gemeau încă sub dominația otomană, precum și speranța în unirea acestora cu regatul Greciei. Răscoalele care au avut loc în Epir și Thessalia la începutul anului 1854 erau urmărite cu mare interes și simpatie în Principatele Române, și ele, la rândul lor, înflăcărate de aceeași dorință de a înlătura vasalitatea turcească.

Presa română[1] a epocii redă proclamația din 25 ianuarie 1854, lansată la Radovici (Radovizi), aproape de Arta – unde a izbucnit răscoala – și pe care au semnat-o comandanții N. Boceari, N. Torvas și L. Kutolikos. De asemenea, aceeași presă redă și proclamația din 4 februarie, pe care au lansat-o Th. Griva și Karaiskakis fiul. Presa română îi informează pe cititorii săi cu privire la manifestațiile studenților de la Atena în fața palatului regal și a ambasadei turcești, cu prilejul plecării detașamentelor de voluntari din Atena, Patras, Kefallonia, Kerkyra și din alte localități pentru a da ajutor fraților răsculați, despre plecarea spontană în război a unor veterani vestiți pentru faptele lor de vitejie (ca cele ale lui Th. Griva), care s-au pus în fruntea detașamentelor amintite, precum și despre faptele de vitejie ale unor militari din armata oficială (ca cele ale lui Geavela). Ziarele românești descriau desfășurarea răscoalei și primele succese, transmiteau știri din centrele grecești și redau articole din presa ateniană, cu scopul de a scoate în evidență cauzele „celui de-al doilea război al grecilor pentru credință și libertate”. În publicațiile respective erau menționate înăsprirea oprimării și stoarcerea banilor la care era supusă populația grecească de către autoritățile turcești în urma intervenției țarului Nicolae pe lângă Poartă în interesul creștinilor. Un corespondent de la Salonic relatează că episcopul de

---

[*] Dumitru Limona, *Ἡ ἐξέργεσις τοῦ Μετσόβου τό ἔτος 1854. Μαρτυρία ἐγγράφων* (*Răscoala din Mețova, 1854. Mărturie documentară*, manuscrisul LD 9: 126-127, incomplet), în „Ἠπειρωτική Ἑστία”, Ioannina, XXII (1973), nr. 249-250-251 (ianuarie-februarie-martie), pp. 54-66 (LIMONA 1973b). Textul în limba română reprezintă revizuirea traducerii parțiale realizate de D. Limona și continuarea traducerii, cu substanțiale note și comentarii, mai ales în secțiunea documentului reprodus *infra*, prevăzut în studiul publicat cu doar patru note de subsol (n.n.).

[1] „Gazeta de Moldova”, Iași, 8 martie 1854, supliment la nr. 18, pp. 8-9; „Telegraful Român”, Sibiu, 1854, pp. 55-57, 59-64, 68-69, 71, 82-88, 90-91, 93-95, 99, 128, 130-131, 133-136, 142-144, 146, 152, 165, 170, 176, 180, 184, 188, 200, 232.

acolo i-a chemat pe bătrânii din comunitatea sa, cerându-le să-i aducă 200.000 de groși de la membrii comunității, pe care să-i pună la dispoziția sultanului:

> Bătrînii comunității l-au ascultat cu sânge rece pe episcop, după care s-au îndepărtat, spunând că mai întâi trebuie să reflecteze. Lucrul acesta s-a întâmplat la orele nouă dimineața. La orele două după-amiază au năvălit în episcopie douăzeci de tineri greci înarmați cu cuțite, care au început să ocărască pe episcop și guvernul turc. Episcopul îi acuză, dar o mulțime de lume se concentrase la intrarea în episcopie. Pașa a trimis imediat o patrulă care, cu baionetele întinse, a curățat drumurile de oameni. Pe la orele șase după-amiază au sosit bătrânii comunității la timp și și-au luat obligația ca, în termen de paisprezece zile, să depună suma de 200.000 de groși.[2]

Asemenea incidente au avut loc, desigur, și în alte regiuni, dat fiind că același ziar românesc, publicând pe aceeași temă articolul „Panellinion”, scria: „Deoarece nimeni nu poate să-i sature pe încasatorii de biruri, locuitorii din Radovici au înființat cete și s-au opus acestora cu forța armelor. Și astfel a izbucnit răscoala”[3].

Dar, mai mult, știrile ziarelor au fost considerate de către unii sărace, anemice și poate nu întotdeauna autentice. Epiroții din Principatele Române – al căror număr nu era mic –, socotind problema răsculaților drept propria lor problemă, nu doreau pur și simplu să afle „cauzele” răscoalei, întrucît pentru ei, care se rupseseră de pământul strămoșesc, acceptând o nouă patrie mai puțin îngrădită de stăpânirea otomană, răscoala era destul de justificată. Aceștia doreau, mai presus de toate, să cunoască cum s-a desfășurat și cum a fost înăbușită răscoala, și să le afle din gura celor care participaseră la ea.

La îndeplinirea acestei dorințe contribuie scrisoarea – pe care o redăm aici – unui locuitor din Mețova către cumnatul său, Ioan Stamu, unul dintre negustorii de vază ai Bucureștilor secolului trecut, originar din Mețova și stabilit la București în anul 1820. Corespondența lui I. Stamu, care se întinde pe o perioadă de peste cincizeci de ani, se păstrează la Arhivele Statului din București, constituind fondul „Ioan Stamu”. Acest fond arhivistic, format grație deselor contacte ale lui I. Stamu cu patria sa natală, este extrem de valoros ca sursă de cunoaștere nu numai a istoriei relațiilor româno-grecești, ci și a istoriei locale a Epirului.

Corespondentul D. Geoanopol aparținea, după cum reiese din scrisoarea amintită, acelei pături sociale îmbogățite prin comerț și exploatarea moșiilor, care, din punct de vedere politic, își declara deschis simpatia față de Anglia[4]. D. Geoanopol aprecia pagubele provocate din cauza răscoalei la peste 100.000 de

[2] „Telegraful Român”, Sibiu, 13 februarie 1854, p. 52.
[3] *Ibidem*, 24 februarie 1854, p. 61.
[4] Nicolae Iorga, *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, București, C. Sfetea, 1914, p. 296.

groși, se plângea de afectarea intereselor sale din Mețova și din satele vecine (Ianina, Arta și Thessalia), iar pe durata răscoalei invocase protecția consulului britanic la Ianina, fapt ce a atras împotriva sa ura răsculaților.

La 11 februarie 1854 – comunică D. Geoanopol – au sosit scrisori ale lui Th. Griva către persoanele de vază din Mețova, mai ales către Geapopol, Geanaca, D. Miliotu, precum și către toți membrii comunității, prin care cerea de la aceștia să se înarmeze și să-i atace pe turci. Unii, ca Geapopol și Cafegiii, erau gata să accepte fără întârziere apelul. Alții însă au exprimat anumite ezitări. Pentru că – chiar dacă presa greacă încercase să-i convingă pe cititorii săi că „Nu este adevărat că grecii care trăiesc în afara frontierelor Greciei libere nu au bani, nici arme, nici soldați, nici generali. Finanțatorii lor sunt grecii din Moscova, din Odessa, Galați, Viena, Triest, Marsilia, Londra și din multe alte orașe comerciale”[5] –, în realitate, Th. Griva, în anunțul lui de pe 4 februarie[6], era foarte aproape de adevăr: „Suntem puternici prin curajul nostru”, însă „mai presus de toate ducem lipsă de muniții”[*]. Dat fiind că pomenitele „orașe comerciale” erau destul de îndepărtate și aproape toate implicate în vreun fel în războiul ruso-turc, alte mijloace decât acelea ale comunității și ale membrilor săi înstăriți nu existau.

Astfel, Cafegiii pretindeau sub amenințarea morții de la corespondentul nostru, D. Geoanopol, precum și de la G. Gima, contribuții cu subsidii prin două ordine de plată. După cum este cunoscut din numeroasele înscrisuri, epitropilor școlilor și bisericilor din Mețova li se stabilise să administreze dobânzile daniilor și ale ajutoarelor către orfani și săraci, pe care le depuneau la trezoreriile publice marii evergheți, cei socotiți de vază în rândurile negustorilor mețoviți risipiți prin diferite centre comerciale ale Europei de Sud-Est și Centrale. Încasarea dobânzilor se făcea în trate, care erau comercializate și uneori încasate anticipat. În acest fel, cele două trate, care reprezentau valoarea de creditare a comunității din Mețova, au fost vrând-nevrând sacrificate.

Pe 18 martie, ajungând în comunitate cu patru sute de oameni de-ai săi, Th. Griva a redactat liste în baza cărora până pe 24 martie urma să fie strânsă suma de 200.000 de groși, însă nu s-au putut strânge decât 160.000 de groși, și aceia „în grabă”. Celălalt corespondent al lui Stamu, G. Gima, descrie acest eveniment în mod diferit: „În Mețova au intrat patru sute de clefți cu Griva drept comandant și au strâns laolaltă cam douăzeci de persoane dintre cei mai buni gospodari, de la care au luat 200.000 de groși”.[7] De la el însuși au cerut 10.000 de groși, însă, deoarece nu dispunea de suma cerută, „dat fiind că a cheltuit

[5] „Gazeta de Moldova”, Iași, 1854, pp. 9-10.

[6] „Telegraful Român”, Sibiu, 24 februarie 1854, p. 64.

[*] Traducerea realizată de D. Limona se încheie cu acest cuvânt (n.n.).

[7] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XIII/54 (LIMONA 1983: 3586, n.n.).

foarte mult pentru moșie", a dat doar 4.500 de groși, completând suma cu o cruce de diamant, un orologiu, o pereche de cercei și un inel, „salvându-și în acest mod propria-i viață".

Rezervele unora erau dictate, desigur, și de cunoașterea tendințelor politice ale Angliei și Franței în Balcani, care la 12 martie 1854 au condus la semnarea tratatului de alianță cu Turcia, în scopul cooperării cu aceasta în vederea protejării teritoriilor otomane din Europa și Asia.

Reacția guvernatorilor turci din Mețova în fața dispozițiilor războinice ale mețoviților a fost la început fuga. „Mudurul"[8] și aga de Derven s-au grăbit să se refugieze la Grevena, dat fiind că drumurile către Ianina, unde se afla reședința administrației teritoriale, erau închise și sub controlul răsculaților. Cu „masbati"[9] care a fost adresat de acolo, autoritățile turcești au primit poruncă de la Ianina să înainteze cu întăriri înarmate din Dobra și să atace Milia, Mețova și alte sate și comunități. Trupele turcești sub conducerea lui Mehmet aga, ajutate de către arvaniții cu Orhan Bei Kiafcegean drept căpetenie și însoțite de mitropolitul Agapios al Grevenei, au înaintat până la Krania.

Ulterior, corespondentul nostru, D. Geoanopol, a intrat în contact cu consulul britanic din Ianina, precum și cu Mehmet aga din Krania, din dorința ca, la intervenția consulului, efectivele armate ale lui Mehmet aga să izbăvească Mețova de nimicire. La promisiunea protejării supușilor otomani obedienți, comunitatea a făcut două rapoarte, unul către consul și al doilea către Musir pașa și Besim pașa din Ianina, prin care și-a exprimat devotamentul și supunerea față de autoritățile oficiale. Prin urmare, generalul Abdi pașa i-a ordonat lui Mehmet aga să întoarcă dinspre Mețova mersul trupelor sale. Însă nu întreaga comunitate s-a împăcat cu aceste soluții de scăpare ale lui Geoanopol. Cei care credeau în avantajul luptei lor și în sorții izbânzii nu înțelegeau să-l considere altceva decât un trădător și și-au îndreptat întreaga ură împotriva lui și a familiei sale.

Totuși, dat fiind că nu era timp pentru „socoteli", partizanii răscoalei, cu Geapopol drept căpetenie, s-au îndreptat spre Vigla, unde și-au și ocupat posturile. Cu ajutorul corșovițenilor și al derveniștenilor, aceștia au reușit să-i oprească pe albanezi, care înaintau spre Mețova. În același timp, l-au chemat pe Th. Griva, care se afla la Fortosi. Pe 18 martie, acesta s-a înfățișat la Mețova cu cetele sale. Th. Griva a pus imediat sub strictă pază douăzeci și șase de bărbați (enumerați și în cuprinsul documentului nostru ilustrativ), considerați agenți ai turcilor. Când D. Geoanopol a invocat relațiile lui cu consulul britanic și protecția Angliei, a primit de la Th. Griva următorul răspuns: „Sabia mea este

[8] „Mudur": guvernator, comandant, administrator (< tc. müdir/müdür, KOUKKIDI 1959: s.v. „μουντίρης", n.n.).

[9] Raport, expunere, dare de seamă (< tc. mazbata, LIMONA 1983: Glosar, s.v. „maspata", n.n.).

deja alianța și protecția Angliei”. Și a cerut de la Geoanopol o anchetă, pe care însă nu a mai reușit în cele din urmă să o obțină.

Th. Griva urma acum să pregătească confruntarea cu trupele turcești care se apropiau de Mețova. Cu ajutorul cantaragiilor din Mețova și al doctorului Mihail Palmuți, se depun eforturi impresionante pentru turnarea tunurilor din 50 de ocale adunate de prin gospodării și din „tuciul” de aramă al clopotului Bisericii Sfintei Paraschiva. În timp ce Geoanopol, căpitanul de artilerie Mitzi Kokkalis și o parte din însoțitorii lui Griva înfruntau trupele otomane ale lui Derviș pașa, iar Cafegiii trupele lui Husim pașa, Th. Griva, Kikelis, Ilias și Petru Hormovitu pregăteau rezistența în locuințele din orașul Mețova. Populația – câți nu fugiseră în locurile învecinate, Haliki și Gudovasda –, în jur de 5.000 de suflete, s-a refugiat în Biserica Sfintei Paraschiva. Armatele turcești sub comanda lui Abdi pașa și cele albaneze sub aceea a lui Husein pașa din Berat, a lui Mahmud Bei din Avlona, a lui Muharem Behlul, Carafil Bei ș.a., au ajuns la Mețova pe 25 martie. Lupta cu răsculații a durat întreaga zi. Abia către orele două din noapte a încetat bombardamentul, când Griva, Geapopol, Kikelis și Hormovitu cu cetele lor s-au retras în Thessalia. Refugiindu-se din nou la consulul britanic, care însoțea armata turcească, D. Geoanopol a stârnit compasiunea lui Abdi pașa și a adus salvarea vieții celor care se refugiaseră în biserică.

Bilanțul acestei inegale confruntări de forțe a fost: circa 40 de morți din rândul populației din Mețova, 44 de arestați dintre locuitorii din Mețova și din satele vecine – Anilion, Malacaș, Milia și Cuțufliani –, 222 incendieri de case și nenumărate jafuri de bunuri mișcătoare, astfel încât destui dintre locuitori au rămas „fără o a doua cămașă de schimb, ori chiar fără lingură”[10], și, în sfârșit, inevitabila amărăciune a trăirilor care izvorăște în mod obișnuit din marile dezastre în masă, izbucnirea nenorocirilor personale, incriminările reciproce și căutarea țapilor ispășitori.

Astfel, Geoanopol îi imputa lui Nicolae Geanaca arestările la care au recurs autoritățile turcești în comunitate, precum și acuzele lansate după răscoală la Ianina împotriva persoanei sale, cum că s-ar fi socotit printre răsculați și că ar fi jucat rolul de spion în favoarea Greciei libere. N. Geanaca deținea, după cum se pare, o poziție oficială ca reprezentant al comunității din Mețova în fața guvernatorului turc de la Ianina, având în vedere că, imediat după reprimarea răscoalei, a încercat prin mijloace diplomatice să negocieze cu autoritățile turcești din Mețova și mai apoi cu cele din Constantinopol acordarea iertării pentru întreaga comunitate și probabil asigurarea veniturilor pentru refacerea comunității. Geanaca însă se afla într-un vechi conflict cu epitropii școlii și bisericii, care urmăreau să dea banilor trezoreriei o altă destinație (adică să plătească sumele întârziate pentru haraci) decât aceea pe care o prevăzuseră

[10] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XIII/64 (LIMONA 1983: 3596, n.n.).

donatorii, lucru pe care Geanaca, în calitate de epitrop, nu îl admitea[11]. În vreme ce Geanaca făcea demersuri la autoritățile turcești pentru îmbunătățirea destinelor comunității din Mețova[*], D. Geoanopol se străduia la consulul britanic pentru eliberarea din închisoare a compatrioților săi și a acestor Cafegii, care stătuseră în fruntea răscoalei și mai cu seamă îl amenințaseră cu moartea ca să-i smulgă cele două trate. Căci, aparte de micile diferende care îi dezbinau pe unii de alții, dincolo de orientarea politică a unuia ori a celuilalt către Turcia, Anglia sau Rusia, și dincolo de faptul că unii se lăsau purtați de romantism, în timp ce alții păstrau o atitudine mai realistă, adaptată la conjunctura politică internațională, ambii au găsit, datorită nenorocirii comune, fundamentala solidaritate care-i reunește pe conaționali.

Obstacolele pe care le-a întâmpinat flota franceză în aprovizionarea răsculaților cu armament, embargoul pe care Anglia și Franța l-au declarat în Grecia, debarcarea la Pireu a armatelor engleze și franceze l-au constrâns pe regele Greciei să declare neutralitatea față de conflagrația ruso-turcă și au pus capăt, în mai 1854, tentativei Epirului și Thessaliei de a exploata conflagrația în discuție în vederea împlinirii năzuințelor legitime de eliberare și unitate națională.

Scrisoarea lui Dim. Geoanopol către frații Stamu

Preacinstiții și respectabilii mei unchi, domnilor Ioan și Vasile Stamu

La Ianina, iunie 25[1] 1854

Pe 26 aprilie[2] și 8 mai v-am scris prin intermediul dlui Chiriac Vardaca din Triest, nu mă îndoiesc de primirea ‹scrisori›lor. Pe 30 mai dl Spiridon Boveretu mi-a prezentat cinstita scrisoare[3] a dumneavoastră de pe 8 mai, și am citit pe loc unde ne găseam că ați

---

[11] *Ibidem*, V/72, V/80, V/92 (LIMONA 1983: 1112, 1122, 1135, n.n.).

[*] Pentru ilustrarea rolului lui Geanaca (în document: ‹ὁ› Τζανάκας) în comunitatea mețovită și pentru o mini-frescă a acestei comunități aromâne cf. resursa documentară asociată (care include arhive datate încă din secolul al XVII-lea) a Muzeului Etnografic Geanaca (Λαογραφικό Μουσείο Τσανάκα) din Metsovo, găzduit de conacul de piatră al familiei Veneti și deschis recent (în iunie 2014).

[1] În LIMONA 1973b: „1) Data lipsește cu desăvârșire, nu apare trecută” (n.ed.); documentul cu cota XIII/68 din fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” este regestat în LIMONA 1983: 3599 și datat în luna iunie s.d.; mențiunea de pe fila 4v. atestă că epistola a fost expediată în ziua de 25 iunie (n.n.).

[2] V. LIMONA 1983: 3588, documentul cu cota XIII/56 (n.n.).

[3] În LIMONA 1973b: „2) La cuvintele pe care vrea să le sublinieze în mod special pune majusculă pe litera inițială. Greșelile ortografice ale textului au fost foarte puține; le-am corectat pe cât posibil; corespondentul nu întrebuințează peste tot virgule, ori inițiale majuscule după punctele finale, precum și la numele proprii, le-am pus noi.” (n.ed.); ținând însă cont că majusculele și punctuația sunt cel mai adesea aleatorii

aflat în mod diferit de la diverși cele ce se petrec la Mețova, și despre salvarea sufletelor. Ca să satisfac curiozitatea dumneavoastră, aveți de la bun început istorisirea în rezumat.

Cam pe 11 februarie au sosit de la Pesta – cale de două zile distanță de Mețova – scrisorile lui Th. Griva către Geapopol și către Geanaca (care lipsea, fiind la Ianina), și către Dimitrie Miliotu, ca fruntași, se înțelege, și către întreaga comunitate, prin care îi chema să se înarmeze și să-i atace pe turci.

Mudurul și aga de Derven, luând cunoștință de ele și temându-se de urmări, s-au retras, primul pe 13 februarie, iar al doilea pe 14, la Grevena, deoarece drumurile spre Ianina erau închise. Ajungând la Grevena, au raportat că la Mețova s-a făcut răsturnarea orânduielilor. Mudurul Grevenei și consilierii, după ce au redactat un „maspatan”[4] și l-au sigilat, l-au expediat la Ianina prin Kiorcea (Koritsa, n.ed.), la care au primit răspuns că, atunci când vor fi bine informați despre răsturnarea orânduielilor în comunitatea din Mețova, să asalteze și să atace Milia și Mețova și celelalte sate. Și totodată au fost direcționate către Dibra dispoziții să meargă și într-acolo armate ca să distrugă zonele revoluționare și, jefuindu-i pe revoluționari, să avanseze în Mețova, și să pârjolească Mețova.

Înarmându-se, Cafegiii au cerut de la comunitate două ordine de subscripție din subscripțiile cu numărul 857 și 858, care fuseseră făcute în numele lui Geanaca pentru „imtatien”[5], și, deoarece ordinele nu fuseseră vândute, îi fuseseră date lui G. Gima cu bună-credință, iar pe urmă i-au fost cerute înapoi lui Gima, și, după cum am aflat, în mod violent. Și degrabă și-au scos săbiile în Piața Platanului ca să-i înspăimânte pe cei simpli, amenințând că dacă la asfințit nu le vor fi date se vor petrece două crime. Vrând-nevrând le-au fost date aceste ordine și astfel le-a fost potolită această mânie. Iar comunitatea, rămasă în anarhie, continua să se înarmeze și să vocifereze declarându-și libertatea.

În același timp, la Krania s-au strâns armatele de la Grevena, avându-l drept comandant pe Mehmet aga, iar albanezii pe Orhan Bei Kiafcegean[6], și era și Sfințitul Agapios al Grevenei. Întrucât se vedea clar că aduceau nenorocirea, am discutat îndeajuns și m-am gândit să le scriu lui Mehmet aga, sfințitului Grevenei și lui Orhan Bei să rămână ei și armatele lor la Krania, deoarece comunitatea va scrie la Ianina. Și am expediat ‹scrisoarea› (la Krania, n.ed.). Și așa au rămas. Pe 12 martie, chiar în timpul zilei, am primit scrisorile oficiale ale preastrălucitului domn Th. Damaskinos – proconsulul britanic în Epir și Albania, cu sediul la Ianina –, pe care când le-am terminat ‹de citit› le-am prezentat comunității, întrucât priveau protecția supușilor otomani care mențineau ordinea etc. Ca urmare a acestora, luând două rapoarte din partea comunității

(particularitate recurentă în documentele grecești din arhivele comerciale), în traducere am nivelat devierile cacografice care se pretează redării fidele în transcriere (n.n.).

[4] Dare de seamă, raport (LIMONA 1983: Glosar, s.v., n.n.).

[5] În LIMONA 1973b cuvântul este greșit transcris „ἰμνατιὲν” și semnalat cu nota editorului: „3) Cuvintele încadrate între paranteze pătrate sunt indescifrabile și îndoielnice.”; pentru descifrare v. SĂNDULESCU 1973: s.v. „ἰμτάτι” < tc. imdad: ajutor, trupe auxiliare (n.n.).

[6] Supranumele indică proveniența din Kiafa, așezare fortificată și pisc al munților Suli, în apropiere de Ianina și Trikala (despre istoricul așezării v. CARAGIANI 1929: 19); lecțiunile „Μιαφτζέτζαν” (din articol) și „Κιαφεζέζα” (din transcrierea documentului publicat) sunt eronate: lecțiunea corectă este „Κιαφτζέτζαν” (n.n.).

– unul către consulat, altul către preaînălțatul Musir Pașa Besim Pașa –, prin care comunitatea își adeverea docilitatea și supunerea față de suveranul ei legitim, le-am expediat. Iar preastrălucitul domn Damaskinos, binevoitor și mișcat de omenie, nu a întârziat să-mi trimită drept răspuns comunicarea ambelor onorate consulate de aici ale Angliei și Franței, însoțită de cele două înalte porunci de la preaînălțatul Musir Pașa și de la generalul Abdi Pașa, toate fiindu-mi predate cam pe 16 martie. Pe aceea a primului am transmis-o comunității, iar pe a celui de-al doilea am trimis-o lui Mehmet aga, lui Orhan Bei și mudurului Grevenei, întrucât prevedea ca armatele să rămână acolo unde se aflau. Însă la prezentarea acestor înscrisuri oficiale făcută de mine, făptașii s-au precipitat cu supărare și mânie ca să mă omoare și pe mine și pe toată familia mea, împușcând după noi și amenințând și familiile gospodarilor.

Dar după puțin, zorindu-se îndârjit, Geapopol și adepții lui, împreună cu douăzeci și cinci de corșovițeni, au plecat și au ocupat zona Vigla, în fața celor Trei Hanuri. După ce i-au chemat pe toți derveniștenii, cam pe 16 martie i-au împiedicat pe albanezii ce se îndreptau spre Mețova, având-ul comandant pe Carafil Bei, care, chiar dacă nu se temea de Geapopol și de partizanii lui și înainta spre Mețova, nu voia să întâmpine nicio dificultate ori împotrivire din partea mețoviților, și voia să ocupe acest loc. Ca atare, nu voia să admită ca Mețova să îndure asemenea jafuri, pârjoluri și alte nenorociri.

Așa că imediat făptașii s-au grăbit să-l aducă la Mețova pe Griva, care, aflat la Fortosi, la 16 ore distanță de Mețova, venind pe 18 martie cu circa 400 de partizani de-ai lui, în toată ziua ne-a pomenit pe mine ca întovărășit cu consulatul englez, iar pe domnii D. Miliotu, Gheorghe Iatropol, Hristodul Capeti, Costa Dulici, G. Gima, Avieru St. Gica, Diamandi H. Thanasi, G. Cutaveli, Nicolae Averof, Avgheri Nicu Papa, Mihali Luca, Filip Papasi, Dim. Papafiliu, Toli Gușu Caili, Mitru Pruni, G. Taia, Agoru Pashu, Dimitrie Nica, miliotul Nicolae Piscu, Dimitrie Papahristu, Ianni Mitru Geanaca, Dimitr. F. Gima, G. Bota și Constantin Veneti și Dimitrie Thodor ca turcofili, și ne-a reținut sub aspră și strașnică pază înarmată. Făptașii și prietenii mei m-au susținut ca fruntaș al lor și oponent. Și după ce am fost scăpat de împușcare, mă amenința al doilea pericol. Așadar, pus într-o asemenea situație periculoasă, m-am adresat lui Griva cum că, aflându-mă sub protecția Marii Britanii, nu se cuvine să îndur din partea lui în vreun fel. Însă el, distant, mi-a răspuns că tocmai alianța și protecția Angliei sunt necazul meu. În ziua următoare, făcându-se de către Griva și părtașii lui lista pentru suma de 200.000 de groși, a strâns în grabă din aceștia aproximativ 160.000 până miercuri, 23 martie, iar pe 24 l-a solicitat pentru bani și pe dl D. Gadelu, însă el nu a dat niciun obol și l-a trimis îndărăt. Nu au omis însă în general Griva și adepții lui să pricinuiască diverse neajunsuri casei noastre. Familiile noastre se îndepărtaseră de case, aflându-se la casele de jos, pentru orice eventualitate.

În timp ce se întâmplau astea, Mihail Palmuți, medic, supus elen, locuitor din Mețova, asumându-și răspunderea de a construi tunuri, mulțumit doar să aibă bunăvoința lui Griva, de la care primind încuviințarea, a ridicat după bunul plac din casele noastre până în 50 de ocale de aramă și tuciul[7] clopotului Sfintei Paraschiva. I-au solicitat pe cantaragiii din Mețova ca să toarne tunuri, și când unul a fost turnat a dat greș. Astfel

[7] În LIMONA 1973b cuvântul este transcris greșit „τίντζι” (*pro* „τούτζι” < tc. tuç: bronz), cu nota editorului: „4) Limba clopotului înseamnă oare, ori poate acoperișul clopotului?” (n.n.).

petrecându-se acestea, Griva a anunțat decapitarea mea pentru 25 martie. Al treilea pericol.

La Ianina, Geanacheii Chiriac și Nicolae, ca rezerviști de bună seamă, îi susțineau pe patrioți. La cele Trei Hanuri, tabăra, avându-i comandanți pe Abdi Pașa, pe albanezii Husein Pașa de Berat și Mehmet Bei de Vlora și pe Muharem Behlul Tota, cu Carafil Bei și ceilalți conducători de trupe, avansase către Mețova. Căpitanul Mitzi Kokkalis, Geapopol și adepții lui Griva au coborât spre locul Derveniștei, adică la Hanul Derviș. Lupta fiind începută de pe ambele părți, armatele otomane au înaintat înăuntrul Mețovei. Husem Pașa (a înaintat, n.ed.) din Plaka, pe care o ocupase marți seara, după ce o stăpâniseră înarmați Cafegiii. Griva și cu adepții săi s-au strâns cu cei consemnați în casele Nicoletei, ale lui Pipazi, Chr. Chiriac și Tr. Gadelu; Kokkalis și cu adepții săi în casa lui Iannachi, iar în Biserica Sfintei Paraschiva – Ilias și Petru Hormovitu împreună cu adepții lor: aproximativ 140 de oameni pe care îi adunase populația din Mețova, compusă din circa 5.000 de suflete. Cei rămași se refugiaseră în afară, la Haliki, Gudovasda și în alte locuri de pe-acolo. Iar pe 25 martie, pornindu-se lupta și bombardamentele toată ziua înăuntrul Mețovei, Griva, Kokkalis, Ilias, Petru și Geapopol cu adepții lor au pornit pe la orele două din noaptea acestei zile spre Thessalia. Pe sus și pe jos și în curți și la altar, și în orice loc al bisericii era populație. Toți într-un glas și cu urlete sfâșiate de răcnete și bocete și strigăte de deznădejde implorau salvarea de la Dumnezeu.

Din bunăvoința lui găsind ocazia și primind libertatea, subsemnatul am recurs la preastrălucitul Longworth, consulul Agenției Marii Britanii, care se afla în tabără cu Abdi Pașa, și i-am cerut securitate pentru cele circa 5.000 de suflete dinăuntrul bisericii. Iar Abdi Pașa a refuzat, spunând că nu era posibil să-și părăsească poziția. Totuși, cedând la îndemnurile stăruitoare ale preastrălucitului, au mers personal la biserică, pe care au înconjurat-o cu armata, și astfel cei dinăuntrul bisericii au fost salvați. După aceea s-au întâmplat jafuri, incendii și celelalte nenorociri. Iar paguba lucrurilor noastre de diferite feluri ajunge la o sumă de peste 100.000 de groși. Și rămân moarte și toate interesele mele la Mețova și în împrejurimi, în Thessalia, la Ianina și Arta, din nimicirea Mețovei și din situația anormală survenită. Și ne-am salvat doar cu hainele pe care le purtam.

Geanacheii, Cafegiii și părtașii lor au înfăptuit lucrurile dinadins ca să distrugă comunitatea. Pe 28 martie, după ce s-a pornit preastrălucitul Longworth, consulul Bitoliei, și a plecat la Ianina, am rămas cu Abdi Pașa, însă împreună cu cinci-șase gospodari am mers la Ianina pentru reabilitarea regiunii. Nicolae Geanaca, ajungând de la Ianina la Mețova, a intrigat autoritățile otomane, cum că puternicul Devleti, zice, aranjează pentru supușii lui, încât și prin împușcare dacă s-ar găsi și s-ar cere „raghi”[8], să le fie dată și să nu fie deranjați. De către unul, zice, a fost stricată supunerea Mețovei, apoi, după aceea, de către altul a fost ea jefuită și pârjolită. Așadar, dacă îi dezvinovățiți pe mețoviți, cine trebuie să fie acuzat? Guvernatorul Besim Pașa și generalul Abdi Pașa! deci trebuie să fie învinovățită participarea lor.

Și convingându-l pe Abdi Pașa, îi convoacă la Ianina mai întâi pe: G. Serachioti, D. Miliotu, pe N. Averof, Hristu Cafegi, Gachi Cafegi, G. Thodor, Costa Doulici și Hristodul Capeti, și în al doilea rând pe: Mitru Cealmani, Mitru Cafegi, Vasili Panaghiu,

[8] Supușenie, KOUKKIDI 1959: s.v. „ραγιάς” < tc. râya (n.n.).

Hristu Zesta, G. Papazoglu, Ianni Statera, Dimitrachi Statera, Agoru Cepuri, Ghiorghi Papadomi, Lachi Vraca, Mitru Cepuri, Nicu Coicanu, Costa Fundi, Tegu Tegușu, Peristeri (slujitorul Mânăstirii Sfintei Fecioare), Ghiorghi Pitu, Mihu Șapsari, Vasili Sultantu, Ghiorghi Costa Cealmani, Mihu Cola Dimciu, pe aniliotii Mitru Caracosta și Ianni Cipu, pe malacașoții Adam Lambru și Ianni Costa, pe milioții Meșu Fufa și Ghiorghi Costa, pe cuțuflianiții Șogu Dimu și Hristu Papa Ianni, pe episcopul Papa Dimitrios, pe Papa Ianni Ciorpali, pe Papanicola Ceauș și pe Papa Speliu (egumenul Sfintei Fecioare), pe supușii greci Gheorghi Bota, Costantin Veneti, Chirgo Costachi, Dimitrie Gima, Toli Arghir și Petru Slabu, sosind laolaltă cu tabăra aici.

Și cum zona Mețovei era vulnerabilă și primejduită, cu permisiunea și știința consulului și cu poruncile necesare ale lui Musir Pașa de aici, am coborât la Ianina cu familia. M-am interesat la dl Damaskinos și fuseseră scoși din temniță destui. Au rămas în temniță doar Serachioti, Miliotu, Cafegiii și cinci dintre cei mărunți au rămas pentru uneltire. Și poate că și aceștia se vor elibera de-oi putea. Însă cu toate acestea chinurile tot nu m-au lăsat. Ajungând aici, mi s-au îmbolnăvit cele două slugi și cei trei copii ai mei, mai apoi dna Tamușo și Lenușo și în cele din urmă eu însumi, cu consulturi și doctori și doctorii, suferințe și cheltuieli considerabile. Dintre lucrurile noastre am salvat un sipet în pimnița lui Gima, care nu a fost descoperit. Am avut și diverse altele acolo, însă îmi scrie astăzi că doar sipetul mai este, pe celelalte le-a pomenit pe afară și s-au pierdut, nu știu ce se întâmplă. Gima însă și-a salvat toate lucrurile lui, iar pe cele părintești ale dumneavoastră, pe care le avea în casa lui de mult timp, le-a pierdut, pe acelea le consideră lipsite de importanță. Aflu că și la Mețova Gima deja nu se comportă tocmai bine. Se plânge lumea că și-a însușit prăzile ș.a. Le-am protejat pe cât am putut, însă sunt nedumerit și nu cunosc ce se întâmplă.

Dacă mă voi întrema și-mi voi reveni, voi trece până prin Mețova. Aici Geanaca i-a îndoctrinat pe dl C. Veneti – pe care îl protejase –, pe Tușa ș.a., și a intentat acțiune împotriva mea, cercetându-mă ca agent grec, cum că de ce nu am fost întemnițat. Guvernatorul a încercat să mă acuze, însă nu a putut. Apoi m-au învinuit ca revoluționar. Nici cu asta nu au putut prietenii mei să mă condamne sau atace. Și apoi, după atâtea primejdii, era prea mult să le mai îndur și pe astea. Mă aflu în mare strâmtorare. Am găsit de cuviință să-mi apăr reputația și valoarea. M-am preocupat și m-am descurcat provizoriu cu împrumuturi de la prietenii mei: pentru hainele noastre și celelalte, pentru cheltuielile mutării noastre aici, suplimentare, și pentru hrana noastră, doctori, spițer și restul, am ‹cheltuit› aproape 500 de florini olandezi până în ziua de azi; ca să nu o mâhnesc și pe doamna Tamușo și pe familia mea. De la nimeni nu pot să încasez vreun obol. Așa încât vă rog să binevoiți și să îl lămuriți și pe dl Vasilachi despre această împrejurare, ca să-mi dea un sprijin și să mă descurc; pentru că ar fi și un motiv de cinste față de dumneavoastră dacă nu ne vom desconsidera. Mai ales rudele contribuie într-o astfel de împrejurare, și nu altă lume. Împrejurarea mă silește să vă împovărez și să vă rog călduros, și facă-se după cum va considera bunăvoința dumneavoastră. Dacă credeți de cuviință, să vorbiți cu Panceii[9]. Și aș vrea răspunsul dumneavoastră cu prima ocazie.

Pe Nicolachi, cumnatul meu, îl îmbrățișez; nu-i mai scriu aparte pentru că sunt bolnav. Alaltăieri i-am scris, după cum o fi primit de la Al. Teșa, și să ne răspundă.

[9] Pl. *Panceii* < sg. Pancea (n.n.).

Pe 24 martie a fost solicitat și Voretase, și, plătindu-și partea lui, s-a pornit în secret la Kastania cu consoarta lui. Iar eu, în toiul luptei, pe 24 la orele nouă în toiul luptei, m-am hotărât și am plecat pe ascuns, și pe când mă apropiam de biserică, abia m-am salvat de primejdie. Acolo am găsit familiile noastre și ne-am bucurat cu toții. Pihtu, Gadelu, Sarachiotu, Cafegiii nu au plătit deloc. Toate familiile noastre înrudite sunt bine. Au fost omorâți: Caciuli, Costa Prună și alți câțiva mărunți, până în patruzeci. De-ai vărului dumneavoastră, domnul Tegușu sau Dițu ‹*videlicet*: Diciu, n.n.› și Cipraca, de-ai Bireilor, Barteilor, Frangudilor, ai lui Țavu și aproape toți sunt foarte sănătoși. Îi scrisesem lui Gima să se deplaseze încoace și nu a vrut. În prezent este liniște acolo. Comandant este Suleiman Bei din Frașari. Pentru câteva zile a trecut pe acolo și Fouad efendi, pe care l-a urmat Chiriac Geanaca. Iar Nicolae, fratele lui, se află de o lună la Constantinopol, destabilizează sărmana comunitate. Din cauza împrejurărilor a rămas suspendată și chestiunea domnului Spiru; greșelile lui și ale acelui nesăbuit sunt de neiertat, și pe mine m-a încurcat cu o suficientă sumă de bani, m-a asigurat că nu va lua în considerare paguba mea. L-am întovărășit destul, iar acum, când mă vede cu atâtea cheltuieli enorme și la strâmtoare, nu mi-a împărtășit durerea, și să mă descurce cu oricât de puțini bani. Și eu pe altul nu concep să deranjez, și mai degrabă răbdare.

Vă comunic și casele arse. Și câte au semnul Crucii, pe acestea le-au ars adepții lui Griva; celelalte au fost distruse prin jefuire.

Mahalaua Sfinților Apostoli. Casele lui: Tegu Corcan, Gușu Balosu, Hagi Ghiorghi, Triandafil Zuvia, Goga Pitu, Mitri Foliu, Ghiorghi Vandeli, Gușu Boiaru, Țarțuli ‹*videlicet*: Cearciuli/Geargiuli, n.n.›, Ianni Papasteriu, Ianni Thomu, Ianni Papatriandafilu, Ianni Papavașu, Mitru Dafiți, Tasi Papachirgușu, Mitru Papavasili, Togu Bozovaru, Mihu Caltara, Papacosta Papavasili, Ianni Papu, Caciu Caraianni, Mitru Pispa, Vasili Pispa, Agoru Nicola, Averu Papa, Nicu Cuveli, Mitru Ciuca, Tegu Calimanu, Melu Pospotichi, Mantu Pospotichi, Ianni Piha, Toli Piha, Dicu Piha, Miha Piha, Toli Cociuc, Leno Hristu, Ghiorghi Ili, Nicola Hahami, Toli Rusi, Adam Dolu, Ianni Statera, Ghiorghi Ce‹a›lmani, Costa Ce‹a›lmani, Papaghiorghi Tolaca, Ghiorghi Țacu ‹*videlicet*: Ceacu, n.n.›, Papadimitri Toli, Mitru Țacu, Toli Cacin, Costa Cornuti, Mitru Zinia, Steriu Nițu, Ianni Belu, Sotiri Belu, Sotiri Belu, Costa Fundi, Mitru Fundi, Tegu Voila, Costa Theodosi, Gogu Caciora, Melu Caciora – case: 59.

Mahalaua Floca. † Hanul vacuf din Mesohori, ‹casele:› Triandafil Gadelu, Tamușo Capeti, Hagi Chiriac, † copiilor Floca, † Constantin Naciuli, † Leno Fira, Tasi Bozvaru, Ianni Fica, Iannuș Dimcea, Ștefan Liapi, Papadimitri Labreta, Nicola Adamopol, Tuli Hastgeri, Leno Conoscuvaru, Sisu Tabela, Ghiorghi Spathia, Lușa Spathia, Iani Ianuș, Cioca, Hristu Calari, Dimu Zarcali, Adam Recata, Dițu ‹*videlicet*: Diciu, n.n.› Tericomu, Alexi Tufa, Leno Mirtu, Nicola Stefan, Stamu Carabina, Chirgu Mitru, Tasi Vraca, Ianni Samara, Dimitri Coca, Ioanni Condopashu, Nicu Drahali, Costa Zobura, Costa Tasi, Stamu Dulici, Nicola Mincea, Sirmo, a lui Dimitri Geoanopol – 40.

Mahalaua Sfântului Dimitrie. ‹Casele lui› Ghiorghi Bulti, Zoga China, Nasi Barșuchi, Ianni Pasmachi, Ioti Ioltasi, Agoru Stripeli, Colușu Ioltasi, Mitru Peli, Costa Peli, Costa Cribizanu, Dașu Savvati, încă una tot de-a lui, Mantu Buba, Ianchi Taia, Costa Zaman, Ianni Geanu, Dinu Geanu, Gigiu Geanu, Filo Papa Hristu, Mitru Geanu, Mitru Piga, Hali Dala, Nicola Nulia, Școala Sfântului Dimitrie, Ianni Paciuri, Vasili Bira, Toli Cargota, 2 case ale lui G. Ciubicu, Mihu Miu, Tegu Pandosti, Steriu Piperi Luca, Costa Blețu ‹*videlicet*: Blegiu/Bleciu, n.n.›, Gușu Blețu, Diamandi Catușu, Costa

Babi, Sisicu, două case ale lui Mitru Rustupani, Gogu Cacarițu ‹*videlicet*: Cacariciu, n.n.›, Papa Dimitrie, Ianuş Bira, Vasili Hasomuni, Avgheru Țava, cea mică a lui Ianni Țava, Ianni Dimciu, Gușu Cocia, Leno Cocia, Ghiorghi Puliu, Gușu Stavru, Maro Menșu, Tegu Teșa, Adam Ceabil, Ianni Stavru – case: 56.

Mahalaua Sfântul Gheorghe. ‹Casele lui:› Afendo Alex, Pashu Ciuvarna ‹*videlicet*: Giuvarna, n.n.›, Ghiorghi Starababa, Ghiorghi Sarachioti, Ghiorghi Ceguli, Ghiorghi Țaca ‹*videlicet*: Ceaca, n.n.› Vasili Țandili ‹*videlicet*: Ceandili/Geandili, n.n.›, Ghiorghi Papasteriu, Ghiorghi Papacosta, Gheorghi Țava, Steriu Chisca, Steriu Babaiani, Ghiorghi Iatropol – case: 13.

Mahalaua Sfintei Treimi. ‹Casele lui:› Mihali Gagu, Bundu Adam, Ghegu, Mitru Cealmani, Dimitri Thodor, Chirgu Folnu, Mitru Petri, Thanasi Costachi, Biscu Stati, Nicu Zuvia, Hristu Capisteraru, Gogu Scafida și frații, Mitru Scafida, Nicola Gica, Costa Dafu Beli Bașa, Ianni Pitu, Colușu Tiaca, Uțu Chirgu Mitru, Ianni Vraca, Dafu Masicu, Gogu Masicu, Vasili Masicu, Adam Binecu, Chirgu Rozu, Nicola Rozu, Vasili Coceofti, Mitru Belecuta, Afendo Pega, fânarele lui Zisi Gima, † Ghiorghi Geoannu, † Toli Ghiotha, † Xindaruli, † Costa Cola, † Gușu Gheghiu, † Balașu Gheghiu, † prăvălia Crița, † Mitru Lioliu, † Chelițu, † Ghiorghi Țapu, † Ciomagă, † Bibicu – case: 41.

2: † Hanul Said Pașa și culele, † hanul Zigu, † hanul Malacașu, † prăvălia lăcașului la Mela, † han Gian Cortara, piața și „yapi”[10], † Derviș Han, casa lui Chiriac Vitali – case: 10.

Băcănia Sfintei Paraschiva, magazia cu două odăi și cu cherestea a școlii, școala comunității. Toate cele de mai sus se ridică la 222. Nu știu prin împrejurimi ce incendiu s-a petrecut și dacă mi-a scăpat din memorie vreuna din casele din Mețova. Fânarul dumneavoastră de la Caruta și prăvălia construită de răposatul s-au salvat...

Noi am fost închiși în casele Nicoletei cât timp Griva a stat acolo, și abia am plecat disperați la Biserica Sfintei Paraschiva în toiul incendierii, cam pe joi (26 martie 1854, n.ed.). Șaisprezece ani întregi deja au trecut de când fiorosul Geanaca vânează locul care l-a și născut, l-a și crescut; și pe cât s-a străduit într-adevăr l-a nimicit. Nici nu e de mirare, de vreme ce întreaga regiune, de atâția ani în luptă contra lui, nu a reușit nimic niciodată, pentru că asemenea monștri le sunt pe plac tiranilor. Comunitatea din Mețova ar fi fost cu adevărat prosperă, dacă soarta blestemată nu l-ar fi trimis în mijlocul ei pe Geanaca, diferit prin dușmănie, răutate și trădare; însă dumneavostră sunteți rugat să vă îngrijiți de ea pe cât vă stă în putință. Și să nu sperați că-și va obține reabilitarea, de vreme ce nu a fost lichidată de pretutindeni această Furie care a torturat, torturează și va tortura sărmanul popor de acolo. Ca patriot, faceți orice efort găsiți cu cale pentru subsidii, căci el va pune mâna chiar și pe acestea în vreo împrejurare potrivnică, fără să se îndurereze de suferinzi, sau să respecte sfintele îndatoriri pe care le-au rânduit neuitații donatori.

Soția mea Elenița, și fiii mei Ioannis, Mihail și Haidușo, vă salută și vă sărută dreapta.

Dragul meu Nicolachi Zintropol, ia cunoștință despre cele petrecute la Mețova de la domnii unchii tăi, și îți cer iertare pentru că nu-ți scriu aparte, aflându-mă deja în convalescență.

Ianni Cafegi rămâne întemnițat pentru datoriile lui.

[10] Clădire, construcție, edificiu, KOUKKIDI 1959: s.v. „γιαπί” (n.n.).

[*] Și eu, sora dumneavoastră Tamușo, vă salut frățește, frații mei. Luați cunoștință despre toate prin câte am trecut în patria noastră, și după ce am sosit și aici. De la frica teribilă s-au îmbolnăvit și Leni și toată casa noastră. Fratele meu, domnule Ioanne, nu pot să vă scriu de lacrimi. Rog să mi-l aveți de bine pe Nicolachi. Să te îngrijești de sănătatea lui Iannuș al meu. Tu îi ești ca un tată pentru el. Să îl sfătuiești și să îl supraveghezi ca în orice treabă a lui să fie ajutat să recâștige cele câte le-am păgubit în această împrejurare pe care am pătimit-o, și am rămas fără nimic; și slavă Domnului că ne-am salvat capetele. Pe preacinstita doamnă Cocoana E‹u›frosini o salut frățește, o rog să mi-l iubească pe Nicolachi al nostru ca o mamă. Pe fratele meu, domnul Vasilachi, și pe Ileana a noastră și pe Nicolachi îi îmbrățișez din suflet, laolaltă și cu fiul dumneavoastră, Vasilachi; cu Teșa v-am scris separat. Scrie-ne ades câte două rânduri pentru mângâierea noastră, fratele meu.

Pe domnii Chiriac și Themeliu Miciora îi salut frățește. Nu mă îndoiesc că și ei ar vrea să se arate discreți în această împrejurare, la îndemnul dumneavoastră. Zvonul însă s-a răspândit într-atât încât a trecut pe acolo N.Tr. Giovva ‹*videlicet*: Jovva, n.n.› și m-a indispus, ‹întrebându-mă› dacă e adevărat. Nu mă îndoiesc că veți face toate eforturile pentru remedierea generală a patriei.

Și eu, preaplecatul Ioannis D. Geoannopol, vă sărut dreapta, precum și pe a doamnei și respectatei noastre mătuși, și pe a unchiului meu, domnul Nicolachi; și sunteți rugat să ne aveți în atenția dumneavoastră. Asemenea și frații mei, Mihail și Haidușo. Doamna maica noastră și mama noastră vă salută.

Și eu, nepoata dumneavoastră, Eleni, vă salut și rog să ne scrieți cu prima ocazie. Îi sărut mâna doamnei mătușii noastre. Pe fratele meu Nicolachi îl îmbrățișez. Nu ne-au

---

[*] În LIMONA 1973b: „Notă: Acest fragment al scrisorii este scris de mâna doamnei Tamușo, soacra lui Geoanopol și sora lui Ioan Stamu. A fost păstrată exprimarea și au fost corectate numeroasele greșeli ortografice. *Nota redacției*: Copierea (după fotografia originalului), transcrierea și structurarea generală a textului acestei scrisori (a lui D. Geoanopol) și le-a asumat și le-a făcut cu amabilitate și în mod dezinteresat cercetătorul și eruditul colaborator al revistei «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», dl. Anastasios Efthymiou. Îi mulțumim – și din partea acesteia – pentru aportul său realmente important la prezentarea interesantelor elemente ale contribuției domnului Limona."

Întrucât în transcrierea realizată de editorul A. Efthymiou textul documentului original a suferit unele omisiuni și alterări semnificative, dar explicabile prin consultarea documentului în copie, toate acestea, precum și descifrările îndoielnice semnalate în paranteze ori în unele comentarii reziduale și note de subsol, au fost remediate și atent nivelate în traducerea furnizată, grație comparării transcrierii cu originalul. Completările ori semnalările care ne aparțin sunt încadrate în paranteze unghiulare reduse (‹...›) sau poartă mențiunea „n.n." („nota noastră"). De asemenea, numele proprii (antroponimele și toponimele) au fost redate prin confruntarea transcrierii cu documentul original și, în măsura recurențelor, cu indicii din LIMONA 1983-1987; lecțiunile multiple semnalate pe alocuri cu *videlicet* se datorează alternanțelor, asocierilor și suprapunerilor fonetico-grafematice pentru sunetele-tip fără corespondent în alfabetul grec ($\tau\zeta$ = ge/gi, ce/ci, ț; $\tau\sigma$ = ț, ce/ci; $\sigma\iota$, $\sigma\sigma$ = ș/și, j; ζ = j, ge/gi, ce/ci), extrem de ezitante și inconsecvente – cheie în care trebuie citite și unele dintre soluțiile nominale definitive notate (n.n.).

fost destule suferinţele din Meţova, şi aici cu bolile. Fiul meu Nicolachi, nu fiţi supăraţi, şi Dumnezeu le va îndrepta pe toate, dacă avem rude bune.

Rezumatul poveştii Meţovei acesta este. Dacă doriţi corectaţi-l şi publicaţi-l în presă sub formă de circulară. Şi astfel să procedaţi. Să am şi eu două-trei fascicule din ziar.

Pe preacinstita doamnă arhondeasa dumneavoastră o salut cu onoare, dorindu-i bună sănătate.

Preaplecat,
Dimitrie Geoannopol.

12. Relațiile comerciale din sud-estul Europei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, reflectate în Arhivele din București, Sibiu, Brașov*

I. Marea familie a precursorilor comerțului internațional modern

Relațiile comerciale în cadrul regiunii sud-est europene și ale acesteia cu Europa Centrală au o veche tradiție. Ele au cunoscut însă în secolul al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea o deosebită amploare. Purtătorii acestor relații erau, după cum se știe, oameni emigrați – temporar sau durabil – din orașele și tîrgurile grecești, sîrbești, bulgărești, și răspîndiți pretutindeni în centrele întinsei regiuni sud-est europene, precum și în cele ale Europei Centrale. Împrejurările care au determinat această diasporă sînt cunoscute. Ceea ce dorim noi să scoatem în evidență în expunerea de față este o anumită caracteristică a relațiilor comerciale din această perioadă, care explică în bună parte amploarea și înflorirea comerțului vremii. Relațiile comerciale din această epocă erau fundate pe relații personale, ba adesea de rudenie sau cunoștințe apropiate din aceeași comună. Ele nu erau depersonalizate și bazate pe capitalul anonim, așa cum se va întîmpla mai tîrziu cu societățile comerciale capitaliste. În perioada de care ne ocupăm, atît membrii companiilor

* Dumitru Limona, *Les relations commerciales du Sud-Est de l'Europe à la fin du XVIIe siècle et au debut du XIXe siècle refletée dans les documents archivistiques de Bucarest, Sibiu, Braşov*, în *Symposium „L'époque phanariote", 21-25 octobre 1970. À la mémoire de Cléobule Tsourkas*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, pp. 385-399 (LIMONA 1974a); traducerea îi aparține autorului (manuscrisul LD 4: 11-40), cu excepția unui pasaj cuprins între pp. 389-391 ale articolului, pentru care lipsește fila corespondentă din manuscris, astfel încât textul în limba română a fost reconstituit după versiunea franceză. Despre desfășurarea simpozionului v. LIMONA 1971b, unde autorul prezintă titlurile tuturor comunicărilor susținute de participanții români și greci, precum și activitățile – recepția, dineurile, excursiile – din program; rezumându-și propria comunicare, Limona subliniază că „relațiile comerciale dintre precursorii comerțului internațional modern erau fundate pe relații personale, ba adesea de rudenie sau cunoștințe apropiate din aceeași comună. Legăturile de rudenie, amintirea patriei comune și, firește, comunitatea de limbă contribuie ca acești precursori ai comerțului internațional modern să constituie o familie, o mare familie răspîndită pretutindeni în zonele sud-est europene și cele ale Europei Centrale." (LIMONA 1971b: 132, n.n.).

comerciale – ai întovărășirilor temporare sau durabile –, cît și corespondenții, comisionarii, „factorii” – toată acea armată de oameni răspîndiți de la Constantinopol pînă la Viena și de la Metsovo pînă la Iași, prin intermediul cărora se desfășura comerțul – erau uniți între ei prin legătura primară a rudeniei sau a comunității locului natal. Bogata corespondență comercială provenită de la acești negustori, păstrată în Arhivele din București, Sibiu, Brașov, documentează cu prisosință această caracteristică. În spațiul restrîns pe care îl avem la dispoziție ne vom limita la cîteva exemplificări.

Mihail Țumbru[1], originar din Seatiște în Macedonia, stabilit în 1782 la Brașov, de unde desfășoară o bogată activitate comercială pe o zonă circumscrisă între Veneția, Triest, Viena, Iași, București, Constantinopol, Serres, Thessaloniki, Trikala și Larissa, era întovărășit în afacerile de comerț cu socrul său, Ioan Boghici din Brașov, și folosea drept corespondenți, comisionari, „factori” nu mai puțin de doisprezece seatișteni[2] și, în general, oameni originari din Macedonia[3].

Familia Manicatis – cu porecla „Saffranos” –, originară din Melenic, stabilită la Sibiu către jumătatea secolului al XVIII-lea, a întemeiat o casă comercială de mare faimă.[*] Din copierul de scrisori[4] păstrat de la această firmă reiese că rețeaua ei comercială – care cuprindea localitățile Sibiu, Brașov, Cluj, Timișoara, Pesta, Viena, Leipzig, Hamburg, Triest, Veneția, Serres, Constantinopol, Brusa, București, Iași, Moscova – se sprijinea pe rude și „prieteni”, plecați mai de mult sau mai de curînd de pe aceleași meleaguri ca și Manicații. Astfel erau: „vărul” Panaiotache Costanda Hatia, partener în unele afaceri și bancher permanent la Viena al Manicaților, „unchiul” Dimitrie Bercu din Veneția, care înlesnea comenzile de marfă venețiană, Mărgărit Ioviță,

[1] Elena Limona și Dumitru Limona, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Țumbru*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV (1960), București, pp. 525-564 (LIMONA 1960b, n.n.).

[2] Iată numele lor: Constantin Țințibiri, Nicu Dimitriu Tuna, Costa Ioan Bușa, Pavel Gheorghe Leatu, Gheorghe Turunța, Hagi Trandafir Dosiu, Nicolae Ioan Riga, Mihail Gheorghe Silapendi, Dimitrie Hagiopol, Pavel Iconomu, Naum Gheorghiu, Ioan Paicu.

[3] E. Limona și D. Limona, *op. cit.*, p. 527.

[*] În manuscris este inserat și anulat textul: „Cel mai bătrîn dintre ei, Gheorghe Manicati Safranu, exercită comerțul ajutat de fiii săi, pe care în 1798 și-i asociază sub firma «Manicati Safranu și Fiii». După moartea tatălui, în 1801, cei patru fii continuă afacerile împreună sub firma «Manicati Safranu Fiii», iar începînd din 1814, în urma decesului unuia dintre frați, firma devine «Manicati Safranu Fiii și Nepotul».” Acest pasaj este exceptat, de asemenea, din varianta în limba franceză a articolului, publicată în LIMONA 1974a (n.n.).

[4] Dumitru Limona, *Un catastih al unui companist sibian în veacul al XVIII-lea*, în *Arhivele Statului, 125 de ani de activitate, 1831-1856*, București, 1957, pp. 407-415 (LIMONA 1957, n.n.).

originar din Melenic, stabilit la București, Teodor Mihail, Constantin Caradimu, Nicoliță Iove Pali (*videlicet*: Iovipali/Iovipale, n.n.), Băluță Nica Teișanu, ale căror familii erau stabilite în orașele Olteniei încă[*] de la începutul secolului al XVIII-lea etc.

Casa Comercială „Marcu" din Sibiu, întemeiată de Ioan Marcu, originar se pare din Seatiște[**], își desfășoară activitatea între Viena, Triest, Veneția, orașele din Transilvania, Țara Românească și Moldova, prin participarea tuturor copiilor (patru feciori și două fete), precum și a ginerelui, Atanasie Emanuil Pelenga, originar din Kastoria. Din catastihurile păstrate de la această casă comercială[5] se desprind gradele de rudenie ale unora dintre purtătorii relațiilor comerciale. Astfel, Marcu din Sibiu avea drept corespondent la Viena pe cumnatul Niculiță Nicu Ioanu, frații Vilara din Sibiu aveau la București pe fratele Ioan Vilara, paharnic, care se îndeletnicea și cu comerțul cu ceară, Vasile Chiriți din Brașov avea la București pe fratele Dimitrie Chiriți[***], Dimitrie Poshari „cuțovlahul" din Viena avea la Craiova pe fratele Teodor Poshari etc.

Teodoran Constantin Cincu[6], mare negustor din București, a activat către sfîrșitul secolului al XVIII-lea[****] în asociație cu nepoții săi, Elefterie Ioan și Teodor Anastasiu. Teodoran Cincu practica în special negoț cu monede cu ajutorul vărului Ioan Cincu din Sibiu, precum și cu ajutorul cumnatului său, Gheorghe Constantin din Craiova.

Panaioti Hagi Nicu[7], originar din Ianina, stabilit în București și apoi, în ultima parte a vieții, la Brașov, era ajutat în afaceri de nepoții săi: Panu Dimitrie Hagi Nicu, Stavru Spiru, Panu Steriu, Dimitrie Chiriți.

Nicolaie D. Paciura, originar din Hrupiște (Macedonia), stabilit în Sibiu, unde fundează o casă comercială[8] specializată îndeosebi în comerțul de tranzit, are drept corespondenți în diferitele centre comerciale firme ca: „C. Belu", „Frații Postolaca", „Frații Citiri", „Frații Darvari", „Frații Dumba", „Frații Dada", „Frații Ciumeticu", „Naum Nitta", „N.D. Curti", „Gh. Pațani", „Ioan Pondichi",

[*] În manuscris textul anulat: „încă din vremea stăpînirii austriece a acestui teritoriu, Ioan Constantin Cecherdechi și Similache Stati Simili din Cluj etc." (n.n.).

[**] În manuscris textul anulat: „stabilit cîtva timp la Rîmnicu Vîlcea" (n.n.).

[5] E. Limona și D. Limona, *Catastihurile Casei Comerciale „Ioan Marcu" din Sibiu*, în „Revista Arhivelor", II (1959), nr. 2, pp. 225-243 (LIMONA 1959, n.n.).

[***] În manuscris textul anulat: „Fotache Hagi Gheorghiu din Brașov avea la București pe fratele Grigore Hagi Gheorghiu" (n.n.).

[6] E. Limona și D. Limona, *Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile lor cu Brașovul și Sibiul*, în „Studii: Revista de Istorie", XIII (1960), nr. 1, pp. 107-140 (LIMONA 1960c, n.n.).

[****] În manuscris textul anulat: „între anii 1793-1796" (n.n.).

[7] E. Limona și D. Limona, *op. cit.*, pp. 124-127.

[8] Dumitru Limona, *Casa de Comerț „Nicolae D. Paciura" din Sibiu*, în „Revista Arhivelor", VIII (1965), nr. 1, pp. 265-285 (LIMONA 1965, n.n.).

„Gh. Samara”, „Ioan Zufu”, „Zicu Chiru”, „Paicu și Rogoti”, „Patrucuși”, „Țapu”, „Cheptenaru”, „Dormuşi” etc., pe ai căror exponenți numele însele îi dezvăluie drept compatrioți ai lui Paciura.

În fine, o serie întreagă de negustori originari din Metsovo (Epir) se răspîndesc la începutul secolului al XVIII-lea în centre ca București, Iași, Moscova, Constantinopol, Viena, și întrețin relații comerciale între ei, precum și cu comuna natală, pe care o introduc în circuitul pieței internaționale. Astfel au fost familiile Tzica[9], Machi și Caramihu, pe ai căror membri îi găsim în anii 1801-1802 așezați temporar sau durabil la Constantinopol, Moscova, Iași, întreținînd relații comerciale cu compatrioți de-ai lor ca: Ioan Veneti, Ioan Ressu, Sterie Vitali – aflați la Constantinopol, Apostoli Caramihu, Trandafir Mitzora, Vasile Teodoru, Dimitrie N. Druie – aflați la Moscova, Constantin Paciura – așezat la Belgrad, Constantin Mitzora, Nicolaie Matu, Diamandi Feroli – aflați la Iași, Hagi Gheorghe Atanasiu – la Smirna, Gheorghe Pihtu – la Craiova, firmele „Hagi Gheorghe și Tzertzuli”, „Ioan Pondichi și Chiriac Vitali” – la Viena. Tot din Metsovo erau și frații Sterie (Tegu) și Dimitrie Nițu Stamu[10], ai căror fii se stabilesc la București (Ioan Sterie Stamu) și la Constantinopol, iar mai apoi la Odessa (Chiriac Dimitrie Stamu); de asemenea, mețoviți erau și Trandafir Ciomagă – ginerele lui Sterie Nițu Stamu, care activează la Moscova, Nicolaie Ciru și Stancioglu – stabiliți la Șiștov, Dimitrie Trandafir Gadela – stabilit la Moscova, Dimitrie Chircu Chembrecu – stabilit la Trikala, care călătorea la București pentru afaceri.

Împrejurările în care se desfășurau schimburile economice în acea vreme, în special greutățile de deplasare[11] și lipsa unui sistem bancar, reclamau în mod imperios relații personale și oameni de încredere pretutindeni în centrele cuprinse în rețeaua acestor schimburi. Astfel, negustorii trebuiau să aibă oameni de încredere în locurile de colectare a produselor. Pentru această operație foloseau de obicei proprii „factori”. Aceștia se recrutau dintre rude împovărate de mulți copii. Într-o vreme în care nu existau școli comerciale, tinerii se formau pentru meseria de negustor parcurgînd stagiile de „inasis” (ucenic) și „factor” (calfă) în sînul unei familii de negustori înrudite. Dar și în orașele din apropierea punctelor de vamă și de carantină era nevoie de oameni de încredere pentru

9 SANIC, fondul „Casa Comercială «Costa Gica și Compania»” (1798-1832).

10 SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»” (1714-1876).

11 Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o povară cu marfă parcurgea distanța București – Constantinopol în mai mult de o lună de zile; un car cu marfă făcea aproximativ douăzeci de zile de la Brașov la Viena. La începutul secolului al XIX-lea, poșta București – Sibiu făcea în timpul iernii patru-cinci zile, „căci trebuia să se oprească la lazaret, spre a fi afumată”; poșta obișnuită Sibiu – Viena făcea șaptezeci și două de zile, diligența treizeci de zile, iar curierii opt-zece zile. V. E. Limona și D. Limona, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea* (LIMONA 1960b, n.n.) și SJAN Sibiu, fondul de arhivă CNGS, registrul nr. 5, pp. 156-157.

preluarea și expedierea mai departe a mărfurilor, pentru angajarea chirigiilor – căci aceștia nu erau dispuși sau uneori nu aveau voie să treacă dincolo de graniță –, pentru plăți și intervenții la vamă și la carantină, pentru obținerea autorizațiilor, pentru depunerea cauțiilor etc.* De asemenea, desfacerea mărfurilor în diferite localități, încasările și plățile legate de această operație, speculațiile în legătură cu conjunctura pieței se sprijineau pe oameni de încredere, atașați nu numai prin interesul comun de cîștig, ci și prin legături personale mai adînci, bazate adesea pe rudenie sau pe comunitatea locului natal.

Relațiile personale, ca suport al relațiilor comerciale, creau o solidaritate mai adînc umană decît cea bazată pe interese economice. Această solidaritate se răsfrîngea și în conștiința acestor oameni. Chiar și atunci cînd se aflau în concurență acerbă pentru afacerile de zaraflîc, ei spuneau: „ai noștri umblă turbați din prăvălie în prăvălie după icusari”[12], sau, cînd unii dintre ei dădeau faliment, cei neatinși de această nenorocire anunțau: „paisprezece case comerciale de-ale noastre au căzut la Viena”[13]. Iar atunci cînd intrau în coliziune de interese, neînțelegerile lor semănau cu o ceartă în familie și se aplanau de obicei prin apelul la o terță persoană, aleasă tot dintre „ai lor” ori din cadrul companiei grecești.

Legăturile de rudenie, amintirea patriei comune și, firește, comunitatea de limbă contribuiau ca acești precursori ai comerțului internațional modern să constituie o familie, o mare familie răspîndită pretutindeni în centrele zonei sud-est europene și în cele ale Europei Centrale.

II. Circulația bunurilor materiale și spirituale

Bazată pe relațiile personale dintre negustorii răspîndiți în cele două imperii, circulația mărfurilor și a valorilor mobiliare – polițe și monede –, precum și a cărții, a presei și a ideilor, cunoaște în secolul al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea o mare dezvoltare.[14]

Între mărfurile tranzitate de către negustorii brașoveni și sibieni din Imperiul Otoman în Imperiul Habsburgic, pe primul loc se aflau bumbacul, lîna, pațachina, necesare industriei textile aflate în plin avînt în țările Imperiului Habsburgic, însă se tranzitau, de asemenea, piei și ceară destinată industriei

---

* În manuscris textul anulat: „pentru îndeplinirea formalităților etc.” (n.n.).

[12] SJAN Brașov, fondul „Mihail Țumbru”, nr. 1047 (LIMONA 1958[I]: 1017, n.n.).

[13] *Ibidem*, nr. 1281 (LIMONA 1958[I]: 1669, n.n.).

[14] V. documentele cuprinse în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, I-II, București, 1958 (LIMONA 1958, n.n.); *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, I: 1966, II: 1967, lucrate de Dumitru Limona, publicate de Direcția Generală a Arhivelor Statului (LIMONA 1966-1967, n.n.); *Negoțul de tranzit din secolele XVIII-XIX. Ediție de documente grecești, transcrieri și traduceri*, volumele I-II, lucrate de Dumitru Limona, în manuscris (LIMONA 1960a, n.n.).

iluminatului. Bumbacul era adus fie direct din regiunile Serresului și ale Smirnei, fie de pe piața Triestului, unde, pe lângă cel provenit din aceste două regiuni, se găsea bumbacul de Thessaloniki, de Trikala, de Arta, de Kniki, de Kasaba, de Axar, de Chircagaci, de Hasan Pașa. Firmele din Serres – precum „Th.C. Manuși”, „Constantin H. Cudela”, „Teodor M. Dumba”, „Vasile Goga & Comp.”, „Naum Lazăr” etc. – se preocupau de cumpărarea bumbacului. Prin intermediarii acestora, satele din regiunea Serres – Dovista, Tumba, Vulcista (*videlicet*: Voultsista, n.n.), Koutsaki, Nigrita, Alistrati, Topolia, Ahini, Saviako, Vezniko – sunt stimulate să producă peste necesitățile locale de consum, pentru a satisface exigențele pieței internaționale. În condiții deosebit de dificile, cu mijloace rudimentare de transport pe drumuri în stare proastă, încărcăturile enorme de bumbac erau transportate de la Serres către Șiștov, Zimnicea, Cîmpina sau Turnu Roșu, și de aici către Brașov și Sibiu, fiind în continuare direcționate prin Pesta către Viena. Bumbacul era, de asemenea, transportat pe calea maritimă de la Thessaloniki la Triest, iar apoi căruțele îl transportau de la Triest la Petau. De aici caicele încărcate cu bumbac ajungeau pe Drava până la Perlez. Era transportat, de asemenea, cu ajutorul căruțelor prin Varadin, Novisad, Timișoara. Bumbacul de Chircagaci și de Smirna era adus pe calea maritimă până la Galați și apoi, în căruțe, către Brașov și Viena. Starea aproape permanentă de război care domina această epocă, tulburările politice din sudul Dunării, atacurile „zurbagiilor” contra caravanelor de mărfuri și negustori, precum și teribilul flagel al ciumei, care impunea pentru oameni și pentru mărfuri patruzeci de zile de carantină uneori, făceau să sporească dificultățile comerțului cu bumbac. Unele scrisori din 1780-1781 raportează plecarea din Serres a tuturor negustorilor din cauza ciumei, care în iulie 1781 omora o sută de persoane pe zi.

Negustori brașoveni și sibieni, întovărășiți cu negustori din București sau din Zemlin, colectau prin „matrapazii” lor lînă de la Nicopole, Vidin, Șiștov, Skopje, Culon, Moghilița, Subotița și Makovo, precum și din satele bănățene, din jurul orașelor Arad și Brașov, ori din satele Țării Românești. Familii întregi de negustori erau specializate în negoțul cu lînă, precum Citirii și Hagi Mihalii în Banat.

Pațachina[*], planta cunoscută în botanică sub numele de *rhamnus*, din care se extrăgeau materii colorante (verde și galben), era foarte căutată de manufacturile și fabricile textile din secolul al XVIII-lea și de la începutul celui de-al XIX-lea. Ba chiar se aducea de la Adrianopol, din Macedonia, de la Nicopole, Șiștov, Velison, Zemlin, din Țara Românească și Oltenia, precum și din părțile Ungariei. În anii 1794-1795 negoțul cu pațachină contagiase toată negustorimea. Prin proporțiile pe care le ia și prin patima pe care o dezlănțuie speculația cu

[*] În manuscris textul anulat: „*chețen* sub denumirea greacă, *Kreuzbeeren* sub cea germană” („chețon” și „kreizpir” în documente, n.n.).

pațachină, aproape că se poate vorbi de o manie a pațachinei, așa cum Olanda cunoscuse cu un secol mai înainte o „manie a lalelelor".

Piei brute sau prelucrate în renumitele *cordovane* sau *safiane* erau achiziționate de negustori din satele din jurul orașelor București, Brașov, Sibiu, din Rusciuc* etc., precum și pieile de iepure din Moldova, achiziționate spre a fi trimise la Viena sau la tîrgul din Leipzig, dar și pentru trebuințele breslelor din Transilvania. În primul pătrar al secolului al XIX-lea, negustorul Ioan Stamu din București trimitea la Metsovo și Ianina poveri întregi de „cheseledii" și piei de bivol.[15] Alți negustori mețoviți expediau din București ori din Moscova spre patria natală cantități enorme de blănuri, spre a fi desfăcute pe loc sau la tîrgul din Perlepe, primind de la Metsovo poveri de tabac.[16]

Negustori brașoveni, în asociație cu negustori din Zemlin, Timișoara, Viena, Triest, colectau ceară din Banat, Țara Românească și în special din Moldova, pe care o expediau la Veneția. Negustori din Serres și Varadin se deplasau în Banat pentru achiziționarea cerii.

Din exportul țărilor Imperiului Otoman nu lipsesc nici unele produse manufacturate, cum ar fi mătasea de Brusa, de Veria, Trikala, Larissa, Zagor, Tîrnovo.

Circulația în sens invers, dinspre Apus spre sud-estul Europei, cuprindea o nesfîrșită varietate de produse manufacturiere și de fabrică, însumate sub denumiri generice ca: „marfă vieneză" (îndeosebi obiecte de cositor și în general metalice, vopsele, medicamente, fire și țesături de bumbac), „marfă de Graz" (coase), „marfă de Veneția" (coloniale, obiecte de podoabă, hîrtie, cărți), „marfă de Lipsca" și „marfă de Triest" (fel de fel de obiecte de îmbrăcăminte, de uz casnic și de consum, menite să satisfacă nevoia de lux și de europenizare a boierilor și negustorilor). La tîrgurile din Leipzig sau în portul liber al Triestului își dădeau întîlnire mărfuri din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, cele două centre servind ca piețe generale de aprovizionare și desfacere pentru toată negustorimea sud-estului european.

Circulația mărfurilor într-un sens și în altul se desfășura în condiții deosebit de grele. Din corespondența comercială păstrată de la acești negustori aflăm adesea că exportul uneia sau alteia dintre mărfuri era interzis, că obținerea autorizației de export reclama alergătură, intervenții, peșcheșuri și plocoane, că măfurile erau reținute cu săptămînile în carantină pentru a fi spălate și afumate, că mărfurile au fost jefuite pe drum de tîlhari, că au fost udate de ploi și zăpezi, că s-au alterat din cauza duratei transportului, că au fost abandonate pe la hanuri de chirigii nemulțumiți de plată sau speriați de intemperii etc. Cu toate acestea, nici stăpînirea otomană cu monopolul ei asupra unor mărfuri, nici stăpînirea

---

* În manuscris textul anulat: „sau din *Vilagoș*" (rom. Șiria, n.n.).

[15] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»" (1714-1876).

[16] SANIC, fondul „Casa Comercială «Costa Gica și Compania»" (1798-1832).

habsburgică cu prohibiţiile şi cordoanele sanitare instituite, nici războaiele neîncetate din secolele trecute, după cum nici mijloacele de transport rudimentare sau drumurile proaste şi teribilele epidemii de ciumă n-au putut constitui o piedică în calea unor schimburi economice, care sînt absolut fireşti între regiuni învecinate.

Un alt gen de comerţ, de mari proporţii în această perioadă, era comerţul cu valori mobiliare: cambii şi monede. Uzul cambiilor şi în special al tratei indosabile (adică al celei emise la ordinul prezentantului, transmisibile de la un proprietar la altul fără vreo limită) ia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea mare extindere în reglementarea plăţilor la distanţă. Insuficienţa organizării bancare, nesiguranţa drumurilor, primitivitatea mijloacelor de transport contribuie la promovarea particularului deţinător de capital, a „bancherului”, într-un rol de frunte în economia vremii. Din cauza mijloacelor de transport, circuitul de transfer al banilor în mărfuri şi al mărfurilor în bani avea o durată foarte lungă, astfel încît pentru a se vedea din nou şi mai curînd în posesiunea capitalului, negustorul se vede nevoit să apeleze la bancher. Acesta făcea pentru negustori încasări şi plăţi prin viramente, precum şi scontări de trate înainte de scadenţă. Trata indosabilă intrată pe mîinile bancherului devine un obiect de speculaţie ca oricare altul. Marii negustori funcţionează şi în calitate de bancheri, îndeletnicindu-se cu negocieri de poliţe pentru marile centre comerciale (Viena, Constantinopol, Serres, Tîrnovo, Bucureşti, Braşov etc.), urmărind cu grijă cursul cambiilor în diferitele localităţi, spre a le cumpăra sau vinde acolo unde cursul este mai convenabil[*].

Legat în mod primar de relaţiile comerciale de import-export de mărfuri şi de necesitatea preschimbării monedelor, comerţul cu marfa-bani ia spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi o dezvoltare în sine, independent de comerţul cu mărfuri. Fiind mai la adăpost de unele vicisitudini la care era expus comerţul cu mărfuri (din cauza volumului lor mare şi a transportului anevoios), oferind perspectiva unor cîştiguri mai rapide şi mai uşoare, comerţul cu monede capătă în anumite momente prioritate în faţa celui cu mărfuri. El a fost favorizat în condiţiile circulaţiei monetare din Imperiul Otoman şi Habsburgic. În ambele imperii circula liber o nemaipomenită diversitate de monede din toate ţările, iar monedele erau diferite din punct de vedere al conţinutului de metal preţios, al titlului, al mărimii, al formei etc. Raportul de valoare între ele varia de la o piaţă la alta, potrivit cererii şi ofertei şi potrivit instabilităţii preţului metalelor nobile. Negustorii de bani, zarafii, speculau aceste variaţii de valoare, purtînd încoace şi încolo monedele şi oferindu-le spre vînzare acolo unde cursul era mai ridicat şi şansa de cîştig mai mare. Uneori, ele se plimbau rînd pe rînd de la Bucureşti la Constantinopol, Serres, Tîrnovo, Thessaloniki, Uzunciova, Slivno, Zemlin, Viena etc. Pentru acoperirea deficitului bugetar rezultat de pe urma războaielor

[*] În manuscris textul anulat: „şi mai aducător de beneficii” (n.n.).

cu turcii și, către sfîrșitul veacului, cu francezii, statul habsburgic pusese în circulație prin emisiunile din 1762, 1771 și 1785 monede de hîrtie (*Bankozettel*) în valoare de 44 de milioane de florini, care treptat se devalorizează pînă la bancruta de stat din 1811.

Coexistența monedelor metalice cu cele de hîrtie și, în general, a monedelor de aur cu cele de argint, a monedelor uzate cu cele noi, a monedelor „slabe" cu cele „drepte", a monedelor „drepte" cu cele „forte", are ca urmare dispariția din circulație a banilor „buni" și înlocuirea lor cu bani „slabi" – adică fenomenul economic cunoscut sub numele de „legea lui Gresham". Negustori din toate centrele colectau monedele „bune", iar atunci cînd constatau că valoarea metalică a monedelor depășea valoarea lor legală, ei preferau să le vîndă la cîntar ca metal, argint sau aur, și anume: la *taraphanaua* din Constantinopol vindeau monede austriece, iar la monetăriile de stat din Viena și Alba Iulia monede turcești.

Negoțul cu marfa-bani se exercita, ca și negoțul cu mărfuri, pe plan internațional, pe o vastă zonă întinsă de la Constantinopol la Viena și de la Serres la Iași. Negustori din centre îndepărtate, întovărășiți în companii, investeau capitaluri mari în acest gen de comerț și organizau caravane speciale de transportare a monedelor. Imaginea zarafului ca mic negustor ambulant, care își exercită negoțul schimbului de monede la tarabă, pe ulițe – imagine pe care ne-au transmis-o studiile mai vechi de istorie economică –, trebuie completată cu aceea a unui zaraf mare negustor de proporții internaționale, agent de emigrare a banilor universali (a aurului și a argintului) dintr-o țară în alta. Circulația metalului prețios era permanentă și cu mișcări oscilatorii, în ambele direcții: dacă *taraphanaua* din Constantinopol înghițea tezaurul metalic habsburgic, nu mai puțin monetăriile de stat din Viena și Alba Iulia înghițeau tezaurul metalic otoman. Afacerile de zaraflîc ale negustorilor erau privite cu ochi buni atît de statul habsburgic, cît și de cel otoman, nu numai în măsura în care ele însemnau un aflux al metalului nobil, ci și fiindcă baterea din nou a monedelor din vechi monede date la topit la monetăriile de stat era un prilej de scădere a greutății și titlului lor, a valorii lor reale față de valoarea înscrisă pe monedă, așadar o sursă de cîștig pentru statele respective.

În corespondența și în facturile păstrate de la acești negustori un loc important ocupă și comerțul cu cărți și periodice. Astfel, într-o factură din 1775[17], negustorul Anastase Nicola din Veneția expedia fraților Ioan Constantin din Brașov, alături de alte mărfuri, „6 *octoihuri* și 30 de *psaltiri* în valoare de 99 de libre, 100 de pedagogii cu 10 libre, un *apostol* cu 5 libre, un *evdomadar* cu 60 de libre, un *tetraevanghel* cu 6 libre, un *ceaslov* mic cu 5 libre, o *cronică* cu 6 libre și 6 *învățături creștine* cu 16 libre". Dintr-o factură din 1780[18] aflăm că

[17] SJAN Brașov, fondul „Acte diverse grecești", nr. 319 (LIMONA 1958^{I}: 80, n.n.).
[18] *Ibidem,* fondul „Mihail Țumbru", nr. 714 (LIMONA 1958^{I}: 112, n.n.).

Mihail Ţumbru din Braşov trimitea la Iaşi: 10 lexicoane „ale lui Gheorghiu”, 5 cărţi „valahe”, 4 cărţi de Varro, 6 cărţi greceşti de Homer, 3 colecţii *Bizantinii*, 20 de enciclopedii, 5 volume *Halima*, 2 colecţii de *minee* pentru douăsprezece luni, 5 gramatici „ale lui Lascăr”, 5 *cronici arabe*, 5 „evhologii”, 300 de *octoihuri*, 150 de calendare pe anul 1781, 10 colecţii *Telemach*, 10 colecţii *Stavraki*, 300 de *pedagogii*, 4 *tetraevanghelii* etc. În general, negustorii braşoveni şi sibieni expediau spre Bucureşti, Iaşi, Craiova, Rîmnic, Piteşti, dar şi spre Rusciuc şi Constantinopol cărţi, în special în limba greacă, dar şi în limba română, franceză, italiană, tipărite la Viena, Veneţia, Buda, Sibiu.

Unele erau destinate unor cărturari – ca Manase Eliad (medic al Curţii şi profesor la Academia Domnească din Bucureşti), Neofit Duca, profesorul Stefanos Komitas –, sau boieri, ca postelnicul Iacovache Rizu, comisul Rasti etc. Altele erau desfăcute, împreună cu alte mărfuri, în prăvălii şi la tîrguri. În 1803, negustorul Tzica (*videlicet*: Gica, n.n.) din Bucureşti îi cerea lui Sterie Niţu Stamu din Ianina să-i trimită „pandecte” în două volume, cuprinzînd *triodul*, *penticostarul*, *mineele*, *octoihul*, *orologiul*, *psaltirea* ş.a., aşa cum erau cele vîndute prin tîrguri, cu 11 groşi bucata, de către un negustor din Kozani[19]. În 1819, negustorul Paciura din Sibiu îl informa pe un nepot care desfăcea marfă la tîrgul din Brăteşti (lîngă Tîrgovişte) despre preţul cărţilor, al *bucoavnelor*, *isopiilor*, *psaltirilor*, *ceasloavelor*, *catavasierelor* şi *liturghierelor*[20].

Multe dintre cărţile expediate de negustori erau religioase, necesare cultului, dar şi cărţile ştiinţifice şi manualele didactice cunosc cifre impresionante. Zeci de lexicoane şi enciclopedii, sute de pedagogii şi gramatici greceşti (între acestea din urmă sînt amintite gramaticile întocmite de Lascăr, Teodor de Gaza, Matei, Sugduri, Toader Scholeru), cărţi de istorie şi geografie (ca *Geografia* lui Meletie, apărută la Veneţia în mai multe volume la începutul secolului al XIX-lea), operele lui Varro, ale lui Cornelius Nepos, *Retorica* lui Scufa, *Logica* lui Aristotel, *Bizantinii*, *Biblioteca Elină* de A. Korais etc. erau trimise la Bucureşti şi Iaşi, fiind desigur solicitate de academiile greceşti din aceste două oraşe şi de celelalte şcoli, în care limba greacă ocupa un loc important. Într-un document din 1812[21] este amintit un compendiu de fizică, alcătuit de Dimitrie Nicolae Darvari, tipărit la Viena în acelaşi an, cu cheltuiala fraţilor Darvari. În 1794, Mihail Ţumbru comanda de la Viena un manual de contabilitate *Doppia*

[19] SANIC, colecţia „Manuscrise”, ms. 825 (copier de scrisori al Casei Comerciale „Panaiot Daniil”; v. *et* fondurile autonome: „Casa Comercială «Panaiot Daniil»”, inventarul nr. 1561, şi „Casa Comercială «Costa Gica şi Compania»” , inventarul nr. 1565, n.n.), p. 121.

[20] Dumitru Limona, *Casa de Comerţ „Nicolae D. Paciura” din Sibiu*, în „Revista Arhivelor”, VIII (1965), nr. 1, p. 285 (LIMONA 1965, n.n.).

[21] SJAN Sibiu, fondul CNGS, nr. 171 (LIMONA 1966: 2346, n.n.).

Scrittura[22], iar Manicati Safranu se interesa în 1797 la Veneția de viitoarea tipărire în limba italiană a lucrărilor intitulate *Originea și progresele științei*[*] și *Prospect despre afacerile actuale ale Europei*[23].

De asemenea, unele opere ale literaturii populare sau ale literaturii culte, care s-au bucurat de o largă răspîndire în zona sud-est europeană, figurează în facturile de mărfuri. Astfel sînt: *Alexandria*, *Esopia*, *Aravikon mithologhikon*, *Erotocritul*, operele lui Homer, romanul lui Fénelon – *Télémaque* ș.a. Cu sutele de exemplare figurează și calendarele, tipărite la Viena, Buda, Sibiu, care, în forma în care apăreau în acea vreme, constituiau un fel de mici enciclopedii.[24] În fine, în documentele anilor 1793-1797 se vorbește frecvent despre abonamente la ziarul grecesc „Ἐφημερίς", care apărea la Viena editat de frații Markides Puliu din Seatiște, iar în documentele celui de al doilea deceniu al secolului al XIX-lea despre abonamente la ziarul grecesc „Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος", editat la Viena de medicul Dimitrie Alexandridis. Cele două ziare, care difuzau ideile progresiste ale vremii, erau așteptate cu interes, trecute din mînă în mînă și legate cu grijă în volume la sfîrșitul anului.

Cîteva concluzii. Prin vehicularea bunurilor culturii materiale și spirituale a vremii lor, negustorii secolului al XVIII-lea și ai începutului celui de-al XIX-lea au constituit o punte de legătură între populațiile sud-estului european. Prin diaspora lor și adesea prin îngrădirea de a se ocupa cu comerțul cu amănuntul, ei au fost îndreptați în mod necesar către comerțul internațional, contribuind la crearea pieței internaționale în regiunea în care au activat. Prin capitalurile de care dispuneau, ei au scos din amorțeală economia feudală închisă din sud-estul european, determinînd pe micii producători, moșieri, țărani, meșteșugari să producă peste nevoile locale de consum, în vederea satisfacerii unei piețe internaționale.[25] Prin orientarea economiei populațiilor sud-est europene de la valoarea de întrebuințare către valoarea de schimb, ei au contribuit la sincronizarea stadiului de dezvoltare economică a acestor populații. Difuzarea în sud-estul european a acelorași mărfuri vieneze, triestine, venețiene a apropiat nivelul de trai al oamenilor care le foloseau.

---

[22] SJAN Brașov, fondurile „Mihail Țumbru", nr. 1134 (LIMONA 1958[I]: 1321, n.n.), „Acte diverse grecești", nr. 170 (LIMONA 1958[I]: 1309, n.n.), „Registre diverse grecești", nr. 58, pp. 227-228 (LIMONA 1958[II]: 525, n.n.).

[*] În manuscris cuvintele anulate: „de Andrei" (n.n.).

[23] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 83, pp. 45-47 (LIMONA 1966: 1092, n.n.).

[24] Pentru comerțul cu cărți v. și M. Fănescu, *Din istoria comerțului cu carte în Moldova și Țara Românească între 1775-1821*, în „Studia Bibliologica", III (1969), pp. 161-175 (v. *et* STOIDE 2005, n.n.).

[25] A. Oțetea, *Casa de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului din Țara Romînească*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 44.

Pentru meritele lor economice, mulți negustori au obținut titluri de noblețe (baroni, cavaleri) în caz că erau supuși austrieci, și ranguri de boierie sau funcții politice dacă se aflau pe pămîntul Țării Românești. Astfel a fost cazul baronului Constantin Belu, al fraților baroni Gheorghe și Constantin Sachelarie, al baronului N. Nitta, al marelui vistier Ioan Moscu, al lui Stati Petrovici, agent consular al Prusiei și apoi dragoman al Agenției Cezaro-Crăiești, al vornicilor Ioan Scufa, Spirea Cazoti, Mihai Chiriță, Petre Vasiliu[26] etc. Prin pătrunderea lor în rîndurile clasei feudale și prin atragerea acesteia în afaceri de negoț[27], negustorii au contribuit la ruperea barierei dintre cele două clase și la transformarea socială a mediului în care au activat.

Prin difuzarea cărții, a ziarului, a ideilor enciclopedismului, ale Iluminismului, ale revoluției franceze, negustorii aceștia au contribuit la apropierea nivelului de cultură și la sincronizarea aspirațiilor spre independență și suveranitate politică ale popoarelor din sud-estul european.

Din averile acumulate, ei au sprijinit instituțiile de învățământ și de cultură, dar și pe cele sanitare. Astfel, dintr-un document din 1813[28] aflăm că școala din Metsovo a fost înființată cu sprijinul negustorilor mețoviți din Rusia, Viena, Constantinopol, Iași și București. Documente din 1810[29], între care și o factură de medicamente, informează despre înființarea unei farmacii la Ianina de către Dimitrie și Sterie Nițu Stamu, în înțelegere cu Niccolo Fossali. Negustorul mețovit Dimitrie Trandafir Gadela, decedat la Moscova, dispunea prin testament[30] ca dobînda banilor depuși la casieria orfelinatului împărătesc din Moscova să fie trimisă anual școlii și bisericilor din Metsovo, să servească la plata dascălilor, la cumpărarea de cărți pentru copiii săraci, la ajutorarea familiilor sărace.

Deosebit de grăitoare pentru rolul acestor negustori de a servi ca punte de legătură între popoarele sud-estului eropean sunt unele testamente rămase de la ei sau de la intelectuali ridicați prin truda lor. Astfel, Zisi Anastasiu Carapanu, originar din Conița, care a activat la București, testa în 1829[31] școlilor, bisericilor, spitalelor din Ianina, Metsovo, Conița, Avdhela, Perivoli, dar și spitalelor din Țara Românească, Bisericii Sf. Ioan din București, Mănăstirilor Pasărea, Căldărușani, Cernica, Ciocănești. Cristofor Emanuel Salonschi testa în

[26] N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, Vălenii de Munte, 1932, pp. 82-83, 100, 108; v. și E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor: 1763-1844*, X, 1897, București, J.V. Socecu, pp. XLVI-XLVIII.

[27] A. Oțetea, *op. cit.*, p. 43; E. Limona și D. Limona, *Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, pp. 137-138 (LIMONA 1960c, n.n.).

[28] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, I/184-184a (LIMONA 1983: 186, 188, n.n.).

[29] *Ibidem*, I/146-146a, I/152 (LIMONA 1983: 150, 156, n.n.).

[30] *Ibidem*, I/197-197a-197b-197c (LIMONA 1983: 201-204, n.n.).

[31] *Ibidem*, III/224 (LIMONA 1983: 813-814, n.n.).

1853[32] școlilor din Grecia, îndeosebi din Thessaloniki, dar și Spitalului „Filantropia” și Mitropoliei din București, „pentru învățătura copiilor săraci”. Dimitrie Dimu, originar din Vișani (Epir), stabilit la Brașov în 1770, dispunea în 1834[33] să se împărtășească din averea rămasă de la el școlile și bisericile din Vișani și Derviceani, dar și biserica din Cluj. Tot astfel, cărturarii Dositei Filitti, fost mitropolit al Ungro-Vlahiei, originar din regiunea Ianina, precum și Constantin Fleva, medic originar din Nausa, cuprindeau în prevederile testamentare din 1825[34] patria natală, dar și patria adoptivă, făcîndu-le să beneficieze deopotrivă de rodul trudei lor.

[32] *Ibidem*, XIII/21, XIII/91 (LIMONA 1983: 3546, 3624, n.n.).

[33] SJAN Brașov, fondul „Succesiuni”, IV F: 76/1834, pp. 369-373 (LIMONA 1958^{I}: 2433, n.n.).

[34] *Ibidem*, IV F: 54/1825, pp. 642-651, 656-658; 660-661, 664-665; IV F: 56/1826, pp. 1272-1276; (LIMONA 1958^{I}: 2290-2291, 2294-2295, 2310, n.n.).

13. Cercetări în arhivele de peste hotare: Grecia*

Călătoriile de studii și schimburile de delegații statornicite de mai mulți ani între institutele de cercetare istorică din țara noastră și institutele corespunzătoare din Grecia au fost extinse anul acesta, cuprinzînd în raza lor, pentru întîia oară, și instituția noastră. Cu aceasta, s-a făcut și în Grecia un început de cercetare, pe care Direcția Generală a Arhivelor Statului ține să o orienteze, ca și în celelalte țări, nu atît tematic, cît mai curînd sistematic, tinzînd să cuprindă în perspectivă tot ceea ce în izvoarele istorice externe prezintă interes pentru propria noastră istorie.

Delegația Arhivelor Statului a fost întîmpinată cu foarte multă înțelegere și bunăvoință atît din partea Ministerului Culturii și Științelor, care tutelează instituțiile de arhivă și bibliotecile din Grecia, cît și din partea conducerii acestor instituții, bucurîndu-mă în tot timpul șederii mele acolo de sprijin larg și de condiții optime pentru buna desfășurare a muncii mele.

Pentru început, am urmărit o orientare asupra principalelor instituții deținătoare de arhive istorice din Atena, asupra fondurilor și a instrumentelor de arhivă publicate, și mai ales nepublicate, pe care le posedă.

Arhivele Generale ale Statului[1] au fost create în 1914[2], fiind de atunci încoace singura instituție autorizată să preia arhive publice, însă, din cauza spațiului restrîns (sediul se află într-o aripă a Academiei), documentele se păstrează în continuare la instituțiile creatoare. În perspectivă apropiată, GAK își vor muta sediul într-o clădire special construită, ceea ce va aduce cu sine și o creștere a numărului de fonduri și colecții.

În prezent, se păstrează aici puține materiale din timpul stăpînirii otomane. Majoritatea fondurilor încep cu anul 1821. Documentele cele mai vechi privesc lupta grecilor pentru independență națională. Ele au fost cuprinse sub formă de catalog[3] într-un volum publicat în 1971, cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la

---

* Dumitru Limona, *Cercetări în arhivele de peste hotare: Grecia*, în „Revista Arhivelor”, XXXVI (LI), nr. 4 (1974), pp. 550-552 (LIMONA 1974b, n.n.).

[1] Prescurtat GAK: Γενικά Αρχεία του Κράτους.

[2] Pentru legislația arhivistică greacă v. Constantin Diamandis, *Grèce*, în „Archivum”, XVII (1967), și *idem*, *La législation archivistique I, Europe 1re partie (Allemagne-Irlande)*, Paris, 1971, pp. 209-320.

[3] *Τά Ἱστορικά Ἔγγραφα τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 τῶν Γενικῶν Ἀρχὶων τοῦ Κράτους εἰς περιλίψεις καὶ περικοπάς: κατάλογος πρῶτος, ὑπό Κωνσταντίνοῦ Ἀθ. Διαμάντη, διευθυντοῦ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους* (Documentele istorice ale luptei de la

revoluţie. Se mai află documente de la instituţiile care au fiinţat în „perioada Capodistria”. Fondurile mai bogate provin din perioada regalităţii (Otto I şi George I). La GAK se mai găsesc diverse colecţii, ca „Acte mănăstireşti" (1833-1886), „Acte moldo-valahe” (12 acte noi din anii 1786-1828), „Arhiva «Alexandru Mavrocordat»” (acte din anii 1803-1880), „Arhiva «Ioan Coletti»” (1821-1832), „Arhiva «Kolokotronis»” (1823-1878), „Colecţia «Ioan Vlahoiannis»” – o colecţie de 256 de manuscrise, între care şi cunoscuta *Istorie a evenimentelor din Ungrovlahia de la Şerban Vodă pînă la Gavril Vodă*, redactată de Matei al Mirelor din Pogoniani, la Tîrgovişte, în 1683. Ghidul general al GAK[4] cuprinde o descriere a fondurilor şi colecţiilor, indicînd modul de clasificare a materialelor, datele extreme, cantitatea unităţilor de păstrare pentru fiecare grup de acte; în plus, colecţiile sînt prevăzute cu indici de nume. Colecţia de manuscrise este catalogată. În afara ghidului general, au mai fost publicate şi alte instrumente de arhivă, ca, de exemplu, catalogul colecţiei „Pericle Zerlentis”, catalogul scrisorilor sigilare patriarhale, ediţii de documente din colecţiile „Lazaros şi Gheorghios Konduriotis”, „Alexandru Mavrocordat” ş.a.

După cum se constată din cataloage şi ediţii de documente, colecţiile păstrate la GAK cuprind şi materiale de interes pentru istoria ţării noastre. Astfel, în colecţia „Konduriotis” se găsesc documente privind revoluţia din 1821 în ţările române. Atît ghidul general, cît şi celelalte instrumente de informare pot servi ca punct de plecare pentru determinarea grupelor de acte în care depistarea de documente referitoare la istoria românilor să se efectueze cu folos.

Înainte de 1914, instituţia care avea dreptul să preia arhive publice şi să colecţioneze documente era Societatea Istorică şi Etnologică. Ea a fost creată în 1882 şi există încă şi azi. Adăpostită cu Muzeul Istoric în fostul palat al Camerei Deputaţilor, ea a păstrat în continuare documentele colecţionate, dar începînd din 1914 a încetat să preia arhive publice, acest drept revenind Arhivelor Generale ale Statului. La biblioteca Societăţii Istorice şi Etnologice se găsesc numeroase documente din perioada otomană. Printre ele – vechi hrisoave de la voievozii ţărilor române; aşa bunăoară, un document din 1586, în limba slavonă, scris pe pergament, prin care Mihnea Turcitul, domnul Ţării Româneşti, acordă ajutoare unei mănăstiri din Grecia. Prin bunăvoinţa domnului Meletopoulos, directorul Muzeului Istoric, o fotocopie după acest document inedit se află la Arhivele Statului din Bucureşti. Periodicul „Νέος Ἑλληνομνήμων”, publicat de Biblioteca Parlamentului grec, dă informaţii despre manuscrisele păstrate la biblioteca Societăţii Istorice şi Etnologice. Între ele se află descrierea ceremoniei

---

1821 în perilipsisuri şi fragmente din Arhivele Generale ale Statului: catalogul întâi, de K.Ath. Diamandis, director al Arhivelor Generale ale Statului), Atena, 1972.

[4] *Τά περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, τόμος πρῶτος: κατάλογοι καί εὑρετήρια τῶν συλλόγων, ὑπό Κωνσταντίνου Ἀθανας. Διαμάντη* (Conţinutul Arhivelor Generale ale Statului, tomul întâi: cataloage şi inventare ale colecţiilor, de K.Ath. Diamandis), Atena, 1972.

la numirea domnului Țării Românești, o descriere a ceremoniei la intrarea în București a soției domnitorului, scrisori de la dascălul Teodor către Ioan Caragea și domnul Țării Românești ș.a. Periodicul „Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος", publicat de Societatea Istorică și Etnologică, constituie de asemenea un izvor de informare pentru prețioasele materiale păstrate în această bibliotecă.

O altă instituție care posedă documente importante este Biblioteca Parlamentului grec. Chiar și din simpla parcurgere a periodicului editat de bibliotecă se poate constata existența unor documente de interes pentru noi. Menționăm scrisori de la domnitorii țărilor române (Constantin Duca, Ștefan Cantacuzino, Mavrocordat ș.a.), cuvîntări rostite înaintea domnilor de către grămătici, cu diverse prilejuri etc. O cercetare sistematică a manuscriselor din această bibliotecă se impune în viitor.

Anul acesta ne-am concentrat activitatea de depistare de documente la secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale. Am cercetat colecțiile „Acte diverse din secolele al XVI-lea – al XIX-lea" și „Manuscrise". Aici am găsit originalele multor documente publicate după copii de cunoscutul elenist francez Émile Legrand și apoi reproduse în „colecția Hurmuzaki", volumul XIV$^{1-3}$, precum și unele documente publicate de A. Papadopoulos-Kerameus în aceeași colecție, volumul XIII. Rezervele pe care atît Legrand, cît și N. lorga le au față de calitatea copiilor care au stat la baza publicației vor trebui luate în considerare și va fi nevoie de o reproducere foto sau pe peliculă chiar și pentru aceste documente, cunoscute prin conținutul lor. O reproducere mecanică oferă, în comparație cu copia manuală, nu numai un plus de exactitate, ci uneori și un plus de cunoaștere. Așa de exemplu, originalul documentului emis în octombrie 1630 de Chiril Lukaris, patriarhul de Constantinopol (prin care întărește iertarea de dăjdi a locuitorilor satului Poieni, închinat de Leon Vodă la Sf. Mormînt), mai cuprinde și un sigiliu.

În afară de aceste documente cunoscute, la Biblioteca Națională din Atena se găsesc foarte multe documente de interes pentru țara noastră, care n-au intrat încă în publicațiile românești. Se găsesc aici scrisori de la personalități române (domnitori, mitropoliți, negustori), precum și de la personalități grecești care au activat pe pămîntul țării noastre. Am selectat pentru microfilmare scrisori privind Școala Greacă din București și profesorii ei, Ștefan Kommitas și Neofit Duca; documente cuprinzând informații despre tipărirea de cărți în limba greacă la București; scrisori de la Veniamin Costache, mitropolitul Moldovei; *Amintirile* lui Elianos în legătură cu domnii țărilor române și evenimentele din 1774-1776; 101 de scrisori din București, Brașov și Pesta către Hagi Constantin Pop din Sibiu și către fiul acestuia, Zenobie, din anii 1778-1825 (scrisori donate Bibliotecii Naționale în 1914 de E. Venizelos, care a fost nu numai om politic, ci și un pasionat colecționar de documente și cercetător istoric); scrisori către domnitorul N. Mavrogheni; un document pe pergament din 1778, prin care

patriarhul Sofronie de Constantinopol reînnoiește privilegiile din 1709 ale patriarhului Ierusalimului asupra mănăstirilor și bisericilor din Țara Românească și Moldova; un glosar „moldovenesc sau valah" din secolul al XIX-lea; o hartă a Moldo-Valahiei cu toate localitățile, nedatată; o carte de rugăciuni din anul 1797, în limba română; scrisori de la patriarhul Chiril Lukaris către voievodul Radu Mihnea și către ortodocșii din Tîrgoviște, despre credința ortodoxă și unele dispute teologice; un album cu semnături de boieri, mitropoliți și voievozi din secolul al XVII-lea; *Viața lui Mavrocordat și sfaturi date de domn fiului său Constantin* din anul 1725 (un manuscris cu mult mai amplu decît cel cunoscut); o corespondență a domnitorului N. Mavrocordat; elogii aduse domnului Țării Românești de către Al. Turnavitu, profesor la Școala Greacă din București; scrisoarea lui Dositei, patriarh al Ierusalimului, către Gheorghe Duca, domnul Moldovei, din 1683; scrisori din 1836-1839 privind Mănăstirea Dușicu din Thessalia și mănăstirile din țările române închinate acelei mănăstiri ș.a.

La Biblioteca Națională se mai găsesc: „Arhiva familiei Ipsilanti" (cu acte din anii 1774-1786 și 1818-1829), „Arhiva unei case comerciale din Thessalia" care a avut relații cu Transilvania ș.a., colecții care reclamă un timp mai îndelungat de cercetare.

Ministerul de Externe al Greciei își păstrează propria arhivă, începînd cu anul 1821. Cercetarea acestei arhive se poate face numai cu îndeplinirea unor formalități speciale.

Arhive de interes pentru istoria țării noastre se găsesc, de asemenea, și în provincii – în primul rînd în bibliotecile mănăstirilor de la Muntele Athos. În vederea ușurării cercetării manuscriselor din aceste biblioteci, Institutul Patriarhal pentru Studii Patristice, cu sediul la Thessaloniki, a întreprins un vast proiect de microfilmare și fotocopiere a comorilor documentare. Proiectul va fi încheiat la sfîrșitul anului 1974[5]. Pînă în prezent au fost microfilmate manuscrise în limbile greacă, slavonă, georgiană de la numeroase mănăstiri, precum și circa 4.000 de miniaturi de pe codice, acestea din urmă în vederea publicării unui corpus de trei volume, dintre care primul se află deja sub tipar. La cererea cercetătorilor, se efectuează copii după microfilmele deja realizate.

Echipe de cercetători din cadrul Institutului Național de Cercetări (Centrul de Cercetări Bizantine și Centrul de Cercetări Medievale și Neoelenice) întreprind diferite misiuni științifice la diferite mănăstiri și arhive istorice locale, în scopul clasificării, catalogării, fotocopierii sau microfilmării materialelor documentare, precum și al elaborării unor studii și publicații de documente. Din publicația Institutului Național – „Σύμμεικτα", volumul II, Atena, 1970 – luăm cunoștință despre unele rezultate ale acestor misiuni științifice. Astfel, P.G. Nikolopoulos

[5] Evanghelos Chrysos, *An Archive of Microfilms and Slides of the Manuscripts of Mt. Athos*, în „Bulletin d'information et de coordination", Atena-Paris, VI (1972-1973), pp. 27-28 (publicat de Association Internationale des Études Byzantines).

ne informează despre *Manuscrisele Mănăstirii Sf. Lavra din Kalavryta*, N. Oikonomides despre arhivele grecești ale Mănăstirilor Constamonitu (din anii 1047-1686) – unde se găsesc și documente valahe din secolul al XV-lea – și Stavronichita (1533-1661) de la Muntele Athos, Loukia Droulia și Chrysa Maltezou despre *Arhivele Mânăstirii Sf. Lavra din Kalavryta* (menționînd și două documente valahe din 1832), Chrysa Maltezou despre *Documentele latine ale mănăstirii din Patmos* ș.a. O mențiune specială se cuvine articolului scris de Maria Nystazopoulou-Pelekidis și I.R. Mircea despre *Actele românești din arhivele mănăstirii din Patmos*, care cuprinde un studiu introductiv și regestele celor 36 de documente „române" (în limbile slavonă, română, greacă) din anii 1584-1820, referitoare la asistența financiară acordată de domnii moldo-valahi Mănăstirii Sf. Ioan din Patmos și școlii sale; în anexe sînt date fotocopiile celor mai interesante din aceste documente.

Cercetările întreprinse de istoricii greci în arhivele Greciei scot adesea la iveală documente care prezintă interes și pentru istoria românilor. Amintim că, prin amabilitatea domnului L. Vranoussis, directorul Centrului de Cercetări Medievale și Neoelenice de pe lîngă Academia din Atena, Arhivele Statului din București au intrat încă de acum doi ani în posesiunea fotocopiilor după documentele unei vechi condici a Mănăstirii Sărindar din București.

Punerea în evidență și studierea documentelor din arhivele grecești de interes pentru istoria românilor, ca și acțiunea paralelă de scoatere la lumină a documentelor din arhivele românești de interes pentru istoria grecilor, reprezintă o contribuție importantă la cunoașterea mai bună a relațiilor multiseculare dintre poporul român și poporul grec și, în ultimă instanță – așa cum arăta nu de mult N. Ceaușescu, în mesajul adresat Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene – o contribuție la întărirea legăturilor de prietenie și colaborare în regiunea balcanică.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a aduce mulțumirile noastre în primul rînd domnului Kournoutos, director general în Ministerul Culturii și Științelor, domnilor Meletopoulos, Diamandis, Vranoussis, Sfyroeras, domnului director Maranghidis pentru sprijinul acordat, în mod deosebit doamnei A. Nikolopoulos și domnului P. Nikolopoulos, prin amabilitatea cărora călătoria noastră de studiu a fost rodnică, în ciuda timpului extrem de scurt petrecut la Atena.

14. Casa Comercială „Ioan Hagi Moscu şi Ştefan I. Moscu” din Bucureşti*

În luna mai a anului 1837, consulul englez de la București raporta ministrului său o știre „care a făcut mare senzație în capitala Țării Românești”. Casa Comercială „Hagi Moscu”, „ani de zile considerată reazemul Țării Românești («the prop of Wallachia»)”[1], și „singura casă bancară de aici care a avut un credit european real”[2], a dat faliment pentru 15.000.000 de groși. „Este greu de conceput”, scria el „că în această regiune un singur om a reușit să dobîndească atîta credit, încît să dispună de o asemenea sumă, echivalentă cu 226.000 de lire sterline, dar faptul este o dovadă a ceea ce înseamnă această provincie pentru capitaliști, dacă își conduc afacerile cu vrednicie și în mod judicios”. El relata faptele imediate care au dus la faliment în felul următor: „două firme vieneze au lăsat sub protest polițe ale Casei «Moscu», în valoare de 46.000 de florini monedă convențională, baronul Simon Gheorghe Sina din Viena i-a oferit lui Moscu un «ajutor» de 120.000 de ducați în schimbul unui sechestru asupra imenselor proprietăți ale acestuia, dar ceilalți creditori neadmițînd sechestrul, Ștefan Ioan Moscu a fost nevoit să se declare falit la 3 mai 1837. Pierderea suferită de țară va fi incalculabilă”, opina consulul englez, „deoarece casa respectivă a fost deținătoarea a mii de capitaluri mici ținute la o dobîndă mare, de 15-18%, în timp ce dobînda legală este de 10%” – și arăta urmările imediate ale falimentului: paralizarea tuturor tranzacțiilor comerciale, panica și disperarea care au cuprins numeroase familii particulare, luarea în discuție de către Adunarea Obștească a acestui faliment de natură „a compromite întreaga țară”. Disperarea s-a extins printre creditori dincolo de hotarele țării, unul din ei,

---

* Dumitru Limona / Elena Moisuc, *Casa Comercială „Ioan Hagi Moscu şi Ştefan I. Moscu” din Bucureşti*, I, în „Revista Arhivelor”, XXXVII (LII), nr. 3 (1975), pp. 256-271, și II, în „Revista Arhivelor”, XXXIX (LIV), nr. 4 (1977), pp. 376-404 (LIMONA-MOISUC 1975-1977); ambele părți ale studiului au fost publicate cu rezumate în limbile franceză și engleză (n.n.).

[1] SANIC, colecția „Microfilme Anglia”, rola 9, cadrele 24-27 („Public Record Office, Foreign Office 78 Turkey”, vol. 336, ff. 24-27) (v. inventarul nr. 1190: regestul nr. 105, p. 28, n.n.).

[2] *Ibidem*, cadrele 206-207 („Public Record Office, Foreign Office 78 Turkey”, vol. 313, ff. 206-207) (v. inventarul nr. 1190: regestul nr. 58, p. 15, n.n.).

Iufenciov din Constantinopol, ajungînd să-și pună capăt zilelor[3] în urma pierderilor suferite ca asociat în afacerile Moscu – Zaharov.

Masa cridală a căminarului Ștefan Ioan Moscu durează pînă în anul 1853, cînd se lichidează printr-un bilanț[4] cu debitul de 11.089.454 de groși și 7 parale și cu soldul de 258 de groși și 37 de parale. Debitul reprezintă aici suma plătită creditorilor, în urma compromisului încheiat cu ei de a li se achita între 42-50% din datoriile lui Moscu, al căror total în 1853 însuma 17.162.425 de groși și 33 de parale. Bilanțul acesta ne oferă o imagine a imensei averi imobile pe care o deținuse Casa „Moscu”, precum și a vastei rețele de credit-debit în care s-a aflat implicată în ultimii ani ai existenței sale. Toată protipendada Țării Românești, începînd cu domnitorii ce s-au perindat pe tronul țării timp de mai bine de jumătate de veac în care această casă comercială a fost prezentă și dominantă în viața economică a țării, precum și firme vestite din Viena, Constantinopol, Odessa, Livorno, Triest, Marsilia, figurează ca debitori sau creditori în catastihurile păstrate. Unii dintre creditori încă își mai căutau drepturile și în luna mai a anului 1863, cînd masa cridală era de mult lichidată, iar Ștefan Ioan Moscu se afla „trecut în cealaltă viață, în urmă cu cîteva zile”[5].

Dată fiind importanța Casei Comerciale „Moscu”, relevată în documentele contemporane amintite mai sus, trebuie considerată ca o fericită întîmplare păstrarea bogatei arhive[6] provenite de la această casă de comerț, care ne înfățișează

---

[3] *Ibidem*, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XVI/303 (LIMONA 1987: 671, n.n.).

[4] *Ibidem*, XIII/46 (LIMONA 1983: 3573, n.n.).

[5] *Ibidem*, XVII/7 (LIMONA 1987: 693, n.n.).

[6] Arhiva „Moscu”, aflată la Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (o vreme tratată drept fond personal/familial, omogenizată apoi în compoziția colecției de manuscrise, dar, după simpla logică, arhivă a unei case comerciale, v. *supra* I.1., nota [4], n.n.), este formată din următoarele manuscrise (descrise sumar în inventarul nr. 292 al colecției „Manuscrise”, dar primordial într-o serie de inventare autonome, constituite postum din fișele extinse alcătuite de D. Limona, ale cărui cuvinte prefațează inventarul nr. 1483; în aceste inventare autonome sunt reperabile cu precizie trimiterile făcute de Limona, urmărindu-se în regeste filele/paginile, anii, emitenții și destinatarii, precum și referentul documentelor citate, n.n.):

▪ ms. 826, intitulat *Κατάστιχον κατημερινόν, τῇ α̃η Ἰανρ. 1820, Βουκουρέστιον* (Registru zilnic, la 1 ianuarie 1820, București), cu 46 de file (35,5 x 30 cm), cartonat; cuprinde însemnări de afaceri pe anii 1820-1824 (manuscrisul dispune de un rezumat global extins în inventarul nr. 1483, pp. 1-3, n.n.);

▪ ms. 827, intitulat *Κατάστιχον Μαέστρον, τῇ α̃η Ἰανρ. 1820, Βουκουρέστιον* (Registru Maestru, la 1 ianuarie 1820), cu 46 de file scrise (35,5 x 30 cm), cartonat; cuprinde conturile agenților și corespondenților comerciali pe anii 1820-1824 (acest manuscris dispune de un rezumat global în inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.);

▪ ms. 828, intitulat *Κάσσα μετριτῶν τῶν χουσμετίων Ὀκνῶν καὶ Βαμμάτων, τῇ 28 Νοεμβρίου 1823* (Casa banilor din huzmeturi, ocne și vămi, la 28 noiembrie 1823), cu 65

---

de file (40,5 x 24,5 cm), cartonat; cuprinde însemnări asupra cheltuielilor și veniturilor pe anii 1823-1825 (manuscris cu rezumat global în inventarul nr. 1483, pp. 4-5, n.n.);

▪ ms. 829, fără titlu, cu 44 de file scrise (42 x 25,5 cm), cartonat; cuprinde scrisori comerciale expediate în anii 1824-1835 (acest manuscris dispune de rezumate pentru toate cele 90 de documente pe care le conține, în inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.);

▪ ms. 1916, fără titlu, cu 1.133 de pagini (42 x 26 cm), cartonat; cuprinde scrisori comerciale expediate în anii 1826-1828 (manuscrisul dispune de rezumate pentru întregul său conținut – 1.603 documente – în inventarul nr. 1485, n.n.);

▪ ms. 830, intitulat *Κάσσα μετριτῶν, Ἰουνίου α͠η, Βουκουρέστιον, 1827 ἕως 1830 Ἀπριλίου* (Casa banilor, iunie 1, București, 1827 până în 1830 aprilie), cu 114 file scrise (36,5 x 25,5 cm), cartonat (manuscrisul dispune de un rezumat global în inventarul nr. 1483, p. 49, n.n.);

▪ ms. 831, fără titlu, cu 169 de file (39 x 23,5 cm), cartonat; cuprinde diverse partide pe anii 1829-1834 și e prevăzut cu un indice de nume (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 49, n.n.);

▪ ms. 832, intitulat *Κάσσα τῶν μετριτῶν, τῇ α͠η μαΐου 1830* (Casa banilor, la 1 mai 1830), cu 92 de file scrise, cartonat; cuprinde însemnări din anii 1830-1832 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 49, n.n.);

▪ ms. 812, intitulat *Κώπια γραφῶν, ἀπὸ 1830 Ἀυγούστου 25 ἕως 1831 Ἰουλίου 24, ἐν Βουκουρεστίῳ* (Copier de scrisori, din 1830 august 25 până în 1831 iulie 24, la București), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 934 de pagini scrise (38 x 25,5 cm), carton, deteriorat; cuprinde scrisori expediate agenților și corespondenților din diverse orașe ale Europei (manuscrisul dispune de rezumate detaliate pentru întregul său conținut – 1.078 de documente – în inventarul nr. 1484, n.n.);

▪ ms. 833, fără titlu, cu 917 file (41,5 x 27 cm), cartonat; cuprinde scrisori expediate în anii 1831 (iulie 28) – 1834 (manuscrisul dispune de rezumate detaliate pentru întregul său conținut – 2.252 de documente – în inventarele nr. 1512-1513, n.n.);

▪ ms. 811, cu titlul *Κώπια διαφόρων λογαριασμῶν πραγματίων* (Registru copier cu diverse socoteli ale mărfurilor), cu 103 file scrise (38 x 25,5 cm), cartonat; cuprinde însemnări din anii 1831-1837 (manuscrisul dispune de rezumate pentru toate cele 107 documente pe care le conține în inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.);

▪ ms. 834, intitulat *Κάσσα μετριτῶν, ἀπὸ 1830 Ἰουλίου α͠η ἕως 1834/10βρίου 31, ἐν Βουκουρεστίῳ* (Casa banilor, din 1830 iulie 1 pînă în 1834/decembrie 31, la București), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 93 de file scrise (39,5 x 26 cm), cartonat (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 85, n.n.);

▪ ms. 814, intitulat *Κώπια γραφῶν, ἀπὸ 1834 μαρτίου 2 ἕως 1835/8βρίου 21, ἐν Βουκουρεστίῳ* (Copier de scrisori, din 1834 martie 2 până în 1835/octombrie 21, la București), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 761 de file scrise (45 x 29), cartonat, deteriorat (manuscrisul dispune de rezumate detaliate pentru întregul său conținut – 1.497 de documente – în inventarul nr. 1514, n.n.);

▪ ms. 835, intitulat *Κώπια καμβιάλων* (Copier de cambiale), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 91 de file scrise (40 x 26 cm), cartonat; cuprinde, în limba italiană, cambialele trase asupra diverșilor corespondenți din țară și de peste hotare, în anii 1834-1835 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, pp. 85-86, n.n.);

concret nu numai propria-i activitate, ci și o bună parte din viața economică a Țării Românești în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Izvoare externe – arhivele Vienei – ne permit să completăm și să prelungim îndărăt în secolul al XVIII-lea informațiile despre Casa Comercială „Hagi Moscu” și rolul jucat de ea în economia Țării Românești.

Cîteva date biografice. Cea mai veche știre documentară pe care o avem despre Ioan Hagi Moscu datează din 1786. În notificarea[7] pe care Nicolae Mavrogheni o făcea Cancelariei Curții și Statului din Viena despre numirea sa ca domn, îl recomanda totodată pe Ioan Hagi Moscu drept comisionar al său,

---

▪ ms. 815, fără titlu, cu 361 de file scrise (43,5 x 26 cm), cartonat; cuprinde scrisori expediate în anii 1835-1837 (manuscrisul dispune de rezumate detaliate pentru întregul conținut – 1.464 de documente – în inventarul nr. 1515, n.n.);

▪ ms. 837, intitulat *Κώπια ὁμολογῶν* (Copier de mărturii), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 96 de file scrise (34,5 x 24 cm), cartonat; cuprinde zapise emise în anii 1834-1838 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 86, n.n.);

▪ ms. 836, intitulat *Καθημερινόν* (Socoteală zilnică), pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu), cu 67 de file (42,5 x 30 cm), cartonat; cuprinde însemnări din anii 1835-1836 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, n.n.);

▪ ms. 816, pe copertă cu însemnarea „Ἐν θ‹ε›ῳ Ἀ‹γ›ίῳ” (În numele Dumnezeului Sfînt), iar mai jos cu titlul *Κώπια καμβιάλων* (Copier de cambiale), cu 117 file (40 x 26 cm), cartonat; cuprinde, în limba italiană, toate cambialele trase pe anii 1835-1836 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 86, n.n.);

▪ ms. 817, pe copertă cu însemnarea „Ἐν θ‹ε›ῳ Ἀ‹γ›ίῳ” (În numele Dumnezeului Sfînt) și titlul *Κώπια καμβιάλων* (Copier de cambiale), cu 50 de file scrise (40 x 26 cm), cartonat, pe copertă cu inițialele *Σ.I.M.* (Ștefan Ioan Moscu); cuprinde, în limba italiană, toate cambialele trase pe anii 1836-1837 (manuscrisul este luat în evidență în inventarul nr. 1483, p. 86, n.n.).

[La această listă alcătuită de Limona în anii '70 se adaugă încă trei registre: ms. 835bis – Condici de socoteli ale căminarului Ștefan Moscu din București (18 februarie 1834 – 31 decembrie 1835), cu titlul *Κόππια 1834 ἕως 1835*, 48 de file (manuscris reconstituit din fascicole disparate) – și mss. 1666-1667 – un copier de cambii și socoteli al Casei „Ștefan Moscu” pe anii 1830-1833 (intitulat *Κόππια Καμβιάλλων* καί λογαριασμῶν *ἀπὸ 1830 Αὐγούστ*ου *1*ῆς *ἕως 1833 Μαρτίου 29*) și un catastih de partizi al aceleiași case comerciale pe anii 1835-1837 (intitulat *ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ διαφόρων παρτίδων ἀπὸ 1835 Ἰανουαρί*ου *1*η *ἕως 1837*), n.n.]

După cum se observă, arhiva este alcătuită din copiere de scrisori expediate și din registre contabile. Scrisorile primite nu s-au păstrat. Datele extreme ale arhivei sînt: 1820-1837. Scrisorile din anii 1826-1828 și 1830-1837 au o bună continuitate și conțin informații foarte bogate. Documentele sînt scrise în limba greacă. Ele au fost prelucrate de Dumitru Limona, sub formă de catalog, cuprinzînd peste 8.000 de fișe de documente (v. *supra* I.1., nota [5], n.n.).

[7] SANIC, colecția „Microfilme Austria”, rola 117, cadrele 493-494 („Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien, Staatskanzlei, Moldau-Walachei”) (v. inventarul nr. 1267: regestul nr. 13, pp. 17-19, n.n.).

„funcţie pe care a exercitat-o şi sub alţi domni ai Ţării Româneşti”, prevăzînd că va fi în situaţia de a cumpăra de la Viena „unele obiecte mercantile care se găsesc greu aici”. Dintr-o declaraţie personală a lui Moscu[8] aflăm că el s-a stabilit în Ţara Românească în anul 1782, deci în timpul domniei lui Nicolae Caragea, că mai înainte locuise cîţiva ani la Viena[9], unde avea un birou comercial, pe care îl va menţine, cu ajutorul fraţilor săi, Nicolae şi Pantazi, chiar şi după aşezarea sa în Ţara Românească. O notă[10] a cancelarului Cobenzl către von Pergen, ministrul poliţiei, dezvăluie faptul că Ioan Hagi Moscu n-a fost numai furnizor de „obiecte mercantile” pentru Curtea domnească, ci şi mijlocitorul corespondenţei domnitorilor Ipsilanti, Caragea, Suţu şi alţii cu abatele Ajala, însărcinatul cu afaceri raguzan, precum şi cu Klement, rezident saxon, care, cu ştirea Cancelariei Curţii din Viena şi contra salariilor şi cadourilor de la principii români, făceau servicii de informare politică.

Într-o depoziţie făcută la Viena în anul 1793, cu ocazia unei anchete, Moscu declară[11] că are vîrsta de „41 sau 42 de ani” (nici el însuşi nu ştia exact, după felul în care se ţinea evidenţa stării civile prin anii 1751-1752, cînd se va fi născut!), că s-a născut la Salonic în Macedonia, ca fiu al lui Polizu şi al Mariei Moscu, că tatăl său a fost „negustor grec”, iar el este „boier în Valahia”. Inscripţia funerară din curtea Bisericii Colţea[12] consemnează că Ioan Hagi Moscu „vistierul” a murit la 12 decembrie 1828, în vîrstă „de peste 80 de ani” (dacă el însuşi nu ştia data naşterii, cu atît mai puţin urmaşii!).

Un istoriograf al familiilor boiereşti[13] situează familia Moscu printre familiile „de origine străină” şi caută să-i dovedească nobleţea în baza unui document de familie: diploma emisă în 1736 de cunoscutul aventurier Radu (Rudolf) Cantacuzino, care nu numai că îşi aroga pentru sine titlul de „Mare Maestru al Ordinului «Sf. Gheorghe» de Constantinopol”, ci distribuia şi altora, contra cost, diplome de membri şi demnitari ai ordinului său[14]. O astfel de diplomă va fi

---

[8] P. Enepekides, *Wiener Untersuchungsakten aus dem Jahre 1793 einer griechischen angeblichen Spionageaffäre* (Dosare vieneze de investigaţie a unei presupuse afaceri greceşti de spionaj din 1793), în „Ἑλληνικά”, Thessaloniki, tomul 14 (1956), p. 388.

[9] *Ibidem*, p. 387; SANIC, colecţia „Microfilme Austria”, rola 165, cadrele 557-560 („Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Armee Moldau-Walachei”, 1788-1791) (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[10] P. Enepekides, *op. cit.*, pp. 410-411.

[11] *Ibidem*, pp. 385-386.

[12] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, fasc. I (1905), nr. 655, Bucureşti, Minerva, p. 276.

[13] Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române. Istoric şi genealogie*, Bucureşti, Minerva, 1899, pp. 563-564.

[14] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, Minerva, 1902, p. 327; *idem*, *Documente privitoare la familia Cantacuzino, scoase în cea mai mare parte din archiva d-lui G.Gr. Cantacuzino şi publicate*, Bucureşti, Minerva, 1902, pp. 195-198; *idem*,

obţinut şi „Polizu[15], cavaler de Mosco”, tatăl lui Ioan Hagi Moscu. Dar, după cum se vede din documentele păstrate, acesta din urmă n-a făcut niciodată uz de titlul de „cavaler” al tatălui său – titlu de altminteri interzis de împăratul Francisc tuturor celor ce-l obţinuseră de la neseriosul principe Cantacuzino[16] –, ci de cel mult mai solid în lumea negustorilor epocii: titlul de „hagi”, care îl desemna pe negustorul suficient de înstărit pentru a-şi permite un pelerinaj la Sf. Mormînt. De un blazon de familie îşi aminteşte într-o singură împrejurare doar Ştefan, fiul lui Ioan Hagi Moscu. Dorind de bună seamă să ridice prestigiul întreprinderii sale de exploatare minieră de la Baia de Aramă, el comandă la Viena un sigiliu cu stemă nobiliară, care însă să fie purtată de doi lucrători îmbrăcaţi în vechiul port românesc şi cu căciuli româneşti pe cap.

Documentele braşovene îl enumeră pe Nicolae Hagi Moscu, fratele lui Ioan Hagi Moscu, printre cuţovlahii care în 1796 dădeau un răsunător faliment la Viena[17]. Iar Ştefan, fiul lui Ioan Hagi Moscu, se considera pe sine – într-o scrisoare adresată lui Zenobie Pop din Viena[18] – ca făcînd parte din acelaşi „neam” cu Pop şi cu baronul Simon Gheorghe Sina din Viena, ale căror familii erau, după cum se ştie, familii de cuţovlahi, originare din sudul Dunării.

În ciuda titlurilor de „cavaler” şi de „hagi”, familia Moscu de la Salonic nu se afla la începutul secolului al XIX-lea într-o situaţie materială prea bună. Ioan Hagi Moscu, precum şi fiul său Ştefan, trimit ani de zile pensii lunare la Salonic următoarelor văduve: Ecaterina Moscu (sora lui Ioan Hagi Moscu), Maria (soţia decedatului frate Polizu Moscu), Ecaterina Naum (nepoată), Elisabeta Varda, Maluş Mumu, Elisabeta Cocioglu, Maria Hagi Gherghina. La sfîrşitul anului 1826 le anunţa că nu le va mai putea ajuta, „căci de la 1 ianuarie 1827 *huzmetul* ocnelor şi vămilor nu va mai fi în administraţia sa”. Faima lui Moscu de om bogat îi determina pe mulţi oameni săraci din Salonic să ceară ajutoare, iar înclinaţia sa de a ajuta îi atrăgea pe mulţi în Ţara Românească. Astfel, cumnata sa, Maria Polizu Moscu, dorind probabil să fie mai aproape de fiul ei Stavrache, care practica medicina la Iaşi, emigrează din Salonic, deşi Ioan Hagi Moscu o avertizase: „Să nu-şi închipuie că la Bucureşti va putea strînge mai uşor zestre

Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821), I, Bucureşti, Minerva, 1901, p. 507.

[15] La Octav-George Lecca, *op. cit.*, apare greşit „Ioan” în loc de Polizu, numele tatălui vistierului Moscu.

[16] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 323.

[17] SJAN Braşov, fondul „Mihail Ţumbru”, nr. 606 (LIMONA 1958^I: 1701, n.n.) şi nr. 1278 (LIMONA 1958^I: 1663, n.n.); v. şi SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 83, p. 24 (LIMONA 1966: 1011, n.n.).

[18] SANIC, colecţia „Manuscrise”, ms. 833, pp. 1366-1367 (v. inventarul nr. 1513: regestul nr. 1541, n.n.).

fetelor, căci pentru fiecare e nevoie de 50 de pungi de bani”.[19] Tot la fel, o sfătuia pe Aneta Paicu din Salonic să nu vină în Țara Românească.[20]

În 1786 Ioan Moscu era vel-cămăraș de ocnă.[21] În timpul ocupației austriece din 1789-1791 el administra pe seama erariului împărătesc ocnele din Oltenia și *carvasaraua* din București, și ținea totodată în arendă ocnele Slănic și Telega, vămile Văleni, Cîineni, Gherghița, precum și veniturile din *goștinărit*, sărărie (comerțul cu sare) și „hierărie” (comerțul cu fier), din ierbărit și fumărit. În aceeași perioadă apare cu titlul de „vel-căminar”[22]. În 1790 devine paharnic[23], iar în 1812, sub domnia lui Ioan Gheorghe Caragea, ocupă dregătoria de „mare vistier”[24].

Pe lîngă veniturile dregătoriilor și ale comerțului, care au constituit principalele surse de acumulare a capitalului, cele două ocupații militare străine – ocupația austriacă din 1789-1791 și cea rusă din 1806-1812 – au însemnat și ele un prilej de prosperare a afacerilor, legate de aprovizionarea armatelor străine. Ambele ocupații străine i-au adus însă și mari neplăceri, Moscu fiind pus temporar, în 1791 și în 1811, sub stare de arest. Dacă arestarea din 1791 a fost un mijloc folosit de ocupanți pentru a stoarce de la Moscu unele sume de bani, cea de-a doua arestare a avut, după cît se pare, o motivație politică. Consulul francez de la București îl prezintă în rapoartele sale[25] pe Moscu ca pe un bun prieten al Franței, care transmitea consulatului francez informațiile obținute de la generalul Kamenski despre evenimentele din Petersburg. Iar consulul austriac pune între diversele ipoteze ale arestării lui Moscu și legăturile acestuia cu fostul domnitor Suțu, și mai adaugă că „ceea ce este sigur e că Moscu, datorită bogăției sale, are mulți dușmani”[26].

---

[19] *Ibidem*, ms. 829, ff. 37-42 (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.).

[20] *Ibidem*, ff. 32, 34v., 35, 39v. (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.).

[21] Th. Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, în „Revista Arhivelor”, XXXIV (XLIX), nr. 4 (1972), p. 662.

[22] *Ibidem*, pp. 662, 684; SANIC, colecția „Microfilme Austria”, rola 159, cadrele 351-353 („Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Armee Moldau-Walachei”, 1788-1791) (v. Inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 82-87, n.n.).

[23] Th. Rădulescu, *op. cit.*, p. 684; SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 83, pp. 20, 344, 356 (LIMONA 1966: 996, 2032, 2069, n.n.).

[24] SJAN Brașov, fondul „Acte judecătorești, 1918”, nr. 1053 (LIMONA 1958^{I}: 2047, n.n.).

[25] SANIC, colecția „Microfilme Franța”, rolele 111 și 112 („Ministère des Affaires Étrangères, Archives Diplomatiques – Correspondance Commerciale des Consuls: Turquie-Bucarest”, vol. 2, ff. 417-421, și vol. 3, ff. 23-45) (v. inventarul nr. 1273: regestul nr. 315, p. 161, și regestul nr. 4, pp. 164-165, n.n.); v. și V.A. Urechia, *Domnia lui Ioan Caragea*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XIX, București, 1897, p. 3, nota [1].

[26] Eu. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIX^{2}, București, J.V. Socecu, 1938, pp. 704-705.

Ştefan Ioan Moscu, unicul fiu al vistierului, devine continuatorul activităţii comerciale a acestuia. După terminarea şcolii la Sibiu[27] şi după călătorii întreprinse în 1813 la Viena, cu zăboviri îndelungate şi petrecăreţe prin Sibiu[28], se căsătoreşte cu Zoe, fiica banului Grigore Băleanu, şi începe – după cît se pare abia din 1820 – să se intereseze mai îndeaproape de afacerile tatălui său. El va da acestor afaceri extindere şi o nouă înfăţişare, condiţionată de evoluţia politică şi economică a ţărilor române după tratatul de la Adrianopol. După cîţiva ani de comerţ cu mărfuri şi îndeosebi cu cereale, se îndreaptă cu predilecţie spre speculaţiile bancare, iar în anii care preced falimentul spre industrie.

Vasta corespondenţă a lui Ştefan Ioan Moscu – scria adesea cîte paisprezece scrisori pe zi – cuprinde informaţii nu numai despre afacerile comerciale proprii, ci şi despre ale altora din Ţara Românească şi din Moldova, precum şi diverse ştiri despre oamenii epocii sale. Unele din ele dezvăluie amănunte din viaţa personală, preferinţe, gusturi, nivel de viaţă. Ştefan I. Moscu era în relaţii mai apropiate cu baronul Christofor Sachelarie din Bucureşti şi cu Zenobie Pop, fiul lui Constantin Hagi Pop din Sibiu, care în 1832 se mută la Viena. Cei doi erau uneori oaspeţii săi, cu care îşi depăna amintirile comune. Pe Sachelarie îl consulta în afaceri şi îi acorda sprijinul, periclitîndu-şi propria situaţie, după cum vom vedea, în împrejurarea critică în care s-a aflat Sachelarie în urma falimentului din 1831 al baronului Ştefan Meitani şi a dificultăţii la încasarea obligaţiilor de plată ale administraţiei militare ruse din anii 1828-1834. Lui Pop îi cerea diverse servicii în legătură cu întreprinderile sale industriale, dar şi cu trebuinţele casei.

În 1832 Ştefan Moscu îşi construieşte casă la Dudeşti – probabil aceeaşi casă care, în urma falimentului, e pusă în vînzare cu 238.720 de groşi[29]. Dacă planul casei era făcut de inginerul bucureştean Alexandru Popovici, meşterul constructor, lemnăria şi fierăria pentru uşi şi ferestre erau aduse de la Sibiu, prin intermediul lui Pop[30], iar de la Rusciuc adusese „paisprezece pietre cizelate"[31]. Comanda de la Viena parchet, după mostră, „la fel cu cel folosit de Ştirbei", şi îl ruga pe Pop să urgenteze trimiterea parchetului, căci meşterul parchetar al lui Ştirbei era pe cale să plece şi „astfel de meşteri nu există în Bucureşti"[32]. Tot de la Viena comanda o lustră mare şi mobilă „după ultima modă", şi ţinea ca

[27] N. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1928, p. 133.

[28] SJAN Sibiu, fondul CNGS, registrul nr. 57, pp. 323, 625-626, 636, 639, 664 (LIMONA 1967: 459, 1255, 1281, 1287-1288, 1349, n.n.).

[29] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", XIII/46 (LIMONA 1983: 3573, n.n.).

[30] *Ibidem*, colecţia „Manuscrise", ms. 833, pp. 306-307, 337, 584 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[31] *Ibidem*, p. 1305 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[32] *Ibidem*, ms. 815, ff. 118 v., 129r.-v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

mobila să fie transportată pe uscat, cu căruțași, „căci mobilele altora, aduse cu nava cu vapori, au sosit la București în stare proastă”. După primirea a nouăsprezece lăzi cu mobilă și a socotelii în sumă de 5.681 de florini, îl anunța pe Pop că mobila „a fost admirată de mulți”[33].

De la Viena cerea să i se trimită bucătăreasa „împreună cu soțul ei, care să servească la masă”, oferind un salariu de 4 galbeni pe lună, „căci bucătarul de la Constantinopol nu mai corespunde”[34]. De la Moscova comanda tacîmuri de argint aurite în valoare de 740 de ruble, iar de pe piața Constantinopolului „serviciu de masă englezesc, care însă să nu coste mai mult de 600-800 de groși”[35]. Se aproviziona permanent de la Viena cu cîte „100 de bardace de *Marienbrunnwasser*, recomandată de medici”, comanda sardele și pește de la Taganrog, „un butoiaș cu marinată de guvizi și unul cu pastă de chefal” de la Odessa, „zece languste mari în saramură” de la Constantinopol, „două mii de melci” de la Șiștov, cașcavaluri de la Cîmpina, icre de la Brăila, „chitre și apă de portocale” de pe piața orașului Galați, „10 funți de tabac franțuzesc” și în permanență „boccele cu tutun” de la Constantinopol, „căci tutunul de la București este scump și de proastă calitate”.[36]

De la Sibiu se aproviziona continuu cu „risuri de hîrtie de scris și condeie” și aducea „note pentru clavir”, de la Viena cumpăra „batiste a 15 florini duzina și ciorapi”, precum și „nanking” (tip de bumbac, SCRIBAN 1939: s.v. „nanchin”), comandând calești și *droște* pentru el și pentru prieteni.[37] Pentru soția sa comanda la Odessa „optzeci de cozi de samur, așa cum poartă femeile la București, după moda rusească”[38].

Pentru educația și instruirea copiilor săi, Ștefan I. Moscu îl ruga pe Pop să-i trimită de la Viena o guvernantă „care să cunoască însă și limba franceză, și cusutul”. Dar cum guvernantele de acolo se temeau să vină într-o regiune bîntuită de holeră, Moscu o angajează în 1832 pe văduva Pencvellé din Paris, iar după un an, avînd nevoie de o guvernantă „care să predea nu numai limba, ci și alte științe”, o înlocuiește cu madame Corvent, o franțuzoaică adusă de la

[33] *Ibidem*, ff. 86, 118v., 192v., 206v.-207, 223, 275v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.)

[34] *Ibidem*, ms. 833, pp. 1357-1358, 1417 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[35] *Ibidem*, pp. 489, 491, 1362-1363 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 1916, pp. 206-207 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[36] *Ibidem*, ms. 812, pp. 101-107, 302, 563, 748, 752, 760, 761 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 815, ff. 140v., 346 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 833, pp. 90-91, 436-438, 691-692, 904, 1120-1121, 1145, 1199, 1463-1464 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 1916, pp. 646-647 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[37] *Ibidem*, ms. 812, pp. 43-44, 768, 805, 822-824, 833-835, 881 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 815, ff. 90v., 99v., 105v.-106, 167, 288v., 309v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 833, pp. 280, 290-291, 328-329, 1115, 1204, 1448-1449 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[38] *Ibidem*, pp. 342-344 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

Odessa, căreia îi oferă 150 de galbeni pe an[39]. În 1836 încheie contract pe trei ani cu pedagogul francez Bavelot, adus din Viena cu plata de 200 de galbeni cezaro-crăieşti pe an şi costul drumului dus şi întors[40].

Pentru informarea sa asupra activităţii europene, Moscu se adresa tot la Viena, îngrijindu-se să reînnoiască cu regularitate abonamentele la ziarele: „Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος”, „Allgemeine (Zeitung)” şi „Constitutionnel”[41].

Activitatea Casei de Comerţ „Moscu” înainte de 1829

Din vasta frescă a societăţii româneşti din anii 1788-1791, reprodusă în documentele[42] ocupanţilor austrieci, un personaj anume iese mai cu deosebire în relief prin zgomotul stîrnit în jurul său şi prin vîltoarea de patimi în care a împins o bună parte din boierimea ţării. El se semna: „serdar Hristodul Kirlian”, sau, uneori, cu porecla preferată: „*Mod*, baron de Langenfeld” (de Cîmpulung). Fusese în 1788 comandant al trupelor mavrogheneşti din Cîmpulung şi Curtea de Argeş. În această calitate, el a permis nu numai trecerea de vite spre Transilvania, pentru aprovizionarea armatei austriece, ci şi transmiterea de informaţii din partea boierilor inamici ai lui Mavrogheni. În 1789 purta el însuşi corespondenţă[43] cu baronul von Meyersheim, generalul comandant de avanposturi, şi avea cu acesta întrevederi la Moeci, informîndu-l despre intenţiile de atac ale lui Mavrogheni şi dirijînd lucrurile în sectorul său după dorinţa lui Meyersheim. Kirlian a cerut, în numele locuitorilor Ţării Româneşti, intrarea trupelor austriece în ţară, iar apoi s-a ostenit cu încartiruirea lor şi procurarea de naturalii. Despre astfel de „merite” vorbesc cele două atestate[44] pe care le obţine de la Meyersheim şi de la principele de Saxa-Coburg.

Înarmat cu aceste atestate şi însoţit de secretarul Rigas Velestinul[45], Kirlian pleacă în iunie 1790 la Viena. Aici bombardează Curtea imperială cu jalbe şi

---

[39] *Ibidem*, ms. 812, pp. 733-735 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 192, 195, 235, 236, 334, 439-442, 549-550, 1203 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[40] *Ibidem*, ms. 815, ff. 136r.-v., 206v.-207, 254-255, 261v., 265v., 294 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[41] *Ibidem*, ms. 833, pp. 277-278, 302, 357-358, 1340-1341, 1633-1634 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[42] *Ibidem*, colecţia „Microfilme Austria”, rolele 161-168 („Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Armee Moldau-Walachei”, 1788-1791) (v. inventarul nr. 1265, pp. 106-236, n.n.).

[43] *Ibidem*, rola 166, cadrele 744-750 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 6, pp. 196-201, n.n.).

[44] *Ibidem*, cadrele 741-743 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 6, pp. 196-201, n.n.).

[45] Asupra relaţiilor dintre Kirlian şi Rigas v. N. Iorga, *Străini oaspeţi ai Principatelor în secolul al XVIII-lea*, în „Literatură şi artă română”, V (1900-1901), pp. 26-42; N. Camariano, *Cîteva consideraţii cu privire la revoluţionarul Rigas Velestinlis*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, pp. 1102-1103.

memorii[46] în care arată poverile grele care apasă de la intrarea trupelor austriece încoace asupra ţăranilor, boierilor, dar şi a grecilor rămaşi în ţară după plecarea lui Mavrogheni. Consideră că sarcinile în bani şi natură, în proporţia în care au fost impuse, depăşesc trebuinţele armatei şi că bună parte din livrări sînt însuşite de anumite persoane particulare. El propune instituirea unei comisii care să cerceteze abuzurile comise şi sugerează ideea de a li se promite un loc în Divan boierilor care vor contribui la descoperirea „înstrăinărilor de bani” şi a „pagubelor” aduse erariului. Totodată, revendică pentru sine dregătoria de mare spătar şi suma de 14.030 de piaştri, pe care Divanul ar fi refuzat să i-o plătească pentru unele cheltuieli făcute din avutul personal în folosul trupelor austriece[47].

Ca urmare, împăratul îi acordă lui Kirlian titlul de „baron de Langenfeld”, iar Consiliul Aulic, întrevăzînd posibilitatea de a recupera pentru erariu sumele pe care Kirlian pretindea că şi le-au însuşit în mod abuziv anumite persoane, instituie în ianuarie 1791 o comisie de anchetă, formată din generalul Meyersheim şi auditorul Schröck[48]. De aici înainte denunţurile şi reclamaţiile se ţin lanţ, scoţînd la iveală pe de o parte subterfugiile la care recurg unii boieri pentru a reduce pornirea spre spoliere a ocupanţilor străini, pe de altă parte excesul de zel în slujba ocupanţilor, manifestat de unii boieri de rang secund, mînaţi de pofte ariviste.

Datorită acestei anchete, s-au păstrat în arhivele Vienei un număr mare de documente privind în general economia ţărilor române şi în special activitatea lui Ioan Hagi Moscu din timpul ocupaţiei austriece. Alături de vistierul Grecianu şi de Filaret, episcopul Rîmnicului, Ioan Hagi Moscu a constituit unul din obiectivele principale ale atacurilor lui Hristodul Kirlian.

După intrarea trupelor austriece în ţară, Moscu, în calitate de bancher şi negustor legat de piaţa Vienei, punea adesea la dispoziţia comandamentului militar, pentru nevoile imediate ale armatei, importante sume de bani care se lichidau la casieria de război din Viena. Pentru aceste servicii şi pentru soliditatea sa ca om de afaceri, principele von Coburg îi încredinţează lui Moscu administraţia principalelor venituri ale ţării, ocnele şi vămile. La 1 ianuarie 1790, Coburg încheie contract[49] de arendă cu Moscu pentru ocnele Telega şi Slănic, cu o arendă de 100.000 de florini pentru întreaga perioadă de ocupaţie militară şi cu condiţia ca arendaşul să nu desfacă sare în Oltenia şi în ţările cezaro-crăieşti. Comandantul austriac îşi rezervă dreptul de a închide aceste ocne, în caz că interesul erarial asupra ocnei din Oltenia ar reclama, şi, totodată,

---

[46] SANIC, colecţia „Microfilme Austria”, rola 167, cadrele 439-473 („Kriegsarchiv Wien, Feldakten, Armee Moldau-Walachei”, 1788-1791) (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n.).

[47] *Ibidem*, cadrele 450-458 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n.).

[48] *Ibidem*, rola 166, cadrele 806-834, şi rola 167, cadrele 260, 475-476 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 6, pp. 196-201, şi regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n).

[49] *Ibidem*, rola 164, cadrul 720 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.).

se obligă să pună la dispoziția arendașului mijloace militare de transport. Prin ordinul lui Coburg din 18 februarie 1790[50], administrației lui Moscu îi este încredințată și ocna din Oltenia, de astă dată însă pe seama erariului. Cu cîteva zile mai înainte, Moscu preluase tot pentru contul erariului administrația *carvasaralei*, adică a vămii principale din Bucureşti. Principele Coburg lăsase la aprecierea lui Moscu, „reputat pentru cinstea sa”[51], ce mărfuri importate pentru înlesnirea armatei trebuie sau nu să fie scutite de vamă. Moscu mai luase în arendă veniturile următoarelor vămi: Văleni – „cu unsoarea de căruțe sau păcură”, cu arendă anuală de 6.000 de lei; Cîineni – cu 1.000 de lei; Gherghița – cu 2.100 de lei; *goştinăritul* (vama pe porci) – cu 300 de lei; sărăria și „hierăria” – cu 3.210 lei și cu clauza că sudiții austrieci au voie să vîndă fierărie; ierbăritul Bucureştilor și al celor douăsprezece districte – cu arendă de 4.400 de lei; fumăritul Bucureştilor – cu 5.200 de lei[52].

Din socoteala[53] depusă de Moscu cu ocazia anchetei, reiese că în anul 1790 veniturile din vînzarea sării de la „Ocna Mare” din Oltenia au fost de 103.094 de florini, iar cheltuielile de 16.041 de florini, rămînînd erariului un beneficiu de 87.052 de florini. După socoteala anchetatorilor[54], extracția de sare din acel an a fost de 5.842.210 de ocale, din care s-ar fi vîndut pe loc 5.141.870 de ocale, iar turcilor 699.340 de ocale. Dar Kirlian ținea să dovedească anchetatorilor că venitul erariului din această ocnă, împreună cu arenda de 100.000 de florini de la ocnele Slănic și Telega, constituie o sumă cu mult inferioară celei realizate din ocne „în vremea principilor”. El arăta că extracția anuală de sare era mai înainte de 21.500.000 de ocale (9.000.000 de la Slănic, 6.500.000 de la Telega, 6.000.000 de la Ocnele Mari), că arenda varia între 350.000-450.000 de piaștri, că venitul din sare era de 611.250 de piaștri, socotind suta de ocale cu câte 110 parale sau 2 florini și 45 de creițari; dar în vremea ocupației austriece producția de sare nu a scăzut, iar prețul sării a crescut pînă la 7 lei și ½ de para pentru suta de ocale; scăzînd cheltuielile de producție și profitul arendașului, erariul ar fi fost păgubit în timpul administrației lui Moscu cu 2.072.500 de piaștri[55].

---

[50] *Ibidem*, rola 161, cadrele 721-735 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 3, pp. 117-120, n.n.); rola 162, cadrele 713-717 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 134-137, n.n.); rola 163, cadrele 550-556 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

[51] *Ibidem*, rola 161, cadrul 26 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 106-108, n.n.).

[52] *Ibidem*, cadrele 206-208 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 108-117, n.n.).

[53] *Ibidem*, rola 162, cadrele 423-428 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.).

[54] *Ibidem*, rola 163, cadrele 674-681 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.), și rola 164, cadrele 530-531 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 154-161, n.n.).

[55] *Ibidem*, rola 167, cadrele 26-27 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n.).

Cifra era de natură a fi luată în considerare de către ocupanții străini, puși pe stoarcerea unor sume cît mai mari din teritoriul ocupat. În acest scop, ei practicau sistemul anulării înainte de termen a contractelor încheiate, pentru a contracta apoi imediat cu alți parteneri care ofereau mai mult. Pretextul era întotdeauna acela că la baza contractului a stat un act de înșelătorie – acordul între ofertanți – care a împiedicat oferta cea mai mare[56].

În cazul lui Moscu anularea era mai dificilă, căci ocnele nu intraseră în administrația sa prin licitație publică, ci printr-un act autoritar al celui mai înalt comandant al armatei, principele de Coburg, care semnase personal atît contractul, cît și ordinul. Acesta nu se mai afla în țară la data anchetei, dar Consiliul Aulic de Război dăduse ordin să se mențină în vigoare actele administrației lui Coburg[57]. Anchetatorii dispun revizii contabile, în speranța descoperirii unor fraude ale lui Moscu. Dau însă peste nereguli ale casieriei de campanie: sume primite de principele Coburg și de comisarul de război Eberan – dovedite de Moscu cu chitanțe – neînregistrate în jurnalele de casă, lipsa de documente justificative pentru folosirea unor sume dc bani[58]. Sînt anchetați și arestați cămărașul și magazionerul lui Moscu. Unele scrisori ale acestuia către cămăraș sînt interpretate de către anchetatori în sensul mărturisirii mituirii unor persoane, în scopul obținerii veniturilor ocnelor[59].

Kirlian nu se sfiește să-l denunțe la împărat pe generalul Enzenberg, administratorul Țării Românești și președinte al Divanului, drept „inamic declarat al justiției și al interesului monarhiei”, care ar fi primit cadouri și bani și care ține în loc ancheta.[60] Acuzații similare aduce și altor ofițeri superiori austrieci. La l martie 1791, Enzenberg este îndepărtat din funcția de comandant

---

[56] *Ibidem*, rola 161, cadrele 733-735 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 3, pp. 117-120, n.n.).

[57] *Ibidem*, rola 162, cadrele 559-560 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 166, cadrele 131-132 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.); rola 167, cadrele 20, 291-292 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n.); rola 168, cadrul 260 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[58] *Ibidem*, rola 161, cadrele 699-703 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 3, pp. 117-120, n.n.); rola 162, cadrele 141-144, 440-445 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 163, cadrul 235 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.); rola 167, cadrele 774-779 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 219-221, n.n.); rola 162, cadrele 111-123 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.).

[59] *Ibidem*, rola 163, cadrele 657-673, 762-768, 769-773 (v. inventarul nr. 1265: regestele nr. 1-2, pp. 138-153, n.n.); rola 164, cadrele 403-407 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 154-161, n.n.); rola 165, cadrele 82-84 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 167-171, n.n.); rola 166, cadrele 111-113, 254-259, 263-268 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[60] *Ibidem*, rola 167, cadrele 506-513 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n).

al trupelor din Moldova şi Ţara Românească şi înlocuit cu comandantul general al Transilvaniei, Mittrovski.

Ancheta continuă. Secundaţi de Constantin Haralambie, membru al Divanului craiovean, care viza să ia asupra sa veniturile ocnei olteneşti, anchetatorii se străduiesc să demonstreze că „tîrfăloagele” ocnelor pe lunile mai-septembrie 1799 ar fi fost falsificate de unul din cămăraşii lui Moscu, nu fără ştirea acestuia, că Moscu ar fi intenţionat să vîndă turcilor 1.000.000 de ocale de sare în profitul său, şi nu al erariului, dar că numai din lipsă de mijloace de transport nu şi-a realizat intenţia, în fine, că ar fi vîndut turcilor sare la un preţ mai mare decît cel de 4 lei trecut în socoteală.[61] Unul dintre organele comisiei de anchetă, căpitanul Molitor – care avea reputaţia că nu îngăduie nimănui să-şi însuşească nici cel mai mic profit personal şi care cerea să fie eliberat de sarcina anchetării[62] – recunoaşte că în chestiunea falsificării *tîrfăloagelor* nu se poate ajunge „auf einen Grund”[63] (pe vreun temei, n.n.); ba mai mult, comisia de anchetă îi eliberează lui Moscu un atestat care îl scoate de sub orice vină, dar îşi atrage cu aceasta mînia lui Wallis, generalul comandant, prin intermediul căruia însuşi împăratul, aflat pe atunci la Belgrad, urmărea foarte de aproape mersul cercetărilor.[64] În ce priveşte sarea vîndută turcilor, Moscu arăta că socoteala prezentată nu e decît una provizorie, întrucît, nefiind încă fixat preţul sării, el a primit numai aconturi de la turci. Cu toate acestea, i se impută lui Moscu suma de 37.991 de piaştri, cu care ar fi frustrat erariul în timpul administraţiei ocnei din Oltenia[65], şi i se ia de sub administraţie ocna, sub motiv că nu se ocupă personal de ea.[66] Ocna este trecută sub administraţia lui Haralambie, care oferă 7.000 de florini pe lună pentru cele cinci luni cît se prevedea că vor mai rămîne trupele în ţară.[67]

---

[61] *Ibidem*, rola 164, cadrele 405-407, 530-531 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 154-161, n.n.); rola 166, cadrele 8-9, 38-42, 111, 113 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[62] *Ibidem*, rola 168, cadrele 146-148 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[63] *Ibidem*, rola 166, cadrele 111-113 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194).

[64] *Ibidem*, rola 165, cadrele 235-236 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.); rola 166, cadrele 162-175, 260-261 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[65] *Ibidem*, rola 163, cadrele 771-773, 824-825 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 150-153, n.n.); rola 165, cadrele 82-84, 234 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 167-171, n.n.).

[66] *Ibidem*, rola 163, cadrele 149-150, 507-508, 512 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

[67] *Ibidem*, cadrele 149-150, 507-508, 513, 550-556 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

Cît despre ocnele Slănic și Telega, se pune la îndoială, fără temei, autenticitatea contractului semnat dc Coburg[68], i se aduc critici lui Eberan – care a stabilit o cotă de arendă fixă pentru perioada nedeterminată a rămînerii trupelor austriece în țară, care n-a specificat termene de plată a arenzii și din a cărui neglijență au rezultat pagube pentru erariu.[69]

Moscu este somat să depună imediat restul de arendă, circa 35.000 de florini. Dar Moscu opune revendicării erariului propriile sale revendicări. Arată că acesta nu a respectat contractul, în sensul că nu i-a pus la dispoziție mijloace de transport; că principele Coburg, ținînd seamă de acest fapt, a dat ordin să i se reducă 30.000 de florini din cota arenzii, „căci nu este drept ca serviciile credincioase ale lui Moscu să fie urmate de dezavantaje pentru el”, după cum se recunoaște în acel ordin.[70] Moscu cere aplicarea acestui ordin. Dar anchetatorii ridică noi pretenții bănești. Ei cer ca Moscu să plătească cu 645 de florini cărăușia pentru un transport de sare efectuat în noiembrie 1790, „chiar dacă i se trec cu vederea cei 310 boi erariali” (de fapt boi rechiziționați de la țăranii români) „care au pierit în timpul transportului”[71]; să plătească cu 1.800 de lei impozitul pe optsprezece luni pentru cei 200 de ciocănași care lucrează la ocnele Slănic și Telega, impozit ce „se plătea încă din vremea lui Ipsilanti”[72]. Moscu însă se prevalează de faptul că plata cărăușiei nu este prevăzută în contract, iar impozitul ciocănașilor nu se vărsa Vistieriei nici în vremea lui Ipsilanti, ci domnitorului, și anume numai în cazul când ocnele erau administrate în regie, nu în arendă.[73]

În această situație, anchetatorii îi raportează lui Wallis că „este mai avantajos pentru erariu să renunțe la pretenția față de Moscu decît să accepte ca Moscu să facă justificarea cheltuielilor și pagubelor suferite de el”[74]. Dar Moscu se încăpățînează în întocmirea unei socoteli, cu actele justificative de rigoare, din care reiese că nu el este dator erariulul, ci erariul îi este dator, și anume cu suma

---

[68] *Ibidem*, rola 168, cadrele 111-139, 150-152 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[69] *Ibidem*, cadrele 111-123 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[70] *Ibidem*, rola 162, cadrele 405-406 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 165, cadrele 312-316, 323, 420, 430-431 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.); rola 168, cadrele 153-160 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[71] *Ibidem*, rola 164, cadrele 805-809 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.); rola 165, cadrele 359-366 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[72] *Ibidem*, rola 164, cadrele 381-382, 461 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 154-161, n.n.); rola 165, cadrele 607-615 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[73] *Ibidem* (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[74] *Ibidem*, cadrele 359-366 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

de 77.509 de piaştri (reducerea arenzii, aprobată de Coburg, sare livrată trupelor, cheltuieli făcute pentru îmbunătăţirea şi creşterea productivităţii salinelor, salarii ş.a.).[75]

Ca urmare, la 26 aprilie 1791 Moscu este pus sub stare de arest, neavînd voie să părăsească oraşul, dar avînd libertatea de a se ocupa de afacerile sale. Moscu adresează generalului Mittrovski un protest[76], în care cere să fie scos de sub arest şi să i se permită să meargă la Viena. Ameninţă că va recurge la înaltul tron şi că va cere despăgubiri generalului care a făcut abuz de putere, dispunînd arestarea sa fără sentinţă judiciară şi fără decizia autorităţilor superioare şi aducând pagube nu numai întreprinderilor sale, ci şi creditului său ca bancher şi negustor cunoscut în toate oraşele comerciale ale Europei. Refuzîndu-i-se paşaportul pentru Viena, la 26 aprilie 1791 Moscu înaintează jalbă către împărat[77]. Aici el arată concret că, datorită muncii sale şi măsurilor luate de el ca director al ocnelor şi vămilor, erariul a avut un spor de 158.000 de piaştri. Însuşi principele von Coburg, în atestatul[78] pe care i l-a eliberat la 20 august 1790, a recunoscut că sub administraţia lui Moscu, „care a dovedit o deosebită hărnicie şi îndemînare în funcţia sa” şi care „este un om de onoare”, venitul vămilor şi al ocnelor a crescut şi au fost evitate înşelăciunile. Prin înlăturarea lui din administraţia ocnei din Rîmnic şi a vămii principale din Bucureşti au fost cauzate şi pentru viitor prejudicii reputaţiei sale de om cinstit. El aminteşte împăratului că după plecarea lui Coburg din ţară a fost adus la cunoştinţa publică ordinul imperial, pentru ca măsurile luate de Coburg, personalul angajat de acesta şi salariile să se menţină în vigoare atîta timp cît trupele austriece rămîn în ţară. Şi Moscu susţine în jalba sa că acele „contracte încheiate cu generalii comandanţi trebuie îndeplinite chiar şi de monarhii cei mai înalţi, altminteri se duce de rîpă orice încredere şi fidelitate”. El cere împăratului să ordone erariului să-şi respecte contractul, punîndu-i la dispoziţie mijloace de transport pentru sare; să fie repus în funcţia de administrator al *carvasaralei* şi al ocnei din Rîmnic, sau cel puţin să dea un decret în care să i se dea asigurarea că schimbarea făcută în cele două administraţii nu se întemeiază pe vreo vină de-a sa şi că nu dezavantajează onoarea şi meritele sale pentru Casa de Austria.

În aşteptarea rezoluţiei imperiale, Moscu are de înfruntat controlul celorlalte activităţi ale sale; ca director al vămilor şi ca exportator de vite, comisarul

[75] *Ibidem*, cadrele 314-324, 427-428, 465-472, 607-615 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[76] *Ibidem*, cadrele 469-472, 515-521, 557-560 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 172-179, n.n.).

[77] *Ibidem*, rola 164, cadrele 721-732 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.).

[78] *Ibidem*, cadrul 719 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.).

casieriei de război, Immer, constatase[79] încă dinainte de anchetă că, în ciuda faptului că comerțul cu Turcia fusese închis, iar intendenții armatei nu plăteau vamă, *carvasaraua* administrată de Moscu adusese un venit mai mare decît înainte, cînd abia atingea 25.000 de florini. Într-adevăr, din socoteala lui Moscu[80] reiese că de la l noiembrie 1789 pînă la 31 decembrie 1790 el a depus la casieria de campanie 40.064 de florini, din care 34.659 de florini reprezintă venitul *carvasaralei*, iar restul venitul din vama de porci. Dar casieria pierduse o parte din socoteli, iar unele sume – cum dovedea Moscu cu chitanțe – fuseseră predate direct lui Coburg și lui Eberan[81]. La 26 aprilie 1791, *carvasaraua* este preluată din administrația lui Moscu și trecută în aceea a boierului armaș Arcuda, care este pus sub controlul lui Mattusch, funcționar vamal adus de la Turnu Roșu[82]. Acesta constată dificultatea unui control la *carvasara*, atîta timp cît nu se ține un protocol și nu există bilete vamale, și trece la reorganizarea vămii[83].

Nici subarendașii vămilor nu aveau o soartă mai bună decît Moscu. Subarendașii vămii Obor, ai ierbăritului și ai vămii Gherghița cereau o reducere a arenzii, sub motiv că, de unde mai înainte se vindeau anual în medie 40.000 de vite, după intrarea trupelor în București și prohibirea comerțului cu vite nu se vînd mai mult de 4.080 de vite anual[84]. Cerere similară adresau și arendașii vămilor oltenești, căci exportul de vite spre Transilvania, care mai înainte ajungea la 15.000 de capete, a scăzut atît de mult, încît încasările lor au fost de 21.000 de lei, în timp ce arenda era de 35.650 de lei[85]. Cu toate că în raportul către superiori referentul acestei chestiuni recunoaște justețea cererii arendașilor, aceștia sînt arestați pentru neplata arenzii pe luna aprilie din 1791.

Într-o depoziție a sa, Hristodul Kirlian pretindea că Moscu, alături de vistierul Grecianu și episcopul Filaret, l-a determinat pe principele Coburg să decreteze

[79] *Ibidem*, rola 161, cadrele 35-38 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 106-108, n.n.).
[80] *Ibidem*, rola 162, cadrele 441-444 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 168, cadrele 163-164 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).
[81] *Ibidem*, rola 162, cadrele 441-445 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 168, cadrele 163-168 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).
[82] *Ibidem*, rola 163, cadrele 507-508, 512 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).
[83] *Ibidem*, cadrele 507-508, 824-825 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, și regestul nr. 2, pp. 150-153, n.n.).
[84] *Ibidem*, rola 166, cadrele 435-443 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).
[85] *Ibidem*, rola 164, cadrele 274-276 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 154-161, n.n.).

prohibirea comerţului cu vite, pentru ca mai apoi să obţină pentru ei paşapoarte de liberă cumpărare, pe baza cărora au cumpărat vite ieftin de la ţărani (cu 20-25 de piaştri perechea de vaci şi cu 30-40 de piaştri perechea de boi) şi le-au vîndut scump erariului (cu 45-50 de piaştri, respectiv 70-80 de piaştri)[86]. Unul din organele comisiei de anchetă arăta[87], la rîndul său, că Moscu, datorită marii lui averi, are relaţii considerabile prin care a reuşit să se facă nepedepsit, „preempţiune", ba chiar şi drept la exportarea vitelor; că a exportat circa 6.000 de capete, „dacă nu personal, atunci mijlocind altora exportul, contra unei vămi de 2 florini pentru bucată". Dintr-o consemnare pentru vitele exportate de Moscu[88], prezentată de Enzenberg, reiese că între 12-26 octombrie 1790 Moscu a exportat 1.800 de capete spre Silistra şi 130 spre Transilvania. Moscu însuşi declară[89] că a avut din partea lui Coburg o comandă de vite pentru aprovizionarea armatei, dar cum nu toate vitele procurate i-au fost cumpărate şi pentru a nu-l lăsa păgubit, Coburg i-a eliberat paşaport pentru exportul vitelor rămase, cu scutire de taxe. Ancheta în această chestiune se termină prin aceea că anchetatorii înşişi recunosc[90] că în perioada cînd Moscu practica un comerţ cu vite nu exista încă o prohibire a acestui comerţ, iar persoana care susţinea că Moscu a perceput o taxă de la exportatorii de vite nu mai ajunge să facă dovada înaintea comisiei, căci se apropia termenul retragerii trupelor austriece din ţară.

Rezoluţia imperială la jalba lui Moscu nu i se comunică acestuia, sub motiv că jalba n-a fost înaintată prin comisia de anchetă[91]. Dar se dădeau ordine să i se pună la dispoziţie 1.500 de căruţe, Moscu condiţionînd achitarea integrală a arenzii de îndeplinirea obligaţiei erariului de a-i pune la îndemînă mijloace pentru transportul sării[92]. În speranţa că s-ar putea stoarce de la Moscu o sumă mai mare decît 35.000 de florini – completarea arenzii pentru ocnele Slănic şi Telega –, în preajma plecării trupelor din ţară i se aduce la cunoştinţă că contractul pentru cele două ocne se consideră anulat „prin decizie imperială" încă de la sfîrşitul lui octombrie 1790, odată cu părăsirea ţării de către Coburg[93].

---

[86] *Ibidem*, rola 166, cadrul 838 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 6, pp. 196-201, n.n.).

[87] *Ibidem*, rola 163, cadrele 171-181 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

[88] *Ibidem*, cadrul 272 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

[89] *Ibidem*, cadrele 547-548 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.); rola 166, cadrele 333-337 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[90] *Ibidem*, rola 163, cadrele 268-271, 547-548 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.); rola 168, cadrele 248-253 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[91] *Ibidem*, rola 164, cadrul 784 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.).

[92] *Ibidem*, cadrele 755-757 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 161-166, n.n.).

[93] *Ibidem*, rola 166, cadrele 497-500 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

Și, deși ordinul Consiliului Aulic de Război de a nu se pune în discuție actele administrației principelui von Coburg fusese repetat de mai multe ori, Moscu este considerat dator față de erariu cu 315.772 de lei – sumă care reprezenta veniturile ocnelor Slănic și Telega pe întreaga perioadă de la plecarea lui Coburg pînă la retragerea trupelor austriece din țară, și pe care Moscu o încasase în parte la desfacerea sării, iar în parte urma să o încaseze de la turci[94]. I se confiscă 1.000.000 de ocale de sare din magazii, i se pune „Verbot” pe suma de 44.550 de florini, pe care Moscu o avea de primit de la casieria de război din Viena[95]. Se tatonează prin intermediul lui Herbert, care purta tratative de pace la Șiștov, care sînt perspectivele de a se încasa pe seama erariului datoria turcilor față de Moscu, în valoare de 170.201 de lei, pentru sarea vîndută din ocnele Slănic și Telega. La 26 august 1791, Herbert sfătuiește Consiliul Aulic de Război să încheie un acord cu noul domnitor Mihai Suțu, „căci altminteri nu e nici un mijloc de a lua ceva de la Moscu pentru erariu”[96]. Drept urmare, generalul Wallis dispune: să se încerce un acord cu Moscu pentru întreaga sumă de 315.772 de lei, iar în caz că nu este posibil, atunci „să ne mulțumim cu suma realizată din vînzarea proviziilor de sare confiscate din magaziile lui Moscu”; să i se comunice lui Moscu că s-a renunțat la deportarea sa în Transilvania pentru urmărire judiciară și că este eliberat de sub starea de arest numai din considerație față de Suțu și la intervenția acestuia; celelalte pretenții ale erariului să fie plătite imediat, în caz contrar vor fi reținute din suma pusă sub „Verbot”; să fie respinse revendicările bănești ale lui Moscu față de erariu, și în primul rînd cea pentru anularea contractului de arendă[97]. Nici nu apucase bine să pună piciorul în țară, cînd domnitorul Suțu este silit să semneze o cambie de 13.000 de lei pentru sarea de la Islaz, „cedată” de autoritățile austriece, acestea nemaiavînd timp să o vîndă[98].

Deși administrația austriacă în țările române încetase la 24 iulie 1791, încheierea anchetei are loc abia la 17 octombrie 1791, prin raportul[99] căpitanului Molitor, reputat pentru integritatea sa. El recunoaște aici exagerările și lipsa de temei real a depozițiilor lui Hristodul Kirlian. Cît despre revendicările bănești ale lui Kirlian – care între timp crescuseră la 37.658 de piaștri, incluzînd și cheltuielile făcute cu călătoria la Viena ș.a. –, Mayersheim, președintele comisiei

[94] *Ibidem*.

[95] *Ibidem*, rola 165, cadrele 235-238, 557-560, 817 (v. inventarul nr. 1265: regestele nr. 1-2, pp. 172-182, n.n.).

[96] *Ibidem*, rola 166, cadrul 520 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[97] *Ibidem*, cadrele 7-11, 263-268, 482, 497-500 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[98] *Ibidem*, cadrul 470 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 183-194, n.n.).

[99] *Ibidem*, rola 168, cadrele 248-253 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

de anchetă, hotărîse ca ele să fie achitate de erariu și apoi recuperate dintr-o dare suplimentară impusă țării de către Divan[100]. În același timp, comisarii care cercetaseră „oprimările" țăranilor, sesizate de Kirlian, constataseră că pagubele acestora n-au depășit suma de 46.926 de piaștri și că din această sumă li s-au restituit deja 28.202 de piaștri, iar pentru rest se va îngriji Vistieria[101].

Astfel că reclamațiile lui Kirlian, pornite în aparență din dorința de a ușura țării povara grea a contribuțiilor, au ca efect sporirea acestei poveri. De pe urma anchetei stîrnite de el, în care au compărut și alți mici boieri dispuși, ca și el, să dezvăluie „pagube" aduse erariului, în caz că li se acordă o mare dregătorie[102], a rămas una din cele mai rușinoase pagini pe care a înscris-o în istorie o parte din boierime. Ocupanții străini înșiși, pe care acești boieri țineau să-i slujească, observă adesea „înclinația boierilor români spre profituri materiale", consideră că „boierii au dus țara de rîpă mai mult decît războiul", iar unul dintre organele comisiei de anchetă propune ca partea din contribuție pentru care Divanul ceruse o scădere „să fie repartizată numai asupra boierilor, nu și a țăranilor, aceștia fiind foarte asupriți și exploatați de boieri"[103]. Situația țăranilor sub dubla exploatare a ocupației străine și a boierilor nu este nicăieri mai zguduitor prezentată decît în rapoartele administratorilor austrieci ai țărilor române, generalii Erggelet și Enzenberg, precum și în unele rapoarte ale organelor acestora. Ei arătau că arbitrariul militarilor, pretențiile de „Vorspann" (contribuție, n.n.), abuzurile boierilor și ale ispravnicilor „au pustiit sate întregi, oamenii căutîndu-și refugiu în păduri", și că „nu mai este posibil să se ia ceva de la țărani, căci aceștia au ajuns de mănîncă mălai din coajă de stejar"[104].

În timp ce Kirlian sau boierul local Haralambie (care și el a adus o contribuție însemnată la dezvăluirea pagubelor făcute erariului de către Moscu) declarau că vor să părăsească țara odată cu trupele austriece și se zbăteau pentru obținerea cetățeniei cezaro-crăiești, Ioan Hagi Moscu – „veneticul" de peste Dunăre, care, fie sub Mavrogheni, Suțu și următorii domnitori, fie sub stăpînire străină, nu-și

---

[100] *Ibidem*, rola 166, cadrul 802 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 6, pp. 196-201, n.n.).

[101] *Ibidem*, rola 168, cadrul 248 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 222-232, n.n.).

[102] *Ibidem*, rola 167, cadrele 459-472 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 202-219, n.n.).

[103] *Ibidem*, rola 161, cadrele 699-703 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 3, pp. 117-120, n.n.); rola 162, cadrele 149-161 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 163, cadrele 277-292 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

[104] *Ibidem*, rola 159, cadrele 391-394, 777 (v. inventarul nr. 1265: regestele nr. 2-3, pp. 82-92, n.n.); rola 160, cadrele 263-264 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 2, pp. 94-99, n.n.); rola 162, cadrele 565-569 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 121-134, n.n.); rola 163, cadrele 293-303, 587-596 (v. inventarul nr. 1265: regestul nr. 1, pp. 138-149, n.n.).

exercita decît profesia de negustor şi bancher, o profesie egal de utilă tuturor acestor stăpîni – rămîne neclintit pe pămîntul Ţării Româneşti.

Din cauza aceluiaşi Kirlian, Moscu mai este încă o dată tîrît în închisoare. În decembrie 1792, ducîndu-se la Viena pentru a obţine casarea obligaţiei pe care Mittrovski reuşise să i-o smulgă pentru pretinsa datorie din arenda ocnelor, Moscu a fost arestat şi anchetat de poliţie. Din actele anchetei, păstrate la „Allgemeines Verwaltungsarchiv” (Arhiva Administraţiei Generale, n.n.) din Viena şi publicate de P. Enepekides[105], reiese că baronul de Langenfeld – care a fost nu numai un josnic calomniator şi intrigant, ci şi un rău platnic –, fiind reclamat la poliţie de către creditorul său, Gheorghe Teohari, fost contabil al lui Ioan Hagi Moscu, pentru neplata unei datorii, încearcă să se scuture de creditor, aducîndu-i acuzaţia că a tăinuit corespondenţa, presupusă de spionaj, pe care Ioan Hagi Moscu a purtat-o cu domnitorii ţărilor române, precum şi cu abatele Ajala, cu Klement şi cu un agent al Curţii din Viena. Ca urmare, atît Teohari, cît şi Moscu, care se afla întîmplător la Viena, au fost arestaţi. Numai în urma dovedirii faptului că Moscu avea din partea domnitorilor români scrisoare de acreditare pe lîngă Cancelaria Curţii şi Statului din Viena şi numai datorită intervenţiei cancelarului Cobenzl, care a lămurit că nu este vorba de o corespondenţă secretă interzisă, cei doi arestaţi au fost puşi în libertate, după aproape două luni de detenţiune.

Informaţii documentare despre activitatea lui Ioan Hagi Moscu din anii 1792-1819 nu s-au păstrat decît puţine. Din ele aflăm că în 1812 lua în arendă ocnele cu 325.500 de taleri, iar vămile cu 46.500 de taleri. Şi în 1818 aceste surse de venituri se aflau în mîinile lui. Începînd din 1820, cînd şi-l asociază în afaceri pe fiul său Ştefan, izvoarele documentare se înmulţesc, rămînînd totuşi cu destule lacune pentru anii 1820-1828. Cu mult mai bogate sînt informaţiile documentare pentru anii 1830-1837, din care s-au păstrat cu bună continuitate copierele de scrisori expediate. Pe baza tuturor acestor izvoare inedite încercăm să conturăm activitatea Casei Comerciale „Moscu”.

În 1820 Moscu făcea comerţ de tranzit cu bumbac, *organzin*, mătase şi arnici. Comenzile sale pentru aceste mărfuri pe anul respectiv se ridică la suma de 446.621 de groşi, iar partida capitalului său, în raport cu partenerii de comerţ, cuprinde un credit de 853.160 de groşi şi un sold de 453.386 de groşi[106]. El cumpăra bumbac de la firma „Ioan Papazoglu şi D. Vasiliadi” din Smirna şi îl vindea la Viena, prin firmele „Fraţii Vlastu” şi „Hagi Constantin Pop”, iar uneori la Triest prin Nicolae Reiner. *Registrul-maestru* indică pe anul 1820 următoarele cantităţi şi valori: 530 de baloturi ($1.306\,{}^{36}/_{100}$ de cîntare) în valoare de 175.955 de groşi, apoi, în a doua parte a anului, 360 de baloturi (652,78 de

[105] P. Enepekides, *op. cit.*, pp. 373-417.

[106] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti, 1800-1850*, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1958, pp. 129, 187-188.

cîntare) în valoare de 88.821 de groși, la această din urmă partidă avînd o pierdere de 13.621 de groși.[107]

De la Panaioti Pali din Livorno cumpăra *organzin* de Florența, pe care îl vindea la Moscova prin negustorul mețovit Trandafir Ciomagă. În 1820, cantitățile puse în circulație au fost: 3 baloturi cu 801 litre, în valoare de 21.160, 30 de groși sau 3.364 de *pezza* de aur și 8,3 *suldii*, apoi încă o partidă de 3 baloturi cu 952 de litre, în valoare de 4.016 de *pezza* și 8,9 *suldii*, la care a suferit o pierdere de 144 de groși.[108] Moscu înlesnea în același timp și firmei „Hagi Constantin Pop” din Viena expedierea la Moscova a 9 baloturi de *organzin* în greutate de 961¼ de funți de Viena, în valoare de 66.784 de groși, la care Pop a avut o pagubă de 10.474 de groși.[109]

De la Chiriac D. Stamu, negustor mețovit stabilit la Constantinopol, ca și de la firma „Dimitrie Shina & Comp.” din aceeași localitate, Moscu cumpăra *mătase* de Brusa, pe care o vindea în Moscova prin Trandafir Ciomagă. Astfel, în 1820 a cumpărat o partidă de 520 de „tefedii” în 13 baloturi, cu prețul de 61.107,20 de groși, pe care a vîndut-o cu 63.280,30 de groși (44.296,55 de ruble), din care, scăzînd cheltuielile de transport de 1.632,20 de groși, a rămas cu un cîștig de 540,30 de groși; apoi o altă partidă de 320 de „tefedii” în 8 baloturi, cumpărată cu 40.888,13 groși, a fost vîndută cu 38.941,17 groși, avînd o pierdere de 2.933,24 groși.[110]

În 1820, Moscu avea tovărășie cu Trandafir Ciomagă din Moscova pentru comerțul cu *arnici* adus din Smirna[111]. Dar nici în 1828 Ciomagă nu trimisese socoteala de lichidare.[112]

De la 1 ianuarie 1824 pînă la 31 decembrie 1826 Moscu a ținut în arendă venitul tuturor vămilor din Țara Românească, inclusiv al vămilor oltenești, plătind o arendă de 816.000 de groși pe an.[113] El exploata vămile prin subarendași, încasînd de la aceștia numai 819.025 de groși[114] în 1823 și 853.010 groși în 1824.[115]

---

[107] SANIC, colecția „Manuscrise”, ms. 826, pp. 1-24; ms. 827, f. 1 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 1-4, n.n.).

[108] *Ibidem*, ff. 3, 11 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

[109] *Ibidem*, f. 3 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

[110] *Ibidem*, f. 1 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

[111] *Ibidem*, f. 2 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

[112] *Ibidem*, ms. 826, pp. 1-24 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 1-3, n.n.).

[113] *Ibidem*, ms. 1916, p. 1024 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[114] *Ibidem*, ms. 827, f. 6 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

[115] Situația subarendării în anul 1823 (SANIC, colecția „Manuscrise”, ms. 827, pp. 6, 32-33):

Concomitent cu vămile, Moscu a ținut în arendă și ocnele Slănic, Telega, Ocnele Mari, pentru care plătea o arendă anuală de 874.000 de groși[116]. Datele despre extracția și comercializarea sării sînt puține și incomplete. Astfel, aflăm că în luna iunie 1824 Moscu a vîndut de la cele trei ocne 1.256.530 de ocale de sare cu 7 groși suta de ocale și a încărcat pe corabie pentru Constantinopol 6.382.720 de ocale[117]. Corespondentul său din Constantinopol pentru afacerile cu sarea era Zaharia Zaharov, supus rus. Prin intermediul acestuia, Moscu aproviziona cu sare *isnaful tusgiilor*. În 1828 se străduia să încaseze de la sărarii din Constantinopol *veresii* în valoare de 68.306 groși; de la Mula Derviș din Bosnia nici în 1830 nu încasase datoria de 20.000 de groși pentru sare; tot astfel, nici *vidinliii* nu se dovediseră mai buni platnici.[118]

Înainte de Pacea de la Adrianopol, Moscu nu se lasă antrenat în comerțul cu seuri și cervișuri, cu toate propunerile de tovărășie pe care le primea de la corespondenții săi din Constantinopol și Marsilia. El arăta că această marfă este cumpărată de *capanlîii* din Rusciuc, Silistra și Brăila pentru *capanul* din Constantinopol. „Altcineva nu are voie să le cumpere și să le expedieze în Europa, întrucît în fiecare *zalhana* se face de către autorități catagrafie pentru seuri; chiar seurile care se cuvin orașului sînt ridicate în baza unei socoteli”[119]. Unii negustori – aflăm din corespondența lui Moscu – încercau să eludeze severitatea monopolului turc. Astfel, baronul Christofor Sachelarie, supus austriac, arvunește în 1826 400.000 de ocale de seuri cu scopul de a le expedia în

Vama	Subarendaş	Subarenda în groşi
Carvasaraua din Bucureşti şi Obor	Ianachi Dimanciu	273.000
Văleni	Dimitrie Chiriţescu	60.375
Dragoslavele	Pandele Mavropol	15.750
Ploieşti şi Focşani	Zamfir Popovici	87.000
Vămile din cele cinci cadilîcuri olteneşti + Argeş + Muscel	Cristofor Salonschi	253.000
Vlaşca + Teleorman	Teodorache Basarab	31.500
Tîrgovişte	Polcovnic Mihalache	16.500
Buzău + Gheorghiţa + Cîmpina	Ienache Popovici	68.700
Olteniţa	Ioan Marinoglu	6.500
Urziceni	Zisi Dimitriu	8.700
Slatina	Teodor Angheli	18.000

116 SANIC, colecția „Manuscrise”, ms. 827, f. 6 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

117 *Ibidem*, ms. 1916, p. 6 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

118 *Ibidem*, pp. 1034-1035, 1084 (v. inventarul nr. 1485, n.n.); ms. 812, pp. 47-48 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

119 *Ibidem*, ms. 1916, pp. 300-302 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

vestul Europei, dar *capanlîii*, neputînd să-şi completeze cele 700.000 de ocale contractate, ridică şi cantitatea arvunită de Sachelarie; iar baronului Ştefan Meitani i se descarcă forţat în *capanul* din Constantinopol cele 120.000 de ocale de seu încărcate pe nave pentru Occident[120]. Negustorul Glichi din Galaţi, supus rus, încearcă subterfugiul de a cumpăra, prin intervenţia consulului rus, seuri din Ţara Românească, pe care le transportă la Ismail şi abia de acolo le încarcă pe alte vase pentru centrele europene.[121] Dar chiar şi supuşii ruşi trebuiau să fie prevăzuţi de un firman pentru a putea exporta această marfă.

În 1824-1828 Moscu reuşeşte să expedieze la Triest, Marsilia şi Livorno piei de bou şi de vacă. În tovărăşie cu Ştefan Hagi Ioan, în 1824 trimite la Triest 6.406 de bucăţi de piei, iar la Marsilia 6.433 de bucăţi, ambele expedieri în valoare totală de 70.428,15 groşi.[122] În 1827 şi 1828, întovărăşit cu baronul Ştefan Meitani din Bucureşti şi cu fratele acestuia, Gheorghe Meitani din Livorno, trimite la Livorno 4.969 piei de bou şi 4.461 piei de vacă, care au costat pînă la îmbarcare 180.000 de groşi.[123] Foarte probabil că în aceşti ani mai expediase şi alte partide de piei, căci în 1827 îl anunţa pe un corespondent că posedă „încă de acum trei ani 25.000 de piei nevîndute la Triest, Livorno, Marsilia”, pieile româneşti fiind concurate pe piaţa europeană de pieile de provenienţă americană.[124] Piaţa europeană prefera pieile nesărate, iar Moscu nu putea trimite astfel de piei, „căci după obiceiul local pieile sînt preparate prin sărare, procedeul prelucrării fără sare fiind mai scump, iar pieile devenind mai uşoare”[125]. Firmele „Vlastu din Triest”, „Mavrocordat” şi „Rodocanachi” din Marsilia, „Panaioti Pali” din Livorno se străduiau să desfacă pieile trimise de Moscu, plimbîndu-le dintr-un oraş în altul, după conjunctura pieţei, fiind şi firmele respective interesate în acest comerţ. În 1827 Rodocanachi face o încercare ca să vadă dacă pieile trimise de Moscu nu s-ar putea vinde mai bine în America. El expediază la Boston 200 de bucăţi. Acolo au fost vîndute cu 1 şi $\frac{6}{7}$ taleri bucata, iar lichidarea socotelii s-a făcut sub forma a 24 de saci cu cafea, în valoare de 2.401,90 de franci. Moscu dispune ca sacii cu cafea să fie trimişi lui Fenerli din Constantinopol şi face constatarea că „dacă am fi expediat la Boston un caric cu piei, cu siguranţă că am fi avut pierderi”[126]. Succes mai mare par să fi avut Sachelarie şi Meitani cu pieile de iepuri pe care le trimiteau la Viena şi în Franţa, cel din urmă expediind într-un singur an 60.000 de bucăţi.[127]

---

[120] *Ibidem*, pp. 349-350, 782-784, 1037-1038 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[121] *Ibidem*, pp. 566-568 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[122] *Ibidem*, ms. 826, p. 25 (cf. inventarul nr. 1483, pp. 1-3, n.n.).
[123] *Ibidem*, ms. 1916, pp. 523-524, 639-640, 1104 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[124] *Ibidem*, pp. 186-189, 361-362 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[125] *Ibidem*, pp. 179-180, 199 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[126] *Ibidem*, pp. 972-973 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[127] *Ibidem*, pp. 423-424, 977-978 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

În 1826 şi 1827 Moscu cumpăra ceară de la Giurgiu, Razgrad şi Silistra, apoi o expedia la Viena sau la Triest, la Marsilia, Livorno, după conjunctura pieţei. Astfel, o partidă de 1.249 de ocale, cumpărată la preţuri variind între 9¼-10 groşi ocaua şi care costase pînă la îmbarcare 12.800 de groşi, a fost vîndută la Marsilia cu 200-220 de franci cîntarul de Marsilia[128], ceea ce revenea la 12-13½ groşi ocaua[129]. La o altă partidă de 3.500 de ocale, cumpărată cu 10,16 groşi ocaua, inclusiv cheltuielile, spera să cîştige 25%, dacă s-ar fi vîndut la Marsilia cu 205 franci cîntarul.[130]

În 1827, Moscu comanda – se pare pentru piaţa Marsiliei – fier de la Taganrog, pretinzînd ca lamele de fier să fie lungi şi subţiri. Firma „Logofătul Zaharia şi Nepotul” din Taganrog – reprezentată la Constantinopol de Zaharia Zaharov, un partener constant al afacerilor lui Moscu – îi trimite o partidă de 5.000 de *puduri* de fier produs de fabrica „Demidov”, pentru care Moscu plăteşte 4,10 ruble *pudul*, precum şi cheltuielile de transport pînă la Galaţi (un *navlu* de 4¾ groşi cîntarul); apoi încă o partidă de 3.000 de *puduri* de la fabrica „Rastorzugnov”, pentru care Moscu plăteşte 13.000 de ruble în *asignaţii*.[131]

Singurul articol cu care Moscu face un comerţ mai intens cu Occidentul în perioada anterioară Păcii de la Adrianopol este lîna, „aceasta neconstituind un articol destinat *capanului*”[132]. În ce priveşte condiţiile de achiziţionare a lînii, Moscu îl informa pe un corespondent astfel: încă din ianuarie se încheie contracte cu doi-trei *contraccii* pentru cantitatea dorită, li se avansează acestora cam o treime din sumă, pentru ca ei să poată da ţăranilor o arvună de 20 de parale la oca; în aprilie, pentru ca ţăranii să-şi poată plăti darea oilor, li se avansează încă 20 de parale la oca, iar restul de bani nu-l primesc ţăranii decît la predarea lînii; *contracciii* se obligă să predea cantitatea de lînă corespunzătoare sumei de bani primite; eventualele *veresii* rămase pe la ţărani cad asupra *contracciilor*; cînd lîna este achiziţionată din *serhaturile* de dincolo de Dunăre, se încheie contracte cu voievozii şi paşalele, cărora li se avansează în luna aprilie jumătate din preţul de cost[133].

În 1826 şi 1827 avea tovărăşie la comerţul cu lînă cu firma „Fraţii Vlastu” din Viena, cu Ioan Mavrocordat din Marsilia şi cu „Fraţii Rodocanachi” din Marsilia, Moscu participînd cu $\frac{2}{4}$, Vlastu cu ¼, iar partenerii din Marsilia, împreună, cu ¼[134]. De asemenea, era întovărăşit şi cu Hagi Pop din Sibiu pentru

[128] Un cîntar de Marsilia = 33 de ocale.

[129] SANIC, colecţia „Manuscrise”, ms. 1916, pp. 94-97, 148, 184-185, 205 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[130] *Ibidem*, pp. 320-321, 341 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[131] *Ibidem*, pp. 330-333, 646-647, 655 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[132] *Ibidem*, pp. 303-304 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[133] *Ibidem*, pp. 186-189 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[134] *Ibidem*, pp. 31-32, 73-74, 134-135, 184 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

alte partide de lînă. Lîna se procura din judeţele Ialomiţa, Buzău, Focşani, Vlaşca, Teleorman, Giurgiu, din raiaua Brăilei, dar şi din regiunile turceşti dunărene, de la Nicopole, Şiştov, Rusciuc, Plevna, Culo, Lom, Rahova, Vidin. De la propria sa moşie, Macovei (judeţul Ialomiţa), Moscu primea în fiecare an cîte 10.000 de ocale de lînă[135]. Pe contractele cu voievozii şi paşalele din *serhaturi* nu se putea pune însă prea multă bază, căci venea uneori ordin ca întreaga cantitate de lînă de acolo să fie dusă la Constantinopol pentru trebuinţele armatei[136]. Lîna din Ţara Românească, şi în special cea de Ialomiţa era preferată, fiind o lînă fină.

În anul 1826, Moscu a cumpărat – împreună cu partenerii din Marsilia şi Viena – 268.147 ocale de lînă, care a costat 553.386 de groşi; cu spălarea şi uscarea, lîna a avut o „fiă" (scăzămînt) de 19.000 de ocale; din cantitatea rămasă a expediat la Marsilia 229.796 ocale, la Viena 15.650 ocale, iar la Braşov 3.702 ocale[137]. În acelaşi an, în tovărăşie cu Pop, a cumpărat 70.800 de ocale, partea lui Pop fiind de 33.046 ocale în valoare de 47.563 de groşi[138]. În anul următor Moscu n-a reuşit să cumpere cantitatea dorită; el a expediat la Marsilia numai 216.785 ocale[139], iar la Viena 120 de cîntare vieneze[140]. În ianuarie 1827, Moscu îi scria lui Pop din Sibiu că nu-i poate cumpăra lînă din Ialomiţa, căci lîna din acest judeţ, la fel ca cea din Focşani şi Buzău, a fost arvunită încă din decembrie de *contracciii l*ui Sachelarie, ai lui Meitani şi de proprii lui *contraccii*; nu-i poate ceda nici din lîna contractată de el, căci are nevoie de ea pentru a asorta lîna turcească rămasă nevîndută de anul trecut; afară de aceasta, după renunţarea la *huzmeturi*, el trebuie să facă şi un mic negoţ cu produse româneşti, „spre a putea trage un folos cît de mic". Arăta că preţul de cumpărare al lînii a crescut faţă de anul trecut cu 15%, lîna fiind căutată nu numai de marii negustori din ţară, ca Meitani, Sachelarie, Dumba şi Curti, ci şi de negustori străini, care o cumpărau pentru Viena, Lehia, Rusia.[141] În 1827 preţul de cumpărare al lînii în Ialomiţa, la Focşani şi în satele din jurul Bucureştiului varia între 58-64 de parale ocaua.[142] În 1828 Moscu renunţă cu totul la negoţul cu lînă, aşteptîndu-se ca Poarta să reţină lîna pentru trebuinţele războiului. În aprilie îl anunţa pe un corespondent că „anomaliile şi teama generală produc mari greutăţi şi piedici în afaceri" şi că „negoţul a stagnat din cauza situaţiei politice"[143].

[135] *Ibidem*, pp. 227-229 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[136] *Ibidem*, pp. 494-495, 500-501 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[137] *Ibidem*, pp. 889-993 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[138] *Ibidem*, pp. 151-152, 297-298 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[139] *Ibidem*, pp. 753-755, 766-767, 844-849 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[140] *Ibidem*, p. 535 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[141] *Ibidem*, pp. 314-315, 491, 509-510, 514-515 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[142] *Ibidem*, pp. 516-517 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[143] *Ibidem*, pp. 978, 1014, 1021 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

Negoțul cu lînă reclama multă osteneală și risc, după cum Moscu adesea le arăta corespondenților săi. Se investeau pe luni de zile, fără dobîndă, sume mari în aconturi date țăranilor; nu exista nici o garanție de livrare a întregii cantități acontate; asortarea și spălarea lînii reclamau brațe de muncă numeroase; transportul pe mare era costisitor și plin de riscuri; desfacerea lînii se efectua adesea pe credit. Despre dificultățile negoțului cu lînă găsim numeroase informații în corespondența lui Moscu. Din convenția ruso-turcă de la Akkerman, negustorii români au reținut mai puțin declarația de libertate a comerțului și mai mult îngrădirea care li se punea prin obligația de a aproviziona mai întîi Poarta. Pentru a se sustrage arbitrarului Porții, negustorii recurg la paravanul puterii protectoare. Astfel, Moscu îl rînduiește pe Glichi (supus rus din Galați) să figureze ca expeditor al mărfurilor sale (lînă și piei) trimise la Marsilia și apelează la Zaharia Zaharov (supus rus din Constantinopol) ca să închirieze sub numele acestuia corăbii pentru transportul mărfurilor. În afară de taxa vamală plătită în țară pentru exportul lînii, la Constantinopol se mai pretindeau „iumbruc”, „memurie” și „calimie”[144] de la negustorii români care exportau lînă prin Constantinopol; *iumbrucul* pretins la Constantinopol era de 440 de *aspri* la cîntarul de marfă, iar taxa de *memurie* era de 3 groși la cîntar[145]; supușii ruși plăteau însă un *iumbruc* mai mic.

Pentru transportul lînii de la Galați la Marsilia se plătea un *navlu* de 7,40-8 franci cîntarul[146], iar pentru transportul cu căruțele prin Sibiu spre Viena 7½-10 florini „valută vieneză” chintalul.[147] Pentru transportul maritim se mai plătea asigurarea – circa 9% din valoarea mărfii –, care se făcea la societăți de asigurare din Livorno sau Marsilia. Unele societăți urcaseră prima de asigurare chiar la 15-20% din valoarea mărfii, din cauza riscului jefuirii navelor de către pirații din arhipelagul grecesc. În 1828, Moscu observă că societățile de asigurare de la Triest au început să fie moderate la primele respective, de cînd pirații greci sînt urmăriți de guvernul grec și de vasele de război ale celor trei puteri aliate.[148]

În 1826 lîna era supusă lazaretului la Marsilia, dar și la Livorno. Marsilia servea de antrepozit de mărfuri. Lîna expediată de Moscu la Marsilia a fost vîndută la Paris și la Lyon. Moscu spera să obțină 90 de franci cîntarul pentru lîna țigaie și 80 de franci pentru cea *stogoșă*[149]. În 1828 aștepta să fie încasate

[144] „Iumbruc”: taxă vamală; „memurie”: cadou dat funcționarilor vamali; „calimie”: taxa de cancelarie.

[145] SANIC, colecția „Manuscrise”, ms. 1916, pp. 244-245, 919-920 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[146] *Ibidem*, pp. 443-444, 753-755, 844-849 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[147] *Ibidem*, pp. 535, 643, 775-776 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[148] *Ibidem*, pp. 889-893 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[149] *Ibidem*, p. 263 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

veresiile de la Lyon și Paris pentru lînă[150]. La Viena, Vlastu se străduia să vîndă lîna cu 33¼-33½ florini cîntarul, „căci Curti, în graba sa de a vinde lîna la un preț scăzut, le-a produs mult rău”[151]. Și la Sibiu desfăcea Moscu lînă, prin Hagi Pop, cu 28 de florini icusari lîna mijlocie, cu 24 de florini icusari lîna groasă și cu 19⅓ florini icusari cîntarul de lînă nespălată (ceea ce revine la 66 creițari de hîrtie, adică la 8 parale ocaua).[152]

Încă din 1826, piața occidentală se interesa de grînele românești, dar Moscu răspundea corespondenților săi că „din cauza prohibirii exportului de grîu, recolta este proastă, localnicii neavînd grijă de grîu”[153]. Negustorul Sachelarie trimitea la Livorno grîu comandat la Odessa, căci ministrul rus obținuse libertatea de a exporta grîne cu vase rusești.[154]

Dacă exportul de mărfuri din țările române către piețe occidentale întîmpina, înainte de tratatul de la Adrianopol, îngrădiri și obstacole, comerțul cu valori mobiliare – cambii și monede – se putea desfășura în condiții favorabile. Apreciind după ponderea pe care o are în afacerile lui Moscu din anii 1826-1828, acest gen de comerț era preferat. Preferința se datora, fără îndoială, și faptului că negoțul cu valori mobiliare contribuia la acumularea capitalului într-un ritm mai rapid decît comerțul cu mărfuri, în care procesul de transformare a banilor în marfă și a mărfii în bani era extrem de lent din cauza mijloacelor de transport.

În anii 1826-1828 Moscu avea credite deschise pentru trageri de polițe la următoarele firme: „Frații Vlastu” din Viena și reprezentanța lor din Triest, „Panaioti Pali” din Livorno, „Frații Rodocanachi” din Marsilia și reprezentanța lor din Livorno, „I.D. Mavrocordat” din Marsilia, „Alexandru și Constantin Fenerli” din Constantinopol, „Glavan & Comp.” din Constantinopol, „Zaharia Zaharov” din Constantinopol, precum și la firmele din Odessa – „A. Mavru”, „Apostol Varataș”, „Temeli Stamerov” și „C.D. Stamu”. Pentru unele dintre aceste firme cunoaștem din corespondență care era valoarea creditului lunar. Astfel, la firma „Fenerli” din Constantinopol Moscu avea un credit lunar de 5.000-10.000 de franci pentru trageri de trate asupra lui Rodocanachi și Mavrocordat din Livorno, de 2.000-4.000 de *pezza* pentru trageri asupra lui Rodocanachi din Livorno, de 5.000-10.000 de ruble pentru trageri asupra firmelor din Odessa amintite mai sus. La „I.D. Mavrocordat” din Marsilia, creditul lui Moscu era de 10.000 de franci, iar mai apoi chiar de 20.000 de franci lunar pentru tragerile de polițe din Constantinopol. La firma „Rodocanachi” din Marsilia, creditul lui Moscu era de 15.000-20.000 de franci lunar pentru trageri

150 *Ibidem*, p. 925 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

151 *Ibidem*, pp. 615-616, 720-722, 725-726 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

152 *Ibidem*, pp. 728-730, 740 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

153 *Ibidem*, pp. 300-303 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

154 *Ibidem*, pp. 396-397, 784-785 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

pe care firma respectivă le făcea în contul lui Moscu asupra lui Vlastu din Triest[155]. Creditul lui Moscu la „Frații Vlastu” din Viena trebuie să fi fost cu mult mai mare, apreciind după cantitățile de monede pe care i le trimiteau pentru plata tratelor în contul său.

În afară de firmele amintite, cu care Moscu era permanent în relații la afacerea cu trageri de polițe, mai practica și ocazional această operație cambială. Astfel, în octombrie 1826, Moscu îl ruga pe Glavan din Constantinopol să accepte tratele „principelui nostru” (Grigore Ghica) în valoare de 160.000 de groși, la ordinul clucerului N. Trăznea[156]; în august 1827, Moscu trăgea trate asupra lui M. Denicola din Constantinopol, în valoare de 45.000 de groși[157].

Tragerile de polițe se făceau prin anunțarea trasatului, după formula: „Ieri v-am tras, după cum arată nota de mai jos, în trate groși…, la ordinul diverșilor prieteni, pe care trate le recomand bunăvoinței dumneavoastră pentru acceptare și plată la scadență în debitul meu, iar contravaloarea binevoiți să o trageți asupra localității unde cambia este mai convenabilă”[158].

Speculația cu cambii era guvernată, ca orice marfă, de legea cererii și ofertei. În 1826, cînd englezii cumpărau seuri și *cervișuri* din Odessa și aveau deci nevoie de a face plăți prin cambii, cursul cambiilor la Odessa crește[159], și tot astfel în 1827, cînd, datorită urcării prețului la grîu în Europa, are loc la Odessa o afluență a cumpărătorilor de grîu pentru Europa[160]. Altă dată, tot la Odessa avea loc o scădere a cursului cambiei, din cauza punerii în vînzare a unui prea mare număr de cambii.[161] La Constantinopol, de asemenea, se întîmpla cîte o scădere a cursului cambiei pentru Viena sau a cambiei pentru Odessa – cînd aceste cambii nu erau cerute, negustorii fiind angajați cu sume mari în cumpărături de grîne de la Constantinopol[162].

În anii 1826-1828 Moscu practică un intens comerț cu monede. Dar, desigur, și în anii anteriori, căci dintr-un *registru-maestru*[163] reiese că în anul 1824 a expediat de la Ocnele Mari monede în valoare de 225.765 de groși. În anul 1826, după calculele noastre, a expediat de la Ocnele Mari și de la toate schelele o cantitate de monede în valoare de 174.000 de florini icusari și o altă cantitate în valoare de 450.000 de groși, iar în anul 1827 monede în valoare de 461.000 de

[155] *Ibidem*, pp. 133-134, 165-166, 280, 526-528, 862-864 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[156] *Ibidem*, p. 211 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[157] *Ibidem*, pp. 667-668 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[158] *Ibidem*, pp. 862-864 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[159] *Ibidem*, pp. 176-177 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[160] *Ibidem*, p. 389 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[161] *Ibidem*, p. 758 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[162] *Ibidem*, pp. 281, 287, 360 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[163] *Ibidem*, ms. 827, f. 35 (v. inventarul nr. 1483, pp. 3-4, n.n.).

florini icusari[164]. Valoarea de calcul este exprimată în florini icusari sau în groși, dar monedele reale (de aur și de argint) care se expediau erau foarte diverse, astfel fiind: *mahmudele* „întregi", „jumătăți" și „sferturi" de *mahmudele*, galbeni portughezi, galbeni spanioli, galbeni olandezi, galbeni împărătești, galbeni „Sf. Ioan Botezătorul", *suforini*, *luidori*, taleri „tari", taleri „găuriți", „jumătăți" și „sferturi" de taleri, taleri *colonați*, *crontaleri*, *beșlici*, *ichilici* „vechi" și „noi", „jumătăți" de *ichilici*, *dodecari*, *exindari*, *dereclii*, *iuzluci*, *mariași*, *sfanțici* „găuriți" și „negăuriți", „jumătăți" de *sfanțici*, „ainalia"[165], precum și „bare de aur" de Constantinopol, de Misir și aur „Mustafa".[166] În 1828 Moscu îl sfătuia pe omul său, Gheorghe Cavalerul, care se dusese la Orșova pentru a strînge monede, să nu primească „barbute" și monede noi, „căci n-au trecere la București", și să fie atent să nu primească icusari de cositor, căci au apărut și de aceștia.[167]

Monedele erau expediate firmei „Frații Vlastu" din Viena, spre a servi la plata tratelor în contul lui Moscu, spre a fi vîndute (în special monedele de aur), sau spre a fi date la topit la „țecă", după cum era mai convenabil.[168] Se expediau în *gropuri*, cu ocaua, cu dramul sau cu bucata. Cele de aur se expediau prin curier sau prin Agenția Cezaro-Crăiască, iar cele de argint cu diligența sau prin căruțașii care transportau lîna. Expedierea monedelor nu era lipsită de dificultăți. Epidemia de ciumă din 1826 de la Rusciuc, Șiștov și București reclama spălarea monedelor la lazaret, cu care ocazie se produceau unele lipsuri. Uneori, trecerea monedelor turcești în Austria era prohibită, dar Moscu găsea mijloace de a ocoli prohibiția, intervenind la vătaful din Cîineni[169].

Hagi Pop din Sibiu era pentru Moscu un intermediar prețios în expedierea monedelor. Uneori îl ruga să schimbe la Sibiu monedele „negăurite" (taleri și icusari) și să le expedieze la Viena sub formă de „bancnote, adică florini icusari", ori să schimbe la Sibiu galbenii trimiși, „întrucît la Viena *agio*-ul lor a scăzut la 3½%", apoi să expedieze la Viena contravaloarea lor în bancnote.[170] Moscu, la rîndul său, îl servea pe Pop, punîndu-l pe zaraful său să strîngă parale mărunte pentru trebuințele lui Pop.[171]

[164] *Ibidem*, ms. 1916, pp. 40, 129-130, 162-163, 386, 401, 450-451, 599-600 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[165] *Ibidem*, pp. 481-482 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[166] *Ibidem*, pp. 27-29, 80, 103-104, 136, 161, 296-297, 531-532, 534 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[167] *Ibidem*, pp. 1050, 1099-1100 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[168] *Ibidem*, pp. 14, 30, 309-210, 357-358, 371-372, 409-410, 599-600 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[169] *Ibidem*, pp. 10, 14, 27-29 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[170] *Ibidem*, pp. 54, 161, 956-957, 995 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[171] *Ibidem*, pp. 314-316, 343-344 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

În 1826, Moscu primea de la firma „Glavan” din Constantinopol *dodecari* în valoare de 40.000 de groși, și îi cerea lui Zaharov să-i trimită cu fiecare curier rus *mahmudele* „întregi”, „jumătăți” de *mahmudele*, *rubiele* în valoare de 40.000-50.000 de groși. Avea nevoie de *dodecari*, „deoarece plata chiriilor pentru sarea din schele se face numai în dodecari”, iar *rubielele* vechi, cumpărate la Constantinopol cu 4,38 groși bucata, puteau fi plasate la schele cu 5 groși bucata. În 1827 îi cerea lui Glavan să-i trimită *mahmudele* „întregi” și „jumătăți moi”, precum și *rubiele funduci* în valoare de 60.000-70.000 de groși, iar dacă va avea cîștig îl va anunța să-i trimită în fiecare lună monede în valoare de 50.000-60.000 de groși.[172]

În afară de comerțul cu cambii și monede, Moscu mai practica un comerț cu capital cămătăresc, sub forma luării și dării de împrumuturi bănești cu dobîndă. Astfel, Moscu dăduse cu împrumut mănăstirilor „aghioritice” (închinate) din țară suma de 150.000 de groși; pentru această sumă avea de primit în 1827 dobînzi de 30.000 de groși, pe care nu le putea încasa de la egumenii români, întrucât aceștia nu recunoșteau datoriile făcute de egumenii greci[173]. În 1821, în timpul refugiului de la Brașov, Moscu dăduse cu împrumut doamnei Suțu 18.000 de galbeni, în schimbul unei ipoteci asupra moșiilor. După zece ani de zile, datoria acesteia ajunsese la 20.000 de galbeni împărătești. Neputînd scoate banii prin judecată și nereușind să vîndă decît o parte din moșiile ipotecate, Ștefan I. Moscu încearcă în 1831 să o urmărească pe debitoare peste graniță. El arăta că la ieșirea din țară doamna Suțu a luat cu sine o ladă cu 85.000 de galbeni și o ladă cu 60.000 de *mahmudele*, și îi ruga pe frații Panu din Brașov să ia o dovadă că galbenii respectivi au fost duși peste graniță pe numele ei sau pe numele lui Constantin Sinadin, al treilea vistier.[174] De asemenea, și domnița Marioara Hangerli îi rămăsese datoare lui Moscu cu o sumă de bani, dar el nu voia să-i rețină din pensia pe care aceasta o primea de la Curtea țarului, ci aștepta să i-i trimită ea însăși de la Viena sau de la Lemberg, pe unde își purta pribegia[175].

Pe de altă parte, Moscu lua cu împrumut bani de la diverse persoane, creîndu-le acestora un venit din dobînzi. Astfel, în 1826 Moscu ia de la arhimandritul Teodosie, preotul Bisericii Grecești din Brașov, „de hatîrul acestuia”, suma de 2.733 de galbeni.[176] Domniței Ralu Caragea îi trimitea în 1828 la Pisa cîte 50 de galbeni pe semestru, dobînda celor 1.000 de galbeni luați cu împrumut[177], iar surorii acesteia, Smaranda Caragea, îi trimitea la Sibiu o

[172] *Ibidem*, pp. 61, 67-68, 105-107, 169-170, 383-385 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[173] *Ibidem*, pp. 434-435, 463-465 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[174] *Ibidem*, ms. 833, pp. 83-85; ms. 812, pp. 780-781 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[175] *Ibidem*, ms. 1916, pp. 85, 293, 409-410 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).
[176] *Ibidem*, p. 86 (v. inventarul nr. 1485, n.n.); v. și bilanțul din anexă (fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XIII/46) (LIMONA 1983: 3573, n.n.).
[177] *Ibidem*, ms. 1916, pp. 33, 359, 630, 955, 1016 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

dobîndă de 600 florini icusari[178]. În 1826-1828, Moscu purta corespondență, uneori directă, alteori prin intermediul omului de afaceri Panaioti Pali din Livorno, cu fostul domnitor Ioan Gheorghe Caragea, care era stabilit la Pisa. Moscu se îngrijea să încaseze unele sume cuvenite lui Caragea de la debitori din țară. În acest fel, Moscu încasează de la paharnicul D. Zamani suma de 565.000 de groși, iar de la Gheorghe Papa din Brașov 330.000 de groși[179]. Unele din aceste sume au rămas, se pare, în folosința lui Moscu, care îi plătea lui Pali dobîndă de 6% pe an pentru 20.000 de *pezza* de aur[180].

Despre sumele împrumutate cu dobîndă de la localnici nu avem date documentare din această perioadă, dar mijlocul acesta de sporire a volumului capitalului de circulație trebuie să fi fost folosit și înainte de tratatul de la Adrianopol într-o măsură mai largă decît indică corespondența cu străinătatea. Cu toate lacunele documentației pentru perioada anterioară tratatului de la Adrianopol, datele de mai sus pot totuși edifica asupra orientării, a genului și a volumului afacerilor unuia dintre cei mai mari negustori ai epocii. Aceste date sînt deosebit de importante ca termen de comparație pentru perioada următoare și pentru sesizarea saltului pe care îl face economia românească odată cu lichidarea monopolului turcesc asupra comerțului de export.

După cum am văzut, în prima perioadă apare de mai multe ori ca arendaș al ocnelor, deținînd ca atare monopolul comerțului cu sare. În măsura în care depășea consumul intern, sarea se desfăcea în regiunile turcești sud-dunărene, constituind principalul articol al exportului românesc. Încercările de a stabili relații cu piața occidentală rămîn limitate, atît în privința felului produselor românești, cît și a cantităților exportate. În schimb, comerțul de tranzit cu produse străine ocupă un loc destul de însemnat.

Perspectiva deschisă de acordarea libertății comerțului cu produse românești îl determină pe Moscu să renunțe definitiv în perioada următoare la arendarea ocnelor, precum și la comerțul de tranzit. Exportul pe care îl va face de aici înainte cu produse românești se diversifică (cereale, semințe de in, fasole, seuri și *cervișuri*, cașcaval, unt, *mantecă*, miere, pastramă, pațachină, cherestea) și ia amploare (lînă, piei). Cu aceasta, contribuția Casei de Comerț „Moscu” la integrarea economiei românești în sfera largă a schimburilor internaționale devine din ce în ce mai evidentă.

Totodată, achiziționarea de moșii – făcută mai înainte ocazional, ca urmare a unor datorii neîncasate și avînd mai mult semnificația de suport al creditelor sale comerciale – devine un obiectiv urmărit cu perseverență, moșiile constituind sursa principală de aprovizionare cu produse pentru export.

---

[178] *Ibidem*. p. 939 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[179] *Ibidem*, pp. 13-14, 64, 86, 141, 246, 262, 401-402 (v. inventarul nr. 1485, n.n.).

[180] *Ibidem*, pp. 590-591 (v. inventarul nr. 1485, n.n.); un *pezza* valora în luna septembrie a anului 1826 11 groși și 12 parale (ms. 1916, p. 141).

Activitatea în perioada 1829-1837[1]

În atmosfera de avînt economic pe care au cunoscut-o ţările române după Pacea de la Adrianopol, odată cu desfiinţarea monopolului turcesc asupra exportului, Casa Comercială „Moscu" se lansează între 1629 şi 1837 (anul falimentului) în afaceri de mari proporţii, pe multiple planuri: achiziţionarea de noi moşii şi intensificarea exploatării lor în vederea producţiei pentru export, comerţul de export în special cu acele mărfuri (precum cerealele) care mai înainte constituiseră monopol turcesc şi dirijarea lor spre piaţa mai rentabilă a Occidentului, speculaţiile bancare, înfiinţarea de întreprinderi industriale. Sub toate aceste aspecte, activitatea ultimilor ani din existenţa Casei Comerciale „Moscu" depăşeşte, nu numai ca proporţii, ci şi ca eficienţă, întreaga ei activitate anterioară de aproape cinci decenii, punînd în lumină rolul pe care l-a avut în ce priveşte dezmorţirea şi punerea în valoare a latenţelor economiei româneşti.

Moşiile. Bilanţul masei cridale[2] lichidate abia în 1853 prin vînzarea moşiilor la mezat, dar şi corespondenţa cu epistaţii şi arendaşii moşiilor sale ne transmit unele date despre Moscu sub aspectul de mare latifundiar. Domeniul „Moscu" a cuprins următoarele moşii: Macovei[3] (judeţul Buzău), Sărata[4] (judeţul Buzău), Ciorani (judeţul Ilfov), Brăiloiu[5] şi Brazi (judeţul Mehedinţi),

---

[1] Partea I a studiului a fost publicată în „Revista Arhivelor", LII (XXXVII), nr. 3 (1975), pp. 256-270.

[2] SANIC, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", XIII/46 (LIMONA 1983: 3573, n.n.). De aici reiese că moşiile au fost vîndute la următoarele preţuri: Macovei cu 1.232.320 de groşi, Ciorani cu 897.920 de groşi, Brăiloiu şi Brazi cu 737.120 de groşi, Vădeni, cu vie şi munte, cu 368.000 de groşi, Conţeşti cu 329.600 de groşi, Baia de Aramă cu 253.936 de groşi, Ştefăneşti cu 209.216 de groşi, Copăceni cu 195.552 de groşi, via din Dealul Spirei cu 25.952 de groşi, via de la Mărunţişu cu 18.560 de groşi, munţii Argeşti cu 7.323 de groşi, via de la Drăgăneşti cu 16.010 groşi, via de la Viespeşti cu 4.050 de groşi, locurile de casă de la Broşteni şi Giurgiu cu 6.432 de groşi, respectiv cu 1.920 de groşi; moşia Dudeşti, cumpărată de către Ioan Hagi Moscu de la Anica Dudeasca, a fost pusă sub sechestru în 1837 de baronul Simon Gh. Sina şi vîndută acestuia în 1841 pentru datoriile lui Moscu către baron, fiind evaluată la acea dată la 3.384.690 de groşi şi 15 parale.

[3] Moşia Macovei, cumpărată în 1819 de la Eufrosina Calimachi cu 152.500 de groşi (cf. SANIC, ms. 826, pp. 1-56, n.a. – cf. inventarul nr. 1483, pp. 1-3, n.n.), era atît de legată de numele familiei Moscu, încît şi în 1900 purta numele de „moşia «Hagi Moscu»", fiind încorporată la acea dată, împreună cu moşia Sărata, în moşia Monteorul (cf. G.I. Lahovari *et alii*, *Marele dicţionar geografic al Romîniei*, III, Bucureşti, J.V. Socecu, 1900).

[4] Pentru moşia Sărata, Moscu a purtat proces din 1819 pînă în 1835, cheltuind pentru proces şi hotărnicie 16.220 de groşi şi 6 parale (SANIC, ms. 811, f. 51v., n.a. – v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[5] În 1836, Moscu făcea socoteală că moşia Brăiloiu îl costase 23.201 galbeni, plus 23 de groşi şi 35 parale, calculînd capitalul de 9.937½ galbeni, cu dobînda (care în

Vădeni (județul Gorj), Conțești (județul Vlașca), Dudești (județul Ilfov), Baia de Aramă (județul Mehedinți), Ștefănești (județul Muscel), Copăceni (județul Ilfov), Vitan (județul Ilfov), Cocargea (județul Ialomița), Aninoasa (județul Muscel), Brătești și Brebeni (județul Dîmbovița). Moscu a stăpînit de asemenea vii la Drăgănești și Viespești (județul Olt), la Mărunțișu (județul Buzău), în Dealul Spirei și munții Argești, locuri de casă la Giurgiu și la Broșteni (județul Mehedinți).

Ștefan I. Moscu exploata moșiile uneori în mod direct, prin proprii epistați, alteori le dădea în arendă. Astfel, în 1832-1833 moșia Vitan le era dată lui Chiriță Atanasiu și Anastasie Pantazi cu o arendă de 20.000 de groși pe an[6]; în 1833-1836 moșia Vădeni, „cu o sută șaizeci de clăcași”, îi era dată lui Anastasie Ștefan Papa, ginerele lui Hagi Ianuș, cu o arendă de „300 de galbeni pe an, 50 de măsuri de vin adus în București și o pereche de cai în valoare de 30 de galbeni, arendașul obligîndu-se totodată să angajeze pădurar pentru paza celor două păduri”[7]; în 1833-1835 moșia Dudești le era dată lui Chiriță Atanasiu și Vasile Zisu cu o arendă de 110.000 de groși pe an[8]; în 1837 Moscu făcea intervenții pentru constrîngerea arendașilor moșiilor Aninoasa, Brebeni și Brătești spre a-i fi plătite arenzile restante de zeci de mii de groși[9].

Moșiile și stabilimentele de pe moșii – mori, *zalhanale*, cășerii, spălătorii de lînă – constituiau o sursă destul de importantă de aprovizionare cu mărfuri a comerțului pe care îl desfășura. Astfel, de la Macovei și Ciorani primea orz, ovăz, în mică măsură grîu, fasole pentru export, mari cantități de berbeci batali, păsări, ouă, legume, cașcaval, telemea; de la Dudești și Ciorogîrla seuri și *cervișuri*, pastramă, limbă de vită, mușchi de bou; la Cocargea și la Dudești întreținea crescătorii cu sute de porci. Chiar și atunci cînd moșiile erau date în arendă, arendașii erau obligați prin contract să-i vîndă numai lui Moscu produsele[10]. Dar moșiile mai însemnau pentru Moscu legătura imediată și permanentă cu producția întregii țări, înlesnindu-i aprovizionarea cu mărfuri de pe baza aceasta foarte largă. Epistații moșiilor sale erau totodată agenți care încheiau contracte cu boierii moșieri și cu țăranii, dădeau arvune, se îngrijeau de preluarea și expedierea mărfurilor. Pentru a-i cointeresa în afacerile sale, Moscu

---

cincisprezece ani dublase capitalul) începînd din 19 iulie 1821, precum și cu diverse cheltuieli de judecată (SANIC, ms. 811, f. 66, n.a. – v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[6] SANIC, ms. 811, f. 46v. (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[7] *Ibidem*, ms. 833, pp. 1116-1117, 1161-1162, 1179, 1186-1187 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[8] *Ibidem*, ms. 811, f. 43v. (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.); ms. 833, p. 1217bis (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[9] *Ibidem*, ms. 815, f. 312 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[10] *Ibidem*, ms. 833, pp. 414-416 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

înlesnea epistaţilor un mic negoţ pe cont propriu, în afara drepturilor cuvenite pentru ostenelile lor ca epistaţi de moşie.

Preocupat de introducerea unei agriculturi ştiinţifice, raţionale, Moscu comanda de la Viena cărţi de agricultură, consulta un profesor de agronomie în problema însămînţării pe terenuri nisipoase, se străduia să îmbunătăţească solul moşiei, dispunînd să se planteze ulmi, jugastri, carpeni pentru înlăturarea unor gropi nisipoase, trimitea la moşie un inginer german care să dea oamenilor îndrumări pentru cultivarea seminţelor, comanda seminţe de trifoi de la Viena şi aducea arbuşti fructiferi de la Braşov şi de la Cîmpulung; încerca să răspîndească mai larg plugul de fier, trimiţînd la tîrgul organizat de el la Macovei şi pluguri de fier, alături de tîrnăcoape, sape, cuie; iar pentru domnitorul Alexandru Ghica, el comanda din Moravia şi de la Neustadt/Viena semănători, „o maşină pentru trifoi” şi 15 chintale de seminţe de trifoi.[11]

Dacă registrele exploatării moşiilor nu s-au păstrat în arhiva „Moscu”, în schimb corespondenţa cu epistaţii oferă date interesante cu privire la relaţiile acestuia cu ţăranii clăcaşi şi la străduinţele lui de a menţine şi de a atrage forţe de muncă pe moşii. Frămîntările ţărănimii, determinate de aplicarea *Regulamentului Organic*[12], s-au făcut resimţite şi pe moşiile lui Moscu. La Macovei, Ciorani, Cocargea, Conţeşti, în 1831-1833 ţăranii refuzau să dea dijma şi banii răscumpărării de clacă, ba chiar luaseră calea bejenăritului. Cu promisiuni sau cu represalii, Moscu încerca să-i aducă îndărăt pe ţăranii fugari. Astfel, el trimite epistatului din Macovei ca ajutor pe Serbez arvanitul şi scrie conducătorului *cadilîcului* să izgonească din Macovei „trei ţărani înrăiţi, spre a-i cuminţi pe ceilalţi”, dar în acelaşi timp îl îndeamnă pe epistat „să cadă la compromis cu ţăranii în ce priveşte dijma, iar cei care nu pot plăti claca să lucreze la zăplazul oborului cîteva zile”, să dea act ţăranilor că pe anul 1831 nu le va cere ierbărit pentru oi, ci numai pentru vitele mari, şi în schimb să dea telemea şi lînă.[13] Pe epistatul moşiei Cocargea îl sfătuieşte să semene „dihonie” între ţărani, să orînduiască un isprăvnicel urît de aceştia, iar el să-i ia cu binele pe ţărani, pentru a-i determina pe fugari să se întoarcă. Dacă va reuşi acest lucru, va putea desface mult rachiu, vin, articole de băcănie, „aşa cum se întîmplă pe moşia Ciorani, unde numai din desfacerea unor astfel de articole, în cadrul celor o sută treizeci de gospodării de acolo, s-a realizat un venit de 2.500 de groşi pe

[11] *Ibidem*, ms. 812, pp. 733-735, 799-801 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 815, ff. 63v.-64, 76, 82, 85, 103, 107v., 112 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 829, ff. 6, 10v.-11, 25 (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.); ms. 833, f. 494 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[12] Cf. A. şi G. Oţetea, *Ţăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în „Studii şi articole de istorie”, I (1956), pp. 136-150; Liuba Iancovici, *Intervenţia organelor de stat în raporturile dintre clăcaşi şi proprietari în perioada aplicării Regulamentului Organic în Ţara Românească (1832-1834)*, în „Analele Universităţii Bucureşti”, seria Ştiinţe sociale – Istorie, X (1961), nr. 20, pp. 53-75.

[13] SANIC, ms. 829, ff. 4v.-5, 24, 26v.-27 (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.).

an"[14]. Dar bejenarii din Cocargea nu acceptă să se întoarcă decît în 1833, după satisfacerea cererii lor de a li se avansa 600 de groși, pe care se obligau să-i restituie în toamnă, cu lucrul sau în numerar. În același an, Moscu îl ruga pe ispravnic să-i dea epistatului din Cocargea dorobanți pentru executarea clăcii și să aplice pedepse țăranilor îndărătnici.[15] Tot cu dorobanți erau constrînși și țăranii de pe moșia Conțești să execute transporturile de lemne.[16] Țăranii din jurul Piteștilor erau îndemnați să facă defrișări pe moșia lui Moscu, să se așeze cu casele acolo și să cultive pămîntul, oferindu-li-se în schimb lemne de construcție.[17] În 1833, Ștefan I. Moscu, considerînd că preoții de pe moșiile sale din regiunea Craiovei ar fi abuzat de generozitatea răposatului său tată, dispune să li se măsoare terenurile și să li se confirme scutirea de dijmă și clacă numai pentru pogoanele prevăzute de lege, iar pentru plusuri să fie supuși acelorași obligații ca ceilalți clăcași.[18]

În anii 1836 și 1837, ca proaspăt stâpîn al moșiei Baia de Aramă, Moscu întîmpină cele mai mari dificultăți, atît din partea orășenilor din Baia de Aramă, cît și a țăranilor din Mărășești, Marinești și Brebina. Încercarea Iui Moscu de a-i transforma pe tîrgoveții liberi și privilegiați în oameni dependenți, care să plătească dijmă și să presteze clacă, se izbește de împotrivirea dîrză a acestora. Pentru aducerea la ascultare a răzvrătiților, Avgherin Litara, epistatul moșiei, concepe un plan de samavolnicii mergînd pînă la incendieri de case, plan pe care însuși Moscu îl caracterizează ca „ali-pășesc". Dîndu-și seama că nu-i poate priva pe orășeni de drepturile lor, Moscu încearcă să recurgă la alte mijloace. El interpretează privilegiul băienilor în sensul unei hotărîri din timpul lui Caragea, care restrîngea privilegiul la locuitorii deja așezați în oraș, pe cînd cei veniți ulterior hotărîrii erau considerați drept clăcași. Pe de altă parte, Moscu dispune să se facă o catagrafie a pădurilor și o evaluare a pagubelor pricinuite în ultimii douăzeci de ani de către orășeni, precum și de către țăranii din satele de pe moșia Baia de Aramă, prin tăierea de lemne pentru doage, scînduri etc. Pagubele au fost evaluate la 3 milioane de groși și Moscu intenționa să deschidă acțiune de judecată împotriva orășenilor, cunoscînd dinainte că aceștia nu vor putea acoperi suma respectivă „nici cu casele, nici cu moșiile, nici cu privilegiul lor"[19]. Dar falimentul lui Moscu a pus capăt și acestui al doilea caz[20], cunoscut în istoria Olteniei ca o tentativă de acaparare a moșiei unui oraș.

---

[14] *Ibidem*, f. 27 (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.).
[15] *Ibidem*, ms. 833, p. 1361 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).
[16] *Ibidem*, p. 1417 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).
[17] *Ibidem*, p. 1603 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*, ms. 815, ff. 207v.-208, 211, 222 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[20] Pentru primul caz cf. C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea*, în „Studii", nr. 3 (1961), p. 623.

Țăranii din Marinești, Brebina și Mărășești nu numai că refuzau să dea dijmă și să plătească răscumpărarea pentru clacă, ci îl și împiedicau pe epistatul lui Moscu să taie copacii din pădure și să efectueze lucrările începute la Băroaia în vederea exploatării miniere. Cu locuitorii din Marinești Moscu se judecă și cîștigă procesul, dar locuitorii din Mărășești continuă răzvrătirea chiar și după efectuarea hotărniciei. Despre felul în care s-a făcut hotărnicia – pentru care au fost angajați douăzeci de dorobanți – vorbește de la sine faptul că însuși domnitorul i se plîngea lui Moscu că a fost încălcată până și moșia domnească și îi aducea la cunoștință plîngeri similare ale altor vecini. Mănăstirii Baia i se ia „bahceaua” cu livada de fîn și o casă, dar i se lasă dreptul de a cosi fîn și de a cultiva zarzavaturi, fără a da dijmă. Țăranii din Mărășești se pornesc cu zurba împotriva epistatului moșiei și comit acte care-l determină pe Moscu să-i ceară Vorniciei să ia măsuri împotriva lor. Cum măsurile întîrziau, Moscu îl îndemna pe epistat să dărîme sau să ardă casele zurbagiilor, cu ajutorul vătafului. Însă ocîrmuirea nu putea fi de acord cu incendierea caselor. De aceea, Moscu apelează la sameșul din Cerneți să trimită un *tist* cu mulți dorobanți, care spre sfîrșitul lunii februarie din 1837 pun în temniță pe unii țărani din Mărășești. Dar se vede că nici această măsură nu-i adusese la ordine, căci și în luna aprilie Moscu îi scria sameșului să intervină cu noi reprimări împotriva turbulenților din Mărășești.[21]

Comerțul cu mărfuri

Seuri și cervișuri. Într-o scrisoare către un corespondent din Londra, Șt.I. Moscu dădea explicația că în Principatele Române *cervișul* se separă de seu, spre deosebire de Rusia, unde cele două feluri de grăsimi se amestecă; *cervișul* provine din măduva oaselor, din vene și de pe peritoneul cornutelor mari și servește ca aliment în Turcia și în regiunile dunărene, în timp ce seul este restul de grăsime de la cornutele mari sau mici și este folosit la fabricarea lumînărilor; un bou hrănit special pentru sacrificare dă la *zalhana* ⅔ *cerviș* și ⅓ seu.[22]

După ieșirea de sub monopol turcesc, cele două mărfuri devin un obiectiv important în afacerile de export ale negustorilor români. În 1830, Ștefan I. Moscu îi ruga pe polcovnicul Petrache Tamara, pe *surecciul* Ioan Toliu din Tîrgoviște și pe Anghelache Samurcaș, ispravnic la Focșani și mai apoi la Ploiești, să încheie contracte cu *surecciii* pentru întreaga cantitate de seu și *cerviș* din regiunea lor, oferind 70 de parale pentru ocaua de seu și *cerviș* de cornute mari și 60 de parale pentru ocaua de seu de capră, o arvună de 500-1.000 de groși pentru fiecare cireadă, obligîndu-se să predea orașelor respective partea de seu cuvenită, „iar alții să nu se amestece”[23].

[21] SANIC, ms. 815, ff. 123, 135v.-136, 143, 176v.-177, 211, 284v.-285, 286v.-287, 297v.-298, 299, 304, 310, 330-354 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[22] *Ibidem*, ms. 812, pp. 455-457 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[23] *Ibidem*, pp. 44-45 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

Dar *mumgiii*, sub pretext că aprovizionează orașele cu lumînări, cumpărau seu și pentru speculă. Față de tendința de speculă și de acaparare a producției în vederea exportului, guvernul se vede nevoit să ia măsuri pentru asigurarea iluminatului țării cu lumînări de seu: vinde la mezat veniturile lumînăritului, încheind contract[24] cu negustorul Ioan Stamu. Acesta se obligă să aprovizioneze orașele și județele cu cantitățile de lumînări fixate, la prețul de 74 de parale ocaua, dobîndind în schimb dreptul de a percepe de la exportatorii de seuri și *cervișuri* cîte 10½ parale la oca, în afară de vama obișnuită de 3%. Scumpirea indirectă a articolelor respective nu temperează tendința lui Moscu și a celuilalt mare negustor al epocii, baronul Christofor Sachelarie, de a monopoliza exportul. Cei doi prieteni ajung la un acord atît în privința achiziției, cît și a desfacerii, care urma să se facă la Constantinopol prin același corespondent, Zaharia Zaharov.

Prin oamenii săi – Ștefan Popovici, frații Gheorghe și Zaharia Tamara – Moscu achiziționează seurile și *cervișurile* de la toate cirezile din Buzău, Rîmnic, Focșani, Tîrgoviște, Ploiești, Bucov, Văleni și Palanca, iar prin Mihail Ziguri din Craiova încheie contracte cu *surecciii* din Oltenia, izbindu-se aici de concurența negustorului Dumba din Craiova, care ținea și el să cumpere unele cantități. La un moment dat, Moscu avea arvunite cincizeci de cirezi de vite și aproape întreg capitalul investit în seuri și *cervișuri*. Pentru obținerea a 100.000 de ocale de seuri și *cervișuri* era nevoie de vreo douăzeci de cirezi de vite, o cireadă cuprinzînd ceva mai bine de o sută de vite[25]. Întreaga producție de seuri și *cervișuri* a Țării Românești a fost în anul 1830 – cum informează Moscu[26] – de 1.300.000 de ocale, din care 600.000 de ocale au fost reținute pentru principat, conform contractului cu Stamu, iar din cele 700.000 de ocale disponibile pentru export 330.000 de ocale au fost achiziționate de Moscu, 220.000 de ocale de către Sachelarie. O parte din *cerviș* – 52.250 de ocale – provenea de la *zalhanalele* lui Moscu din Dudești și din Ciorogîrla.[27]

În afară de 12 *edecuri* cu seuri și *cervișuri* trimise de încercare la Triest și Marsilia, unde vînzarea n-a fost convenabilă, întreaga cantitate achiziționată de Moscu și Sachelarie este desfăcută la Constantinopol. Metropola turcească a absorbit în anul 1830 din ambele Principate Române 1.200.000 de ocale de seuri și *cervișuri*, iar de la Odessa 40.000 de *puduri* (500.000 de ocale), în timp ce trebuința ei anuală era de 2.500.000 de ocale[28]. Situația este speculată de

[24] Cf. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800-1850*, II, București, 1958, pp. 524-527; SANIC, ms. 812, pp. 45, 46, 48-50, 65, 66, 165-167 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[25] *Ibidem*, pp. 157-158 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 77-81 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[26] *Ibidem*, ms. 812, pp. 93-98, 295-298 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[27] *Ibidem*, pp. 107-110, 159, 160, 167-168 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[28] *Ibidem*, pp. 137, 445-446 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

negustori, aceștia îndemnîndu-i pe comisionarii însărcinați cu desfacerea să țină la preț.

Comisionarul lui Moscu, Zaharia Zaharov, era interesat de desfacerea mărfurilor și în calitate de tovarăș de comerț, o parte din seuri și *cervișuri* – 293 de *edecuri* cu 85.548 de ocale[29] – fiind vîndută în contul tovărășesc. La îndemnul lui Moscu, Z. Zaharov, supus rus de la Constantinopol, stăruia pe lîngă ambasada rusă să facă demersuri la guvernul turc pentru desființarea „narchi”-ului de 4 groși la ocaua de *cerviș*, fixat pentru piața Constantinopolului, precum și a „iumbrucului” pentru mărfurile expediate prin Constantinopol spre Occident. Stăruințe similare depunea și Sachelarie la București, pe lîngă reprezentantul Rusiei.

În anul 1831 exportul se desfășoară mai anevoie. Aprobarea de export se dă abia în octombrie, după încheierea contractului pentru aprovizionarea țării cu lumînări. Iar *surecciii* sperau să obțină prețurile din anul anterior (care ajunseseră la 86 parale ocaua de seu de cornute mari și 65 parale ocaua de seu de capră[30]), în timp ce exportatorii nu ofereau mai mult de 70 de parale pentru oca, cu plata în icusari de aur calculați la 17½ groși bucata – ceea ce nu convenea *surecciilor*, cu atît mai mult cu cît moneda respectivă era în continuă scădere[31]. Pînă la sfîrșitul anului 1831 nu se exportă din Țara Românească decît 80.000 de ocale, anume de către Moscu. Din acestea, 127 de *edecuri* cu 45.681 de ocale proveneau de la *zalhanalele* proprii.[32] Moscu așteaptă lunile ianuarie-martie, sezonul cumpărării vitelor, cînd *surecciii*, avînd nevoie de bani, sînt siliți să vîndă marfa mai ieftin. Totodată, el se înțelege cu Ioan Stamu, *contracciul* lumînăritului, să cumpere de la acesta 100.000 de ocale de *cervișuri* cu 92 de parale ocaua, predabile la Brăila, scutite de cheltuielile de „dazio”, vamă și transport, acceptînd numai cheltuielile de cîntar și de hamali; de asemenea, să-i schimbe 30 de *edecuri* cu seu contra *cerviș*.[33] Cum sacrificarea vitelor la *zalhanale* începea în luna august – seurile și *cervișuri*le păstrîndu-se de la un an la altul și exportîndu-se ambalate în „tulumuri“ (adică burdufuri din piele de bou sau de bivol) –, Moscu mai reușește să acapareze din producția pe august 1831 – august 1832 o cantitate de 280.000 de ocale pentru export, din totalul de 500.000 de ocale exportate de Țara Românească.[34]

Aflînd de eșecul pescuirii balenelor în apele britanice și, ca urmare, de creșterea prețului la seuri, semințe de in și untdelemn, Moscu trimite în 1831 lui Ioan Baltagi din Londra 50 de *edecuri* cu seuri și *cervișuri*, cu intenția de a

[29] *Ibidem*, pp. 347-349 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[30] *Ibidem*, pp. 72-73, 82-83, 103-105, 130-131, 133, 179 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[31] *Ibidem*, ms. 833, pp. 349-352, 366 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[32] *Ibidem*, pp. 308-310 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[33] *Ibidem*, pp. 509-516 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[34] *Ibidem*, pp. 608-609 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

expedia în primăvară o cantitate mai mare[35]. În octombrie 1831, două firme engleze investeau milioane în cumpărarea de seuri și *cervișuri* de la Odessa, spre bucuria lui Moscu, care spera să scape astfel de concurența mărfii de Odessa pe piața Constantinopolului.[36] Firmele „Rodocanachi” din Odessa și „Frații Vlastu” din Viena îi propun lui Moscu o participare la acest negoț. În contul tovărășiei cu firma din Odessa – la care participa și reprezentanța acesteia din Livorno –, Moscu acceptă să trimită spre vînzare lui M. Denicola din Constantinopol 227 de *edecuri* cu 73.925 ocale de seuri și *cervișuri*, ale căror cheltuieli de cost și transport se ridicau la 162.391 de groși și 36 de parale, din care jumătate constituia partea lui Moscu. De asemenea, o participare de ¼ acceptă și din partea firmei vieneze, expediind omului ei de la Constantinopol, P.N. Mavrocordat, 59 de *edecuri* cu 19.059 ocale de seuri de la propria *zalhana* („de unde ies cele mai bune seuri, care trec la Constantinopol drept cervișuri”), cumpărate cu 66 de parale ocaua, la care adăugîndu-se cheltuielile de „dazio”, vamă și transport, costul unei ocale revine la 83 de parale pînă la îmbarcare.[37] Din socoteala vînzării la Constantinopol a acestei din urmă partide reiese că marfa a fost vîndută cu 67.148 de groși, lui Moscu revenindu-i ¾, adică 50.361 de groși.[38] Cea mai mare cantitate de marfă a fost însă desfăcută prin Z. Zaharov, care participa și el la unele partide cu ½, iar la altele cu ¼. Potrivit dispoziției Iui Moscu, o cantitate de 27.000 de ocale, provenită de la vitele proprii, se vindea la Constantinopol în contul oamenilor săi, Teodor Paliu, Zani Nacu, polcovnicul Nicolae, Gheorghe Cavalerul și Manole Gheorghe, care se osteneau cu achiziționarea mărfurilor.[39]

În 1831-1332, prețul seurilor și al *cervișurilor* pe piața Constantinopolului a variat între 167-210 parale ocaua. Ținînd seamă de prețul de achiziționare scăzut din Țara Românească, la care negreșit trebuie adăugate și cheltuielile de transport de la Brăila la Constantinopol (în toamna anului 1831 se plătea un *navlu* cu 8¼ groși la cîntarul de marfă, în timp ce în primăvara anului 1832 numai cu 3½ groși), precum și prima de asigurare de 2% sau 1% (în funcție de sezon) la societățile de asigurare din Constantinopol, comerțul de export cu aceste mărfuri pare să fi fost rentabil. În iunie 1832 Moscu îi trimite lui Zaharov o socoteală de cost și de cheltuieli în sumă de 423.080 de groși pentru marfa cumpărată în tovărășie, și primește în septembrie de la același socoteala de lichidare a 586 de *edecuri* tovărășești în valoare de 680.248 de groși și 18 parale, din care 510.186 de groși și 14 parale erau partea lui Moscu.[40] Spre mîhnirea lui

[35] *Ibidem*, pp. 173, 283-284, 291-292, 312-313 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[36] *Ibidem*, pp. 257-258 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[37] *Ibidem*, pp. 565-567, 644-645 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[38] *Ibidem*, pp. 703-708 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[39] *Ibidem*, ms. 812, pp. 285-287, 362-364 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[40] *Ibidem*, ms. 833, pp. 610-613, 632-635, 683-685, 823-826, 560-561 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

Moscu însă, bună parte din marfă fusese vîndută pe *veresie serascherului tarsanalei* și *mutpacului* împărătesc. Remiterea de bani între București și Constantinopol pentru tovărășia Moscu – Zaharov se efectua, după cum era mai convenabil, fie în numerar (în *dodecari* și *rubiele*), fie prin trageri de polițe asupra fraților Vlastu din Viena, în contul lui Zaharov, obținîndu-se astfel un beneficiu în plus din *agiotaj* sau chiar și din dobîndă, cînd termenul scontării poliței era mai lung.[41]

În 1832, Turcia a cumpărat multe vite vii din Țara Românească, rămînînd puține pentru sacrificare la *zalhanale*. Guvernul a sporit la 800.000 de ocale cota de seu necesară lumînăritului, iar pentru asigurarea ei a interzis exportul de seu, lăsînd libere numai *cervișurile*, cu vama obișnuită de 3% plus un „dazio” de 7%. Profitînd de situație, *surecciii* cer pentru producția august 1832 – august 1833 prețuri între 90-112 parale ocaua. Moscu calculează că, împreună cu *navlul* și celelalte cheltuieli, ocaua de *cerviș* ar reveni la 200 de parale. Pe de altă parte, află că de la Odessa vor fi expediate la Constantinopol 400.000 de ocale de *cerviș*, ceea ce va contribui la scăderea prețului de vînzare. De aceea, Moscu rămîne un „simplu spectator în fața furiei cu care alții se aruncă asupra mărfii”. El poartă negocieri la Iași pentru cumpărarea a 50.000 de ocale de seuri și *cervișuri*, pe care voia să le încarce de la Ismail pentru a evita plata *iumbrucului*, și nu expediază din Țara Românească decît 23 de *edecuri* cu 8.447 de ocale *cerviș*. Marfa a costat pînă la îmbarcare 196 de parale ocaua și s-a vîndut la Constantinopol cu 228-255 de parale ocaua, „ceea ce înseamnă un preț bun”, observă Moscu[42]. O treime din partida vîndută reprezenta participarea „Fraților Vlastu” din Viena. Din producția aceluiași an, alții au exportat din Țara Românească 500.000 de ocale de *cerviș* și au avut pierderi mari, din cauza prețului de cumpărare exagerat.[43]

Din producția anului 1833-1834, care se anunța foarte bogată, Moscu aprecia că vor rezulta pentru export circa 1.500.000 de ocale, cu toate că și cota pentru lumînări crescuse la 850.000 de ocale de seu. El intenționa să acapareze pentru export cel puțin ⅔ din producție, înțelegîndu-se cu Stamu ca acesta să-i achiziționeze *cervișuri* în contul său, „căci dacă va apărea Moscu drept cumpărător, *surecciii* vor cere un preț ridicat”[44]. Dar în luna septembrie apar *capanlîi* turci la Ploiești, care, deși nu contractează decît 15.000 de ocale, oferind 108 parale la oca, în afară de *dazio* și vamă, îi determină pe *sureccii* să nu mai stea de vorbă la prețul oferit de Moscu prin Stamu, anume 100 de parale, inclusiv *dazio*. Pe de altă parte, Moscu știa că pînă la 2 octombrie fuseseră

[41] *Ibidem*, pp. 586-591 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[42] *Ibidem*, pp. 576-577, 768-770, 775-781, 857-858, 1212, 1217, 1238, 1242-1243, 1273-1274, 1332 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[43] *Ibidem*, pp. 888-889, 1188-1189 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[44] *Ibidem*, pp. 1363-1365, 1367-1369 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

exportate de la Odessa spre Constantinopol 60.000 de *puduri* (750.000 de ocale), iar în luna octombrie urma să se expedieze încă pe atît. Astfel că Moscu își amînă cumpărarea. Numai cumpărătorii de mici cantități și *surecciii* exportă din Țara Românească pînă la sfîrșitul lui octombrie 1833 o cantitate de 300.000 de ocale, costîndu-i ocaua pînă la îmbarcare 3 groși de București sau 4,25 groși de Constantinopol, la care se mai adaugă scăzămîntul la cîntar și cheltuielile la Constantinopol.[45] Deoarece prețul de cumpărare n-a scăzut nici în primăvara anului 1834, Moscu se mulțumește să cumpere de la slugerul Ilie din Iași numai 30.000 de ocale de *cerviș* și 20.000 de ocale de seu cu 2,35 groși ocaua, după cursul de la Iași al monedei, cheltuielile de cost ridicîndu-se la 103.994 de groși și 26 de parale, fără *dazio*, acesta căzînd asupra slugerului. Iar din Țara Românească Moscu cumpără doar 12.000 de ocale de seu și 8.000 de ocale de *cerviș*, cu 74 de parale ocaua. El îi scrie lui Zaharov că *surecciii* nu vor să mai vîndă *cervișurile* separat de seuri, ci impun ⅔ *cerviș* și ⅓ seu, și că nu mai vor, ca în anii trecuți, să schimbe *cervișul* contra seuri pentru 5-6 parale în plus la ocaua de *cerviș*.[46] Astfel că tot aranjamentul său cu Stamu pentru achiziționarea de *cervișuri* cade. De altminteri, Ioan Stamu se afla în acest timp în mare încurcătură financiară: la 29 iunie 1834 el dă faliment.

Nici producția anilor 1834-1835 nu stă sub auspicii favorabile exportului. În august 1834 Moscu scria[47]: „din cauza secetei, vitele sînt slabe, un bou dă abia 25-30 de ocale de grăsime, pe cînd altă dată dădea 40-45 de ocale". Moscu se străduiește să cumpere din Moldova 50.000-60.000 de ocale de seuri și *cervișuri*, în tovărășie cu Sterie Cioca din Galați și cu Zaharia Zaharov din Constantinopol. El îl îndemna pe Cioca să încheie contract la prețul de 100 de parale ocaua în monedă de Galați, astfel încît să-l coste pînă la îmbarcare 100 de parale în monedă „forte", inclusiv taxa de *dazio* și celelalte cheltuieli.[48] În cursul anului 1835, Moscu expediază la Constantinopol 14 *edecuri* de seuri și *cervișuri* cumpărate de la postelnicul Al. Ghica, și vinde pe loc la Brăila, prin omul său, Gheorghe Carapanu, 15.000 de ocale cu 87 de parale ocaua.[49]

Producția anilor 1835-1836 a fost mai mică decît în alți ani, deoarece Austria a cumpărat multe vite din ambele principate.[50] Asupra puținelor cantități disponibile pentru export „au năvălit toți orbii, cumpărîndu-le la București cu 92 de parale ocaua, iar la Brăila cu 100 de parale"[51]. Printre aceștia se aflau englezul Anderson și micii speculanți. Nemaiputînd exercita o influență asupra

[45] *Ibidem*, pp. 1405-1406, 1486-1487, 1489, 1509-1510 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[46] *Ibidem*, ms. 814, pp. 46-48, 75-76, 86-87, 90-91, 111-112, 195-196, 234-236 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 833, pp. 1755-1758 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[47] *Ibidem*, pp. 295-295 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[48] *Ibidem*, pp. 139 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[49] *Ibidem*, pp. 504, 666-667 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[50] *Ibidem*, ms. 815, f. 4 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[51] *Ibidem*, ms. 814, pp. 705-707 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

preţului de cumpărare prin acapararea de mari cantităţi, Moscu nu mai participă la exportul acestei mărfi, deşi primise propuneri de tovărăşie din partea firmelor „Nepoţii Omiru", „Nepoţii Al. Mavru" – ambele din Odessa, precum şi de la Zaharia Zaharov şi Dimitrie Zamfiropol din Constantinopol. În Ţara Românească se desfiinţase taxa de *dazio*, în schimb transportul pînă la Giurgiu costa 12 groşi suta de ocale, iar de la Giurgiu pînă la Brăila 8-10 groşi. „Cheltuielile de transport mănîncă aşa-zisul cîştig" şi atunci cînd marfa se expediază prin Varna, căci la cheltuiala pînă la Giurgiu se mai adaugă 24-25 de groşi la suta de ocale pentru transportul de la Rusciuc la Varna.[52] Moscu scria către „Leib Reis & Comp." din Iaşi să încheie contract cu „husliii" de acolo pentru 100.000 de ocale, pe cît posibil numai de *cervişuri*, la preţul de 75 de parale ocaua, precum şi cu *surecciii* din Bîrlad. Dar preţul exagerat din Moldova – de 88 de parale ocaua, la care se adăuga *dazio* de 20 de parale la oca (taxă care în Moldova nu se desfiinţase) – îl determină să renunţe la cumpărare.[53]

În vara anului 1836 bîntuie o epidemie de vite. Moscu relatează că un posesor de vite a rămas numai cu şaptezeci de boi din cei trei sute, iar unii negustori turci, „de teamă că vitele vor muri, le taie în grabă şi expediază grăsimile la Constantinopol, fără să se fi întărit în prealabil; ei sperau să scoată 40-45 de ocale de grăsimi de la o vită, dar n-au scos nici 30"[54]. Moscu trimite oameni prin sate, pe la crescătorii de vite, şi îi scrie şi lui Procopie Filiti din Comarnic să-i cumpere, în special de la Ploieşti, „unde se taie peste 100 de *surecce*" (cirezi), o cantitate de 150.000-200.000 de ocale la preţul de 80-85 de parale ocaua.[55] Iar pe Ghimpa din Craiova îl ruga să-i cumpere toată cantitatea de seuri şi *cervişuri* de la vitele care se vor tăia în august 1836 la Craiova şi la Caracal, şi reflecta să achiziţioneze de la Craiova întreaga producţie de seu de capră, care în acel an fusese de peste 500.000 de ocale.[56]

Seurile şi *cervişurile* Ţării Româneşti sînt căutate în 1836-1837 nu numai de negustori turci şi englezi, ci şi de francezi, iar firme din Odessa fac comenzi la Brăila. Antonie Zana, în numele firmei „Moreli & Comp." din Constantinopol, încheie contracte pentru cele mai multe *cervişuri*. Firmele din Constantinopol – „N. Agegismili şi Fraţii Ghenidslia & Comp.", „C. Caridia & Comp.", „Emanuil Baltagi & Comp." – îl roagă pe Moscu să achiziţioneze în tovărăşie seuri şi *cervişuri*[57]. Cererea crescută contribuie la urcarea preţului pînă la 112 parale ocaua[58]. Moscu nu mai avea bani pentru a cumpăra mari cantităţi. El îi expediază

[52] *Ibidem*, pp. 710-711, 731-732 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, ff. 3v.-4v.; 14-15, 25v.-26, 33 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[53] *Ibidem*, ms. 814, pp. 664, 687, 705-707 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).
[54] *Ibidem*, ms. 815, ff. 163-165, 194 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[55] *Ibidem*, ff. 171, 173v.-174 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[56] *Ibidem*, ff. 179, 190v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[57] *Ibidem*, ff. 173v.-175, 177v.-178, 181 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[58] *Ibidem*, f. 194 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

lui Zaharov, în contul tovărășiei, 65 de *edecuri* cu 24.066 ocale de *cerviș*, iar lui P.N. Mavrocordat 29.706 ocale de *cerviș* și 15.152 ocale de seu. Partida pentru Mavrocordat a costat 94.201 de groși, iar cu cheltuielile de transport etc. a ajuns la 103.650 de groși. Moscu renunță la partea cumpărată în tovărășie, „pentru ca micul cîștig să nu fie împărțit în două”[59].

Dacă în 1836-1837 afacerile de export ale lui Moscu mergeau mai prost, în schimb produsele românești erau din ce în ce mai căutate de negustori străini, care veneau să le achiziționeze la fața locului. Chiar și Moscu dădea dispoziție omului său din Brăila să vîndă seurile și *cervișurile* pe loc, „dacă nimerește prețul de 115-120 de parale ocaua”. Situația produselor românești se îmbunătățise și din punctul de vedere al taxei vamale. P.N. Mavrocordat, supus grec din Constantinopol, precum și Alexandru Fenerli, supus turc din Constantinopol, îl roagă pe Moscu să le trimită o dovadă că seurile și *cervișurile* primite de ei sînt produse românești și în contul unui român, pentru a plăti vamă numai 3% în loc de 5%.[60]

C a ș c a v a l, u n t, m a n t e c ă. În anii 1830-1833, Moscu a făcut comerț de export și cu unele produse alimentare, derivate animale: cașcaval, unt de vacă, *mantecă* (unt de cașcaval) și alte brînzeturi. Unele dintre aceste produse proveneau de la propriile cășerii de pe moșiile Macovei și Ciorani, altele erau achiziționate din regiunile Buzău, Tîrgoviște, Ploiești, Vlașca, Craiova. În 1830, Moscu expediază prin N. Glichi din Galați către Zaharia Zaharov din Constantinopol: 33.282 ocale de cașcaval, din care 7.800 de la moșia Macovei; 3.046 ocale de *mantecă*, din care 1.554 de la Macovei; 12.976 ocale de unt, din care numai 436 de ocale de la Macovei, restul provenind de la pitarul Tache Zisu din părțile Craiovei; 13 *tulumuri* cu 9 cîntare de brînză. Iar prin firma „Panaiodor și C. Foru” din Brăila, Moscu îi expediază lui Petru Z. Vlastu din Constantinopol 391 de ocale de brînză[61]. El îi scria lui Zaharov că a cumpărat cașcavalul de șes, împreună cu *manteca*, cu 1.450-1.500 de groși mia de ocale, iar cașcavalul de munte cu 2.000 de groși, și că mai posedă cașcaval la Cîmpina, „unde se găsește cel mai bun cașcaval din țară”[62].

În 1831, Moscu îi trimite lui Mavrocordat din Constantinopol 13.203 ocale de cașcaval de la moșia sa Macovei, 2.336 ocale de *mantecă* și 3.702 ocale de unt, iar lui Zaharov din Constantinopol 263 de saci cu 12.277 ocale de cașcaval de la Macovei și 3 *edecuri* cu 785 ocale de *mantecă*. Untul de vacă fusese cumpărat la prețuri variind între 100-105 parale ocaua.[63] Zaharov participa la

[59] *Ibidem*, ff. 212, 233v.-234, 258, 305 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 811, ff. 82v.-83v. (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.)

[60] *Ibidem*, ms. 815, ff. 207, 210, 304v.-305 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[61] *Ibidem*, ms. 812, pp. 2-5, 14-15, 17, 20-22, 64-65, 73-75, 107-110, 153-155, 304-305 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[62] *Ibidem*, pp. 36-41 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[63] *Ibidem*, ms. 833, pp. 233, 269-276, 368-369, 396-397 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

acest negoț cu ½, iar Mavrocordat desfăcea marfa în contul fraților Vlastu din Viena, care participau cu ¼. Zaharov a vîndut cașcavalul cu 116-125 parale ocaua, însă prețul de cost a fost scump, spune Moscu, „căci omul care a făcut cașcavalul a fost plătit cu 6 parale la oca, iar untul a rămas în cașcaval ca o încercare”. Moscu era satisfăcut de prețul de vînzare la *mantecă* (3 groși ocaua) și la unt (4,7 groși ocaua).[64]

În aprilie 1832, Moscu îi expediază lui Mavrocordat 11.040 de ocale de cașcaval și *mantecă*. Cașcavalul este vîndut la Constantinopol cu 69-73½ de parale. În august îi trimite lui Zaharov 1.257 de bucăți de cașcaval în greutate de 6.741 de ocale, provenit de la Macovei, precum și 11 *edecuri* cu 2.536 de ocale de *mantecă*.[65] Dar cașcavalul ajunge în stare proastă, Zaharov fiind nevoit să-l curețe și să-l vîndă numai cu 40 de parale ocaua; în schimb *manteca* se vinde bine, cu 5 groși ocaua.[66] În acest an, unii negustori din Țara Românească trimit cașcaval firmei „Zigumela” din Syros.[67] Moscu preferă să vîndă pe loc, la Brăila, cele 10.000-15.000 de ocale de cașcaval care urmau să fie produse pe moșia Macovei, turcii achiziționînd cașcavalul la Brăila cu 1.250 de groși la mia de ocale.[68]

În 1833, Moscu vinde la Brăila, prin omul său, Gh. Carapanu, 4.722 de ocale de cașcaval și 660 de ocale de *mantecă*, obținînd prețul de 1.580 de groși pentru mia de ocale de cașcaval împreună cu 10% *mantecă*.[69]

P i e i. În 1830 și 1831, Moscu făcea comerț cu piei în tovărășie cu firma „Vlastu” din Triest. La pieile de vite cei doi parteneri participau cu părți egale, iar la pieile de iepuri Moscu își rezerva ⅔. Pieile de vite erau achiziționate de la *zalhanalele* lui Moscu, dar și de la altele străine, din Buzău, Ploiești, Focșani, Palanca, iar pieile de iepuri din Moldova. Dintr-o socoteală[70] încheiată la sfîrșitul anului 1830 reiese că în cursul anului trimisese la Triest piei de vite în valoare de 63.437 de groși și 34 de parale. Deși prețul pieilor în Țara Românească era în 1830 de 60-68 de groși perechea de piei de bou și de 40-42 de groși perechea de piei de vacă, Moscu reușește să cumpere o parte din piei mai ieftin, anume cu 40½ de groși, respectiv cu 27 de groși perechea, „inclusiv cheltuielile de transport pînă la îmbarcare și *agio*-ul de 15%”, în timp ce pieile de iepuri se cumpărau cu 300 de groși la suta de bucăți.[71] Din octombrie 1830 pînă în aprilie 1831 Moscu a cumpărat pentru Triest 10.000 de piei de vite și

[64] *Ibidem*, pp. 337-338, 396-397, 544-545 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[65] *Ibidem*, pp. 584-585, 597-598, 804-805 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[66] *Ibidem*, pp. 862-864, 886-889, 824-826 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[67] *Ibidem*, pp. 884-886 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[68] *Ibidem*, pp. 726-738, 755-758 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[69] *Ibidem*, pp. 1360-1361, 1419-1420, 1437 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).
[70] *Ibidem*, ms. 812, pp. 537-538 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[71] *Ibidem*, ms. 833, pp. 370-371 (v. inventarul nr. 1512, n.n.); ms. 812, pp. 367-368, 497-498 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

17.171 de piei de iepuri, iar în iunie 1831 îi trimite lui Vlastu o socoteală pentru costul şi cheltuielile unei partide de 5.512 piei de vite, în sumă de 152.007 de groşi şi 37 de parale.[72]

În primăvara anului 1831 apar pe piaţa oraşului Bucureşti negustorul braşovean Orghidan şi alţi negustori transilvăneni, „care cumpără cu furie piei”, oferind cu 10% mai mult decît plătea Moscu. Faptul îl determină pe Moscu să renunţe la noi cumpărături, cu atît mai mult cu cît desfacerea pieilor la Triest se făcea anevoie. Pieţele europene erau invadate de pieile americane, iar pieile româneşti uscate prin procedeul sărării nu erau pe placul acestor pieţe. De la Triest i se cereau lui Moscu piei de capre mici, dar la *zalhanalele* din Ţara Românească se sacrificau mai mult capre mari pentru obţinerea seului. Pieile trimise la Triest au fost vîndute cu 22 de florini icusari cîntarul de piei uşoare şi cu 24 de florini icusari cîntarul de piei grele, un cîntar de Triest cuprinzînd cam şase piei. Pieile de iepuri n-au putut fi vîndute la Triest şi au fost expediate în anul 1832 la tîrgul de la Senigallia.[73]

În aceste împrejurări, Moscu se decide să schimbe piaţa de desfacere. În toamna anului 1831, el trimite la Braşov 1.370 bucăţi de piei de la vitele proprii, iar la Constantinopol 238 de piei de bivol, în greutate de 7.640 de ocale. Cele dintîi au fost vîndute prin fraţii Panu, cu 30-32 de florini „valută vieneză” perechea de piei de bou şi cu 22 de florini „valută vieneză” perechea de piei de vacă[74]. În primăvara anului 1832, Moscu expediază la Viena 11.830 piei de iepuri, cumpărate în anul anterior în tovărăşie cu Vlastu din Triest. Dar nici aici ele nu au o soartă mai bună, piaţa Vienei fiind invadată de cele 130.000 de piei intrate în anul anterior, astfel că Moscu dispune ca ele să fie trimise la Triest, iar mai apoi la Ancona.[75]

În 1832, preţul pieilor în Ţara Românească ajunge pînă la 128 de groşi perechea de piei de bou şi 92 de groşi perechea celor de vacă, ele fiind foarte căutate de turcomeriţi. În acelaşi timp, preţul de vînzare la Şiştov era de 150 de groşi „în monedă bună” perechea de piei de bou şi 100 de groşi perechea celor de vacă.[76] În această situaţie, Moscu încheie tovărăşie cu firma „Rodocanachi” din Odessa pentru cumpărarea pieilor din Odessa, unde erau mai ieftine, şi pentru vînzarea lor la Şiştov şi în alte localităţi sud-dunărene, precum şi în Transilvania. Moscu participa cu ⅓. În 1833, cei doi parteneri expediază la Şiştov şi Braşov 1.397 bucăţi de piei. Desfacerea pieilor la Şiştov se făcea prin

[72] *Ibidem*, pp. 649-650, 792, 862-865 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[73] *Ibidem*, pp. 797, 855-856 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 760-761, 784-785 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[74] *Ibidem*, pp. 210, 311-312, 398-399, 424, 461-462, 603, 686-687, 711, 723-724 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[75] *Ibidem*, pp. 461-462, 464-466, 492, 518, 616, 618, 794-795 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[76] *Ibidem*, pp. 603, 813, 842-843, 855-856 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

D. Stancioglu, căruia Moscu îi scria să-i trimită banii din vînzare în icusari de aur și *rubiele*, „deoarece acestea sînt monede sigure”. Parte din piei ajung pînă la Șiștov udate și stricate, astfel că Moscu pretinde de la *reizul* corăbiei despăgubiri și dispune ca pieile stricate să fie date la argăsit și prelucrate în „chioseledii” pentru opinci. Dar desfacerea acestora se făcea anevoie, din cauza numărului mare al pieilor americane de pe piața din Ianina. Pieile trimise la Șiștov au fost vîndute cu 195 de groși perechea cele de bou și cu 130-135 de groși cele de vacă, cu plata în icusari de aur, calculați la 21-21½ groși bucata. La Brașov au fost vîndute numai 200 de piei, și anume la prețuri coborîte, deoarece pieile au fost defectuoase, găurite. Socoteala pentru pieile vîndute la Brașov se lichidează între cei doi parteneri printr-o tratā de 364 florini icusari și 22 creițari, trasă asupra lui Pop din Viena la ordinul lui Rodocanachi din Odessa, reprezentînd ⅓ din suma vînzării; pentru suma respectivă, Moscu cerea să fie creditat cu 2.459 de groși și 19 parale, la cursul de 270 de parale florinul icusar.[77]

În iarna anului 1833 se aflau în Țara Românească peste 50.000 de piei de vite, dar ele nu erau căutate din cauza prețului ridicat – 100 de groși perechea de piei de bou și 60 de groși perechea de piei de vacă –, precum și din cauza afluenței pieilor americane și transilvănene pe piața Constantinopolului. Moscu îi scria lui Vlastu din Triest că pentru el nu este convenabil să plătească mai mult de 60 de groși pentru pieile de bou și 40 de groși pentru cele de vacă, astfel încît să-i coste, împreună cu cheltuielile de transport, 20 de florini de argint cîntarul de Triest. În primăvara anului 1834, negustori din Transilvania cumpără o parte din pieile disponibile în Țara Românească, plătind prețuri mari. În 1835, englezul Anderson cumpără pentru Londra toate pieile rămase nevîndute din anul 1834, precum și producția nouă. Moscu nu înțelege ce calcule își face englezul, plătind 65-70 de groși perechea de piei vechi și 70-75 de groși perechea de piei noi de bou, respectiv 45 de groși perechea celor de vacă.[78]

Lînă. Moscu proiectase pentru anul 1831 să cumpere în tovărășie cu „Frații Vlastu” din Viena și cu Mavrocordat din Marsilia circa 100.000 de ocale de lînă, pe care să o vîndă la Marsilia, Moscu participînd cu ²⁄₄, iar partenerii cu cîte ¼. Încă din iarna anului 1830 ia măsuri în vederea achiziționării lînii; dispune ca epistatul moșiei Macovei, „unde se găsește cea mai bună lînă din Țara Românească”, să strîngă de la țăranii din Macovei și din satele din jur circa 16.000 de ocale de lînă; se străduiește să angajeze *contraccii*, oferind provizioane de 3-8 parale la ocaua de lînă, după calitate; comandă la Iași 6.000 de *arșini* de pînză „varetca” de Lehia, pentru confecționarea sacilor în care să fie

[77] *Ibidem*, ms. 811, ff. 48v.-49 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.); ms. 833, pp. 1082-1083, 1100-1101, 1105-1106, 1120-1121, 1128-1129, 1180-1181, 1188-1189, 1411, 1440-1441 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[78] *Ibidem*, pp. 1388-1389, 1459, 1485-1486 (v. inventarul nr. 1513, n.n.); ms. 814, pp. 655-656, 668-660, 747-748, 758 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, f. 37 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

îndesată lîna, iar la Slătioara 20.000-30.000 de ocale „cazuli” (un fel de ață) pentru cusutul sacilor, și, de asemenea, 40-50 de coșuri pentru spălarea lînii; dispune să fie angajați „basagii”, care să preia și să îndese lîna în saci; cumpără magazie la Brăila pentru depozitarea lînii; îl îndeamnă pe Mavrocordat din Constantinopol să închirieze corabie pentru Marsilia, sperînd că *navlul* va fi de 6-7 franci cîntarul de Marsilia de 33 de ocale.[79] Moscu se înțelege cu Sachelarie (care cumpără lînă pentru Curti din Viena) să nu urce prețul la lînă. Dar încă înainte de 20 mai, cînd începe tunsul oilor, apar mulți negustori români din Transilvania și mocani săceleni, doritori să cumpere lînă pentru Viena. În fața acestor concurenți, ca și a „nebunilor de craioveni, care fixaseră prețul la 100 de parale ocaua”, Moscu este nevoit să plătească 92-100 de parale ocaua. Pînă la sfîrșitul lui mai, Moscu avea distribuită în aconturi pentru lînă suma de 200.000 de groși și avea la dispoziție patruzeci de *basagii* aduși din Slătioara.[80]

În luna mai a anului 1831 izbucnește holera, mai întîi la Iași, apoi la Galați și Brăila, spre sfîrșitul lui iunie la București, extinzîndu-se treptat în toată țara. Cumplita epidemie izbucnește și la Constantinopol, Odessa, cuprinde Transilvania, Ungaria, iar în ultimele luni ale anului bîntuie și la Viena. Moscu scria corespondenților săi: „Localitatea Macovei a fost izolată. Autoritățile nu permit să se ridice lîna, spre a fi expediată la Marsilia. Lîna a rămas la *contraccii* și la țărani. La 29 iunie, la Macovei au murit zece persoane, iar la 10 iulie douăzeci și două de persoane. De frica holerei, opt *basagii* de la spălătoria din Dudești au fugit, sărind zidul noaptea”[81]. În luna iulie holera face ravagii în orașul București: „La 14 iulie au murit o sută șaizeci de persoane; o treime din populația orașului București s-a refugiat în regiunea de munte”[82]. La 31 iulie Moscu scria: „Nenorocirea a făcut să dispară sate întregi, cerealele au rămas pe cîmp, au murit *surecciii* cu ciobanii lor, iar vitele au rămas pe cîmp fără stăpîn”[83]. Expedierea de mărfuri și monede spre Brăila, Galați, Brașov devine imposibilă. „Afacerile au încetat, întreaga țară fiind contaminată”[84].

Din întreaga cantitate de lînă arvunită, Moscu nu primise la spălătoria sa din Dudești pînă la sfîrșitul lunii iulie decît 20.000 de ocale, în timp ce oamenii lui Sachelarie luaseră în primire abia 60.000 de ocale din cele 200.000 de ocale arvunite. Oamenii lui Moscu, trimiși să preia lîna din satele din jurul Brăilei, au

---

[79] *Ibidem*, ms. 812, pp. 398-399, 542-546, 550-551, 577-578, 627-628, 658, 715-718, 770, 773, 782-783 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[80] *Ibidem*, pp. 657-657, 718-719, 736-737, 748, 759, 767-768, 782-783, 810, 833-835 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[81] *Ibidem*, pp. 733, 802-803, 846-847, 859-860, 866-867, 870, 873-875, 893-894, 913-914, 933-934 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 50-54, 62-63, 108, 211-213, 296-297, 337-338 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[82] *Ibidem*, pp. 891, 907 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[83] *Ibidem*, pp. 23-25 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[84] *Ibidem*, pp. 870, 916-917 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

murit de holeră. Lîna pe care apucase să o expedieze spre Viena fusese reținută în lazaret la Brașov. Banii dați ca arvună rămăseseră pe la țărani și nu se știa cînd vor putea fi restituiți. Frații Vlastu renunță la partea lor de lînă, dar așteptau o nouă întrebuințare pentru sumele remise. Acesta era bilanțul tragic al negoțului cu lînă, pe care îl prezenta Moscu corespondenților săi, anunțînd totodată că va renunța pentru totdeauna la acest gen de comerț[85].

Pînă la sfîrșitul anului, Moscu expediază la Viena 97 de baloturi cu 14.211 ocale de lînă spălată. El îl informa pe Vlastu că Sachelarie trimisese 43.000 de ocale, iar alți negustori din Craiova 138.000 de ocale[86]. Lîna a fost vîndută la prețuri variind între 42½-47 de florini cîntarul, socoteala de lichidare ridicîndu-se la 11.189 de florini de argint și 10 creițari[87].

În același an, Moscu îi expediază lui I.D. Mavrocordat din Marsilia 285 baloturi cu 42.185 de ocale de lînă nespălată, pentru care face asigurare la Triest, evaluînd-o la 146.493 de groși sau 21.700 florini de argint, calculați cu 270 de parale. Lîna a fost vîndută cu 49.732 de franci și 21 de bani, ceea ce înseamnă, observă Moscu, că nu i-a adus nici un cîștig.[88] „La lînă, cîștigurile răsplătesc foarte rar truda”, scrie Moscu unui corespondent. Din acest negoț el n-a avut niciodată vreun beneficiu însemnat nici la Marsilia, nici la Viena. Negustorul de lînă își pierde adesea groșii pe la țărani și este la discreția *contracciilor* și a oamenilor care fac preluarea lînii și care nu rareori abuzează de încrederea acordată, strecurîndu-i o marfă pe care nu o poate vedea. „Negoțul cu lînă este rentabil numai pentru aceia care se ocupă personal și exclusiv de el, fără a folosi misiți, iar cei care folosesc forțe străine nu reușesc niciodată”[89].

În anii următori Moscu nu mai face comerț cu lînă pe cont propriu, ci numai în comision. În 1832, el cumpără pentru firma „Rodocanachi” din Marsilia lînă în valoare de 325.100 groși și 13 parale, din care 98.477 de ocale lînă țigaie în sumă de 249.271 de groși și 24 parale, iar restul – lînă *tabacică* de la pielari. Lîna a fost cumpărată la prețuri variind între 88-93 de parale ocaua, plus 6 parale *misitie*. Ea ar fi putut fi cumpărată mai ieftin, scrie Moscu, „dacă un oarecare Robert, negustor francez cu firmă nouă la București, care cumpără lînă fără să se uite la preț, n-ar fi încheiat contract pentru lînă la prețul de 110 parale ocaua, predabilă la Brăila”. Pentru transportul lînii de la Brăila la Marsilia au fost plătite *navluri* între 6-8 franci cîntarul de 33 de ocale și „cappa” de 5%.

[85] *Ibidem*, pp. 23-25, 73-74, 83-85, 87-89, 96-97, 105-106 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[86] *Ibidem*, pp. 220, 259-260 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[87] *Ibidem*, pp. 306-307, 312-313, 316-317, 341-342, 396-397, 406-408 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[88] *Ibidem*, pp. 264-265, 335-336, 672-673 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[89] *Ibidem*, ms. 815, ff. 37, 58v.-59 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 814, pp. 511-512 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

Asigurarea transportului s-a făcut la Livorno. Pentru banii dați de Moscu ca avans la lînă, Rodocanachi îi plătea o dobîndă de 10%.[90]

În 1833, Moscu face cumpărături de lînă pentru Zenobie Hagi Pop din Viena. Deși acesta dorea să achiziționeze 50.000 de ocale, Moscu nu reușește să-i expedieze decît 18.137 de ocale, cumpărate de la țăranii de pe moșiile sale, Macovei și Ciorani, căci țăranii vînduseră pe ascuns mocanilor săceleni cea mai mare parte din lînă, la prețul de 3 groși și 20 de parale ocaua, în timp ce Moscu nu le oferise decît 100 de parale.[91]

În anul următor, Moscu achiziționează tot pentru Pop din Viena 60.342 de ocale lînă țigaie, care a costat 151.424 groși și 32 parale, iar cu cheltuielile de 36.377 de groși și 7 parale, contul lînii se ridică la 187.801 groși și 39 de parale. În luna mai, toți lînarii s-au adunat la domiciliul lui Moscu și au hotărît să plătească 2½-2¾ groși pentru lîna din satele de lîngă București și din regiunea dunăreană, 2¾-3 groși pentru lîna din Ialomița. Dar cum „niciodată n-a fost respectat în Țara Românească vreun contract la cumpărarea de mărfuri, nici acordul între lînari n-a rămas în vigoare". Astfel, oamenii lui Opreanu plăteau 3 groși ocaua de lînă de Vlașca și Teleorman. Mocanii săceleni ofereau 3½ groși, iar unii negustori din Chios încheiau contracte pentru lînă predabilă la Brăila la prețul de 4 groși ocaua în monedă de București. În această situație, Moscu dispune și el să se plătească pînă la 3½ groși. Pentru spălarea lînii, Moscu construiește la Dudești două coșare „excelente, cum nu mai există altele la fel în Țara Românească"[92].

În 1835, Pop din Viena avea nevoie de 50.000 de ocale de lînă de Ialomița. Moscu, prin oamenii săi, contractează jumătate din cantitate la prețuri variind între 86-90 de parale ocaua, la care se mai adaugă provizionul *contracciului*, ajungînd la 100-102 parale ocaua, iar cealaltă jumătate la prețuri ce se vor fixa ulterior. Țăranii nu voiau să mai primească arvună la un preț fixat sau livrau numai atîta lînă pentru cîți groși luaseră ca arvună, iar restul de lînă îl vindeau celui care le oferea un preț mai mare în timpul tunsului. Lîna era căutată de negustorii italieni din Brăila, care încheiaseră contracte încă din iarnă cu 110 parale ocaua de lînă de Ialomița; de asemenea, o colectau din județul Buzău negustorii evrei, iar în septembrie negustorul englez Anderson plătea pentru lîna spălată și asortată 6½ groși ocaua, iar pentru cea brută 5½ groși. Moscu expediază o parte din lînă prin Giurgiu, cu o navă cu vapori, iar o parte prin

[90] *Ibidem*, ms. 833, pp. 447-448, 531-532, 579-581, 651-652, 662-663, 669-670, 692-693, 695-696, 715-716, 772-774, 895-897, 1166-1167 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 811, ff. 8v., 9v.-10 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[91] *Ibidem*, f. 15 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.); ms. 833, pp. 1262, 1287-1288, 1290, 1382-1383, 1388, 1585-1586 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[92] *Ibidem*, ms. 811, f. 85 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.); ms. 814, pp. 64-65, 76, 82, 118, 165-166, 168, 174-176, 194-195, 197-198, 341-342 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 833, p. 1731 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

Brașov. Socoteala lînii trimise lui Pop s-a ridicat la 111.974 groși și 24 parale, Moscu calculîndu-și un provizion de 2%.[93]

În decembrie 1835, Moscu contractează cu arendașul moșiei sale Macovei 50.000 de ocale de lînă din producția anului 1836, la prețul de 90 de parale ocaua, în contul lui Pop din Viena. Dar acesta este nemulțumit de preț, astfel că Moscu, spre a menaja relațiile sale cu Pop, renunță la contract, deși *contracciul* nu putea restitui banii avansați decît tîrziu și în rate. „Acesta este cîștigul meu la afacerea respectivă! Este adevărat”, observă Moscu, „că numai *contracciii* și arendașii trag foloase la negoțul cu lînă, în timp ce negustorii numai după multe osteneli și necazuri, iar uneori au pagube”[94].

Cereale. În urma tratatului de la Adrianopol, semnat la 14 septembrie 1829, țările române urmau să se bucure de o deplină libertate a comerțului. Ca urmare, cerealele, care pînă atunci constituiseră un monopol turcesc, intră pentru prima oară în circuitul liber al comerțului.

Anul 1830 – scrie Moscu unui corespondent din Marsilia[95] – era considerat de negustori ca „un an al grîului”, ținînd seamă de libertatea acordată și contînd pe cererea de grîne din Europa. Dar toți au fost dezamăgiți, căci în Țara Românească s-a făcut atît de puțin grîu, încît n-a putut fi asigurată nici aprovizionarea orașului București, iar exportul a fost interzis. În schimb, Moldova avea surplus de grîne, astfel că de acolo se aducea nu numai în Țara Românească, ci se și exporta spre Odessa și mai departe, spre Constantinopol și Triest.[96] Moscu nu participă la cumpărarea de grîu pentru aprovizionarea orașului București, dar depune sub formă de împrumut o însemnată sumă de galbeni pentru ușurarea cumpărării.[97] Baronul Sachelarie însă se ocupă de aprovizionarea orașului, comandîndu-i lui Al. Mavru din Odessa 6.000 de rogojini[98] de grîu și, cu toate că nu intenționase să facă speculă, cheltuielile de transport (de 105-110 parale la chilă de la Odessa la Călărași) urcă prețul grîului la 270 de groși chila, „în timp ce din Moldova grîul cu boabe tari s-ar fi putut procura numai cu 175 de groși la chila de 350 de ocale”[99].

Singurul export de cereale pe care îl face Moscu în 1830 se limitează la 177 de chile basarabene[100] de porumb, procurat din Basarabia prin Panaioti Hagi Gh.

[93] *Ibidem*, ms. 814, pp. 407, 414-415, 425, 433, 437-438, 464, 502-503, 515-517, 535, 572-573, 577-578, 660-661, 851 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, f. 12 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[94] *Ibidem*, ff. 55, 68, 73, 81 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[95] *Ibidem*, ms. 812, pp. 246-247 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[96] *Ibidem*, pp. 6-7 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[97] *Ibidem*, pp. 58-59, 403-409 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[98] 1 rogojină (gr. ψάθα) = circa ⅓ dintr-o chilă românească (ms. 815, f. 113, n.a. – v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[99] SANIC, ms. 812, pp. 6-7, 56-57 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[100] 1 chilă de Moldova sau Basarabia = 11¼ chile de Constantinopol.

Nalbantoglu din Ismail, după ce administraţia militară rusă a principatelor refuzase aprobarea exportului de porumb din Moldova.[101] Moscu ar fi dorit să cumpere din Basarabia 5.000-6.000 de chile de porumb „uscat şi galben, nu alb, fiind destinat pentru Triest”, dar năvala cumpărătorilor de cereale în Basarabia face ca preţul să crească vertiginos: porumbul de la 37 de groşi la 85 de groşi chila de 240 de ocale şi grîul de la 55 de groşi la 126 de groşi chila.[102] Porumbul i-a fost expediat lui Anastasie Condopol din Constantinopol, căruia Moscu îi recomanda să-l vîndă pe loc, „dacă nimereşte preţul de 12-13 groşi chila de Constantinopol, căci expedierea la Triest nu este convenabilă, ţinînd seamă de cheltuielile de transport şi de preţul de acolo, care ar corespunde cu 10 groşi şi 15 parale”[103].

Din recolta anului 1830, Moscu achiziţionase din Moldova 2.000 de chile moldoveneşti de porumb, dar nu reuşeşte să le exporte decît în anul următor, între l martie – 31 martie 1831. Preţul de cost a fost de 6 groşi şi 26 de parale chila de Constantinopol, inclusiv *agio*-ul de 15%, la care s-a mai adăugat *navlul* de la Galaţi la Triest, a cîte 38 de creiţari de argint *starul*. Cele 2.000 de chile moldoveneşti au dat la Triest 9.500 de *stari*, iar *starul* s-a vîndut cu preţuri variind între 3,30-3,55 florini icusari.[104] Porumbul s-ar fi vîndut şi mai bine, observă Moscu, dacă n-ar fi sosit la Triest aprins şi cu miros de piei, fiind transportat deasupra unei încărcături de piei.

În preajma recoltei anului 1831, Moscu scrie firmelor „P. Papazoglu” din Iaşi, „Panaiodor şi Chiriţă Foru” din Brăila, „N. Glichi şi Ioan Ghimpa” din Galaţi să contracteze şi să arvunească grîu, porumb, orz „înainte de a se trezi alţi cumpărători, şi să ţină secretă cumpărarea”, căci în curînd se va da autorizaţie de export.[105] În Ţara Românească autorizaţia se dă la sfîrşitul lunii august, pe termen limitat, anume pînă la sfîrşitul lui octombrie şi fixîndu-se o taxă „dazio” de 4 groşi la grîu şi de 2 groşi la orz şi ovăz pentru chila de Brăila, pe cînd în Moldova autorizaţia se dă în octombrie, pentru perioada cît va dura navigaţia.[106]

În comerţul de cereale, Moscu era întovărăşit pentru unele partide cu Vlastu din Triest, iar pentru altele cu Rodocanachi din Livorno, avînd ca intermediari la Constantinopol, în primul caz pe P.N. Mavrocordat, ruda lui Vlastu, iar în celălalt caz pe Matei Denicola. Aceşti intermediari se ocupau de formalităţile de tranzit de la Constantinopol mai departe, uneori închiriau nave sau se ocupau de vînzarea mărfii la Constantinopol, cînd era mai avantajoasă decît la Triest sau

[101] SANIC, ms. 812, pp. 9-10, 153-155 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[102] *Ibidem*, pp. 8-10, 246-247 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[103] *Ibidem*, pp. 300-301, 506, 917-918 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[104] *Ibidem*, pp. 753-754, 814-815, 842-843, 855-859, 875-876, 883-884, 899-900, 907-908 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 23-25 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[105] *Ibidem*; ms. 812, pp. 923-924, 930-931 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).
[106] *Ibidem*, ms. 833, pp. 128, 232, 257-258, 308-310 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

Livorno. La cumpărarea de grîu de la Iași participă și Z. Zaharov din Constantinopol cu 30.000 de groși „românești”[107].

Moscu ținea să cumpere grîu „duro” din Moldova, căci acesta, fiind cu boabe tari, rezistă bine la un transport mai lung, pe cînd grîul „tenero” din Țara Românească nu rezista decît dacă ar fi fost uscat.[108] Dar încercarea lui Moscu de a contracta grîu de la logofătul C. Conachi, oferindu-i 50-52 groși pe chilă, și porumb de la *cilibiul* Mihalache, fratele logofătului Pașcanu din Iași, oferindu-i 35 de groși pe chila de Iași, rămîne fără succes, „căci boierii moldoveni, care posedă cele mai mari cantități de grîu, sînt speculanți fini”, pretinzînd prețul exagerat de 2¾ galbeni pe chila de grîu.[109] Moscu nu reușește să cumpere grîu nici de la țăranii din Vlașca, Prahova, Săcuieni, care nici nu vor să stea de vorbă la prețul oferit, preferînd să-l vîndă căpitanilor de vase ce cumpărau în contul lor propriu.[110] Astfel că Moscu este nevoit să achiziționeze grîu de pe piața orașului Galați, prin intermediul oamenilor săi, Glichi și Ghimpa, cu firme la Galați. Cantitatea de 400 de chile moldovenești, „adică 4.600 chile de Constantinopol”, achiziționată cu 69 de groși chila de Moldova, îi este expediată lui Rodocanachi din Livorno, iar cantitatea de 154 de chile moldovenești este cumpărată cu 75-85 de groși chila și îi este expediată lui Vlastu din Triest. În socoteala prezentată lui Rodocanachi, Moscu arăta că grîul a costat 27.600 de groși, în afară de 4 groși la chilă pentru *dazio*, 3 groși la chilă pentru dragomani, precum și alte cheltuieli în sumă de 1.600 de groși.[111] De la moșia Dudești, el exportă prin Brăila 374 de banițe sau 8.976 ocale, anunțînd totodată că mai posedă grîu din zeciuiala de pe moșiile proprii.[112]

În general, în anul 1831 nu s-a făcut mare export de grîu din țările române, deoarece aprobarea de export s-a dat tîrziu, posesorii de grîu au cerut prețuri mari, nu s-au găsit vase de transport, iar *navlul* a fost scump. „Anul trecut”, observă Moscu, „în luna octombrie se găseau la Galați și Brăila 100 de vase, iar navlul era de 3½ groși, și acum Ghimpa nu găsește la Brăila o navă care să transporte 500 de chile de grîu, iar navlul a urcat la 7 groși cîntarul”[113].

Ceva mai mare a fost exportul de porumb. În august 1831 Moscu îi trimite lui Vlastu din Triest 1.000 de chile de Galați de porumb, iar în noiembrie încă 126 de chile, cumpărate cu 42 groși chila. O parte din porumb s-a vîndut la Triest cu un preț bun, atingînd chiar 4 florini *starul* (o chilă de Galați echivalînd cu

[107] *Ibidem*, pp. 157-159 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[108] *Ibidem*, pp. 157-159, 220 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[109] *Ibidem*, pp. 21-22, 91-92, 98-101, 127-128, 192 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[110] *Ibidem*, pp. 162-163, 294-295 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[111] *Ibidem*, pp. 412-413 (v. inventarul nr. 1512, n.n.); ms. 811, ff. 2-3 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).
[112] *Ibidem*, ms. 833, pp. 180, 217-218 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[113] *Ibidem*, pp. 192, 194-195, 193, 263-264 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

4¾-$4\frac{8}{9}$ *stari*), dar o parte abia cu 2¼ florini, deoarece nava a sosit tîrziu, după ce apăruse noua recoltă în Italia.[114]

Din recolta de orz a anului 1831, Moscu intenţiona să achiziţioneze pentru export cantităţi importante. În acest scop, el le scria încă din iulie lui P. şi C. Foru din Brăila să arvunească 3.000-5.000 de chile la preţul de 10-12 groşi chila de 240 de ocale, să depoziteze în magazie 1.000 de chile mari, „adică de Bucureşti”, trimise de omul său, Gheorghe Nuţu din Căzăneşti, şi anunţa că Gh. Cavalerul din Macovei a încheiat contract pentru 500 de chile româneşti (de Bucureşti), „adică 9.000 de chile de Constantinopol”, cu 24 de groşi chila. Dar lipsa de nave şi *navlul* exagerat de 2 groşi la chilă îl determină să amîne pînă în primăvară expedierea orzului către Mavrocordat din Constantinopol. Din socoteala pentru orz încheiată fraţilor Vlastu din Viena, care participau la această afacere cu ¼, aflăm că Moscu a expediat la Constantinopol 5.213 chile de Brăila de orz, care au costat 85.358 groşi şi 38 parale, din care 23.071 groşi şi 13 parale reprezintă cheltuielile de transport, *dazio*, *drăgumănitul*, provizionul de 2% etc.[115]

Începînd din martie 1832, i se oferă lui Moscu însemnate cantităţi de grîu din Moldova la preţul de 90 de groşi chila, cu plata în icusari de aur, calculaţi cu 18 groşi un icusar. Cu cheltuielile pînă la îmbarcare, chila va reveni, după calculele lui Moscu, la 100 de groşi, adică la 9 groşi chila de Constantinopol. Preţul i se pare scump, totuşi, prin Papazoglu din Iaşi, el încheie contract cu logofătul Conachi pentru 1.000 de chile de grîu la preţul de 5 icusari de aur chila, predabil la Galaţi. Orînduieşte om la Slobozia pentru preluarea şi expedierea grîului şi încarcă la Galaţi, prin Chiriac Chirguşu, diverse partide de grîu, astfel că la sfîrşitul lui iunie anunţă că, începînd din martie, a exportat de la Galaţi spre Constantinopol „şi în Europa” 16.000 de chile indigene, în timp ce alţi negustori expediaseră prin Galaţi, începînd din toamna anului 1831 pînă în iulie 1832, cantitatea de 18.000-20.000 de chile.[116] În august Moscu le trimite fraţilor Vlastu din Viena socoteala pentru costul şi cheltuielile grîului tovărăşesc din Moldova, cerînd să se înregistreze la credit suma de 50.425 groşi şi 4 parale, partea lor de ¼.[117] În luna mai apar însă la Iaşi şi la Galaţi negustori genovezi din Viena, creditaţi de bancheri vienezi pentru a cumpăra 1.000 de chile de grîu de la *beizade* Moruzi. Aceştia, alături de căpitanii de vase, posesori de capitaluri, se năpustesc asupra cerealelor, cumpărînd pînă în septembrie tot ce au putut găsi în

---

[114] *Ibidem*, pp. 35-36, 44-45, 98-101, 175-176, 278-279, 294-295 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[115] *Ibidem*, ms. 812, pp. 930-931 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 26-27, 48-49, 149-150, 190 (v. inventarul nr. 1512, n.n.); ms. 811, f. 5 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[116] *Ibidem*, ms. 833, pp. 481-484, 537-539, 597-598, 637-639, 691-692, 703-708 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[117] *Ibidem*, pp. 768-770, 777-781 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

magaziile Brăilei și pe piața porturilor Galați și Brăila, și contribuind ca prețul grîului arnăut să urce pînă în septembrie la 115-120 de groși chila, iar în octombrie chiar la 125-130 de groși, în timp ce prețul grîului cu boabe moi ajunge la 90-95 groși. În această situație, Moscu renunță la cumpărăturile de grîu din Moldova și nu mai expediază în lunile iulie și august decît trei partide de grîu, însumînd 1.233 de chile. El spera să cumpere din părțile Craiovei și din regiunile sud-dunărene, dar recolta oltenească „se stricase", iar autoritățile turcești prohibiseră exportul de grîne din sudul Dunării prin portul Brăila și întorceau din drum *cîrlacele* turcești, chiar și atunci cînd transportau cereale din Țara Românească.[118] Moscu așteaptă luna noiembrie pentru a cumpăra din nou grîu *cîrnău* la prețul de 70-75 de groși chila.[119]

Pe piețele de la Triest, Livorno și Marsilia, prețul grîului scăzuse din cauza marilor cantități sosite acolo și a recoltei promițătoare; astfel, la Marsilia ajunsese în iulie de la 36 de franci la 29 de franci, „deoarece au sosit dintr-odată 60 de corăbii cu grîu". De aceea, numai o mică parte din grîul exportat de Moscu este îndreptată spre Marsilia. Moscu își exprimă bucuria că grîul românesc a plăcut la Marsilia și că s-a vîndut cu 27½ de franci. Ca o completare la un *caric* cu lînă, Moscu mai expediază la Livorno 150 de chile de grîu *cîrnău*. Celelalte cantități de grîu se vînd în parte la Constantinopol (cu un cîștig foarte mic: 20 de parale la chila de Constantinopol – deoarece mai mulți negustori au trimis grîu acolo în același timp), în parte însă, 9.460 de chile sînt expediate la Syros și Malta, unde se vînd cu 16¾ groși chila.[120]

Din recolta de porumb a anului 1831, Moscu exportă în iunie 1832, prin Galați, 16.000 de chile de Constantinopol achiziționate din Moldova, iar prin Brăila 14.347 de chile de Constantinopol cumpărate din Țara Românească. Din zeciuiala unei moșii proprii, el îi mai trimite lui Zaharov din Constantinopol 2.048 de banițe mari „echivalente cu 384 de chile de Brăila sau 256 de chile mari". În iulie mai încarcă la Brăila 4.868 de chile de Constantinopol. El anunța pe Mavrocordat că porumbul îl costă 40-42 groși chila, în timp ce alții cumpără la Brăila cu 49 de groși chila românească de 300 de ocale. Transportul pe *cîrlace* de la Oltenița pînă la Brăila a costat 23½ groși la mia de ocale, iar de la Brăila la Constantinopol 2 groși chila și 5% „cappa". Prețul de vînzare la Constantinopol (de 4 groși și 12-15 parale chila de Constantinopol) este considerat slab, din care cauză o bună parte din porumb (o partidă de 500 de chile și alta de 8.989 de chile) este expediată la Syros și în Kefalonia, unde se vinde cu 5¼ groși chila. În septembrie, prețul de vînzare urcă și la Constantinopol la 6 groși chila. Între

[118] *Ibidem*, pp. 599-601, 703-708, 739-742, 786-787, 810-811, 814-816, 821-823, 839-840, 851-852, 859, 879-881 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[119] *Ibidem*, pp. 905-906, 919 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[120] *Ibidem*, pp. 697-700, 702-708, 728-730, 739-742, 799-801, 847, 859, 879-881 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

timp, preţul de cumpărare la Galaţi şi Brăila urcase şi el la 50 de groşi chila românească „sau 14 chile de Constantinopol”, ba în octombrie chiar la 65 de groşi, din cauza aceloraşi genovezi „care au măturat complet magaziile din Brăila”[121].

Din martie pînă în august 1832, Moscu îi trimite lui Mavrocordat din Constantinopol 60.000 de chile de Constantinopol de orz, iar din recolta nouă a anului 1832 încă 13.295 chile de Constantinopol, în contul tovărăşiei cu Vlastu din Viena. Iar în comision, pentru Rodocanachi din Odessa şi reprezentanţa acestuia din Marsilia, Moscu a mai expediat la Constantinopol, în luna mai, şase vase cu orz. Pentru curăţarea orzului, a seminţelor de in şi a fasolei, el comandă ciururi la Braşov şi la Ismail. Preţul de cumpărare la Brăila era în luna mai de 12-20 de groşi chila de Brăila şi ajunge în toamnă la 31 de groşi. Orzul exportat de Moscu se vinde în parte la Constantinopol, cu 4-4½ groşi chila de Constantinopol, iar în parte se expediază la Syros, în Creta şi la Tarsos. O chilă de Brăila echivala, la orz, cu 12½-17 chile de Constantinopol, chila fiind o unitate variabilă (chila mică şi chila mare) nu numai la orz, ci şi la celelalte cereale, din care cauză Moscu face specificări frecvente la partidele cumpărate, ca şi la cele exportate.[122]

În primăvara anului 1833, Moscu obţinuse de la autorităţile militare ruse aprobare de a exporta 500 de chile de grîu; aprobarea îl costase 3.000 de groşi. Primele 200 de chile achiziţionate îl costă 95 de groşi chila de 400 de ocale, iar cu cheltuielile pînă la magazia din Brăila 112 groşi în „monedă forte”. În timp ce negustorii genovezi şi din Chios cumpărau cu zel grîu la Brăila, Moscu fiind informat că grîul nu este căutat pe marile pieţe de desfacere şi că preţul este în scădere, dispune ca omul său din Brăila să vîndă grîul pe loc, dacă va avea un cîştig de 10%. Nereuşind acest lucru, la începutul lui iunie expediază spre Constantinopol 260 de chile româneşti de grîu *cîrnău*, făcînd asigurare la Triest la valoarea de 20.120 de groşi sau 2.980 de florini icusari. Grîul a fost vîndut brutarilor din Constantinopol cu 9½ groşi chila de Constantinopol. Pînă la sfîrşitul lui iulie, preţul grîului la Brăila urcă pînă la 170 de groşi chila sau 10½ groşi chila de Constantinopol, astfel că Moscu face constatarea că „nu mai este nici o afacere cu grîul” şi este gata să renunţe la noi cumpărături, cu atît mai mult cu cît recolta se afla sub suspiciunea de aprindere.

Dar incendiul din 18-19 august de la Constantinopol – care a distrus toate brutăriile, morile şi cerealele din depozite –, precum şi recolta proastă din Rusia dau un nou impuls exportului de grîu din ţările române. Începînd din septembrie

[121] *Ibidem*, pp. 649-651, 656-662, 664-665, 671-672, 680-683, 703-708, 728-730, 739-742, 758-760, 777-781, 801-803, 810-811, 827-828, 851-852, 857-858 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[122] *Ibidem*, pp. 549-550, 554-555, 601-602, 703-708, 747-749, 793-797, 799-801, 814-816, 884-886, 901-902, 922-924, 1136-1137 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

și pînă la sfîrșitul anului, Moscu face mari comenzi de grîu. El îi cerea lui Ghimpa din Craiova să-i trimită 300.000-400.000 de ocale („dacă va costa pînă la schelă 20 de groși suta de ocale”), slugerului Ștefan Ioan din Zimnicea 1.000 de chile în tovărășie, lui N. Angheli din Zimnicea 500 de chile mari de grîu („în caz că va costa la schelă 100 de groși”), iar ceva mai tîrziu încă 400-500 de chile mari; pe Papazoglu îl îndemna să încheie contract cu Conachi pentru 2.000 de chile de grîu la prețul de 3 galbeni la chilă, ba chiar oferindu-i 2-3 groși în plus la chilă (cu plata în galbeni „passier”, „deoarece la București este o diferență de 15-20 parale la galbenul respectiv”) și măsurînd grîul cu banița oficială, astfel ca la 10 banițe una să fie plină cu vîrf („cumul”); îl ruga pe Ioan Mihail din Craiova să încheie contracte pentru 200.000-300.000 de ocale de grîu la prețul de 20-23 de groși suta de ocale; pe Ioan M. Goga din Craiova îl ruga să contracteze în Cerneți și în alte localități 700.000-800.000 de ocale, astfel încît să fie 2.000 de chile mari și să construiască două magazii la Calafat și Islaz; lua totodată act de oferta lui Brîncoveanu pentru 100.000 de ocale de grîu și 30.000 de ocale de mei; omului său din Brăila, lui Carapanu, îi scria să cumpere de la *cîrlacele* de acolo 1.000 de chile la prețul de 170 de groși de Brăila sau 142 de groși de București, și îl îndemna să strice magazia de la Brăila și să construiască două hambare de piatră, să vorbească cu un arhitect și să-i scrie ce sume de bani să-i trimită în acest scop. În fine, Moscu face încercări repetate, dar fără succes, de a obține firman pentru cumpărarea de grîu de la Șiștov, unde icusarul avea cursul de 21½ groși, „ceea ce ar fi însemnat o afacere frumoasă”. Pînă la sfîrșitul lui octombrie, Moscu avea învestiți în cereale 300.000 de groși.[123]

La începutul lui septembrie 1833, aflînd că importul de cereale în Rusia a fost declarat liber, fără „tamojnă” (vamă, n.n.), Moscu face tovărășie cu firmele „Rodocanachi” și „Al. Mavru” din Odessa, îndreptînd cerealele spre această piață de desfacere. Dacă vrea să participe cu ⅓ la cereale – îi scria Moscu lui Al. Mavru – să-i trimită 10.000-15.000 florini icusari, florinul revenind la 273 de parale în monedă curentă. Totodată, îl informa că chila românească are 401-402 ocale la grîu și 310-320 ocale la orz. Din cauza lipsei de nave, el nu expediază însă pînă la sfîrșitul anului decît 2.000 de rogojini de grîu lui Rodocanachi și 2.400 de rogojini de grîu lui Al. Mavru, rogojina echivalînd cam cu ⅓ din chila românească. Restul grîului rămîne să fie expediat în primăvară. Grîul a fost vîndut la Odessa cu 2,25-2,50 ruble *pudul*, acesta reprezentînd $^{1}/_{10}$ dintr-o rogojină. Grîul românesc era foarte căutat de evreii *matrapazi* pentru Rusia, unde era atît de mare criză de cereale, încît și ambasada rusă de la Constantinopol se ocupa de achiziționarea de grîne. Evreii *matrapazi* veniseră la Iași cu intenția de a cumpăra 100.000 de chile de grîu – cantitate de care Moscu

[123] *Ibidem*, pp. 1164-1165, 1174-1175, 1189-1192, 1199, 1258, 1260, 1327-1328, 1347-1348, 1398-1400, 1409-1410, 1469-1470, 1479-1480, 1570-1571, 1580-1581, 1590-1591, 1596-1597, 1656-1657 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

se îndoia că va putea fi găsită în întreaga Moldovă – oferind 3½ galbeni la chilă, cu transportul pînă la Liov şi Sculeni pe socoteala lor. Ei cumpărau şi din Ţara Românească grîu *tenero* cu 190 de groşi, predabil la Brăila, şi îl transportau la Reni şi Ismail pentru a fi măcinat.[124]

În 1833, porumbul nu intră între articolele exportate de Moscu. Porumbul din Ţara Românească era expediat de către alţi negustori spre Moldova şi Transilvania, unde era lipsă după recolta slabă a celor doi ani anteriori. Chila de 400 ocale, echivalentă cu 18 chile de Constantinopol, costa la Brăila 70 de groşi în luna martie, pentru a ajunge la 130 de groşi în luna decembrie, cînd se expedia la Ismail plătindu-se un *navlu* de 25-35 de groşi pentru mia de ocale. Din noua recoltă, care se prezenta bine, Moscu dispune cumpărarea a 2.000 de chile mari în tovărăşie cu Ştefan Ioan din Zimnicea, urmînd ca exportul să se facă în anul următor.[125]

Aceluiaşi partener din Zimnicea îi cerea să cumpere secară, „dacă va găsi-o la preţ convenabil, astfel încît la Brăila să coste 85-95 de groşi chila mare, în raport cu galbenul calculat la 32 de groşi; secara va fi expediată la Odessa, unde se vinde cu 20 de ruble *cetferta* sau cu 180 de groşi chila românească, la acelaşi raport între groş şi galben”. La sfîrşitul lunii septembrie, Moscu îi trimite lui Rodocanachi 21 chile de secară, care au dat la Odessa 64½ rogojini şi au fost vîndute cu 22 de ruble chila.[126]

În acelaşi an, Moscu se străduia să achiziţioneze mei: 200.000 de ocale prin Ghimpa din Craiova, 100.000 de ocale prin Ioan Mihail din Craiova şi 200-300 de chile prin D. Zidru din Macovei. El expediază în decembrie din Brăila 163 de chile de mei, cumpărate de acolo cu 62-65 „groşi buni” chila, care se vînd la Odessa cu 22 de ruble rogojina.[127]

În primăvara anului 1833, orzul devine foarte solicitat de trupele ruse – încartiruite în Ţara Românească, aproape de Dunăre –, atît pentru nevoile proprii, cît şi pentru exportul pe care îl făceau în Turcia „spre a veni în ajutorul sultanului”. El ajunge la Brăila la preţul de 32 groşi chila mică (echivalentă cu 11½ chile de Constantinopol) şi la 45 de groşi chila mare (echivalentă cu 18½-19 chile de Constantinopol), „în timp ce anul trecut chila mare s-a vîndut cu 15-16 groşi”. În iunie, Moscu expediază la Constantinopol 820 de chile de orz, pentru care face asigurare la Triest la valoarea de 1.640 de groşi sau 234 florini icusari. Orzul a fost vîndut *capanului* cu 3 groşi şi 10 parale chila de Constantinopol.

[124] *Ibidem*, pp. 1411, 1531-1533, 1547-1548, 1563-1564, 1589-1592, 1684-1685 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[125] *Ibidem*, pp. 1138-1140, 1149, 1273-1274, 1362-1363, 1367-1369, 1413-1414, 1636 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[126] *Ibidem*, pp. 1456-1457, 1534-1535, 1541-1543, 1612-1614 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[127] *Ibidem*, pp. 1540-1541, 1544, 1580-1581, 1667, 1728, 1737-1738, 1752-1753 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

Preţul de cumpărare al orzului din noua recoltă ajunge la Brăila în toamnă la 60-66 de groşi chila de 400 de ocale sau 2⅔ rogojini, fiind căutat de negustori din Odessa şi Ismail. Prin oamenii săi de la moşiile Macovei, Cocargea şi Mîndra, prin N. Angheli din Zimnicea, C. Gheorghiu din Obileşti, C. Ghimpa şi Ioan Mihail din Craiova ori prin Carapanu din Brăila, Moscu achiziţionează sute de mii de ocale de orz, care sînt încărcate pe *cîrlace* la Izvor, Calafat, Islaz, Zimnicea, spre a fi expediate la Brăila, iar de aici la Odessa. Pînă la sfîrşitul anului îi expediază lui Rodocanachi din Odessa două *caricuri* cu orz – care se lichidează cu 23.443 de ruble evaluate la 10.142 florini de argint şi 40 de creiţari sau 70.093 groşi şi 28 parale – şi apoi încă 153 de chile de orz sau 459 de rogojini în valoare de 2.295 florini icusari. Orzul s-a vîndut la Odessa cu 16½-16¾ ruble rogojina, aducînd lui Moscu şi fraţilor Vlastu din Viena, care participau cu ¼, un beneficiu de 48%.[128]

În iarna dintre anii 1833-1834 Moscu continuă cumpărarea de cereale, dar cu mai puţin zel, căci la Odessa nu mai erau cerute, din cauza iernii grele care împiedica expedierea lor în interiorul Rusiei. Un transport de grîne în luna ianuarie 1834 către Al. Mavru din Odessa, în valoare de 22.000 de groşi şi cu o primă de asigurare de 5%, se soldează din cauza furtunii cu aruncarea în mare a unei cantităţi de 1.500 chile de grîu. Al. Mavru renunţă la cerealele comandate, acceptînd ca ⅓ să treacă asupra lui Moscu, iar restul asupra lui Rodocanachi din Odessa. La începutul lui martie 1834 Moscu mai expediază la Odessa 272 de chile româneşti de grîu sau 816 rogojini, asigurîndu-le la Triest la valoarea de 7 florini icusari rogojina, precum şi 28 de chile de orz sau 78 de rogojini la valoarea de 390 florini icusari. Fără pierderi, dar şi fără beneficii, Al. Mavru vinde grîul cu 1,85 ruble *pudul*, fiindu-i teamă să-l mai ţină, căci fusese cuprins de umezeală. Restul de cereale cumpărate, neputînd fi expediate la Triest din cauza distanţei şi a pericolului de a se încinge, sînt îndreptate către logofătul „Zaharov & Comp." din Taganrog – astfel fiind cele 161 chile de orz evaluate (cu asigurarea de la Triest) la 2.898 florini icusari şi cele 311¼ chile mari de mei (sau 930 de rogojini) evaluate la 6.360 florini icusari. Orzul şi meiul costaseră pînă la îmbarcare 10 ruble (în *asignate*) rogojina, la care se adaugă *navlul* şi alte cheltuieli.[129]

În 1835, o treime din recolta de grîu a Ţării Româneşti a fost distrusă de ploi; grîul salvat devenise umed şi deci impropriu pentru un transport pe mare. Moscu, în tovărăşie cu Mavrocordat din Constantinopol, contractează 1.000 de chile de grîu, dar nu reuşeşte să le expedieze spre Constantinopol decît în

[128] *Ibidem*, pp. 1136-1140, 1142-1143, 1258, 1260, 1308-1309, 1383, 1411, 1470, 1531-1533, 1547-1548, 1610-1611, 1618-1620, 1669, 1798-1799 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[129] *Ibidem*, pp. 1729-1733, 1737-1738, 1752-1753, 1760, 1776-1780, 1822-1823, 1828-1829 (v. inventarul nr. 1513, n.n.); ms. 814, p. 9-10, 18-19, 26-27, 39, 52, 55, 61 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

primăvara anului 1836. El mai cumpără unele cantități, în tovărășie cu D. Zamfiropol, care se obligase să livreze hambarelor împărătești din Constantinopol 50.000 de chile de Constantinopol de grîu. Din lipsă de nave, Moscu nu-i expediase lui Zamfiropol în 1835 decît două partide de grîu, de 541 și de 223 de chile mari românești, cerînd păsuire pe primăvară pentru restul.[130]

Prin intervenția lui D. Zamfiropol la „zahere nazîr” se obțin vase de la Zemlin pentru încărcarea cerealelor la Bechet, Calafat, Islaz, Turnu. În aprilie 1836, Moscu dispune ca grîul de calitatea întîia să fie descărcat la magazia din Brăila, iar cel de calitate inferioară să fie expediat la Constantinopol, „întrucît acesta intră în hambarele împărătești”. În luna aprilie se strînseseră la Brăila mari cantități de cereale, sosite pe Dunăre și pe uscat. Moscu apreciază la 150.000 de rogojini cerealele aglomerate la Brăila, care din lipsă de nave maritime nu puteau fi expediate mai departe. „O asemenea cantitate n-a mai văzut niciodată Brăila, s-au umplut toate magaziile și colțurile caselor, în port se află peste patruzeci de vase fluviale încărcate cu cereale, neavînd unde să le descarce; toți banii pieței noastre stau închiși în cereale; Europa a început să ceară grîu, Odessa a făcut frumoase vînzări, numai Brăila doarme și nimeni nu întreabă de grîu”. Abia spre sfîrșitul lunii mai, Moscu reușește să expedieze la Constantinopol cele 50.000 de chile de Constantinopol – grîu cumpărat în tovărășie cu Zamfiropol pentru „ambar Emin”. Grîul a ajuns încins la Constantinopol și Zamfiropol a avut dificultăți la predarea lui. „Anul acesta toate grînele sînt umede și mulți negustori de grîu sînt pe punctul de a se prăbuși”. În august, Moscu îi trimite lui Zamfiropol facturile pentru cele 3.017 chile și 12 banițe mici de grîu cumpărat în tovărășie, care a costat 240.358 de groși și 7 parale, debitîndu-l cu jumătate din sumă pentru partea lui. Și îi explică într-o scrisoare că el își făcuse socoteală că *navlurile* din schele pînă la Brăila vor fi de 30-40 de groși mia de ocale, pe cînd în realitate fuseseră de 70-80 de groși, pe lîngă alte cheltuieli cauzate de asprimea iernii trecute. „Nenorocitul negoț cu grîu de anul trecut mă determină să nu mă mai ocup niciodată cu acest negoț”. Cu toate acestea, în aprilie 1837 Moscu îi trimite lui Zamfiropol încă trei facturi pentru 1.000 de chile de grîu cumpărat în tovărășie din recolta anului 1836, care a costat 91.512 groși și 12 parale, invitîndu-l să trimită și el lichidarea grîului respectiv vîndut la Constantinopol, „și astfel să uităm pentru totdeauna pierderile avute la acest negoț”[131].

În 1836, Moscu mai expediază lui Mavrocordat din Constantinopol 268 de chile din cele 1.000 de chile de grîu cumpărat în tovărășie, restul fiind vîndut pe loc la Brăila. Iar lui Zaharov din Constantinopol îi trimite trei partide de grîu,

[130] *Ibidem*, pp. 556, 575, 676-677, 758 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, ff. 14-15, 24v.-25v., 43 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[131] *Ibidem*, ff. 101v., 106, 114v.-115, 117, 133v.-134, 144v.-145, 153, 200v.-201v., 224-225, 351v.-352 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

însumînd 1.171 de chile și 14 banițe, parte în contul tovărășesc, parte în contul propriu al lui Moscu. Desfacerea la Constantinopol se face anevoie, Mavrocordat schimbînd unele cereale cu 90 de lăzi cu săpun de Zakynthos. Cu toate că cerealele provenite din recolta anului 1835 fuseseră greu vătămate de ploi, nu numai Moscu, ci și ceilalți negustori au reușit pînă în martie 1837 să-și vîndă toate cantitățile de grîu vechi și de orz, în cea mai mare parte pe loc, la Brăila, fiind cumpărate de negustori străini pentru Constantinopol și Asia, ba chiar și pentru Africa.[132]

Semințe de in. Cu excepția anilor 1830 și 1833, cînd recolta a fost slabă și cantitățile achiziționate mai mici, în ceilalți ani Moscu exporta anual 150.000-200.000 de ocale de semințe de in.[133] Semințele erau procurate de la moșia Macovei, din regiunile Focșani, Ploiești, Tîrgoviște, Craiova, precum și din Moldova. Prin intermediul lui Panaioti Papazoglu din Iași, Moscu achiziționa de la un serdar din Roman mari cantități de semințe de in. Pentru distribuirea arvunelor, el avansa încă din iarnă importante sume de bani. Astfel, în 1831 îi trimisese lui Papazoglu 40.000 de groși „pentru a pune mîna pe întreaga producție”[134]. Aceeași tendință monopolistă o afișează și față de producția Țării Românești: le scria fraților Vlastu din Viena că a cumpărat cea mai mare parte din producția Țării Românești, „însă este imposibil ca cineva să pună mîna pe întreaga cantitate existentă”; „cumpărători mari și mici s-au năpustit asupra acestui articol”, contribuind la creșterea prețului de la o zi la alta[135]. În această împrejurare, țăranii nu mai livrau *contracciilor* marfa arvunită, ci altor persoane, sub pretext că nu s-au făcut semințe. „Pentru cei din Viena”, le explica Moscu fraților Vlastu, „este paradoxal ca cineva să încheie un contract pentru marfă, avansînd bani, iar apoi să se pomenească cu o cantitate mai mică decît cea contractată, însă lucrul acesta se întîmplă în Țara Românească și Moldova”. Un *contracciu* din Moldova i-a restituit 7.200 de groși și i-a predat numai 600 de ocale în loc de 60.000 de ocale, potrivit contractului.[136]

Prețul de cumpărare în 1831 varia între 22½-25 groși suta de ocale, iar cu cheltuieli pînă la magazia din Brăila urca la 30-32 sau, în mod excepțional, la 37½ de groși, cînd marfa era cumpărată din Brăila prin intermediari și nu direct de la producători.[137] Aceasta în timp ce în 1836 prețul ajunge la 48 de groși pe

[132] *Ibidem*, ff. 114v.-115, 194, 256v., 340 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[133] *Ibidem*, ms. 833, pp. 26-27, 233-234, 1333 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 815, f. 194 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[134] *Ibidem*, ms. 812, pp. 767-768 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[135] *Ibidem*, ms. 833, pp. 353-354 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[136] *Ibidem*, pp. 764-765, 768-770, 777-781, 821-823, 828-829, 833 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[137] *Ibidem*, pp. 149-150, 259-260 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

loc, iar cu cheltuieli pînă la Brăila sau Galaţi la 62-63 de groşi. „Negustori turci şi autohtoni din Galaţi plătesc orbeşte preţuri mari”[138].

Seminţele erau expediate la Constantinopol, Livorno, Triest, Marsilia, unde erau apreciate ca superioare celor din Alexandria (Egipt) şi din Italia.[139]

La negoţul cu seminţe achiziţionate din Ţara Românească, Moscu îşi asociază în 1831 pe fraţii Vlastu din Viena şi pe ruda acestora, P.N. Mavrocordat din Constantinopol, Moscu participînd cu ½, iar ceilalţi cu ¼; achiziţiile din Moldova erau în parte pentru contul personal, în parte în tovărăşie cu Vlastu din Triest[140]. La Livorno, desfacerea mărfii se făcea prin firma „Rodocanachi”, iar la Marsilia prin Ioan D. Mavrocordat. În 1836, Moscu se ocupă de negoţul cu seminţe de in numai în comision pentru D. Zamfiropol din Constantinopol, „deoarece doreşte să renunţe la negoţul cu produse autohtone şi să se dedice exploatării miniere”[141]. El îl însărcina pe nepotul său, comisul Iancu Grădişteanu, prefect al judeţului Ialomiţa, să cumpere prin funcţionarii săi seminţe de in pentru Zamfiropol, în care scop îi trimite icusari de argint în valoare de 400 de galbeni, pe care să-i dea ca arvună ţăranilor, „deoarece ei plătesc dările în acest fel de monedă”; totodată, îi trimite o „orînduială” de la Vistierie pentru 20.000 de groşi[142].

Expedierea mărfii le era încredinţată lui N. Glichi din Galaţi şi lui Panaiodor Foru din Brăila. *Navlul* pînă la Constantinopol varia între 4-6½ groşi cîntarul.[143] Reîncărcarea mărfii pe alte nave de la Constantinopol spre centrele occidentale sporea, fireşte, preţul de cost. La un transport pentru Marsilia, Moscu face observaţia că „*navlul* ridicat i-a mîncat cîştigul” şi că „dacă nu se închiriază o corabie direct pentru Marsilia, cu *navlul* de 3-3½ franci încărcătura (adică 2-2½ cîntare), expedierea seminţelor de in la Marsilia nu este deloc convenabilă, desfacerea la Constantinopol fiind de preferat”[144]. Asigurarea transportului se făcea de către Vlastu din Triest. În octombrie 1831, Moscu îl ruga pe acesta să asigure 33.044 ocale de seminţe de in în valoare de 16.537½ groşi sau 2.450 florini de argint, încărcate la Brăila pe vasul „Atena” al căpitanului Congea, sub pavilion francez.[145]

Preţul de vînzare la Constantinopol varia între 13-16½ groşi chila.[146] La Triest, seminţele de in se vindeau în 1830 cu 4¼ florini icusari *starul* (adică 28

[138] *Ibidem*, ms. 815, ff. 200v.-201v., 212v.-213, 218v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.)

[139] *Ibidem*, ms. 812, pp. 580-582, 625-626 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[140] *Ibidem*, ms. 833, pp. 98-101, 259-260, 266-267, 314-315, 414-416 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[141] *Ibidem*, ms. 815, ff.115v.-116 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[142] *Ibidem*, ff. 177v.-178, 226v.-227 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[143] *Ibidem*, ms. 833, pp. 277-278, 554-555 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[144] *Ibidem*, pp. 577-578 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[145] *Ibidem*, p. 259 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[146] *Ibidem*, pp. 317-318, 468-470, 621-622 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

de parale ocaua), iar în 1832 cu 4¾ florini icusari *starul*.[147] Marfa fiind foarte solicitată de negustori străini veniţi la Brăila, încă din 1832 Moscu preferă uneori o desfacere pe loc, la Brăila, cu 54-55 de groşi suta de ocale.[148] În acelaşi an, el avea un beneficiu de 12% la seminţele expediate la Triest, „deoarece cheltuielile au fost mari”, în timp ce la desfacerea pe loc, la Brăila, a înregistrat un beneficiu de 30%.[149] Partea sa de cîştig din desfacerea la Constantinopol o dorea în *rubiele*, *funduci* sau *dodecari*.[150]

Fasole. În 1830 exportul fasolei era interzis. Cu toate acestea, dispunînd ca fasolea sa fie înregistrată la vamă drept paţachină, Moscu expediază, prin Brăila şi prin Galaţi, 20.000 ocale de fasole către Z. Zaharov şi 11.000 ocale către P.N. Mavrocordat, ambii din Constantinopol. Fasolea provenea în bună parte de la Macovei, cumpărată cu 30 de groşi suta de ocale, şi a fost vîndută la Constantinopol cu 110 groşi suta de ocale. Mavrocordat din Constantinopol trimite 111 saci cu fasole la Triest.[151] În anii următori, în special în 1832-1833, exportul creşte enorm şi se face în cea mai mare parte direct către Triest. În 1832, Moscu expediază o partidă de 429 de saci cu 32.589 ocale de fasole provenită din recolta anului anterior, iar din recolta nouă trei partide însumînd 346.530 de ocale. *Navlul* pînă la Constantinopol a fost de 80 de parale la chilă (chila de Constantinopol fiind echivalată la circa 21 ocale), iar de la Constantinopol pînă la Triest încă 50-55 de creiţari de fiecare *star* (*starul* fiind calculat la 45-50 ocale); la aceste cheltuieli s-a mai adăugat o „cappa” de 5%. Fasolea fusese cumpărată cu 23-24 de groşi, „sau 20 de groşi în monedă bună” suta de ocale. Moscu aprecia cheltuielile de cost pînă la Triest la 2½ florini *starul* şi conta pe un preţ de vînzare de 3¾-4 florini icusari *starul*. La începutul anului 1833 se consemnează că vînzarea fasolei la Triest a fost convenabilă şi că participarea lui Moscu cu ⅓, alături de Vlastu din Viena şi de Vlastu din Triest, este de 2.180 de florini icusari şi 22 creiţari. Cantităţi mai mici au fost vîndute de Mavrocordat la Constantinopol cu 45 de groşi suta de ocale.[152]

În cursul anului 1832, nu numai Moscu, ci şi Ioan Mavrodoglu din Chios expediau din Brăila spre Triest, iar negustorii genovezi încărcau şi ei la Brăila pentru alte pieţe două *caricuri* cu fasole, contribuind la urcarea preţului la 26-28 de groşi suta de ocale. După încetarea navigaţiei, cînd preţul de cumpărare scădea, Moscu îi dădea dispoziţii lui Carapanu să cumpere din cînd în cînd cîte

147 *Ibidem*, ms. 812, pp. 102-103, 107-110 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 492, 624-625 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

148 *Ibidem*, pp. 807-809, 811-813 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

149 *Ibidem*, pp. 668-669, 867-868 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

150 *Ibidem*, pp. 308-310 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

151 *Ibidem*, ms. 812, pp. 17, 21-22, 25-27, 36-41, 54-56, 61, 65-66, 78, 116-117, 266-267, 351-352, 753-754 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

152 *Ibidem*, ms. 833, pp. 584-585, 855-858, 884-886, 893, 908, 922-924, 1088 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

50.000-100.000 de ocale cu 18-20 groşi suta de ocale şi să le depoziteze în magazie. În primăvara anului 1833, Moscu expediază la Constantinopol 17.940 de ocale, plătind un *navlu* de 3½ groşi cîntarul, şi vinde pe loc la Brăila 13.000 de ocale de fasole la preţul de 31 de groşi. Din noua recoltă, el trimite lui Vlastu din Triest 23.485 de ocale, lui Al. Mavru din Odessa 75.000 de ocale („care au costat pînă la îmbarcare 29.000 de groşi, adică 10.000 de ruble”), iar lui Mavrocordat din Constantinopol 51.010 ocale (cumpărate cu 35-36 groşi suta de ocale şi plătind un *navlu* de 6 groşi cîntarul). Îl sfătuia pe Mavrocordat să depoziteze în magazie fasolea pentru postul mare, cînd va fi mai solicitată, sperînd într-un preţ mai bun decît cel actual de 75-80 de groşi suta de ocale şi fiind informat că din Rusia nu se va expedia deloc la Constantinopol.[153] Alte cantităţi achiziţionate sînt depozitate în magazie la Brăila şi vîndute pe loc în primăvară.

În 1836, Moscu primea comenzi de fasole de la Antonie Vlastu din Triest, „fasolea noastră fiind cu renume la Triest”. Dar Moscu renunţă la cumpărături chiar şi în comision pentru alţii, deoarece considera că preţul e prea mare. „Turcii plătesc cu 40-50 de groşi suta de ocale”[154].

Alte mărfuri. În 1830, Moscu exportă spre Constantinopol 47.500 ocale de paţachină (*lazoheri*), vopsea extrasă din planta numită *rhamnus*. Cea mai mare parte fusese achiziţionată de la pitarul Tache Zisu din Ostroveni, care cultiva se pare această plantă pe moşie. Preţul de cost, inclusiv cheltuielile pînă la Constantinopol, s-a ridicat la 2 groşi ocaua. Preţul de vînzare la Constantinopol nefiind convenabil şi marfa nu prea solicitată, Moscu îl îndeamnă pe Mavrocordat să trimită, ca încercare, 50 de saci cu paţachină la Smirna, 15 saci lui Ioan Baltagi la Londra, 100 de cîntare lui Vlastu la Triest. Dar nici acolo afacerea cu paţachină n-a avut mai mult noroc. Cei 15 saci cu paţachină trimişi la Londra au fost vînduţi cu 32,96 lire sterline, iar Moscu ajunge la concluzia că e mai bine să se vîndă la Constantinopol. Nereuşind să desfacă întreaga cantitate nici în anul următor, Mavrocordat trimite la Londra 200 de saci, la Marsilia 85 de saci cu 6.796 ocale, precum şi la Livorno unele cantităţi. Dar paţachina nu mai era căutată nicăieri, „căci europenii au găsit un fel de iarbă din care se face boia galbenă”, scrie Moscu unui corespondent. El îi roagă pe partenerii din centrele europene ca, în caz că nu vor primi un preţ convenabil, să schimbe paţachina cu coloniale, „ţinînd seamă că zahărul francez poate fi vîndut la Bucureşti cu 4¾ groşi ocaua, iar cel englez cu 5¼ groşi”. În 1832, Moscu îl informează pe un corespondent că „din ordinul lui Fuad din

[153] *Ibidem*, pp. 855-856, 205-206, 922-924, 1157, 1164-1168, 1174-1175, 1217, 1367-1369, 1550, 1553-1554, 1569, 1572-1573, 1627-1628, 1706, 1729-1730, 1819-1820 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[154] *Ibidem*, ms. 815, ff. 156, 203v., 204 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

Constantinopol au fost cumpărate toate cantităţile de paţachină din Ţara Românească, la preţul de 100-125 de groşi suta de ocale”[155].

În anii 1830-1833, Moscu exportă spre Constantinopol lemnărie, în special catarge pentru vase de război, solicitate atît de Poarta Otomană, cît şi de Egipt. Pentru achiziţionarea lemnăriei necesare la constituirea a două „saluri”, el îl folosea pe Manole Papazoglu, fost *capanlîu*, „maimar-baş”, căruia îi plătea o leafă de 2.000 de groşi. Lemnăria era procurată din munţii Moldovei, coborîtă încă din timpul iernii la Piatra, apoi în primăvară transportată sub formă de plute pe Siret pînă la Galaţi, unde Ioan Ghimpa şi Nicolae Glichi, oamenii lui Moscu şi totodată parteneri la acest comerţ, se îngrijeau de legarea cu „gumene” a lemnăriei sub formă de *sal*, de încărcarea pe *sal* a cherestelei, de închirierea vaselor care remorcau *salurile*. Se dădea preferinţă vaselor turceşti, *reizii* turci fiind consideraţi mai pricepuţi în astfel de transporturi decît căpitanii de vase europene. Pentru transport se făcea asigurare la Triest sau la Livorno, unde se plătea 3% primă de asigurare. Pentru un *sal* rupt şi împrăştiat pe mare din cauza furtunii, Moscu aştepta de la Triest o despăgubire de 12.075 florini icusari – echivalentul a 93.581 groşi şi 10 parale, calculînd florinul icusar cu 310 parale. În 1831, Moscu contractează 1.125 bucăţi de catarge şi alte genuri de lemne, pe care le expediază la Constantinopol în două *saluri*. Primul *sal*, cu 564 de bucăţi de lemne, a costat 38.389 groşi şi 5 parale, inclusiv cheltuielile de transport (6.455 groşi) şi de asigurare la Livorno, iar al doilea, cu 916 bucăţi de lemne, 70.071 de groşi. Lemnele *salurilor* vîndute la Constantinopol în tovărăşie cu Zaharov au dat un cîştig de 20%. În acelaşi an mai achiziţionează de pe piaţa Galaţi 100 de grinzi de stejar cu 42 groşi bucata, expediindu-le la Constantinopol, unde astfel de grinzi „au fost vîndute anul trecut cu 70 de groşi, iar anul acesta se vînd cu 100 de groşi bucata”[156].

În anul 1833, Moscu expediază la Constantinopol un *sal* cu 364 bucăţi de catarge şi diverse alte lemne, care au costat 20.860 groşi şi 36 parale; asigurarea la Livorno s-a făcut la valoarea de 4.294 *pezza* de argint sau 55.182 de groşi, *pezza* fiind calculată cu 514 parale; cheltuielile de asigurare au fost de 146 *pezza* de argint sau 136.811 *pezza* de aur. Lemnăria a fost vîndută *tarsanalei* din Constantinopol la un preţ neconvenabil, ceea ce îl determină pe Moscu să scrie

[155] *Ibidem*, ms. 812, pp. 20-31, 118, 135-136, 240, 301-302, 477, 638-641, 715-718, 786-787, 895-897, 894-925 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 167-168, 311-312, 335-336, 466-467, 672-673 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[156] *Ibidem*, ms. 812, pp. 24, 93-98, 203-204, 445-453, 480-482, 486-489, 495-496, 525-527, 531-533, 719-720, 727, 743-744, 748-751, 754-755, 817-820, 886-889 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 31-33, 50-54, 71-72, 85-86, 453-456 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

că „afacerea cu lemnărie nu mai este rentabilă, întrucât acest gen de negoţ a încăput pe mîna prea multor negustori”[157].

Mierea de albine a constituit şi ea un articol în exportul făcut de Moscu. Dintr-un bilanţ încheiat lui Z. Zaharov din Constantinopol la 31 ianuarie 1830, reiese că îi expediase acestuia 534 butoaie cu 45.872 ocale sau 1.042 cîntare (un cîntar fiind echivalent cu 44 ocale), în valoare de 60.572 groşi şi 2 parale, cheltuielile de cost fiind de 30.452 groşi şi 32 parale.[158]

Moscu a mai făcut ocazional comerţ cu vinuri, în tovărăşie cu Rodocanachi din Odessa, cu sare din Moldova în comision pentru Zaharov din Constantinopol, cu coarne de bivol şi de bou, pe care le expedia la Triest şi la Marsilia, cu cozi de samur, pe care le importa din Constantinopol, cu săpun adus din Triest, cu cafea. Acest din urmă articol nu avea în 1831 prea multă trecere, „căci oraşul Bucureşti consumă puţină cafea, magaziile sînt pline şi se vinde cu 5 groşi ocaua”. Cele 5.000 de ocale achiziţionate de Moscu în 1827 abia s-au vîndut pînă în 1830.[159]

Comerţul cu monede şi cambii. *Regulamentul Organic* a încercat să pună ordine în haosul monetar de pînă atunci din ţările române. Adoptînd bimetalismul, cu raportul între aur şi argint fixat de stat, *Regulamentul* alege ca etalon de aur ducatul (galbenul) olandez, iar ca etalon de argint *sfanţicul*. Ducatul olandez, ca etalon, avea un conţinut de 60 de „grăunţe” de aur şi $6\frac{9}{13}$ „grăunţe” de aliaj, o greutate brută de 3,49 g şi titlul de 900‰. *Sfanţicul* era o monedă austriacă de 20 de creiţari, în greutate de 6,68 g şi cu titlul de 583‰, emisă potrivit convenţiei monetare din 1753.[160] În practica negoţului circulau însă diverse monede străine de aur şi argint, al căror curs se stabilea în lei, leul devenind o monedă de calcul după încetarea emisiunilor de „taleri-lei” în Ţările de Jos. *Regulamentul Organic* evaluase ducatul olandez la 31,50 lei (31 lei şi 20 parale)[161], iar *sfanţicul* la 2,25 lei (2 lei şi 10 parale). În funcţie de raportul de valoare faţă de aceste două monede-etalon se stabilea şi cursul celorlalte monede străine de aur şi argint. Deşi în 1836 în Ţara Românească leul de calcul se desfiinţează oficial, estimările urmînd să se facă numai în monede reale, măsura a rămas fără efect.[162] Şi tot fără efect a rămas şi încercarea de a se fixa oficial

157 *Ibidem*, pp. 1321-1322, 1326-1327, 1379-1381, 1407, 1509-1510 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

158 *Ibidem*, ms. 811, ff. 60v.-61 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

159 *Ibidem*, ms. 833, pp. 157-159, 177-178, 257-258, 330-331, 225-336, 339-340, 610-613, 632-635, 736-738, 895-897 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

160 Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, I-III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1964-1970 [²1997, n.n.], aici I, p. 115.

161 Un leu de calcul echivala cu 40 de parale pînă în 1837, cînd se ridică la 60 de parale (v. Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 117).

162 G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1930 [²2010, n.n.], p. 158.

cursul monedelor, căci în practica vieții comerciale acest curs rămîne într-o continuă fluctuație, pe piața țărilor române, ca și pe piețele străine. De această fluctuație profită bancheri de genul lui Moscu, care își extind operațiile de bancă pe o piață internațională, independent de comerțul cu mărfuri, negociind atît monede, cît și cambii.

În corespondența sa, Moscu – sub influența denumirii monedei turcești de bază („guruș") – folosește termenul de „groș" pentru „talerul-leu", ca monedă de calcul, în timp ce pentru „sfanțic" folosește termenul de „icusar", derivat de la „eikosi", care în limba greacă semnifică numărul 20, *sfanțicul* fiind o piesă de 20 de creițari. Toate calculele sale în „florini-icusari" trebuie înțelese ca evaluări în *sfanțici* de argint, florinul cuprinzînd 3 *sfanțici*, adică 60 de creițari.

În 1830, Moscu îi scria unui corespondent că „aproape toți bucureștenii se ocupă cu negoțul de monede"[163]. Una dintre monedele preferate ale speculanților din acel an, precum și din anul următor, a fost rubla de argint întreagă sau, mai frecvent, submultiplul ei: piesele de 25, 20, 10 și 5 copeici sau „carboave". Deoarece poșta rusească nu făcea „cu garanție" transport de monede, Moscu angaja curier special, căruia îi plătea 7-10 parale la oca, prin care trimitea la Odessa lui Rodocanachi și lui Apostol Varataș cantități mici de ruble (căci expedierea comporta oarece riscuri), 1.000 pînă la 3.500 ruble de argint, dar destul de frecvent. Le trimitea, de asemenea, și taleri spanioli. La 26 iunie 1831, Moscu anunța că a cumpărat pentru Odessa 6.000 bucăți de ruble la cursul de 10 groși și 28 parale rubla, iar cu *agio* de 15%, fără cheltuieli și *porto*, rubla revenea la 12 groși și 22½ parale, în timp ce monedele mărunte, copeicile, se cumpărau la cursul de 11 groși și 13 parale rubla, iar cu *agio* rubla revenea la 13 groși și 13 parale. Partenerii din Odessa vindeau rublele de argint contra ruble de hîrtie (o rublă de argint fiind evaluată în octombrie 1830 la 3,70 ruble de hîrtie), iar suma rezultată o remiteau prin trate asupra Vienei sau asupra Constantinopolului, după cum era mai convenabil, la ordinul lui Moscu. Moscu îi dădea lui Rodocanachi din Odessa indicația foarte precisă ca, în caz că va nimeri cambia Vienei la cursul de peste 46½ florini icusari suta de ruble, să remită la Viena sumele rezultate din vînzarea rublelor, însă în cazul în care cursul va fi la 46½ florini icusari, iar cambia pentru Constantinopol va fi la 38 de copeici groșul, remiterea să fie făcută în cambiale asupra Constantinopolului, expediindu-se pe calea mării primele cambiale oricui dorește Rodocanachi, spre a fi acceptate, iar secundele și terțele cambiale la ordinul lui Moscu. Agenții săi la Constantinopol, Z. Zaharov și M. Denicola, făceau la rîndul lor „ritorno"-ul sumelor prin trate asupra fraților Vlastu din Viena, ori asupra lui Rodocanachi din Livorno. În contul rublelor expediate, Moscu îl invita pe Rodocanachi din

[163] SANIC, ms. 812, pp. 365-366 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

Odessa să tragă asupra lui Denicola trate de 50.000-60.000 de groși, sperînd într-un beneficiu de 3-4%.[164]

În august 1831, Moscu îl ruga pe Zaharov din Constantinopol să-i propună prietenului său, J. Alleon – care obișnuia să-i trimită lui Meitani cîte 500.000 de groși în icusari de aur (monedă turcească) cu fiecare poștă de Constantinopol (adică o dată pe lună), iar Meitani îi expedia în schimb galbeni – să treacă operația respectivă asupra lui Moscu, după falimentul lui Meitani. Dar Alleon a orînduit la București pe ruda sa, E. Emeric, căruia îi trimitea icusari de aur, iar acesta îi schimba în alte monede, pe care le expedia la Constantinopol în contul *taraphanalei*. Vistieria Țării Românești nu accepta icusarii turcești la nici un curs. Cîtva timp nici negustorii bucureșteni nu i-au acceptat pentru mărfurile lor, dar apoi, din proprie inițiativă, au hotărît să-i accepte la cursul de 16 groși la mărfuri, cu condiția ca ei să fie acceptați și la plata cambiilor.[165]

Emiterea la Constantinopol a unei monede de 3 groși „în cinstea fiului sultanului”, în octombrie 1831, aduce la București o scădere la 14 groși a cursului pentru icusarii de aur, și, totodată, rărirea cumpărătorilor de cambiale pentru Constantinopol. De aceea, Moscu îi ruga pe partenerii săi de comerț din Constantinopol să nu-i trimită pentru mărfurile vîndute acolo icusari de aur, ci *rubiele* vechi și *dodecari* noi, și căuta să scape de icusari, trimițîndu-i lui Rodocanachi din Odessa în loc de ruble de argint, sau lui Zaharov în contul tragerilor de trate.[166]

În anul 1832, *dodecarii* și *rubielele* devin obiect de speculă. Într-o socoteală pe care i-o prezenta lui P.N. Mavrocordat din Constantinopol, Moscu arăta că *gropul* primit cu 2.000 de *dodecari* a 11 groși bucata și cu 600 de *rubiele* a 5,35 groși bucata, deci în total cu 25.525 de groși în monedă curentă sau la plata mărfurilor, a costat 31.490 de groși, *agio*-ul fiind de 18⅔%; la plata cambiilor, *rubielele* au fost lichidate cu 5,30 groși bucata, iar *dodecarii* cu 10,30 groși, deci valoarea lor se ridica la 24.950 de groși, *agio*-ul fiind de 20¾%. Deoarece folosirea *dodecarilor* și a *rubielelor* la cumpărarea de cambii era mai puțin avantajoasă decît la cumpărarea de mărfuri, Moscu îi îndemna pe frații Vlastu din Viena (asociații săi permanenți în afaceri) să tragă trate de la Viena asupra Constantinopolului atunci cînd cursul cambiei Vienei era de 350 de parale florinul, pentru a încasa contravaloarea *gropului* cu *dodecari* și *rubiele* primit de Moscu de la Constantinopol, iar operația *ritorno* să se facă în *rimese* de la

---

[164] *Ibidem*, pp. 3, 7, 27, 53, 56-57, 60, 116, 122, 208-210, 314, 662, 664, 704-705, 738-743, 827, 841, 851-852, 861-862, 865-866, 873, 875-876 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 833, pp. 298, 300-301 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[165] *Ibidem*, ms. 812, pp. 157-159, 281-282, 285-287 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[166] *Ibidem*, ms. 833, pp. 236-239, 244-245, 303-304, 344-345, 362-365 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

București, precum și prin expedierea de icusari de aur de la București spre Constantinopol.[167]

Propunerea lui Teodor Baltagi din Constantinopol de a-l asocia pe Moscu la negoțul cu *dodecari* și *rubiele* este acceptată.[168] În cursul anului 1832, Moscu primește de la partenerii săi din Constantinopol, P.N. Mavrocordat, Z. Zaharov și M. Denicola, numeroase *gropuri* cu *dodecari*, *rubiele* și galbeni olandezi, atât pentru participarea lor la cumpărarea de mărfuri, cît și pentru mărfurile vîndute la Constantinopol, iar socotelile dintre ei se lichidează prin trageri de trate asupra firmelor „Vlastu” din Viena, „Rodocanachi” din Livorno și „Rodocanachi” din Marsilia. În iunie 1832, tratele negociate de Mavrocordat în contul lui Moscu se ridicau la suma de 1.140.000 de groși.[169] Denicola și Zaharov negociau în 1832 în contul lui Moscu trate asupra lui Rodocanachi din Marsilia în sumă de 15.000-20.000 de franci pe lună, ceea ce echivala cu circa 50.000-60.000 de groși.[170] În 1833, Zaharov trăgea asupra lui Rodocanachi din Livorno la fiecare poștă trate de 3.000 de *pezza*, echivalentul a circa 57.000-58.000 de groși, iar Rodocanachi trăgea contravaloarea asupra fraților Vlastu din Viena.[171]

Încetarea conflictului turco-egiptean, dar și emiterea unor noi monede turcești creează în 1833 unele perturbații pe piața Constantinopolului, care se răsfrîng și asupra pieței românești. Pătrunderea pe piața metropolei turcești a unui mare număr de monede și cambii din Alexandria aduce o scădere a cursului lor. „Scăderea monedelor și cambiilor la Constantinopol face neconvenabilă orice afacere cu produsele românești”, adică desfacerea lor acolo. Scăderea cambiilor asupra Vienei la 384 de parale florinul icusar stingherește tragerea de trate de la Constantinopol asupra Vienei – care îl interesa cel mai mult pe Moscu –, precum și remiterile de bani de la București la Viena prin *rimese* asupra Constantinopolului, căci la București *agio*-ul scăzuse brusc, de la o poștă la alta, de la 37½% la 34%.[172] Potrivit vechii politici monetare de a emite noi monede, scăzînd titlul sau cantitatea de metal nobil în vederea unui beneficiu în favoarea statului, Turcia bate o monedă de argint în greutate de 4 dramuri, cu titlul de 191‰, în valoare de 6 groși și cu „aiarul” la fel ca cel al icusarului de aur; de asemenea, o monedă de aur în valoare de 10 groși și 20 de parale, echivalentă cu un *dodecar* nou.

Moscu observă că „situația monedei turcești, în loc să se îmbunătățească, s-a înrăutățit”. „Slavă cerului” – exclamă el în scrisorile către S.Gh. Sina și Zenobie Hagi Pop din Viena – „că Țara Românească nu este obligată să țină seamă de noile monede turcești, acestea fiind evaluate la valoarea lor intrinsecă în raport

[167] *Ibidem*, pp. 481-494, 554-555 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[168] *Ibidem*, pp. 476-477 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[169] *Ibidem*, pp. 680-683 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[170] *Ibidem*, pp. 791-792 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).
[171] *Ibidem*, pp. 1214-1215, 1243-1245, 1326-1327 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).
[172] *Ibidem*, pp. 1096-1098, 1114-1115, 1123-1124, 1128, 1173, 1332, 1335 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

cu valoarea galbenului, stabilită la 31½ groși, și a sfanțicului, la 2¼ groși”[173]. Cu toate acestea, piața Bucureștiului nu rămîne insensibilă față de speculațiile monetăriei și ale bancherilor din Constantinopol. Emeric, omul bancherului Alleon din Constantinopol, trăgea la București asupra lui Alleon trate de sute de mii de groși și cumpăra în schimb de la București monede bune de aur și argint, pe care le expedia la Constantinopol: *colonați*, taleri „de-ai reginei” și *sfanțici*. Potrivit legii economice, „moneda rea gonește pe cea bună”, la București „lipsa sfanțicilor a devenit de nedescris”, iar încercările lui Moscu de a cumpăra pentru Zaharov 20.000 de taleri spanioli abia se soldează cu expedierea a 1.000 de taleri, „căci moneda respectivă lipsește în Țara Românească”[174]. Fluctuația permanentă a cursului cambiei la Constantinopol avea, de asemenea, repercusiuni în viața comercială a țărilor române, care nu făceau schimburi directe de cambii cu alte centre comerciale în afară de Constantinopol și Viena.

Cele mai mari trageri de trate efectuate de Moscu în contul său au loc în anii 1834-1836. Două împrejurări au contribuit la creșterea exagerată a acestor operațiuni bancare: încurcăturile bănești ale vechiului său prieten, baronul Christofor Sachelarie, precum și cele ale noului domn al Țării Românești, Alexandru D. Ghica, pe care Moscu îl prezintă de asemenea ca „prieten intim” al său.

În 1830, Christofor Sachelarie aducea la cunoștința administrației ruse că el și Șt.I. Moscu sînt cei mai mari deținători de mărfuri pentru export[175], și intervenea pentru suprimarea „iumbrucului”, a taxei pe care o pretindea Poarta pentru mărfurile expediate prin Constantinopol spre Occident. Afacerile de export, alături de cele bancare, îl aduc în situația de a opera cu mari credite cambiale primite de la bancheri din străinătate, aceiași bancheri cu care colabora și Moscu. Datoriile sale externe și dificultatea de a încasa de la debitorii interni, în special de la administrația rusă, îl aduc pe Sachelarie în mare dificultate financiară. El avea de primit de la administrația rusă 65.000 de galbeni[176], ceea ce înseamnă mai mult de 2 milioane de groși. În septembrie 1833, Sachelarie pleacă la Petrograd pentru obținerea unui *ucaz* imperial în baza căruia să-și poată încasa datoriile. Deoarece *ucazul* întîrzie pînă în februarie 1835, Sachelarie rămîne la Petrograd pînă în mai 1835, reușind să încaseze numai parțial suma și să facă unele remiteri de bani către Vlastu și Sina din Viena, cu trate asupra Londrei și Hamburgului.[177]

În timpul absenței lui Sachelarie, Moscu – care era girantul cambiilor lui Sachelarie și care deținea, ca acoperire, întreaga avere imobilă a acestuia – se străduia pentru îmbunătățirea situației financiare a prietenului său, îngreunîn-

[173] *Ibidem*, pp. 1335, 1377-1378, 1429, 1435 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[174] *Ibidem*, pp. 1331-1332, 1335-1338, 1437-1438 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[175] *Ibidem*, ms. 812, pp. 514-515 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

[176] *Ibidem*, ms. 814, p. 404 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

[177] *Ibidem*, ms. 833, pp. 1447-1448 (v. inventarul nr. 1513, n.n.); ms. 814, p. 440 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

du-și-o pe a sa proprie. „Nu este un paradox”, explica Moscu fraților Vlastu, „că Sachelarie nu cere sprijin de la un alt prieten, deoarece întreaga lui avere nemișcătoare se află în mîinile mele și eu nu pot ceda altuia interesul propriu, și apoi este nedrept ca alții să se folosească de operațiunile efectuate în contul lui Sachelarie, iar eu să-i privesc de la distanță”[178]. Încă din 1831-1832, Moscu îl ajuta pe Sachelarie să-și lichideze datoria de 15.000 de *pezza* de aur (rămasă de la un zapis de 35.000 de *pezza*) către soția fostului domnitor Caragea, care foarte probabil dăduse spre fructificare suma respectivă. Sachelarie nedispunînd de bani, Moscu îl ruga pe Rodocanachi din Marsilia să-i achite lui Caragea suma și să tragă contravaloarea asupra lui Vlastu și Sina din Viena. El îl îndemna pe Vlastu să aibă încredere în Sachelarie pentru creditul de 15.000 de florini acordat (căci și Moscu îl creditase cu 35.000 de florini icusari); îl asigura pe Rodocanachi din Livorno că „plățile lui Sachelarie au fost efectuate, iar lumea a încetat să mai vorbească împotriva lui”, și că nici el nu i-ar fi acordat sprijin „dacă n-ar cunoaște caracterul și situația lui Sachelarie”; îl convingea pe Zaharov din Constantinopol să accepte tratele lui Sachelarie de 221.730 de groși, protestate de „Rali & Comp.” din Constantinopol, și să preia totodată de la Rali mărfurile și datoriile în contul lui Sachelarie; lua în garanția sa tratele în valoare de 180.000 de groși trase de Sachelarie asupra lui Zaharov, pe cele de 300.000 de groși asupra lui P.N. Mavrocordat și pe cele de 25.000 de florini de argint asupra lui Sina.[179]

În 1833 Sachelarie era preocupat să-și restrîngă afacerile vînzînd veniturile poștei, pe care le deținuse mai înainte, și poate că reflecta și la o reîntoarcere în Grecia, căci în luna mai el își expedia din Brăila spre Constantinopol și apoi spre Grecia biblioteca personală încredințată „prea înțeleptului” Dimitrie Fotila.[180] În timpul șederii lui Christofor Sachelarie la Petrograd, Moscu îl îndemna pe fratele acestuia, Constantin Sachelarie, sindicul falitului Meitani, să vîndă unele moșii de-ale lui Christofor pentru a lichida datoriile către Vlastu, căci plățile pe care este nevoit să le facă pentru Christofor îl „tiranisesc” pe Moscu.[181] Totodată, Moscu se străduiește să vîndă giuvaericalele lui Christofor Sachelarie, lăsate lui ca amanet, plimbîndu-le de la Viena la Constantinopol și apoi iarăși la Viena. Evaluate la 6.000-7.000 de galbeni, aceste bijuterii cuprindeau: un *surguci* de briliant, două flori de briliante de cap, trei agrafe de briliante, patru piepteni de briliant cu nouă pietre mari, un inel cu o piatră de briliant, două perechi de cercei de briliant cu cinci pietre, precum și un pachet cu diverse pietre de briliant în

---

[178] *Ibidem*, ms. 833, pp. 1192-1194, 1217, 1283, 1309 (v. inventarul nr. 1513, n.n.); ms. 814, pp. 13-15, 36-37, 46-48, 69-70, 132-134, 578-579 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

[179] *Ibidem*, ms. 833, pp. 295-296, 357-358, 382-383, 387-388, 484-489, 531-532, 557-558, 574-575, 606-607, 1192-1194, 1217, 1283, 1295-1298, 1309 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 814, pp. 186-187 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

[180] *Ibidem*, ms. 833, pp. 1227, 1240, 1252-1253 (v. inventarul nr. 1513, n.n.).

[181] *Ibidem*, ms. 814, pp. 272, 329-330 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

greutate de 61 de carate.[182] După întoarcerea de la Petrograd, Sachelarie vinde principelui Miloș moșia Bereasca, precum și alte moșii.[183] Moscu le scria lui Sina și lui Zaharov că „lunga povară luată asupra lor pentru datoriile lui Sachelarie le-a produs multe neplăceri, dar au marea satisfacție că au salvat un compatriot". La începutul anului 1837, el mărturisea fraților Vlastu că a plătit din proprii săi bani tratele trase asupra lui Sachelarie, din care cauză a fost împiedicat de a le remite bani pentru contul său personal. În același an, Sachelarie îi cedează prin act lui Moscu revendicările sale față de guvernul rus, în sumă de 140.392 de ruble, pentru creditul acordat lui Sachelarie la prietenii lui Moscu din Viena, în sumă de 200.000 de florini icusari. Comentînd falimentul lui Moscu, consulul englez la București considera că șansa lui Moscu de a ieși din bancrută depinde de guvernul rus, de bunăvoința acestuia de a-i plăti lui Sachelarie livrările militare din timpul ocupației.[184]

În luna mai a anului 1834, Alexandru D. Ghica se ducea la Constantinopol pentru a primi confirmarea domniei. El rămîne acolo pînă la jumătatea lui iulie, străduindu-se, cum informează Moscu, să dobîndească o amînare a plății tributului și să rezolve unele probleme de interes pentru comerț, ca reducerea taxei vamale la produsele românești de la 7½% la 3%, libertatea vaselor sub pavilionul Țării Românești pe toate mările, menținerea „monedei românești" la 31½ de groși galbenul, independent de fluctuațiile monedei turcești. Amînarea termenului de plată nu i se acordă, „deoarece haznaua are mare nevoie de bani", astfel că domnul ia legătura cu P.N. Mavrocordat, corespondentul lui Moscu de la Constantinopol, încredințîndu-i unele interese ale domniei în capitala turcă. Mavrocordat cumpără pentru domn (mai probabil pentru cadourile pe care trebuia să le ofere domnul) argintărie în valoare de 100.000 de groși, iar Zaharov, la rugămintea lui Moscu, avansează domnitorului 150.000 de groși, din care 100.000 pentru logofătul N. Aristarchi (reprezentantul Țării Românești la Constantinopol), probabil în contul tributului. Sumele sînt imediat trase prin trate asupra lui Moscu.[185]

---

[182] *Ibidem*, pp. 364, 366, 413-414, 419, 468, 502-503, 510 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, ff. 277, 307 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[183] *Ibidem*, f. 277 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); v. și Const. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, București, Editura Științifică, 1972, p. 171.

[184] SANIC, ms. 814, pp. 411-412, 440 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, f. 307 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»", XIII/46a (LIMONA 1983: 3575, n.n.); colecția „Microfilme Anglia", rola 9, cadrele 24-27 („Public Record Office, Foreign Office 78 Turkey", vol. 336, ff. 24-27) (v. inventarul nr. 1190: regestul nr. 105, p. 28, n.n.).

[185] *Ibidem*, ms. 814, pp. 52, 87-88, 134-135, 144, 145, 158, 171, 184-186, 208-210, 230, 236, 238-239 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

Între timp, Moscu poartă negocieri în scris cu baronul Simon Gh. Sina din Viena, atît pentru un împrumut mare de 200.000 de galbeni, cu termen mai lung, cît și pentru un împrumut mai mic, cu termen scurt, la care dorea să participe și Moscu. El îl asigura pe Sina că Țara Românească poate garanta împrumutul prin veniturile ocnelor și vămilor, precum și prin veniturile Brăilei, Giurgiului și Turnului, care se ridică anual la 200.000 de galbeni. Sina dorea ca plata tributului anual către Poartă, de 2 milioane de lei, să se efectueze prin el, alături de Moscu. Cu toate intrigile lui G. Opreanu în scopul de a lua asupra lui întreg împrumutul, din ordinul domnului, Vistieria îi încredințează lui Moscu zapisele pentru un împrumut de 63.500 de galbeni, iar lui Opreanu zapisele pentru un împrumut de 26.700 de galbeni, ambele împrumuturi fiind acordate de Sina. În octombrie 1834, Moscu îi trimite lui Sina 265 de zapise ale „statului nostru”, în valoare de 63.500 galbeni împărătești, pentru care îl debitează în cont cu 2.000.250 de groși, anunțîndu-i și expedierea cupoanelor de 4% (în realitate de 8%) pentru dobîndă. Îi explica lui Sina că zapisele sînt făcute pe numele lui Moscu deoarece nu este permis să apară ca împrumutător al domniei un membru al unui stat străin. „Mînzache, aflînd că împrumutul se face de către Sina, a încercat să-l zădărnicească prin Înalta Poartă, însă a renunțat după ce domnul l-a informat că împrumutul este făcut de Moscu”. Pentru ca împrumutul să se facă de către Sina, Moscu plătește marelui vistier o *filodormă* de 250 de galbeni, asigurîndu-l pe Sina că alții „ar fi dat mii de galbeni”.[186]

Un împrumut extern mai mare nu se mai efectuează, căci Adunarea Obștească spera să acopere golurile Visteriei – lăsate de falimentul lui Meitani și de neputința încasării de la turci a datoriilor pentru sare – cu un bir adițional asupra țării. Pentru aprobarea acestui bir și a unui spor de 400.000 de groși la „merticul” (lista civilă) domnului, care era de 1.200.000 de groși anual, se fac demersuri la Curțile de la Petrograd și Constantinopol. Moscu aștepta cu multă nerăbdare această aprobare, căci domnitorul avea mari datorii bănești față de el, care, la rîndul său, se îndatorase față de Zaharov, Zamfiropol, frații Vlastu și Sina. Aprobarea vine tîrziu, abia în iunie 1835, după instalarea la București a consulului rus. Se prevede un adaos la bir de 3 groși de familie pentru anul anterior, dar Ghica cerea cu insistență să se aprobe și încasarea unui adaos de 9 groși de familie pe anul în curs. Încasările birului adițional încep în octombrie 1835, urmînd ca din ele să se achite treptat datoriile personale ale domnului, precum și obligațiile Visteriei. Din Săcuieni, Prahova, Slam-Rîmnic, Buzău și Brăila se încasează 225.448 de groși, cu care abia se acoperă o cambie a lui D. Zamfiropol din Constantinopol asupra domnitorului pentru un avans în contul tributului. Zamfiropol trebuia satisfăcut cu prioritate, căci la el se apelează la începutul anului 1836 în vederea unui avans de 300.000 de groși pentru tributul

[186] *Ibidem*, pp. 82-83, 109-110, 270, 297, 302, 306, 308, 312-313, 320-321, 332, 354, 356-358, 362-363, 366, 371-372, 376 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

către Poartă, serviciu pentru care i se acordă un provizion și *misiile* de 1%. Totodată, Zamfiropol era invitat ca, fără să mai aștepte scadența tratelor lui Moscu pentru cei 300.000 de groși la ordinul logofătului Aristarchi, să tragă trate de 30.000 de florini icusari asupra lui Pop și Sina din Viena, iar banii să fie valorificați cu dobîndă pînă la scadența tratelor lui Moscu.[187]

Deoarece Poarta presa pentru achitarea integrală a ratei tributului, Moscu trage și asupra lui Zaharov două trate de 367.500 de groși la ordinul logofătului N. Aristarchi, propunîndu-i lui Zaharov un provizion similar și rezervîndu-și pentru sine un beneficiu din dobînda banilor rezultați din scontarea înainte de termen a tratelor trase asupra firmelor „Wertheimstein” din Viena și „Mavru” din Livorno. „Pentru a nu-l împovăra pe Zaharov cu trageri de trate mai mari în contul tributului”, Moscu îl anunță că a tras polițe de 320.500 de groși și asupra lui Spandoni[188].

P.N. Mavrocordat, fiind în trecere prin București în drum spre Viena, este foarte curtenitor luat în primire încă de la Brăila. Domnitorul a dat ordin prefectului să-i dea tot sprijinul, i-a trimis o caleașcă domnească însoțită de un subofițer spre a fi adus la București, unde este găzduit în casa lui Sachelarie, „deoarece casa lui Moscu, fiind zidită de curînd, nu este încă pregătită”[189]. Se căuta captarea bunăvoinței acestuia și indirect a rudelor sale, frații Vlastu din Viena, pentru o păsuire a vechilor datorii neplătite și pentru eventuale contractări de noi datorii.

Dacă obligațiile către Poartă se achitau, fie chiar și prin contractarea de datorii către diverși bancheri, obligațiile personale ale domnitorului sufereau mereu amînări. Dintr-un bilanț încheiat de Moscu lui Alexandru D. Ghica pe perioada 10 aprilie 1834 – 18 decembrie 1835, reiese că acesta îi datora 1.382.406 groși și 13 parale, din suma de 2.289.300 groși și 13 parale cu care îl creditase pentru diverse trate trase de Mavrocordat prin „Alleon & Comp.” etc.[190] Într-o scrisoare din 1836 către căminarul Spiridon A. Pavlu (Pavel) din Iași, Moscu îi promite că va depune toate eforturile pentru a-l convinge pe domnul Alexandru D. Ghica să-i vîndă acestuia moșiile din Moldova, Grozești, Praguri, Cordeni imediat ce se termină hotărnicia, deoarece atît moșiile respective, cît și celelalte moșii din Țara Românească ale domnului îi sînt amanetate lui însuși pentru banii datorați.[191] Creditarea lui Alexandru Ghica de către Moscu datează încă dinaintea instalării lui ca domn, după cum reiese dintr-un bilanț[192] încheiat acestuia „pe perioada 2 iunie 1833 – 5 aprilie 1834”,

[187] *Ibidem*, pp. 326, 544-545, 705-707 (v. inventarul nr. 1514, n.n.); ms. 815, ff. 43, 52-53, 71 (v. inventarul nr. 1515, n.n.)

[188] *Ibidem*, ff. 51-52, 61v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[189] *Ibidem*, ff. 138v.-139v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[190] *Ibidem*, ms. 811, ff. 59v.-60 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

[191] *Ibidem*, ms. 815, ff. 197v., 209 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[192] *Ibidem*, ms. 811, ff. 21v.-24 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

cu debitul de 214.287 de groși și 26 parale și cu soldul de 21.056 de groși și 30 de parale. În momentul falimentului lui Moscu, consulul englez la București aprecia la 15.500 lire sterline datoriile domnitorului față de Moscu, „cele mai multe fiind vechi datorii, deoarece Moscu a avansat principelui banii necesari cu ocazia urcării la tron, pentru obișnuitele cadouri oferite Porții, ca și Rusiei”[193]. În lista „datoriilor pierdute”[194] alcătuită de Ioan Stamu în 1853 figurează, între debitorii lui Moscu, „fostul domn Al. Ghica, care a rămas să plătească 13.700 de groși din 400.000 de groși”, datorie din care abia în 1847 și 1848 achitase, prin concordat, 306.930 de groși.

Din socotelile încheiate de Moscu Vistieriei la începutul și spre sfîrșitul anului 1836, reiese că în anul 1835 el îi acordase un împrumut de 761.659 de groși și 26 parale, cu o dobîndă de 1½% pe lună, iar în cursul anului 1836 emisese asupra Constantinopolului trate de un milion de groși (de Constantinopol), pentru care încasase 707.865 de groși (de București) prin „orînduieli” privind birul județelor Buzău, Săcuieni, Prahova și Ilfov. Din prima socoteală Moscu mai avea de primit 29.921 de groși, iar din a doua 63 de groși. [195]

Neputîndu-i rambursa lui Sina împrumutul de 63.500 galbeni, Vistieria, prin Moscu, îi propune în septembrie 1836 reînnoirea zapiselor de datorie pe încă un an, promițîndu-i o dobîndă de 12%. Însuși vistierul Al. Villara îi scria lui Sina în acest sens. Dar consulul rus nu aprobă prelungirea zapiselor decît cel mult pe trei-patru luni și nici dobîndă mai mare de 10%; pe de altă parte, el ținea să fie achitate mai întîi datoriile din timpul ocupației rusești și apoi cele contractate ulterior. De altfel, Vistieria nici nu avea bani, „deoarece Miloș n-a încasat încă bani din Turcia pentru sare”. Moscu îl asigura însă pe Sina că încasările domniei pentru datoriile lui Meitani sînt certe, căci Miloș Obrenovici „are în mîini sarea noastră și importante mijloace bănești”. Pe la mijlocul lui noiembrie 1836, Moscu îl anunța pe Sina că „peste cincisprezece zile” îi va restitui împrumutul, iar spre sfîrșitul aceleiași luni îi aducea la cunoștință că domnitorul Ghica a trimis în Serbia un om de-al său, pentru încasarea banilor. Dar nici la începutul anului 1837 Sina nu se vede repus în drepturile sale: Moscu îi dădea explicația că întîrzierea este cauzată de baronul Constantin Sachelarie – sindicul masei cridale a lui Meitani, care n-a voit să semneze actul în baza căruia urma ca Miloș să avanseze banii – și că lucrul acesta va avea loc abia peste două luni.

Ținut cu promisiuni și amînat de la o lună la alta, bancherul Sina își pierde răbdarea. Spre a-l liniști, Moscu îi face cunoscut, la 5 februarie, că negocierea

[193] *Ibidem*, colecția „Microfilme Anglia”, rola 9, cadrele 24-27 („Public Record Office, Foreign Office 78 Turkey”, vol. 336, ff. 24-27) (v. inventarul nr. 1190: regestul nr. 105, p. 28, n.n.).

[194] *Ibidem*, fondul „Casa Comercială «Ioan St. Stamu»”, XIII/46 și XIII/46c (LIMONA 1983: 3573, 3577, n.n.).

[195] *Ibidem*, ms. 811, ff. 81v., 85 (v. inventarul nr. 1483, pp. 49-85, n.n.).

dintre domnul Ţării Româneşti şi domnul Serbiei a luat sfîrşit, iar după cîteva zile îi trimite în copie răspunsul Vistieriei, potrivit căruia lichidarea împrumutului acordat de Sina se va face prin trimiterea la Viena de către domnul Serbiei a sumei de 1.830.000 de groşi în galbeni împărăteşti calculaţi cu 31½ groşi, iar restul de galbeni va fi încasat de la Vistierie; îi trimite, dc asemenea, şi o scrisoare din partea domnitorului Al. Ghica, prin care Sina este rugat să-l recunoască pe Moscu drept proprietarul sumei de 10.954 de galbeni din suma pe care i-o va remite Miloş în contul domnului român. Dar banii întîrziau să sosească, astfel că în martie Sina dă dispoziţie unui prieten de-al său din Zemlin să se ducă la Belgrad pentru a ridica suma de 58.000 de galbeni, dar la 12 aprilie nu reuşeşte să încaseze decît cei 10.954 de galbeni care i se cuveneau lui Moscu. Urma ca Vistieria „să aibă discuţie cu sîrbii”. Vistieria nu putea plăti nici ea decît în *sfanţici* („căci nu se găsesc galbeni”) diferenţa pînă la 63.500 de galbeni, şi nu putea achita nici dobînda. Cu toate că Sina nu reintrase în posesia capitalului dat cu împrumut, la 26 martie el se vede solicitat de către Moscu să accepte şi să plătească tratele în valoare de 500.000 de groşi – rata trimestrială a tributului Ţării Româneşti –, care vor fi trase la Constantinopol, deoarece, motiva Moscu, „contratragerea de la Constantinopol pentru Bucureşti nu este convenabilă”. În acelaşi timp, Moscu trăgea trate pentru suma respectivă asupra lui Zaharov din Constantinopol, la ordinul lui Aristarchi.

În această situaţie, Sina se hotărăşte să ia măsuri împotriva platnicului insolvabil, lăsînd sub protest tratele lui Moscu. În perspectiva de a nu putea plăti nici viitoarele rate ale tributului fără ajutorul unui capital străin, Vistieria se vede nevoită să sacrifice reputaţia lui Moscu şi unele moşii ale acestuia. În luna aprilie 1837, Moscu, foarte probabil de acord cu Vistieria, poartă negocieri cu Sina prin reprezentanţii lor, Ioan Stamu şi Gheorghe Harişu Iconomu, pentru un „împrumut” personal de 120.000 de galbeni împărăteşti (3.780.000 de groşi), în schimbul amanetării unor moşii de-ale sale. Acesta pretinde, în plus, ca Sina să-i accepte toate tratele pe care el le trăsese în perioada 2-16 aprilie, în valoare de 145.132 florini icusari (echivalentul a circa 1.015.124 groşi). În acelaşi timp, Moscu îi anunţa pe prietenii din Constantinopol asupra cărora trăsese trate să nu se neliniştească, căci ele vor fi acoperite din împrumutul acordat de Sina. Le aducea la cunoştinţă că numai din cauza întîrzierii lui Stamu unii corespondenţi din Viena – ca Geymüller, fraţii Vlastu, Zenobie Hagi Pop şi Sina – au lăsat sub protest unele poliţe de-ale sale. Era mîhnit că Vlastu, cu care lucrează de douăzeci de ani, a făcut acest gest. „Criza de bani din Ţara Românească şi din lume” l-a împiedicat să încaseze suma de 150.000 de galbeni de la domnitor, de la Sachelarie şi de la alţii, din care cauză s-a hotărît să facă un împrumut de la Sina, spre a nu mai fi silit să tragă trate asupra prietenilor şi pentru a-i scuti de contratrageri „în asemenea împrejurări grele”.

Abia după ce se ajunge la un acord între Sina şi Moscu, bancherul vienez primeşte de la Miloş cei 58.000 de galbeni din împrumutul acordat Vistieriei

Ţării Româneşti prin intermediul lui Moscu. El constată că chiar şi din aceştia lipsesc 163 de galbeni. Pentru diferenţa pînă la 63.500 de galbeni şi pentru dobîndă, precum şi pentru numeroasele trate trase de la Bucureşti asupra Constantinopolului şi apoi de la Constantinopol asupra sa, acesta urma să se despăgubească prin sechestrarea moşiilor lui Moscu. Una dintre moşii, anume Dudeşti, devine în 1841 proprietatea lui Sina, în urma intervenţiei domnitorului Al. Ghica la Poartă de a se face o derogare de la prevederea conform căreia cetăţenii străini nu puteau fi proprietari de bunuri imobile în Ţara Românească[196].

Întreprinderi industriale

1. Exploatarea minieră de la Baia de Aramă

Nevoia de a spori veniturile domneşti îl determină pe domnitorul Alexandru Ghica, care se afla permanent în mare criză financiară, să acorde libertatea de exploatare a bogăţiilor subsolului. Ca urmare, Ştefan I. Moscu cumpără în 1835 moşia Baia de Aramă, „cea mai mare din Ţara Românească, cu lăţimea de 7.500 de stînjeni şi lungimea de 15 ceasuri”, pe care se aflau minele de cupru exploatate în timpul ocupaţiei austriece a Olteniei, dar apoi părăsite. „Minele sînt gata făcute, ele nu s-ar realiza nici cu 2 milioane de groşi; în ele se află aramă, mult fier, pe lîngă ceva aur, argint şi plumb”, îi anunţa Moscu pe fraţii Vlastu din Viena.[197] În schimbul dreptului de exploatare a minelor, Moscu urma să plătească domniei 10% din venitul minelor.

La recomandarea lui Sina, Moscu profită de trecerea prin ţară, în drum spre Turcia, a mineralogului Gustav Paulini, obţinînd de la el unele îndrumări utile. Paulini pare să fi cercetat la faţa locului minele, constatînd acolo mari grămezi de zgură şi trăgînd concluzia că cei care au lucrat în vremea stăpînirii austriece nu s-au priceput prea bine la extragerea fierului din zgură, care prin topire ar da 30% fier. În acelaşi timp, Moscu îl roagă pe Pop din Viena să cerceteze, prin prieteni, registrele Cămării Aulice pe perioada 1718-1739, pentru a afla beneficiul pe care l-a avut Cămara de la minele olteneşti. Pop îi consultă pe consilierii camerali Herder şi Rosenfeld, acesta din urmă arătîndu-se dispus să trimită la Baia de Aramă un mineralog, dar Moscu preferă să folosească oameni din Transilvania.[198]

Cu toate că exploatarea minieră de la Baia de Aramă a fost de proporţii reduse în vremea stăpînirii austriece[199], unele date în legătură cu ea intraseră în

[196] *Ibidem*, ms. 815, ff. 228v.-230, 233, 239, 263v., 273, 303, 311, 318, 319v., 322, 334, 335v.-336, 338, 340, 342v., 344, 348v., 352v.-353, 357, 360-361 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); v. şi Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 187, nota [112].

[197] SANIC, ms. 815, ff. 28v.-29, 34 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[198] *Ibidem*, ff. 35, 40, 68, 70, 118v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[199] Şerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718-1739)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1972 [^{2}1998, n.n.], pp. 86-87.

legendă în cei aproape o sută de ani de atunci. Astfel, se vorbea de locuri secrete în care austriecii ar fi ascuns unelte şi minereu prelucrat, de o peşteră care degajă un „duh” înecăcios, de un loc unde merg vitele şi mănîncă pămînt. Moscu îi îndemna pe epistatul moşiei şi pe mineralog să meargă pe urmele acestor legende, să cerceteze peştera la lumina paielor aprinse, să caute un octogenar al cărui tată să fi lucrat la Baia de Aramă pe vremea stăpînirii austriece şi să-i ofere acestuia un cadou pentru informaţiile sale.[200] Dacă speranţele de a găsi unelte şi minereuri prelucrate au rămas neîmplinite, în schimb primul său mineralog, Carol Mihalik (originar, se pare, din Sibiu), a descoperit mine de cărbuni de piatră, argint, fier, aramă, declarîndu-se deosebit de mulţumit de filonul metalifer din localitatea Băroaia. Faptul acesta orientează cercetarea pe un făgaş mai realist. Se trimit la Zlatna pentru analiză şapte probe de minereuri scoase de la suprafaţă. Rezultatul a fost că s-au găsit 23½% de mărci de aramă. Analizele sînt reluate şi la Bucureşti de către Poenaru, care îşi făcuse studiile în Anglia. Acesta găseşte în minereul dc aramă 30% aramă curată, iar în minereul de fier 60% fier, şi susţine că fierul acesta este de calitate superioară celui din Anglia.[201]

Explorarea începută de Mihalik este continuată în anii 1836 şi 1837 de mineralogul Hoffman, care descoperă diverse minereuri şi pe moşiile vecine. Faptul acesta îl determină pe Moscu să achiziţioneze noi terenuri. El cumpără de la preotul Barbu moşia Băceşti, ia cu arendă moşia lui Hîrgot, face schimb de locuri cu schitul de lîngă Baia de Aramă (metocul Mănăstirii Hilandar de la Muntele Athos), se interesează de cumpărarea moşiei preotului Gheorghe Bratul, precum şi a altor terenuri; înregistrează cu interes descoperirea de mine de cărbuni de piatră pe moşia domnească numită Cătun, vecină cu moşia sa.[202] La începutul anului 1837 i se raporta lui Moscu că a fost găsită aşa-numita „mină a englezului” şi că doi ciocănaşi au început deschiderea ei.[203] Este vorba foarte probabil de o mină descoperită de mineralogul englez D. Lovi, care a făcut explorări şi în această regiune. Amintirea vie în aceste documente a descoperirii englezului ar îndreptăţi o datare a explorării lui Lovi în anul 1836, adică mult mai devreme decît se presupune.[204] În martie 1837 i se comunica lui Moscu descoperirea unui „munte de plumb” la oarecare distanţă de Băroaia.[205] Unele explorări erau îndrumate de la Bucureşti de către Schiller, cel de-al treilea mineralog folosit. Acesta îi cerea ciocănaşului Carol Dusca, cunoscător al

[200] SANIC, ms. 815, ff. 38, 41v., 82v.-83, 91, 349 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[201] *Ibidem*, ff. 89, 92v.-93, 113v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[202] *Ibidem*, ff. 91, 196v.-197, 207v., 208, 235v., 254v., 270v.-271, 274, 305v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[203] *Ibidem*, ff. 317, 319, 324 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[204] Cf. Constantin C. Giurescu, *Principatele Romîne la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1957, p. 47.

[205] SANIC, ms. 815, ff. 346, 349, 361 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

procedeului de spălare a nisipului aurifer în Austria, să spele şi să trimită la Bucureşti o cantitate de nisip din pîrîul care curge aproape de mina de argint, convins fiind că „dacă în nisipul respectiv va găsi aur, munţii de deasupra Băroaiei vor conţine însemnate metale nobile”; cerea, de asemenea, 2 ocale de pietre din izvorul Mălăricăi, situat la distanţă de un sfert de oră de Baia de Aramă, „căci acolo se află pietre de argint şi acolo au lucrat nemţii”[206].

În urma acestor preliminarii promiţătoare, problema care i se punea lui Moscu era găsirea mîinii de lucru calificate, procurarea de unelte şi construirea de instalaţii. În aprilie 1836, Moscu îl trimite pe Mihalik în Transilvania pentru a angaja mineri pricepuţi, ceea ce n-a fost uşor de realizat, ţinînd seamă de piedicile pe care le punea statul austriac emigrării profesioniştilor. Obţinerea aprobării guvernului transilvănean şi depunerea de către Pop din Sibiu a unei garanţii pentru plata dării anuale a lucrătorilor se tărăgănează pînă către mijlocul lunii august, cînd Mihalik trimite un „hutman” din Sibiu şi un muncitor priceput la foale, iar el personal pleacă în Banat, în căutare de muncitori şi unelte. Moscu îi recomanda să-i descopere şi să-i aducă acasă pe românii originari din Oltenia care lucrează la mine în Austria.[207]

Între timp, Moscu obţine aprobarea domnească pentru deschiderea minelor şi face publicitate prin presă în jurul noii sale întreprinderi. La 31 august 1836 el difuzează ziarul cu informaţia respectivă corespondenţilor săi din Viena, Odessa, Livorno, Constantinopol. Îl roagă pe Vlastu să insereze într-un ziar mare vienez anunţul din foaia bucureşteană, „pentru a lua cunoştinţă şi casele comerciale din Anglia, care îşi exprimaseră deja dorinţa de a cumpăra aramă din Ţara Românească”. Firmei „C. Morell & Comp.”, precum şi lui P.N. Mavrocordat din Constantinopol le trimite chiar mostre de aramă şi primeşte aprecieri elogioase cu privire la calitatea aramei. Zenobie Hagi Pop este rugat să-i comande un sigiliu de oţel la cel mai bun gravor din Viena, trimiţîndu-i-se o schiţă cu indicaţia ca fondul stemei să fie albastru cu aur, pe care să figureze un munte de aramă, încolăcit de un şarpe, iar la poalele muntelui lucrători autohtoni cu tîrnăcoape; în vîrful stemei să fie o cască cu coroană nobiliară. El respinge prima schiţă trimisă de gravor, cerînd ca chiverele de pe capul lucrătorilor să fie înlocuite cu căciuli româneşti, iar îmbrăcămintea să fie tot românească: ţinea ca întreprinderea să fie prezentată, chiar şi în simbolul ei, ca o întreprindere românească.[208]

Pe la mijlocul lunii august 1836, odată cu sosirea primilor muncitori din Transilvania, încep lucrările de excavare la Băroaia. De la acea dată, ordinele lui Moscu către Avgherin Litara, epistatul moşiei sale, se înmulţesc. Ele privesc

[206] *Ibidem*, ff. 293, 299 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[207] *Ibidem*, ff. 82v.-83, 117, 127v., 226 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[208] *Ibidem*, ff. 180v., 199v.-200, 213-216, 227v., 232, 234v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

crearea condiţiilor de exploatare a minelor. Astfel, Moscu dispune să se cumpere praf de puşcă de la Cerneţi la preţul de 9 groşi ocaua, pînă va sosi material explozibil din Turcia; să fie puşi ţiganii la lucratul cărămizilor şi la pregătitul varului; să fie solicitaţi tîmplarul Plagenberg şi zidarul Stehhosen de la lucrarea de construcţie a spitalului din Craiova; să fie angajaţi pietrari sau *caldarîmgii* din Craiova, treizeci-patruzeci de zidari şi tot atîţia dulgheri din Gorj şi din Cerneţi; să fie puşi oameni la tăiatul a o mie cinci sute de fagi, brazi ş.a. din pădurile de lîngă Băroaia şi Dealul Ocnei, după dimensiunile indicate, pentru construirea cuşniţelor; să se înceapă pregătirea cărbunilor pentru cuşniţe şi a douăzeci de care cu boi pentru transportarea minereului; să se amenajeze locuinţă pentru un ofiţer, care vine acolo cu soldaţi pentru paza minelor; să se înceapă construirea de locuinţe pentru muncitori, să se deschidă măcelărie, băcănie, cîrciumă la Băroaia; să se cumpere de la vistierul Velinişteanu 10.000 de ocale de porumb pentru muncitori, precum şi grîu şi făină, „căci germanii nu consumă mălai"; „pîinea să fie bună, să se găsească carne şi vin bun, căci germanii muncesc şi plătesc, dar totodată ţin ca întreţinerea să fie bună". Pentru ţinerea catastihurilor minelor în limbile germană şi greacă este angajat ca grămătic Constantin Cehani, un protejat al baronului Sina, cu un salariu de 1.000 de groşi pe an.[209]

Numărul muncitorilor angajaţi din Transilvania n-a fost mai mare de şapte-nouă, în afară de „hutman" şi de meseriaşul priceput la foale. Odată cu ciocănaşii germani sînt angajaţi pentru lucrul în mine şi douăzeci de români. Ciocănaşii germani şi români erau obligaţi prin contract să-i înveţe munca în mine fiecare pe cîte doi ţigani, „dar aceştia să posede, ca şi nemţii, propriile unelte". Moscu recomanda insistent epistatului să sporească numărul ciocănaşilor, recrutîndu-i dintre locuitorii satelor străine, nu dintre cei aşezaţi pe moşiile sale, şi să pregătească ciocănaşi autohtoni; totodată însă, îl trimite din nou pe mineralog în Transilvania pentru angajarea de ciocănaşi.[210]

Despre plata ciocănaşilor germani nu avem date, dar pare să fi fost în acord, căci într-o scrisoare Moscu îşi exprimă mirarea că muncitorii nu lucrează decît trei zile pe săptămînă şi nu ştie ce „pricopseală" ar avea. Ciocănaşilor români li se plăteau cîte 2 groşi pe zi. Ţiganilor care lucrau la mină şi la construirea drumurilor li se oferea o modestă plată, diferenţiată de aceea a ţiganilor care lucrau pe ogoarele moşiei. În dorinţa de a se atrage mai mulţi salahori, celor opt angajaţi li se promite cîte un groş pe zi, precum şi plata dărilor, „încît să nu mai fie nevoiţi să meargă în Turcia după lucru". Un lucrător vărar, adus din Sirne, era plătit cu 450 de groşi pe şase luni şi i se punea la dispoziţie şi locuinţă. Moscu insista să fie găsiţi români care să înveţe meseria de vărar, căci vărarii de

[209] *Ibidem*, ff. 146v., 150v., 190v.-191, 193v., 204-205v., 207v.-208, 211, 219, 227v., 228v.-229, 235v., 263, 310, 318v., 331v., 333, 344v., 350v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[210] *Ibidem*, ff. 250v.-251, 299, 301, 306, 309, 350v., 359 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

la Baia de Aramă „nu cunosc pietrele bune”. Despre dulgheri aflăm că au fugit, fiind prost plătiţi.[211]

După trei luni de excavare, pe la mijlocul lunii noiembrie 1836, Moscu îşi exprima nemulţumirea în ceea ce priveşte cantitatea de minereu extras. Îl concediază pe mineralogul Mihalik, care se ocupa mai mult de moşia Vădeni (ţinută de acesta în arendă) decît de mine. În locul lui îl angajează pe Fr. Hoffmann, care era se pare tot din Transilvania şi cunoştea limba română. Acesta sporeşte cu ceva numărul ciocănaşilor, dar îi dispersează în mai multe locuri: la Băroaia, la Dealul Ocnei, la „mina englezului”, la o mină de argint nou deschisă şi la o veche mină de fier. Pe cît de încîntat îl anunţa Moscu pe Pop din Viena că „în curînd se va vedea primul fier românesc” şi boteza prima mină deschisă la Dealul Ocnei după numele soţiei sale, „Zoiţa”, pe atît de clar înţelegea că lucrul concomitent la mai multe mine, cu un număr mic de ciocănaşi, îl împiedică de a avea măcar o singură mină bună. În decembrie 1836 se extrage în patru zile o cantitate tot atît de mare cît se scotea la început într-o lună, totuşi Moscu era nemulţumit. El considera că 1.100 de ocale de minereu extras în trei zile este puţin, căci năzuia să ajungă la 200 de cîntare de minereu zilnic. De aceea, îl îndemna pe „hutman” să ia măsurile necesare, avertizînd că „domnia nu va tolera să se plătească degeaba lefuri”[212].

Cu toate că instalase soldaţi de gardă la mine, Moscu primea informaţii că „orice persoană care trece pe lîngă locul unde sînt aruncate bucăţi de metal, aur şi aramă, le ia, pe faţă sau pe ascuns”. De aceea, dispune ca grămăticul Cehani, *hutmanul* şi epistatul moşiei să-i controleze pe muncitorii care lucrează la mina de argint. El pretindea că „în Europa ciocănaşii sînt controlaţi pînă la piele” şi că aceştia „lucrează dezbrăcaţi în minele de aur şi argint, purtînd numai o piele în faţă”. Dispune totodată să se construiască o magazie pentru depozitarea minereului, „spre a nu fi furat şi dus în Austria la topit”[213].

Normele mari de muncă în condiţiile grele ale începutului exploatării miniere, precum şi vexaţiunile controlului au fost probabil cauzele care au dus în două rînduri la tulburări printre muncitorii proveniţi din Transilvania. Aceştia aveau o anumită tradiţie a mişcărilor greviste.[214] La prima tulburare, din noiembrie 1836, Moscu cerea *hutmanului* să-i convoace pe toţi lucrătorii, să le citească conţinutul scrisorii sale şi să-i îndemne să lucreze, iar „în caz contrar să folosească şi alte metode”. La cea de-a doua tulburare, din ianuarie 1837, Moscu ameninţă cu sancţiuni şi apelează la Agenţia Cezaro-Crăiască din Bucureşti, care

[211] *Ibidem*, ff. 196v.-197, 217v., 235, 299, 315v.-316, 347v.-348, 350v., 359 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[212] *Ibidem*, ff. 193v., 227v., 242v.-243, 264-265, 270v.-271, 284v.-285, 299, 306 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[213] *Ibidem*, ff. 272v., 274, 286v.-287, 297v.-298, 301v., 310 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[214] Cf. Al. Neamţu, *Situaţia şi lupta minerilor din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, IV (1961), pp. 121-122, 131.

emite un ordin, spre a fi citit ciocănașilor nemți „nedisciplinați și turbulenți”. Moscu amintește epistatului că, „într-o astfel de împrejurare deosebită”, el poate recurge la ajutorul subocîrmuitorului.[215]

Tulburările vor fi fost pricinuite și de lipsa unei asistențe medicale. Holera bîntuia prin împrejurimi, din care cauză Moscu își amîna mereu plecarea la Baia de Aramă, preferînd să dea dispoziții de la București. Prin scrisori, el se interesa de numărul lucrătorilor bolnavi. În aprilie 1837 este angajat un „chirurg” cu un salariu de 200 de groși pe lună și locuință. El avea obligația de a da consultații gratuit, însă medicamentele trebuiau plătite.[216]

În ianuarie 1837, Moscu îl angajează pentru un an de zile pe „vestitul profesor de mineralogie” Schiller, care îi fusese recomandat din Viena de Sina și de Pop. Profesorul avea sarcina de a cerceta munții, de a organiza exploatarea minieră și de a construi cuptoarele de topit minereu. Dar, din cauza iernii grele și probabil și de teama holerei, Schiller rămîne la București pînă spre sfîrșitul lunii aprilie, cînd Moscu dădea dispoziție să i se pregătească locuința, de preferință la mănăstire. Între timp, Schiller îl ajută pe Moscu la conducerea lucrărilor miniere de la distanță, prin ordine și dispoziții. Sînt repetate la București și la Zlatna unele analize ale minereurilor de aramă și de argint și, în timp ce la București se constată argint și aur în minereul analizat, cei de la Zlatna pretind că în cele 55 de ocale de minereu trimis nu s-a găsit nici urmă de argint – ceea ce Moscu consideră a fi de domeniul absurdului – și îl sfătuiesc pe Moscu să-și construiască propria turnătorie pentru experiențele sale. Nerăbdător de a vedea realizată producția de aramă și argint, Moscu reflecta să expedieze la Zlatna minereuri, spre a fi topite acolo, dar Schiller îl determină să construiască la Băroaia „cuptoare țigănești pentru topirea minereului, așa cum există în Ungaria, pentru a nu pierde timpul pînă la construirea cușnițelor”[217].

Încrezător în viitorul exploatării miniere, Moscu anunța firmele „Mavru” din Odessa și Livorno că intenționează să-și reducă activitatea comercială, dedicîndu-se numai extragerii de aramă din minele proprii, și își exprima speranța că în luna mai va obține prima partidă de aramă, pe care o va expedia spre vînzare la Livorno.[218] Dar falimentul lui Moscu pune capăt știrilor despre exploatarea sa minieră de la Baia de Aramă.

Extracția minieră a fost o preocupare mai veche a lui Moscu. În 1832 se interesa la Viena de procedeul de extragere a mercurului, căci mineralogii ruși găsiseră mercur pe o moșie de-a lui din apropierea Orșovei. În 1835 deschide unsprezece puțuri de păcură pe moșia Sărata. În Țara Românească, scria el

[215] SANIC, ms. 815, ff. 270v.-271, 309, 341 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[216] *Ibidem*, ff. 324., 347v.-349v. (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[217] *Ibidem*, ff. 263, 286v.-287, 289v.-290, 303-304v., 308v., 333, 355, 359 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[218] *Ibidem*, ff. 293, 332v.-333 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

fraților Vlastu, se obișnuiește să se sape puțuri, în care se pun noaptea găleți care pînă dimineața se umplu cu păcură amestecată cu apă. Considerînd primitiv procedeul, îl roagă pe Vlastu să-i comunice cu ce mijloace tehnice se scoate păcura în Stiria, ce mașini sînt folosite și dacă este posibil să aducă de acolo un inginer și mașini.[219]

2. Fabrica de vopsea albastră

În 1836, Moscu îl anunța pe P.N. Mavrocordat din Constantinopol că pe moșia sa de la Baia de Aramă a fost descoperit un izvor de apă minerală, din a cărui apă a fost preparată „o vopsea excelentă, numită «sineală», asemenea celei de Paris”; „Apa izvorăște de la poalele unui munte în care se găsește fier, ea este de culoare gălbuie și dacă se pun în ea anumite elemente, apa capătă culoarea albastru-închis, iar precipitatul depus după trei ore constituie sineala, care nu se deosebește cu nimic de indigo. În Franța, în Prusia, ca și în alte părți ale Europei, sineala se fabrică pe cale chimică cu mari cheltuieli și este de calitate inferioară”[220].

Cum izvorul se afla situat departe de orice așezare omenească, Moscu îi dă dispoziție lui Chiriac Papadopol, unul dintre epistații moșiei sale, să cumpere scînduri și șindrilă pentru construirea locuințelor lucrătorilor, precum și a șopronului în care se va face vopseaua. Îl anunță totodată că va trimite la Baia de Aramă cele treizeci și cinci de familii de țigani ai săi și îl îndeamnă să se aprovizioneze cu mălai pentru ei. Deși întreprinderea se afla abia în proiect, Moscu cerea informații de la Viena, Constantinopol, Odessa, Marsilia, Livorno în legătură cu posibilitatea de desfacere a vopselei în străinătate, ce cantități se consumă, la ce prețuri și dacă este permis importul de sineală în Austria, Turcia, Rusia, Franța, țările germane. Față de Pop din Viena, el își exprima convingerea că fabricarea sinelii va căpăta mai mare importanță decît exploatarea aramei, „deoarece reclamă cheltuieli mai mici”[221].

Pentru lucrul la fabrică și la mine Moscu își expediază proprii țigani, contînd pe ei pentru muncile necalificate, „căci ei nu se dau în lături de la munci la văpaia flăcărilor și în privința lor nu mă tem că vor pleca sau că vor cere lefuri mari”. Pentru munca de specialitate, Moscu adresează lui Pop rugămintea de a-i găsi la Viena, la Berlin sau în Saxonia un tehnician bun „care să fi lucrat într-o fabrică de sineală și de alte vopseli”. Pop poartă discuții cu specialiști de la Școala Politehnică din Viena, care cer butelii cu apă minerală pentru a experimenta acolo procedeul fabricării vopselei. Moscu descrie procedeul în felul următor: „se ia un vas de oarecare mărime, se umple cu apă minerală, fără să se fiarbă, în care se pun cîteva picături dintr-un preparat de sînge de bou și

[219] *Ibidem*, ms. 833, pp. 443-445 (v. inventarul nr. 1512, n.n.); ms. 814, pp. 426-428, 501-502, 675 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).
[220] *Ibidem*, ms. 815, ff. 108, 125 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).
[221] *Ibidem*, ff. 111-112v., 128, 138 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

caliu, proporțional cu cantitatea de apă minerală; în felul acesta apa minerală, care este gălbuie, devine cu totul albastră, iar după cîteva ore vopseaua se depune pe fundul vasului, iar apa rămîne deasupra curată. Se varsă apa și rămîne substanța din vas, care este albastră, la fel ca indigoul”[222].

Nerăbdător de a face un început producției, Moscu îl angajează pe spițerul local Franz (Fritz) Graf și totodată începe aprovizionarea masivă cu sînge de bou, cu caliu și mai apoi cu vitriol. Îi dă dispoziție lui C. Ghimpa din Craiova să colecteze, în contul său, tot sîngele de bou de la *zalhanalele* din Craiova și să găsească un om care să dea îndrumări epistatului său, precum și spițerului, cu privire la felul cum se prepară sîngele. Colectează și expediază și de la București circa 26.000 ocale de sînge uscat, împachetat în lăzi sau în saci; trimite de la Brăila 1.655 ocale de caliu și 100 ocale de vitriol. Pentru a reduce cheltuielile de cost, dispune să nu se mai cumpere alte cantități de caliu, ci să se facă *potasă* la Baia de Aramă.[223]

Moscu conta să înceapă producția vopselei în luna mai 1836, dar spițerul Fritz nu reușește să realizeze preparatul menit să separe vopseaua din apa minerală. Mostrele de vopsea trimise nu-l satisfac pe Moscu, „culoarea nefiind destul de profundă”. Invitat la București pentru a face preparatul în fața unui medic, Fritz refuză să vină și pretinde să i se trimită preparatul gata făcut de la Viena sau de la București. Moscu îi trimite din București 10 funți de preparat și îi indică și dozarea, anume „să pună la o oca de apă minerală un dram și jumătate de preparat, precum și jumătate de dram de vitriol, iar în caz că vopseaua nu va cădea repede la fund, să mai adauge încă puțin preparat”. Dar Fritz tot nu reușește să facă vopseaua, ceea ce-l determină pe Moscu să-l roage din nou pe Pop să-i trimită un specialist. Condițiile puse de specialistul străin par să fi fost neconvenabile, de aceea Moscu îl angajează pe chimistul bucureștean Carol Brusinschi nu ca simplu salariat, ci ca participant la beneficiul fabricii. Chimistul este preocupat mai întîi de construirea și dotarea unui atelier cu ustensilele necesare. I se trimit de la București două cazane de fier, 5 cîntare și 350 ocale de fier, 215 ocale de piatră acră, sobe necesare pentru uscarea vopselei; i se comandă la o fabrică din Banat alte cazane, cele dintîi dovedindu-se nerezistente. Dar chimistul ducea lipsă și de alte unelte, din care cauză producția nu reușea să se înfiripeze decît pentru mici cantități, trimise mai mult ca mostre. În ianuarie 1837 chimistul se deplasează la Pesta pentru a cumpăra cele necesare dotării atelierului.[224]

---

[222] *Ibidem*, ff. 111, 120v.-121, 129, 142 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[223] *Ibidem*, ff. 125, 130, 143, 150, 152, 180, 207, 218, 229, 232v., 239v., 243, 245, 307 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[224] *Ibidem*, ff. 149-150v., 155, 157-158v., 160, 167, 180, 222, 230v., 262v., 272v., 294v., 299, 301 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

Alături de Brusinschi fusese menţinut şi spiţerul Fritz, cu o leafă de 100 de galbeni şi 100 de groşi pe an, fără mîncare; de asemenea, fusese angajat şi fratele spiţerului, cu o leafă de 1.200 de groşi pe an.[225]

Între timp, Moscu făcea publicitate în jurul fabricii sale, atît prin corespondenţă, cît şi în ziare. El trimitea fraţilor Panu din Braşov vase cu vopsea şi îi ruga să se intereseze la postăvari, găitănari şi zugravi dacă au nevoie de acest articol şi în ce cantitate, dacă e permisă intrarea acestei mărfi acolo şi ce vamă se plăteşte. Îi anunţa pe Pop din Viena şi pe Mavrocordat din Constantinopol că producţia zilnică de vopsea se va ridica încă din cursul anului 1836 la 40 de ocale, urmînd să crească odată cu extinderea fabricii în anul 1837. În corespondenţa cu epistatul său, Moscu îşi manifesta nemulţumirea în ceea ce priveşte activitatea lui Brusinschi, căruia îi reproşa că este preocupat mai mult de înfiinţarea unei fabrici de *plaivaz* decît de fabrica de vopsea; considera că cele 5 ocale expediate la Bucureşti, împreună cu alte 5 ocale aflate la Baia de Aramă, constituie o producţie extrem de mică, căci el avea nevoie de mari cantităţi, „spre a nu mă face de rîs faţă de prieteni şi cunoscuţi, care au comandat vopsea”. La începutul lui aprilie 1837, odată cu expedierea uneltelor şi a materialelor cerute, Moscu îi transmitea lui Brusinschi că „minciunile sale trebuie să ia sfîrşit” şi că vrea să vadă vopsea în cantităţi mari, ţinînd seamă de marile cheltuieli pe care le face cu această întreprindere.[226]

3. Alte întreprinderi industriale

Mori. În afară de morile simple, ţărăneşti, pe care le avea pe unele moşii, Moscu construieşte în 1831 pe moşia Dudeşti o moară sistematică pentru fabricarea de făină, arpacaş şi griş. În vederea construirii acestei mori, el utilizează raportul unui arhitect din Viena despre diverse sisteme de mori, îl consultă pe inginerul Alexandru Popovici şi primeşte planul de la Sibiu. Îl roagă pe Pop din Sibiu să-i comande site de moară de la Timişoara şi să-i trimită un meşter morar pentru „făină nemţească”, arpacaş şi griş, iar pe fraţii Panu din Braşov îi roagă să-i trimită pietre de moară pentru arpacaş. Cum morarul angajat n-a stat mult timp, în februarie 1832 Moscu îl trimite la Braşov pe omul său, Pantrav, pentru a încheia contract pe un an cu un morar ungur şi pentru a obţine confirmarea contractului de către magistratul din Braşov. După construirea „morii nemţeşti”, Moscu îl informa pe Zaharov din Constantinopol că moara respectivă poate produce trei feluri de făină şi că produce săptămînal 400-500 ocale de făină fină, pe care o vinde franzelarilor şi băcanilor din Bucureşti cu

[225] *Ibidem*, ff. 217v.-218 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

[226] *Ibidem*, ff. 191v.-192, 195, 235, 266-267, 283, 289-291, 347v.-348, 353 (v. inventarul nr. 1515, n.n.).

40-46 parale ocaua. Îi trimite o mostră și îl roagă să se intereseze ce cantitate de făină fină poate fi vîndută la Constantinopol și la ce preț.[227]

Zalhanale. Moscu poseda *zalhanale* la Dudești și la Ciorogîrla. Aici erau sacrificate atît vitele proprii, cumpărate de obicei din părțile Craiovei și Buzăului, cît și vitele altor negustori. În 1831 îl anunța pe un corespondent că activitatea *zalhanalei* din Dudești începe la 19 august și că vor fi tăiate aici 7.000 de vite, că negustorii care aduc vite la *zalhana* sînt programați și că o cireadă, care cuprinde ceva mai bine de 100 de vite, este sacrificată în două zile. Din cauza epidemiei de holeră, *surecciii* care aduceau vitele la *zalhana* trebuiau să stea în carantină patru zile la lazaretul din Colentina, în apropierea *zalhanalei*, în timp ce ciobanii erau „afumați" pe loc și lăsați să intre odată cu vitele. *Zalhanaua* devenind neîncăpătoare, Moscu dispune ca vitele cumpărate de epistatul din Macovei de la logofătul Udrea să fie tăiate la Buzău, „în caz că unele au început să moară". *Zalhanalele* îi ofereau lui Moscu un prilej favorabil pentru achiziționarea de mari cantități de seuri și *cervișuri* pentru export, la prețuri mai convenabile și de calitate superioară. Tot de la *zalhanalele* sale proveneau pastrama, mușchiul de bou și limba de vită pe care le desfăcea la Constantinopol și pe piața orașului București. În 1830 Moscu îi expediază lui Zaharov, la Constantinopol, 15.000 de ocale de pastramă și 1.000 de bucăți de mușchi de bou, recomandîndu-i „să li se dea chimen și apoi să fie vîndute", iar pe piața Bucureștiului vinde 3.000 de ocale de pastramă cu 1.000 de groși mia de ocale. Îl informa totodată că din Țara Românească au fost expediate la Constantinopol 55.000 ocale de pastramă (inclusiv cantitatea trimisă de Moscu), iar din Moldova „probabil tot atît"[228].

Cășerii. Pe moșia Macovei și mai apoi, în 1833, și la Ciorani, Moscu avea întreprinderi pentru prepararea cașcavalului, a telemelei și a „cașerei", un gen de brînzeturi preparate în felul celor de la Adrianopol. În 1831 scria că cel mai însemnat venit al moșiei Macovei îl dă cășeria, de aceea îl îndemna pe epistatul Gh. Cavalerul să contracteze cît mai multe stîne. În 1831 avea contractate douăzeci de stîne, ceea ce considera că e prea puțin față de anii anteriori. Pentru prepararea brînzeturilor, el aduce în 1831 un specialist de la Constantinopol, pe Hagi Anton Dimitriu, pe care îl angajează cu contract și căruia îi plătește 6 parale de fiecare oca. Acesta era sfătuit să cumpere brînză și de pe moșiile vecine și să o prelucreze în *cașere* și telemea, Moscu oferindu-se să i le cumpere la „regea-pazar". Pentru trebuințele cășeriei, Moscu îi cerea lui Ghimpa din Craiova să trimită 800-1.000 ocale de sare marină, întrucît la prepararea *cașerei* și a cașcavalului se folosește numai sare de mare. Aceasta se procura din

[227] *Ibidem*, ms. 833, ff. 280, 282-284, 299, 306-308, 323-324, 355, 450-451, 475-476, 663-664, 686-687 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

[228] *Ibidem*, pp. 50-54, 77-81, 190, 308-310, 382-392, 703-708 (v. inventarul nr. 1512, n.n.); ms. 812, pp. 36-41, 201-206, 370-374 (v. inventarul nr. 1484, n.n.).

regiunile dunărene, unde desfacerea sării de mare era prohibită. Cum autoritățile de la ocnă interziceau transportarea sării marine în alte regiuni, Moscu îl sfătuia pe Ghimpa să ascundă sacii cu sare de mare sub sacii cu porumb expediați la Macovei. În 1830 se prepară la moșia Macovei 7.800 ocale de cașcaval, în anul următor 15.000 ocale, iar în 1832 20.000 de ocale. În 1831, Moscu îi expedia lui Zaharov 263 de saci cu 12.277 ocale de cașcaval de pe moșia Macovei, iar în 1833 4.722 ocale și încă 600 ocale de *mantecă* de pe moșia Ciorani.[229]

Spălătorie de lînă. La Dudești, Moscu avea spălătorie de lînă, unde spăla nu numai lîna comercializată de el, ci și pe aceea care aparținea altor negustori, în special firmei „Hagi Constantin Pop”: „Se pare că apa Dîmboviței este bună pentru spălarea lînii, căci lîna vîndută la Viena a fost apreciată nu numai pentru calitatea ei, ci și pentru modul în care a fost spălată”. La aceste spălătorii se spălau anual 150.000 de ocale de lînă. În 1830, Moscu îi cerea lui Ioan Minovici din Craiova să-i trimită de la Slătioara patruzeci-cincizeci de coșuri pentru spălarea a 40.000-50.000 de ocale de lînă și să angajeze vreo treizeci de *basagii*. Gh. Carapanu, care fusese în serviciul caselor „Ioan Minovici” din Craiova și „Pop” din Sibiu, este angajat ca salariat al lui Moscu, avînd pentru început sarcina de a supraveghea spălarea lînii. În 1834 Moscu construiește la Dudești două coșare pentru lînă. În anul următor îl asigura pe Pop că va găsi chiar mai mult de două sute de femei pentru spălarea lînii, „numai să fie lînă suficientă”, de unde se vede că întreprinderea aceasta folosea în timpul sezonului numeroase brațe de lucru.[230]

Fabrică de clei. Tot pe moșia Dudești, Moscu se străduia în 1831 să înființeze o fabrică de „totcal”, articol foarte căutat în Țara Românească, precum și în străinătate. El îl ruga pe Pop din Sibiu să-i găsească un meșter priceput la fabricarea cleiului.[231] Dacă fabrica respectivă a luat sau nu ființă nu cunoaștem, deoarece în documente nu s-au păstrat alte informații.

Încheiere. În condițiile fixate de *Regulamentul Organic*, bazînd exploatarea moșiilor pe relațiile feudale ale muncii de clacă, Ștefan I. Moscu este preocupat să introducă pe moșiile sale unele elemente capitaliste de natură să ridice valoarea produselor agricole și să le transforme în mărfuri pentru export. Bazîndu-și comerțul de export nu numai pe producția agricolă a propriilor moșii, ci pe aceea a întregii țări, el a contribuit la stimularea gospodăriei

[229] *Ibidem*, pp. 93-98, 772-774, 784-786, 897-899 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 829, ff. 6, 15 (v. inventarul nr. 1483, pp. 5-48, n.n.); ms. 833, pp. 273-276, 337-338, 726-728, 1419-1420 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.).

[230] *Ibidem*, pp. 316-317, 1731 (v. inventarele nr. 1512-1513, n.n.); ms. 815, f. 37 (v. inventarul nr. 1515, n.n.); ms. 812, pp. 627-628, 658, 693-694, 705, 732 (v. inventarul nr. 1484, n.n.); ms. 814, p. 517 (v. inventarul nr. 1514, n.n.).

[231] *Ibidem*, ms. 833, pp. 280, 299 (v. inventarul nr. 1512, n.n.).

ţărăneşti şi moşiereşti în direcţia producţiei de mărfuri pentru export, imprimînd producţiei agricole un caracter comercial.

Pornind de la principiul că „beneficiul trebuie asigurat încă de la achiziţionarea mărfii” şi avînd o orientare foarte precisă asupra pieţelor de desfacere, Moscu îşi îndreaptă comerţul de export spre o marfă sau alta, spre o piaţă sau alta, ţinînd seamă de concurenţa străină atît pe piaţa de achiziţionare, cît şi pe cea de desfacere, cu tendinţa însă constantă de a lega producţia de mărfuri românească de pieţele Europei occidentale, ba chiar de a face un început de export şi pe alte continente.

Nedispunînd de un mare capital lichid, care nu avusese timpul să se acumuleze în puţinii ani de libertate a comerţului, manipulînd mai mult creditul său pe piaţa europeană, Moscu, în calitate de bancher, şi-a extins operaţiile de credit dincolo de nevoia afacerilor sale de export, punîndu-şi creditul în folosul Vistieriei Ţării Româneşti – căreia îi înlesneşte un împrumut extern de la bancherul vienez Simon Gh. Sina –, în folosul domnitorului Al.D. Ghica şi în folosul prietenului Christofor Sachelarie. În situaţia generală a ţării – după ani îndelungaţi de stăpînire străină, cu livrări militare neplătite, cu vistieria secătuită de neîncasarea datoriilor pentru sare de la turci şi de cheltuielile cu instaurarea domniei şi plata haraciului –, începuturile promiţătoare ale comerţului de export efectuat de Casa Comercială „Moscu” se încheie în 1837 prin faliment.

Ca industriaş, Moscu face începutul anevoios al unei exploatări miniere româneşti la Baia de Aramă şi se străduieşte pentru valorificarea industrială şi a altor bogăţii naturale ale ţării.

Evoluţia Casei Comerciale „Moscu” în cei peste cincizeci de ani de existenţă oglindeşte la scară redusă eforturile şi obstacolele economiei româneşti din această perioadă de trecere de la forme feudale, învechite, la cele capitaliste, moderne.

15. Markos Antonios Katsaitis: Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*

Introducere

Markos Antonios Katsaitis, autorul celor două jurnale de călătorie care văd aici pentru prima oară lumina tiparului, s-a născut la 28 septembrie 1717 în Kerkyra (Corfu), ca descendent al unei vechi familii grecești originare din Trapezunt și stabilite în Cefalonia încă din secolul al XV-lea[1]. Insulele Ionice,

---

* Dumitru Limona / Elena Moisuc (trads, eds), *Markos Antonios Katsaitis: Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*, în *Saeculum. Documente inedite*, Iași, Junimea, 1977 (LIMONA-MOISUC 1977). Lucrarea fusese prevăzută cu editarea textului italian original (Marco Antonio Cazzaiti, *Viaggio da Constantinopoli a Iassi, capitala della Moldavia, nel 1742* și *Viaggio dalla Moldavia in Valachia ossia da Iassi in Bucoresti, nel 1742*), însă, în ciuda insistenței autorilor (v. LD 5), acesta a fost eliminat în procesul editorial pentru a face loc celorlalte documente din volum (lipsite de transcrieri). Textul italian original – a cărui valoare pentru istoria Balcanilor, mai ales a Turciei și Bulgariei, fusese în mod repetat subliniată de D. Limona în corespondența sa cu Editura Junimea – este păstrat integral într-un manuscris îngrijit dactilografiat din LD 5: 114-195 (ff. 12-93 în numerotarea autorului); ținând cont de argumentația bogată adusă de Limona în ce privește însemnătatea acestui text – pe care nu a renunțat niciun moment să spere a-l publica și în varianta transcrierii originalului –, inserarea lui în această ediție consacrată paleografului este cu atât mai nimerită. Traducerea LIMONA-MOISUC 1977 apare însoțită de imagini cu legendele: „1. Markos Antonios Katsaitis după o gravură de J. Cattani (publicată de É. Legrand, *Bibliographie Hellénique*..., I, p. 270)”; „2. Prima filă a jurnalului de călătorie de la Constantinopol la Iași (SANIC, colecția „Microfilme Grecia”, rola 1, cadrul 193)”; „3. Constantin Mavrocordat după o gravură a originalului pictat de J.E. Liotard”; „4. Foaia de titlu a manuscrisului (Biblioteca Națională din Atena, VII, 6, 2.949)” (n.n.).

[1] Pentru date biografice v. jurnalele de călătorie ale lui M.A. Katsaitis; E. Rangabé, *Livre d'or de la noblesse ionienne*, I-II, Atena, 1925-1926; Pavlos Drandakis, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* (Marea Enciclopedie Greacă), Atena, Phoinix, [2]1956; Filippos K. Falmpos, *Μάρκου Ἀντωνίου Κατσαΐτη Δύο ταξίδια στή Σμύρνη 1740 καί 1742* (Două călătorii la Smirna în 1740 și 1742, de Markos Antonios Katsaitis), Atena, ΕΝΩΣΗ ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, 1972 (n.a.) *et* Panaiota Tzivara, *„Nobile di Corfù, Zante e Cefalonia”. Βιογραφικό σχεδίασμα για ένα λόγιο και „τρισεύγενο”* („Nobile di Corfu, Zante e Cefalonia”. Schiță biografică a unui învățat de trei ori nobil), în „Κεφαλληνιακά Χρονικά”, 15 (2014), pp. 365-390 (n.n.).

cărora le aparține patria sa, se aflau pe atunci în cel de-al patrulea secol de stăpînire venețiană. Așa se explică de ce atunci cînd ajunge în audiență la domnitorul Constantin Mavrocordat – acel poliglot, care, poate tocmai în această calitate a sa, punea mare preț în general pe cultivarea limbii materne –, invitat de acesta să folosească limba greacă și nu pe cea italiană, M.A. Katsaitis se scuză prin aceea că în patria lui se vorbește o greacă „stricată” și „necioplită”, că a fost educat în școli italiene și a avut relații cu italieni, „de care este plină țara noastră, deoarece acolo este sediul întregii armate venețiene”, că a călătorit mult timp prin Italia, astfel încît limba maternă îi părea „aproape neobișnuită și străină”. De aceea și lucrările sale sînt redactate în limba italiană, ba mai mult, numele însuși și-l scrie în forma italienizată *Marco Antonio Cazzaiti*. Dar așa cum se întîmplă celor mai mulți bilingvi, M.A. Katsaitis nu stăpînea nici limba italiană în forma ei cea mai pură, iar reminiscențele limbii și grafiei grecești se resimt și în italiana pe care o scrie.

Aparținînd unei familii aristocrate (al cărei nume figurează în cea mai veche *Carte de aur a nobilimii ionice* păstrată), deci acelei clase sociale care singură avea acces la funcțiile de conducere în administrația Insulelor Ionice, și urmînd și exemplul tatălui său, avocatul Ioan Katsaitis, Markos Antonios studiază dreptul la Veneția în vederea unei cariere practice administrative. Dar aici el este prins de intensa mișcare de cercetare geografică a vremii[2] (mișcare din care au rezultat și cele două opere cartografice de valoare pentru noi, harta Țării Românești de Constantin stolnicul Cantacuzino, gravată la 1700 în seminarul din Padova, precum și harta Moldovei de Dimitrie Cantemir, executată în 1716), urmărește cu interes numeroasele publicații geografice care ieșeau din tiparnițele Veneției și se dedică studiilor geografice, fără a le neglija nici pe cele juridice. Ca rod al înclinației sale pentru geografie, el publică în anul 1738, la Veneția, o lucrare în 8° de XXXII + 464 de pagini, intitulată *Geografia in dialogo, con moltissime notizie istoriche cronologiche*, pe care o dedică dogelui Veneției, Alvise Pisani. Cartea aceasta a devenit astăzi atît de rară, încît ea nu mai poate fi cunoscută decît aproape numai din descrierea lui Émile Legrand (*Bibliographie Héllenique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVIIIe siècle*, vol. I, Paris, 1918, nr. 255). Încrezător în forțele și în farmecul tinereții sale, M.A. Katsaitis nu neglijează să-și prevadă opera cu un portret, pe care înscrie titlul de „nobil de Corfu, Cefalonia și Zante”, blazonul de familie și vîrsta de 21 de ani.

Tînărul geograf va fi simțit nevoia să-și completeze unele cunoștințe teoretice cu intuițiile pe care numai călătoriile le pot oferi. Astfel, după călătorii prin Italia, pînă în Piemont, el întreprinde în anul 1740 o călătorie mai lungă, la

---

[2] P.P. Panaitescu, *Contribuţii la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice”, seria III, tomul VIII, memoriul 7, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, pp. 176-187.

Smirna, apoi în anul 1742 aprilie – iulie o nouă călătorie la Smirna, de aici pleacă la Constantinopol, unde rămîne în lunile iulie – septembrie și în fine, în a doua jumătate a lunii septembrie, el porneşte de la Constantinopol spre Iaşi.

Cea de a doua călătorie la Smirna a fost determinată și de o speculație a familiei Katsaitis, care viza pentru fiul ei o partidă matrimonială din rîndul burgheziei înstărite din Smirna. Lucrurile ajung pînă acolo că Markos Antonios încheie contract de căsătorie cu fiica lui Francisc Cortazzi, fost consul al Veneţiei, care întreţinea o importantă casă comercială la Smirna. Dar, scurt timp înainte de serbarea ceremoniei nupţiale, încă în timp ce Markos Antonios se afla la Smirna, izbucneşte un incendiu devastator pentru oraş, care într-o noapte a prefăcut în cenuşă 13.000 de case şi avutul miilor de cetăţeni, printre care şi Cortazzi. Cum acesta a cerut o amînare a îndeplinirii condiţiilor din contractul matrimonial şi fiindcă nici logodnica nu-i inspirase vreo atracţie, Markos Antonios a părăsit fără regret Smirna, îndreptîndu-se spre Constantinopol.

Ca şi la Smirna, M.A. Katsaitis frecventează la Constantinopol cele mai înalte cercuri politice şi clericale. Aici face cunoştinţă cu Iancul (Ioan) Mavrocordat, fratele domnitorului de atunci al Moldovei, Constantin Mavrocordat. Confesîndu-i lui Iancul necazurile pe care le are cu *bailul* din Constantinopol – care, în numele lui Cortazzi, făcea presiuni ca Markos Antonios să accepte modificările contractului matrimonial propuse de acela şi să perfecteze căsătoria –, cei doi tineri, Iancul Mavrocordat şi M.A. Katsaitis, pun împreună la cale călătoria acestuia din urmă spre Moldova, pentru a-l sustrage posibilităţii de urmărire a *bailului*. Aflîndu-i preocupările geografico-istorice şi cunoscînd străduinţele lui Constantin Mavrocordat de a-l aduce la Iaşi pe abatele Anton Catiforo din Zante (care, nu de mult, publicase o biografie a lui Petru cel Mare) pentru a-l angaja ca istoric al Curţii, Iancul Mavrocordat îi sugerează ideea de a se prezenta la Iaşi ca aspirant la funcţia destinată lui A. Catiforo (din cauza vîrstei înaintate, acesta era puţin probabil să întreprindă o călătorie atît de lungă şi obositoare). Înarmat cu o scrisoare de recomandare de la Iancul Mavrocordat şi cu alte două scrisori de la capuchehaielele lui Constantin Mavrocordat şi folosind prilejul că tocmai atunci Constantin Cantemir, fiul fostului domnitor Antioh, pornea într-o călătorie de la Constantinopol spre Iaşi, M.A. Katsaitis se alătură caravanei acestuia.

Acestea sînt împrejurările care l-au adus pe călătorul nostru pe meleagurile Moldovei şi Ţării Româneşti. Despre itinerar şi condiţiile în care se desfăşura o asemenea călătorie acum două sute treizeci și patru de ani, despre cele nouăsprezece zile petrecute la Iaşi şi despre o parte din drumul său de întoarcere spre patrie prin Ţara Românească ne informează însuşi M.A. Katsaitis în cele două jurnale de călătorie publicate aici.

De la biografii lui aflăm că, după întoarcerea în patrie, M.A. Katsaitis a ocupat, treptat, diferite funcţii în ierarhia administrativă a Insulelor Ionice, ajungînd în 1760 membru în consiliul celor treizeci de conducători ai

administraţiei Kerkyrei, iar în 1762 „provveditor” al insulei Vicenţiu Foscarini şi guvernator şi căpitan al oraşului Parga din Epir, care se afla la mică distanţă de Corfu şi sub protecţia Veneţiei încă din secolul al XV-lea. El s-a căsătorit în 1746 cu Adamantina Sahlichi, care aparţinea unei familii aristocrate din Kerkyra. M.A. Katsaitis a murit în anul 1787, lăsînd în urma lui numeroşi copii, dar şi unele manuscrise cuprinzînd studii, compoziţii literare, poezii, care se mai aflau, în 1896, în mîinile unui descendent al familiei.

Marele bibliograf şi neoelenist francez Émile Legrand, care a ştiut să preţuiască nu numai cartea rară, ci şi manuscrisul inedit, a achiziţionat în anul 1896, prin intermediul lui Lavrentios S. Brochini (istoric şi arhivar al oraşului Kerkyra), o copie a manuscrisului lui Markos Antonios Katsaitis, cuprinzînd jurnalele de călătorie ale acestuia. Sesizînd valoarea documentară a acestor jurnale, É. Legrand a început a lucra în vederea publicării lor. Dar moartea l-a surprins în 1903, înainte de a duce la capăt munca de editare. Copia manuscrisului lui Markos Antonios Katsaitis, împreună cu o corespondenţă între Legrand şi Brochini, o agendă şi un caiet aparţinînd lui Brochini privitoare la Katsaitis, au intrat după moartea lui Legrand în păstrarea Bibliotecii Institutului Neoelenic de la Sorbona.

Cercetările întreprinse de Dumitru Limona în anul 1973 în arhivele Atenei au dus la descoperirea unui alt exemplar al manuscrisului lui M.A. Katsaitis. La Secţia „Manuscrise” a Bibliotecii Naţionale din Atena, cu cota „Χειρόγραφα VII, ς΄, 2.949”, se află un caiet legat cu 260 de file (cu unele greşeli de foliere, dar şi cu o paginare separată pentru fiecare din părţile componente) ce conţine toate jurnalele de călătorie ale lui M.A. Katsaitis: „Călătorie de la Corfu la Smirna” (pp. 1-48), „A doua călătorie la Smirna” (pp. 1-86), „Călătorie de la Smirna la Constantinopol” (pp. 1-250), „Călătorie de la Constantinopol la Iaşi” (pp. 1-113), „Călătorie din Moldova spre Valahia” (pp. 1-14). Jurnalul de călătorie din Moldova spre Valahia nu s-a păstrat decît fragmentar, atît în manuscrisul din Atena, cît şi în cel de la Sorbona.

În anul 1972, cercetătorul grec al istoriei Smirnei, Filip K. Falmpos, a publicat cele două jurnale de călătorie ale lui M.A. Katsaitis la Smirna, subliniind valoarea lor de mărturie unică a unei epoci foarte puţin cercetate şi cunoscute din istoria Smirnei. Scăpînd din vedere că un exemplar al manuscrisului se află şi în arhiva din Atena, F.K. Falmpos a pus la baza publicaţiei sale manuscrisul de la Sorbona. Cu această ocazie el a cercetat mai amănunţit biografia lui M.A. Katsaitis, fiindu-ne de un real folos.

Lectura atentă a celor două jurnale de călătorie prin Ţările Române ne arată că, în afară de notaţiile făcute zi cu zi în timpul călătoriei, M.A. Katsaitis a mai făcut unele adaosuri tîrzii, în anul 1744 (domnia simultană a fraţilor Constantin şi Ioan Mavrocordat) şi chiar în anul 1747 (revenirea pe tronul Moldovei a lui Grigore al II-lea Ghica). El intenţiona, se vede, să-şi amplifice jurnalele cu

obişnuitele „notiţe istorice-cronologice”, care, pe de o parte, nu se integrează chiar organic în context, iar pe de altă parte nu reuşesc să evite unele repetiţii.

În general, jurnalele sale de călătorie prin Ţările Române ni se prezintă sub două aspecte mai mult sau mai puţin distincte: pe de o parte sunt impresiile unui călător care venea neoficial în Ţările Române, dar care ia contact cu cele mai înalte oficialităţi ale Moldovei, iar pe de alta sunt cunoştinţele sale geografico-istorice despre Ţările Române. Dacă acestea din urmă sînt mai puţin personale, ele fiind, în linii mari, bunul comun al ştiinţei geografico-istorice occidentale din acea vreme despre Ţările Române (ştiinţă popularizată de geografi ca Philippe de Cluvier, de sub a cărui influenţă n-a scăpat nici chiar Dimitrie Cantemir), în schimb observaţiile sale despre oameni şi locuri păstrează prospeţimea şi autenticitatea unor trăiri personale.

Datorită înclinaţiei portretistice a autorului, jurnalele sale ne mijlocesc cîteva imagini vii despre Constantin Mavrocordat, acel domnitor cu vederi înaintate, de al cărui nume istoria leagă multiple reforme – concretizate în *Constituţia* din 1741/42 şi îndeosebi în desfiinţarea servituţii personale a ţăranilor şerbi în Ţara Românească (1746) şi în Moldova (1749) –, precum şi măsuri organizatorice în domeniul învăţămîntului. De aici aflăm despre zelul neobosit în a învăţa al domnitorului, care obişnuia să-şi petreacă ziua întreagă şi parte din noapte în bibliotecă, punînd să i se citească cărţi cîte şase şi opt ore continue; despre o bibliotecă, care n-a fost numai o colecţie de bibliofil pentru achiziţionarea căreia concurau Papa, împăratul Germaniei şi regele Angliei[3], ci şi un instrument de lucru, ţinut la curent cu cele mai noi publicaţii, un mijloc de sporire şi verificare a cunoştinţelor; despre preocuparea domnitorului de a se scrie o istorie a Moldovei şi a Ţării Româneşti, care să nu fie un simplu *encomion*, un discurs de laude la adresa domnului (de care acesta, de altfel, n-a dus lipsă prin cronica lui Depasta[4]), ci o istorie care să elimine confuziile şi contradicţiile în date şi în fapte ce se întîlnesc în izvoarele istorice externe privitoare la istoria celor două ţări. Găsim, de asemenea la Katsaitis, creionarea unor figuri din imediata apropiere a domnitorului, despre care cronicile vremii nu ne-au transmis nici un fel de ştiri, cum ar fi marchizul Magnan (care se ocupa de afacerile politice), Ali Divan Effendi (secretarul turc de Divan), aga Paleologu, marele postelnic

[3] N. Iorga, *Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre vieaţa munteanească în timpul lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice”, seria III, tomul VI, memoriul 6, Bucureşti, Cultura Naţională, 1926, pp. 135-170; V. Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaţilor: contribuţii la istoricul ei*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice”, seria III, tomul XXII, memoriul 16, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1940.

[4] Petru Depasta, *Constantin-Vodă sau scrisoarea faptelor vrednice de pomenire întîmplate în Dacia sub Constantin Mavrocordat*, în C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericesci, 1888 [^{2}2003], pp. 295-335.

Caragica, oameni în trecere pe la Curte, ca medicul Bertin şi pictorul Liotard, precum şi tovarăşul său de călătorie, Constantin Cantemir. Informaţiile despre retribuţiile unor curteni sînt demne de toată crezarea, căci chestiunea aceasta era pentru M.A. Katsaitis una centrală, în ciuda aerului de aristocrat pe care partea materială a vieţii nu-l interesează, dar care, în toată sinceritatea, mărturiseşte că îşi blestemă soarta de a nu fi cunoscut mai înainte pe blîndul şi generosul aga Paleologu, „căci aş fi rămas cu orice preţ la Iaşi, putînd spera mult de la el, fiindcă era bogat, bătrîn şi fără nici un moştenitor, şi fiindcă prinsese o afecţiune adevărată şi reală faţă de persoana mea”.

În afară de însemnări despre mediul de la Curte, palatul domnesc cu sălile de audienţă şi de Divan, prînzurile de la Curte, jurnalele mai cuprind o descriere a oraşului Iaşi şi a vizitei aici a paşalei de Hotin, la care Katsaitis a fost martor ocular. De asemenea, impresii despre fizionomia şi trăsăturile de caracter ale populaţiei, notaţii despre belşugul şi ieftinătatea traiului în Ţările Române. În capitolele rezervate descrierii Daciei antice şi descrierii Moldovei, Katsaitis, ca cei mai mulţi călători străini prin Ţările Române, afirmă unitatea celor trei provincii române, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, precum şi latinitatea limbii române.

Transcrierea manuscrisului, pregătită pentru tipar, n-a putut fi cuprinsă aici, din motive editoriale.* Traducerea a urmărit o redare inteligibilă cititorului de astăzi şi totodată fidelă sensului din text. Traducerea este însoţită de note, cuprinzînd identificări de locuri şi persoane, lămurirea unor termeni, sesizarea unor afirmaţii care nu corespund cu stadiul de azi al ştiinţei istorice şi arheologice.

* În scrisoarea adresată redactorului Elena Chiriac la 11 mai 1976, autorii își exprimă nemulțumirea în legătură cu suprimarea transcrierii: „Nu suntem împăcați cu ideea că Editura Junimea dorește să inaugureze o culegere de manuscrise inedite, sub titlul exigent de «Saeculum», într-o formă necorespunzătoare exigențelor științifice de astăzi, adică oferind traduceri neînsoțite de textul original. Publicarea de texte vechi cu valoare documentară își are normele ei, bine stabilite astăzi. N-aș vrea să repetăm aici argumentarea pentru o ediție bilingvă. Dar vă rugăm pe Dv. să binevoiți a supune reflecției tovarășului director Mircea Radu Iacoban – a cărui capacitate de înțelegere a problemelor editoriale ne este nouă bine cunoscută și apreciată – scrisoarea noastră din 28 februarie 1975 către editură și răspunsul din 10 martie 1975, nr. 403, semnat de Domnia Sa, în care era vorba de o publicare bilingvă. Această retractare este puțin încurajatoare pentru viitoarele colaborări la seria pe care o inaugurați sub titlul «Saeculum». Motivul invocat de Dv. la telefon că ceilalți colaboratori la volum n-au pregătit transcrierea manuscriselor poate fi înlăturat cu ușurință. După cîte știu, colegul Veliman are deja pregătite fotocopiile textului turc, iar transcrierea textului francez de către ceilalți colaboratori poate fi efectuată fără prea multe amînări.” (LD 5: 323-324, n.n.).

Călătorie de la Constantinopol la Iași, capitala Moldovei, în anul 1742

La 17 septembrie, stil vechi, zi de sîmbătă, la orele 21, am plecat din Pera[1], eu şi *beizade*[2] Constantin Cantemir[3] călări, iar *Mademoiselle*[4], fiica lui, cu două roabe într-o trăsură cu patru cai, escortaţi de mulţi servitori de asemenea călări, cu mai mulţi cai încărcaţi cu bagajele lui Cantemir. Sosiţi la Sariabat, un mic sat lîngă care se vede un palat cu o curte destul de întinsă aparţinînd sultanului, am făcut popas pentru a aştepta un răspuns din Constantinopol; acolo s-au întovărăşit cu noi doi bosniaci care duceau de căpăstru doi cai frumoşi, de rasă, transportîndu-i spre vînzare în Polonia. Aici ne-am întreţinut vreo jumătate de oră bînd cafea, iar după ce şi-au luat rămas bun cei care îl însoţiseră pe *beizade* ne-am reluat marşul. Puţin dincolo de Edirnekapı sau Poarta Adrianopolei ne-am unit cu *bassoadar*[5] şi cu alţi *seimeni*[6] şi soldaţi ai principelui moldovean, precum şi cu două căruţe acoperite, fiecare trasă de opt cai, una cu bagajele principelui şi cealaltă cu lucrurile mele, cu servitorul meu şi cu un preot care se ducea şi el la Iaşi şi care se rugase să-i fac loc în căruţa mea.

Fiind deci întrunită o caravană de treizeci şi mai bine de persoane, am pornit din nou în marş, dar după o oră de drum s-a rupt osia trăsurii în care se afla *Mademoiselle*, din care cauză ne-am oprit spre a o repara. Fiind însă departe oraşul de unde puteau fi aşteptaţi meseriaşii, am expediat în fuga mare doi *seimeni*, spre a aduce aici vreunul cu uneltele necesare. Am coborît toţi de pe cai şi, fiind deja oră tîrzie, *beizade* a dat ordin să se cineze. După ce masa a fost pregătită pe iarbă şi au fost puse diverse feluri de hrană rece, el şi *Mademoiselle* s-au aşezat la masă, obligîndu-mă şi pe mine să iau loc în compania lor. La început am vrut să mă eschivez, spunîndu-i că nu eram obişnuit să cinez, dar mi-a răspuns că în călătorie nu se respectă aceste reguli, că trebuie să mă complac în a le fi comesean în tot timpul călătoriei, să nu-mi închipui că sînt în

[1] Cartier în Constantinopol.

[2] Fiu de domn.

[3] Constantin Cantemir a fost fiul lui Antioh Cantemir și al Ecaterinei D. Ceaur. La data documentului, Constantin Cantemir trăia la Constantinopol „în oarecare strîmtoare, sub protecția Olandei”, ne informează M.A. Katsaitis în jurnalul său de *Călătorie de la Smirna spre Constantinopol* (ms.; cf. Filippos K. Falmpos, *op. cit.*). El se ducea în Moldova „cu speranța să-și recupereze parte din moșii” (*ibidem*) care îi fuseseră confiscate după emigrarea lui în Rusia, în 1736 sau 1738, și angajarea sa în armata Țarului (v. Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireştilor*, Iași, Viața Romînească, 1931).

[4] „Domnișoara”, fiica lui C. Cantemir, avea pe atunci 12-13 ani și îl însoțea pe tatăl ei în Moldova în scopul unui aranjament matrimonial care viza recîștigarea moșiilor părintești (M.A. Katsaitis, *ms. cit.*; cf. Filippos K. Falmpos, *op. cit.*). Din cercetările genealogice ale lui S. Zotta (*op. cit.*) se știe că unica fiică a lui C. Cantemir, Maria, s-a căsătorit cu Pantazi Cîmpineanu, care în 1770 apare ca mare vornic în Țara Românească.

[5] Călăuză.

[6] Soldați din garda principelui.

Italia, unde se găsesc la tot pasul hanuri bune, ci că aici trebuie să mîncăm de acum înainte în cîmp deschis şi să ne mulţumim cu ceea ce ne putea pune la dispoziţie mica noastră cămară portativă. Ce să răspunzi unei asemenea reflecţii? Fiindu-mi cunoscut cu cîtă putere de influenţă i-am fost recomandat de *beizade* Mavrocordat[7] şi că de aceea el mă considera ca pe fiul său, nu era cazul să mă gîndesc a mă sustrage, ba dimpotrivă, convenienţa, datoria şi necesitatea mă constrîngeau să nu refuz o asemenea favoare. I-am răspuns că nu are decît să-mi comande, că orice semn din partea lui înseamnă pentru mine lege; că aceasta sporea obligaţiile mele faţă de *beizade* Mavrocordat, la recomandarea căruia îmi acorda domnia sa preailustră o astfel de bunăvoinţă şi onoruri, şi că, drept răsplată pentru atîtea favoruri, nu puteam face altceva decît să preamăresc faţă de toţi întreaga lui generozitate şi gentileţă şi să mă rog Celui de Sus pentru înălţarea sa pe tronul pe care l-au ocupat strămoşii lui. Cu aceste ceremonii aşezat şi eu la masă, principele şi-a exprimat dorinţa ca şi *bassoadar* să fie în compania noastră în tot timpul călătoriei. A încercat şi el să se sustragă, neavînd curaj să stea la masă cu acela care era prin natură principele său, dar, după ce *beizade* i-a răspuns că în călătorii toţi sînt egali şi că să-şi rezerve respectul şi consideraţia pentru momentul cînd va fi în Moldova şi la Iaşi, unde toţi ne reluăm rangul nostru, a venit şi el să se aşeze la masă, unde am stat pînă la întoarcerea servitorilor cu meseriaşul, mîncînd şi bînd cu voioşie, numitul *beizade* fiind un om destul de iubitor de băutură şi veselie, din care cauză avea cu el o bună provizie de vin şi de rachiu pentru trebuinţele călătoriei. Au fost împărţite diferite lucruri de mîncare de asemenea bosniacilor şi a dispus să se dea din cină şi servitorului meu, precum şi preotului care era în căruţa mea, tot astfel celor două femei pe care le îmbarcase *bassoadar* în căruţa principelui, pentru a le duce la Iaşi. Apoi, pînă ce s-a reparat trăsura, am folosit timpul bînd cafea şi fumînd, distrîndu-ne cu diverse flecăreli glumeţe, numitul *beizade* fiind, aşa cum am spus mai sus, un excelent tovarăş de petrecere.

[7] Iancul (Ioan) Mavrocordat, fratele domnitorului de atunci al Moldovei, Constantin Mavrocordat. M.A. Katsaitis l-a cunoscut pe Iancul Mavrocordat la Constantinopol, în casa rezidentului rus, în care beizadeaua nimerise cam spre ziuă cu o suită de cheflii, preocupat de a-l ascunde pe fiul unui potentat turc care nu respectase canoanele religiei mahomedane, întrecîndu-se cu băutura. Cum înțelegerea între Iancul, care vorbea limba greacă, și rezidentul rus, care vorbea limba italiană, se desfășura cam anevoie, M.A. Katsaitis a făcut pe interpretul, prinzînd ocazia pentru a se insinua în grația principelui. „Iancul a consumat averea moștenită de la tatăl său în cîteva luni în chefuri, distracții și daruri, făcîndu-și prieteni din miniștrii importanți și potentații Porții” (M.A. Katsaitis, *ms. cit.*; cf. Filippos K. Falmpos, *op.cit.*). În 1743 Iancul Mavrocordat ajunge domn al Moldovei, continuînd și în această calitate o viață de epicureu. După aproape patru ani de domnie, fiind mazilit, se retrage la Constantinopol, unde își va sfîrși zilele – cum spun cronicarii vremii, Amiras și Dapontes – „la grea sărăcie”, „nepăsîndu-i de nimic, cu pipa în gură”.

Spre miezul nopţii am fost în stare să ne reluăm drumul, de unde, încălecaţi cu toţii pe cai, am făcut încă o oră de drum pînă cînd ne-am oprit spre a dormi la Metre[8] (Μέτραι), odinioară cetate fortificată cu ziduri, azi deschisă, cu o episcopie, la două ore departe de Constantinopol. În întreaga Turcie se socoteşte în ore de drum, o oră fiind echivalentă cu trei mile italiene[9], calculîndu-se că atîta poate să meargă într-o oră un pieton, precum şi un cal care se află în caravană. Aici am dormit într-un fel de *caravanserai*[10], în care ni s-au dat două camere, una pentru *beizade*, fiica lui, roabe şi pentru mine, iar cealaltă pentru femeile recomandate lui *bassoadar*, pentru *bassoadar* însuşi, pentru preot şi pentru servitorul meu. Toţi ceilalţi au dormit afară, sub ganguri şi în alte locuri, în preajma cailor. În întreaga Turcie nu se plăteşte nimic pentru găzduire, fie în hanuri, fie în *caravanserai*, fie chiar şi în case particulare, pretutindeni călătorii fiind bine primiţi şi găzduiţi gratuit. Se plăteşte totuşi fînul pentru cai şi mîncarea, dar totul cu moderaţie şi fără tocmeală, ci lăsîndu-se pe seama generozităţii străinului, şi pot spune că în Turcia se întîlneşte incomparabil mai multă urbanitate şi moderaţie decît în oricare ţară creştină, unde nimeni nu se gîndeşte la altceva decît la înşelarea şi jecmănirea bieţilor străini. În ce priveşte încartiruirea, aici nu se găsesc, desigur, acele locuinţe confortabile şi comode ca în Italia şi Franţa, căci nu vi se dau pături, nici aşternut, ci fiecare doarme în propriile pături sau cearşafuri pe care le are, şi este necesar să dormi îmbrăcat. Eu mă consideram fericit că am luat cu mine două salteluţe şi o a treia pentru servitorul meu, căci ele mi-au fost foarte binevenite în tot timpul călătoriei şi fără de ele aş fi suferit mult, nefiind deprins cu astfel de privaţiuni. N-am putut să mă folosesc de cele două salteluţe ale mele, căci văzînd pregătindu-se pentru dormit două simple covoare şi deasupra două pături cu pernele lor pentru *beizade* şi fiica lui, l-am rugat pe *beizade* să ia una din saltelele mele, iar cea a servitorului meu am oferit-o pentru *Mademoiselle*, fiica lui. Am insistat mult pentru a-l convinge să le primească, căci, după cum îmi spunea, el este obişnuit cu asemenea călătorii, în care nu erau necesare astfel de rafinamente. După ce i-am răspuns că, ţinînd seamă că împrejurarea reclama şi că ele îmi erau mie de prisos, să nu se supună din capriciu unei privaţiuni pe care poate să o evite, şi cu atît mai mult pe *Mademoiselle*, care nu era obişnuită cu asemenea necazuri şi lipsuri, a acceptat în cele din urmă să dispună ca în fiecare seară, în tot timpul călătoriei, să se pregătească una din saltelele mele pentru el şi alta pentru *Mademoiselle*, fiica lui. A rămas şi pentru folosinţa mea cea de-a treia saltea cu un mindir şi două pături ca să mă învelesc, totul fiind luat cu mine în modul cel mai potrivit, ţinînd seamă de capacitatea căruţei, care, desigur, nu mergea goală. Cu toate acestea, atît eu, cît şi *beizade*, fiica lui şi toţi ceilalţi dormeam îmbrăcaţi

[8] Probabil Buyuk Tchek*medjé*.
[9] Mila italiană avea 1.834 m.
[10] Mare han.

totdeauna, în tot timpul călătoriei, atît pentru a ne apăra mai bine de frig, cît şi pentru a fi totdeauna gata la orice oră să încălecăm pe cai şi să pornim la drum; de asemenea, fiindcă nu aveam nici timp, nici plăcere, nici trebuinţă de a pregăti în ordine paturile şi de a ne deranja seara şi dimineaţa cu întinsul şi strînsul aşternutului, cu dezbrăcatul şi îmbrăcatul, lucruri ridicole chiar cînd te gîndeşti numai la ele şi neglijate de principi înşişi în astfel de călătorii. A venit deci stăpînul *caravanseraiului* să întrebe dacă avem nevoie de ceva de mîncat (cu proprii bani găseai, de altminteri, pretutindeni cele necesare, ba chiar ţi se servea totul preparat şi condimentat în felul în care doreai), dar după ce *beizade* i-a răspuns că am cinat deja, n-a făcut altceva decît să ne aducă multe lemne şi surcele ca să ne încălzim, în fiecare cameră fiind o sobă. După ce ne-am încălzit, am băut cafea şi am fumat două pipe de tutun, ne-am culcat imediat spre a dormi.

La 18 septembrie, zi de duminică, ne-am sculat cu o oră înainte de a se lumina de ziuă, pentru a avea timp să ne punem în ordine şi pentru a da nutreţ cailor. După ce ne-am făcut bagajele, am băut cafeaua şi rachiul cu ceva biscuiţi, am fumat o pipă, *beizade* a chemat pe stăpînul *caravanseraiului*, i-a plătit lemnele şi furajul pentru caii săi, am plătit şi eu furajul şi nutreţul calului meu, fiind nevoit să întreţin cei opt cai ai căruţei şi vizitiii cu cheltuielile lor. Apoi, încălecaţi toţi pe cai şi puşi în ordine, am mers șase ore de drum şi am făcut popas într-un sat nenorocit cu cîteva case, unde am luat prînzul, apoi am mers alte patru ore de drum, ajungînd să dormim în Mainzi, un alt oraş, după ce făcusem zece ore de drum.

La 19 septembrie, zi de luni, fiind foarte departe conacul sau adăpostul de seară, ne-am sculat cu două ore şi mai bine înainte de zi şi am pornit la drum înainte de a se lumina, după ce am băut cafeaua şi am fumat pipa. Fiind încă întuneric, *beizade* a pus doi *seimeni* să meargă înainte cu două beţe lungi, în vîrful cărora se afla smoală aprinsă, pentru a ne lumina şi arăta calea. După ce am mers toată dimineaţa, am descălecat pe o frumoasă pajişte ierboasă, unde am prînzit, *beizade* avînd deja pregătite cele necesare din seara anterioară. Apoi, după un repaus de vreo oră, ne-am reluat drumul. Am făcut în întreaga zi douăsprezece ore de drum, fără a întîlni nici oraş, nici aşezări omeneşti, şi spre două de noapte am ajuns în Sarai, un sat mare, unde am rămas să înnoptăm.

Marţi 20 septembrie, ne-am sculat iarăşi de dimineaţă şi, după ce am luat obişnuitul mic dejun cu o cafea şi cîţiva biscuiţi, am pornit la drum, *beizade* făcîndu-mă să beau din cînd în cînd, pe măsură ce ne opream să aşteptăm trăsura şi căruţele, acel rachiu tare adus de el de la Constantinopol, pretinzînd că ne încălzeşte şi ne fortifică. Am luat prînzul în cîmp deschis şi am ajuns la dormit într-un han din Jena, un sat mare, după ce făcusem opt ore de drum. Aceste hanuri sînt clădiri complet descoperite şi făcute din piatră, construite de turci bogaţi pentru comoditatea drumeţilor, după placul inimilor lor. Ele sînt foarte întinse, unele capabile să adăpostească trei sute de cai. Ele au o podea de scînduri, de jur împrejur şi la fiecare doi paşi cîte o vatră sau cămin pentru

aprinsul focului şi aici iau loc străinii, fiecare la propria vatră. La capătul podelei, de jur împrejur, sînt ieslele pentru cai, măgari şi celelalte, din care cauză eşti nevoit să dormi în tovărăşia animalelor. Fiecare din aceste hanuri îşi are hangiul său şi mulţi servitori, spre a-i ajuta pe străini şi a le da cele necesare. Aici oricine are găzduire gratuită, dîndu-se, în plus, nutreţ, fîn, paie şi tot necesarul pentru cai, acestea însă trebuind plătite. Lîngă aceste hanuri există totdeauna prăvălii ale hangiilor sau cîrnăţării care servesc străinilor tot felul de bucate gata pregătite, preparîndu-le de asemenea după plac. În afară de furaje, hangiul oferă drumeţilor lemne şi surcele pentru încălzit şi gătit, totul însă pe bani, cu excepţia încartiruirii, dar mulţumindu-se cu un preţ moderat. *Beizade* a cerut să i se aducă păsări, carne, orez şi altele, şi a pus să fie gătite şi preparate după gustul său de către proprii servitori, rezervînd în plus pentru ziua următoare multe capuri de găini, pui şi altele, reci, pentru trebuinţele călătoriei, nemaimîncîndu-se de acum înainte cald decît seara.

La 21 septembrie, zi de miercuri, ne-am sculat de dimineaţă şi, după ce am luat cafeaua cu cîţiva biscuiţi şi un pahar de rachiu, am încălecat pe cai şi, traversînd o pădure, am ajuns după patru ore de drum la Patruzeci de Biserici (Σαράντα Ἐκκλισίες), un tîrg mare sau un sat, unde ne-am oprit ca să dejunăm. După prînz am întîlnit la fiecare pas unităţi de ieniceri[11], *bostangii*[12], *ciohodari*[13] şi alţii, călări; aproape toţi îl precedau pe paşa de Hotin, care se întorcea de la guvernămîntul său spre Constantinopol, iar după două ore de mers l-am întîlnit pe însuşi paşa, care venea într-o trăsură construită după moda turcească, avînd înlăuntru un fel de sofa, în care se stătea culcat. El era precedat şi anunţat de multe timpane[14], tobe, tilinci[15] şi alte instrumente de modă turcească, care se făceau auzite de foarte departe; înaintea lui mergeau mai mult de trei sute de persoane, atît călare cît şi pe jos, purtînd diferite steaguri desfăşurate şi suliţe cu trei cozi, care este însemnul propriu, fiind paşă „de trei cozi". Îl urmau alte douăsprezece trăsuri şi căruţe şi mulţi *ciohodari* şi alţi oameni călări. Apropiindu-ne de el, ne-am aliniat toţi în rînd şi l-am salutat profund, rămînînd totuşi cu toţii călări. El ne-a răspuns amabil din portiera trăsurii şi, văzîndu-mă îmbrăcat după moda franceză, a cerut să fie informat cine eram eu. După ce *bassoadar* i-a răspuns că sînt un veneţian care trecea prin Iaşi spre a se duce în Polonia, el s-a întors să mă salute şi apoi şi-a urmat fiecare drumul său. El mi-a părut un om în vîrstă, cu barbă căruntă şi chip voios, şi toate trăsurile care îl urmau erau închise pe toate părţile, transportînd înăuntru femeile haremului său. Am ajuns la dormit în Eriklio, după ce făcusem toată ziua opt ore de drum.

[11] Ostași din garda sultanului.
[12] Ostași din garda sultanului, care se îngrijeau și de grădinile acestuia.
[13] *Ciohodari*: lachei personali ai demnitarilor turci.
[14] Tambure.
[15] Fluiere.

La 22 septembrie, zi de joi, după ce am trecut graniţele Traciei, am intrat în Bulgaria şi am ajuns să prînzim în Canara[16]. Aici se vede imediat deosebirea între îmbrăcămintea femeilor din Tracia şi cea a femeilor bulgare, întrucît acestea din urmă poartă pe cap o curioasă podoabă, ca un fel de coarne. Toate femeile bulgare au apoi pe grumajii lor două cozi atîrnînd pînă la pămînt şi poartă pe bust un pieptar făcut în întregime din parale, înşirate laolaltă, avînd altele asemănătoare pe părţile din faţă şi din spate, în afară de monedele din jurul capului, iar acest numerar le serveşte ca zestre cînd se mărită, astfel încît pare că ţin expuse capitalurile lor, spre a-i îmbia pe cei care le iau de neveste. Totuşi în fiecare sat se observă unele particularităţi şi deosebiri.

După prînz am făcut trei ore de drum, după care am ajuns cu o oră înainte de înserare la Fakija[17], sat mare şi populat, locuit în întregime de greci, după ce făcuserăm toată ziua opt ore de drum. Aici ne-am adăpostit în diferite case, însă toate vecine, acei oameni cumsecade primindu-ne cu multă bucurie şi plăcere şi servindu-ne cu toată bunăvoinţa din cît aveau. După cină, ducîndu-mă în casa care mi-a fost destinată mie pentru dormit, am auzit după cîtva timp o melodie dulce, cîntată alternativ de multe fete, făcînd destulă gălăgie şi tărăboi în toată vecinătatea. Fiind deja îmbrăcat, n-am avut decît să mă ridic din pat ca să văd ce era, astfel că, luîndu-mi pipa şi ieşind afară, am văzut în curtea vecină un foc mare şi de jur împrejur, aşezate cu lucrul lor, femeile şi fetele din cartier, izbucnind alternativ în cîntec cele care aveau vocea mai suavă. Deşi limba nu se înţelegea, amintindu-mi de firele care se torc în Italia şi făcîndu-mi plăcere atît amintirea, cît şi cîntecul, m-am dus şi eu acolo şi, fiindcă mi s-a acordat curtenitor loc între ele, am rămas aproape pînă la miezul nopţii, fumînd şi ascultîndu-le cum cîntă.

La 23 septembrie, zi de vineri, am dejunat la Karabunar[18] şi am dormit la Beyler[19], sate amîndouă, după ce făcusem şapte ore de drum.

La 24 septembrie, zi de sîmbătă, ne-am sculat dis-de-dimineaţă şi, după ce am făcut două ore de drum, am ajuns în Aitos[20], tîrg mare sau sat, locuit în cea mai mare parte de turci. Aici am rămas spre a prînzi. Apoi am încălecat imediat pe cai şi am început să urcăm masivii munţi numiţi *Balcani*, iar de către turci „Culme de Munte”, la picioarele cărora se află satul amintit. Acest munte mare a fost numit de către antici „Mons Haemus”, de către italieni „Catena del Monte” şi „Monte Argentaro”, de către turci „Bolcan”. El se întinde pe o mare suprafaţă de pămînt, avînd aproape 700 de mile lungime. Începe spre hotarele Albaniei şi

[16] Satele Canara de Sus și Canara de Jos, azi situate în Turcia, nu departe de granița bulgară.

[17] Sat în Bulgaria, azi în județul Burgas.

[18] Azi orașul Grudovo, în județul Burgas.

[19] Poate Bey-Machle, azi Swetlina.

[20] Azi orașul Aitos, în județul Burgas.

trece cu numele de muntele Scardos[21], între Albania şi Macedonia. Apoi separă această din urmă provincie de Bulgaria şi, continuînd sub numele de *Scombros*[22] după Aristotel, sau *Scomius* după Tucidide, desparte Tracia de Bulgaria sau Moesia. Trece apoi în această parte prin mijlocul Bulgariei şi sfîrşeşte spre Valahia[23]. De-a lungul acestor munţi, nu numai la picioarele lor, ci şi pe vîrfuri, unde se formează foarte frumoase cîmpii şi văi, se întîlnesc sate multe, mari şi populate, şi ei sînt atît de înalţi, încît din vîrful lor se văd, după cum se spune, cele două mări, Adriatica şi Euxinul sau Marea Neagră. Aceşti munţi sînt consideraţi ca una din cele mai trainice apărări ale Constantinopolului, dînd posibilitatea de a păzi trecătorile şi de a bara trecerea inamicilor. Am urcat deci pe un drum de altfel foarte comod, dar mereu printre păduri, întîlnind codri de nestrăbătut şi imenşi, şi, ajunşi în vîrful muntelui, unde am găsit o poiană mijlocie, ne-am oprit acolo o jumătate de oră pentru odihnă. Apoi am început să coborîm, întîlnind drumuri mai rele decît la urcuş, şi, ajunşi aproape de piciorul muntelui, am rămas într-o poiană micuţă de pe acelaşi munte, spre a dormi. După ce am aprins mai multe focuri împrejur şi am lăsat caii să pască, am cinat cu ceea ce luaserăm cu noi. Apoi desemnînd paznici care să vegheze cu schimbul, de teama tîlharilor, ne-am culcat în cîmp deschis. Totuşi, neputînd suporta frigul de munte, eu am pus pe servitorul meu să întindă salteluţa în căruţă, care era acoperită de jur împrejur, astfel că am dormit apoi bine.

La 25 septembrie, zi de duminică, ne-am deşteptat îndată ce s-a făcut ziuă, neavînd încredere să mergem noaptea pe drumurile acelea, şi am coborît restul muntelui, întîlnind acolo drumul cel mai rău de pe întreg muntele şi suferind mult din cauza asprimii frigului, care se făcea simţit destul de puternic între acele stînci abrupte. Ajunşi la picioarele muntelui, am continuat să trecem prin mijlocul altor munţi, care lăsau între ei un drum mărginit din ambele părţi de stînci înalte şi povîrnişuri prăpăstioase. Apoi am trecut printr-o pădure deasă, iar lîngă oraşul Chiupurchioi[24] am traversat rîul Kamčija[25] peste un pod nenorocit şi periculos şi am ajuns în satul Sultanlar[26], locuit de greci, unde, deşi mai aveam înaintea noastră bună parte din zi, ne-am oprit totuşi ca să ne odihnim, după ce făcuserăm numai şase ore de drum.

La 26 septembrie, zi de luni, am trecut prin diferite sate, oprindu-ne la prînz în unul din ele, în care *beizade* m-a făcut să beau must scos din zăcătoare, în

[21] Scardos (azi Sar), masiv muntos între văile rîurilor Drilon și Axius.

[22] La Tucidide apare de fapt denumirea *Scombros* (azi probabil Vitoșa), munte din masivul Haemus, de unde se pot vedea Pontul Euxin, Dunărea și Marea Adriatică (v. Vladimir Iliescu *et alii* (eds), *Fontes historiae Daco-romanae*, I, București, 1964, p. 75).

[23] În text greșit: „Moldova”.

[24] Azi Grozdjovo, sat în județul Varna.

[25] Kamčija, rîu în Bulgaria.

[26] Azi Sultantzi, sat în județul Varna.

lipsă de alt vin, şi să mănînc, ca ingredient, ceapă crudă. Deşi cu osteneală, era necesar să mă adaptez gustului lui *beizade* însuşi, chiar cu preţul propriei mele sănătăţi, şi pot aduce cu adevărat mulţumiri Împăratului Ceresc că m-a păstrat sănătos prin atît de multe şi mari suferinţe şi neorînduieli şi m-a apărat într-o călătorie atît de obositoare, lungă şi periculoasă.

După prînz ne-am întîlnit cu *beizade* Alexandru Mavrocordat[27], fratele domnitorului și al lui *beizade* Iancul, care trecea de la Iaşi spre Constantinopol. El se afla într-o trăsură cu şase cai, precedat şi urmat de alte douăzeci și patru de trăsuri şi șaisprezece căruţe, purtînd călări echipajul său, pe soţia sa, roabe şi alţi oameni din suită, în plus foarte mulţi *seimeni*, *ciohodari* şi alţi oameni. Cantemir a coborît imediat de pe cal şi ‹Mavrocordat› a făcut acelaşi lucru din trăsura sa, şi, după ce şi-au adus reciproc omagii, *beizade* Alexandru a dispus să se pregătească covoare şi perne pe pămînt, unde s-au aşezat amîndoi ca să stea de vorbă. Coborînd de asemenea toţi ceilalţi de pe cai, eu m-am apropiat de *beizade* Alexandru, care deja se îndrepta dinspre mine spre Cantemir, cerînd informaţii, şi după ce acesta l-a pus imediat la curent cu situaţia mea şi motivul călătoriei mele, i-am prezentat omagiile mele, la care mi-a răspuns cu amabilitate şi m-a asigurat că voi fi văzut cu plăcere de domnitor, fratele său. După ce mi-a pus apoi şi alte întrebări şi, înainte de toate, am avut ocazia să-l cunosc pe *beizade* Iancul, şi după ce i-am dat răspunsurile cuvenite, m-am retras la o parte, pentru a lăsa celor două *beizadele* libertatea de a discuta între ele. Acest *beizade* Alexandru este cel mai tînăr dintre cei trei fraţi Mavrocordat, cu o înfăţişare foarte frumoasă şi maiestuoasă, dar cu talente mediocre. El este căsătorit şi e considerat foarte bogat, fiind (spre deosebire de Iancul) foarte econom, sporind mereu capitalurile bogate pe care le avea ca moştenire de la tatăl său şi punînd de o parte chiar şi din apanajul pe care i-l acorda domnul, fratele său. După jumătate de oră de întreţinere între ei s-au ridicat ca să plece, astfel că m-am apropiat din nou şi eu, repetîndu-i omagiile mele şi cerîndu-i protecţia. Cantemir l-a lăsat să se urce în trăsură şi să pornească în marş, apoi am încălecat şi noi pe cai şi ne-am continuat drumul, ajungînd la dormit la Cîlnia[28], după ce făcuserăm toată ziua şapte ore de drum.

La 27 septembrie, zi de marţi, ne-am sculat dis-de-dimineaţă şi, pornind în marş, am intrat îndată după aceea în marea cîmpie a Dobrogei. Această cîmpie ajunge pînă la Dunăre – avînd o lărgime de patru zile de mers sau patruzeci de ore şi întinzîndu-se mult în lungime. [Ea este în întregime locuită de turci][*], întîlnindu-se aici pe orice distanţă sate mari, bogate şi populate – şi nu se vede

[27] Alexandru Mavrocordat (1720-1790), fiul lui Nicolae Mavrocordat şi al Smaragdei Panaiotakis Stavropoleos (v. É. Legrand, *Généalogie des Mavrocordatos de Constantinople*, Paris, J. Maisonneuve, 1900, p. 18).

[28] Cîlnia sau Canlia, comună în județul Constanța.

[*] Afirmație cenzurată în textul publicat, preluată din ms. LD 5: 30 (n.n.).

pe ea nici cea mai mică ridicătură sau proeminenţă şi nici o stîncă sau piatră, din care cauză casele sînt construite din simplu lut. Este de remarcat că în toată această cîmpie nu se vede nici un copac şi nici un tufiş, de aceea locuitorii se servesc de băligar de vite în loc de lemne, întîlnindu-se la tot pasul grămezi foarte înalte pe care le lasă să se usuce la soare, aici fiind necesar să se facă chiar şi cafeaua cu cărbune de băligar. Se aduc de asemenea căruţe încărcate de lemne, dar se cer mai mult de 40 de groşi de fiecare căruţă. Toată această cîmpie este apoi foarte lipsită de apă, pentru extragerea căreia se sapă puţuri adînci de peste o sută de paşi, scoţîndu-se cu truda calului şi pe jumătate sărată. Negăsindu-se vin, deoarece toţi erau turci, şi lui Cantemir neplăcîndu-i apa, cu atît mai mult cu cît ea conţinea sare, a băut în loc de apă rachiu curat, determinîndu-mă şi pe mine să fac acelaşi lucru în timpul întregii călătorii prin Dobrogea. Această cîmpie abundă de altfel în grîne de tot felul şi păşuni, din care cauză se văd aici foarte numeroase turme de animale din cele mai bune, boi, vaci, cai şi oi, ceea ce oferă o frumoasă desfătare ochilor.

Am mers toată dimineaţa pe o ploaie continuă, care pătrunzînd prin mantaua de păr de capră pe care o purtam, ca şi prin haină, am dispus ca servitorul meu să încalece pe cal, iar eu m-am adăpostit în căruţă, dar după cîteva ore de drum, ploaia continuînd şi eu nemaiputînd suporta (statul culcat şi spaţiul închis îmi dădeau indispoziţie şi durere de cap), am încălecat din nou pe cal, preferînd să se reverse asupra mea mai puternic ploaia care cădea din plin. Ceilalţi erau bine acoperiţi cu *ipingele*[29] şi *capoate*[30] şi cu glugi pe cap, eu fiind singurul care suferեam. Am ajuns la prînz într-un oraş, unde am fost trataţi cu cea mai mare amabilitate de către turci, care ne-au adus imediat pilaf, ciorbă şi alte mîncăruri calde, de asemenea lapte şi brînză proaspătă, totul cu puţine parale, fiind în aceste regiuni mult belşug în toate, afară de lemne şi vin, locuitorii trăind destul de comod şi îmbelşugat.

După prînz ne-am continuat drumul şi am ajuns la dormit la Caraaci[31], după ce am făcut opt ore de drum.

La 28 septembrie, zi de miercuri, am mers prin această cîmpie încîntătoare, întîlnind mereu foarte multe turme şi mari sate. Am dejunat într-un sat unde am fost trataţi extrem de bine, şi am ajuns la dormit în oraşul Cobadin[32], după ce am făcut douăsprezece ore de drum.

---

[29] Mantale de poaie.

[30] Manta cu glugă.

[31] Sat în județul Constanţa (v. George I. Lahovari *et alii* (eds), *Marele Dicţionar geografic al României*, I-V, București, J.V. Socecŭ, 1898-1902); după *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R., 1956*, București, Editura Științifică, 1956, purta la acea dată denumirea de *Tufani*.

[32] Astăzi comună în județul Constanța.

La 29 septembrie, zi de joi, am luat prînzul la Defcea[33], sat mare, iar la două noaptea am ajuns la Caugagia[34], unde am înnoptat după ce am făcut zece ore de drum. Spre înserare, noi cei călări fiind întrucîtva înaintaţi, în timp ce trăsura şi căruţele rămăseseră îndărăt, am auzit mai multe focuri de armă, ceea ce ne-a făcut să bănuim vreun accident. Ca urmare, întorcînd îndărăt caii, ne-am îndreptat în fuga mare cu pistoalele în mînă în acea parte. Ajunşi acolo, cei din caravana noastră ne-au spus că au auzit oarecare zgomot şi de aceea au tras cu arma, temîndu-se să nu fie atacaţi de tîlhari. Uniţi cu toţii, ne-am continuat cu multă circumspecţie drumul pînă ce am ajuns la conacul din Caugagia.

La 30 septembrie, zi de vineri, am mers toată ziua, luînd prînzul în cîmp deschis, apoi am ajuns la Troesmis[35], un sat nenorocit, după ce făcuserăm zece ore de drum. Aici, după ce am cinat şi după ce ne-am odihnit vreo oră, ne-am reluat călătoria, mergînd toată noaptea de-a lungul Dunării.

La 1 octombrie, zi de sîmbătă, am continuat să mergem de-a lungul malului Dunării şi am văzut pe malul de nord, în stînga Dunării, Brăila, zisă şi *Προΐλαβον*. Această cetate se află lîngă vărsarea rîului Siret în Dunăre cam în faţa[36] oraşului Silistra – zis şi *Drista* (Δρύστα) şi *Tiresi*, situat în Bulgaria, pe malul de sud al Dunării sau la dreapta acesteia –, oraş renumit, reşedinţă a paşalei şi scaun metropolitan. Cetatea Brăilei, deşi este situată în Moldova[37], aparţine direct sultanului[38] şi are un castel cu patru turnuri şi un mitropolit[39]. Am văzut două mici rîuri care se varsă în Dunăre, unul între Galaţi şi Brăila şi altul în partea de sud, înainte de a ajunge la Galaţi; pe malul lor se găsesc mulţi măslini[40] şi alţi copaci, care oferă o privelişte încîntătoare. În faţa Brăilei[41] se află pe Dunăre o insuliţă numită *Nazîr* (Ναζήρ), iar în faţa Galaţilor o altă insuliţă acoperită de vegetaţie bogată şi un banc de nisip ceva mai sus. Ajunşi după miezul zilei pe malul

[33] Astăzi sat în județul Constanța.

[34] Astăzi sat în județul Tulcea.

[35] *Troesmis*, localitate antică, menționată la Ptolemeu; azi Iglița, sat anexat la comuna Turcoaia, județul Tulcea.

[36] Eroarea de a situa Brăila în dreptul Silistrei – eroare tipică de intelectual, care dă crezare mai curînd literei scrise decît propriei percepţii – se datorează faptului că M.A. Katsaitis cunoştea unele hărţi vechi ale bazinului dunărean, care comiteau, într-adevăr, această eroare, ştiut fiind că hărţi topografice exacte ale Moldovei şi Tării Româneşti au fost ridicate de austrieci abia în anii 1700-1791 (v. Vintilă Mihăilescu, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, studiu cartografic publicat în *idem et alii* (eds), *Dimitrie Cantemir: Descrierea Moldovei*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 379). O anumită îndoială va fi avut M.A. Katsaitis cînd a scris „cam în faţa Silistrei”.

[37] Afirmație greșită, căci Brăila a ținut de Țara Românească.

[38] Brăila a fost raia turcească pînă în anul 1829.

[39] Despre Mitropolia Proilaviei sau Proilavului v. C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III_1, București, 1942, pp. 99-101.

[40] Nu poate fi vorba de măslini, ci probabil de pruni.

[41] În text greșit: „Silistra”.

Dunării, după ce făcuserăm șapte ore de drum, am aşteptat vreo oră sosirea *şeicii*[42] pentru a traversa. Fluviul fiind calm (căci atunci cînd este agitat şi înfricoşător pasagerii trebuie să aştepte mai multe zile pînă se linişteşte), ne-am îmbarcat în *şaica* cea mare, unde au intrat de asemenea caii şi trăsura lui *beizade*, rămînînd în urmă cele două căruţe (care nu merg mai departe) şi, cu ajutorul vîslelor, al unei alte plute, precum şi al lopeţii mele şi al curenţilor, am ocolit în jurul insuliţei acoperite de vegetaţie şi a bancului de nisip, parcurgînd în direcţia curentului Dunărea pînă la Galaţi sau *Galaț*, unde am ajuns spre orele 22.

Dunărea, zisă şi *Dunavi* sau *Duna*, iar de la Galaţi pînă la gurile sale *Istru*, este fluviul cel mai mare din Europa şi izvorăşte în Suabia, principatul Fürstenberg, lîngă Rottweil. Ea curge prin ţinuturile Suabiei, Bavariei şi Austriei, apoi, intrată în Ungaria, trece prin toată Turcia Europeană[43] şi, după ce a primit foarte multe rîuri şi a format multe insule şi bancuri de nisip, se varsă prin cinci guri navigabile în Euxin sau Marea Neagră. Apele sale sînt totdeauna agitate, iar lărgimea diferită, fiind în unele locuri largă de două mile, în altele de trei şi spre vărsare chiar de patru mile. În antichitate se vărsa în Marea Neagră prin şase guri[44], numite astfel: 1. Thiagola (Θιάγολα), 2. Borion (Βόρειον), 3. Psilon (Ψιλόν), 4. Chalon (Καλόν), 5. Naracon (Νάρακον ἤ καί Ναράκειον) şi 6. Ieron (Ἱερόν). În prezent nu are decît cinci guri, cele două mai nordice fiind unite şi formînd una singură, şi se numesc: 1. cea mai nordică „τοῦ Κελλίου, ἑίτα τοῦ Σουλινά”, 2. „τοῦ Ἁγίου Γεοργίου” sau *Sf. Gheorghe*, 3. „Πόρδιτζες”, 4. „Γενίσελα”, 5. „Καραχαρμάν”. Două din aceste guri, anume Sulina şi Sf. Gheorghe, intră în mare cu atîta impetuozitate, încît împing apele lor dulci şi potabile pe 20 de mile în interiorul Mării Negre.

Sosiţi deci la Galaţi, ne-am adăpostit în diferite case, cunoscînd întrucîtva o destindere după necazurile călătoriei şi bucurîndu-mă că mă văd într-o ţară cu totul creştină, că aud sunetul clopotelor de la biserici şi că văd crucea înălţată în diferite locuri.

[42] Un fel de corăbioară pe Dunăre și Marea Neagră.

[43] Autorul, ca toţi străinii, consideră teritoriile de pe ambele maluri ale Dunării – fie că erau administrate direct de turci, ca cele din dreapta Dunării, fie că plăteau numai haraci turcilor, ca cele din stînga Dunării – ca făcînd parte din Turcia Europeană.

[44] Numărul şi braţele Dunării în antichitate sînt preluate de la Ptolemeu, cu deosebirea că la geograful grec „Thiagola” e totuna cu „Psilon” (braţul subţire) şi desemnează probabil unul din canalele actualului braţ Chilia: „Borion” (braţul nordic) şi „Pseudostomon” (braţul fals) desemnează de asemenea două canale ale aceluiaşi braţ Chilia; „Kalon” (braţul frumos) şi „Narakon” (braţ îngust) sînt probabil două canale ale braţului Sulina; „Ieron” (braţul sacru) sau „Peuce” (la Ptolemeu) corespunde braţului Sf. Gheorghe (v. Vladimir Iliescu *et alii* (eds), *Fontes historiae Daco-romanae*, I, București, 1964, pp. 549-551 şi 401, nota [18]). În ce priveşte numărul şi denumirea braţelor Dunării la data jurnalului de călătorie, M.A. Katsaitis confundă braţul Chilia cu braţul Sulina, adaugă ca braţe ale Dunării cele două ieşiri ale Dunavăţului, Portiţa şi Sinoe, precum şi Caraorman.

Galaţi sau *Galaţ* (Γαλάτζι) – zis altădată *Axiopoli*[45], „Ἀξιούπολις" şi de asemenea „Ἄξιον" (deşi mulţi cred că „Ἀξιούπολις" ar fi azi numita „Σᾶξια") – este primul oraş care se întîlneşte în această parte a Moldovei şi escala tuturor acelora care trec direct de la Constantinopol la Iaşi. El este situat pe Dunăre, lîngă vărsarea rîului Prut, oraş deschis sau un tîrg mare, cu case joase, toate la nivelul pămîntului şi toate, după obiceiul din Moldova, acoperite cu şindrilă, dar atît de bine împreunată încît este mai bună decît ţiglele. Acest oraş sau tîrg este port la Dunăre; aici se văd multe bastimente care navighează pe fluviu, fiind unicul port şi oraş fluvial al domnului Moldovei. Aici locuiesc mulţi evrei care vînd rachiu, vin, tutun şi fac şi alte negoţuri. În Galaţi sînt veniţi, de asemenea, mulţi turci pentru negoţul lor, acesta fiind, după Iaşi, locul cel mai bun de trafic din Moldova.

La 2 octombrie, zi de duminică, *beizade* Cantemir a plecat de la Galaţi cu fiica şi cu oamenii săi de casă, spre a merge într-un oraş unde se afla un frate al său[46] şi unde venea acum spre a se consfătui în afacerile sale, înainte de a se duce la Iaşi. El m-a recomandat cu căldură lui *bassoadar* spre a mă ajuta în restul călătoriei, scuzîndu-se că mă părăsea, fiind obligat de afacerile sale să se abată de la drumul direct spre Iaşi şi să grăbească, pe altă cale, sosirea lui. Eu i-am mulţumit pentru ajutorul dat, rugîndu-l să-mi acorde în continuare protecţia sa. Apoi i-am încredinţat o scrisoare (deoarece el trebuia să ajungă înaintea mea la Iaşi) ca să i-o dea marelui postelnic[47] sau mare şambelan, domnul Caragica, spre a-i aduce la cunoştinţă sosirea mea şi spre a-mi pregăti vreo locuinţă bună. După ce i-am adus omagiile mele lui *beizade* şi fiicei sale, am rămas în tovărăşia lor pînă au pornit la drum. Apoi, după plecarea lor, m-am dus cu *bassoadar* la administratorul locului, zis *căpitan*, spre a-l ruga să-mi procure două căruţe pentru lucrurile mele şi pentru servitor, deoarece căruţele cu opt cai nu trec Dunărea, înţelegînd să facă totdeauna învoiala lor pînă la *Galaţ* sau Galaţi. Am fost deci la căpitan, care (după ce *bassoadar* îi adusese la cunoştinţă situaţia mea şi că fusesem recomandat domnitorului de către *beizade*, fratele aceluia) mi-a acordat toate amabilităţile posibile, m-a tratat cu dulciuri, cafea, pipă şi altele şi m-a întreţinut mai mult de două ore continue cu o conversaţie variată. Făcîndu-i între timp cunoscută graba mea, el a trimis imediat după chirigii, obligîndu-i să pună la dispoziţie două căruţe cu patru cai pentru mine şi două pentru bagajele principelui şi pentru femeile recomandate lui *bassoadar*. Chirigiii au făcut multe dificultăţi în ce priveşte căruţele care urmau să-mi fie puse la dispoziţie, dar în

---

[45] Axiopolis, amintit şi de Ptolemeu, este greşit localizat de M.A. Katsaitis drept Galaţi. Cercetări recente indică Cernavoda-Hinogu ca loc de aşezare a oraşului Axiopolis (v. I. Barna, *Date noi despre Axiopolis*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", XI (1960), nr. 1, pp. 69-80).

[46] E vorba de Ioniţă Cantemir, care era stabilit la moşia Valea-Seacă, judeţul Bacău, şi care în 1748 ajunge ispravnic (Sever Zotta, *op. cit.*, p. 23).

[47] Dregător care îndeplinea funcția de mareșal al Curții domnești.

cele din urmă au fost siliţi să se supună, după ce au făcut cu numitul căpitan sau administrator preţul de 10 groşi de fiecare căruţă pînă la Iaşi. Celelalte două căruţe pentru principe erau obligate să meargă pe propriile lor cheltuieli. După ce m-am despărţit de căpitan am colindat prin localitate, unde n-am găsit însă nimic remarcabil. Ne-am dus apoi la cafenea, unde am găsit mulţi turci bînd cafea şi trăgînd din pipă şi ne-am apucat şi noi să facem acelaşi lucru, turcii de acolo punîndu-mi diferite întrebări şi privindu-mă cu admiraţie, fiindcă le spusesem că am fost în audienţă la sultan şi că am luat prînzul în Divan, precum şi alte amănunte din Constantinopol. După prînz am colindat din nou cu *bassoadar* prin Galaţi şi de-a lungul malurilor Dunării, apoi, neştiind ce să fac altceva, m-am dus să mă întreţin vreo oră cu administratorul, acesta primindu-mă din nou cu mii de amabilităţi. L-am rugat pentru căruţe ca acestea să fie pregătite în ziua următoare, apoi, după ce l-am întrebat dacă are să-mi încredinţeze vreun mesaj pentru Curte, mi-am luat rămas bun, mulţumindu-i pentru amabilităţile manifestate faţă de mine.

La 3 octombrie, zi de luni, au venit dis-de-dimineaţă la locuinţa noastră căruţele, care sînt cu mult mai mici decît celelalte, acoperite numai cu rogojini şi trase de patru cai, în care am încărcat toate lucrurile şi s-au urcat servitorul meu şi preotul, toţi ceilalţi încălecînd pe cai şi, după ce ni s-au alăturat bosniacii care fuseseră încartiruiţi la oarecare depărtare, am pornit marşul spre Iaşi. Am mers toată ziua printr-un ţinut mereu pustiu şi prin mijlocul unor păduri dese, neîntîlnind nici sat, nici vreo aşezare omenească, şi am ajuns pe la orele 3 noaptea la Focşani[48], oraş mare, după ce făcusem toată ziua douăsprezece ore de drum. Acolo am găsit toată regiunea acoperită de zăpadă, iar eu am pătimit mult din cauza frigului. Sosind noaptea, am găsit locuinţă foarte proastă, am mîncat destul de rău şi a fost minune că am găsit lemne ca să ne încălzim.

La 4 octombrie, zi de marţi, am mers printr-un ţinut mai cultivat din punct de vedere agricol şi, după ce am trecut rîul Bîrlad (Βαράλαχος), am ajuns la dormit în Bîrlad, tîrg mare şi populat, după ce făcusem opt ore de drum. Aici am găsit locuinţe foarte bune, existînd pretutindeni în fiecare cameră cîte o sobă ca apărare împotriva frigului şi găsindu-se păsări, ouă, lapte, pîine foarte bună şi vin bun, totul la preţ tare ieftin. De aceea în toată Moldova şi la fel în Valahia se călătoreşte destul de comod şi cu puţini bani. [Aici locuiesc mulți evrei.][*]

La 5 octombrie, zi de miercuri, am călătorit mereu printr-un ţinut necultivat şi am traversat o pădure mare. După ce am luat prînzul în cîmp deschis, am continuat drumul şi am ajuns la dormit la Vaslui sau *Vasloie* (Βασιλούι), un sat destul de mare, după ce făcuserăm alte opt ore de drum.

La 6 octombrie, zi de joi, ne-am sculat dis-de-dimineaţă şi, deşi sufeream mult de frig, toată regiunea fiind încărcată de zăpadă, am pornit la drum înainte

[48] În text greșit: „Buzani”.

[*] Propoziție cenzurată în textul publicat, preluată din ms. LD 5: 37 (n.n.).

de ziuă şi am luat dejunul în cîmp deschis, întîlnind în această zi mai multe caravane de căruţe trase de doi şi de patru boi sau bivoli, purtînd deasupra butoaie pline cu vin. Reluîndu-ne drumul, am ajuns spre orele 22, după ce făcuserăm opt ore de drum, la Piciorul Lupului[49], sat foarte încîntător, unde am rămas să înnoptăm. Acest sat era despărţit printr-un rîu în două părţi, de cealaltă parte a lui aflîndu-se încartiruiţi foarte mulţi turci din suita noului paşă de Hotin.

La 7 octombrie, zi de vineri, încălecaţi dis-de-dimineaţă pe cai, după ce am făcut şase ore de drum, am ajuns puţin după miezul zilei în oraşul Iaşi, avînd încheiate 20 de zile de călătorie şi săvîrşite 162 de ore de drum.

Distanţa de la Constantinopol pînă la Dunăre şi pînă la Iaşi

de la Constantinopol pînă la Metre:	ore 2
de la Metre pînă la Mainzi:	ore 10
de la Mainzi pînă la Sarai:	ore 12
de la Sarai pînă la Jena:	ore 8
se trece, după 4 ore de drum, prin Patruzeci de Biserici (Kirk-kilisse) şi se merge	
de la Jena pînă la Eriklio:	ore 8
se intră in Bulgaria şi se merge la Canara şi apoi	
de la Eriklio pînă la Fakija:	ore 8
de la Fakija pînă la Beyler:	ore 7
de la Beyler pînă la Aitos:	ore 2
de la Aitos pînă acolo unde am rămas să dormim de cealaltă parte a Balcanilor:	ore 3
de la Balcani pînă la Sultanlar:	ore 6
de la acesta pînă la Cîlnia:	ore 7
de la acesta pînă la Caraaci:	ore 8
de la acesta pînă la Cobadin:	ore 12
de la Cobadin pînă la Defcea şi la Caugagia:	ore 10
de la Caugagia pînă la Troesmis:	ore 10
de la Troesmis pînă la Dunăre:	ore 7
Total de la Constantinopol pînă la Dunăre:	ore de drum 120
de la Galaţi pînă la Focşani:	ore 12
de la acesta pînă la Bîrlad:	ore 8
de la Bîrlad pînă la Vaslui:	ore 8
de la acesta pînă la Piciorul Lupului:	ore 8
de la acesta pînă la Iaşi:	ore 6
De la Galaţi pînă la Iaşi:	ore 42

Adică de la Constantinopol pînă la Iaşi sînt ore de drum 162 sau mile 486.

[49] Probabil Piciorul Lupului, sat în județul Iași.

Sosit deci puţin după amiază la Iaşi, după ce *bassoadar* se dusese înaintea noastră spre a notifica sosirea lui şi a încredinţa scrisorile, am fost condus la vamă, unde am aşteptat multă vreme sosirea boierului, adică a nobilului, dregătoria de vameş fiind la mare consideraţie în toată Turcia. Acesta fiind sosit şi prezentîndu-i cheile geamantanelor mele, înainte de a deschide, văzîndu-mă îmbrăcat după moda franţuzească s-a informat cine eram şi, după ce i-am dat socoteală, simţind că sînt îndreptat către domnitor, n-a făcut altceva decît să le deschidă, apoi, închizîndu-le, m-a lăsat să plec cu toată politeţea şi curtoazia. Avînd între timp cunoştinţă de la *bassoadar* despre sosirea mea la Iaşi, marele postelnic Caragica, căruia îi sosiseră şi scrisorile mele prin *beizade* Cantemir, a trimis imediat doi *seimeni* ai domnului la vamă şi, în numele său, m-au condus cu toate lucrurile mele în una din cele mai bune case din Iaşi, lîngă Biserica Maica Domnului din Kola[50]. După ce au evacuat pe loc gazdele, care au acceptat să se retragă în altă casă a unor rude (atît de mare este aici autoritatea şi suveranitatea domnului, încît cel mai mic semn din partea lui trebuie urmat orbeşte), m-au instalat în casă, apoi, din ordinul domnului, *seimenii* înşişi au adus nutreţ şi fîn pentru calul meu şi toate cele necesare pentru mine şi servitorul meu, *seimenii* avînd ordin să furnizeze bucătăriei pentru masa mea tot ceea ce este de trebuinţă şi să rămînă spre a mă servi cu toată atenţia, fără a mă lăsa lipsit de vreun lucru, totul pe cheltuiala Alteţei Sale. Fiind deja ora tîrzie, am rămas în acea seară acasă, spre a mă odihni, bărbieri şi a-mi pune în ordine lucrurile; aici, după ce mi s-a dat să cinez desăvîrşit pe cheltuiala domnului, m-am culcat comod în patul propriu, fiind singura noapte de la plecarea mea din Constantinopol când m-am dezbrăcat şi m-am culcat în pat aşternut. Tot oraşul, străzile şi cîmpiile vecine erau acoperite de zăpadă, dar în casă nu se resimte frigul, fiecare cameră avînd soba sa, care rămîne zi şi noapte aprinsă şi păstrează în felul acesta camera caldă, încît se poate sta în cămaşă. Am dormit deci bine toată noaptea, rezervîndu-mi pentru ziua următoare de a mă prezenta domnului şi de a apărea la Curte.

La 8 octombrie, zi de sîmbătă, după ce m-am sculat la o oră potrivită și m-am îmbrăcat după moda franţuzească, am încălecat pe cal – aici, atît în Valahia cît şi în Moldova, toţi boierii şi nobilimea merg sau cu trăsura sau călare, făcîndu-se însoţiţi de un mare număr de robi, *seimeni*, *ciohodari* şi alţi servitori, după uzul turcesc, în aceasta constînd tot luxul lor mai mare, şi astfel toate persoanele civile merg şi ele pretutindeni călare, oricît de scurt ar fi drumul pe care vor să-l facă – şi dispunînd să fiu însoţit de servitorul meu, îmbrăcat cu livrea, şi de doi *seimeni* care fuseseră destinaţi serviciului meu, m-am lăsat condus la marele postelnic sau mare şambelan, domnul Caragica. Această dregătorie este la mare consideraţie în aceste ţări, el avînd obligaţia să rămînă totdeauna în preajma persoanei domnului, care nu iese niciodată din apartamentele sale fără a fi precedat

[50] Biserica catolică, închinată Adormirii Maicii Domnului.

de marele postelnic însuşi, care poartă în mînă un toiag de argint, puţin deosebit de cel pe care îl poartă *ceauşbaşii*[51] cînd îi introduc în Divan pe ambasadori. Făcîndu-mă deci introdus la marele postelnic însuşi, am fost primit cu toate semnele de stimă, m-a invitat să şed pe sofaua sa şi a adus imediat şerbet, cafea şi pipă. Înmînîndu-i scrisorile de la *beizade* Iancul, după ce le-a citit, mi-a făcut toate ofertele de servicii posibile, oferindu-se să-mi fie de ajutor pe cît poate. Rămînînd cu el vreo oră în complimente reciproce şi în alte diverse conversaţii, fiind veniţi între timp foarte mulţi boieri spre a-l saluta, precum şi alţii de condiţie inferioară spre a-i face curte, el a ieşit cu un cortegiu numeros şi, încălecînd pe un cal de rasă, cu o suită formată dintr-o gloată de servitori şi alţii, a dat ordin să fiu condus la Curte, unde trebuia să aştept pînă la sosirea sa.

După ce l-am lăsat să plece, am încălecat şi eu pe cal şi m-am dus la palatul domnului, care este destul de vast, închis în întregime cu ziduri, şi care constituie un fel de castel al Iaşului. Sosit la piciorul scărilor palatului, după ce trecusem curţile întinse, în care se văd locuinţele *seimenilor* şi ale altor soldaţi şi persoane de gardă, am coborît de pe cal şi după ce mi-am scos cizmele am fost condus sus, unde în prima sală am văzut un mare număr de *ciohodari*, *seimeni* şi alţi oameni de jos. Apoi trecînd prin alte camere, toate pline de oameni, am fost condus de călăuza mea în încăperile cămăraşului[52], adică ale vistierului domnului, monsenior Mano, originar din Constantinopol. Acesta este un om destul de afabil şi cult, care a călătorit pe la diferite Curţi din Europa, şi foarte drag domnului. Acest domn mi-a făcut mii de amabilităţi, dispunînd să mi se prezinte imediat cafea, şerbet şi pipă, şi m-am întreţinut cu el vreo oră în conversaţii plăcute şi îndatoritoare. Apoi, apropiindu-se ora audienţei şi el trebuind să meargă la domn, m-a luat cu el şi m-a condus într-o altă cameră, în care se afla Ali Divan Effendi, acela care ia loc în Divan cu domnitorul, care deschide firmanele sultanului şi care rămîne aici lîngă domn, ca fiind desemnat de Poartă să supravegheze purtările lui. De altfel, el este întreţinut pe socoteala domnitorului cu un salariu mare şi serveşte acestuia ca secretar.

Acest Divan Effendi era un bărbat cu o înfăţişare frumoasă, în vîrstă de 40 de ani şi originar din Ianina, destul de accesibil şi manierat, avînd toate aparenţele unei persoane culte şi oneste. După ce m-a întrebat în limba greacă (pe care o poseda la perfecţie) despre patria mea, numele, ocupaţia şi despre motivul venirii mele la Iaşi, la care întrebări i-am dat o informaţie sinceră, mi-a spus că, deoarece prin vecinătatea şi relaţiile dintre patriile noastre mă consideră ca un concetăţean al lui şi deoarece după fizionomie mă apreciază ca un om tare onest, doreşte să-l consider drept prieten şi să apelez la el oricînd voi fi aflat că este în stare ‹să facă ceva› pentru avantajul meu. I-am mulţumit pentru curtoazia lui, oferta de serviciu, gentileţea manifestată faţă de mine fără meritul meu, apoi el a

[51] Ofițer superior turc, cu diverse atribuții, printre altele cu aceea de ușier, aprod.
[52] Mare cămăraș era vistierul particular al domnitorului.

dispus să se aducă pipa, insinuîndu-se între timp în fel de fel de discuții, care toate sfîrșeau în declarația de stimă pe care o purta persoanei mele și în oferta favorii lui la nevoile mele.

Între timp au venit să mă cheme din ordinul domnului pentru a-i prezenta mesajele, astfel că, despărțindu-mă de Divan Effendi, am fost condus în anticameră şi de acolo în sala de audienţă, în care am găsit pe Alteţa Sa aşezată pe sofa, avînd la capătul aceleiaşi sofale, oarecum în faţa uşii, o grămadă de catifea cîrmîzie, înaltă cu trei trepte de la pămînt. De jur împrejurul camerei se aflau bănci cu perne, iar deasupra stofă verde, unde şedeau mulţi dintre miniştrii principali. Făcînd trei închinăciuni Alteţei Sale, i-am prezentat scrisorile de la *beizade*, fratele său, şi de la două *capuchehaiele*[53], pe care le-a citit, după care eu am început în limba italiană să ţin un discurs, spre a-l informa verbal asupra motivului care a putut să mă aducă la Curtea lui şi spre a-l ruga să-mi acorde protecţia sa, dar după două fraze m-a întrerupt, întrebându-mă de ce, grec fiind, nu mă foloseam de limba maternă[54]. Mărturisesc adevărul că m-a surprins o astfel de întrebare, nevoind să mă expun în prezenta Alteţei Sale şi a atîtor miniştri, [cea mai mare parte constantinopolitani][*], care toţi vorbeau greaca cu termeni puri şi fraze elegante, să mă expun – cum am zis – vorbind atît de stricat şi de necioplit limba noastră care se vorbeşte în patrie, de aceea i-am răspuns că, fiind educat în şcoli italiene şi avînd relaţii încă de copil cu nobili veneţieni, funcţionari şi alţi italieni de care este plină țara noastră, deoarece acolo este sediul întregii armate veneţiene, şi după ce am călătorit mult timp prin Italia, limba maternă îmi pare aproape neobişnuită şi străină, neputîndu-mă folosi de ea decît cu dificultate şi stricat. Dar Alteţa Sa a adăugat că oricum aş vorbi, vrea ca eu să mă folosesc de limba mea, astfel că, schimbîndu-mi discursul în limba greacă, l-am terminat în cel mai bun mod posibil, domnul întrerupîndu-mă din nou de două ori spre a-mi spune că vorbesc cum nu se poate mai bine. Apoi, după ce mi-a pus oarecare întrebări, la care am răspuns scurt, nevoind ca întreaga Curte să participe la sentimentele mele, l-a chemat la el pe cămăraş şi i-a dat ordin să fiu reţinut la prînz la Curte. Am ieşit deci imediat cu numitul cămăraş din sala de audienţă, după ce făcusem plecăciunile mele, şi am fost condus în apartamentele cămăraşului însuşi, care a dat imediat ordin să fie lăsaţi să plece *seimenii* împreună cu servitorul meu şi cu cei care îmi aduseseră calul, eu

[53] Agenți diplomatici ai domnitorilor țărilor române la Poartă.

[54] Constantin Mavrocordat ţinea în general la cultivarea limbii materne; astfel, se citează faptul că el refuza să primească de la ispravnicii români rapoarte scrise în limba greacă (v. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, II, București, [2]1928, p. 92).

[*] Afirmație cenzurată în textul publicat, preluată din ms. LD 5: 43. În susținerea ei, Limona oferă explicații redactorului editurii, întrebând retoric: „Care Curte europeană nu și-a recrutat pînă tîrziu spre sfîrșitul secolului al XIX-lea miniștrii și generalii printre oameni străini de propria națiune, fără ca prin aceasta să se aducă o jignire orgoliului național?” (LD 5: 321, n.n.).

trebuind să mă opresc la Curte, apoi, dispunînd să mi se dea pipă şi lăsînd doi sau trei boieri spre a mă întreţine cu conversaţie pînă la ora prînzului, el s-a întors la sarcinile sale.

Constantin Bei sau Constantin Voievod, căci astfel este numele domnitorului, este de statură obişnuită, oarecum slab, cu barbă neagră şi puţin saşiu, asemănîndu-se cu totul lui *beizade* Iancul, care este de statură mai mică şi mai saşiu decît Constantin Voievod. Acest domn este, pe de altă parte, foarte erudit, petrecîndu-şi toate orele libere din zi şi o mare parte din noapte în lectură continuă, iubitor de literaţi, determinîndu-i cu mari salarii să vină la el; el posedă mai multe limbi, greaca vulgară, greaca literară, turca, latina, italiana, franceza, moldoveana şi valaha, acestea din urmă fiind de fapt, una şi aceeaşi limbă*. Pe de altă parte, el este puţin ciudat, iubitor de noutăţi şi nerăbdător în rezolvarea chestiunilor lui, şi în anumite momente nu este lipsit de mînie şi extravaganţă. Depăşeşte cu puţin vîrsta de 30 de ani şi a fost numit domn la 18 ani, atît este de mare reputaţia familiei Mavrocordat pe lîngă turci, încît, în pofida vîrstei lui, după moartea tatălui a fost învestit cu principatul. După urcarea sa pe tron a avut de asemenea soarta de a se menţine fără a fi fost vreodată mazilit, adică rechemat la Constantinopol[55]. A fost totuşi înlăturat de mai multe ori de către concurenţii săi la principat, dar a fost în acelaşi timp mutat în celălalt, fără a face alţi paşi decît pe aceia din Valahia în Moldova şi din aceasta în Valahia, şi totdeauna în chip de domn. Pentru prima oară a fost învestit cu Principatul Valahiei şi apoi a trecut în cel al Moldovei. Apoi, înlăturat de Grigore Vodă[56] din Moldova, a fost repus din nou în Valahia. Aici a domnit mult timp, pînă

* În manuscrisul original al traducerii: „moldoveana și vlaha, între care, deși una și aceeași limbă, exista un fel de deosebire” (LD 5: 44). Redactorului Editurii Junimea Limona îi explică: „În ce privește «diferențele» între graiul moldovean și cel valah – acceptate și de filologii noștri – diferențe care, în acea vreme cînd nu exista intensa circulație de oameni, idei și bunuri de azi, vor fi fost ceva mai accentuate, am înțeles rațiunea de a trece sub tăcere aceste diferențe” (LD 5: 322, n.n.).

[55] Afirmaţia nu este riguros exactă nici pentru anii cînd M.A. Katsaitis făcea însemnarea, cu atît mai puţin după aceea, căci Constantin Mavrocordat a cunoscut şi el mazilirea în cursul celor șase domnii în Ţara Românească şi patru domnii în Moldova. Domniile lui s-au succedat astfel: 1730 septembrie 3 – octombrie (după 4) în Ţara Românească; 1731 octombrie 13 – 1733 aprilie 5 în Ţara Românească; 1733 aprilie – 1735 noiembrie 16 în Moldova; 1735 noiembrie 16 – 1741 septembrie (înainte de 5) în Ţara Românească; 1741 septembrie – 1743 iulie 20 în Moldova; 1744 iulie – 1748 aprilie în Ţara Românească; 1748 aprilie – 1749 august 20 în Moldova; 1756 februarie 8 – 1758 august în Ţara Românească; 1761 iunie 5 – 1763 martie 9 în Ţara Românească; 1769 iunie 18 – decembrie 4 în Moldova.

[56] Grigore al II-lea Ghica (a doua domnie în Moldova), 1735 noiembrie 16 – 1739 septembrie 3, şi apoi, după administraţia militară rusă, din nou din 1739 octombrie – 1741 septembrie 13.

cînd, îndepărtîndu-l Mihai Vodă[57] cu ajutorul monseniorului de Eraclea[58], el a trecut în Principatul Moldovei, luîndu-şi revanşa asupra lui Grigore Vodă, care a fost chemat la Constantinopol. Ales în cele din urmă pe tronul Moldovei şi fratele *beizade* Iancul, cu excluderea lui Constantin Vodă, fratele său, acesta a avut atîta putere la Poartă, încît atunci cînd se credea că fusese mazilit l-a înlăturat din Valahia pe Mihai Vodă, învestindu-se pentru a treia oară în acest principat. Ca urmare, din 1743 domnesc cei doi fraţi Mavrocordat[59], adică Constantin Vodă în Valahia şi Iancul Voievod în Moldova, cu aparenţa că are să dureze mult domnia lor, neexistînd un concurent atît de puternic care să-i poată contrabalansa pe cei doi fraţi, acum uniţi, unul tare prin aderenţii lui, celălalt, adică Constantin Bei, nu numai prin aderenţi, ci şi prin bani. Aceşti domnitori îşi scriu totdeauna numele, precedîndu-l cu acela de *Ioan*[60] urmat de numele tatălui, adică Constantin Bei semnează „*Ioan* Constantin Nicolae Mavrocordat", iar Iancul Voievod semnează „*Ioan* Iancul Nicolae Mavrocordat" şi poartă titlul de *Alteţă Serenissima*, precum şi pe acela de *hospodar*, *voievod*, *despot* şi *hegemon* (Ἰγεμόν), unul „Πάσις Μολδοβλαχίας", iar celălalt „Πάσις Οὐγγροβλαχίας".

Întorcîndu-se cămăraşul în camerele lui, fu imediat pregătită deasupra sofalei o masă lungă, înaltă de un picior, care s-a dovedit comodă, putîndu-se extinde. Au venit acolo la prînz mulţi miniştri şi masa a fost servită parte după maniera turcă, parte după cea franceză. Cămăraşul m-a aşezat la mijloc, folosind faţă de mine toate distincţiile posibile. Au fost aduse cantităţi mari de mîncăruri preparate excelent şi s-au băut vinuri bune, cele mai multe din ele sînt însă cu absint, din care cauză neplăcute pentru gustul nostru. Domnul mănîncă totdeauna în haremul său cu „doamna", căci acesta este titlul principesei. Principalii miniştri care locuiesc în palat mănîncă cu cămăraşul, iar ceilalţi funcţionari şi miniştri de rang mai mic la alte mese şi în camere diferite. Prînzul fiind terminat şi cafeaua băută, ceilalţi şi-au luat rămas bun sau au rămas acolo ca să fumeze, iar eu cu cămăraşul am intrat într-un cabinet mic, unde, după ce a dispus să se aducă pipe, cămăraşul a început, din ordinul Alteţei Sale, să-mi pună diferite chestiuni şi întrebări pentru a afla studiile mele, priceperile mele, gîndul cu care venisem la această Curte, dacă spre a rămîne mult timp sau nu, pe scurt pentru a-mi examina complet spiritul. Eu i-am dezvăluit intenţia, i-am răspuns succint cămăraşului că eram de origine nobilă, nu profesam nici o

[57] Mihai Racoviţă (a doua domnie în Ţara Românească), 1741 septembrie – 1744 iulie.

[58] În jurnalul de *Călătorie de la Smirna spre Constantinopol* (*ms. cit.*; cf. Filippos K. Falmpos, *op. cit.*), M.A. Katsaitis afirmă că mitropolitul Eracliei (azi Eregli în Tracia), Dionisie de Lero, „care locuieşte în palatul principesei Valahiei", joacă un rol la alegerea şi mazilirea domnilor Ţărilor Române. El este lăudat ca om politic.

[59] Ioan Mavrocordat a domnit de la 1743 iulie 20 – 1747 mai.

[60] Asupra semnificaţiei numelui de „Ioan" („cel ales de Dumnezeu"), sau prescurtat „Io", din titulatura domnilor, v. Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, Editura Academiei, 1960.

meserie, că am învăţat ştiinţele şi artele cavalereşti pentru plăcerea mea şi atît cît era convenabil pentru condiţia mea socială[61], că împrejurările şi conjunctura m-au determinat să întreprind călătoria în Moldova. Cu acest prilej i-am făcut confidenţă despre contractul de căsătorie[62] încheiat la Smirna cu domnii Cortazzi, bine cunoscuţi lui, despre neîndeplinirea condiţiilor contractului, despre ciocnirea cu *bailul*[63] şi despre necesitatea de a veni aici, spre a mă sustrage violenţei sale. Că nu pot decide cît timp putea să dureze şederea mea la Iaşi, aceasta depinzînd de împrejurări şi de voinţa tatălui meu, dar că, în tot acel timp cît aveam să rămîn, voi considera ca un mare noroc al meu de a-l servi în oricare formă pe Alteţa Sa, nepretinzînd nimic altceva decît gloria de a întîlni şi de a urma poruncile lui. Că, deşi – cum am spus – condiţia mea nu-mi permitea să profesez nici o ştiinţă şi nici o artă, cu toate acestea trebuia să-i spun că unica mea înclinaţie şi plăcere încă de copil erau geografia şi istoria, ştiinţe despre care puteam spera să pot da socoteală, ca dovadă îi voi arăta în ziua următoare o probă[64], pe care numai din capriciu am binevoit să o public şi să o dedic preaînaltului Doge al Veneţiei, Alvise Pisani. Că, dacă astfel de studii puteau să contribuie cu ceva în serviciul domnului, eu mă ofeream bucuros să folosesc talentele mele modeste în a-l îndeplini cu supunere potrivit forţelor mele, şi voi considera ca o glorie şi un noroc al meu de a găsi prilejul să-i fac cunoscut Alteţei Sale profundul respect cu care venerez numele lui, precum şi dorinţa arzătoare de a căuta să merit bunăvoinţa lui. După ce m-a ascultat cu atenţie, cămăraşul mi-a spus că, după ce va fi transmis Alteţei Sale sentimentele mele, dat fiind că ele sînt atît de îndatoritoare şi amabile, era sigur că vor fi primite cu plăcere de către domn şi că mă va răsplăti cu obişnuita lui generozitate. După diferite alte discuţii, voind să-mi iau rămas bun, a dispus să fiu dus la propria

[61] M.A. Katsaitis avea prejudecata tuturor nobililor din vremea sa, că exercitarea unei profesii în scopul cîştigării existenţei nu este convenabilă clasei sociale din care făcea parte.

[62] În cursul anului 1742 (martie-iulie), pe cînd se afla într-o călătorie la Smirna, M.A. Katsaitis a încheiat contract matrimonial cu fiica lui Francesco Cortazzi, fost consul al Veneţiei, dar, în urma unui mare incendiu care a avut loc la Smirna în luna iulie, Cortazzi a suferit atît de mari pagube, încît n-a mai putut respecta condiţiile contractului matrimonial. Din acest motiv, cît şi datorită faptului că logodnica nu-i inspirase nici o atracţie, M.A. Katsaitis părăseşte Smirna fără a mai serba ceremonia căsătoriei. El se va căsători în 1746 cu o altă fată, Diamantina, fiica lui Antonie Sahlichi, de asemenea dintr-o familie nobilă din Kerkyra (v. Filippos K. Falmpos, *op. cit.*, p. 18).

[63] *Bail*: ambasador al Veneției la Constantinopol. *Bailul* de atunci, Giovanni Donado, îl presa pe M.A. Katsaitis să accepte modificările contractului matrimonial propuse de Cortazzi și să efectueze căsătoria.

[64] E vorba de lucrarea sa, *Geografia in dialogo con moltissime notizie istoriche cronologiche*, Veneția, 1738 (v. descrierea la Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique...*, I, Paris, 1918, pp. 269-270).

locuinţă cu o trăsură a domnului, spunîndu-mi să mă prezint la Curte în dimineaţa următoare.

Fiind încă obosit de călătorie, am rămas acasă spre a mă odihni şi a fi liber, cînd servitorul meu mi-a spus că, deşi dejunasem la Curte, *seimenii* pregătiseră şi la locuinţa noastră un prînz bun, pe care apoi l-au mîncat ei înşişi. Într-adevăr, seara la cină am fost servit deosebit de bine, aducîndu-mi-se şi două sfeşnice şi lumînări spre a mă servi de ele, lemne pentru sobă şi bucătărie şi furaj din belşug pentru calul meu.

La 9 octombrie, zi de sîmbătă, sculat dis-de-dimineaţă, m-am dus înainte de toate să-l salut pe marele postelnic şi i-am dat socoteală de convorbirea avută cu cămăraşul. Apoi, despărţindu-mă de el, m-am dus imediat la palat şi, introdus la cămăraş, după obişnuitele complimente, i-am dat un volum din *Geografia* mea spre a-l prezenta Alteţei Sale, dîndu-i pe deasupra şi alte diverse compuneri de-ale mele inedite şi cea mai mare parte în schiţă, spre a fi văzute împreună. După ce el însuşi a aruncat o privire, a dispus să mi se servească şerbet, cafea şi pipă, iar el s-a dus imediat ca să-i arate domnului operele mele. Reîntorcîndu-se după cîtva timp, mi-a spus să merg cu el în anticameră, unde, pînă ce va fi ieşit Alteţa Sa în audienţă, voi avea ocazia să-i cunosc pe miniştri şi boieri, fiind acolo la Curte unicul *rendez-vous* unde se adună şi se întîlnesc, fie dimineaţa, fie seara, şi unde se desfăşoară cea mai plăcută şi mai variată conversaţie. Într-adevăr, ducîndu-mă în amintita cameră de audienţă, l-am văzut pe *beizade* Cantemir, cu care, după ce i-am adus omagiile mele, am rămas o bucată bună de timp în conversaţie, el întreţinîndu-se cu mine, bucuros de a fi fost primit de domn şi de a fi întîlnit geniul său. M-am scuzat că n-am avut timp să-mi îndeplinesc obligaţia de a mă duce să-i fac închinăciune şi am pus de acord vizita pentru ziua următoare. A venit apoi să mă salute monsenior Liotard[65], acel celebru pictor după natură din Genova, care venise cu poşta din Constantinopol cu cîteva zile înaintea mea, fiind chemat de domn spre a face portretul lui, pe cele ale „doamnelor" – mama şi soţia –, precum şi pe ale *beizadelelor* şi domniţelor. Deoarece acesta mă cunoscuse la Constantinopol, unde luasem prînzul cu el şi cu căpitanul Erizzo în ziua în care am vizitat Biserica Sf. Sofia, mi-a făcut mii de complimente şi amabilităţi şi mi-a făcut imediat cunoştinţă cu monseniorul Bretan[66], primul medic al domnului şi unul

[65] Jean-Etienne Liotard, pictor genovez (1702-1790) care a petrecut multă vreme în Orient. Cunoscut prin portretele făcute Mariei Thereza, lui Iosif al II-lea şi mareşalului de Saxonia. Portretul lui Constantin Mavrocordat, executat de Liotard, este reprodus şi în Al. Stourdza, *L`Europe orientale et le role historique des Maurocordato*, Paris, 1913, fig. 39.

[66] Bretan sau *Bretagni*, cum apare scris la M.A. Katsaitis, este de fapt medicul francez Exupère-Joseph Bertin (1712-1781), originar din Tremblay (Bretagne), care în 1744 a fost ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe. A fost un anatomist celebru, care a scris lucrări importante pentru vremea sa. Recomandat lui Constantin

din cei patruzeci de membri ai Academiei din Paris, adus de Alteţa Sa cu un salariu de 6.000 de groşi sau 12 pungi pe an, în afară de daruri, casă şi masă; de asemenea, mi l-a prezentat pe marchizul Magnan, care era ţinut de domn pentru afacerile politice cu un salariu de 130 de groşi pe lună. Acesta era acolo cu soţia sa, care era o doamnă englezoaică, iar el era originar din Constantinopol şi servise la Moscova sub ţarul Petru, în Anglia, la Viena şi la alte Curţi, poseda mai multe limbi şi era foarte versat în problemele de stat şi în afacerile principilor, om cult, afabil, manierat, strălucitor, şi care în toată şederea mea la Iaşi mi-a fost prieten fidel şi sincer, căruia îi încredinţam orice secret şi orice necaz al meu. A ieşit apoi Alteţa Sa în audienţă şi toţi miniştrii principali care au avut loc au intrat în sală şi s-au aşezat pe bănci, la locurile lor. Apoi au intrat toţi ceilalţi pînă la uşă, de unde, după ce s-au arătat domnului şi l-au salutat, au ieşit în anticameră, unde au aşteptat dacă nu cumva avea să le dea vreo poruncă. Şi eu am făcut acelaşi lucru, adică m-am prezentat la uşă şi, după ce am făcut închinăciuni Alteţei Sale, am ieşit apoi în anticameră. Acolo se prezentaseră foarte mulţi cu jalbe, care erau primite de „μέγα λογοτέτι", adică marele logofăt[67] şi, după obiect, erau fie destinate miniştrilor de resort, fie decise pe loc de domn. Puţin după aceea a venit cămăraşul ca să-mi spună din ordinul Alteţei Sale că trebuia să rămîn. Am rămas deci pînă s-a terminat audienţa, care a durat aproape două ore. Apoi, după ce Alteţa Sa a intrat în apartamentele sale, a venit cămăraşul să mă ia, conducîndu-mă în camerele sale, unde m-a reţinut cu el la prînz, după ce concediase pe servitorul meu cu calul şi pe cei doi *seimeni*. Am luat dejunul în compania multor miniştri şi a lui monsenior Liotard, iar după prînz, după ce am băut cafeaua şi am fumat una sau două pipe de tutun, am fost condus cu o trăsură a domnului la locuinţa mea. Fiind orele trei după-amiază, am încălecat pe cal şi m-am lăsat condus în jurul oraşului, spre a vedea regiunea.

Oraşul Iaşi, crezut de mulţi a fi Angustia[68] din antichitate, se află aşezat la 47 de grade şi 50 de minute latitudine nordică, pe malul micului rîu Bahlui (Μπαχλεΐον), care la mică depărtare se uneşte cu Prutul, aflîndu-se la zece ore sau 30 de mile depărtare de hotarele Poloniei. El este situat în parte pe colină, în

---

Mavrocordat de contele de Castellane, ambasadorul Franţei la Constantinopol, Bertin a găsit pe lîngă acest principe toate satisfacţiile şi avantajele pe care le putea dori, urmîndu-l din Valahia în Moldova cînd a fost mutat. Fiind retribuit atît de bine, cum ne informează M.A. Katsaitis, și cîștigînd fără îndoială și alte sume, ca medic, nu este de mirare că după doi ani de şedere în principate ajunge să crediteze pe domn şi pe cămăraşul acestuia cu importante sume de bani (v. V. Mihordea, *Un medic francez la Curtea lui Constantin-Vodă Mavrocordat: doctorul Bertin (1741-1743)*, în „Revista Istorică", XIX (1933). nr. 4-6, pp. 139-155).

[67] Mare dregător care îndeplinea funcția de șef al cancelariei domnești.

[68] *Angustia* este localizată astăzi la Brețcu (v. Radu Vulpe, *Angustia,* în Constantin C. Giurescu, *În amintirea lui Constantin Giurescu: la douăzeci și cinci de ani dela moartea lui (1875-1918)*, București, 1944, pp. 551-559).

parte pe şes, iar palatul domnului, care este destul de vast şi înconjurat în întregime de ziduri, îi serveşte de fortăreaţă sau castel. Oraşul este de o întindere mijlocie, dar complet deschis, iar casele sale oarecum împrăştiate. Locuinţele îi sînt joase şi toate după uzul ţării, adică cu un număr mare de camere fără o ordine şi toate acoperite cu stuf şi şindrilă, pentru a nu îngreuna acoperişurile, care în cea mai mare parte a anului sînt acoperite de zăpadă. Toate străzile principale sînt podite cu poduri mari sau scînduri, susţinute de bîrne, spre a nivela terenul. Cu toate acestea, ele sînt noroioase din cauza zăpezii care se topeşte deasupra şi din cauza circulaţiei neîncetate de cai, trăsuri şi căruţe. Bisericile sale sînt bine întreţinute, toate construite în formă de cruce şi avînd toţi pereţii pictaţi în interior, precum şi cea mai mare parte din cupolele lor. Sînt apoi acolo multe mănăstiri, dintre care [cea mai importantă și][*] cea mai bogată este aceea a Maicii Domnului din Kola. Apoi este cea a Sf. Sava şi cea „τῶν Τριῶν Ἰεραρχῶν”. În Mănăstirea Trei Ierarhi sînt venerate moaştele Sf. Paraschiva (Sf. Vineri), tînără originară din regiunea Epivates[69]. Toate aceste mănăstiri şi toate celelalte, care sînt foarte numeroase în Moldova, aparţin mănăstirilor de la Sf. Munte, de la Sinai şi de la Ierusalim, numindu-se în limba greacă *metohuri* (Μετόχια) ale acestora. În toată Valahia şi Moldova există obiceiul clopotelor, iar cele ale Maicii Domnului din Kola sînt foarte mari şi au un sunet foarte frumos.

În Iaşi se găsesc mulţi evrei care fac negoţuri şi au deschise prăvăliile lor şi aceştia sînt originari din Germania, din Polonia şi din alte ţări. În Iaşi erau şi unii turci, [dar în trecere și numai pentru traficul lor. Nu lipsesc însă din Iași multe alte națiuni, ca][**] unguri, polonezi, germani, greci în special din Ianina şi Constantinopol, parte în serviciul domnului, parte pentru negoţ. Iaşul este apoi reşedinţa obişnuită a domnului, care se numeşte *voievod* în limba polonă, *hospodar* în cea slavă şi *bei* în turcă. El are o autoritate suverană şi nelimitată, nu suportă altă subordonare sau supunere decît aceea de a fi înlăturat prin uneltirile celor care aspiră la principat şi prin avariţia turcă. El păstrează, afară de aceasta, şi celelalte titluri pe care le-a avut sub împăraţii greci[70], adică „ἡγεμόν” sau „δέσποτα”, şi păstrează în jurul lui cea mai mare parte din dregătoriile şi slujbele pe care le aveau împăraţii înşişi. Atît prin întinderea stăpînirii sale, cît şi prin suveranitatea de care se bucură, prin veniturile sale, prin numărul şi calitatea miniştrilor săi, prin Curtea fastuoasă după uzul turcesc, acest domn nu are de ce

[*] Atribut cenzurat în textul publicat, preluat din ms. LD 5: 50 (n.n.).

[69] Localitate în Tracia, în apropiere de Silivri.

[**] Pasaj cenzurat în textul publicat, preluat din ms. LD 5: 51 (n.n.).

[70] Autorul pare a înţelge greşit că principii Moldovei erau subordonaţi împăraţilor bizantini, cînd în realitate numai Dobrogea ajunge sub stăpînirea Bizanţului. Conducătorul statului dobrogean, Dobrotici, a obţinut titlul de „despot” din partea împăratului bizantin (Miron Constantinescu *et alii*, *Istoria României: compendiu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, pp. 131, 143).

să invidieze pe paşalele de rangul întîi, ba chiar pe un cap încoronat. La învestitura lui se face o mare slujbă şi multe ceremonii la Poartă, iar sultanul îi dă tot alaiul sau Curtea sa spre a-l însoţi la palatul propriu, permiţînd paşalelor de primul rang şi miniştrilor principali ai Porţii să-l însoţească şi să-i facă cortegiu. Această onoare însă îl costă mari sume de bani, trebuind să împartă generos cadouri miniştrilor, celor puternici şi întregului cortegiu care l-a însoţit şi servit. Apoi are loc o altă slujbă în Biserica Patriarhiei, unde ambii domni, cel al Valahiei şi cel al Moldovei, îşi au scaunele lor distincte în faţa celui al patriarhului. Acolo se cîntă *Tedeum* sau „Παράκλισι” şi este încoronat de patriarh cu multă solemnitate şi strălucire.

Acest domn menţine în Iaşi companiile sale de gardă, care sînt numeroase, după bunul lui plac, precum şi *seimeni* şi arnăuţi sau albanezi, cu căpitanii lor în frunte. Are apoi un agă sau general de infanterie şi un „Χάτμανο” sau general de cavalerie care comandă miliţiile ţării şi, în caz de nevoie, făcîndu-se chemare sub arme, ei merg în frunte. Aceştia întreţin gorniştii lor, care vestesc cu goarnele dimineaţa, amiaza şi seara în palatele proprii, şi fiecare din ei are o mare autoritate asupra celor care sînt supuşii lor, putîndu-i încarcera, bate cu toiagul, osîndi la stîlpul infamiei, aplica oricui sancţiuni pînă la pedeapsa cu moartea, din proprie autoritate şi bun plac. Aga veghează de asemenea asupra dezordinilor din timpul nopţii şi toţi cei care au fost arestaţi sînt aduşi la el şi pedepsiţi potrivit sentinţei lui. Astfel că pe toate străzile principale din Iaşi şi tot aşa şi pe cele din Bucureşti în Valahia se întîlnesc noaptea la fiecare patru paşi *seimeni* sau soldaţi cu torţe în mîini şi aceştia se numesc *străji*, spre a-i recunoaşte pe trecători şi a le cerceta faptele. Mai mult decît orice altceva, ei veghează asupra tîlharilor şi a femeilor desfrînate şi prostituate, pedepsind cu asprime nu numai pe bărbaţi ci şi pe femeile care au fost găsite în flagrant. În afară de străji, patrulează în fiecare noapte călare aga, căpitanul de dărăbani[71] şi alţi slujbaşi. [Cu toate acestea, în pofida tuturor acestor rigori și sîrguințe, nu există țară pe lume unde să existe libertinaj mai mare și unde să se găsească femei mai accesibile și mai dispuse de a oferi plăceri ca în Valahia și Moldova.][*]

În afară de agă şi hatman, domnul mai are un mare logofăt sau „Μέγα λογοθέτι”, un mare postelnic sau mare şambelan, un vistier sau mare tezaurier, şi tot astfel un mare comis[72], şi pe toţi ceilalţi miniştri pe care îi aveau împăraţii greci, în afară de mulţi alţi miniştri mai mici sau de rang secund, slujbaşi şi alţii. Toate aceste slujbe şi demnităţi se numesc „Ἀρχοντίες” şi sînt diferenţiate în

[71] Soldaţi pedeştri angajaţi cu plată.

[*] Pasaj cenzurat în textul publicat, preluat aici din ms. LD 5: 52. Explicația lui Limona pentru această constatare a lui Katsaitis sună astfel, atunci când o oferă redactorului: „Afirmația lui Katsaitis despre femei convenim că nu este măgulitoare, din păcate ea a fost făcută și de alți călători” (LD 5: 323, n.n.).

[72] Dregător care avea ca funcţie supravegherea grajdurilor domneşti.

rangul întîi, al doilea, al treilea, şi toate au raza lor de acţiune, în cadrul căreia se bucură de autoritate deplină şi de unde se încasează venituri mari şi considerabile. Deşi aceşti domnitori ai Valahiei şi Moldovei au atît de mare autoritate şi putere, fiind creştini, ei sînt consideraţi de turci ca paşale de numai „două cozi”, şi domnul Valahiei poartă numele de „*bei* al Valahiei” (Βλαχμπέϊ), iar acesta din Moldova numele de „Bogdanbei” (Μπογδάνμπέϊ). Doamnele, atît mama cît şi soţia, se numesc *doamne*, iar fiicele *domniţe*. Acestea posedă propriile lor apartamente cu Curţile lor aparte şi cu miniştri diferiţi, şi ţin în serviciul lor un mare număr de roabe, care sînt aduse de domn din Crimeea, Tartaria, Georgia[73] şi din alte părţi. Apartamentele doamnelor se numesc, după uzul turc, *harem*. În fiecare zi se duc în numitul *harem* toate doamnele ţării, spre a face curte şi a le întreţine pe principese, iar multe sînt alese ca doamne de onoare şi altele ca domnişoare de onoare, după uzul principilor europeni. Principesele se îmbracă după moda constantinopolitană, dar doamnele ţării îşi au propriul lor vestmînt particular, [care are ceva din cel unguresc şi din cel polonez, cu un fel de bonetă mare pe cap, după moda ungurească.][*] Umblă toate în trăsură şi nu trăiesc ferite de relaţii după obiceiul grecesc şi turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină şi sînt dezinvolte ca italiencele. Toate femeile moldovene sînt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia, în oraşele respective putîndu-se vedea o rasă foarte frumoasă, la care contribuie mult clima ţării şi apele, care sînt cu mult mai bune decît cele din Valahia. Bărbaţii sînt de asemenea bine făcuţi, sănătoşi şi robuşti, şi sînt foarte curtenitori, afabili şi iubitori de străini, ceea ce nu se observă la valahi.

În Iaşi există un mitropolit, a cărui autoritate însă este mult limitată de aceea a domnului, toate episcopiile şi moşiile ecleziastice fiind nevoite să plătească contribuţie după bunul plac al acestuia. Mitropolitul are îi ca subordonaţi pe episcopii de Roman, de Huşi, de Bohotin[74] sau „Μποχοτίου” şi de Rădăuţi sau „Ῥαδιοῦτζι”, dar veniturile sale sînt foarte mici. El cedează domnului locul din dreapta, chiar în biserică, unde, scaunele lor fiind egale şi alăturate, domnul se aşează în primul. De altfel, mitropolitul trebuie să meargă la Curte şi – ceea ce îmi pare destul de extravagant – rămîne în anticameră, în condiţia celorlalţi.

La aproximativ două mile departe de Iaşi, pe malurile rîului Prut, se vede un palat de desfătare, numit *Frumoasa*, construit de Grigore Voievod[75], fratele lui

[73] Este vorba, desigur, de provenienţa unei părţi a ţiganilor din Moldova, veniţi aici într-o perioadă mai veche, nu aduşi de domnii Moldovei, ci de invaziile tătarilor, şi rămaşi în stare de robie (v. R. Grigoraş, *Robia la Moldova*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol» din Iaşi”, IV, 1967).

[*] Pasaj cenzurat, preluat din ms. LD 5: 53 (n.n.).

[74] M.A. Katsaitis confundă cu Bacău sau poate cu Rohatin (Ucraina), care însă aveau episcopii catolice.

[75] Grigore al II-lea Ghica.

chiurcibaşe[76], care a fost decapitat la Constantinopol din raţiuni de stat. Acest palat e construit în parte după maniera turcă, în parte după cea franceză, şi este cel mai frumos edificiu din întreaga Moldovă. Numitul Grigore Voievod a domnit doisprezece ani în acest principat[77], acumulînd averi imense, dar a fost mazilit la Constantinopol, cu pericolul de a i se lua capul ca şi fratelui său, în locul lui fiind mutat din Valahia în acest Principat Constantin Bei. Se povesteşte despre acest Grigore Voievod un caz demn de a fi notat, spre a înţelege autoritatea şi puterea acestor domni. Venindu-i firmanul de mazilire şi fiind chemat la Constantinopol, avînd, după părerea unanimă, a părăsi odată cu Principatul şi viaţa, el a pornit spre Constantinopol cu o suită numeroasă şi fastuoasă, mai mult în chip de învingător decît de exilat şi proscris, costîndu-l fiecare conac sau încartiruire mai mult de o pungă sau 500 de groşi pentru întreţinerea atîtor oameni. După ce a trecut hotarele Moldovei şi fiind intrat în Bulgaria, unul dintre aceşti turci emisari ai Porţii care i-au prezentat firmanul mazilirii sale şi care îl însoţeau a nesocotit, nu ştiu cum, acel respect pe care i-l datora, din care cauză voievodul a dat imediat ordin să fie legat de un copac. Unul din principalii lui miniştri, aflat în apropiere și înspăimîntat de violenţa unui astfel de ordin, a avut curajul să-l facă atent să nu uite că este înlăturat şi rechemat la Constantinopol şi, ceea ce era mai important, că se află între graniţele Turciei, din care cauză să reflecteze mai bine la ordinul dat. Dar Grigore Voievod, după ce l-a privit pieziş, i-a răspuns cu francheţă că, fie în Moldova, fie în Turcia, fie în orice loc, el a fost, este, va fi domn, şi a repetat imediat porunca, care a fost urmată fără replică, turcul rămînînd legat de un copac. Sosit apoi la Constantinopol, a intrat ca în triumf, şi cu ajutorul unor mari sume a avut chiar soarta de a se apăra înaintea Porţii, astfel că trăieşte pînă în prezent la Arnautkioi[78], bucurîndu-se în pace de averile sale, iar acum se întoarce spre a se sui pe acelaşi tron al Moldovei.

Seara, în timp ce cinam, am auzit ciocănind la uşă. Deschizînd, l-am văzut intrînd pe căpitanul de dărăbani, care din ordinul domnului venise să vadă cum eram tratat la masă şi dacă mă bucuram de toată comoditatea. S-a aşezat cu mine la masă şi a cinat cu mine, apoi, după ce a vizitat bucătăria, toate camerele şi la urmă grajdul, spre a observa furajul, şi-a luat rămas bun, recomandîndu-le *seimenilor* toată atenţia şi sîrguinţa în a mă servi bine.

La 10 octombrie, zi de duminică, m-am sculat de dimineaţă şi m-am dus să ascult liturghia la Biserica Maica Domnului din Kola, lîngă locuinţa mea, iar

[76] *Chiurci-bașe*: blănar al seraiului. Alexandru Ghica a fost decapitat la 10 februarie 1741.

[77] Grigore al II-lea Ghica a domnit mai mult de doisprezece ani în Moldova, şi anume: 1726 septembrie 26 – 1733 aprilie, 1735 noiembrie 16 – 1739 septembrie 3, 1739 octombrie – 1741 septembrie 13, iar ulterior însemnării lui M.A. Katsaitis el a mai domnit între 1747 mai – 1748 aprilie.

[78] Cartier în Constantinopol.

după terminarea sfintei liturghii mi-au fost prezentaţi doi negustori din Ianina, agenţi ai domnilor Maruzzi, care m-au rugat să binevoiesc a mă duce în camerele lor, spre a bea cafeaua. M-au condus în aceeaşi mănăstire, unde locuiau destul de comod în camere diferite, în toate mănăstirile, atît în Moldova cît şi în Valahia, aflîndu-se multe apartamente şi camere rezervate pentru străini, care, cu mici sume, au acolo toată comoditatea. Aşezaţi deci pe sofa, mi-au oferit imediat şerbet, cafea şi pipă. Apoi mi-au spus că sînt din Ianina, agenţi ai domnilor Maruzzi, că pentru mai multe motive – atît pentru vecinătatea ţărilor noastre şi relaţiile dintre ele, cît şi din consideraţie faţă de domnii Maruzzi, care, ştiu ei, se cunosc cu mine, şi mai mult decît orice datorită poruncii primite de la marele postelnic – se ofereau să-mi fie de ajutor pe cît se poate. Am mulţumit mai întîi pentru atîta amabilitate din partea lor către mine, ‹afirmând că› arătîndu-se ei dispuşi să mă ajute, sporeau deci obligaţiile mele faţă de marele postelnic şi faţă de grija purtată de acesta persoanei mele, dar nu aveam nevoie de nimic din altă parte, fiind prevăzut din abundenţă cu cele necesare prin generozitatea domnului; că, întîmplîndu-se contrarul, voi face uz de amabilitatea lor. Le-am spus apoi că-i cunoscusem la Veneţia pe domnii Maruzzi şi că legasem prietenie cu ei; că îmi făcea multă plăcere să mă întîlnesc cu cei din Ianina, fiindcă îmi pare că sînt cu proprii mei concetăţeni. Pe scurt, după complimente reciproce am rămas de vorbă cu ei vreo oră, spre marea mea mîngîiere, văzîndu-mă cu persoane ca şi cunoscute şi ca şi din aceeaşi patrie. Despărţindu-mă de ei, m-am dus imediat la marele postelnic, căruia i-am mulţumit pentru serviciul generos făcut în favoarea mea şi l-am asigurat de sentimentul meu de nemărginită îndatorare. De acolo m-am dus să-i fac plecăciuni lui *beizade* Cantemir, care locuia în casa vistierului sau marelui tezaurier, pe care am avut ocazia să-l cunosc şi să-i prezint omagii. Am stat cu amîndoi o oră bună, întreţinîndu-ne cu diverse discuţii. Apoi, după ce am luat şerbetul, cafeaua şi după ce am fumat mai multe pipe, mi-am luat rămas bun, fiind ora de mers la Curte, la care cu toţii voiau să ajungă. Într-adevăr, de acolo eu m-am dus de-a dreptul la palat şi, fiind introdus, ca de obicei, de cămăraş, am rămas cu el o bună bucată de vreme, fumînd şi discutînd. Apoi mi-am luat rămas bun deoarece în zilele de sărbători şi duminicile domnul nu dădea audienţă, iar înalţii funcţionari şi miniştrii se duceau la palat numai pentru a-i face curte şi a-l însoţi la liturghie, cînd acesta nu se ducea în particular, cu doamnele.

M-am dus la prînz în propria locuinţă, iar după-amiază l-am vizitat pe Divan Effendi, pe care însă nu l-am găsit acasă, astfel încît am plecat la marchizul Magnan, care mi-a acordat toate amabilităţile imaginabile şi m-a prezentat soţiei sale, care, deşi urîtă, găseam că este o doamnă politicoasă, dezinvoltă şi gentilă. Am rămas cu ei pînă seara, folosind orele destul de plăcut în fel de fel de discuţii, el dîndu-mi toate ştirile şi informaţiile despre Curte, ca amic sincer şi sigur. Mi-a părut că am de-a face cu un concetăţean, găsind că e o persoană cultă, amabilă, manierată şi politicoasă, neavînd nimic rustic şi frust ca cei din

Ţară, de aceea m-am consolat mult că am găsit un om căruia să-i pot încredinţa gîndul meu şi să discut în libertate şi sinceritate, după obiceiul din Italia noastră şi de la alte Curţi europene.

La 11 octombrie, zi de luni, a căzut toată noaptea şi toată ziua o mare cantitate de zăpadă, din care cauză a trebuit să încalec pe cal şi să mă înfofolesc bine, spre a merge – în ciuda zăpezii – la Curte, de la care nu mă puteam sustrage. Fiind condus ca de obicei de cămăraş, acesta mi-a spus, din ordinul domnului, că Alteţa Sa, după ce a citit operele mele, a găsit că sînt apt pentru a fi folosit la compilarea istoriei Valahiei şi Moldovei, pentru care s-au supus probei mai mulţi fără a putea reuşi, şi că de aceea l-a chemat pînă chiar şi de la Veneţia pe *pater* Catiforo[79], astfel încît ar fi o osteneală demnă de spiritul şi de erudiţia mea; de aceea să-mi expun punctul de vedere în privinţa retribuţiei, Alteţa Sa rezervîndu-şi dreptul de a mă recompensa cu dărnicie la terminarea operei mele. I-am răspuns că Alteţa Sa îmi face prea multă onoare, judecîndu-mă abil pentru compilaţia unei istorii atît de confuze[*] cum era aceea a Valahiei şi Moldovei, căci nu există nici un autor care să o trateze *ex professo*[80], compilaţia respectivă reclamînd cercetarea expunerilor de istorie ale ţărilor vecine, care nu dau decît referinţe la istoria celor două Principate, iar în aceste expuneri se găsesc, după cum mi s-a spus, multe contradicţii şi anacronisme, din care cauză s-au supus probei – pe cît am aflat – mulţi alţii, mult mai abili şi cu talente mai mari, fără a-i putea da de cap; cu toate acestea, pentru a dovedi supunerea mea şi dorinţa pe care o nutresc de a veni în întîmpinarea venerabilelor porunci ale Alteţei Sale, aş risca şi eu, depunînd toată osteneala şi priceperea pentru a-l servi bine, fiind sigur de a recolta, în caz de nereuşită, cel puţin indulgenţa lui şi de a cîştiga oarecare merit pentru bunăvoinţa mea. În ce priveşte retribuirea mea, i-am spus că m-am născut nobil, că nu vreau să mă prezint în chip de profesor şi de mercenar, că nu urmăream altceva decît să răspund geniului Alteţei Sale şi că, reuşind, îmi era suficientă onoarea de a-l fi servit bine. Domnul cămăraş a insistat mult pentru a mă convinge să specific pretenţiile mele, dar n-a putut scoate altceva de la mine decît răspunsuri în acelaşi sens cu primul, de aceea după o lungă discuţie în contradictoriu m-a lăsat, spunîndu-mi că va raporta Alteţei Sale sentimentele mele şi îmi va da răspuns. Ducîndu-mă apoi în anticameră, am aşteptat să iasă în audienţă domnul, întreţinîndu-mă între timp cu cunoscuţii şi prietenii, prin

[79] Anton Catiforos, arhiprezbiter în Zante, autor al unei gramatici eline publicate în 1734 la Veneţia, precum şi al unei cărţi elogioase la adresa ţarului Petru cel Mare (*Vita di Pietro il Grande*) publicate la Veneţia în 1735, carte care a fost tradusă şi în limba română în 1749 (v. É. Legrand, *Bibliographie Hellénique*..., I, p. 247; N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, Bucureşti, 1969, p. 382).

[*] Cuvânt folosit în ms. LD 5: 58, înlocuit cu „complicate” în textul publicat (n.n.).

[80] Ca un om care stăpîneşte perfect obiectul tratat.

mijlocirea cărora am avut ocazia să-l cunosc şi pe căminar[81], care este una din primele demnităţi ale Curţii; el era originar din Zagora[82], fusese în Corfu pentru a-l venera pe Sf. Spiridon, avea informaţii despre multe din rudele mele şi era foarte agreat şi bine primit de Alteţa Sa. Am făcut de asemenea cunoştinţă cu marele comis, care era fiul *capuchehaielei* Suţu[83], cu profesorul public, care pentru a face şcoală era întreţinut la Iaşi cu un mare salariu din partea domnului[84], precum şi cu mulţi alţii de la Curte. După ce Alteţa Sa a ieşit în audienţă şi i-am făcut închinăciunile mele, am rămas după obicei în anticameră pînă ce s-a terminat audienţa. După aceea a ieşit cămăraşul şi m-a condus cu el la prînz, din ordinul Alteţei Sale. Înainte de a ne aşeza la masă, m-a dus în cabinetul său şi mi-a spus că i-a relatat domnului sentimentele mele, pe care le-a găsit foarte generoase şi îndatoritoare, dar că totuşi ţine cu stricteţe să fac specificare în privinţa retribuţiei mele. I-am răspuns că am rămas neschimbat în sentimentele mele, că nu pretindeam altceva ca recompensă a ostenelilor mele decît îngăduinţa Alteţei Sale şi onoarea de a-l fi servit bine. Asupra acestui punct special am discutat din nou în contradictoriu mult timp cu cămăraşul pînă la ora prînzului, la care au luat parte, după obicei, mulţi alţi miniştri şi monsenior Liotard. După prînz, după ce am băut cafeaua şi am fumat cîteva pipe, cămăraşul a reluat discuţia cu privire la retribuţie, dar găsindu-mă ferm şi constant în voinţa mea de a nu face nici o specificare, m-a concediat, dîndu-mi, ca de obicei, o trăsură a domnului, spre a mă duce la locuinţa mea. Pentru a-mi consuma timpul pînă seara, am încălecat pe cal şi m-am lăsat condus în casa lui Divan Effendi, care mi-a manifestat toată politeţea şi amabilitatea posibilă. Acolo m-am întreţinut mai mult de o oră în fel de fel de discuţii, iar după ce am luat şerbetul, cafeaua şi pipa, mi-am luat rămas bun şi m-am dus să-l vizitez pe domnul Depasta[85], al doilea medic al Alteţei Sale, om de mare erudiţie şi foarte drag domnului, întreţinut cu un salariu de 230 de groşi pe lună. Am rămas cu el pînă seara, conversaţia cu el fiindu-mi foarte plăcută.

La 12 octombrie, zi de marţi, m-am dus înainte de Curte să-l revăd pe marele postelnic, căruia i-am comunicat sarcina destinată mie de Alteţa Sa şi stăruinţa cămăraşului de a mă convinge în privinţa propunerii retribuţiei mele, precum şi răspunsurile pe care i le-am dat. Am făcut împreună cu postelnicul diferite reflecţii asupra acestui subiect, el arătîndu-mi dificultatea sarcinii la care mă

[81] Perceptor al *caminei*, adică al dijmei domneşti, dar şi comandant al gărzii domnului.

[82] Localitate în Thessalia.

[83] Chiriţă Dracu, fiul *capuchehaielei* Constantin Dracu Suţu.

[84] Constantin Mavrocordat hotărîse ca întreţinerea Academiei Domneşti să cadă în sarcina visteriei (v. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971, p. 74).

[85] Petru Depasta Peloponesianul, biograful domnitorului Constantin Mavrocordat, v. Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci...*, Bucureşti, 1888, pp. 295-335.

expuneam şi imposibilitatea de a satisface pe domn, care, din natură nerăbdător şi ciudat, vrea orice lucru să fie îndeplinit cu promptitudine şi desăvîrşit. Că mulţi s-au supus probei fără a reuşi, deoarece Alteţa Sa pretinde să fie puşi în concordanţă, în cronologie şi în fapte, toţi autorii, ceea ce era imposibil de realizat, deoarece trebuie luat în considerare că autorii alterează uneori faptele, fie că se lasă antrenaţi de patima lor, fie că, înşelaţi de relatări, le expun aşa cum li s-au redat, iar în privinţa anacronismelor, ele depind de informaţiile diferite ale acelora. I-am răspuns că în asemenea caz trebuie să te raportezi la autori mai contemporani şi, în lipsă, la cei mai acreditaţi, că acesta era stilul celor care scriau vreo istorie, nefiind posibil a face altceva pentru a satisface pe Alteţa Sa decît de a expune opinia fiecăruia şi apoi de a o alege pe cea mai probabilă, că în privinţa promptitudinii pe care o cere Alteţa Sa în executarea poruncilor lui, aceasta nu era o operă care să fie grăbită, ea reclamînd toată tihna şi nepripirea posibilă; că eu deocamdată nu vreau nici o retribuţie, deoarece vreau să-l servesc după puterile mele, făcînd eforturi după plăcerea mea şi ca amator, nu ca profesor.

După acestea şi alte multe reflecţii, fiind ora Curţii, marele postelnic a încălecat pe cal cu suita lui numeroasă şi puţin după aceea l-am urmat şi eu. Pînă să iasă domnul în audienţă m-am dus să-l vizitez pe monsenior Bretagni în apartamentul său din palat, el avînd, în afară de aceasta, şi o casă separată, unde îşi ţinea servitorii, trăsura şi caii. M-am întreţinut vreo jumătate de oră cu el, cercetîndu-i cărţile pe care le poseda în număr mare şi toate alese. Apoi, el fiind chemat de domn, mi-am luat rămas bun, ducîndu-mă la cămăraş, care a început din nou să mă preseze în privinţa retribuţiei. Eu i-am răspuns aceleaşi lucruri ca şi în ziua precedentă, dar insistînd tot mai mult, spunînd că astfel era voinţa domnului, am fost constrîns să-i spun că mă încredinţam voinţei Alteţei Sale, că orice retribuţie mi-ar fi destinată de munificenţa lui mi-ar da deplină satisfacţie. Văzînd deci cămăraşul că aceasta este intenţia mea, neputîndu-mă clinti de la aceasta în nici un fel, am plecat, el intrînd la Alteţa Sa, iar eu rămînînd în anticameră.

Ieşind Alteţa Sa în audienţă şi prezentîndu-mă la uşă pentru a-i face închinăciuni, a ordonat să mi se spună să nu plec, din care cauză am rămas în camera de audienţă, imediat lîngă uşă. Acolo am aşteptat pînă au fost rezolvate toate petiţiile şi jalbele, şi după ce domnul a rămas numai cu marii dregători şi miniştri, mi-a făcut semn să mă apropii. Ajuns la picioarele sofalei, m-a întrebat de ce dispreţuiesc să primesc retribuţie, cînd aceasta se dă tuturor generalilor şi celor mai înalţi miniştri. I-am răspuns că nu dispreţuiam, dar cunoscîndu-mi insuficienţa în a-l servi bine, nu vreau ca premiul să fi precedat ostenelile, care nu ştiam dacă aveau să se termine cu merit. Că pentru mine era suficientă onoarea de a-l putea servi şi că doream mult să reuşesc în operă, spre a putea merita numai favoarea Alteţei Sale. La aceasta domnul a replicat că retribuţia nu avea să servească de premiu pentru ostenelile mele, acesta fiind rezervat pentru final, ci numai pentru întreţinerea mea, nefiind drept ca eu să-l servesc pe

propriile cheltuieli. I-am răspuns că mă bucuram deja de munificenţa Alteţei Sale chiar din primul moment al sosirii mele la Curtea sa; atunci cînd mi s-au acordat toate cele necesare n-a fost în urma exprimării mele asupra unei astfel de propuneri, ci încă înainte de a depune cel mai mic efort în slujba lui. Că Alteţa Sa putea să dispună de mine cu putere absolută atîta timp cît însemna o glorie pentru mine a-l servi în orice chip şi în orice manieră. Ei bine, mi-a spus domnul, va vorbi cu cămăraşul. M-a întrebat apoi despre abatele Catiforo, dacă cred că poate să vină la Iaşi; la care am răspuns că nu, căci am informaţii sigure că el concurează la o abaţie bogată din Corfu, numită *Paleopoli*, şi că, datorită numărului şi calităţii protectorilor săi din Veneţia, era probabil că va trece înaintea oricărui preferat. Din care cauză nu este posibil ca la vîrsta lui înaintată să dorească a porni într-o călătorie atît de lungă şi dezastruoasă, spre a veni să se obosească, cînd poate trăi comod în demnitatea de prelat, lîngă prietenii şi în patria lui. Cum se poate astfel, a adăugat domnul, după ce abatele îşi luase obligaţia pozitivă şi primise 200 de ţechini[86] pentru a face călătoria?! Dacă aşa stau lucrurile, i-am răspuns, nu trebuie să ne mai îndoim, abatele nemaifiind în situaţia de a se sustrage cu nici un preţ, şi văd bine că cei din patrie mi-au scris făcînd o conjectură sau supoziţie. Apoi Alteţa Sa m-a întrebat dacă în adevăr cred că voi reuşi în operă, la care i-am răspuns că mă voi supune probei, fiind sigur că, în caz că nu voi reuşi, Alteţa Sa va aprecia cel puţin bunăvoinţa mea şi dorinţa pe care o am de a-l servi. M-a cercetat apoi cu privire la combinarea faptelor la care există discordanţă între autori, la anacronismele care se găsesc în diferite cărţi şi altele; la care i-am spus că în privinţa anacronismelor s-ar putea încerca o confruntare, dar în privinţa concordanţei faptelor este imposibil să se ajungă la un capăt, putînd întîlni autori sau mincinoşi sau prea creduli, cu relatări dubioase şi incerte, din care cauză unicul lucru care se poate face era de a prezenta diferitele opinii şi apoi de a alege pe cea mai probabilă, adică pe cele ale autorilor mai contemporani sau mai acreditaţi, acesta fiind stilul şi metoda tuturor istoricilor. După acestea şi alte întrebări şi răspunsuri concediindu-mă, a poruncit imediat cămăraşului să mă ducă cu el la prînz. Puţin după aceea, domnul retrăgîndu-se în camerele lui, eu cu cămăraşul am luat dejunul, ca de obicei, cu mulţi alţi domni şi miniştri. După prînz am fost condus, potrivit obiceiului, de o trăsură a domnului către locuinţa mea, de unde, încălecînd pe cal, m-am dus să vizitez pe căminar şi cîteva alte cunoştinţe şi protectori.

La 13 octombrie, zi de miercuri, a nins toată noaptea şi ziua următoare, cu toate acestea n-am renunţat să mă duc la Curte, unde am rămas pînă cînd s-a terminat audienţa. Introducîndu-mă la locuinţa mea şi aşezîndu-mă la masă, a venit din porunca domnului un *seimen*, spre a mă chema la palat. Nu puteam să-mi imaginez ce grabă era, nefiind nici jumătate de oră de cînd ieşisem de acolo, după ce Alteţa Sa mă văzuse deja. Cu toate acestea, m-am sculat de la masă şi

[86] Monedă care avea curs în statele italiene şi în Levant.

am pus să se înşeueze calul. În momentul în care voiam să încalec, a venit un al doilea curier cu mare grabă spre a mă chema, astfel că am pornit urgent şi m-am dus la palat, unde sosit, am fost imediat introdus la domn. El se afla într-o cameră prevăzută toată cu cărţi, unde obişnuia să stea ziua întreagă şi parte din noapte spre a studia, spunîndu-mi-se că era neobosit în sîrguinţa lui de a învăţa, punînd să i se citească cărţi timp de şase şi opt ore continue, atribuţie care era încredinţată cel mai des domnului Depasta. Sosit acolo, l-am găsit pe domn plimbîndu-se, iar în compania lui se aflau marele postelnic şi cămăraşul. După ce i-am făcut închinăciunile mele, mi-a spus că mă chemase pentru a mă întreba unde am găsit că oraşul Nicomedia[87] a fost numit de antici cu numele de *Comidia*, cum scrisesem în *Geografia* mea. I-am răspuns că nu pot să-mi amintesc acum precis autorul, cu atît mai mult cu cît m-am folosit de mai mulţi; ceea ce însă am onoarea să-i spun e că Nicomidia s-a numit în antichitate, fără nici o îndoială, *Comidia*, şi că acest lucru ar putea fi extras din nou, căci eu nu m-am orientat decît după autoritatea scriitorilor acreditaţi şi clasici. Şi cum se face, a răspuns domnul, că nu s-a întîmplat să remarc niciodată asemenea lucru la alţi autori decît la dumneata? Eu i-am răspuns cu respect că s-ar putea ca el să nu fi reflectat atunci cînd a întîlnit. Ei bine, a zis, să confruntăm autorii, şi cu aceasta a dat poruncă cămăraşului să-l aducă pe *Monsieur* Corneille[88], şi găsind *Nicomedia*, am avut norocul ca acel celebru autor să autentifice spusele mele, astfel că Alteţa Sa mi-a dat dreptate. Apoi, dîndu-mi în mînă *Geografia* mea, m-a pus să citesc cuvîntul către cititor şi dedicaţia. Apoi, mi-a cerut să găsesc Georgia, m-a lăudat în ce priveşte sursele şi, după ce i-am citit acel capitol, mi-a spus că vorbeam prea succint, dar m-am scuzat, spunîndu-i că opera mea era un compendiu. Apoi, după ce mi-a pus diverse alte întrebări şi mi-a ţinut multe discursuri cu privire la istoria pe care trebuia să o alcătuiesc, m-a concediat, după ce avusesem prilejul să o văd în fundul unei lungi suite de camere, aşezată pe sofa, pe doamnă sau principesa-soţie, care este foarte frumoasă, înconjurată de multe domnişoare de onoare şi roabe. Reîntors la locuinţa mea, m-am aşezat din nou la prînz, minunîndu-mă foarte mult de extravaganţa și nerăbdarea domnului de a aștepta cîteva ore pînă după prînz şi de a mă fi chemat dintr-un capriciu. După-amiaza mi-am petrecut-o în întregime cu marchizul de Magnan.

La 14 octombrie, zi de joi, sosind la Iaşi noul paşă de Hotin, în trecere spre guvernămîntul lui, pînă la plecarea acestuia nu s-a mai ţinut audienţă la Curte, toţi miniştrii şi funcţionarii fiind ocupaţi să-l servească pe numitul paşă, însuşi domnul dedicînd toată atenţia spre a-l servi bine, acela fiind un personaj de mare calitate şi foarte puternic la Poartă şi care aspira la gradul de mare vizir. A fost

[87] *Nicomedia*: azi Ismid (capitala Bitiniei), în Asia Mică.

[88] Thomas Corneille (1625-1709), fratele marelui scriitor Pierre Corneille, a fost apreciat de contemporanii săi pentru lucrarea *Dictionnaire geographique et historique*, publicată în 1708.

condus să locuiască în palatul de desfătare numit *Frumoasa*, unde au stat tot timpul sejurului său, atît el cît şi toată Curtea şi suita lui, care se urca la numărul de trei sute de persoane, fiind tratat cu generozitate şi strălucire pe cheltuiala domnului, făcîndu-i-se în plus foarte multe daruri superbe, toate în valoare de 40 şi mai bine de pungi[89]. Numitul paşă a rămas la Frumoasa toată ziua de joi, 14 octombrie, şi vineri, 15 octombrie, iar sîmbătă, 16 octombrie, a trecut prin Iaşi şi şi-a urmat marşul spre rezidenţa sa.

Toate aceste trei zile, fiind eliberat de jugul Curţii, negăsindu-se nici un ministru neocupat, le-am folosit vizitînd în tihnă oraşul Iaşi în compania marchizului Magnan, cu care m-am întreţinut cea mai mare parte a după-amiezelor pînă seara.

La 16 octombrie, zi de sîmbătă, întovărăşindu-mă cu marchizul Magnan dis-de-dimineaţă şi încălecaţi pe cai, ne-am dus să asistăm la marşul şi trecerea paşalei. Înainte de toate am mers la Curte, unde l-am văzut pe domn încălecînd pe cal spre a-l întîmpina, precedat şi urmat de gărzile sale, de funcţionari, miniştri şi de toţi boierii şi mai marii țării, avînd doisprezece cai superb echipaţi, care erau conduşi de căpăstru de doisprezece rîndaşi călări şi care dădeau o splendoare şi mai mare marşului său. Cam la o milă în afara Iaşului l-a întîmpinat pe paşa, care venea şi el precedat şi urmat de suita lui cea mai mare, cu steaguri şi însemne desfăşurate şi cu cele trei cozi arborate la mai multe lănci. Şi el avea şase cai de rasă conduşi de căpăstru, echipaţi nobil după maniera turcă, şi multe tambure, tilinci, timpane, castaniete şi alte instrumente turceşti care făceau un concert gălăgios. Urmau multe căruţe şi trăsuri, toate închise, cu femeile haremului sau seraiului său. Apropiindu-se domnul de paşă, cu puţini paşi mai înainte, coborî de pe cal şi merse astfel pe jos în întîmpinare, îi sărută mîna (atît de mare este supunerea pe care o suportă domnii înşişi faţă de aceşti dregători ai Porţii şi în special faţă de paşale, care pot urca uşor la funcţia de vizir prim, de favoarea căruia depinde toată existenţa şi soarta lor). Întorcîndu-se apoi spre domn, paşa, care de altfel era foarte tînăr şi cu o înfăţişare frumoasă, dar renumit ca foarte sever şi orgolios, i-a spus să se urce pe cal şi să meargă la stînga sa, astfel că, aplecîndu-şi capul, urcă din nou pe cal şi merse alături, dar la stînga, onoare cu totul considerabilă, pe care şi-o procurase cu marile sale daruri. Aceşti domni ai Moldovei şi Valahiei, deşi stăpînirea lor se extinde pe o mare întindere de teritoriu şi deşi au acolo o autoritate nelimitată şi o putere suverană, cu toate acestea, fiind greci, sînt consideraţi de turci ca paşale de numai „două cozi", şi ca atare mult inferiori paşalelor „de trei cozi", care sînt toţi viziri, nerămînîndu-le altceva decît sigiliul sultanului pentru a deveni viziri primi. Au mărşăluit astfel în manieră inegală, ca cei doi, numeroasele lor cortegii, şi după ce au trecut prin mijlocul oraşului Iaşi, paşa a fost acompaniat încă o milă în cea-laltă parte dincolo de Iaşi. Apoi, după ce domnul s-a recomandat protecţiei lui şi

[89] O pungă echivala cu aproximativ 500 de groși.

după ce şi-au făcut omagii reciproce, convoiul s-a despărţit, paşa continuîndu-şi drumul spre guvernămîntul său din Hotin, iar domnul întorcîndu-se la reşedinţa lui.

La 17 octombrie, zi de duminică, m-am dus să ascult sfînta liturghie la Mănăstirea şi Biserica Trei Ierarhi. Apoi m-am dus la Curte spre a-l revedea pe cămăraş, care nu m-a cercetat cu privire la propunerea mea, fiind cu toţii absorbiţi de venirea paşalei. Neţinîndu-se Curte în acea zi, deoarece domnul voia să se odihnească, am plecat de acolo şi m-am dus să-l revăd pe marele postelnic. Apoi m-am dus la prînz la marchizul Magnan, unde am luat masa cu foarte multă plăcere împreună cu monsenior Bretagni şi cu monsenior Liotard, fiind trataţi după maniera franceză cu cel mai înalt rafinament, rămînînd apoi aproape toată după-amiaza în deplină libertate și într-o conversație foarte agreabilă.

La 18 octombrie, zi de luni, m-am dus după obicei la Curte, unde, întîlnindu-mă înainte de audienţă cu cămăraşul, mi-a spus că avea poruncă de la Alteţa Sa să-mi vorbească, de aceea să rămîn cu el la prînz, spre a putea discuta în tihnă. În această zi domnul dădea audienţă în Divan, care este o cameră destul de mare, cu o sofa şi o mare grămadă de catifea la picioarele ei, înaltă cu patru trepte de la pămînt, unde se aşeza uneori domnul în funcţii solemne. Alteţa Sa dă audienţă publică de două ori pe săptămînă, la care se poate prezenta oricine cu jalbele sale şi acolo se chibzuiesc toate afacerile statului, din care cauză se numeşte, după uzul turc, *Divan*. Domnul este aşezat pe sofa, iar pe locul de mai jos Divan Effendi, în timp ce miniştrii de prim rang stau aşezaţi pe bănci dispuse de jur împrejurul camerei, iar toţi ceilalţi stau la picioare. Li s-au făcut foarte multe cereri şi li s-au prezentat foarte multe jalbe, care au fost toate hotărîte pe loc. Au fost numiți un căpitan de dărăbani şi alţi doi funcţionari; apoi, după ce a tratat oarecare afacere a Principatului cu miniştrii săi, audienţa a fost suspendată, Alteţa Sa retrăgîndu-se în propriile apartamente, precedat, după obicei, de marele postelnic cu toiagul de argint în mînă. Ducîndu-mă după audienţă la cămăraş, am luat dejunul ca de obicei cu diferiţi alţi miniştri ai Curţii, iar după terminarea prînzului domnul cămăraş m-a condus în cabinetul său, unde în numele domnului mi-a spus că Alteţa Sa, destinîndu-mă compilaţiei istoriei Valahiei şi Moldovei, şi deoarece eu am avut rezervă în ce priveşte specificarea retribuţiei pe care o pretindeam, el mi-a alocat începînd de azi şi în continuare 50 de groşi pe lună, înţelegînd aceasta numai pentru întreţinerea mea, rezervîndu-şi apoi, la terminare operei, dreptul de a remunera eforturile mele şi de a mă recompensa cu dărnicie. La asemenea propunere, am răspuns surîzînd că deja de la bun început m-am oferit din toată inima de a-l servi după propriile puteri şi pe măsura modestului meu talent pe Înaltul Domn, fără nici cea mai mică împovărare, mulţumindu-mă cu simpla onoare de a întîmpina poruncile lui şi gloria de a le putea urma. Că, fiind respinsă o atare propunere a mea, am fost forţat să ader la punctul retribuţiei, crezînd că se ţinea seamă de eforturile pe care trebuia să le depun într-o operă atît de spinoasă şi dificilă, precum şi de condiţia şi persoana mea. Văd însă că m-am înşelat în părerea pe care mi-am

făcut-o, întrucît mi se oferea un onorariu care nu era nici măcar suficient pentru propria întreţinere. Că dacă nu era nici măcar destul, desigur că eu nu vreau să-mi risc sănătatea şi să-mi expun reputaţia pentru o retribuţie atît de proastă, ca să se poată spune că am venit în Moldova spre a servi pentru simpla existenţă. Că 50 de groşi ca salariu se dădeau celui mai neînsemnat de la Curte[90], ceea ce nu era nici potrivit cu opera întreprinsă de mine şi nici decent pentru condiţia mea. Că în ce priveşte întreţinerea, mi se putea oferi de familia mea, fără a cerşi în altă parte cu atîta sudoare şi riscîndu-mi reputaţia. Că nu mă îndoiam că generozitatea şi munificenţa domnului mă vor recompensa larg la sfîrşit, dar dacă mi se întîmplă aceeaşi soartă ca altora – ca această operă a mea să nu corespundă geniului Alteţei Sale –, cu atît mai mult cu cît trebuia să cadă sub cenzura atîtor care n-au avut norocul de a reuşi, ce premiu aş avea pentru ostenelile, cheltuielile şi sudorile vărsate? Cert că nici un altul decît pierderea faimei şi reputaţiei mele. De aceea mulţumeam foarte umil Alteţei Sale pentru onoarea pe care mi-o făcuse considerîndu-mă apt de a-l putea servi, dar că, totuşi, îl rugam să-mi permită a-l servi fără retribuţie şi împovărare, lăsîndu-mi mie însumi grija pentru propria întreţinere. Că în felul acesta nu se dădea motiv rivalilor de a mă cenzura, mi se lăsa întreaga onoare de a o servi pe Alteţa Sa şi că, reuşindu-mi opera, m-aş umple de o glorie mai mare, domnul avînd atunci posibilitatea de a oferi un premiu pe măsura eforturilor mele şi a mărinimiei spiritului său, sau, nereuşindu-mi, n-aş avea nici un detriment sau discredit. A rămas consternat cămăraşul în faţa unui asemenea discurs, neştiind să-mi răspundă altceva decît că va raporta domnului sentimentele mele, care însă se temea că îi vor displace, acesta avînd un asemenea temperament care reclama o supunere deplină faţă de voinţa lui. Că totuşi sentimentele mele erau atît de oneste, şi atît de puternice raţiunile mele, încît trebuia să spere că de data aceasta o asemenea regulă va cunoaşte o excepţie. Mi-am luat rămas bun imediat, el punîndu-mi la dispoziţie pînă la locuinţă, după obicei, o trăsură de la palat.

Încălecat apoi pe cal, m-am dus să fac închinăciuni mitropolitului[91], care, consider, este un om de o pietate exemplară şi cu deprinderi de viaţă sfinte. Am stat la el mai mult de o oră, el plîngîndu-mi-se de statutul din această ţară al preoţilor, care trebuiau să fie total dependenţi de domn şi nu puteau dispune nici de cel mai mic beneficiu ecleziastic. Mi-a vorbit cu regret de abuzul de a-i face pe mitropoliţi să rămînă în anticameră în condiţia celui mai umil de la Curte, şi de a-i face să-l aştepte pe domn chiar şi în biserică, înveşmîntaţi în odăjdii. Mi-a spus apoi în ce sărăcie şi restricţie trăia şi mi-a arătat în amănunt veniturile sale.

[90] După Neculce, „nafacaua” (salariul) unui boier dregător de la Curtea lui Constantin Mavrocordat era de 50 de lei pe lună. Ţinînd seamă şi de ieftinătatea mijloacelor de trai din acea vreme (v. M.A. Katsaitis, jurnalul de *Călătorie din Moldova spre Valahia*, p. 3), retribuţia propusă lui Katsaitis n-a fost chiar atît de neînsemnată.

[91] Antonie Nichifor, mitropolit al Moldovei.

După ce am băut cafeaua şi şerbetul şi am fumat cîteva pipe, după uz, mi-am luat rămas bun după o oră de vizită.

Apoi m-am dus la Divan Effendi, care m-a reţinut la el pînă seara în fel de fel de discuţii şi m-a obligat să rămîn cu el la cină, turcii avînd post sau *ramazan*, cînd nu au voie să mănînce decît după ce a ieşit prima stea. Acest Ali Divan Effendi era un riguros împlinitor al legii lui, totuşi nu-i displăcea nici legea noastră, făcîndu-mă să-i descriu diverse ceremonii de-ale noastre, pe care le asculta cu atenţie, ba chiar le lăuda, şi fiind acolo şi alţi turci, mi-a spus de mai multe ori în greacă să vorbesc mai încet, ca ei să nu înţeleagă vorbele noastre. El era de altfel un om tare cumsecade, de o probitate şi de o morală înaltă, şi în toată viaţa lui n-a cunoscut alte femei decît una singură, pe soţia lui, pe care o iubea cu afecţiune. Am descoperit de asemenea la el multe alte sentimente creştine, ceea ce nu este de mirare dacă se ia în considerare că el era originar din Ianina, născut şi crescut între greci şi avînd relaţii şi acum nu cu alţii decît cu creştinii. El cunoştea temeinic limba turcă, arabă şi persană şi vorbea cu acurateţe greaca, de asemenea citea şi scria în aceste limbi. M-a rugat ca, în caz că rămîneam la Iaşi, să-l învăţ şi italiana, iar el, în schimb, să mă introducă în limba turcă. Apărînd în fine prima stea, s-au făcut imediat pregătiri de cină, fiind adunaţi acolo toţi turcii, mai mult civili care se aflau la Iaşi pentru afacerile lor, spre a face *ramazanul* cu numitul Divan Effendi. Am stat cu toţi acei turci la masă, după obiceiul lor, unde a fost adusă o cantitate mare de mîncăruri, toate pregătite excelent, însă nu s-a băut decît apă pură şi şerbet. La sfîrşitul cinei am rămas acolo spre a fuma şi discuta, venind acolo şi aga Paleologu, un om bătrîn şi chior de un ochi, dar de o mare bunătate şi foarte milostiv, tare drag domnului, care aspira să-i fie şi moştenitor, aga fiind destul de bogat şi fără urmaşi. Acolo avînd ocazie să stau de vorbă cu el, a căpătat o mare afecţiune faţă de mine şi mi-a făcut mii de propuneri de serviciu şi oferte. Spre orele patru noaptea, aga luîndu-şi rămas bun, m-am pregătit şi eu de plecare, ca urmare aga a ţinut să urc în trăsura lui, fiind frig, şi m-a însoţit personal pînă acasă, făcîndu-mi din nou mii de propuneri de serviciu şi oferte.

La 19 octombrie, zi de marţi, am văzut apărînd dis-de-dimineaţă la poarta locuinţei mele două căruţe încărcate cu fîn, ovăz şi păsări care îmi fuseseră expediate în dar de către aga Paleologu. Considerînd că nu am nevoie de ele, deoarece mi se acordase tot necesarul de către domn, am mulţumit pentru generozitatea şi gentileţea lui aga şi am dispus să i se restituie căruţele cu toate lucrurile dinlăuntru, cu ordinul către *seimeni* de a-i prezenta scuzele mele şi de a-i aduce mulţumirile datorate, transmiţîndu-i că după prînz voi merge personal spre a-i face închinăciuni.

Apoi m-am îmbrăcat şi m-am dus la marele postelnic, căruia i-am adus la cunoştinţă oferta domnului, făcută prin intermediul cămăraşului, şi răspunsul dat, aşteptînd în dimineaţa aceasta să aud voinţa ultimă a Alteţei Sale, spre a putea să-mi iau măsurile mele. Domnul Caragica mi-a răspuns că comisesem o

mare greşeală de a nu fi acceptat primele propuneri ale domnului, acesta dorind să fie ascultat fără replică, cu orice preţ, dar că apoi revenea de la sine la cele cuvenite; că eu nu mai eram în situaţia de a mă dezice, dar că era sigur că am căzut în dizgraţia numitei Alteţe. Să nu aştept însă răspunsurile cămăraşului şi după audienţă să mă reîntorc la el ca să ne gîndim împreună şi apoi să chibzuim pe îndelete hotărîrea care trebuia luată. Luîndu-mi rămas bun de la el, m-am dus îndată la palat, îndreptîndu-mă imediat spre cămăraş. După cîteva cuvinte indiferente, numitul domn cămăraş m-a introdus în cabinetul său, unde mi-a adus la cunoştinţă că domnul a luat în nume de rău refuzul meu şi că deci mă dispensa de orice angajament luat faţă de el. Cu toate acestea, aş putea rămîne în tihnă la Curtea lui, unde mi s-ar acorda tot necesarul şi aş fi totdeauna văzut cu plăcere. Fără a-l mai lăsa pe cămăraş să continue, după ce relevase deja sentimentele domnului, l-am întrerupt, spunîndu-i că nu era convenabil să rămîn inactiv la Curtea Alteţei Sale, în timp ce eram întreţinut pe cheltuiala lui. Că deşi eram sigur de generozitatea domnului, cu toate acestea m-aş gîndi imediat la plecarea mea, nedorind să devin în viitor o povară. Cămăraşul a încercat să mă convingă să renunţ la hotărîrea mea, insinuîndu-mi să rămîn, căci domnul avea o fire nestatornică şi că în scurt timp şi-ar schimba opinia şi m-ar considera necesar în serviciul lui. Eu însă i-am răspuns ca nu voiam să rămîn în orice condiţii şi că deja mă gîndeam să plec în trei sau patru zile. M-a întrebat încotro doream să mă îndrept. La care i-am răspuns că nu m-am hotărît încă. Schimbînd apoi vorba, am rămas să fumez vreo oră în tovărăşia lui, vorbind despre lucruri indiferente. Apoi m-a condus în anticameră, după obicei, spre a-mi întîlni prietenii şi a aştepta să iasă Alteţa Sa, ca să-i fac închinăciuni. Acolo m-am întîlnit cu marchizul Magnan şi cu doctorul Bretagni, care, după ce le-am comunicat toată chestiunea, au fost amîndoi de acord în a-mi spune că am făcut un pas greşit, necunoscînd temperamentul domnului, şi amîndurora le-a displăcut hotărîrea mea de a pleca imediat.

Ieşind apoi domnul, m-am dus după obiceiul meu să-i fac închinăciuni şi am rămas pînă cînd s-a terminat audienţa. După terminare şi după ce l-a însoţit pe domn în apartamentele sale, marele postelnic a ieşit, iar eu urcînd cu el în trăsură, ne-am dus acasă la el la prînz. Masa a fost servită pe jumătate după maniera franceză, pe jumătate după cea turcă şi am fost doisprezece comeseni. După terminarea prînzului ne-am retras cu postelnicul într-o cameră, unde împărtăşindu-i sentimentele domnului, relatate mie de cămăraş, precum şi răspunsul dat, am început să chibzuim împreună încotro să-mi îndrept călătoria. Şi el a vrut să mă convingă să mai rămîn cîtva timp la Curte, oferindu-se pe cît poate să mă ajute, dar văzîndu-mă ferm în voinţa de a pleca, după diferite consideraţii, am stabilit amîndoi în principiu că trebuie să-mi îndrept călătoria prin Valahia. Acceptînd deci în principiu această hotărîre, puţin după aceea mi-am luat rămas bun şi m-am dus la casa lui aga Paleologu. Acel bătrîn cumsecade m-a întîmpinat cu toate semnele de afecţiune, i-am cerut cele mai umile scuze dacă

mi-am luat îndrăzneala de a refuza favorurile lui, dar ‹i-am spus› că, fiindu-mi de prisos, deoarece mi s-a acordat tot necesarul din generozitatea domnului, n-am crezut că acest prisos ar putea motiva o interpretare greşită a pasului meu. Cu toate acestea, mă consideram obligat în veci faţă de generozitatea şi gentileţea lui şi voi păstra totdeauna vie amintirea binefacerii lui. După acestea şi alte complimente asemănătoare, ne-am adîncit în fel de fel de discuţii, eu făcîndu-i o confidenţă sinceră asupra tuturor problemelor mele, adică asupra căsătoriei contractate, asupra violenţei *bailului*, asupra amiciţiei cu *beizade* Iancul şi a speranţelor date pentru a mă determina să întreprind călătoria la Iaşi. I-am povestit apoi propunerile domnului, sarcina pe care a dorit să mi-o dea, retribuţia destinată mie, refuzarea acestei retribuţii ca necorespunzătoare faţă de eforturile la care trebuia să mă supun şi indecentă condiţiei mele şi, în fine, hotărîrea luată de a trece în Valahia şi de acolo de a mă îndrepta prin Ianina spre patria mea. A privit cu foarte multă compasiune întîmplările mele, însă a fost de aceeaşi părere cu alţi prieteni în ceea ce priveşte propunerea retribuţiei, dezaprobînd conduita mea de a nu accepta primele propuneri ale domnului, făcîndu-mi şi el acelaşi portret al caracterului acestuia. A încercat apoi şi el să mă convingă să rămîn la Iaşi, oferindu-se pe cît putea să mă ajute, dar i-am răspuns că nu mai eram în situaţia de a reveni asupra hotărîrii. Făcîndu-se deja seară cu acestea şi alte discuţii, m-a reţinut la cină şi apoi m-a însoţit la locuinţa mea cu trăsura lui, rugîndu-mă să merg în ziua următoare la prînz la el.

La 20 octombrie, zi de miercuri, m-am dus dis-de-dimineaţă spre a-mi lua rămas bun de la *beizade* Cantemir, de la fratele lui, de la vistier[92], apoi am mers să-mi iau rămas bun de la căminar, toţi rămînînd surprinşi că trebuia să plec, fiind dezgustat de Curte. Ducîndu-mă apoi la Curte, l-am căutat pe cămăraş, căruia i-am spus că hotărîsem să trec în Valahia şi de acolo spre Ianina, spre a mă îndrepta din acea regiune către patrie. L-am rugat apoi să-mi restituie manuscrisele mele, şi totodată să-mi procure permisiunea domnului şi, dacă era cazul, mijloace de transport prin întreg statul. A început din nou să încerce a mă convinge să rămîn, dar, după ce i-am spus că luasem deja hotărîrea, mi-a răspuns că Alteţa Sa mi-ar acorda orice mi-ar fi de trebuinţă şi mi-a promis restituirea manuscriselor. Am rămas tot timpul audienţei la palat şi am dorit să fac, ca de obicei, închinăciunile mele domnului, spre a nu părea dezgustat. Audienţa fiind terminată, fiind acolo şi aga, acesta m-a condus cu trăsura lui spre a lua dejunul cu el, fiind foarte mîhnit că nu m-a cunoscut mai înainte, că el m-ar fi sfătuit mai bine decît oricare altul şi mi-ar fi dat o informaţie exactă despre domn, că n-aş fi acum în situaţia de a pleca atît de precipitat. A declarat că este gata să-mi dea orice dovadă de dragoste şi de stimă şi că aş putea dispune de el cu toată libertatea şi fără vreo obligaţie cît de mică. Pe scurt, mi-a făcut în atîtea feluri

[92] Teodor Paladi, mare vistier, era căsătorit cu Aniţa, sora lui Constantin Cantemir (v. Sever Zotta, *op. cit.*), ceea ce explică prezenţa fraţilor Cantemir la vistier.

cunoscută cordialitatea lui, încît deja blestemam soarta de a nu-l fi cunoscut mai înainte, căci aş fi rămas cu orice preţ la Iaşi, putînd spera mult de la el, fiindcă era bogat, bătrîn şi fără nici un moştenitor şi fiindcă prinsese o afecţiune adevărată şi reală faţă de persoana mea. Aceste reflecţii îmi păreau însă zădarnice, deoarece nu mai era oportun să revin asupra hotărîrii, nu mai puteam rămîne la Iaşi fără discreditarea mea. După prînz m-am dus să-l vizitez pe Divan Effendi şi apoi m-am dus să mă întreţin pînă seara cu marchizul Magnan.

La 21 octombrie, zi de joi, m-am dus la marele postelnic şi apoi la palat ca să-l găsesc pe cămăraş, care mi-a restituit manuscrisele şi mi-a spus că sîmbătă domnul îmi va acorda sărutul mîinii, după care aş putea să plec după plăcerea mea. Că mi s-ar da căruţe şi cai prin întreg statul, putînd să călătoresc cu cărăuşie sau cu diligenţa, după preferinţă. Că în acest scop mi s-ar da un ordin al domnului, cu sigiliul său, spre a mi se da în orice oraş căruţe şi cai, fără împovărarea mea, tot astfel orice oraş ar fi obligat să-mi dea opt locuinţe, din care să-mi aleg după plac, şi să contribuie cu tot necesarul pentru mine, servitori şi cai pînă la hotarul Valahiei. Am mulţumit domnului şi în acelaşi timp domnului cămăraş pentru bunele servicii efectuate în favoarea mea pe lîngă Alteţa Sa. M-am dus apoi la audienţă, după terminarea căreia am fost la prînz la Mănăstirea Maica Domnului din Kola, unde eram invitat de profesorul public[93], care locuia acolo. Supunîndu-se şi el probei de a scrie istoria celor două Principate, mi-a arătat diverse fragmente ale operei lui, pe care le-a scris în limba greacă, apoi am dejunat numai noi doi, tratîndu-mă după maniera turcă, dar desăvîrşit şi făcîndu-mă să beau un vin preţios din ţară, care îi fusese dăruit. După dejun am rămas cu el vreo oră fumînd şi discutînd. Apoi m-am dus să-mi iau rămas bun de la un frate al domnilor Beigler şi Parascheva, negustori, prieteni ai mei din Smirna, iar de acolo m-am dus la aga. După vreo oră de discuţie, ne-am urcat împreună în trăsură şi ne-am dus să-l vizităm pe Divan Effendi. Numitul Ali Effendi a regretat mult plecarea mea precipitată şi mi-a dat să înţeleg în mii de feluri că îmi era într-adevăr prieten. Am rămas acolo cu aga şi cu mulţi turci la cină şi apoi am stat de vorbă aproape pînă la miezul nopţii. Voind să plec, am fost reţinut de aga, care mi-a spus că trebuia să cinăm încă o dată la el cu Divan Effendi, care, după ce postise toată ziua, trebuia să compenseze cel puţin noaptea. Puţin după aceasta, am urcat cu aga în trăsura lui, iar Effendi a încălecat pe cal şi ne-am dus la casa lui Paleologu, unde am găsit deja pregătită din nou masa şi ni s-a dat o cină perfectă, după uzul turc. După cină şi după ce am fumat cîteva pipe, Effendi s-a dus acasă la el iar eu am fost dus cu trăsura lui aga la locuinţa mea.

[93] E vorba probabil de Lazăr Scriba trapezuntul, care a tradus din limba română în limba greacă *Istoria Ungrovlahiei şi a Moldovei*, alcătuită de Vasile Cămăraşul (v. D. Russo, *Cronica Ghiculeştilor: un nou letopiseț al Moldovei*, București, Socec, 1915, p. 5; Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 181).

La 22 octombrie, zi de vineri, am plecat dis-de-dimineaţă să fac alte vizite de rămas bun. Apoi m-am dus la palat, la cămăraş, căruia i-am spus că am nevoie de două căruţe pentru servitorul meu şi bagaje şi că, dacă mi s-ar permite, luni la orele 20 aş pleca. Mi-a răspuns că eu eram propriul arbitru şi că, în privinţa căruţelor, luni dimineaţă ele vor fi la poarta locuinţei mele, la dispoziţia mea. Că mîine mi se va da şi ordinul confirmat de domn. După ce m-am întreţinut vreo oră cu cămăraşul, am plecat fără a aştepta audienţa, spre a merge să fac unele provizii şi să mă pun în ordine pentru călătorie. M-am dus apoi la dejun la marchizul Magnan, care mă invitase, avînd de comesean şi pe doctorul Bretagni. Acolo, putînd vorbi în libertate şi putînd avea încredere în monsenior Bretagni, ne-am vărsat mînia, atît eu cît şi marchizul Magnan, nefiind nici el mulţumit de această Curte.* După prînz, după ce a plecat monsenior Bretagni, marchizul Magnan a dorit să mergem să-l vizităm pe aga, despre care i-am spus cîtă amabilitate mi-a acordat şi cîte oferte mi-a făcut, numitul marchiz simţind nevoia să şi-l facă amic şi protector. Urcaţi deci în trăsuri, ne-am dus la numitul agă Paleologu, care, după obişnuinţa lui, ne-a făcut cea mai caldă primire şi a manifestat faţă de noi toate amabilităţile posibile. După ce am băut cafeaua, şerbetul şi am fumat pipa, consumînd o oră bună în diverse discuţii, cea mai mare parte rotind în jurul persoanei mele, aga dovedind tot mai multă compasiune şi afecţiune, ne-am despărţit, aga rugîndu-mă ca în ziua următoare să mă duc la prînz la el. Atunci marchizul Magnan a folosit prilejul ca să-i spună că – fiind eu angajat pentru duminică, ultima zi a sejurului meu la Iaşi, a lua masa cu el, şi văzînd că domnul aga era plin de bunăvoinţă faţă de mine – îşi lua libertatea de a-l ruga să binevoiască a-i face onoarea să mănînce supa după maniera franceză în compania noastră, iar invitaţia a fost acceptată.

La 23 octombrie, zi de sîmbătă, m-am dus dis-de-dimineaţă la Curte, unde cămăraşul mi-a încredinţat un ordin circular al domnului, pentru a mi se da fără nici o împovărare căruţe şi cai oriunde era necesar să-i schimb, adică la staţiunile de poştă obişnuite, poruncind în mod expres să mi se dea locuinţă după plac, de asemenea furaj pentru cai şi orice lucru ceream pentru mine şi pentru servitori. Mi s-a spus că Alteţa Sa ţinea Divan şi că atunci cînd va fi momentul va trimite să mă cheme, şi că luni dimineaţă căruţele vor fi gata la cererea mea. După ce am stat cîtva timp cu cămăraşul m-am dus în anticameră, pe unde trecea Alteţa Sa ducîndu-se la Divan. După terminarea şedinţei Divanului şi după ce uşa a fost

* Nemulțumirea celor doi față de Curtea moldovenească, de natură a leza sensibilitățile redactorului, a fost comentată și „salvată” în textul publicat: „Că M.A. Katsaitis, ca și Magnan, n-a fost mulțumit de Curte (p. 153) este explicabil: salariile oferite lor erau cu mult mai mici decît cele ale altora. Dar aceasta pune în lumină și intențiile cu care veneau aici toți acești străini. Pe de altă parte însă ne este bine venit faptul că ei au scris despre noi, uneori mai favorabil, alteori mai puțin, dar în orice caz totdeauna despre noi ca o etnicitate aparte. Din care cauză merită a fi scoși la iveală.” (LD 5: 323, n.n.).

închisă, a trimis să fiu chemat şi am fost introdus în Divan, Alteţa Sa fiind aşezată la locul obişnuit pe sofa şi la oarecare distanţă Ali Effendi, de asemenea pe sofa, în timp ce ceilalţi miniştri stăteau în picioare mai departe, nefiind în apropiere decît marele postelnic. Ajuns în faţa lui, după ce i-am făcut închinările cuvenite, i-am spus că îi aduc cele mai umile mulţumiri pentru atîtea binefaceri risipite asupra mea cu mînă largă tot timpul sejurului meu la Curtea lui; că, fiind dată puţinătatea talentelor mele, ştiindu-mă insuficient spre a-l putea servi şi deci inabil spre a-i putea demonstra recunoştinţa mea, nu-mi rămînea altceva decît să mă rog Împăratului Ceresc pentru înălţarea tot mai sus a numelui său, pentru păstrarea sănătăţii lui şi pentru menţinerea Alteţei Sale în Principat spre gloria întregii noastre* naţiuni. Nu mi-a răspuns nimic cu privire la aceasta, ci întrebîndu-mă despre călătoria mea, i-am spus că mă duceam în Valahia, pentru a porni de acolo spre Adrianopol, unde mă voi hotărî fie să mă întorc la Constantinopol, fie să merg în patrie pe calea Ianinei. Răspunzîndu-mi la aceasta că îmi ura călătorie bună, i-am făcut o închinare profundă şi i-am sărutat mîna, apoi am ieşit.

Întorcîndu-se Alteţa Sa în apartamentele sale, eu m-am dus să dejunez la aga Paleologu. După ce am luat masa, provocîndu-mă în diverse feluri să accept a mă prevala de el, iar eu prefăcîndu-mă mereu că nu înţeleg, nevoind să abuzez de bunătatea şi gentileţea lui, mi-a făcut cadou un cojoc foarte potrivit pentru călătorie şi adaptat la acea climă rece. Eu am vrut să-l refuz de la bun început, dar văzînd inima bună cu care mi s-a oferit şi considerîndu-l necesar pe frigul excesiv al ţării, m-am lăsat convins să-l accept. Apoi m-a obligat să consimt a mă folosi pînă la graniţă de o trăsură a sa, iar cînd i-am spus că îmi era de prisos, deoarece aveam pentru mine propriul cal, iar pentru servitor şi bagaj mi-au fost date de către Curte două căruţe, a ţinut cu orice chip ca eu să fac călătoria pînă la Focşani în trăsura sa, spunîndu-mi că pe cal aveam mult de suferit din cauza frigului, pe cînd în trăsuri călătoream comod, bine apărat de rigoarea anotimpului, din care cauză am fost nevoit să-i fac plăcere. După masă m-am dus să-mi iau rămas bun de la ceilalţi cunoscuţi şi prieteni şi de la numeroşi miniştri.

La 24 octombrie, fiind zi de duminică, m-am dus dis-de-dimineaţă să ascult liturghia la Biserica Maica Domnului din Kola, apoi m-am dus să-mi iau rămas bun pentru ultima dată de la marele postelnic Caragica şi să-i mulţumesc pentru atîtea favoruri acordate mie. Nemairămînîndu-mi de îndeplinit faţă de alţii vizite de rămas bun, m-am retras acasă pentru a mă pune în ordine şi a aranja geamantanele. Apoi m-am dus la prînz la marchizul Magnan, unde i-am găsit pe aga Paleologu, pe monsenior Bretagni şi monsenior Liotard. Prînzul a fost

* Posesiv inițial incomod pentru redactorul Editurii Junimea, astfel că D. Limona a trebuit să justifice folosirea lui, subliniind originea greacă a Mavrocordaților, comună cu aceea a lui M.A. Katsaitis, dar și gloria adusă de domnia lui Constantin Mavrocordat deopotrivă națiunii române (LD 5: 321-322, n.n.).

desăvîrşit, pregătit în întregime după maniera franceză, cu maximum de gust, s-au băut mai multe sticle de vinuri alese şi s-a petrecut într-o perfectă veselie. Am folosit apoi cea mai mare parte a timpului de după prînz discutînd şi fumînd. Apoi, după ce ceilalţi şi-au luat rămas bun, eu și marchizul Magnan ne-am urcat în trăsura lui și ne-am dus să facem o plimbare. Reîntorşi apoi în casa lui, mi-am luat rămas bun de la doamna lui şi le-am adus mulţumirile cuvenite pentru atîtea favoruri primite. Marchizul Magnan mi-a dat o scrisoare de recomandare pentru domnul Todescul, mare cancelar al Valahiei, şi, după ce mi-a încredinţat unele afaceri ale sale în acele părţi, ne-am despărţit cu mult regret din partea mea, după ce îl cunoscusem ca un adevărat şi sincer prieten. Seara m-am dus să cinez la aga Paleologu, care n-a încetat pînă în ultimele momente de a-mi da toate dovezile de afecţiune cordială şi sinceră.

La 25 octombrie, zi de luni, sculîndu-mă dis-de-dimineaţă, am găsit gata pregătite la poarta mea cele două căruţe destinate mie de domn şi un *seimen* călare, cu ordinul de a mă însoţi pînă la graniţă. A venit apoi şi trăsura lui aga, astfel încît, după ce am încărcat în una din căruţe bagajele, am pus în alta aşternutul şi am dispus să se urce acolo servitorul meu, am dat calul spre a fi condus de căpăstru de către *seimen*, iar eu m-am urcat în trăsura lui aga după ce dădusem mai întîi bacşişurile cuvenite celor doi *seimeni* care m-au servit tot timpul sejurului meu la Iaşi şi unei servitoare care rămăsese cu paza casei. M-am îndreptat apoi spre casa lui aga ca să-i spun un ultim adio și să-i aduc acele mulţumiri care se cuveneau pentru atîta bunătate şi amabilitate din partea lui. După ce am stat la el cîteva momente, spre orele 16 am pornit în marş, îndreptîndu-mi călătoria spre Bucureşti, capitala Valahiei.

Mai înainte însă de a pleca din Iaşi, capitala Moldovei, este foarte potrivit să dau o informaţie scurtă, generală, despre acest Principat sau provincie, care în antichitate era cuprinsă împreună cu Valahia sub numele de *Dacia*.

Despre Dacia antică

În antichitate, Dacia se întindea şi dincolo de Dunăre, dar apoi hotarele ei au fost restrînse, avînd spre nord munţii Carpaţi, care o despărţeau de Polonia, şi rîul Prut (odinioară rîul *Hierassus*[94]). Spre răsărit avea amintitul rîu Prut şi Istrul sau Dunărea. Spre sud avea de asemenea fluviul Istru care o despărţea de Moesia sau Bulgaria, iar spre vest avea ca hotar rîul Tisa sau *Tibiscus*[95] (odinioară *Potissus*[96]). Astfel încît Dacia cuprindea Moldova, Valahia, Transilvania şi o

[94] M.A. Katsaitis confundă numele Prutului (*Pyretus*) cu acela al Siretului, care se numea *Hierassus*.

[95] M.A. Katsaitis confundă numele rîului Tisa (*Tisia*) cu acela al Timișului, care se numea *Tibisis*/*Tibiscus*.

[96] M.A. Katsaitis confundă numele rîului Tisa cu localitatea *Potaissa* (Turda).

parte din Ungaria[97]. Dacia se împărţea în Dacia *Ripensis*, Dacia *Alpestris* şi Dacia *Mediterranea*[98]. Dacia *Ripensis* cuprindea parte din Ungaria şi parte din Valahia. Dacia *Alpestris*, între Dacia *Ripensis* şi Dacia *Mediterranea*, cuprindea Moldova de azi şi parte din Valahia. Dacia *Mediterranea* cuprindea Transilvania. Dacii au fost de mai multe ori subjugaţi de romani, dar puţin după aceea, revoltîndu-se împotriva imperiului, s-au reîntors la libertate, rămînînd mereu sub conducerea regilor lor proprii, numiţi *Pecinegi*[99] (Πατζινάκας), care au continuat ca succesori ai regelui Decebal, după a cărui înfrîngere de către împăratul Traian Dacia a fost redusă la o provincie romană. Împăratul Aurelian, temîndu-se ca dacii să nu se ridice împotriva împăratului (deoarece, cum notează Tacitus, neamul dacilor nu era niciodată de bună credinţă), i-a transportat dincolo de Dunăre, făcîndu-i să locuiască alături de moesi[100], şi a trimis o colonie de romani să locuiască Dacia, din care cauză pînă în prezent atît în Moldova cît şi în Valahia se vorbeşte o latină coruptă pentru relaţiile cu alte popoare vecine şi cu alte naţiuni venite după aceea spre a locui Dacia. Această provincie a fost locuită mai întîi de sarmaţi, apoi au venit goţii, apoi hunii şi la

[97] În determinarea hotarelor Daciei, M.A. Katsaitis este influenţat de geograful francez Philippe de Cluvier, a cărui „gheografie” (*Introductio in universam geographiam*, Leiden, 1629, urmată în scurt timp de alte cinci ediţii) „se poartă în mîinile tuturor”, cum observa Dimitrie Cantemir în *Hronicul* său. Aceste hotare corespund cu aproximație hotarelor Daciei libere, pe care însă M.A. Katsaitis o confundă cu Dacia – provincia romană, care a cuprins numai teritoriile Olteniei de astăzi, ale Banatului şi Transilvaniei centrale, în timp ce teritoriile Munteniei împreună cu sudul Moldovei şi cu o fîşie de teren din sud-estul Transilvaniei au fost anexate după terminarea războaielor dacice la Moesia Inferior (v. Petre Constantinescu-Iași *et alii* (coords), *Istoria României*, I, București, Editura Academiei, 1960, pp. 263-265, 349).

[98] Această împărţire a Daciei, pe care o găsim şi la Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*, îi este tributară tot lui Cluvier. După cum se ştie, Daciile sud-dunărene au fost denumite Dacia *Ripensis* şi Dacia *Mediterranea*, ele constituind alcătuiri administrative ulterioare pierderii Daciei de către romani. În ce priveşte Dacia Traiană, aceasta a fost împărţită administrativ în anul 119 în Dacia *Superior* şi Dacia *Inferior*, iar apoi, în anul 158, în Dacia *Porolissensis*, Dacia *Apulensis* şi Dacia *Malvensis* (v. Petre Constantinescu-Iași *et alii* (coords), *op. cit.*, pp. 353-356, 579).

[99] M.A. Katsaitis confundă poporul pecenegilor (*Patzinaki*, *Peceneadzi*, *Bisseni*), venit în secolul al IX-lea pe teritoriul ţării noastre, cu numele voievodului întemeietor al Ţării Româneşti, *Basarab*.

[100] „Transportarea dacilor” în sudul Dunării, petrecută în timpul lui Aurelian, a fost, după cum se ştie astăzi din cercetările arheologice, numismatice şi lingvistice, o deplasare a armatei şi a unei părţi din populaţie, care n-a pus capăt continuităţii daco-romane la nordul Dunării (Petre Constantinescu-Iași *et alii* (coords), *op. cit.*, pp. 465-467).

urmă saxonii[101]. Dintre toate aceste popoare cei mai războinici au fost însă dacii, care n-au putut fi niciodată subjugaţi în întregime de romani. Azi Dacia se găseşte în cadrul unor state diferite, împărţindu-se în trei Principate, adică Transilvania, Valahia şi Moldova.

Mulţi geografi se instalează în echivocul de a da Moldovei numele de *Valahia*, iar Valahiei pe cel de *Moldova*, şi acest lucru vine de acolo că în vechime aceste două provincii s-au numit cu un singur nume generic, *Valahia* (Βλαχία), împărţindu-se în Valahia de Sus sau Superioară şi în Valahia Inferioară sau de Jos. Valahia de Sus sau Superioară s-a numit şi *Mavrovlahia* (Μαυροβλαχία), care apoi s-a numit *Moldova* de la rîul Molda, şi *Carabogdania* (Καραμπογδάνια), nu de la cuvîntul „Καλιά" (care semnifică în limba turcă „întunecat") şi „Μπογδά" (care semnifică „grîu"), ca şi cum pămîntul ar produce un grîu care nu este alb, ci a fost numită astfel de la domnul „Μπογδάνο, ἀπό τοῦ ἡγεμῶνος Μπογδάνου", numit pînă azi „Μπωγδάν πέι" (Bogdan bei)[102]. Azi se mai numeşte *Moldo-Vlahia* (Μολδοβλαχία), Vlahia de Jos sau Inferioară a fost numită *Ungrovlahia* (Οὐγκροβλαχία), şi acesta a rămas pînă în prezent numele Valahiei sau „Βλαχία", domnul Moldovei se numeşte de către turci „Μπωγδάνπέϊ" (Bogdanbei), iar cel al Valahiei „Βλάχμπέϊ" (Vlahbei). Ambii domni au titlul de *Alteţă*, *Serenissima*, şi amîndoi şi-l asumă pe cel de *voievod* în limba sarmată[103], pe acela de *hospodar* în limba slavă, şi aceste titluri le-au fost concedate de împăraţii greci[104]: „Δέσποτα καί ἡγεμών" cel din Moldova „Πάσις Μολδοβλαχίας", şi cel din Valahia „Πάσις Οὐγκροβλαχίας". Valahia a fost

---

[101] Prin „saxoni" M.A. Katsaitis îi înţelege – cum se vede mai clar la izvorul său, Ph. Cluvier (*Introduction à la géographie universelle*, Paris, ^{2}1648, p. 333) – pe saşii din Transilvania, care însă n-au făcut parte din valul primelor migraţii, ci au fost colonizaţi pe la mijlocul secolului al XII-lea, aduşi nu numai din Saxonia, ci şi din Flandra, de pe valea rîului Mosella, din Luxemburg (Petre Constantinescu-Iași *et alii* (coords), *op. cit.*, II, București, 1962, p. 76).

[102] În privinţa numelui de „Bogdania" dat Moldovei, dacă acesta derivă de la numele domnitorului Bogdan al III-lea, care a „închinat" ţara turcilor (M. Costin), sau de la Bogdan întemeietorul (D. Onciul), sau, în fine, de la simbolul heraldic al capului de bour – *Bogdania* însemnînd în limba turcă „ţara cu tauri" (E. Vîrtosu) –, v. Vintilă Mihăilescu *et alii* (eds), *D. Cantemir: Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 57, nota [15] şi pp. 276-277, notele [2-4], unde se indică şi bibliografia. Derivarea numelui de „Carabogdania" de la cuvintele „grîu negru" – pe care o găsim la unii călători străini prin ţările române (de exemplu la G.A. Magini) şi pe care o respinge M.A. Katsaitis – provine dintr-o confuzie între „Bogdan" şi „boldan", cuvîntul acesta din urmă însemnînd în limba turcă „grîu", iar „cara" negru (v. Maria Holban (ed.), *Călători străini despre Ţările Române*, IV, București, 1972, p. 586 şi nota [2]). Numele de „Bogdan" la care se referă M.A. Katsaitis, dat mai tîrziu de turci oricărui domn al Moldovei, vine, evident, de la numele ţării, *Bogdania*.

[103] De fapt în limba slavă.

[104] V. *supra* nota [70].

subjugată de sultanul Mohamed al II-lea, dar Moldova s-a mai menţinut încă un timp după aceea pînă cînd a ajuns în cele din urmă şi ea sub stăpînirea turcă.[105] Amîndoi aceşti domni, al Valahiei şi al Moldovei, plătesc tributul lor sultanului, dar, printr-o oarecare politică specială a domnilor[106], ei rămîn totdeauna datori erariului. Toate averile lor însă şi le risipesc cu mînă largă în mari daruri către miniştrii şi potentaţii Porţii, spre a fi apăraţi şi susţinuţi la tron. Domnul Moldovei are întîietate faţă de cel din Valahia, dar acesta din urmă are venituri duble, căci, deşi Valahia este mai mică decît Moldova[107], totuşi este mai cultivată şi mult mai populată şi bogată, încît veniturile domnului Moldovei se socotesc la 1.000 de pungi pe an, iar cele ale domnului Valahiei la 1.800 şi peste 2.000[108].

Aerul Moldovei este mai rece şi mult mai pur şi mai sănătos decît acela al Valahiei şi mulţi spun că şi apele Moldovei sînt mai desăvîrşite, din care cauză atît bărbaţii cît şi femeile din Moldova sînt frumoşi şi bine făcuți şi au obrajii foarte frumoşi, ceea ce rar se vede în Valahia. Moldova, pe de altă parte, este destul de muntoasă, cu păduri imense, din care cauză este mai necultivată [și nepopulată][*], iar locuitorii ei, deşi ospitalieri şi curtenitori cu străinii, sunt însă săraci. Mult a suferit această provincie din cauza incursiunilor moscoviţilor şi cazacilor, care au trecut de mai multe ori această ţară prin fier şi foc. Valahia, dimpotrivă, e o regiune mai de şes, cuprinzînd cîmpii imense, toate bine cultivate; ea este foarte populată, fertilă şi bogată şi foarte bine cultivată, dar locuitorii sînt mai rustici şi mîndri şi puţin politicoşi cu străinul, în special boierii sau nobilii, care sînt orgolioşi pînă la exces.

Amîndouă aceste Principate abundă în tot felul de grîne pe care le expediază şi la Constantinopol, ori în vinuri preţioase, şi posedă mari întinderi de păşuni pe care cresc un număr imens de animale, bovine, cai şi nesfîrşit de multe oi şi alte animale, atît domestice, cît şi sălbatice. Ambele provincii abundă în miere şi ceară, care este transportată în Ungaria, în Veneţia şi în alte părţi, constituind unul din cele mai bogate negoţuri ale lor. În Moldova şi Valahia se găsesc multe ocne cu o sare excelentă şi multe mine de cupru şi alte metale.

---

[105] Istoricii datează cu anul 1417 începutul plăţii haraciului sau tributului în Ţara Românească şi cu anul 1456 în Moldova, plată care n-a însemnat o „subjugare”, ci doar o răscumpărare a păcii de la turci (v. M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV-XIX*, în „Studii şi materiale de istorie medie”, II, 1957; Vintilă Mihăilescu *et alii* (eds), *op. cit.*, p. 276, nota [2]).

[106] Mai curînd o politică a turcilor de a scoate de la domnitori mai mult decît haraciul.

[107] Afirmație greșită, care vine dintr-o înțelegere *ad litteram* a denumirilor pe care le dă Cluvier (*op. cit.*, p. 335) Moldovei: *Valahia Major*, și Țării Românești: *Valahia Minor*.

[108] E vorba probabil de veniturile țării, nu de cele personale ale domnului (v. Vintilă Mihăilescu *et alii* (eds), *op. cit.*, p. 268, nota [15]).

[*] Atribut cenzurat în textul publicat, preluat din ms. LD 5: 83 (n.n.).

Cele mai mari avuţii în aceste ţări, în special în Valahia, consistă în numărul de ţigani[109], care toţi sînt robi, ei şi toţi descendenţii lor masculini şi feminini, în aşa fel încît chiar şi atunci cînd aceştia iau o femeie liberă, devine şi ea roabă. Aceştia sînt vînduţi, strămutaţi de stăpînii lor şi modul în care sînt folosiţi nu se deosebeşte cu nimic de acela practicat cu cele mai umile animale, din care cauză acela este considerat mai bogat care posedă un număr mai mare de ţigani, formînd cu ei sate întregi şi poruncind asupra bunurilor şi a vieţii lor cu o autoritate absolută şi nelimitată.

După ce am arătat cele ce ţin în general de ambele Principate, Valahia şi Moldova, nu vreau să omit a face o descriere geografică, mai întîi a Moldovei şi apoi a Valahiei, la locul său.

Descrierea Moldovei

Moldova sau „Μπογδανία" sau „Μολδοβλαχία" se întinde de la 45 de grade şi 20 de minute latitudine nordică pînă la 48 de grade şi 50 de minute, din care cauză se află sub cea de-a opta climă[110], avînd la solstiţiul de vară ziua cea mai lungă de șaisprezece ore. Are ca hotar spre nord rîul Nistru, care o desparte de Podolia. Spre răsărit se află Basarabia şi Dunărea, care o desparte de Bulgaria[111]. Spre sud se află Valahia, iar spre apus tot Valahia, precum şi Transilvania. Cea mai mare lungime a sa, de la *sirocco* la *mistral*[112], este de nouăzeci și opt de ore de drum sau de aproximativ 290 de mile, iar cea mai mare lărgime a sa, de la apus la răsărit spre hotarele Poloniei, este de optzeci și patru de ore de drum sau aproximativ 250 de mile, dar în alte părţi mai sudice abia se apropie de șaizeci de ore de drum sau 180 de mile.[113]

Clima este foarte rece – ţara fiind acoperită de zăpadă două treimi din an – însă foarte pură şi sănătoasă, din care cauză vedem obraji foarte frumoşi, în special la femei. Moldovenii mai pretind că apele Moldovei sînt, ca şi clima, mai

---

[109] Afirmaţie exagerată care neglijează munca ţăranilor aserviţi şi a celor liberi, ca bază a avuţiei ţării (v. N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 31).

[110] Latitudinea indicată este apropiată de aceea pe care o dă D. Cantemir şi supusă aceleiaşi erori, deoarece măsurătoarea exactă a arcului de meridian a început abia la 1799 (v. Vintilă Mihăilescu *et alii* (eds), *op. cit.*, p. 62, nota [1]). Plasarea Moldovei în cea de-a opta climă este împrumutată de la Cluvier (*op. cit.*, pp. 11-27), fiecare „climă" reprezentînd suprafaţa pămîntului cuprinsă între două paralele, iar diferenţierea „climelor" făcîndu-se după lungimea zilei la solstiţiul de vară, care de la o paralelă la alta creşte cu jumătate de oră.

[111] În determinarea hotarelor Moldovei, M.A. Katsaitis pare să fi avut în faţa ochilor o hartă veche care deforma realitatea, mutînd vărsarea Prutului şi a Siretului mult mai spre sud, în Ţara Românească, prin Bărăganul Ialomiţei.

[112] Adică de la nord-vest spre sud-est, după roza vînturilor la italieni (v. Cluvier, *op. cit.*, p. 32).

[113] Evaluarea distanțelor în ceasuri de drum este relativă, căci accidentarea solului nu rămîne fără influență.

desăvîrşite decît cele ale Valahiei. Această ţară, deşi destul de întinsă, este totuşi în cea mai mare parte deluroasă şi împădurită. Pădurile foarte întinse contribuie ca ea să nu fie atît de cultivată şi populată ca Valahia. Produce totuşi atît cît este necesar vieţii omeneşti şi abundă în special în vinuri, oi, boi, vaci, cai, tot felul de grîne care sînt transportate la Constantinopol; face de asemenea o mare cantitate de miere şi ceară. Posedă ocne foarte bune, precum şi mine de cupru şi alte metale.

Locuitorii sînt foarte prietenoşi, ospitalieri şi curtenitori cu străinii, dar nu aşa de bogaţi ca valahii, din cauza frecventelor incursiuni din partea ruşilor şi cazacilor, care în ultimul război au făcut ca această ţară să sufere mult. În antichitate, Moldova a fost cuprinsă sub Dacia *Alpestris*, iar o mică parte dinspre Dunăre sub Dacia *Ripensis*[114], şi cîtva timp a fost supusă şi regilor Ungariei. Cu toate că Mohamed al II-lea a subjugat toată Valahia, moldovenii s-au mai menţinut cîtva timp în libertate, dar apoi au ajuns şi ei sub stăpînire otomană. Se bucură însă pînă în prezent, ca şi valahii, de toată libertatea, şi trăiesc sub principi creştini de ritul lor propriu, adică grec, formînd, atît Valahia cît şi Moldova, un Principat deosebit, ai cărui principi însă, deşi absoluţi, trebuie să-l recunoască pe sultan, care după capriciu îi poate demite. De obicei sînt urcaţi la tron, atît într-un Principat cît şi în celălalt, oameni din sînul naţiunii, fie moldoveni, fie valahi, sau greci demnitari din Constantinopol.

În toată Valahia şi Moldova vedem un număr mare de mănăstiri frumoase şi mari, precum şi biserici foarte frumoase, iar ele obişnuiesc a trage clopotele. În amîndouă Principatele întîlnim la fiecare sfert de milă pe toate drumurile şi pe orice promontoriu mari cruci de lemn, spre a indica libertatea de conştiinţă a oamenilor. Sultanul nu are acolo nici o altă jurisdicţie în afară de un tribut, care n-a fost niciodată plătit de principi, prin politica particulară a lor.[115]

În toată Valahia și Moldova nu se găsește, cu excepția lui Divan Effendi, nici un turc decît numai în trecere sau pentru vreun negoț și trafic.[116] [Sînt însă acolo mulți evrei stabili și se văd foarte mulți unguri, poloni, transilvăneni și alte națiuni în capitale, fie în serviciul principilor, fie pentru negoțurile lor.][*] Atît la Iaşi cît și la București, franciscanii au o casă de oaspeți cu doi călugări ce servesc pentru vreun rătăcit sau altul de rit latin care poate sosi în trecere.

Rîurile principale ale Moldovei sînt: rîul Prut, numit și *Hierassus*[117] (Πώρατος καὶ Ποράτα ἢ καὶ Σοράτα), celebru prin faptul că pe malurile lui țarul Petru cel Mare a fost în pericol evident de a fi prins de turci și de a fi total învins

[114] V. *supra* nota [98].

[115] Despre cuantumul haraciului v. M. Berza, *op. cit.*; v. şi *supra*, nota [106].

[116] Constantin Mavrocordat luase măsuri împotriva aşezării statornice în ţară a negustorilor turci, care începuseră a cumpăra moşii sau a face „cîşle” pe moşii (v. C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, Bucureşti, 1942, p. 261).

[*] Pasaj cenzurat în textul publicat, preluat aici din ms. LD 5: 86 (n.n.).

[117] V. *supra* nota [94].

cu armata sa, dar împărăteasa Caterina, prin mașinațiile ei, a încheiat la 23 iulie 1711 pacea între Rusia și Poartă, chiar în timpul bătăliei. Acest rîu izvorăște din Munții Carpați, trece prin Rusia Roșie[118] a Poloniei și în special prin ținutul Halici, apoi intră în Moldova, și după ce trece pe lîngă Iași, de unde primește pîrîul Bahlui (Μπαχλούιο), care trece pe sub Iași, și după ce se umflă cu multe alte rîuri neînsemnate, merge să se verse sub[119] Galaţi în fluviul Istru sau Dunăre. Rîul *Seret* sau Siret sau „Σερέθον”, care izvorăşte dinspre hotarele Transilvaniei, trece pe lîngă Suceava, sub care se uneşte cu rîul Streh[120], apoi primeşte multe alte rîuri, ca rîul Moldova, rîul Bîrlad (Βαράλαχος), Bistriţa. Primeşte şi altele mai mici şi se varsă lîngă Brăila în Istru, oarecum în faţa Silistrei[121].

Capitala Moldovei este *Jassion* sau popular Iaşi (Ἰάσσιον ἢ Γιάσσι), pe micul rîu Bahlui (Μπαχλώιο), oraş deschis, cu castel în care se află palatul domnului, la zece ore de drum departe de hotarele Poloniei. Acolo este reşedinţa obişnuită a domnului şi reşedinţa metropolitană. Mulţi cred că acest oraş este *Angustia*[122] a anticilor. Frumoasa, palatul de desfătare a domnului, pe malurile Prutului.

Sociova sau *Suciova* sau Suceava (în greacă „Σουκτζόβα ἢ καί Σουτζάβα”), situată pe rîul Streh[123] (Στρέχ) spre hotarele Transilvaniei (numită în greacă „Ἐρδελία”), a fost în vechime capitala Moldovei şi reşedinţa domnului.

Ştefanoviţa sau Ştefăneşti, pe malurile Prutului, la nord de Iaşi.

Roman (Ῥώμανον), oraş cu scaun episcopal, considerat de mulţi drept *Ruconium*[124] din antichitate.

Bacău sau *Bacovia* (Βακόβ ἢ Βακοβία), la 30 de mile în nord de Tîrgovişte, la cîteva poşte de Valahia. Papa Clemente al VIII-lea a dat odinioară acestui oraş episcop latin.

Husion sau Huşi (în greacă „Χούσιον ἢ Χοῦσι”), odinioară oraş cu scaun episcopal.

Fălcii (Φαλτζί) pe rîul Prut, căruia mulţi îi zic şi *Fălciu*.

Bohotin (Μποχοτίνι), episcopat[125].

Rădăuţi (în limba greacă „Ῥαδιοῦτσι”), un alt episcopat, toate subordonate mitropolitului din Iaşi.

Tecuci (Τεκούτζι), tîrg mare.

---

118 Rusia Roşie, mai tîrziu Galiţia.

119 De fapt deasupra Galaților.

120 Rîul Suceava.

121 V. *supra* nota 36.

122 V. *supra* nota 68.

123 V. *supra* nota 120.

124 *Rucconium*, menționat de Ptolemeu în Dacia, a fost localizat fără prea multă siguranță la Gurghiu (v. D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București, Editura Științifică, 1968, p. 271).

125 V. *supra* nota 74.

Spre hotarele Poloniei sînt: Hotin, Soroca (Χοτίνι, Σορόκα) şi alte tîrguri mari.

Neamţ (Νέμιτζο) era fortăreaţă, azi părăsită.

Vaslui (Βασιλούι), Bîrlad (Βουρλάτι) etc. sînt tîrguri mari sau sate.

Galaţi sau *Galaţ* (Γαλάτζι), la vărsarea Prutului[126] în Dunăre, oraş sau tîrg mare, de mare circulaţie şi trafic, este unicul port al domnului pe Dunăre.

La hotarele Valahiei este Focşani (Φωξάνι), pe rîul Sireţel[127] (Συρετζέλ), care pe jumătate, adică partea de nord, aparţine domnului Moldovei, iar cealaltă jumătate domnului Valahiei, fiind împărţit prin mijloc de un mic torent. Ambii domni menţin cîte un guvernator cu titlul de căpitan şi acolo este trecerea tuturor acelora care merg dintr-un Principat în altul.

Tot în Moldova este situată Brăila[128], oraş oarecum fortificat, cu mitropolit, lîngă vărsarea rîului Siret în Dunăre, însă depinde în mod nemijlocit de sultan. De asemenea, în Moldova, la hotarul Poloniei, la mică distanţă de Cameniţa, este situat Hotin, fortăreaţă de frontieră care depinde nemijlocit de sultan, acesta guvernînd-o printr-o paşă „de trei cozi”.

Alexandru Mavrocordat, bunicul lui Constantin Bei, a fost mare dragoman al Porţii şi a avut titlul de „Ἐξαπορίτον” sau secretar intim. El a fost trimis de Poartă ca ambasador plenipotenţiar la Karlowitz[129]. Din care cauză, aproape de moarte, şi-a formulat el însuşi propriul epitaf, cu ordinul de a fi gravat pe mormîntul său, care şi acum se vede în Mănăstirea imperială Sf. *Χάλκι*, în una din insulele Principi, unde a poruncit să fie înmormîntat[130]: „ὁ τάς σηνθείκας θείς καί καταλάξας ὀθωμανούς τε καί Γερμανούς, ἐνθάδε κεῖται Ἀλέξανδρος ὁ Μαβροχορδάτος”, adică „aici zace Alexandru Mavrocordaft, care a iniţiat alianţa şi a făcut din nou pace între otomani şi germani”.

Călătorie din Moldova spre Valahia, adică de la Iași la București, în anul 1742

La 25 octombrie stil vechi, în anul 1742, zi de luni, spre orele 16, am plecat din oraşul Iaşi, capitala Moldovei, cu trăsura lui aga Paleologu, însoţit de alte

---

[126] De fapt la vărsarea Siretului.

[127] După N. Iorga, la 1706 hotarul Moldovei spre Țara Românească era pe Sirețel (v. I. Iorga, *Documente geografice*, extras din „Buletinul geografic”, IV (1899), 1900, p. 29).

[128] V. *supra* nota [36].

[129] La Karlowitz s-a încheiat pacea din 1699 între turci și imperiali, după un lung război, început prin asediul Vienei, în 1683.

[130] Mormîntul lui Alexandru Exaporitul se află, după indicația lui É. Legrand, în Biserica Sf. Paraschiva din Haskioi. Epitaful, ceva mai lung decît cel dat de M.A. Katsaitis, este reprodus de É. Legrand, *Généalogie des Mavrocordatos de Constantinople*, Paris, J. Maisonneuve, 1900, p. 31, precum şi de N. Iorga, *Zece inscripţii de mormânt ale Mavrocordaţilor*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tomul XX (1937), memoriul 1.

două căruţe destinate mie pînă la hotarele Principatului, cu bagajele şi servitorul meu, şi de un *seimen* călare, căruia i-am dat să conducă de căpăstru calul meu, şi după ce am făcut cinci ore de drum acoperit în întregime de păduri şi muntos, am ajuns la Scânteia[131], un oraş unde am rămas spre a aştepta căruţele care rămăseseră în urmă. Fiind deja oră tîrzie, am hotărît să dormim acolo, dorind să fac călătoria în toată comoditatea, astfel că, după ce am arătat ordinul domnului către demnitarii oraşului, mi-am ales după plac locuinţa, unde mi s-a adus furaj pentru cai, păsări, ouă, lapte, pîine, vin, atît cît le-am poruncit, fără nici o împovărare pentru mine, atît de mare este supunerea oarbă datorată de aceste populaţii domnitorului lor. Nefiind sosite celelalte două căruţe cu servitorul şi bagajele, am fost toată noaptea agitat.

La 26 octombrie, zi de marţi, a apărut dis-de-dimineaţă una din căruţe cu servitorul meu, spunîndu-mi că s-a rupt roata căruţei care ducea bagajele, din care cauză a rămas şi el toată noaptea în aer liber, spre a păzi lucrurile. Am trimis deci imediat spre a o repara, obligînd, în afară de aceasta, pe bătrînii oraşului să expedieze o altă căruţă, spre a-mi aduce lucrurile. Am rămas deci toată ziua de 26 octombrie la Scînteia pentru a drege căruţa, distrîndu-mă între timp prin oraş, unde m-am dus să văd caii de rasă ai paşalei de Hotin, care îi fuseseră aduşi din Constantinopol.

La 27 octombrie, zi de miercuri, sculîndu-mă dis-de-dimineaţă şi chemînd pe bătrîni, am dispus să-mi facă socoteala pentru ceea ce mi-au livrat şi văzînd că se ridică la o sumă mică, deşi porunca Alteţei Sale a fost să mi se dea totul gratuit, n-am vrut să aduc pagubă acelor oameni săraci, ci am plătit totul, pentru care ei mi-au dat mii de binecuvîntări. Apoi, după ce mi-am aranjat din nou lucrurile în căruţă, am pornit în marş şi, luînd proviziile pentru drum, după patru ore de mers am luat prînzul în cîmp deschis. Apoi după alte patru ore de drum am ajuns la dormit la Vaslui. Acolo, fiind condus în casa unde am locuit prima oară, am găsit-o incendiată, din care cauză a trebuit să iau o altă locuinţă, pe care am găsit-o cu mult mai comodă. După ce i-am chemat pe bătrînii oraşului, mi-au adus şi ei cînd le-am poruncit cele necesare pentru noi şi cai şi imediat le-am cerut socolteala şi le-am plătit cu dărnicie totul. Întrucît cu mai puţin de un groş am mîncat excelent eu, servitorul, cei trei căruţaşi şi *seimenul* domnului, primind în plus şi furaj şi diferite capuri de păsări, am dispus ca acestea să fie pregătite pentru ziua următoare, spre a-mi fi servite, în caz că nu voi întîlni un sat la prînz, şi tot astfel pîine, vin şi brînză pentru oamenii suitei mele, atît de mare este abundenţa în aceste ţări, costînd 8 parale o curcă, 3 parale o găină, o para șase-opt ouă, o para pîine suficientă pentru o persoană pe toată ziua, pe cînd brînza, untul şi laptele sînt dăruite de bună voie, gratuit în întreaga Moldovă şi în Valahia, acolo unde locuieşti. De aici poţi trage concluzii pentru rest.

[131] Astăzi comună în județul Iași. M.A. Katsaitis nu face întotdeauna deosebire între oraș și tîrg, iar uneori desemnează una și aceeași localitate (de exemplu Nicorești) cînd ca sat, cînd ca oraș.

La 28 octombrie, zi de joi, după ce am făcut trei ore de drum, am dejunat în cîmp. Apoi, după ce am făcut alte cinci ore de drum, am ajuns la Bîrlad. Aproximativ la două mile departe de acest tîrg sau sat, surprinzîndu-ne noaptea şi voind să trecem un mic deal ca să ajungem la o aşezare, deodată s-a răsturnat trăsura mea, rostogolindu-se pe deal cu toţi caii şi căruţaşul, cu pericolul evident de a rămîne toţi ucişi. Trăsura oprindu-se prin graţia divină în nişte tufişuri, a fost nevoie de multă osteneală pentru a ieşi afară, fiind răsturnată în dezordine, rămînînd şi caii sub ea, fără a putea fi îndreptată. Căruţaşul, care căzuse de pe capră, lovindu-se grav la un umăr şi la braţ, putîndu-se descurca cu greu, am rămas mai mult de două ore pînă ne-am putut urca pe cai şi în trăsură şi a fi în stare de a continua drumul. Celelalte două căruţe cu *seimenul* erau atît de înaintate, încît oricît am zbierat n-au putut auzi pentru a veni să ne ajute. Eu prin mila lui Dumnezeu n-am suferit nici o vătămare, dar răsturnîndu-se cu trăsura un vas de lemn plin de smoală care era agăţat în afară pentru trebuinţele călătoriei, mi-a stricat mantaua din păr de capră cu care eram acoperit, pernele de postav ale şeii calului meu şi alte lucruri pe care le aveam în trăsură. Nemaiavînd încredere în îndemînarea căruţaşului, m-am gîndit să fac restul dealului pe jos, ajungînd la Bîrlad aproape de trei noaptea, găsind servitorul, *seimenul* şi pe ceilalţi atît de îngrijoraţi de întîrzierea noastră, încît erau deja pe punctul de a porni la drum, pentru a veni în căutarea noastră şi a vedea dacă ni s-a întîmplat vreo nenorocire. Am găsit o casă bună, ocupată de servitorul meu, astfel că, fără a mai căuta, am rămas să dorm acolo, după ce am cinat excelent, bătrînii oraşului aducîndu-ne, ca de obicei, toate cele necesare. Să se noteze că în fiecare conac am schimbat căruţele şi caii, conducătorii fiecărei localităţi fiind obligaţi să mă prevadă cu acestea, fără împovărarea mea, din porunca precisă a domnului, necostîndu-mă pe mine nimic altceva decît că, la sfîrşitul zilei, căruţaşii fiind concediaţi, am dat fiecăruia dintre ei, din simplă amabilitate, 3 sau 4 parale bacşiş, şi acest lucru pe tot timpul călătoriei mele în Moldova, ca şi în Valahia.

La 29 octombrie, zi de vineri, am făcut numai cinci ore de drum (deoarece porneam la drum în fiecare zi o oră sau poate două după răsăritul soarelui, luînd de obicei micul dejun care îmi servea şi de prînz, şi aceasta pentru comoditate şi pentru a nu suferi de frig) şi am ajuns să înnoptăm la Nicoreşti[132], sat situat pe o înălţime. Ajunşi acolo spre înnoptat, negăsind han corespunzător, am fost condus într-o casă, din care lipsind stăpînul, iar femeile fiind singure, acestea n-au voit să ne deschidă, din care cauză am fost nevoit să dărîm porţile şi să intru cu forţa. Ieşite afară, femeile mi-au făcut multă gălăgie, pornindu-se spre a recurge la căpitanul căruia îi revenea administraţia acestei localităţi. Eu am rămas cu toată gloata şi, arătînd ordinul, mi s-au adus cele necesare fără nici cea mai mică opoziţie.

La 30 octombrie, zi de sîmbătă, dimineaţa, sosind stăpînul casei, care fusese înştiinţat de femei, şi cerîndu-şi scuze pentru nepriceperea acestor femei, mi-a

[132] Astăzi comună în județul Galați.

dat nenumărate asigurări de bunăvoinţă şi a poruncit de prînz. Eu i-am arătat necesitatea în care am fost pus de a face o astfel de impertinenţă în casa lui şi l-am obligat să ia doi groşi spre a repara porţile, la care s-a lăsat silit cu multă greutate. Apoi, după ce mi-a pregătit un prînz excelent, l-am forţat să se aşeze cu mine la masă, şi după prînz, voind să-i plătesc, n-a fost posibil să-l determin să accepte ceva, fiindcă, cred, îi plătisem din belşug totul în cei doi groşi daţi pentru spargere.

După ce am mîncat extrem de bine atît eu, cît şi cei din suita mea, ne-am pornit în marş, dar cînd am ajuns să trecem rîul Siret am găsit podul rupt. Am continuat deci să mergem de-a lungul numitului rîu pentru a găsi trecerea, dar am întîlnit toate podurile rupte, spunîndu-ni-se că acest lucru a fost făcut în noaptea anterioară din porunca domnului. Am făcut reflecţia că porunca a fost emisă pentru a împiedica trecerea celor care veneau de la Constantinopol prin Valahia, de teama vreunui firman de înlăturare a lui Constantin Bei, încercînd în felul acesta să tergiverseze cîteva zile pentru ca *chehaielele* sale să aibă timp să manevreze la Poartă. Şi într-adevăr, cum mi-a fost bănuiala aşa au stat lucrurile (n-a urmat însă în acel moment nici o ştire). Ne-am abătut deci din drumul nostru, am mers multe ore mereu spre răsărit şi am ajuns la dormit într-un sat nenorocit cu cîteva colibe, numit *Movileni*[133], pe malurile numitului rîu, după ce făcuserăm mai mult de zece ore de drum. Acolo, după ce ne-am aşezat în una din acele case, cînd voiam să dispun să fie chemaţi bătrînii, a venit unul din dregătorii oraşului, care, fiind beat, a început să mă întrebe: cine eram, de unde veneam, încotro mergeam etc. La început am consimţit să-i răspund, dar ajungînd apoi supărător, nu i-am mai dat nici un răspuns, ceea ce l-a făcut să se simtă ofensat şi a început să ridice vocea şi să mă trateze cu obrăznicie; nemaiputînd tolera impertinenţa lui, am luat un băţ în mînă şi după ce i-am dat trei-patru lovituri, am dat ordin servitorului meu, *seimenului* şi celorlalţi să-l gonească din faţa mea. El însă, ridicînd din ce în ce mai tare glasul şi voind să se opună, a fost luat de barbă de către servitorul meu, care, după ce i-a tras o bătaie zdravănă, l-a tîrît bine scărmănat şi cu capul spart dincolo de mica ogradă, lăsîndu-l acolo în stradă. La ţipetele lui au alergat femei şi mulţi din localitate, s-a produs un fel de tumult, din care cauză eu cu *seimenul*, servitorul şi trei căruţaşi ne-am adunat în casă, spre a ne apăra în caz că am fi fost atacaţi şi asaltaţi de acei ţărani. Puţin după aceea au venit bătrînii, care, după ce le-am făcut cu autoritate o aspră mustrare şi după ce le-am arătat sigiliul domnului, deoarece nu ştiau să citească, în loc să facă plîngere cum hotărîseră, mi-au cerut iertare, scuzînd pe bătrîn ca fiind beat. Apoi mi-au adus toate cele necesare pentru mine şi cai, pentru care am plătit generos pe loc, spre a nu le da motiv de a mă învinui din nou, şi după ce le-am făcut încă o mustrare i-am concediat. Dimineaţa, când servitorul meu împreună cu căruţaşii duceau caii la adăpat în

[133] În text „Mugilane”, astăzi comună în județul Galați.

rîu, fiind recunoscut de acei săteni, a fost asaltat cu pietre şi beţe, dar datorită calităţii calului s-a sustras furiei lor şi după vreo oră a venit pe altă stradă, pentru a mă ajunge pe drum.*

La 31 octombrie, zi de duminică, ţinînd seamă de atacul ţăranilor asupra servitorului meu, am pornit imediat în călătorie, temîndu-mă de tulburări mai grave, el ajungîndu-ne pe drum vreo oră mai tîrziu. Am mers toată ziua de-a lungul rîului pentru a găsi trecerea de la Şerbăneşti[134], lîngă care a fost lăsat un pod nestricat, făcînd toată ziua opt ore şi mai bine de drum.

La 1 noiembrie, zi de luni, am trecut în fine rîul Siret lîngă Şerbăneşti, unde a trebuit însă să aşteptăm mult timp, fiind acolo aglomerată pe ambele maluri ale rîului o mare mulţime de oameni şi animale, spre a fi transportată. După ce am traversat rîul ne-am reluat drumul spre apus, pentru a reveni la adevăratul drum al Valahiei de la care ne abătuserăm două zile bune, şi după zece ore de drum am ajuns în fine pe la orele trei noaptea la Focşani, care este hotarul dintre Valahia şi Moldova. Acesta este un oraş sau tîrg mare, care este împărţit prin mijloc de un mic torent, partea de nord aparţinînd domnului Moldovei, iar cea de sud domnului Valahiei, fiecare menţinînd cîte un căpitan.

La 2 noiembrie, zi de marţi, m-am dus să-l găsesc pe căpitanul Moldovei, care era un fiu al *capuchehaielei* Dracu Sutzu, care, după ce i-am arătat biletul domnului şi o scrisoare de recomandare de la marele postelnic Caragica, m-a primit foarte bine şi m-a introdus în camerele soţiei sale, unde am rămas mai mult de două ore pentru a bea cafea, şerbet, pentru a fuma şi discuta, trimiţînd între timp să înştiinţeze pe căpitanul Valahiei că trebuie să mă primească. După ce acesta mi-a acordat trecerea, m-am despărţit de căpitanul Moldovei, fiind încredinţat celui valah, care, după ce a văzut porunca domnului Constantin, mi-a oferit şi el pînă la Bucureşti două căruţe şi un ordin expres pentru schimbarea cailor şi pentru locuinţe, furaj, merinde. Apoi mi-a găsit o locuinţă, fiind nevoit să rămîn pînă în ziua următoare. După prînz, neavînd ce face, m-am dus să văd diferite mănăstiri care depind de Sf. Munte şi de Ierusalim. Apoi m-am dus să-l vizitez pe căpitan, pentru a grăbi plecarea mea. El a dat imediat ordin pentru pregătirea căruţelor şi mi-a dat şi o scrisoare de recomandare pentru tatăl său la

* Relatarea, contrariantă pentru redactorul Junimii (Elena Chiriac), a dat iarăși prilej de explicații din partea lui Limona, care a reușit în acest fel să o mențină în textul publicat: „Întîmplarea cu bătrînul dregător al satului (păcat că jurnalul nu cuprinde mai multe povestiri de acestea cu caracter epic), nu ni se pare a fi în defavoarea moldovenilor, ci mai curînd a lui Katsaitis. Respectivul dregător și-a manifestat vigilența față de străin, dar, unind cu aceasta și curiozitatea naivă a săteanului neobișnuit cu astfel de prezențe, a izbutit să-l irite pe străin, care i-a aplicat o pedeapsă cu totul nemeritată, ceea ce a simțit tot satul, solidarizat cu propriul dregător." (LD 5: 323, n.n.).

[134] În 1943 aparținea județului Tecuci (*Indicatorul localităților din România*, București, Institutul Central de Statistică, 1943). Astăzi este probabil înglobat în comuna Lieşti, judeţul Galaţi.

Bucureşti (care era general de cavalerie sau hatman, valahii dîndu-i un titlu diferit[135]), eu întreţinîndu-mă cu el pînă seara, fumînd, bînd cafea şi stînd de vorbă. După ce i-am mulţumit mi-am luat rămas bun, dorind să plec în ziua următoare dis-de-dimineaţă.

La 3 noiembrie, zi de miercuri, sosind căruţele la hanul meu, am pus în una bagajele, în alta aşternutul meu cu servitorul, iar eu (fiind concediată la graniţă trăsura lui aga Paleologu) am urcat pe cal şi spre orele 16 am pornit în călătorie de la Focşani. Am făcut pînă seara şase ore de drum, complet şes şi bine cultivat, întîlnind numeroase caravane de căruţe cu butii de vin şi altele deasupra, şi am ajuns la dormit la Rîmnic. Acolo ni s-au dat cu toată promptitudinea cele necesare şi mi-am ales locuinţă după plac, ca în Moldova.

La 4 noiembrie, zi de joi, după ce am schimbat caii şi căruţaşii, am pornit în călătorie şi după patru ore de drum am ajuns în Buzău (Μπουζέου), oraş cu scaun arhiepiscopal, după ce am trecut rîul cu acelaşi nume, care curge în apropiere şi are un curent mare. Acolo am rămas să dejunăm, iar după prînz, după alte două ore şi jumătate de drum, am ajuns la dormit într-o colibă nenorocită a unei ţărăncuţe, alt sat fiind foarte departe. Am dormit noaptea cu multă suspiciune, fiind într-un loc foarte pustiu şi propriu pentru orice fel de uneltiri, din care cauză m-am sculat îndată ce s-a făcut ziuă.

*

Viaggio da Constantinopoli a Iassi, capitale della Moldavia, nel 1742*

Li 17 settembre stile vecchio giorno di sabbato alle ore 21, montati a cavallo io ed il *Beisadè* Costantino Cantemiri, ed in una carrozza a quatro cavalli *Mademoiselle* sua figlia con due schiave, scortati da molte servidori pure a cavallo, con diversi cavalli carichi del bagaglio del Cantemiri, partimo da Pera, e giunti a Sariabat, picciolo villaggio, presso cui vedesi un Palazzo con un assai vasto cortile del Gran Signore, fecimo alto per attendere qualche risposta da

[135] Spătar.

* Partea din „Introducere” corespunzătoare transcrierii textului italian, eliminată din forma publicată: „Transcrierea manuscrisului s-a făcut după metoda stabilită în cadrul Academiei R.S.R. pentru editarea de documente (nota [5]: *Documente privind istoria României. Introducere*, I, Bucureşti, Editura Academiei, 1956, pp. 27-33, 70-74). Au fost întregite tacit toate prescurtările unor cuvinte evidente din context, ca, de exemplu, *servidore* pentru *servid*[re], *serv*[re] sau *serv*[e], *lettera* pentru *lett*[a], *Principe* pentru *Princ*[e], *Monte Santo* pentru *M*[e] *S*[to], *Sua Altezza* pentru *S. Alt.*, *giorno* pentru *g*[no], *capitale* pentru *cap*[e], *questi* pentru *q*[ti], *raccomandazione* pentru *raccomandaz*[ne], *appresso* pentru *app*[so], *Illustrissimo* pentru *Ill*[mo], *Constantinopoli* pentru *Cosp*[li] ş.a. A fost înlăturat abuzul de majuscule, au fost făcute intervenții în ce privește punctuația și despărțirea textului în alineate, în vederea ușurării înțelegerii textului. Numele proprii de persoane și geografice au fost transcrise fără nici o modificare, însă cu literă mare. Semnalăm unele

Costantinopoli, dove vennero ad unirsi con noi due bosnachi, che conducevano a mani due nobili e generosi cavalli per portarli ad esitare in Polonia. Quivi trattenutici qualche mezz'ora a bever il caffè e congedatisi quei che vennero ad accompagnare il *Beisadè*, ripigliammo la nostra marchia, e poco fuori d'Edrine Capi ò Porta d'Andrianopoli ci unimmo col *baszoadar* e cogl'altri *seimeni* e soldati del Principe e l'altro con le mie robbe, col mio servidore e con un papà, che portavasi anch'egli a Iassi e che aveami pregato di dargli luoco nel mio carro.

Unitasi dunque la caravana numeroso di 30 e più persone si posino di nuovo in marchia, ma fatta un'ora di strada si ruppe l'asse della carrozza di *Mademoiselle*, onde fecimo alto per acconciare. Essendo dunque in distanza la villa, daddove s'attendorono gl'artefici, spediti a briglia sciolta due *seimeni* per quivi condurre qualcuno col bisognevole, ma smontammo tutti da cavallo ed essendo già l'ora tarda, diede ordine il *Beisadè* che si cenasse. Fatta dunque apprestare sull'erba la tavola e facendo apparecchiare varj rifreddi, s'assise egli e *Mademoiselle* a tavola, obbligandomi di sedere anch'io in loro compagnia. Io mi volsi sul principio scansare, dicendogli ch'ero solito a non cenare, ma risposemi che per viaggio non si osservavano queste regole, ch'io dovevo compiacermi ad essere per tutto il viaggio loro commensale; che non credessi di essere in Italia, dove si trovano ad'ogni passo buone osterie, ma che quivi dovevamo per lo più mangiare in campagna aperta e contentarci di quanto poteva somministrare la picciola dispensa portatile. Che dire ad'un tale rifflesso, essermi noto con quanta efficacia fui raccomandato a sè dal *Beisadè* Mavrocordato e che però egli mi riguarderebbe come suo figlio, nè occorreva ch'io mi pensassi d'esimermi, mentre la convenienza, il dovere e la necessità m'astringevano a non rifiutargli tal grazia. Io gli risposi che non avea ch'a commandarmi, mentre mi servia di legge ogni suo cenno; che ciò venia ad accrescere le mie obbligazioni col *Beisadè* Mavrocordato, al di cui rifflesso impartivami Sua Signoria Illustrissima tali grazie ed onori, e che in ricompensa di tanti favori null'altro far potea che decantare appresso tutti la di lui generosità e gentilezza e supplicare l'Altissimo per la di lui esaltazione al trono che ebbero occupato i di lui maggiori. Con queste ceremonie assiso anch'io alla mensa, volse che anche il *baszoadar* fosse in nostra compagnia per tutto il viaggio. Procurò anch'egli scansarsi, non avendo coraggio d'essere alla tavola con chi era per natura suo Principe, ma rispostogli dal *Beisadè* che ne viaggi erano tutti eguali e che riservasse i suoi rispetti e riguardi per Moldavia e Iassi, dove tutti

---

inconsecvențe în scrierea cuvintelor *alloggio* (care apare și sub formele *alogio* și *allogio*), *viaggio* (și *viagio*), *camerassi* (și *camarassi*), *Valacchia* (și *Valachia*) ș.a. Au fost păstrate unele particularități ale grafiei: folosirea literei /j/, a literei grecești /χ/ (în cuvinte ca *han*). Autorul folosește un fel de /ζ/ (/z/ grecesc) pentru redarea lui /ci/ în cuvintele de origine turcă, ca *ζogadari* (ciohodari), *ζurva* (ciorbă).” (n.n.).

ripigliavamo il nostro carattere, venne anch'egli ad'assidersi a mensa, dove stettimo sin'al ritorno dei servidori coll'artefice, mangiando e bevendo allegramente, essendo detto *Beisadè* un'uomo assai amante della buteglia e dell'allegria, e perciò avea seco lui una buona provizione di vino ed acquavita per le occorrenze del viaggio. Furono dispensate pure a bosnachi ed agl'altri del seguito varie cose da mangiare, e fece dar pur da cena al mio servidore ed al papà ch'era nel mio carro, comeppure alle due donne, ch'avea imbarcate il *baszoadar* nel carro del Principe per condurle a Iassi. Consumammo poi il tempo sin che fosse la carrozza acconciata, bevendo il caffè e pipando, e divertendoci con varj giocosi discorsi, essendo come sudissi detto *Beisadè* un'ottimo compagnone.

Verso mezz'ora di notte fummo in stato di ripigliare la nostra strada, onde montati tutti a cavallo fecimo un'altra ora di cammino e si fermammo a dormire in Metre, Μέτραι, una volta città murata, oggidi aperta, con vescovado, due ore distante da Costantinopoli. In tutta la Turchia si contano ore di cammino, ogn'ora facendo tre miglia italiane, tanto computandosi che possa marchiare in un'ora un pedone ed anche un cavallo che sia in caravana. Quivi dormimmo in una specie di *caravanserà*, dove ci furono date due stanze, una per il *Beisadè*, sua figlia, le schiave e me, e l'altra per le donne raccomandate al *baszoadar*, per esso *baszoadar*, per il papà e mio servidore. Tutti gl'altri dormivono fuori sotto gl'anditi ed in altri luoghi presso cui erano i cavalli. In tutta la Turchia non si paga cosa alcuna per l'alloggio, sia ne χani, sia ne *caravanserà*, siasi nelle case private, dapertutto restando i viandanti ben accolti ed alloggiati gratis. Si paga bensì il foraggio dei cavalli e quello si mangia, ma tutto con discrezione e senza far alcun prezzo, ma tutto alla generosità lasciando del forestiere, e posso dire che trovasi, senza confronto, maggior urbanità e discrezione in Turchia di quello siasi in qualunque paese cristiano, dove a null'altro pensasi ch'a defraudare e spogliare i poveri forestieri. Riguardo poi agl'alloggi, quivi non trovasi certamente quegl'agi e comodi che trovatisi in Italia e Francia, mentre non vi si dare coltri, nè coperte, ma ogn'uno dorme nelle proprie coltri ò coperte avendone, ed è necessario dormire sempre vestiti. Io mi chiamai felice di aver condotto meco due strapontini ed un terzo per il mio servidore, giacchè questi mi servirono molto opportunamente per tutto il viaggio, in mancanza di questi molto avrei patito, non uso a tali disagi. Non potei ne men servirmi dei due miei strapontini, giacchè vedendo preparare al *Beisadè* e sua figlia due semplici tappeti e sopravi due coltri co'loro cussini per dormire, pregai il *Beisadè* di prendere uno di miei stramazzi, e quello del mio servidore lo diedi a *Mademoiselle* sua figlia. Molto stentai a persuaderlo di riceverli, dicendomi esser egli uao a tali viaggi dove non erano necessarie queste morbidezze, ma rispondendogli che giacchè la congiontura lo richiedea e che erano a me superflui, non volesse per capriccio andar incontro ad un patimento, potendolo evitare, e molto più *Mademoiselle*, che non era uso a tali patimenti e disagi, onde

finalmente condescesse a farsi preparare ogni sera per tutto il viaggio uno di miei stramazzi per sè e l'altro per *Mademoiselle* sua figlia. Restò anche per mio uso il terzo stramazzo con un materazzo e due coltri per coprirmi, il tutto molto opportunamente meco condotto per la capacità del carro, che già ne andava vuoto. Tanto io però, quanto il *Beisadè*, la figlia e tutti gl'altri si coricavamo sempre per tutto il corso del viaggio vestiti, e per difendersi meglio dal freddo e per essere sempre pronti a qualunque'ora di montar a cavallo e mettersi in viaggio, comeppure per non avere nè tempo, nè comodo, nè il bisogno da preparare ordinatamente i letti ed avere il disturbo sera e mattina di apparecchiare e disapparecchiare, spogliarsi e vestirsi, cose in tali viaggi ridicole anco a pensarvi a trascurate anche da stessi principi. Venne dunque il padrone del *caravanserà* a chiederi se ci occorreva cosa alcuna da mangiare (trovandosi per altro dapertutto il bisogno co'propri denari a facendo anche portare il tutto apprestato e condito nella maniera si vuole), ma avandogli risposto il *Beisadè* come avevamo di già cenato, non fece altro che portarci colte legna e fascine da riscaldarci, essendovi in ogni stanza un camino, onde riscalditici, bevuto il caffè e fumate due pipe di tabacco, si coricammo immediate a dormire.

Li 18 giorno di domenica, levatici un'ora prima del giorno per dar tempo di metterci all'ordine e dar la biava a cavalli, fatti sopra i nostri bagagli, bevuto il caffè e l'acquavite con qualche biscottino e fumata una pipa di tabacco, chiamò il *Beisadè* il padrone del *caravanserà* e pagatigli le legna ed il foraggio de'suoi cavalli, pagai anch'io per il foraggio e biava del mio cavallo, dovendo gl'otto cavalli del carro mantenerli i calessieri a loro spese. Indi montati tutti a cavallo e messi all'ordine, camminammo 6 ore di strada e fatto alto in un infelice villaggio di poche case, dove desinammo, marchiassimo poi altre quattro ore di strada e fummo a dormire a Mainzi, un'altra villa, avendo fatto 10 ore di strada.

Li 19 giorno di lunedi, essendo molto distante il conac ò sia l'alloggio della sera, si levammo due e più ore prima del giorno e si posimo in marchia prima dell'alba, dopo aver bevuto il nostro caffè e fumata la nostra pipa di tabacco. Essendo ancora oscura la notte, fece il *Beisadè* precedere due *seimeni* con lunghi bastoni, in cima a quali eravi del catrame acceso, per farci lume ed additarci la via. Dopo aver marchiato tutta la mattina, smontammo in un bel prato erboso, dove desinammo, avendo di già fatto preparare il *Beisadè* la sera antecedente il bisognevole. Indi riposatici qualche ora, ripigliammo il nostro cammino. Fecimmo tutto il giorno 12 ore di strada, senza incontrar nè villa, nè abitazione, e verso le due della notte giunsimo in Serrai, grosso villaggio, dove restammo a pernottare.

Il giorno dei 20 giorno di martedi, si levammo pure di buon mattino e presa la solita refezione di un caffè e qualche biscottino, si posimo in viaggio, facendomi bevere il *Beisadè* di quando in quando, a misura si fermavano per attendere la carrozza ed i carri, quella sua violente acquavita condotta seco da Costantinopoli, pretendendo di riscaldarci e rinvigorirci. Pransamo in campagna

aperta e fummo a dormire a Jena, grosso villaggio, in un χan, avendo fatte otto ore di strada. Questi χani sono edifici tutto aperti e fatti di pietra, fabbricati de turchi opulenti per comodo dei viandanti in suffragio delle loro anime. Questi sono vastissimi, capaci alcuni d'alloggiare 300 cavalli. Essi hanno un tavolato, tutto all'intorno ed ogni due passi in circa un focolajo ò camino per accendervi fuoco e quivi prendono i forestieri loco, ogn'uno nell proprio camino. A piedi del tavolato, tutto all'intorno, sono le mangiatoje per i cavalli, muli ed altro, onde è necessario dormire in compagnia delle bestie. Ogn'uno di questi χani ha il suo χazi e molti serventi per assistere ai forestieri e contribuirgli il bisognevole. Quivi non si nega a chissisia l'alloggio gratis, dandovi in oltre biava, fieno, paglia e tutto il bisogno per i cavalli, ciò che però bisogna loro pagare. Presso questi χani sonovi sempre delle botteghe d'osti ò tripieri, i quali portano preparate ogni sorta di vivande a forestieri, ordinandole anche a piscimento. Il χazi, oltre i foraggi, somministra a viandanti anco legna e fascine per riscaldarsi e cucinare, volendo il tutto però, eccetto che l'alloggio, col danajo d'ogn'uno, ma si contentano d'un prezzo discretto. Il *Beisadè* però facevosi portare pollame, carne, riso ed altro e faceva cucinare e preparare il tutto a suo piacimento da propri serventi, riservando in oltre per il giorno seguente molti capi di galline, pollastri ed altro freddi per le occorrenze del viaggio, non mangiandosi caldo per lo più che la sera.

Li 21 giorno di mercoledi, levatici di buon ora e preso il nostro caffè con qualche biscottino ed un bicchier d'acquavita, montammo a cavallo e traversato un bosco, giunsimo dopo 4 ore di strada a 40 Chiese, Σαράντα Ἐκκλισίες, una grossa terra ò villaggio, dove si fermammo a pransare. Il dopo pranso, incontrammo ad'ogni passo molte partite di giannizzari, *busttanzi*, *zogadari* ed altri, a cavallo, quasi-tutti precedevano il Passà di Cotin, che ritornava dal suo governo in Costantinopoli, e dopo due ore di strada incontrammo lo stesso Passà, che veniva entro una carrozza fatta alla turca con entro una spezie di soffa, dove si resta coricato. Egli era preceduto ed allarmato da molti timpani, tamburri, pifferi ed altri istrumenti alla turca, che si feceano sentire molto da lungi, e marchiavano avanti di lui più di 300 persone, ed a cavallo ed a piedi, venendo portate diverse bandiere spiegate e l'asta con le tre code ch'è la propria insegna, essendo Passà di 3 code. Lo seguivano altre 12 fra carrozze e carri e molti *zogadari* ed altra gente a cavallo. Avvicinatisi a lui, si posimo tutti in spalliera e profondamente lo salutammo, standо però tutti a cavallo. Egli ci corrispose gentilemente dalla portella della carrozza e vedendomi vestito alla franca, chiamò per informarsi ch'io ero. Rispostogli il *baszoadar* esser io un veneziano che passava per Iassi per portarmi in Polonia, tornò e salutarmi e prosegui ogn'una la propria marchia. Egli mi parve in un'età avanzata con barba grigia e volto giulivo, e tutte le carrozze che lo seguivano erano chiuse da tutte le parti, conducondovi dentro le donne del suo charem. Noi fummo a dormire in Eraclir, avendo fatte tutto il giorno otto ore di strada.

Li 22 giorno di giovedi, passati i confini della Tracia, entrammo nella Bulgaria e fumo a desinare a Canàres. Quivi vedosi subito la differenza dei vestiti delle donne di Tracia dalle bulgare, perocchè queste portano nel capo un curioso conciare, avendone due a guisa di corni in testa. Tutte le putte bulgare hanno poi ne loro cottole due code sin'a terra pendente e portano nel seno una pettorina fatta tutta di parà infilati insieme, avendone altre simili nelle parti davanti e nelle deretane, oltre le monete che hanno intorno il capo, e questo contante, maritandosi, loro serve per dote, onde pare che tengano ezposti i lor capitali per invogliar chi le prenda per mogli. In ogni villaggio però notasi qualche particolarità e differenza.

Il dopo pranso, fatte tre ore di strada, giunsimo una ora prima della sera a Fachi, grosso e popolato villaggio, tutto abitato da greci, avendo fatto tutto il giorno otto ore di strada. Quivi fummo ad alloggiare in varie case tutte però vicine, accogliendoci quella buona gente con molto allegrezza e piacere e servendoci di quanto aveano con tutta la propensione. Dopo cena portatomi io nella casa destinatami per dormire, sentii poco dopo cantare dolcemente ed alternativamente da molte putte, facendo assai strepito e chiasso per tutta la vicinanza. Essendo di già vestito, non ebbi che a levarmi da letto per vedere quello era, onde presa la pipa e sortito fuori vidi nel cortile vicino un gran fuoco e tutto all'intorno assise col loro lavoro le donne e putte delle contrada sciogliendo al canto alternativamente quelle aveano più soave la voce. Benchè non intendesi la lingua, sovvenutomi dei fili che fansi nell'Italia e compiacendomi e della memoria e del canto, mi portai anch'io colà e datomi cortesemente da sedere fra loro, restai quasi sin'a mezza notte a pipare, ad ascoltar quelle putte a cantare.

Li 23 giorno di venerdi, desinammo a Carabranari e fummo a dormire a Beigler, ambidue villaggi, avendo fatte 7 ore di strada.

Li 24 giorno di sabbato, si levammo di buon mattino e fatte due ore di strada giunsimo in Aito, grossa terra ò villaggio, abitato la maggior parte da turchi. Quivi restammo a pransare. Indi montammo subito a cavallo e principiammo a salire la gran montagna dette *Balchaan*, Ponte Cima, da turchi, a piè della quale ne giace l'antedetto villaggio. Questa gran montagna fu dagl'antichi chiamato Mons Hemus e dagl'italiani vien detta Catena del Monte ò sia Monte Argentaro, da turchi Balcan. Ella estendesi per un gran tratto di paese, avendo quasi 700 miglia in lunghezza. Principia verso i confini dell'Albania e passa col nome di Monte Scardo fra essa e la Macedonia. Indi separa quest'ultima provincia dalla Bulgaria e scorrendo col nome di *Scobrus*, secondo Aristotile, ò *Scomius*, secondo Tucidide, divide pure la Tracia dalla Bulgaria ò Mesia. Passa poi in questa parte per mezzo la Bulgaria e termina verso la Moldavia. Incontrarsi per tutta questa montagna non solo a piedi di esse, ma anco nelle sommità, dove forma bellissime pianure e valli, molti, grossi e popolati villaggi, ed è tanto alta che dalle sommità di essa, dicono, scoprirsi i due mari, Adriatico ed Eusino ò

Negro. Questa montagna vien considerata per una delle più valide difese di Costantinopoli, potendosi guardare i pessi e difender il passagio a nomici. Salimmo dunque per una strada per altro ben comoda, ma tutta boscosa, incontrandosi delle selve impenetrabile ed immense, e giunti nella sommità, dove trovammo una mediocre pianura, quivi si fermammo una mezz’ora per riposare. Principiamo poscia a discendere, incontrando strade peggiore della salita e giunti quasi al piè di essa, restammo in una picciola pianura nella montagna stessa a dormire. Accesi dunque più fuochi all’intorno e lasciati pascolare i cavalli, cenammo di quanto avevano portato con noi. Indi destinando le nostre guardie per vegliare a vicenda, per timore de’ladri, si posimo a dormire in campagna aperta. Io però, non potendo soffrire il freddo della montagna, feci stendere dal mio servo il strapontino nel carro, ch’essendo tutto all’intorno coperto dormii poscia saporitamente.

Li 25 giorno di domenica, svegliatici subito fatto giorno, non fidandoci di notte marchiare per quelle strada, discesimo il restante della montagna, incontrando quivi la strada peggiore di tutta la montagna e patindo molto per il rigore del freddo, che si faceva fra quella balze assai bene sentire. Giunti a piè della montagna, continuammo a passare per mezzo di altri monti, che lasciano fre essi piana la strada, vedendosi d’ambi le parti alte balze e scoscesi dirupi. Quindi passammos da un folto bosco e presso la villa di Chiupurchivi passammo per un infelice e pericoloso ponte il fiume Champsickoi, e venimmo al villaggio di Sultaner, abitato da greci, dove banche molto ci avanzasse di giorno per marchiare, restammo ciò nonostante a riposarci, avendo fatte sei ore sole di strada.

Li 26 giorno di lunedi, passammo da diversi villaggi, in uno de’quali restammo a pranso, facendomi bevere il *Beisadè* del mosto sortito dal tinozza, in mancanza di altro vino, e mangiare per correttivo cipola cruda. Benche con fatica, era necessario però ch’io m’addatasi al genio d’esso *Beisadè* a costo anche della proprie salute e posso ben ringraziare Sacra Divina Majestà che mi abbia conservato sano in tali e tanti patimenti e disordini e preservato da un viaggio cosi faticoso, lungo e pericoloso.

Il dopo pranso s’incontrammo col *Beisadè* Alessandro Mavrocordato, fratello del Principe e del *Beisadè* Ianculo, che passava da Iassi in Costantinopoli. Egl’era in carrozza a 6 cavalli, preceduto e seguito da altre 24 carrozze e 16 carri con entro il suo equipaggio, la sua dama, schiave ed altra gente di suo seguito, oltre moltissimi *seimeni*, *zogadari* ed altre gente a cavallo. Smontò subito il Cantemiri da cavallo ed egli fece l’istesso dalla sua carrozza, e fatti i loro complinenti, fece il *Beisadè* Alessandro preparare dei tapetti e cussini sopra la terra, dove s’assisero ambidue a discorrere. Smontati pure ancor tutti gl’altri da cavallo, io m’approssimai al Belsadè Alessandro, quale già andava di me al Cantemiri, ricercando notizia, e che ne venia tutt’ora da esso informato della mia condizione e della causa del mio viaggio, gli feci i miei complimenti, a quali mi

corrispose con gentilezza e mi assicurò che sarei visto volentieri dal Principe suo fratello. Fattomi poscia qualch'altra interrogazione e prima di tutto, dove ebbi occasion ai conoscere il *Beisadè* Ianculo, e dategli la convenienti risposte, mi ritirai in disparte, per lasciar a i due *Beisadè* libertà di discorrer fra loro. Questo *Beisadè* Alessandro è il più giovine dei tre fratelli Mavrocordato, d'una bellissima e maestosa presenza, ma di mediocri talenti. Egl'è maritato e viene considerato assai rieco, essendo (al contrario di Ianculo) molto economo, augumentando sempre più i ricchi capitali ch'ebbe in retaggio dal padre e mettendo da parte anche dallo i stesso appanaggio che gli viene contribuito dal Principe suo fratello. Dopo mezz'ora di trattenimenti fra essi, si levarono per partire, onde mi accostai di nuovo anch'io, reiterandogli i miei complimenti e pregandolo del di lui patrocinio. Fu lasciato dal Cantemiri montare in carrozza e mettersi in marchia, poi montammo ancor noi a cavallo e proseguimmo il nostro cammino, venendo a dormire a Kalniderese, fatte in tutto il giorno 7 ore di strada.

Li 27 giorno di martedi, si levammo di buon mattino e postici in marchia, entrammo poco dopo nella gran pianura di Dobrozza. Questa pianura giunge sin'al Danubio, avendo quattro giornate ò 40 ore di larghezza e molto estendendosi in lunghezza. Ella è tutta abitata da turchi, incontrandosi ad'ogni tratto grossi, ricchi e popolati villaggj, e non vedesi in essa la minima altura ò eminenza e nissun sasso è pietra, onde le case sono fabbricate di puro lotto. E pure notabile che in tutta questa pianura non si vede alcun albero e nè men cespuglio, onde gl'abitanti si servono in vece di legna del sterco degl'animali, di cui incontransi ad ogni tratto monti altissimi che lasciano al sole per dissecarsi convenendoci fare anche il caffè col carbone del sterco. Vengono condotti anche carri carichi di legna, ma vole ogni carro più di 40 piastre. Tutta questa pianura è poi molto scarsa di acqua, per ritrar la quale profundano i pozzi più di 100 passi, cavandola a schena di cavallo e mezza salsa. Il Cantemiri, non trovandosi vino, per essere tutti turchi, e non piacendogli l'acqua, tanto più ch'avea del salso, bevea in vece acquavita pura, facendomi fare per tutta Dobrozza a me pure lo stesso. Abbonda per altro questa campagna di grani d'ogni sorta e pascoli, onde vedonsi numerosissimi greggi di migliori d'animali, bovini, vacchi, cavalli e pecore, ciò che rende un bel diletto a veddere.

Marchiammo tutta la mattina con una continua pioggia, la quale avendo penetrato un mantello portato di ciambelotto, comeppure il mio abito, feci montare sopra il mio cavallo il mio servo ed io mi ricovrai sotto il carro, ma dopo qualche ora di strada, continuando la pioggia, e non potendo soffrire, il star coricato e chiuso facendomi stonità e dolore di capo, rimontai a cavallo, contentandomi di ricevere più tosto sopra di me tutta pioggia, che cadeva ben grosso. Gl'altri erano ben coperti con *giapuzze* e *cappotti* e coi cappuzzi in testa, onde ero l'unico che patisce. Venimmo in una villa a pranso, dove fummo da que'turchi trattati con l'ultimo della cortesia, portandoci subito il pilao, zurvà ed

altri cibi caldi, comeppure latte e formaggio fresco, il tutto per pochi parà, essendovi molta abbondanza in questi paesi di ogni cosa, fuorchè legna e vino, e vivendo gli abitanti assai comodi e ricchi.

Il dopo pranso proseguimmo il nostro viaggio e venimmo a dormire a Caragazzi, fatte otto ore di strada.

Li 28 giorno di mercoledi, marchiammo per questa deliziosa pianura, incontrando sempre numerosissimi greggi e grossi villaggi. Desinammo in un villaggio, dove fummo trattati ottimamente bene e venimmo a dormire nella villa di Cobadum, fatte 12 ore di strada.

Li 29 giorno di giovedi, desinammo a Depsa, grosso villaggio, e venimmo alle due della notte a Cagazzi, dove pernotammo, avendo fatte 10 ore di strada.Sull'imbrunir della notte, essendo noi a cavallo alquanto avanzati, restando dietro la carrozza ed i carri, sentimmo varj tiri, ciò che diedeci a sospettare di qualche accidente. Rivolti dunque i cavalli, s'incamminammo a briglia sciolto colle pistole alla mano verso quella parte, dove giunti ci dissero quei della nostra caravana aver inteso qualche strepito e per ciò aver fatto fuoco, temendo d'esser assaliti da ladri. Continuammo tutti uniti con molta circospezione il nostro cammino sino che giunsimo al conac di Cagazzi.

Li 30 giorno di venerdi, marchiammo tutto il giorno, pransando in campagna aperta, indi venimmo e Trosmis, infelice villaggio, avendo fatte 10 ore di strada. Quivi, dopo aver cenato, riposatici qualche ora, si posimo di nuovo in viaggio, marchiando tutta la notte lunghesso il Danubio.

Li primo ottobre, giorno di sabbato, continuammo a costeggiar il Danubio, e viddimo nella sponda settentrionale, alla sinistra di esso, Braila, detta anche *Προΐλαβον*. Questa città giace presso l'imboccatura del fiume Siret, nel Danubio, quasi in faccia la città di Silistra, detta anche *Drista*, Δρύστα e *Tiresi*, ch'è situata nella Bulgaria, alla sponda meridional del Danubio ò alla destra di esso, città rinomata, residenza del Passà e sede metropolitana. La città di Braila, benchè sia situata nella Moldavia appartiene immediatamente al Gran Signor ed ha un castello con quattro torri ed un metropolita. Viddimo pure due piccioli fiumi che sboccano nel Danubio, uno fra Galazzi e Braila e l'altro dalla parte di mezzodi, prima d'arrivar a Galazzi, nelle cui sponde trovansi molti ulivi ed altri alberi, che rendono uno deliziosa veduta. In faccia Silistria giace nel Danubio un'isoletta detta *Nasir*, Ναζήρ, ed in faccia Galazzi un'altra isoletta tutta verdeggiante ed una secca più sopra. Giunti dopo mezzodi alle sponde del Danubio, avendo fatte 7 ore di strada, attesimo qualche ora l'arrivo della peata per tragittarci. Essendo dunque placido il fiume (giacchè quando s'attrova in borrasca forma, onde terribile, e conviene a passeggieri attendere più giorni a calmarsi), s'imbarcammo nella gran peata, dove entrarono pure i cavalli e la carrozza del *Beisadè*, restandovi dietro i due carri (quali non passano oltre), ed a forza di remi, per altra piatta, a me pala e corsi, girammo attorno l'isoletta e la

secca, varcando a seconda il Danubio sin'a Galazzi ò *Galas*, dove giunsimo verso li 22 ore.

Il Danubio, detto anche *Dunavi* e *Duna*, e da Galazzi sin'alla sua imboccatura *Istro*, è il fiume più grande dell'Europa e nasce nella Suevia nel Principato di Furstenberg presso Rotweil. Egli corre per i circoli della Suevia, Baviera ed Austria, indi entrato nell'Ungheria passa per tutta la Turchia Europea, e dopo aver ricevuti moltissimi fiumi e formate molte isole e secche, sbocca per cinque bocche navigabili nell'Eusino ò Mar Nero. Le sue acque sono sempre torbide e la sua larghezza diversa, essendo in qualche luogo due miglia, altrove tre e verso l'imboccatura anche quattro miglia larga. Anticamente sboccava nel Mar Nero per sei bocche dette: la prima Thiagola, Θιάγολα; 2. Borion, Βόριον; 3. Psilon, Ψιλόν; 4. Chalon, Καλόν; 5. Naracon, Νάρακον; 6. ed Ieron, Ἱερόν. Al presente non ha che cinque sole bocche, essendosi le due più settendrionale unite e formata una sola, e vengono chiamate la più settendrionale: 1. τοῦ Κελλίου, εἶτα τοῦ Σουλινά; 2. τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ò di San Giorgio; 3. Πόρδιτζες; 4. Γενίσελα; 5. Καραχαρμάν. Le due di queste bocche, cicè di Sulina e di San Giorgio, entrano nel mare con tanto impeté, che per 20 miglia entro nel Mar Nero tranandano le loro acque dolci e bevibili.

Giunti dunque a Galazzi, presimo in diverse case alloggio, respirando alquanto dai patimenti del viaggio e godendo di vedermi in paese affatto cristiano, di sentire nelle chiese il suono delle campane e di vedere innalberata in varie parti la croce.

Galazzi ò *Galàs*, Γαλάτζι, detta altre volte *Axiopoli*, Ἀξιούπολις ed anche Ἄξιον (benche molti vogliono che Ἀξιούπολις sia oggi detta Σάξια) à la prima città che s'incontra da questa parte della Moldavia e la scala di tutti quelli passano a dirittura da Costantinopoli a Iassi. Ella è situata nel Danubio presso 1'imboccatura del fiume Prut, città aperta ò sia una grossa terra con le case basse, tutte a piè piano e tutte all'uso della Moldavia coperte di vinchi, ma così ben connessi che sono migliori dei tegoli. Questa città ò terra forma porto nel Danubio e vedonsi in esso molti bastimenti che navigano per il fiume, essendo l'unico porto e città maritima del Principe di Moldavia. Quivi abitano (come in tutti villaggi e nel restante della Moldavia) molti ebrei che vendono acquavite, vini, tobacchi e fanno altri negozi, ed in Galazzi si trovano anche diversi turchi per i loro negozj, essendo questo, dopo Iassi, il miglior luogo di trafico della Moldavia.

Li 2 ottobre giorno di domenica, il *Beisadè* Cantemiri parti con la figlia a suoi familiari da Galazzi per portarsi in una villa d'un suo germano, dove veniva adesso per consultar i suoi affari prima di portarsi a Iassi. Mi raccomandò egli caldamente al *baszoadar*, per assistermi il restante del viaggio, scusandosi se mi lasciava, essendo da suoi affari obbligato a traviare dal retto cammino di Iassi e sollecitare per altra strada il di suo arrivo. Io lo ringraziai dell'assistenza prestatami, supplicandolo della continuazione del suo padrocinio. Indi gli

consegnai una lettera (dovendo egli prima di me a Iassi) per darla al Gran Postelnico ò sia Gran Ciamberlano, Signor Carazzico, per farlo partecipe del mio arrivo e fami preparare qualche buon alloggio. Fatti dunque i miei complimenti col *Beisadè* e con sua figlia, restai sin che si posero in marchia in lor compagnia. Indi colle loro partenza, andai col *baszoadar* dal governatore del luoco, detto *capitano*, per pregarlo di provvedermi di due carri per la mia robba e servidore, imperocchè i carri a otto cavalli non passano il Danubio, intendendo sempre di far il loro accordo sin'a *Galàs* ò Galazzi. Fummo dunque dal capitano, quale (facendogli il *baszoadar* nota la mia condizione e come andavo raccomandato al Principe dal *Beisadè* suo fratello) fecemmi tutte le finezze possibili, mi regalò di cose dolci, caffè, pippa ed altro, e mi tenne in varj discorsi più di due ore continue. Fattegli intanto note le mie premure, spedi subito per i nolezzini, obbligandoli di provvedere due carri a quattro cavalli per me e due per il bagaglio del Principe e per le donne al *baszoadar* raccomandate. Trovavono essi molte difficoltà per i carri che doveano per me servire, ma furono al fine costretti ad ubbidire, facendo col stesso capitano ò Governatore prezzo dieci piastre ogni carro sin'a Iassi. Gl'altri duo carri, che servir doveano per il Principe, devono andare a loro proprie spese. Licenziatomi dal capitano fui a girar per il luoco, dove nulla però trovar di rimarcabile. Si portammo poi nel caavè, dove trovammo molti turchi a bever il caffè ed a pipare, e si posimo ancor noi a fare lo stesso, facendomi varie interrogazione que'turchi quali guardavammi con ammirazione per avor loro detto d'essere entrato all'udienza del Gran Signore e di aver pransato in Divano con altre particolarità di Costantinopoli. Il dopo pranso fummo di nuovo a girar col *baszoadar* per Galazzi e lungi le sponde del Danubio, indi fui, non sapendo che altro fare, a trattenermi qualche ora col governatore, facendomi esso di nuovo mille accoglienze. Gli raccomandai per i carri, acciò fossero in pronto il giorno venturo, indi ricercandogli se volea impartirmi qualche comando per la corte, mi licenziai, ringraziandolo delle politezze praticatemi.

Li 3 giorno di lunedi vennero di buon mattino al nostro alloggio i carri, che sono molto piò piccioli degl altri, coperti di sole stuoie e tirati a 4 cavalli, dove caricata tutta la robba, e montati il mio servidore ed il papà, montammo tutti gl'altri a cavallo, venendo ad unirci i bosnachi ch'alloggiavano in qualche distanza, e presimo la marchia per Iassi. Camminammo tutto il giorno per paese sempre deserto e per mezzo foltissimi boschi, non incontrando nè villaggio, nè abitazione alcuna, e giunsimo alle tre ore della notte in Buzani, grossa villa, avendo fatto tutto il giorno 12 ore di strada. Quivi trovammo tutto il paese carico di neve ed io molto patii dal freddo. Essendo giunti di notte, trovammo pessimo alloggio e mangiassimo assai male e fù miracelo d'aver trovato delle legna da riscaldarci.

Li 4 giorno di martedi, marchiammo per paese più colto, e passato il fiume Bardalach, Βαράλαχος, fummo a dormire a Burlat, grossa e popolata terra,

avendo fatte otto ore di strada. Quivi trovammo da ottimamente alloggiare, essendovi dappertutto in ogni stanza le loro stuffe per riparo del freddo, e trovandosi polli, uova, latte, ottimo pane e buon vino, il tutto a prezzo assai vile. Onde per tutta la Moldavia e cosi nella Valacchia si viaggia assai comodamente e con poco danajo. Quivi sono molti ebrei abitanti.

Li 5 giorno di mercoledi, viaggiammo sempre per paese incolto e traversamo un gran bosco. Indi pransato in campagna aperta, continuammo il nostro cammino e fummo a dormire a Vaslui ò *Vasloie*, Βασιλούι, un buon villaggio, avendo fatte altre otto ore di strada.

Li 6 giorno di giovedi, si levammo di buon mattino e benchè molto patissi dal freddo, escendo tutto il paese carico di neve, ciò nonostante, si posino in viaggio prima del giorno e pransammo in campagna aperta, incontrando quest'oggi più caravane di carri tirati a due e quattro bovi ò bufali con sopravi delle botti piene di vino. Ripigliato il nostro cammino, giunsimo verso 22 ore a Caltzluchi, villaggio molto delizioso, avendo fatte otto ore di strada, dove stettimo a pernottare. Essendo questo villaggio diviso dal fiume in duo parti, erano dall'altra parte d'esso villaggio moltissimi turchi ad alloggiare del seguito del nuovo Passà di Cotin.

Li 7 giorno di venerdi, montati di buon mattino a cavallo e fatte altre 6 ore di strada, giunsimo poco dopo mezzodi alla città di Iassi, avendo consumato venti giorni per viaggio e fatte 162 ore di strada.

Distanze da Costantinopoli sin'al Danubio e sin'a Iassi

da Costantinopoli a Metre	ore	2
da Metre a Mainzi	ore	10
da Mainzi in Serrai	ore	12
da Serrai a Jena	ore	8
si passa dopo 4 ore di strada per 40 Chiese e si va		
da Jena in Eraclir	ore	8
si entra in Bulgaria e si va a Canaris e poi		
da Eraclir a Fachi	ore	8
da Fachi a Beigler	ore	7
da Beigler in Aitos	ore	2
da Aitos sin dove restammo a dormire dall'altra parte del Balchàn	ore	3
dal Balchàn a Sultaner	ore	6
da questo a Kalniderese	ore	7
da questo a Caragazzi	ore	8
da questo a Cabadum	ore	12
da Cabadum a Depsa e a Cagazzi	ore	10
da Cagazzi a Trosmis	ore	10
da Trosnis al Danubio	ore	7

Summa da Costantinopoli al Danubio ore di strada		120
da Galazzi a Buzani	ore	12
da questo a Burlat	ore	8
da Burlat a Vaslui	ore	8
da questo a Caltzluchi	ore	8
da questo a Iassi	ore	6
Da Galazzi a Iassi	ore	42

Sicchè da Costantinopoli a Iassi sono ore di cammino 162 ò miglia 486.

Giunto dunque poco dopo mezzodi a Iassi, essendosi condotto prima di noi il *baszoadar* per notificare il suo arrivo e consegnare le lettere, fui condotto nella dogana, dove attesi lunga pezza l'arrivo del bojar ò sia gentiluomo, essendo per tutta la Turchia la carica di doganiere molto considerabile. Giunto esso e presentategli le chiave delle miei bauli, prima d'aprire, vedendomi vestito alla franca, s'informò chi mi fossi, e avendogli reso conto, sentendo esser io diretto al Principe, null'altro fece che aprirli, poi rinchiusili, licenziommi con tutta civiltà e cortesia. Avute intanto dal *baszoadar* notizia del mio arrivo a Iassi, il Gran Postelnico Carazzico, a cui erano pur giunte le mie lettere col *Beisadè* Cantemiri, spedi subito due *seimeni* del Principe alla dogana ed a suo nome mi condussero in uno delle migliori case di Iassi, presso la Madonna di Kòla, con tutte le mie robbe, quale fattala sul fatto evacuare dai padroni, a cui convenne ritirarsene in altra casa di qualche loro parente (tanta si è quivi l'autorità e sovranità del Principe, che ogni suo minino cerna deve esser ciecamente esseguito), mi fecero accomodare in assa, portandovi poi essi *seimeni* per ordine del Principe biava e fieno per il mio cavallo ed ogni necessario per me e mio servidore, avendo avuto essi *seimeni* l'ordine di somministrare alla cucina per la mia tavola tutto il bisognevole e di restare a servirmi con ogni attenzione senza lasciarmi mancare cosa veruna, tutto a spese di Sua Altezza. Essendo di già l'ora tarda, restai quella sera in casa per riposare, fami la barba ed aggiustar le mie cose, dove datomi sontomente da cena a spese del Prircipe, mi coricai agiotamente nel proprio letto, essendo stato l'unica notte dopo la mia partenza da Costantinopoli che mi spogliassi e mi coricassi in letto apparecchiato. Era tutta la città, le strade e le campagne vicine coperte di neve, me dentro in cosa non si sente incomodo alcuno, essendovi in ogni stanza la sua stuffa che resta giorno e notte accesa e tiene in guise calda la stanza, che si può restare in camicia. Dormii dunque tutta la notte saporitamente, riserbandoni per il giorno seguito di presentarmi al Principe e comparire alla corte.

Li 8 giorno di sabatto, levatomi a un'ora congrua e vestitomi alla francese, montai a cavallo (marchiando quivi tanto in Valacchia come in Moldavia tutti i bojari e la nobiltà ò in carrozza ò a cavallo, facendosi accompagnare de gran

numero ai schiavi, *seimeni*, *zogadari* ed altri serventi all'uso turchesco, facendo in ciò consistere tutto il loro lusso maggiore e cosi pure tutte le persone civili vanno anche essi dappertutto a cavallo, per quanto breve sia la strada che voglion fare e fattomi accompagnare dal mio servidore, vestito a livrea, e di due *seimeni*, ch'erano destinati al mio servizio, mi feci condurre dal Gran Postelnico ò sia Gran Ciamberlano, Signor Carazzico. Questa dignità à in molta considerazione in questi paesi, dovendo egli restar sempre presso la persona del Principe, quale non sorte giammai da suoi appartamenti senz'essere proceduto da esso Gran Postelnico, il quale porta in mano un bastone d'argento, poco dissimile da quello portano i *Chiausbassi* quando introducono in Divano gl'ambasciadori. Fattomi dunque introdurre da esso Gran Postelnico, fui ricevuto con tutti i contrasegni di stima, fecemi sedere nel di lui soffà e portare immediate sorbetto, caffè e pipa. Consegnategli intanto le lettere del *Beisadè* Ianculo, dopo averli lette, mi feci tutte l'esibizioni possibili, offerendosi a quanto potrebbe occorrermi. Fermatomi seco lui qualche ora in reciproci complimenti ed in altri varj discorsi, essendo intanto venuti moltissimi bojari a salutarlo ed altri d'inferior condizione a fargli corte, sorti con numeroso corteggio e montato sopra generoso destriero col seguito di gran turba di serventi ed altri, diede ordine ch'io fossi condotto in corte, dove avessi d'attendere sin'al suo arrivo.

Lasciatolo dunque partire, montai pur io a cavallo e mi portai nel Palazzo del Principe, che'è assai vasto, chiuso di mura e che forma come il castello di Iassi. Giunti a piè delle scale del Palazzo, dopo aver passato i vasti cortili, in cui vedonsi gl'allogiamenti dei *seimeni* e degl'altri soldati e persone di guardia, smontato da cavallo e cavate le cisme ò stivalli, fui condotto di sopra, dove nella prima sala viddi gran numero di *zogadari*, *seimeni* ed altra gente bassa. Indi passato per altre stanze, tutte piene di gente, fui condotto dalla mia guida nelle stanze del camarossi ò sia tesoriere del Principe, Monsignor Mano, nativo di Costantinopoli. Questo è un uomo assai affabile e colto, avendo viaggiato per varie corti dell'Europa, e molto caro al Principe. Fecemi questo signore mille politezze, facendo presentarmi subito caffè, sorbetti e pipa, e mi trattenne seco lui quaich'ora in graziosi ed obbliganti discorsi. Quindi approssimandosi l'ora dell'udienza e dovendo egli portarsi dal Principe, fecemi andar seco lui e mi condussi in un'altra stanza, dov'era Ali Divan Effendi, quello che siede in Divan col Principe, che apre i firmani del Gran Signore e che resta quivi presso il Principe, come destinato dalla Porta ad'invigilare sopra i di lui andamenti. Vien per altro trattenuto a spese del Principe con grosso stipendio e gli fa servire come secretario.

Questo Divan Effendi era un'uomo di bella presenza, in età di 40 anni e nativo da Gianina, assai trattabile e manieroso, avendo tutte le parsi d'una persona colta ed onesta. Dopo avermi esso interrogato in lingua greca (che possedeva a perfezione) della mia patria, nome, uffizi e della causa del mio arrivo a Iassi, alle quali domande gli diedi un sincero ragguaglio, dissemi che

considerandomi per la vicinanza e comunicazione delle nostre patrie come suo concitadino, e giudicandomi dalla fisionomia per uomo assai onesto, perciò volea ch'io lo considerassi come amico e lo impiegassi, dove lo avessi conosciuto capace per i miei vantaggi. Ringraziatolo delle sue cortesi esibizioni e delle gentilezze mi praticave senza mio merito, fecemi portare la pipa, insinuandosi fra tanto in varj discorsi, quali tutti finivano in protestare la stima che faceva di mia persona ed in offrirmi il di lui favore nelle mie occorrenze.

Vennero fra tanto a chiamarmi d'ordine del Principe per presentargli messi, onde licenziatomi dal Divan Effendi, fui condotto nell'anticamera e di là nella sala d'udienza, in cui trovai assiso nel soffa Sua Altezza, avendo nell'estremità d'esso soffà, quasi in faccia la porta, un coregone di velluto cremisi alto tre gradini da terra. Tutto all'intorno la stanza, erano delle panche con cussini, sopravi di panno verde, dove stavano assisi molti de'ministri principali. Fatti tre profondi inchini a Sua Altezza, gli presentai le lettere del *Beisadè* suo fratello e di due *capichiaja*, lette ch'ebbe le quale, principiai in italiano a fargli un discorso per informarlo a voce della cagione ni posse a portarmi nella di lui corte, e per pregarlo della sua protezione, ma dopo due periodi m'interruppe, dicendomi perchè essendo greco, non ni servivo della lingua natia. Confesso il vero che mi sorprese tale domanda, non volendo espormi alla presenza di Sua Altezza e di tanti ministri, la maggior parte costantinopolitani, quali tutti parlavano con termini puri e frase tersa il greco, espormi, dissi, a parlare cosi corottamente e barbaramente la nostra lingua, come parlasi in patria, onde gli risposi che, essendo allevato in scuole italiane e praticato sin da fanciullo c'nobili venezziani, uffiziali ed altri italiani, di cui è pieno il nostro paese, essendo quivi lo stazione di tutta l'armata veneta e dopo aver lungamente viaggiato per l'Italia, riescemi la lingua natia quasi peregrina e straniera, ne posso valermene di essa, se non con difficoltà e corottamente. Ma mi soggiunse Sua Altezza che comunque parlassi, volea ch'io me ne valessi della mia lingua, onde rivolto il mio discorso in greco, lo terminai nel miglior modo possibile, interrompendomi di nuovo per due vole il Principe con dimi che io parlavo ottimamente bene. Fattami poi qualche interrogazione a cui brevemente risposi, non volendo fosse participe de miei sentimenti tutta la corte, chiamò a sè il Generassi e diedegli ordine che fossi trattenuto a pranso in corte. Sortii dunque immediate con detto camarassi dalla sala d'udienza, dopo aver fatti i miei inchini, e fui condotto negl'appartamenti d'esso camarassi, quale diede subito ordine che fossero licenziati i *seimeni* col mio servidore e che conducessero seco il mio cavallo, dovendo io fermarmene in corte, indi fattami dare la pipa e lasciati due ò tre boieri per trattenermi in discorso sin all'ora del pranso, egli ritornò alle di lui incombenze.

Costantin Bei ò Costantin Voivoda, che tale è il nome del Principe, egl'è di statura ordinaria, alquanto scarno, con barba nera ed un poco guercio, assomigliandosi intieramente al *Beisadè* Ianculo, quale è più basso di statura e

più guercio di Costantin Voivoda. Questo Principe è per altro molto erudito, consumendo tutte le ore oziose del giorno e una gran parte della notte in continua lettura, amante dei letterati, facendoli a sè venire con grossi stipendj, e possessore di molti linguaggj, cioè greco volgare, greco litterale, turco, latino, italiano, francese, moldavo e valacco, fra quali benchè'una stessa lingue evve qualche sorte di differenza. Egl'è per altro un poco bisbetico, amante delle novità ed impaziente nelle sue cose ed in certe ore non gli manca il collerico e lo stravagante. Poco accede li anni 30 e fu fatto principe d'anni 18, tanta si è la riputazione della famiglia Mavrocordato presso i turchi che, ad'onta dell'età sua, fu dopo la morte del padre investito del Principato. Dopo la sua salita al trono abbe anche la sorte di mantennersi senza essere giammai fatto manzirri, cioè richiamato in Costantinopoli. Fu bensì più volte scacciato da suoi emuli dal Principato, ma fu nel tempo stesso trasportato nell'altro senza fare altri passi che quelli dalla Valacchia in Moldavia e da questa in Valacchia e sempre in figura di Principe. La prima volta fu investito del Principato di Valacchia e poi passò in quel di Moldavia. Indi scacciato da Gregor Voivoda dalla Moldavia fu rimesso di nuovo nella Valacchia. Quivi dominò lungamente sin che Migalvoda, col mezzo di Monsignor d'Eraclea, avendolo scacciato, egli passò nel Principato di Moldavia, rendendo l'appariglia a Gregorvoivoda, che fece chiamar in Costantinopoli. Eletto finalmente anche il fratello *Beisadè* Ianculo nel trono della Moldavia coll'esclusion di Costantin Voda di lui fratello, questo ebbe tanta forza alla Porta che, quando credevasi fosse fatto manzirri, scacciò dalla Valacchia Migal-voda, investendosi per la terza volta di quel Principato. Onde dal 1743 dominano i due fratelli Mavrocordato, cioè Costantin Voda nella Valacchia e Ianculo Voivoda nella Moldavia, con aparenza ch'abbia da durar lungamente il loro dominio, non essendovi emulo così potente che valer possa contro i due fratelli, ora uniti, uno forte per le sue aderenze, l'altro cioè Costantin Bei, non solo per le aderenze, ma anche il danaro. Questi Principi fanno precedere sempre al loro nome quello di *Giovanni* e seguitare il nome del padre, cioè si sottoscrive Costantinbei, *Giovanni* Costantino Nicolò Mavrocordoto, e Ianculo Voivoda si sottoscrive *Giovanni* Ianculo Nicolò Mavrocordato, ed hanno il titolo d'*Altezza Serenissima* con'quei d'*Hospodar*, *Voivoda*, *Despota* ed *Egemon*, Ἱγεμόν, l'uno Πάσις Μολδοβλαχίας, l'altro Πάσις Οὐγγροβλαχίας.

Ritornato il camarassi nelle sue stanze, fu immediate preparata una lunga tavola sopra il soffà, alta un piede, onde riusciva comoda, potendosi distendere. Vennero quivi a pranso molti ministri e fu servita la tavola, parte alla turca e parte alla franca. Mi fece sedere il camarassi nel mezzo, usandomi tutti le distinzioni possibili. Furono portate quantità di vivande ottimamente condite e si bevvettero dei buoni vini, la maggior parte de quali però sono con absintio, onde disgustosi al nostro palato. Il Principe mangia sempre nel suo charem colla Domna, che tale è il titolo della Principessa. I principali ministri ch'abitano in

Palazzo mangiano col camarasi, e gl'altri uffiziali e bassi ministri in altre tavole ed in stanze differente. Terninato il pranso e bevuto il caffè, licenziaronsi gl'altri ò restarono quivi a pipare, ed io col camerassi entrammo in un picciolo gabinetto, dove fatte venire le pipe, principiò il camerassi d'ordine di Sua Altezza a farmi varj quesiti e domande per rilevare i miei studj, le mie applicazioni, l'idea con cui ero venuto in questa corte, se per fermarmi lungamente ò no, in somma per esaminare intieramente l'animo mio. Io scoperto il disegno, risposi succintamente al camerassi, ch'io ero nato nobile, ne professavo verun esercizi; che avevo apprese le scienze e le arti cavalareschi per mio diletto e per quanto convenivasi alla mia condizione; che le circostanze e le congionture mi fecero intraprendere il viaggio della Moldavia, con che gli feci la confidenza del matrimonio conchiuso in Smirna co'i Signori Cortazzi a lui ben noti, della loro mancanza nelle condizioni del contratto, dell intoppuntamento col *Bailo*, e della necessità di portarmi colà per sottrarmi delle sue violenze. Che non potea decidere per quanto potesse essere il mio soggiorno a Iassi, ciò dependendo dalle circostanze e dai volere del padre, che però tutto quel tempo era per fermami, stimarei mia gran fortuna di servire in qualunque figura Sua Altezza, null'altro pretendendo che la gloria d'incontrare ed eseguire i suoi comandi. Che quantunque dissi, la mia condizione niuna scienza ed arte ni permettesse di professere, ciò nonostante era per dirgli che l'unica mia applicazione e diletto sin da fanciullo era la geografia e la storia, delle quali scienze potea sperare di poter renderne conto, per prova di che gli farei il giorno seguente veder qualche saggio che per unico mio capriccio volsi dare al pubblico e dedicare al Serenissimo Doge di Venezia, Alvise Pisani. Che se potessero tali studi contribuire cosa alcuna in servizio del Principe, io m'esibivo volentieri d'impiegere i miei bassi talenti in renderlo giusta le mie forze ubbidito, e giudicarci a mia gloria e fortuna di trovar congiuture a dare a conoscere a Sua Altezza il profondo rispetto con cui venero il di lui nome e l'ardente desiderio, che andrò di smeritare la di lui grazia. Dopo avermi paratamenté il camerassi ascoltato, mi disse che porterebbe i miei sentimenti a Sua Altezza, quali siccome obbliganti e gentilicosi, stassi sicuro che sarebbero con gratitudine accolti dal'Principe e che m'avrebbe corrisposto col solita della sua munificenza. Dopo varj altri discorsi volendomi licenziare, fece servirmi alla propria abitazione da una carrozza del Principe, dicendomi che la mattina seguente mi facessi veder in corte.

Essendo ancora stanco dal viaggio, restai a casa per riposarmi e starmi con libertà, dove dissemi il mio servidore che, benchè avessi desinato in corte, aveano però preparato anche nel nostro alloggio i *seimeni* un buon pronso, che poi lo mangiarono assieme. In fatti, la sera fui pure servito a cena eggregiamente bene, portandomi anche due candelieri e candele per servirmine, legna per la stuffa e cucina, e foraggio abbondante per il mio cavallo.

Li 9 giorno di sabbato, levatomi di buon mattino, mi portai prima a salutare il Gran Postelnico e mi resi conto dei discorsi col camerassi avuti. Indi da lui licenziatomi, mi portai subito a Palazzo ed introdotto dal camerassi, dopo i soliti complimenti, gli diedi un libro della mia *Geografia*, per presentare a Sua Altezza, dandogli in oltre varie altre mie composizioni inedite e la maggior parte in abozzo, per fargli'le unitamente vedere. Dopo aver esso data un'occhiata, fecemi servire di caffè, sorbetto e pipa, ed egli si portò sull'istante a far vedere le mie opere al Principe. Dopo qualche tempo ritornatosi egli dissemi di portami seco lui all'anticamera, dove sino che sortisse Sua Altezza in udienza, avrei occasion di conoscere li ministri e bojari, essendo quivi in corte l'unico *rendevous*, dove s'uniscono e s'incontrano tutti, sia la mattina, sia la sera, e dove si gode la più piacevole e più numerosa conversazione. In fatti, portatomi in detta camera d'udienza, viddi il *Beisadè* Cantemiri a cui fatti i miei complimenti stetti seco lui lunga pezza in discorso, consolandosi egli meco d'esser stato aggradito dal Principe e d'aver incontrato il suo genio. Mi scusai se non ebbi tempo d'esercitar il mio debito col portarmi ad'inchinarlo ed appuntai per giorno seguente la visita. Venni poi a salutarmi Monsignor Liotar, quel celebre pittore al naturale da Genevra, che era venuto per le poste da Costantinopoli qualche giorno prima di me, essendo stato chiomato dal Principe per fare i di lui ritratti, quei delle *Domne* madre e moglie e de'i *Beisadè* e *Domnizze*. Questo avendomi conosciuto in Costantinopoli, dove pransammo anco assieme dal capitano Erizzo, il giorno fummo alla visita di Santa Sofia, fecemi mille cerimonie e gentilezze e fecemi sul fatto far amicizia con Monsignor Bretan, primo medico del Principe ed uno dei 40 dell'Accademia di Parigi, condotto da Sua Altezza con un stipendio di 6 mila piastre ò 12 borse all'anno, oltre i regali, la casa e le panatiche, coneppure fecemi conoscere il Marchese Magnan, quale era trattenuto dal Principe per gl'affari politici con un stipendio di 130 piastre al mese. Questo era quivi colla sua moglie, ch'era una donna inglese ed egli era nativo di Costantinopoli ed ebbe servito in Moscovia sotto il czar Pietro, in Ingliterra, in Vienna ed in altre corti, possedeva varj linguaggj ed era molto pratico delle cose di stato e degl'affari de'Principi, uomo colto, affabile, manieroso, splendido e che in tutto il mio soggiorno a Iassi mi servi di amico fedele e sincero, a cui riponevo ogni mio secreto e passione. Sorti poscia Sua Altezza in udienza e tutti i principali ministri ch'aveano luoco entrarono nella sala e s'assissere nelle panche ai loro posti. Indi entrarono tutti gl'altri sin'alla porta, dove fattisi vedere dal Principe e salutatolo, sortivano nell'anticamera, dove attendevano se avessi qualche comando da impartirgli. Feci anch'io lo stesso, cioè mi presentai alla porta e fatti i miei inchini a Sua Altezza mi sortii poscia nell'anticamera. Quindi si presentarono moltissimi con suppliche, che venivano ricevute dal μέγα λογοτέτι ò sia Gran Cancelliere e secondo le materie ò venivano destinate a ministri a quali incombeva, ò venivano decise sul fatto dal Principe. Foco dopo venne il camerassi a dirmi d'ordine di Sua Altezza che m'avessi a fermare.

Restai dunque sino che fu terminata l’udienza, avendo durato circa duo ore. Indi entrato Sua Altezza ne’suoi appartamenti venne il camerassi a prendermi, conducendomi nelle sue stanze, dove mi tenne seco lui a pranso, avendo fatti licenziare il mio servo col cavallo e i due *seimeni*. Pransai in compagnia di molti ministri e di Monsignor Liotar, e dopo pranso, bevuto il caffè e fumato una ò due pipe di tabacco, fui condotto per una carrozza del Principe al proprio alloggio. Essendo tre ore a sera, montai a cavallo e mi feci condurre attorno la città per vedere il paese.

La città di Iassi ò Giassi, da molti creduta per l’Angusta degl’antichi, giace nel grado 47 e 50 minuti di latitudine settentrionale alle sponde del picciolo fiume Mbachluio, Μπαχλεΐον, che in poco distanza va ad’unirsi col Prut, dieci ore ò 30 miglia lontano dei confini della Polonia. Ella è situata parte in collina e parte sul piano, ed il Palazzo del Principe ch’è assai vasto e tutto cinto di mura, gli serve di cittadella ò castello. La citta è mediocremente vasta, ma tutto aperta e le sue case alquanto disperse. Le sue abitazioni sono basse e tutte all’uso del paese, cioè con quantità di stanze senza ordine alcuno a tutte coperte di giunchi e vinchi per non dar peso ai tetti, che la maggior parte dell’anno sono coperti di neve. Tutte le strade principali sono tavolati con grossi ponti ò tavole, sostenute da travi per livellare il terreno. Ciò nonostante non lasciano d’essere fangose a causa della neve che si liquida al di sopra ed il continuo passaggio dei cavalli, carrozze e carri. Le sue chiese sono ben tenute, tutte fabbricate in croce e dipinte tutte le mura al di dentro e la maggior parte colle loro cupole. Sonovi poi molti conventi fra quali il principale e più ricco è quello della Madonna di Kòla. Poi è quello di San Saba e quello τῶν τριῶν Ιεραρχῶν. Nel convento di Trimartiro si venera il corpo di Santa Veneranda Paraschevi, la giovine nativa dalla terra di Pevates. Tutti questi conventi e tutti gl’altri che sono moltissimi per la Moldavia appartengono ai conventi del Monte Santo e dell’Sinai ed a Gerusalemme, di cui vengono detti in greco *metochi*, Μετόχια. Per tutta la Moldavia e Valacchia hanno l’uso delle campanne, e quelle della Madonna di Kòla sono molto grande ed hanno un belissimo suono.

Trovansi in Iassi moltissimi ebrei che fanno loro negozj ed hanno piantate le loro botteghe e questi sono tedeschi, polachi e d’altri nazioni. Evve pure in Iassi qualche turco, ma di passaggio e solo a causa de’loro trafichi. Non mancano pure in Iassi molte oltre nazioni, come ungheri, transilvani, polachi, tedeschi, greci in particolare da Gianina e costantinopolitani, parte in servizio del Principe, parte per negoziare. Iassi poi è l’ordinaria residenza del Principe, che chiamasi nell’idiono polacco *Voivoda*, nell slavo *Hospodar*, e nel turco *Bei*, quale ha un autorità sovrana ed illimitata, ne patisce altra subordinazione ò soggezione che quella d’esser deposto per l’insidie di quelli aspirano al Principato e per l’avarizia turchesca. Conserva oltre gl’altri titoli, quelli ebbe sotto gl’imperatori greci, cioè ἡγεμόν ὁ δέσποτα e conserva presso di sè la maggior parte delle dignità ed uffizj ch’aveano gl’istessi imperatori. Questo

Principe dunque, e per l'estensione del suo dominio, e per la sovranità ch'ei gode, e per le sue rendite, e per il numero e qualità de suoi ministri, e per la magnifica corte all'uso turchesco, non ha che invidiare ai primi Pessà, per non dire ad'una testa coronata. Nella di lui investitura si fa una gran funzione e molti cerimoniali alla Porta, ed il Gran Signore gli dà tutto il suo alai ò sia corte ad accompagnarlo al proprio Palazzo, non isdegnando i primi Passà ed i principali ministri della Porta di accompagnarlo e fargli corte. Questo onore però gli costa grosse summe di denaro, dovendo regalare generosamente ed i ministri ed i grandi e tutta la corte che l'ebbero accompagnato e servito. Indi fa un altra funzione nelle chiesa patriarcale, dove tengono ambi i Principi della Valacchia e Moldavia le loro sedie distinte in faccia a quella del Patriarca. Quivi viene cantato il *Tedeum* ò sia Παράκλισι e viene incoronato dal Patriarca con molta solennità e magnificenza.

Mantiene questo Principe in Iassi le sue compagnie di guardia che sono numerose ad'arbitrio, di *seimeni* ed arnauti ò albanesi co'loro capitani alla testa. Ha poi un'aga ò sia general dell'infanteria ed un χάτμανο ò general di cavalleria, quali commendano le milizie del paese ed in caso di bisogno facendone levo ne vanno alla testa. Questi mantengono le loro trombe che fanno suonare la mattina, il mezzodì e la sera ne'proprj Palazzi, ed hanno ogn'uno un'autorità grande sopra quei sono loro soggetti, potendoli carcerare, far bastonare, condannare alla berlina e dare qualunque castigo usque ad necem di propria autorità ed arbitrio. L'aga pure invigila per i disordini della notte, e tutti quelli vengono arrestati sono condotti da lui e castigati giusta la sua sentenza. Così che in tutte le strade principali di Iassi e così pure di Bucoresti in Valacchia s'incontrano di notte ogni quattro passi i *seimeni* ò soldati co'ferali in mano e questi chiamansi *strachi*, per riconoscere quei che passano e scrutinare le loro operazioni. Più d'ogn'altro però invigilano per i ladri e per le donne impudiche e meretrici, castigando rigorosamente non che gl'uomeni, ma anco le donne che fossero trovate in flagrante. Oltre i strachi, fanno ogni notte le loro ronde a cavallo l'Aga, il capitano d'arabano ed altri uffiziali. Ciò nonostante ad onta di tutti questi rigori e diligenze, non è paese al mondo quanto la Valacchia e Moldavia, dove vi sia libertinaggio maggiore e dove si trovino donne più facili e compiacenti.

Oltre l'aga ed il χatmano ha il Principe un gran cancelliere ò Μέγα λογοθέτι, un gran postelnico ò gran ciamberlano, un vestiari ò gran tesoriero e così un gran cavallerizzo e tutti gl'altri ministri ch'aveano gl'imperatori greci, oltre molti altri ministri minori ò ai secondo rango, uffiziali ed altro. Tutte queste cariche e dignità vengono chiamate Ἀρχοντίες e sono distinte in primo, secondo e terzio rango, e tutte hanno le loro ispezioni, nelle quali godono un'intiera autorità e dove ritraono grossi e considerabili emolumenti. Benchè abbiano questi Principi di Valacchia e Moldavia tanta autorità e dominio, essendo cristiani, vengono considerati da turchi come Passà di due sole code, e chiamanli quello di Valacchia Vlachmbei, Βλαχμπεΐ, e questo di Moldavia Bogdanbei, Μπουγδάνμπεΐ. La

Principessa, tanto la madre come la moglie, vengono chiamate le *Domne*, e le figlie *Domnizze*, e questo tengono i loro vasti appartamenti colla loro corte appartata e ministri differenti, e tengono al loro servizio quantità di schiave, che vengono condotte al Principe dalla Crimea, dalla Tartaria, dalla Georgia e da altre parti, e chiamasi gl'appartamenti delle Principesse all'uso turchesco *χarem*. Ogni giorno vanno in detto *χarem* tutte le dame del paese a far corte e trattenere le Principesse, e molte sono elette in dame d'onore, ed altre in damigelle, all'uso delli principi europei. Le Principesse vestono alla costantinopolitana, ma le dame del paese hanno il loro proprio abito particolare, che participa dell'unghero e del polacco con una spezie di berrettone in testa all'uso unghero. Marchiano tutte in carrozza e non vivono con riguardi all'uso greco e turco, ma conversano con tutta la libertà e sono disinvolte quanto l'italiane. Tutte le donne moldave sono assai belle a differenza di quelle di Valacchia, vedendosi nelle stesse ville un bellissimo sangue, contribuendo in ciò molto l'aria del paese e le acque che sono molto migliori di quelle di Valacchia. Gl'uomini pure sono ben fatti, sani e robusti, e sono molto cortesi, affabili ed amanti del forestiere, ciò che non osservasi nei valacchi.

Evve in Iassi un metropolita, la cui autorità però è molto limitata da quella del Principe, dovendo contribuire tutti i vescovadi e benefizj ecclesiastici ad arbitrio di esso. Ha per suffraganei i vescovi di Romano, di Chusion, di Buchutin ò Mbochotin, Μποχοτίου, di Radiuzi ò Ῥαδιοῦτζι, ma le sue rendite sono pochissime. Egli da la destra al Principe anco in chiesa, dove essendo le loro sedie uguali e contigue, nella prima entra il Principe. Deve in oltre portarsi il metropolita in corte e quello mi parve assai stravagante, resta in anticamera alla condizione degl'altri.

Due miglia in circa lungi da Iassi vedesi un Palazzo di delizia alle rive del fiume Prut, detto la *Formos*, che fu fabbricato da Gregor Voivoda, fratello del *chirzibassi*, che fu per ragion di stato decapitato in Costantinopoli. Questo Palazzo è fabbricato parte alla turca e parte alla franca, ed è il miglior edifizjo di tutta la Moldavia. Detto Gregor Voivoda dominò 12 anni in questo Principato, svendo accumulato immensi tesori, ma fu fatto manzirri in Costantinopoli, con pericolo di fargli la testa come a suo fratello, avendo trasportato in sua vece dalla Valacchia in questo Principato Costantinbei. Contasi un caso d'esso Grcgorvoivoda degno d'essere notato per far comprendere l'autorità e potenza di questi Principi. Venutogli il firman della sua deposizione e chiamato in Costantinopoli, con opinione universale che avesse da lasciare col Principato la vita, incamminossi egli con un numeroso seguito e con magnifico treno per Costantinopoli, più in figura di trionfante che d'esule e di proscritto, costandogli ogni conac ò sia alloggia più d'una borsa ò sia 500 piastre per il mantenimento di tanta gente. Passati i confini della Moldavia ed entrato nella Bulgaria, uno di que'turchi emissari della Porta, che gli presentarono il firman della sua deposizione e che l'accompagnavano, non so come ebbe trascurato di quel

rispetto che gl'era dovuto, onde diede sul fatto ordine d'esser attaccato ad un albero. Qualche d'uno de'suoi principali ministri che stavagli vicino, atterrito dalla violenza di un tal ordine, ebbe il coraggio di considerar gli che s'arricordasse essere deposto e richiamato in Costantinopoli e quello più importava entro i confini della Turchia, onde ponderasse meglio all'ordine dato. Ma Gregorvoivoda, dopo averlo biecamente guardato, risposegli con franchezza che sia in Moldavia, sia in Turchia, sia in qualunque luogo, egli fosse, era, sarebbe Principe ed immediate reiterò il comando, che fu senza reppliche eseguito, restando il turco appiccato ad un albero. Giunto poi egli in Costantinopoli, entrò come in trionfo ed ebbe anche la softe, mediante grosse summe, di diffendersi alla Porta, onde vive sin al presente in Aranautkioi, godendo pacificamente i suoi tesori ed al presente tornava calzare lo stesso trono della Moldavia.

La sera nel tempo ero a cena, sentii picchiare alla porta, aperta la quela viddi entrare il capitano d'arabano, che per ordine del Principe era venuto a vedere come io n'ero trattato a tavola e se godevo tutti i miei comodi. S'assise meco a tavola e cenò meco, indi fatta la visita alla cucina, a tutte le stanze e fino alla stalla per osservare i foraggi, si licenziò, raccomandando ai *seimeni* ogn'attenzione e diligenza in ben servirmi.

Li 10 giorno di domenica, mi levai di buon mattino e mi portai ad'ascoltar messa alla Madonna di Kòla, presso la mia abitazione, e terminata la santa messa, mi si fecero innanti due mercanti da Gianina, agenti dei Signori Maruzzi, quali mi pregarono di volermi portare nelle loro stanze a bere il caffè. Mi condussero dunque nel convento stesso, dove alloggiavano in diverse stanze assai comode, essendo in tutti i conventi, tanto in Moldavia che in Valacchia, molti appartamenti e stanze riserbate per i forestieri, quali con picciola summo hanno quivi tutto il loro comodo. Assisi dunque nel soffà, m'esibirono immediate sorbetti, caffè e pipa. Indi mi dissero esser da Gianina, agenti de'Signori Maruzzi, che per molti titoli e per la vicinanza de nostri paesi, e per la comunicazione ch'hanno fra essi, per riguardo de'Signori Maruzzi, quali sapeano d'aver meco conoscenza e più d'ogn'altra per il comando avuto dal Gran Postelnico, m'esibivano quanto potrebbe occorrermi. Ringraziai prima loro della tanta gentilezza con mi si mostravano propensi nel favorirmi, accrescendomisi con ciò le obbligazioni verso il Gran Postelnico per la cura avuta della mia persona, ma che però non mi occorreva cosa alcuna per allora, essendo provvisto abbondantemente del bisognevole dalla generosità del Principe; che venendo l'incontro, mi valerei delle loro grazie. Gli dissi poscia aver conosciuti in Venezia i Signori Maruzzi ed aver seco loro contratta amicizia; che avea molto piacere d'incontrarmi in quei di Ioanina, perchè paremi essere co'miei stessi concitadini. Insomma dopo vicendevoli complimenti, stetti discorrendo seco loro qualche ora con mia grande consolazione, vedendomi con persone quasi conoscenti e quasi dalla stessa patria. Licenziatomi da essi, fui immediate dal Gran

Postelnico, quale ringraziai del'uffizio generoso a mio favore e gli protestai l'immensità delle mie obbligazioni. Di là mi portai ad inchinare il *Beisadè* Cantemiri, che alloggiava in casa del vestiari ò gran tesoriere, con cui ebbi occasione di fare servitù ed amicizie. Stetti con arbidue loro un'ora buona trattenendoci in varj discorsi. Indi presso sorbetto, caffè e fumate più pipe, mi licenziai per esser ora di corte, dove tutti volevamo ridursi. In fatti dei là io mi portai a dirittura a Palazzo, ed introdottomi al solito dal camerassi, restai seco lui un buon pezzo, fumando e discorrendo. Indi mi licenziai, giacchè i giorni festivi e le dominiche il Principe non sortiva in udienza, ed i grandi e ministri si portavano solamente a Palazzo per fargli corte ed accompagnarlo a messa, quando però non andasse privatamente colle *Domne*.

Io andai a pranso nel proprio alloggio ed il dopo pranso fui a visitare Divan Effendi, che trovai però sortito di casa, onde mi portai dal marchese Magnan, quale fecemi tutte le politezze immaginabili e presentommi alla suo consorte, che trovai una dama bensì brutta, ma molto compita, disinvolta e gentile. Restai seco loro sin'a sera, consumendo le ore assai piacevolmente in varj discorsi, e dandomi tutte le notizie e l'informazione della corte da amico sincero e certe. A'me pareami di trattare con un mio concitadino, trovandolo una persona colta, gentile, manierosa e compita, nulla avendo di rustico e rozzo, come quei del Paese, onde molto mi consolai di trovare un uomo a cui potea confidare l'animo mio e trattare con libertà e schietezza, all'uso della nostra Italia e delle altre corti dell'Europa.

Li 11 giorno di lunedi caddè tutta la notte e tutto il giorno gran quantità di neve, onde dovetti montare a cavallo con tutta la neve e bene intabarrarmi per andar alla corte, dalla quale non potevo esimermi. Condottomi al solito dal camerassi, dissemi per ordino del Principe che, lette le mie opere, mi trovava abile Sua Altezza di impiegarmi alla compilazzione della storia di Valacchia e Moldavia, dove s'aveano messi alla provo più d'uno, senza poter riuscirvi e che venia perciò chiamato sin da Venezia il padre Catiforo, onde sarebbe una fatica degna del mio spirito e della mia erudizione, che però spiegassi miei sentimenti circa la mia assegnazione, riserbandosi Sua Altezza all'fine dell'opera di largamente ricompensarmi. Risposigli che mi facea troppo onore Sua Altezza nel giudicarmi abile alla compilazione d'una storia tanto confusa quale si era quella di Valacchia e Moldavia, in cui non trovasi autore alcuno che ne tratti *ex professo*, dovendosi mendicare i summi dalle storie dei paesi vicini, quali non fanno che accennare quanto si è relativo a sè, mi dissemi trovandosi in queste molte contradizioni ed anacronismi, e dove si misero alla prova, per quanto mi si diceva, molti altri di maggior abilità e di più sublimi talenti, senza poter venirne a capo; che ciò nonostante per dimostrare la mia rassegnazione ed il desiderio che nutrivo d'incontrare i venerati comandi di Sua Altezza, mi metterei anch'io all'azzardo, impiegando ogni fatica a studio per ben servirlo, sicuro d'esigere, non riuscindo, almeno il di lui compatimento e d'acquistar qualche merito per la

mia buona volontà. Che circa la mia assegnazione, gli dicea che, nacqui nobile, ne volea far la figura di professore e di mercenario, che per me null'altra ormava che d'incontrare il genio di Sua Altezza e che, riuscindo, bastavami l'onoro d'averlo servito. Insistette lungamente il Signor Camerassi a persuadermi di voler spiegare le mie pretese, ma null'altro potè da me ritrarre che risposte conformi alla prima, onde dopo lungo altercare mi lasciò con dirmi che riporterebbe i miei sentimenti a Sua Altezza e mi darebbe risposta. Portatomi poscia in anticamera, stetti ad attendere che sortisse in udienza il Principe, trattenendomi intanto co'miei conoscenti ed amici, per mezzo de'quali ebbi occasione di conoscere anche il caminares, ch'e una delle prime dignitò della corte, quale era nativo da Zagorà, era stato a Corfu per venerare il Santo Spiridione a avea notizia di molti de'miei parenti ed era molto grato ed accetto a Sua Altezza. Feci pure amicizia col gran scudiero, ch'era figlio del *capichiaja* Suzzo, col maestro pubblico che trattenevosi in Iassi con grosso stipendio del Principe per far scuola, e con moltissimi altri della corte. Sortito Sua Altezza in udienza e fattigli i miei inchini, mi fermai sino che fosse terminata l'udienza nell'anticamera secondo il solito. Terminata che fu l'udienza, sorti il camerassi e condussemi seco a pranso per ordine di Sua Altezza. Prima di sedere alla mensa, mi portò nel suo gabinetto e mi disse che avea riferto al Principe i miei sentimenti quali trovò molto generosi ed obbliganti, ma che però volea precisamente che mi spiegassi circa la mia assegnazzione. Risposigli ch'ero sempre uguale ne miei sentimenti, che null'altro pretendevo in ricompensa delle mie fatiche se non il compatimento di Sua Altezza e l'onore d'averlo ben servito. Su punto particolare altercammo di nuovo lungamente col camerassi sin'all'ora del pranso, dove furono al solito molti altri ministri e Monsignor Liotar. Il dopo pronso, dopo aver bevuto il caffè e fumata qualche pipa, ripigliò il camerassi il discorso circa l'assegnazione, ma trovatomi fermo e costante nel non voler spiegarmi, mi licenziò, dandomi al solito una carrozza del Principe per condurrmi al mio alloggio. Per consumare sin'a sera il mio tempo, montai a cavallo e mi feci condurre in casa del Divan Effendi, quale fecemi tutte le finezze e politezze possibili. Quivi trattenutomi più d'un'ora in varj discorsi, preso il sorbetto, caffè e la pipa, mi licenziai e fui a visitare il Signor Depasta, secondo medico di Sua Altezza, uomo di grand'erudizione e molto caro al Principe, quale era trattenuto con un stipendio di 230 piastre al mese. Mi fermai seco lui sin'a sera, molto grata riuscendomi la sua conversazione.

Li 12 giorno di martedi fui prima di corte a riverire il gran postelnico, a cui comunicai l'impiego destinatomi da Sua Altezza e le persuasioni del camerassi sul proposito della mie assegnazione colle risposte dategli. Fecimo varie rifflessioni con esso postelnico sopra questo soggetto, rappresentandomi egli la difficoltà dell'impresa in cui mi esponeva e l'impossibilita di soddisfare al Principe, che di natura impaziente e bisbetico volea ogni cosa sollecitamente e perfettamente eseguita. Che molti si misero alla prova senza riuscirvi, perocchè

Sua Altezza pretendea di combinare tutti gl’autori nella cronologia e ne fatti, ciò che riusciva impossibile, dovendosi considerar gl’autori ò portati dalla loro passione alterare qualche volta i successi ò traditi dalle relazioni, esponerli come vengono loro riferti e circa gl’anacronismi dipendere dalla varia cognizione di essi. Risposigli che in tal caso doveasi riportare gl’autori più contemporanei ed in difetto ai più accreditati, che questo si era lo stile di quei scrivevano qualche storia, null’altro potendosi fare per compiacer a Sua Altezza che esporre l’opinione d’ogn’uno e poi sceglierne la più probabile. Che circa la prestezza che richiedeva Sua Altezza nell’esecuzione de’suoi comandi, non era questa un’opera da essere sollecitata, ricercando tutto l’agio e comodo possibile; che io intanto non volea assegnazione veruna, perchè volea servirlo giusta le mie forze, affaticandomi a mio piacimento e da dilletante, non da professore.

Dopo questi e molti altri rifflessi, essendo l’ora di corte, montò il gran postelnico a cavallo col numeroso suo seguito, e poco dopo lo seguii anch’io. Sino che sortisse il Principe in udienza fui a visitare Monsignor Bretagni nel suo appartamento in Palazzo, avendo egli in oltre una casa appartata, dove teneva i suoi serventi, la sua carrozza e cavalli. Il trattenni qualche mezz’ora seco lui, visitando i suoi libri, che ne teneva in buon numero e tutti scielti. Indi venendo egli chiamato dal Principe, mi licenziai, portandomi dal camerassi, quale principiò di nuovo a pressarmi circa la mia assegnazione. Io gli risposi le se stesse cose del giorno antecedente, ma insistendo egli vieppiù dicendomi che tale era il volere del Principe, fui costretto a dirgli che mi rimettevo all’arbitrio di Sua Altezza, che qualunque assegnazione mi sarebbe dalla di lui munificenza destinata riuscirebbemi di intiera soddisfazione. Vedendo dunque il camerassi essere tale la mia intenzione ne poter da questa in veruna maniera rimoverni, partimmo, entrando egli da Sua Altezza ed io fermandomi nell’anticamera.

Sortita Sua Altezza in udienza e presentatomi alla porta per inchinarlo, mandò a dirmi che non partissi, onde mi fermai nella camera d’udienza subito dentro la porta. Quivi attesi sin che sbrigate tutte le istanze e le suppliche, e restato il Principe co’i soli grandi e ministri, fecemi cenno che m’accostassi. Giunto a piedi del soffà, dissemi perchè sdegnavo di ricevere assegnazione, quando questa si da a tutti i generali e primi ministri. Risposigli che non era ch’io sdegnassi l’assegnazione, ma conoscendo la mia insufficienza nel benservirlo, non volea che precedesse il premio alle fatiche, quali non sapevo si dovevano riuscirmi di merito. Che a me era sufficiente l’onore di poterlo servire e che bramavo di riuscire nell’opera per poter solamente meritare il favore di Sua Altezza. Ripigliò in questo il Principe, dicendomi non dover servire l’assegnazione per premio delle mie fatiche, questo riserbandolo in fine, ma solo per il mio mentenimento, non essendo giusto che io lo servissi a proprie spese. Risposigli ch’io già godevo le munificenze di Sua Altezza sin dal primo momento del mio arrivo nella sua corte, onde non era dopo ch’io mi spiegassi su tal proposito quando erami somministrato ogni bisognevole anco prima di

impiegarmi la minima fatica in di lui servizio. Che Sua Altezza poteva di me disporre con assoluto dominio, mentre in ogni figura ed in qualunque maniera mi facea gloria di servirlo. E bene, dissemi il Principe, parlerera col camerassi. Mi chiese poi del abbate Catiforo, se ero d'opinione potesse portarsi a Iassi; su che gli risposi che nò, avendo sicure notizie dalla patria, concorrer egli in una ricca abbazia di Corfu, detta Paleopoli, e che era probabile per la quantità e qualità di suoi protettori in Venezia, fosse a fronte d'ogn'uno prescielto. Onde non esser possibile che nella sua età avanzata voglia mettersi in un viaggio così lungo e disastroso per venir ad'affaticare, quando può viver agiatamente in dignità di prelato e presso i suoi amici e la sua patria. Come può esser ciò, soggiunse il Principe, avendo egli preso impegno positivo e ricevuti 200 cechini per far il viaggio. Quando così è, gli risposi, non occorre più dubitare, non essendo più in stato d'esimersi per qualunque costo, e veggo bene che dalla patria m'avranno scritto una congettura ò supposto. Dissemi poi Sua Altezza se veramente credevo di riuscire nell'opera, al che gli risposi che mi mettersi alla prova, sicuro che, non riuscendo, aggradirebbe almeno Sua Altezza la mia buona volontà ed il desiderio che ho di servirlo. Mi motivò poi circa la combinazione de'fatti ne quali discrepano gl'autori, per gl'anacronismi che in libri diversi si trovano ed altro; al che li dissi che circa gl'anacronismi si procurarebbe di confrontargli, ma circa la combinazione de'fatti riusciva impossibile, potendosi trovare degl'autori ò mendaci ò troppo creduli a relazioni dubiose ed incerti, perciò l'unica cosa far si potea era di mettere in vista le differenti opinioni e poi sciegliere la più probabile, cioè quelle degl'autori più contemporanei ò più accreditati, questo essendo lo stile ed il metodo di tutti gli storici. Dopo queste ed altre interrogazioni e risposte, fui licenziato, comandando al camerassi sul fatto che mi conducesse seco lui a pranso. Ritiratosi poco dopo nelle sue stanze il Principe, io col camerassi fummo a pranso al solito con molti altri signori e ministri. Il dopo pranso fui accompagnato giusta il consueto da una carrozza del Principe nel mio alloggio, dove montato a cavallo fui a visitare il caminares e qualche altro amico e padrone.

Li 13 giorno di mercoledì, nevicò tutta la notte ed il giorno in seguito, ciò nonostante non lasciai di portarmi in corte, dove restai sino che si fu terminata l'udienza. Restituitomi nel mio alloggio e postomi a tavola, venne un *seimeno* d'ordine del Principe a chiamarmi in Palazzo. Non potea immaginarmi quel fosse tale premura, non essendo mezz'ora ch'ero di là sortito, avendomi di già Sua Altezza veduto, ciò nonostante, levatomi da tavola e fatto insellare il cavallo. Sull'atto che volea montare, venne un secondo messo con gran premura a chiamarmi, onde m'incamminai sollecitamente e mi portai a Palazzo, dove giunto, fui subito introdotto dal Principe. Era egli in una camera tutta fornita di libri, dov'ara solito di fermarsi tutto il giorno e gran parte della notte a studiare, venendomi detto ch'era instancabile nelle sue applicazioni, facendosi leggere qualche libro per sei ed otto ore continue, qual'inspezione vien data per lo più al

Signor Depasta. Giunto quivi, trovai il Principe a passeggiare ed erano in sua compagnia il gran postelnico ed il camerassi. Fattogli i miei inchini, mi disse che mi avea fatto chiamare per interrogarmi dove trovassi che dagl'antichi la città di Nicomedia si chiamasse col nome di *Comidia*, come avevo scritto nella mia *Geografia*. Risposigli che non potea ora sovvenirmi precisamente l'autore, tanto più che mi ero servito di molti; quello però avea l'onore di dirgli era che Nicomidia anticamente chiamavasi senza dubbio alcuno *Comidia* e che ciò potrebbe rilevarlo, non essendomi io volso che dell'autorità di scrittori accreditati e clasici. Rispose il Principe e come mai a me non successe di notare tal cosa in altri autori che in voi. Io rispetosamente gli dissi che potrebbe esser ch'egli non abbia fatto rifflesso incontrandolo. E bene, dissemi, confrontiamo gl'autori, con che dato ordine al camerassi di portare *Monsieur* Corneille, e trovata Nicomedia, ebbi la sorte che quel celebre autore autenticasse il mio detto, onde diedemi Sua Altezza ragione. Quindi datomi in mano la mia *Geografia*, fecemi leggere la parlata al lettore e la lettera dedicatoria. Poi fecemi trovar la Georgia, dar mi vanto agli l'origine e lettogli quel capitolo, dissami che parlavo troppo in succinto, ma mi scusai con dirgli che la mia opera era un'epitome. Fattimi poscia varj altri quesiti e tenutomi molti discorsi circa la storia dovea formare, mi licenziò, avendo avuto l'incontro di vedere in fondo d'una lunga fuga di camera assisa sopra il soffà la *Domna* ò sia la Principessa moglie, ch'è una bellissima dama, attorniata da molte damigelle e schiave. Ritornatomi al mio alloggio, m'assisi di nuovo a pranso, moltomaravigliato della stravaganza ed impazienza del Principe in non attendere poche ore sin'al dopo pranso a chiamarmi per una frivolezza di poco momento. Il dopo pranso fui a consumarlo intieramente con marchese de Magnan.

Li 14 giorno di giovedi, essendo giunto il nuovo Passà di Cotin a Iassi per passare al di lui governo, non si tenne sin'alla sua partenza più udienza ne corte, essendo tutti i ministri ed uffiziali intenti a servire detto Passà, impiegando lo stesso Principe tutta l'attenzione per ben trattarlo, essendo egli un personaggio di gran qualità e molto potente alla Porta e che aspirava al grado di primo visire. Fu condotto ad'alloggiare nel Palazzo di delizia detto la *Formosa*, dove fu tutto il tempo della sua dimora, ed esso e tutta la di lui corte e seguito, che ascendeva al numero di 300 persone, trattato con generosità e splendidezza a spese del Principe, facendogli in oltre moltissimi superbi regali, tutti del valore di 40 e più borse. Si fermò detto Passò alla Formos tutto il giovedi 14 e venerdi 15; e sabbato 16 passò per Iassi e seguitò la sua marchia per la sua residenza.

Tutti questi tre giorni, essendo libero dalla soggezione dalla corte, ne trovandosi verun ministro disoccupato, io l'impiegai a veder agiatamente la città di Iassi ed in compagnia del Marchese Magnan, con cui mi trattenevo la maggior parte del dopo pranso sin a sera.

Li 16 giorno di sabbato, unitemi col marchese Magnan di buon mattino e montati a cavallo si portammo a vedere la marchia ed il passaggio del Passà.

Primo di tutto si portammo alla corte, dove viddimo montar a cavallo il Principe per dargli incontro, preceduto e seguito dalle sue guardie, uffiziali, ministri e da tutti i bojari e grandi del paese, avendo 12 cavalli superbamente bardati che veniano da 12 palafrenieri a cavallo condotti a mano e che davano maggior splendore alla sua marchia. Un miglio in circa fuori di Iassi si diede incontro al Passà, che veniva anch'egli preceduto e seguito dal massimo suo seguito con bandiere ed insegne spiegatte e le tre code inalberate in più aste. Avea anch'egli 16 generosi cavalli condotti a mano e nobilmente bardati alla turca, e molti tamburri, pifferi, timpani, gnacchere ed altri istromenti turchi che facevano un strepitoso concerto. Seguivaro molti carri e carrozze tutte chiuse colle donne del suo χarem ò serraglio. Nell'avvicinarsi il Principe al Passà, pochi passi avanti smontò da cavallo e così a piedi andogli incontro e bacciògli la mano (tanta si è la soggezione che patiscono essi Principi da questi grandi della Porta e particolarmente dai Passà, quali puonno ascender facilmente al posto di primo visire, dal cui favore dipende ogni loro essere e fortuna). Rivolto poscia al Principe, il Passà, che per oltro era molto giovine e di bella presenza, ma decantato per molto severo e fiero, dissegli che montasse a cavallo e andasse alla sua sinistra, onde abbassato il capo montò di nuovo a cavallo e gli andò al paro, ma alla sinistra, onore molto considerabile, che si ebbe procacciato co'suoi grossi regali. Questi Principi dalla Moldavia e Valacchia, benchè s'estenda per una grand'estension di paese i loro dominj e benchè ne abbiano una autorità illimitata ed un dominio sovrano, ciò nonostante vengono da turchi, per esser greci, considerati come Passà di sole due code e perciò molto inferiori ai Passà di tre code, che sono tutti visiri, ne altro lor manca che il sigillo del Gran Signore per essere primi visiri. Marchiarono dunque così all'imparo con tutti due i numerosi corteggi, e passati per mezzo la città di Iassi, fu accompagnato esso Passà dall'altra parte per un altro miglio. Indi raccomandatosi il Principe alla sua protezione e fatti i loro vicendevoli complimenti, si divise la marchia, continuando il Passà il cammino per il suo governo di Cotin e ritornando il Principe alla di lui residenza.

Li 17 giorno di domenica fui ad'ascoltar la Santa Messa nel convento e chiesa di Trimartiro. Indi mi portai in corte a riverire il camerassi, che nulla motivommi circa il mio proposito, essendosi tutti distratti dalla venuta del Passà. Non essendovi per quel giorno corte, volendo il Principe riposare, mi ne partii e fui a riverire il gran postelnico. Indi mi portai a pranso dal marchese Magnan, dove pransammo col Monsignor Bretagni e con Monsignor Liotar molto allegramente, venendo trattati alla francese coll'ultima polizia, restando poi quasi tutto il dopo pranso in piena libertà ed in un'ottima conversazione.

Li 18 giorno di lunedi, mi portai al solito in corte, dove abboccatomi prima dell'udienza col camerassi, dissemi che avea ordine da Sua Altezza di parlarmi, perciò mi trattenessi seco lui a pranso per poter discorrere col nostro comodo. Questo oggi, il Principe diede udienza in Divano, ch'è una stanza assai grande,

con soffà ed un gran caregone di velluto a piedi di esso, alto 4 gradini da terra, dove assidesi qualche volta il Principe in funzioni solenni. Quivi dà Sua Altezza due volte la settimana udienza pubblica, dove può presentarsi ogn’uno colle sue suppliche e quivi maturansi tutti gl’affari del stato, e perciò chiamasi all’uso turchesco Divano. Assisosi nel soffà il Principe e nel luoco inferiore il Divan Effendi, restando tutti gl’altri ministri quei di primo rango assisi sopra le panche che sono all’intorno la stanza e gl’altri tutti in piedi. Furongli fatte moltissime istanze e presentate moltissime suppliche, che furono tutte decise sul fatto. Nominò un capitano d’arabano e due altri uffiziali; indi trattato qualche affare del Principato co’suoi ministri, fu licenziata l’udienza, ritirandosi Sua Altezza ne proprj appartamenti, preceduto al solito dal gran postelnico colla mazza d’argento in mano. Portatomi dopo l’udienza dal camerassi, pransammo al solito con varj altri ministri di corte, e terminato il pranso, condussemi il signor camerassi nel suo gabinetto, dove al nome del Prineipe dissemi: che Sua Altezza avendomi destinato alla compilazione della storia di Valacchia e Moldavia, giacchè avevo io renitenza di spiegarmi circa l’assegnazione che pretendevo, egli assegnavami da quest’oggi in poi 50 piastre al mese, intendendo ciò fare per il mio solo mantenimento, riserbandosi poi al fine dell’opera di rimunerare le mie fatiche e di largamente ricompensarmi, à tale proposta, sorridendo risposi: ch’io già da bel principio avevani di tutto cuore esibito di servire giusta le proprie forze ed a misura del mio basso talento il Serenissimo Principe senza il minimo aggravio, bastandomi il solo onore d’incontrare i suoi cenni e la gloria di poterli eseguire. Che rifiutata tale mia proposizione fui sforzato ad aderire al punto dell’assegnazione, credendo s’avesse riguardo alle fatiche dovevo intraprendere in un’opera cosi spinosa e difficile, alla mia condizione ad al mio essere. Vedo però d’avermi ingannato nell’opinione, mentre mi si esibiva un’onorario che non erami ne men sufficiente al proprio mantenimento. Che se ne fosse anco bastante, io non volea certamente metter in rischio la mia salute ed esponere la mia reputazione per un’assegnamento si tenue, per aversi a dire ch’io venni in Moldavia a servire per vivere. Che 50 piastre di stipendio davasi al minimo della corte, onde non era ne competente all’opera da me intrapresa, ne decente alla mia condizione. Che circa il mio mantenimento poteva essermi somministrato dalla mia casa, senza mendicarlo altrove con tanti sudori e con metter in repentaglio la mia reputazione. Che non dubitavo che la generosità e munificenza del Principe non avesse al fine a largamente riconpensarmi, ma se corressi la stessa sorte degl’altri ne incontrasse al genio di Sua Altezza questa mia opera, tanto più che doveva cader sotto la censura di tanti che non ebbero la sorte di riuscirvi, quel premio avrei delle fatiche, spese e di miei sparsi sudori? certo che null’altro se non il discapito alla mie fama e reputazione. Perciò rendevo umilissime grazie a Sua Altezza dell’onore ebbemi fatto nel considerarmi abile a poterlo servire, ma che pero lo supplicavo di permettermi averlo a servire senza assegnazione ed’aggravio, lasciando a me stesso la cura

per il proprio mantenimento. Che in questa guisa non si dava motivo agl'emuli di censurarmi, mi si lasciava intiero l'onore di servir Sua Altezza e mi ridondarebbe, riuscendomi l'opera, di gloria maggiore, potendo, all'ora il Principe render il premio uguale alle mie fatiche ed alla grandezza del di lui animo, ò non riuscendomi di niun detrimento ò discapito. Restò stupido il camerassi ad'un tale discorso, ne seppe altro rispondermi se non che riportarebbe al Principe i miei sentimenti, quali però teneva dovessero riuscirgli di dispiacere, essendo egli di temperamento tale che richiedevasi un'intiera sommissione ai di lui voleri. Che però i miei sentimenti erano così onesti e così valide le mie ragione che davategli a sperare ch'avesse per questa volta una tal regola la sua eccezione. Mi licenziai subito, facendomi egli servir sin'all'alloggio secondo il solito da una carrozza di Palazzo.

Montato poi a cavallo, fui ad'inchinare il Metropolita, quale trovai un'uomo di un esemplare pietà e di santi costumi. Stetti seco lui più d'un ora continua, lagnandomisi egli della costituzione dei prelati di quel paese, che dovevano esser totalmente dipendenti dal Principe, ne potevano arbitrare nel minimo benefizio ecclesiastico. Mi compianse pure l'abuso di far restare i metropoliti in anticamera alla condizione del minimo della corte e di farli attender nella chiesa stessa dal Principe, anco parati. Mi disse poi qualmente vivea in povertà e ristretezza e fecemi il dettaglio d'ogni sua rendita. Bevuto il caffè e sorbetto e fumata qualche pipa, secondo l'uso, dopo un'ora di trattenimento mi licenziai.

Quindi mi portai dal Divan Effendi, quale mi trattenne seco lui sin'a sera in varj discorsi, indi obbligarmi a fermarmi seco lui a cena, avendo il loro digiuno ò *ramazan*, dove non puono mangiare che sortita la prima stella. Questo Ali Divan Effendi era un rigoroso osservatore della sua legge, però non gli dispiaceva anco la nostra, facendomi spiegargli varie nostre cerimonie, che con attenzione ascoltava ad anco applaudiva, ed essendo quivi degl'altri turchi, dissemi più volte in greco che parlassi a piano perciò non intendessero i nostri discorsi. Gli era per altro uomo assai dabbene, di probità e d'una gran morale, ed in tùtta la sua vita non conobbe altre donne che una sol moglie, quale teneramente amava. Scoprii pure in esso molti altri sentimenti cristiani, me maraviglia in questo, considerandosi ch'egl'era nativo da Gianina e nato e cresciuto fra greci, e tuttora non con altri praticando se non con cristiani. Egli intendeva fonditus la lingua turca, arabica e persiana e panava tersamente la greca, comeppure leggeva e scriveva in tale idioma. Mi pregò se restava a Iassi d'insegnargli anco l'italiana, amministrandomi egli in concambio nella lingua turca. Comparsa al fine la prima stella, si preparò immediate da cena, essendosi quivi ridotti tutti i turchi più civili che ottrovansi pel loro affari in Iassi a fare con dette Divan Effendi il *ramazan*. Sedetti con tutti que'turchi al loro uso a tavola, dove portarono quantità di vivande, tutte ottimamente condite, però non si bevette che acqua pura e sorbetto. Col fin della cena restai quivi a pipare e discorrere, venendo anco colà l'aga Paleologo, un uomo vecchio e cieco d'un

occhio, ma d'una gran bontà e molto caritatevole, assai caro al Principe, quale aspirava ad'esser anco il di lui erede, essendo assai ricco e senza successori. Quivi avuta occasione di discorrere seco lui, presemi un grand'affetto e fecemi mille offerte ed esibizioni. Verso le 4 delle notte licenziandosi l'aga, presi anch'io per partire congedo, onde volse ch'entrassi per il freddo nella di lui carrozza ed accoppagnommi a casa in persona, facendomi di nuovo mille proteste ed esibizioni.

Li 19 giorno di martedi viddi comparire di buon mattino alla porta del mio alloggio due carri carichi di fieno, vena e pollane, quali mi veniano spediti in regalo dall'aga Paleologo. Non tenendovi io bisogno di ciò, essendomi somministrato ogni necessario dal Principe, ringraziai la generosità e gentilezza dell'aga e fecigli ricondurre i carri con tutta la robba indietro con commissione ai *seimeni* di fare le mie scuse e rendergli i debiti ringraziamenti e che dopo pranso andrei in persona ad inchinarlo.

Vestitami poscia mi portai dal gran postelnico, a cui significai l'esibizione del Principe, fattami per mezzo del camerassi e la risposta datagli, aspettandone questa mattina per intendere l'ultima volontà di Sua Altezza, per poter prendere le mie misure. Risposemi il Signor Carazzico aver io commesso un grand' errore nel non aquietarmi alle prime proposizioni del Principe, volendo egli essere senza repliche ad'ogni costo obbedito, ma che poscia da per sè solo riducevasi alle cose del dovere. Ch'io non ero più in stato di ritrattarmi, ma che fossi certo esser ceduto nell'indignazione di detta Altezza. Che però n'attendessi le risposte del camerassi e dopo l'udienza ritornassi da lui, dove avressimo pransato assieme e poi maturato con tutto il comodo qualunque risoluzione fossi per prendere. Licenziatomi da esso, mi condussi subito in Palazzo, portandomi immediate dal camerassi. Dopo qualche indiferente discorso, m'introdusse detto signor camerassi nel suo gabinetto, dove mi significò aver preso il Principe in mala parte il mio rifiuto e che però mi dispensava da qualunque impegno seco lui contratto. Che ciò nonostante potrei a mio bell'agio restare nella di lui corte, dove sarebbemi somministrato ogni bisognevole e dove sarei sempre visto con del piacere. Senza lasciar oltre proseguire il camerassi, rilevati di già i sentimenti del Principe, l'interruppi, dicendogli che non era conveniente ch'io restassi inoperoso nella corte si Sua Altezza, quando venia trattenuto a di lui spese. Che benché fossi certo della generosità del Principe, io nonostante pensarei immediate alla mia partenza, non volendo in avvenire riuscirgli d'aggravio. Principiò il camerassi a disuadermi da questa mia deliberazione, insinuandomi di fermarmi, che il Principe era di natura volubile e che in breve muterebbe opinione e mi giudicarebbe necessario al di lui servizio. Io però gli risposi che non volea a qualunque condizione fermarmi e che di già pensavo fra tre ò quattro giorni partire. Dissemi per dove volea indrizzarmi? su che risposigli che non mi ero ancora determinato. Mutato poscia discorso, fermaimi a pipare qualche ora in di lui compagnia, parlando di cose indifferenti. Indi mi condussi

nell'anticamera secondo il solito a trovare i miei amici e ad attendere che Sua Altezza sortisse per inchinarlo. Quivi mi abboccai col marchese Magnan e col dottor Bretagni, a quali comunicatagli ogni cosa furono tutti due d'accordo nel dirmi che avea fatto un passo troppo falso, non essendomi noto il temperamento del Principe ed ambidue sentirono con dispiacere la mia risoluzione di subito partire.

Sortito poscia il Principe, fui secondo il mio solito ad'inchinario e mi fermai sino che si terminasse l'udienza. Terminata ch'ella si fu, ed accompagnato il Principe a suoi appartamenti, sorti il gran postelnico ed entrato seco lui in carrozza, portammo in casa sua a pranso. Fu servita la tavola mezzo alla franca e mezzo alla turca, e fummo i commensali al numero di 12. Finito il pranso, si ritrammo col postelnico in uno stanza, dove participatigli i sentimenti dal cammerassi rifertimi e la risposta datagli, principiammo assieme a rifflettere per dove avessi da dirigere il mio viaggio. Volle anch'esso persuadermi di fermarmi ancor qualche tempo in corte, esibendosi a quanto potesse occorrermi, ma vistomi costante nel voler partire, dopo varie considerazioni, stabiliamo ambidue massima ch'avessi da diriger il viaggio per Valacchia. Presa dunque tal massima, poco dopo mi licenziai e fui in casa dell'aga Paleologo. Accolsemi quel buon vecchio con tutti i contrasegni d'affetto, gli ricercai umilissime scuse se mi son preso l'ardire di rifiutare i di lui favori, ma che riuscendomi superflui per essermi somministrato ogni bisognevole della generosità del Principe, non credei che addotta questa ragione fosse per prendere il mio passo in mala parte. Che ciò nonostante, mi chiamavo eternamente tenuto alla di lui generosità e gentilezza e ne conservarei sempre viva la memoria delle di lui beneficenze. Dopo questi ed altri simili complimenti s'internammo in varj discorsi, facendogli io una sincera confidenza di tutte le cose mie, cioè del matrimonio contratto, delle violenze del *Bailo*, dell'amicizia col *Beisadè* lanculo e delle speranze datemi per indurmi a fare il viaggio di Iassi. Gli racontai poscia le proposte del Principe, l'incombenze volea darmi, l'assegnazione destinatami, il rifiuto fatto di essa come incompetente alle fatiche dovea soggiacere ed indecente alla mia condizione, e finalmente la risoluzione presa di passar in Valacchia e di là rendermi per via di Gianina alla mia patria. Compati estremamente i miei casi, ma convenne cogl'altri amici sul proposito dell'assegnazione in disaprovare la mia condotta nel non acquietarmi alle prime proposte del Principe, facendomi egli lo stesso ritratto del suo carattere. Procurò poi anch'egli di persuadermi a trattenermi in Iassi, offrendosi a quanto potesse occorrermi, ma gli risposi che non era più in stato di ritrattarmi. Fattasi già sera con questi ed altri discorsi, mi tenne seco a cena e poi fecemi accompagnar nel mio alloggio dalla su carrozza, pregandomi d'andar il giorno seguente a pranso da lui.

Li 20 giorno di mercoledi fui di buon mattino a prender congedo dal *Beisadè* Cantemiri e dal vestiari di lui germano, indi fui a licenziarmi dal caminàres, restando tutti sorpresi ch'avessi io a partire disgustato dalla corte. Portatomi

poscia alla corte, fui dal camerassi, al quale dissi aver rissolto passare in Valacchia e di là a Gianina per rendermi da quella parte alla patria. Lo pregai poscia per la restituzione dei miei manuscritti e nel tempo stesso per procurarmi la permissione dal Principe e se fosse caso le vetture per tutto lo stato. Principiò di nuovo a volermi persuadere ch'io mi fermassi, ma avendogli detto esser io determinato, risposami che Sua Altezza m'accorderebbe qualunque cosa fosse per occorrermi e mi promise la restituzione de'manuscritti. Mi fermai tutta l'udienza in palazzo e volsi fare al solito i miei inchini al Principe per non parer disgustato. Terminata l'udienza, essendo quivi anche l'aga, mi condusse colla sua carrozza a pransar seco lui, affannandosi estremamente per non avermi conosciuto prima d'all'ora, che egli m'avrebbe meglio d'ogn'altro consigliato e mi darebbe una giusta informazione del Principe, ne sarei ora nel ceso di partire così precipitosamente. Si protestava esser egli pronto a darmi qualunque contrasegno d'amore e di stima e che potrei volermene di lui con tutta la libertà e senza il minimo riguardo. In somma, diedemi in tante guise a conoscere la sua cordialità, che già maledicevo la sorte di non avermilo fatto prima conoscere, che mi sarei ad ogni costo in Iassi fermato, molto potendo da lui sperare, por esser ricco, vecchio e senza alcun successore, e per aver preso un vero e reale affetto alla mia persona. Questi rifflessi mi riuscivano però vani, giacche non ero più in tempo di ritrattarmi, ne fermar potevoni in Iassi senza mio discredito. Il dopo pranso fui a visitare il Divan Effendi e poscia fui a trattenermi sin'a sera col marchese Magnan.

Li 21 giorno di giovedi, mi portai dal gran postelnico e poi in Palazzo a trovare il camerassi, quale restituimmi i miei manuscritti e dissemi che sabbato m'accordava il Principe il baciamano, dopo il quale potrei a mio piacimento partire. Che mi si darebbe carri i cavalli per tutto lo stato, potendo marchiar in vettura ò per le poste, come più mi piacessi. Che perciò mi si darebbe un'ordine del Principe con suo sigillo, acciò mi fossero dati in ogni villa carri e cavalli, senza mio aggravio, comeppure sarebbe obbligata ogni villa di darmi otto alloggii dove più mi piacessi e contribuirmi tutto il bisogno per me, serventi e cavalli sino al confine della Valacchia. Ringraziai il Principe e nel tempo atesso il signor camerassi per i buoni uffizj praticati a mio favore presso Sua Altezza. Mi portai poscia all'udienza, terminata la quale fui a pranso nel convento della Madonna di Kòla, dove m'ero invitato dal maestro pubblico, che quivi alloggiava. Avendosi anch'egli messo alla prova di fare la storia dei due Principati, fecemi vedere varj tratti della sua opera, che scrisse in greco, indi pransammo noi due soli, trattandomi alla turca, ma molto santamente, e facendomi bere un vino prezioso del paese, che gl'ebbero regalato. Dopo il pranso mi fermai seco lui qualche ora a pipare e discorrere. Indi fui a congedarmi da un fratello dei signori Beigler a Parascheva, mercanti, miei amici in Smirne, e di là mi portai dall'aga. Dopo qualche ora di discorso, entrammo assieme in carrozza e fummo a visitare il Divan Effendi. Molto rincrebbe a detto

Ali Effendi la mia presta partenza e feceni conoscere in mille maniere che mi era veramente amico. Restai quivi coll'aga e con molti turchi a cena e dopo restammo a discorrere sin quasi la mezza notte. Volendo io licenziarmi ne fui trattenuto dall'aga, dicendomi che dovevano un'altra volta cenare da lui col Divan Effendi, quale digiunando tutto il giorno dovea supplire almeno di notte. Poco dopo entrammo coll'aga nella sua carrozza e l'Effendi montò a cavallo e si portammo in casa del Paleologo, dove trovammo di già apprestata di nuovo la tavola e ci fu data una santissima cena all'uso turchesco. Dopo cena, fumata qualche pipa, andò l'Effendi in sua casa ed io ne fui da la carrozza dell'aga accompagnato alla mia.

Li 22 giorno di venerdi fui di buon mattino a far qualch'altra visita di congedo. Indi fui in Palazzo dal camerassi, a cui dissi abbisognarmi due carri per il mio servo e bagaglio, e che, quando mi si fosse permesso, lunedi ventiora sarei di partenza. Risposemi che io ero l'arbitre di me stesso e che circa i carri, lunedi mattina, sarebbero alla porta del mio alloggio a mia disposizione. Che domani mi si darebbe anco l'ordine del Principe firmato. Dopo avermi trattenuto qualche ora col cumerassi, partii senz'attender l'udienza per andar a fare qualche mia proviggione e mettermi all'ordine per il viaggio. Fui poscia a pranso dal marchese Magnan, da cui m'ero invitato, essendo nostro commensale anche il dottor Bretagni. Quivi potendo parlare con libertà e potendosi di Monsignor Bretagni compromettere, esagerammo l'animo nostro si io che marchese Magnan, essendo anch'egli niente contento di questa corte. Il dopo pranso, essendosi partito Monsignor Bretagni, volse il marchese ch'andassimo a visitare l'aga, di cui aveagli detto le tante gentilezze mi praticava ed obblazioni facevami, premendo a detto marchese di farselo amico e padrone. Montati dunque in carrozza, fummo da detto aga Paleologo quale secondo il suo costume ci fece tutte le accoglienze e ci praticò tutte le finezze possibili. Bevuto il caffè, sorbetto e pipa, e consumata una buona ora in varj discorsi, la maggior parte vertenti sopra la mia persona, mostrando sempre piu l'aga del compatimento e della tenerezza, ci licenziassimo, pregandomi l'aga che il giorno seguente andassi a pranso da lui. Quivi presa occasione il marchese Magnan gli disse che, essendo io impegnato per domenica, ultimo giorno della mia dimora in Iassi, a pransar seco lui, giacchè vedeva che avea per me della bontà il signor aga, perciò prendeasi la libertà di pregarlo a volerlo onorare a mangiar la soppa alla francese in nostra compagnia, e ne fu accettato l'invito.

Li 23 giorno di sabbato, fui di buon mattino in corte, dove mi fu consegnato del camarassi un ordine circolare del Principe, per essermi dati senz'aggravio alcuno carri e cavalli, dovunque era necessario cambiassi, cioè nelle poste ordinarle, comandando espressamente che mi fosse dato alloggio a mio piacimento, comeppure foraggj per i cavalli, ed ogni cosa richiedessi per me e servidori. Dissemi poi che Sua Altezze faceva Divano e che quando era tempo mi manderebbe a chiamare, e che li carri, lunedi mattina, sarebbero pronti a mia

requisizione. Fermatomi qualche tempo col camerassi, andai poscia in anticamera, daddove passò Sua Altezza e portossi in Divano, terminato il quale e chiusa la portiera, mandò a chiamarmi e fui introdotto in Divano, essendo assiso Sua Altezza al luogo solito nei soffà ed in qualche distanza Ali Effendi pur nel soffà; gl'altri ministri stavano in piedi in lontananza, non essendovi vicino che il gran postelnico. Giunto alla di lui presenza e fattigli i dovuti inchini, gli dissi che gli rendeo umilissime grazie per le tante beneficenze sparse sopra di me a larga mano in tutto il tempo del mio soggiorno alla di lui corte; che stante la debolezza de'miei talenti, conoscendomi insufficiente a poterlo servire e perciò inabile a poter dimostrare la mia riconoscenza, null'altro restavami che di pregare Sua Divina Maiestà per l'esaltazione maggiore dei di lui nome, per la preservazione della di lui salute e per la conservazione di Sua Altezza nel Principato a gloria di tutta la nostra nazione. Nulla sopra di ciò risposemi, se non che interrogandomi del mio viaggio dissigli che mi portavo in Valacchia, per passare di là in Adrianopoli, dove risolverei ò di ritornare in Costantinopoli ò di rendermi alla patria per via di Gianina. Avendomi su ciò risposto che mi augurava un buon viaggio, fattogli un profondissimo inchino e baciatagli la nano me ne sortii. Restituitosi Sua Altezza ai di lui appartamenti, io mi portai a pranzare dall'aga Paleologo. Dopo aver desinato, provocandomi in varie guise a volermi prevalere di lui e sempre io fingendo di non intenderlo, non volendomi abusare della di lui benignità e gentilezza, facemi il regalo d'una pellizza molto atta al viaggio ed adattata a quel rigido clima. Io volsi recusarla nel bel principio, ma veduto il buon cuore con cui venivami esibita e considerandola necessaria per i freddi eccessivi del paese, fui persuaso ad'accettarla. Mi obbligò poscia d'assentire a lasciarmi servire sin'ai confini da una sua carrozza, e per quando gli dicessi che m'era superflua, avendo per ne il proprio cavallo e per il servo e bagaglio due carri mi si concedevano dalla corte, volse in ogni maniera ch'io facessi sin'a Foχan il viaggio nella sua carrozza, dicendomi che a cavallo riuscivani per il freddo di gran patimento, ma in carrozza marchiavo comodamente e ben difeso dal rigore della stagione, onde fu necessario di compiacerlo. Il dopo pranso fui a prender congedo dai restanti conoscenti ed amici e da molti ministri.

Li 24 fui di buon mattino, essendo giorno di domenica, ad'ascoltar messa alla Madonna di Kòla, indi fui a licenziarmi per l'ultima volta dal gran postelnico Carezzico e ringraziarlo dei tanti favori impartitimi. Non restandomi con altri a complire, ci ritirai a casa per mettermi all'ordine ed assettare i miei bauli. Indi mi portai a pranso dal marchese Magnan, dove trovai l'aga Paleologo, Monsignor Bretagni e Monsignor Liotar. Fu molto santo il pranso, apprestatoci tutto alla francese con un ottimo gusto, si bevve più bottiglie di vini squisiti e si stette in una perfetta allegria. Consumammo poi la maggior parte del dopo pranso a discorrere e pipare. Indi licenziatisi gl'altri, io ed il marchese Magnan entrammo nella di lui carrozza e fummo a faro un passeggio. Ritornatici poi in sua casa, mi licenziai dalla di lui dama e rese loro le debite grazie pei tanti favori

ricevuti, mi diede esso marchese Magnan una lettera di raccomandazione per il signor Todesculo, gran cancelliere di Valacchia, e raccomandatoci qualche suo affare in quelli parti, si separammo con molto dispiacere, avendolo esperimentato un vero e sincero amico. La sera fui a cenare coll'aga Paleologo, che non cessò sin'agl'ultimi momenti di darmi tutte le prove d'un cordiale e sincero affatto.

Li 25 giorno di lunedi, levatomi di buon mattino, trovai pronti alla mia porta i due carri destinatimi dal Principe ed un *seimeno* a cavallo, con ordine d'accompagnarsi sin'ai confini. Venne poscia anche la carrozza dell'aga, onde fatto caricare sopra uno de carri il mio bagaglio, posto nell'altro il mio letto e fatto montare il mio servidore, diedi di condurre a mano al *seimeno* il mio cavallo, ed io montai nella carrozza dell'aga avendo fatte prima le debite mancie ai due *seimeni* che mi servirono in tutto il tempo del mio soggiorno a Iassi, e od'una serva ch'era restata in custodia della casa. Volsi poscia passare dalla casa dell'aga per dargli l'ultimo addio e rendergli quei ringraziamenti ch'a tanta di lui benignità e gentilezza si conveniva. Restatomi seco lui qualche momento, mi posi verso le 16 ore in marchia, dirigendo il mio viaggio par Bucoresti, capitale di Valacchia.

Primo però di partire da Iassi, capitale di Moldavia, è ben giusto ch'io ne dia una breve, generale notizia di questo principato ò provincia, quale anticamente era con la Valacchia compresa sotto la *Dacia*.

Della Dacia antica

La Dacia anticamente estendevasi anco di là del Danubio, ma poi furono ristretti i di lei confini, avendo verso settentrione i monti Carpatj, che la dividevano dalla Polonia, ed il fiume Prut (olim *Jerassus* fluvius). Verso levante ebbe il sudetto fiume Prut e l'Istro ò sia Danubio. A'mezzodi ebbe parimente il fiume Istro, che la divideva dalla Mesia ò Bulgaria ed a ponente ebbe per confine il fiume Theys ò *Tibisco* (olim *Potissus*). Onde la Dacia comprendeva la Moldavia, la Valacchia, la Transilvania e parte dell'Ungheria. Dividevasi la Dacia in *Ripense*, *Alpestre* e *Mediterranea*. La *Ripense* comprendeva parte dell'Ungheria e parte della Valacchia. L'*Alpestre*, fra la *Ripense* e la *Mediterranea*, comprendeva la presente Moldavia e parte della Valacchia. La *Mediterranea* comprendeva la Transilvania. Furono più volte da romani soggiogati i daci, ma poco dopo ribellandosi all'Imperio, ritornavano in libertà, restando sempre sotto il governo de'loro re particolari detti *Pacinaca*, Πατζινάκας, quali continuarono per successione dal re Decebalo, il quale vinto dall'imperatore Trajano, fu ridotta la Dacia in provincia romana. L'imperator Aureliano, temendo che i daci si sollevassero contro l'imperator (essendo, come nota Tacito, dacorum gens nunquam fida), li trasportò di là del Danubio, facendoli abitare presso i misj e spedi ad abitare la Dacia una colonia de'romani, onde sin al presente, tanto in Moldavia come in Valacchia, si parla un latino

corrotto per la comunicazione degl'àltri popoli vicini e dell'altre nazioni venute dopo ad abitare la Dacia. Fu abitata questa provincia prima de'sarmati, poscia vennero i goti, indi gl'unni e finalmente i sassoni. Fra tutti questi popoli i più bellicosi furono però i daci, quali non poterono esser giammai da romani intieramente soggiogati. Oggidi trovasi la Dacia in differente stato, dividendosi in tre principati, cioè della Transilvania, della Valacchia e della Moldavia.

Molti geografi prendono l'equivoco di dare il nome di *Valacchia* alla Moldavia e di *Moldavia* alla Valacchia, e ciò proviene perchè anticamente queste due provincie chiamavansi con un solo nome generico di *Valacchia*, Βλαχία, dividendosi in Valacchia Alta ò Superiore ed in Valacchia Inferiore ò Bassa. La Valacchia Alta ò Superiore chiamassi anche *Mavrovlacchia*, Μαυροβλαχία, che dopo fu detta *Moldavia*, dal fiume Molda, e *Carabogdania*, Καραμπογδανία, non dalla voce Καλιά che significa in turco bruno e Μπογδά, che significa frumento, come che la terra produca frumento non bianco, ma fu così detta dal Principe Μπογδάνο, ἀπό τοῦ ἡγεμῶνος Μπογδάνου, detto sin'ora Μπωγδάν πέι, Mbogdanbei. Oggidi vien anche chiamata *Moldo-Vlachia*, Μολδοβλαχία. La Valacchia Bassa ò Inferiore fu chiamata *Ungrovlachia*, Οὔγκροβλαχία, ed a questo restò sin al presente il nome di Valachia ò Βλαχία. Il Principe di Moldavia chiamasi da turchi Μπωγδάν πέι, Mvogdanbei, e quello di Valachia Βλαχμπεΐ, Blachmbei. Ambidue i Principi hanno il titolo di *Altezza*, *Serenissima*, e tutti due assumono quello di *Voivoda* in lingua sarmata, quello di *Hospodar* in lingua slava e que'titoli concessigli dagl'imperadori greci Δέσποτα καί ἡγεμών, quello di Moldavia Πάσις Μολδοβλαχίας, e quello di Valachia Πάσις Οὐγκροβλαχίας. La Valacchia fu soggiogata da Sultan Meamit Secondo, ma la Moldavia si mantenne ancora qualche tempo dopo, sin che venne finalmente anch'essa sotto il dominio turco. Ambidue questi Principi di Valacchia e Moldavia pagano il loro tributo al Gran Signore, ma per una tal qual politica particolare dei Principi restamo sempre debitori all'erario. Tutti i loro tesori però li profondono a larga mano in grossi regali a ministri e grandi della Porta, per essere difesi e sostenuti nel trono. Il Principe di Moldavia precede quello di Valacchia, ma questo ha doppie rendite, essendo la Valacchia benchè della Moldavia più picciola, però più coltivata ed assai più popolata e ricca, onde si computa 1000 borse all'anno di rendita al Principe di Moldavia, e 1800 e forse 2000 a quello di Valacchia.

L'aria della Moldavia è più fredda, ma molto più pura e più sana di quella di Valacchia, e molti dicono che anco le acque della Moldavia siano più perfette, perciò tanto gl'uomini che le donne nella Moldavia sono belle e ben fatte ed hanno bellissimi ciere, ciò che di rato vedesi in Valacchia. La Moldavia per altro è assai montuosa con boschi immensi, onde è per lo più incolta e deserta ed i suoi abitanti, bensì ospitali e cortesi col forestiere, ma poveri. Molto pati pure questa provincia per le incursioni de moscoviti e cosachi, che misero più volte tutto questo paese a ferro e fuoco. La Valacchia all'incontro è più piana,

vedendosi campagne immense tutte ben coltivate; ella è molto popolato, fertile e ricca, ed assai ben lavorata, ma gl'abitanti più rustici e fieri e poco civili col foressiere, in particolare i bojari ò nobili che sono all'eccesso superbi.

Ambidue questi Principati abbondano in ogni sorta di grani che spediscono anco in Costantinopoli, vini preziosi e quantità di pascoli, onde nutriscono un'immensa quantità d'animali bovini, vacche, cavalli ed un'infinità di pecore ed'altri animali, si domestici che selvatici. Abbondano tutte due queste provincie di mele e cera che viene trasportata nell'Ungheria, in Venezia ed altrove, facendo uno de'più ricchi loro traffichi. Trovansi nella Moldavia e Valacchia molte saline di perfettissimo sale e molte miniere di rame ed altri metalli.

Le maggiori ricchezze in questi paesi, in particolare nella Valacchia, consiste nel numero dei cingari, che sono tutti schiavi, essi e tutta la, loro posterità mascolina e feminina, in guisa che se prendono anche una donna libera, resta anch'essa schiava ugualmente. Questi vengono da loro padroni venduti, permutati, e fatto un'uso niente differente da quello si fa de'più vili animali, onde quello considerasi per più ricco che maggior numero d'essi cingari ne possiede, formando di loro villaggj intieri e comandandoli nella roba e nella vita con assoluto ed illimitato dominio.

Dopo aver detto quanto s'appartiene in generale ad ambidue questi Principati di Valacchia e Moldavia, non voglio ometter di fare una geografica descrizione, prima della Moldavia e poi della Valacchia a suo luogo.

Descrizione della Moldavia

La Moldavia Μπογδανία ò sia Μολδοβλαχία s'estende dai 45 gradi e 20 minuti di latitudine settentrionale sin'ai 48 gradi e 50 minuti, onde giace sotto l'ottavo clima, avendo nella stare il giorno più lungo 16 ore. Ha per confini verso settentrione il fiume Niester, che la divide dalla Podolia. Verso levante ha la Bessarabia ed il Danubio, che la divide della Bulgaria. Verso mezzodi ha la Valacchia e verso ponente la stessa Valacchia e la Transilvania. La sua maggior lunghezza da *sirocco* a *maistro* è di 98 ore di cammino ò sia 290 miglia in circa, e la sua maggior larghezza da ponente a levante verso i confini della Polonia è di 84 ore ò sia 250 miglia in circa, ma nelle altre parti più meridionali poco accede le 60 ore di cammino o sia 180 miglia.

La sua aria è molto frigida, vedendosi il paese coperto di neve i due terzi dell'anno, però assai pura e sana, ond'anche si veggono bellissime ciere in particolar nelle femmine. Pretendono anche che le acque della Moldavia siano come l'aria più perfette delia Valacchia. Questo paese, benchè assai vasto, è però montuoso nella maggior parte e boscoso, incontrandosi in esso delle vastissime selve, onde non è così coltivato e popolato come la Valacchia. Produce per altro quanto si è necessario al vita umano ed abbonda in particolare di vini, pecore, bovi, vacche, cavalli, ogni sorta di grani, che vengono trasportati in

Costantinopoli e fa gran quantità di mele e cera. Ha perfette saline e trovansi miniere di rami ed altri metalli.

Gl'abitanti sono molto affabili, ospitali e cortesi coi forestieri, ma non così ricchi come li valacchi, a causa delle frequenti incursioni d'russi e cosacchi ch'hanno nell'ultime guerre fatto molto soffrire a questo paese. Fu compresa la Moldavia anticamente sotto la Dacia *Alpestre* ed una picciola parte verso il Danubio sotto la *Ripense*, e fu per qualche tempo soggetta anco ai re d'Ungheria. Nonostante che Sultan Meemet II soggiogasse tutta la Valacchia, si mantennero i moldavi ancora per qualche tempo in libertà, ma dopo vennero anch'essi sotto il dominio ottomano. Godono però sin al presente, come li valacchi, tutta la libertà e vivono sotto principi cristiani del proprio rito, cioè greco, formando si la Valacchia che la Moldavia un particolar Principato, i cui Principi però, benchè assoluti, devono riconoscere il Gran Signore, che a capriccio li può deponere. Per lo più, sono sollevati al trono, si dell'uno che dell'altro Principato, quei della nazione ò moldavi ò valacchi, oppure greci primati di Costantinopoli.

Veggonsi per la tutta la Valacchia e Moldavia quantità di belli e grandi conventi e bellissime chiese, ed hanno l'uso delle campanne. In ambidue questi Principati incontransi ogni quarto di miglio per tutte le strade ed in ogni eminenza delle gran croci di legno per indicare la loro liberta di conscienza. Il Gran Signore, a riserva d'un tenue tributo, che giammai venne da Principi contribuito per loro particolar politica, null'altra jurisdizione vi tiene.

In tutta la Valacchia e Moldavia non trovasi, eccetto che il Divan Effendi, verun turco se non di passeggio ò per qualche negozio e traffico. Sonovi però molti ebrei permanenti e veggonsi moltissimi ungheri, polachi, transilvani ed altre nazioni nelle capitali ò in servizio de'Principi ò per i loro negozj. Hanno pure tanto in Iassi che in Bucoresti i francescani un ospizio con due religiosi, quali servono per qualche sciolto ò altro di rito latino, che potesse capitar di passaggio.

I fiumi principali della Moldavia è il fiume Prut, detto anche *Ierassus*, Πώρατος καί Πoράτα ἤ καί Σoράτα, celebre per esser stato nelle di lui rive presso Iassi in evidente pericolo Czar Pietro il Grande d'essere tolto in mezzo da turchi e restarvi totalmente col suo esercito sconfitto, ma l'imperatrice Caterina ne conchiuse co'suoi maneggi li 23 luglio 1711 fra la Moscovia e la Porta sul fatto della battaglia la pace. Nasce questo fiume nel monte Carpato, passa per la Russia Rossa della colonia, ed in particolare per il territorio d'Halicz, indi entra nella Moldavia e passato presso Iassi, dove riceve il picciolo fiume Mbachluio, Μπαχλούιο, che passa sotto Iassi ed ingrossatosi con molti altri fiumi minori va a sboccare sotto Galazi nel fiume Istro ò Danubio. Il fiume *Seret* ò Sireto ò Σέρεθον, quale nasce verso i confini della Transilvania, passa presso Soczowa, sotto cui s'unisce col fiume Sireχ, indi riceve molti altri fiumi, come il fiume Moldava, il fiume Baralach, Βαράλαχος, Bistricz. Misamo ed altri più piccioli e sbocca presso Braila nell'Istro, quasi in faccia Silistria.

La capitale della Moldavia ò *Iassion* e volgarmente Iassi, Ἰάσσιον ἤ Γιάσσι al picciolo fiume Mbaχlujo, Μπαχλώιο città aperta con castello dov'è il Palazzo del Principe, 10 ore di cammino distante dai confini della Polonia. Quivi è la residenza ordinaria del Principe ed ha sede metropolitana. Questa città vogliono molti che sia l'*Angusta* degl'antichi. La Formos, Palazzo di delizia del Principe, alle rive del Prut.

Soczova ò *Suctzova* ò Sutzova (grece Σουκτζόβα ἤ Σουτζάβα), situata al fiume Streχ, Στρέχ, verso i confini della Transilvania, detto in greca Ἐρδελία, fu anticamente la capitale della Moldavia e la residenza del Principe.

Stefanovitza ò Stefanest, alle sponde del Prut, a settentrione di Iassi.

Romanon, Ῥώμανον, città con trono vescovile, credute da molti per il *Ruconium* degl'antichi.

Vacow ò *Vacovia*, Βακόβ ἤ Βαχοβία, 30 miglia a settentrione di Tergovisco, da alcuni posta nella Valacchia. A questa città diede una volta vescovo latino papa Clemente ottavo.

Chusion ò Chusi (grece Χούσιον ἤ Χοῦσι) una volta città con trono vescovile.

Falci (Φαλτζί) al fiume Prut, che molti dicono anche Falcχiu.

Mbocotin (Μποχοτίνι), vescovado.

Radiuzi (grece Ῥαδιοῦτζι), un'altro vescovado, tutti sotto il metropolita di Iassi.

Tecoutzi (Τεκούτζι), grossa terra.

Verso i confini della Polonia sono Xotini, Soroca (Χοτίνι, Σορόκα) ed altre grosse terre.

Nemitzo, Νέμιτζο, era fortezza, oggidi abbandonata.

Vasilui, Βασιλούι, Burlat, Βουρλάτι etc. sono grosse terre ò villaggj.

Galazi ò *Galas*, Γαλάτζι, all'imboccatura del Prut nel Danubio, città ò grossa terra di molto passaggio e traffico, è l'unico porto del Principe, nell'Istro.

Ai confini della Valacchia è Foχani, Φωξάνι, al fiume Siretzel (Συρετζέλ), quale appartiene la metà ò sia la parte settentrionale al Principe di Moldavia, e l'altra metà a quello di Valacchia, venendo divise da un picciolo torrente per mezzo. Ambidue i Principi mantengono un governatore con titolo di capitano ed è il passaggio di tutti quei chi vanno dall'un Principato all'altro.

È situata pure nella Moldavia Braila, città alquanto fortificata, con metropolita, presso l'imboccatura del fiume Sireti nel Danubio, ma dipende immediatamente dal Gran Signore. È pure situato nella Moldavia nel confine della Polonia, in poca distanza da Caminitz, Cotin, Cotezyn, fortezza frontiera, che dipende immediatemente dal Gran Signore, che la fa regere da un Passà di tre code.

Alessandro Mavrocordato, avo di Costantin Bei, fu gran dragoman della Porta ed ebbe il titolo di *Ἐξαπορίτον* ò secretario intimo, e fu spedito da essa Porta ambasciator plenipotenziario in Carlowitz. Onde, vicino a morte, detto lui

stesso il proprio epitafio, con ordine di farlo incidere sopra la sua sepoltura, che tuttora vedesi nell'imperiale convento Santi *Χάλκι*, in una dell'Isole dei Principi, dove ordinò di esser sepolto: ὁ τάς σηνθείκας θείς καί καταλάξας ὀθωμανούς τε καί γερμανούς, ἐνθάδε κεῖται Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροχορδάτος, id est: qui federa iniit et pacem refigit inter Othomanos et Allamanos, hic jacet Alexander Mavrocordatus.

Viaggio dalla Moldavia in Valachia ossia da Iassi in Bucoresti nel 1742

Li 25 ottobre stile vecchio 1742, giorno di lunedi, verso la ore 16, partii dalla città di Iassi, capitale della Moldavia, colla carrozza dell'aga Paleologo, accompagnato da altri due carri destinatimi sin'ai confini dal Principe, col mio bagaglio e servidore e da un *seimeno* a cavallo, al quale diedi a condurmi a mano il mio cavallo, e fatte cinque ore di strada tutta boscosa e montuosa, giunsimo a Schienteia, una villa, dove restammo ad'attendere i carri ch'erano rimasti in dietro. Essendo di già l'ora tarda, stabilimo di quivi dormire, volando fare il viaggio a tutto mio comodo, onde spiegato l'ordine del Principe ai primati della villa, fui a sciegliere a mio piacimento alloggio, dove funami condotto foraggio per i cavalli, polli, uova, latte, pane, vino e quanto ebbi loro ordinato, senza punto aggravarsi, tanta si è la cieca obbedienza prestata da questi popoli al loro Principe. Non essendo comparai gl'altri due carri col servidore e bagaglio, restai tutta la notte in agitazione.

Li 26 giorno di martedi, comparve di buon mattino l'uno de'carri col mio servidore, dicendomi essere spezzata la ruota del carro che conduceva il bagaglio, e perciò essersi anch'egli fermato tutta la notte ell'aria aperta per custodire la robba. Spedii dunque subito per acconciarlo, obbligando in oltre i vecchiardi della villa di spedire un'altro carro per farmi condurre la robba. Mi fermai dunque tutto il di 26 a Schienteia per accomodare il carro, divertendomi intanto per la villa, dove fui a vedere li nobilissimi cavalli di Passà di Cotino, che gli veniano condotti da Costantinopoli.

Li 27 giorno di mercoledi, levatomi di buon mattino e fatti chiamar li vecchiardi, feci loro farri il conto di quanto aveammi somministrato, e vedendo ascendere a poco summa, benchè fosse l'ordine di Sua Altezza che ni fosse il tutto contribuito gratis, non volsi defraudare quella povera gente, ma gli pagai il tutto, dandomi in concambio mille benedizioni. Quindi assettata di nuovo la mio robba su i carri, mi posi in marcha; conducendo le mie provizzioni per il cammino, dopo 4 ore di strada pransammo in campagna aperta. Indi fatte altre quattr'ore di strada, fummo a dormire in Vaslui. Quivi fattomi condurre nella casa dove alloggiai la prima volta, la trovai incendiata, onde mi convenne prendere un altro alloggio, che ritrovai molto più comodo. Chiamati i vecchiardi della villa, mi portarono anche essi, quando lor ebbi ordinato, per noi e cavalli, e sul fatto mi feci far il conto e pagaigli profumatamente il tutto. Imperocchè con

meno d'una piastra mangiavo nobilissime io, il servidore, i tre calessieri ed il *seimeno* del Principe, oltre il foraggio e diversi capi di pollame, che facea preparare per il giorno venturo, per servirmi, non incontrando villaggio a pranso, e così pane, vino e formaggio per gl'uomini di mio seguito, tanta si è l'abbondanza in questi paesi, costando 8 parà un pollo d'India, tre parà una gallina, un parà sei ed otto uova, un parà pane sufficiente ad una persona per tutto il giorno, formaggio, poi butirro e latte lo danno per tutta la Moldavia e Valacchia di buona voglia gratis, dovunque si prenda alloggio. Da ciò si può congetturare per il restante.

Li 28 giorno di giovedì, fatte tre ore di strada, desinammo in campagna. Indi fatte altre 5 ore di cammino, giunsimmo a Burlat. Due miglia in circa lontano da questa terra ò villaggio, avendovi sorpresi la notte e volendo passare una picciola montagnuola nel prender in un sito, la volta si roversciò la mia carrozza, rotolando per il monte con tutti li cavalli e carrozziere, con evidente pericolo di restare tutti accoppati. Fermatasi per grazia divina in certi cespugli la carrozza, durai molta fatica di sortir fuori, essendo rivoltata sossopra, restando pur tuttora i cavalli sotto di essa, senza poter rimettersi. Il carrozziere ch'era caduto di serpe avendosi gravemente ferito in una spalla e nel braccio, e difficilemente potendosi maneggiare, restammo più di due ore a poter levar su i cavalli e la sedia e mettersi in stato di ripigliar il nostro cammino. Gl'altri due carri col *seimeno* eransi avvanzati, onde per quanto gridare facessimo, non poterono sentire per venir a soccorrerci. Io, per grazia di Dio, non mi feci alcun male, ma roversciatosi colla sedia un vaso di legno pieno di catrame, ch'ora appeso al di fuori per le occorrenze del viaggio, mi rovinò il ciamberluco, un tabarro di ciambellotto con cui ero coperto, i cussini di panno della sella del mio cavallo ed altra robba avea entro la sedia. Non fidandomi più della destrezza del carrozziere, velai far il resto della montagna a piedi, giungendo a Burlat quasi alle tre della notte, trovando il servidore, il *seimeno* e gl'altri in tanta apprensione per la nostra tardanza, che giò erano in procinto di mettersi in cammino per venire in traccia e vedere si ci fosse disgrazia alcuna accaduta. Trovai una buona casa dal mio servidore occupata, onde senza più ricercare mi fermai colò a dormire, dopo aver ottimamente cenato, avendo ci condotto al solito ogni bisognevole i vecchiardi della villa. Si noti che in ogni conac cambiammo carri i cavalli, essendo obbligati i capi d'ogni luogo di prevedermi di essi senza mio aggravio, per ordine preciso del Principe, null'altro costandomi che al fine della giornata, licenziandosi i calessiori, davo ad ogn'uno di loro, per mia pura cortesia, tre ò quattro parà di mancia, e ciò per tutto il corso del mio viaggio nella Moldavia comeppure nella Valacchia.

Li 29 giorno di venerdi fecimo cinque sole ore di strada (perocchè mi mettevo ogni giorno in viaggio quasì a una e forsi due ore di sole, facendo per lo più prima colazione che servivamo anco di pranso, e ciò per prendere tutto il mio comodo e non patire dal freddo), e fumo a pernottare in Nicoresti, villaggio

situato in un’eminenza. Quivi giunti all’imbrunir della notte, ne trovando albergo a proposito, fui condotto in una casa, dove maneandovi il padrone ed essendovi le donne sole, non ci volsero aprire, per il che fui in necessità di far gettar a terra le porte ed entrarvi per forza. Sortite fuori, le donne me fecero molto schiamazzo, incamminandosi per ricorrere dal capitano a cui spetta il governo di questa villa. Io mi restai con tutta mietezza e facendo vedere l’ordine, mi fu condotto il bisognevole senza la minima controdizione.

Li 30 mattina, giorno di sabbato, giunto il padrone di casa, che ne restò dalle donne avvisato, e chiestomi scuse per l’imperizia di esse femine, fecemi mille proteste e ordinò da pranso. Io gli dissi la necessità in cui fui posto di fagli un tal insulto nella sua casa e l’obbligai di prendere due piastre per far acconciare le porte, al che si ridusse con molta fatica. Quindi preparatomi un ottimo pranso, lo sforzai d’assidersi meco a mangiare e volendolo dopo pagare non fu possibile di voler ricevere cosa alcuna, credo però avergli soprabbondanente pagato il tutto nello due piastre dategli per la rottura.

Dopo aver ottimamente bene mangiato comeppure quai del mio seguito, si posino in marchia, ma quando fummo per passare il fiume Sireti, trovammo rotto il ponte. Continuammo dunque a camminare lungosso detto fiume per ritrovare passagio, ma incontrammo tutti i ponti rotti, dicendoci esser ciò fatto la notte antecedemente per ordina del Principe. Feci dunque rifflesso esser stato emanato dal ordine per impedire il passaggio di quelli venivano da Costantinopoli per la Valacchia, sulla tema di qualche firman per la deposizione di esso Costantinbei, procurando in tal guisa di procrastinar qualche giorno per esser in tempo i suoi *chiaja* di maneggiarsi alla Porta. Ed in fatte quale fu il mio sospetto tale si era la cosa (non successe però in allora novità alcuna). Traviatici dunque dal nostro cammino, marchiammo molte ore di strada sempre verso levante e venimmo a dormire in un infelice villaggio di poche casupole, detto Mugilane, alle sponde di detto fiume, avendo fatte più di dieci ore di strada. Quivi preso luogo in una di quelle case, quando volea far chiamare i vecchiardi, venne uno dei primati della villa, quale essendo ubbriaco, principiò ad’interrogarmi, chi fossi? donde venissi? dove andassi? etc. Nel principio condiscesi e rispondergli, ma riuscendomi dopo importuno, non gli diedi più alcuna risposta, del che offendendosi principiò ad’alzare la voce ed insolentirmi. Non potendo piò tollerare la di lui impertinenza, presi un bastone in mano e dategli tre, quattro colpi, diedi ordine al mio servidore, al *seimeno* ed agl’altri di levarmelo dinanzi. Egli però alzando sempre più la voce e volendo far resistenza, fu preso dalla barba dal mio servidore e dopo averlo ben ben bastonato, lo strascinò mal acconcio e col capo rotto fuori del picciolo cortile, lasciandolo là in strada. Alle di lui gridi accorse le donne e molti della villa, nacque quasi un tumulto, ond’io mi raccolsi in casa col *seimeno*, servidore e tre carrozzieri, per difenderci in caso fossimo da quei villici insultati o assaliti. Vennero poco dopo i vecchiardi, a quali datogl’io con imperio un acerbo

rimprovero e facendogli veder il sigillo del Principe, giacchè legeare non sapeano, in vece di farmene lamento, come aveano destinato, mi chiesere perdono, scusando il vecchio come ubbriaco. Quindi mi condussero tutto il bisognevole per me e cavalli, pagandoli generosamente sul fatto, per non dargli motivo di nuovamente aggravarsi, e dopo fattagli un'altra correzione li licenziai. La mattina, conducendo co'i calessieri il mio servo ad abbeverare i cavalli nel fiume, conosciuto da quei villici, fu assalito con sassi i bastoni, ma mediante la bontà del cavallo si sottrasse dal loro furore e dopo qualche ora venne per altra strada a ragiungermi nel cammino.

Li 31 giorno di domenica, suputo l'insulto de'villici fatto al mio servo, mi misi subito in viaggio, temendo d'ulteriori sconcerti, venendoci esso a raggiungere gualch'ora dopo per strada. Marchiammo tutto il giorno lungesco il fiume per ritrovare il passaggio di Serbonest, presso cui erasi lasciato un ponte illeso, avendo fatto tutto il giorno 8 e più ore di strada.

Li primo novembre giorno di lunedi, passammo finalmente presso Serbonest il fiume Siriet, dovendo però attendere una gran pezza, essendo quivi affolata in ambe le sponde del fiume gran folla di gente od animali per essere transitati. Varcato il fiume, ripigliammo il nostro cammino verso ponente per restituirci alla vera strada di Valacchia, da cui traviammo due buone giornate, e fatte 10 ore di strada, giunsimmo finalmente alle tre ore di notte in Foχani, ch'è il confine della Valacchia e Moldavia. Questa è una città ò sia grossa terra, quale vien divisa da un picciolo torrente per mezzo, spettande la parte settentrionale al Principe di Moldavia e la meridionale a quello di Valacchia, quale mantengono ogn'uno il loro capitano.

Li due novembre giorno di martedì fui a trovare il capitano di Moldavia, ch'era un figlio del *capichiaja* Draco Suzzo, a cui mostrato il biglietto del Principe ed una lettere di raccomandazione del gran postelnico Carazzico, fecemi mille accoglienze ed introdussemi nelle camere di sua moglie, dove restammo più di due ore a bevere il caffè, sorbetto, fummare e discorrere, spedindo intanto ad avvertire il capitano di Valacchia per avermi a ricevere. Accordatomi esso il passaggio, fui licenziato dal capitano del moldavo e consegnato al Valacco, quale visto l'ordine del Principe Costantino, mi accordò anch'egli sin'a Bucoresti due carri ed un ordine espresso per il cambio de'cavalli e per gl'alloggi, foraggi e vittovaglie. Indi fecemi trovare un alloggio, dovendomi fermare sin'al giorno seguente. Il dopo pranso, non avendo che fare, fui a vedere diversi conventi che dipendono dal Monte Santo e Cerusaleme. Indi mi portai a visitare il capitano per sollecitare la mio partenza. Egli fece sul fatto dar ordine per l'allestimento de'carri e diademi anche una lettera di raccomandazione per suo padre in Bucorest, ch'era generale della cavalleria ò sia Gatmano, da valacchi datogli un titolo differente. Avendomi seco lui trattenuto sin'a sera a pipare, bevere caffè e discorrer. Dopo averlo ringraziato, mi congedai, volendo partire il di seguente di buon mattino.

Li 3 novembre giorno di mercoledì, venuti i carri al mio albergo, posi nell'uno il mio bagaglio, nell'altro il mio letto col servidore, ed io (essendosi licenziata nel confine la carrozza dell'aga Paleologo) montai sopra il mio cavallo e verso le 16 ore si posimo da Foχani in viaggio. Fecimo sin'a sera sei ore di strada tutta piana e ben coltivata, incontrando numerose caravane di carri con botti di vino sopra ed altro, e fummo a dormire in Rimnico, un villaggio con un bel convento alla sinistra del fiume Rimnico. Quivi ci fu dato con ogni prontezza quanto ci abbisognava e scelsi alloggio a mio piscimento come in Moldavia.

Li 4 giorno di giovedi, cambiati i cavalli ed i calessieri, si misimo per viaggio e fatte 4 ore di strada, venimmo in Mbuzeu, Μπουζέου, città con trono arcivescovile, dopo aver passato il fiume dello stesso nome, che scorre vicino a che ha un gran corrente. Quivi restammo a desinare ed il dopo pranso fatte altre due ore e mezza di strada, venimmo a dormire in un'infelice capanna d'una villanella, essendo l'altro villaggio molto distante. Dormii la notte con molto sospetto, essendo in luogo assai deserto ed atto ad'ogni sorte d'insidia, onde appena giorno mi levai.

Bibliografie

A. BIBLIOGRAFIA DUMITRU LIMONA

1. Cataloage și ediții de documente

LIMONA-STOIDE 1955-1975: Dumitru Limona / Constantin A. Stoide *et alii*, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov*, I: 1955, II: 1975, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului.

LIMONA 1958: Dumitru Limona / Elena Limona, *Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, I-II, Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului.

LIMONA 1960a: Dumitru Limona, *Negoțul de tranzit în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea. Ediţie de documente greceşti, transcrieri şi traduceri*, I-IV (manuscrisele LD 10-11, nepublicate).

LIMONA 1966-1967: Dumitru Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, I: 1966, II: 1967, Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului.

LIMONA 1983-1987: Dumitru Limona / Natalia Trandafirescu, *Documente economice din arhiva Casei Comerciale „Ioan St. Stamu" (1714-1876)*, I: 1983, II: 1987, Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului.

2. Studii și articole

LIMONA 1957: Dumitru Limona, *Un catastih al unui companist sibian din veacul al XVIII-lea,* în FĂNESCU 1957, pp. 407-415.

LIMONA 1959: Dumitru Limona / Elena Limona, *Catastihurile Casei Comerciale „Ioan Marcu" din Sibiu*, în „Revista Arhivelor", II (1959), nr. 2, pp. 225-243.

LIMONA 1960b: Dumitru Limona / Elena Limona, *Aspecte ale comerţului braşovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Ţumbru*, în „Studii şi materiale de istorie medie", IV (1960), pp. 525-564.

LIMONA 1960c: Dumitru Limona / Elena Limona, *Negustori bucureşteni la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Relaţiile lor cu Braşovul şi Sibiul*, în „Studii. Revistă de istorie", XIII (1960), nr. 4, pp. 107-140.

LIMONA 1965: Dumitru Limona, *Casa de Comerţ „Nicolae D. Paciura" din Sibiu*, în „Revista Arhivelor", VIII (1965), nr. 1, pp. 265-285.

LIMONA 1970: Dumitru Limona / Iulia Elena Zup (trads), *Max Demeter Peyfuss: Roma sau Bizanțul? Trezirea conștiinței naționale aromâne* (manuscrisul LD 29: 10-16, incomplet și nepublicat).

LIMONA 1971a: Dumitru Limona, *Μερικὰ ἑλληνικὰ ἔγγραφα εὑρισκομένα εἰς τα Ἀρχεία του Βουκουρεστίου* (*Câteva înscrisuri greceşti aflate la Arhivele din Bucureşti*, manuscrisul LD 9: 19-27), în „Μακεδονικά", XI (1971), Thessaloniki, pp. 294-305, http://media.ems.gr/ekdoseis/makedonika/makedonika_11/ekd_pemk_11_Limona.pdf.

LIMONA 1971b: Dumitru Limona, *Simpozionul despre fanarioți din Thessaloniki, Grecia*, în „Revista Arhivelor", XXXIII (XLVIII), nr. 1 (1971), pp. 131-132.

LIMONA 1971c: Dumitru Limona, *Glosar*, în „Revista Arhivelor”, XXXIII (XLVIII), nr. 4 (1971), pp. 651-653.
LIMONA 1971d: Dumitru Limona, *Un proiect editorial și o pledoarie pentru valorile culturii clasice elene* (manuscrisul LD 3: 1-10 și fișele LD 8: 134-166, nepublicate).
LIMONA 1973a: Dumitru Limona, *Κεντρικὸς Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος ἐν Δακία, 1866 (Asociaţia Centrală Filantropică din Dacia, 1866)*, în „Revista Arhivelor”, XXXV (L), nr. 1 (1973), pp. 17-29.
LIMONA 1973b: Dumitru Limona, *Ἡ ἐξέργεσις τοῦ Μετσόβου τό έτος 1854. Μαρτυρία ἐγγράφων* (*Răscoala din Meţova, 1854. Mărturie documentară*, manuscrisul LD 9: 126-127, incomplet), în „Ἠπειροτική Ἑστία”, XXII (1973), nr. 249-250-251 (ianuarie-februarie-martie), Ioannina, pp. 54-66.
LIMONA 1974a: Dumitru Limona, *Les relations commerciales du Sud-Est de l'Europe à la fin du XVIIe siècle et au debut du XIXe siècle refletée dans les documents archivistiques de Bucarest, Sibiu, Braşov* (*Relațiile comerciale din sud-estul Europei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, reflectate în Arhivele din București, Sibiu, Brașov*, manuscrisul LD 4: 11-40), în *Symposium „L'époque phanariote”, 21-25 octobre 1970. À la mémoire de Cléobule Tsourkas*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, pp. 385-399.
LIMONA 1974b: Dumitru Limona, *Cercetări în arhivele de peste hotare: Grecia*, în „Revista Arhivelor”, XXXVI (LI) nr. 4 (1974), pp. 550-552.
LIMONA-MOISUC 1975-1977: Dumitru Limona / Elena Moisuc, *Casa Comercială „Ioan Hagi Moscu şi Ştefan I. Moscu” din Bucureşti*, I, în „Revista Arhivelor”, XXXVII (LII), nr. 3 (1975), pp. 256-271, și II, în „Revista Arhivelor”, XXXIX (LIV), nr. 4 (1977), pp. 376-404.
LIMONA-MOISUC 1976a: Dumitru Limona / Elena Moisuc (trads), *«Acest pământ al Moldovii…», Markos Antonios Katsaitis, Călătorie de la Constantinopol la Iași*, în „Convorbiri literare”, 76 (1976), nr. 4, p. 14.
LIMONA-MOISUC 1977: Dumitru Limona / Elena Moisuc (trads, eds), *Markos Antonios Katsaitis. Călătorie de la Constantinopol la Iaşi şi de la Iaşi la Bucureşti în anul 1742* (traducere din limba italiană şi note), în *Saeculum. Documente inedite*, Iaşi, Junimea, pp. 45-110.

3. Recenzii

LIMONA 1971e: Dumitru Limona, *Andrei Monahul (Haralambis Theophilopoulos), To Ἅγιον Ὄρος (Sfîntul Munte), Atena, 1969*, în „Revista Arhivelor”, XXXIII (XLVIII), nr. 2 (1971), pp. 333-334.
LIMONA 1976b: Dumitru Limona, *Αντώνιος Σιγαλάς. Ιστορία της ελληνικής γραφής. 2η έκδ. βελτιωμένη, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονικη, 1974* (Antonios Sigalas. Istoria scrierii grecești. Ediția a 2-a îmbunătățită, Centrul de Studii Bizantine, Thessaloniki, 1974), în „Revista Arhivelor”, XXXVIII (LIII), nr. 1 (1976), p. 98.

B. BIBLIOGRAFIE DE SPECIALITATE

1. Surse

ACC: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondurile arhivistice ale caselor comerciale.

BERCIU-PARIZA 2003: Adina Berciu-Drăghicescu / Maria Pariza, *Aromânii în publicațiile culturale, 1880-1940 (reviste, almanahuri, calendare), Bibliografie analitică*, *volumul I*, București, Sigma.

BIANU-CARTOJAN 1926: Ioan Bianu / Nicolae Cartojan, *Album de paleografie românească (scriere chirilică)*, București, Arhivele Statului – Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie – Cultura Națională.

BREZEANU-ZBUCHEA 1997: Stelian Brezeanu / Gheorghe Zbuchea (coords), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României.

BURLACU 1986: Ioana Burlacu / Radu Constantinescu *et alii*, *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, București, D.G.A.S.

CNGS: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Compania Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895)”, retrocedat Bibliotecii Academiei Române: „Colecția de documente istorice – Arhiva Casei Comerciale Constantin Hagi Pop”; Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fondul „Compania Negustorilor Greci din Sibiu” (registre și acte, ani extremi: 1768-1858), inventarul nr. 438.

CNSAS I 264458: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Informativ”, dosarul individual „Ioan Cutova”.

CNSAS R 131275: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Rețea”, dosarul individual „Ioan Cutova”.

CNSAS I 236588: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Informativ”, dosarul individual „Dumitru Limona”.

CNSAS I 264459/I-III, I 264460: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Informativ”, dosarele individuale „Vanghele Mărgărit”.

CNSAS P 50338: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Penal”, dosarul individual „Vanghele Mărgărit”.

CNSAS P 50338: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Penal”, dosarul individual „Gheorghe Ruva”.

CNSAS R 36058: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Rețea”, dosarul individual „Gheorghe Ruva”.

CNSAS R 367846: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Rețea”, dosarul individual „Nicolae Samara”.

CNSAS I 257693/I-XII: Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității, fondul „Informativ”, dosarele individuale „Aristide Zdru”.

DGAS: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Direcția Generală a Arhivelor Statului (1931-1963)”, inventarul nr. 2298.

DGAS-CADRE 19/1974: Arhivele Naționale ale României, fondul „Direcția Generală a Arhivelor Statului – Serviciul Cadre”, dosarul personal „Dumitru Limona”.

DIAMANDIS 1972: Konstantinos Ath. Diamandis, *Τα περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους* (Conținutul Arhivelor Generale ale Statului), I-VII, Atena, Γ.Α.Κ.

DRANDAKIS [1926-1934] [2]1956: Pavlos Drandakis, *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία* (Marea Enciclopedie Greacă), I-XXVIII, Atena, [P.G. Makris-Pyrsos] Phoenix.

FURNICĂ 1908: Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerţului la români mai ales băcănia. Publicaţiune de documente inedite 1593-1855*, Bucureşti, Socec & Comp.

FURNICĂ 1931a: Dumitru Z. Furnică, *Documente privitoare la comerţul românesc 1473-1868*, Bucureşti, Tipografia „România Nouă".

FURNICĂ 1931b: Dumitru Z. Furnică, *Călătoria lui Zenovie Hagi Pop şeful Casei de Bancă şi Comerţ cu acest nume din Viena şi Sibiiu la Paris şi Londra în anii 1826 şi 1827*, Bucureşti, Tipografia „România Nouă".

GAL 1978-1979: Ionel Gal (coord.), *Ghidul microfilmelor: documente din arhivele străine*, I-III, suplimente I-III (1983), Bucureşti, D.G.A.S.

HURMUZAKI 1911: Eudoxiu Hurmuzaki, *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu): 1358-1600*, în *Documente privitoare la istoria românilor*, XV^1, Socec & Comp.

HURMUZAKI 1938: Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor (1798-1812)*, XIX^2, Bucureşti, J.V. Socecu.

IORGA 1906a: Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri şi negustori olteni şi munteni către casa de negoţ sibiiană Hagi Pop publicate cu note genealogice asupra mai multor familii*, în *idem*, *Studii şi documente cu privire la istoria romînilor*, VIII, Bucureşti, Socec & Comp.

IORGA 1906b: Nicolae Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene. I. Scrisori din archiva grecilor Sibiiului, din archiva Protopopiei neunite a Făgăraşului şi din alte locuri*, în *idem*, *Studii şi documente cu privire la istoria romînilor*, XII, Bucureşti, Socec & Comp.

IORGA 1906c: Nicolae Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene. II. Inscripţii şi însemnări*, în *idem*, *Studii şi documente cu privire la istoria romînilor*, XIII, Bucureşti, Socec & Comp.

LD: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul personal „Limona Dumitru (1912-1977)", inventarul nr. 2000.

MOSS: Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fondul „Magistratul Orașului și Scaunului Sibiu. Judicat – acte juridice neînregistrate", inventarul nr. 435, http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/2011%20august%20sibiu/Inv%20435%20Magistratul%20orasului%20Judicat%20.pdf.

MSS 811-812, 814-817, 826-837, 1916: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, colecția „Manuscrise" (arhiva Casei Comerciale „Ioan Hagi Moscu şi Ştefan I. Moscu"), inventarele nr. 292, 1483-1485, 1512, 1515.

ONAC: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, fondul „Oficiul Național al Colonizării" (1924-1947), inventarele nr. 705 (județul Durostor) și nr. 709 (județul Tulcea).

SACERDOȚEANU-REGLEANU 1942: Aurelian Sacerdoțeanu / Mihail C. Regleanu, *Culegere de facsimile pentru Şcoala de Arhivistică, Seria greacă, Fasc. I (Nr.1-25)*, Colecțiile Arhivelor Statului, București, Cartea Românească.

SCS: Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fondul „Societatea de Comerț Sibiu", inventarul nr. 450, vol. 1, http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/2011%20august%20sibiu/Inv%20450%20Societatea%20de%20comert pdf.

TANAȘOCA-VÂLCU 2012: Nicolae-Șerban Tanașoca / Ștefan Vâlcu (eds), *Documentele redeșteptării macedoromâne: adunate și selectate de Victor Papacostea și Mihail Regleanu*, București, Predania.

2. Dicționare și glosare

ARAVANTINOU 1909: Panaghiotis Aravantinou, *Ἠπειρωτικὸν γλωσσάριον* (Glosar epirot), Atena, P.A. Petrakou, http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/0/f/7/metadata-01-0000535.tkl.

BABINIOTI 2002: Georgios Babinioti, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Dicționar al limbii grecești moderne), Athena, Κέντρο Λεξικολογίας.

BOIAGI 1988: Mihail G. Boiagi, *Gramatica aromânâ icâ macedonovlahâ*, editor ştiinţific: Vasile G. Barba, Freiburg, Uniunea Culturală Aromână.

BULGĂR-DOBRIDOR 2010: Gheorghe Bulgăr / Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, I-II, București, Saeculum Vizual.

CUNIA 2010: Tiberius Cunia, *Dictsiunar a limbăljei armănească*, Constanța, Cartea Aromână.

DEHÈQUE 1825: Félix Désirée Dehèque, *Dictionnaire grec moderne français: les diverses acceptions des mots, leur etymologie ancienne ou moderne, et tous les temps irreguliers des verbes; suivi d'un double vocabulaire de noms propres d'hommes et de femmes, de pays et de villes*, Paris, Jules Duplessis.

GHIKA 1873: Ion Ghika / Dimitrie A. Sturdza, *Ajutorul Comerciantului, al Agricultorului și al Inginerului. Greutăți și măsuri. Formule întrebuințate în Comerciu, Bancă, Agricultură și Ingineria civilă*, București – Viena, Socec & Comp. – Carol Gerold și Fiii.

GLYKYS 1814: Nikolaos Glykys, *Νέον λεξικόν γραικικόν καί τουρκικόν* (Nou dicționar grecesc și turcesc), Veneția, Glykys.

ISBĂȘESCU 1993: Mihai Isbășescu, *Dicționar german-român*, București, Teora.

KOUKKIDI 1959: Konstantinos Koukkidi, *Λεξιλόγιον ἑλληνικῶν λέξεων παραγομένων ἐκ τῆς τουρκικῆς* (Vocabular de cuvinte grecești provenite din turcă), în „Αρχείον του θρακικού, λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού” (Arhiva tezaurului folcloric și lingvistic tracic), I: 24 (1959), pp. 290-312, II: 25 (1960), pp. 121-200.

KYPRIOS 1899: Theodoros Kyprios, *Λεξικὸν ἑλληνογαλλικόν* (Dicționar grec-francez), Atena, G.D. Phexis.

LAHOVARI 1900: George Ioan Lahovari / C.I. Brătianu / Grigore C. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al Romîniei, alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, III, București, J.V. Socecu, http://ia700400.us.archive.org/19/items/MareleDictionarGeograficAlRominiei3/ roumanie_geo_3_text.pdf.

LIVEZEANU 1977: Dan Livezeanu, *Cercetări în arhivele de peste hotare: Grecia*, în „Revista Arhivelor”, XL (LV), nr. 4 (1978), pp. 459-460.

LIVEZEANU 1979: Marcel Dumitru Ciucă / Dan Livezeanu, *Documente de la Athos privitoare la Mănăstirea Jitianul (Dolj), 1654-1813*, în „Revista Arhivelor”, XLI (LVI), nr. 2 (1979), pp. 191-200.

NIKOLAIDIS 1909: Konstantinos Nikolaidis, *Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης* (Dicționar etimologic al limbii cuțovlahe), Atena, P.D. Sakellariou.

PANAIOTOPOULOU 1915: K. Panaiotopoulou, *Γάλλο-ἄγγλο-ἑλληνικόν ἐμπορικόν λεξιλόγιον* (Vocabular comercial francez-englez-grecesc), Atena, Tarousopoulou.

PAPAHAGI [1963] [2]1974: Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

PĂTRĂŞCANU 1929 [[2]2006]: Ioan V. Pătrăşcanu, *Dicționar comercial german-român, pentru uzul școalelor comerciale superioare, studenților de la Academiile comerciale, funcționarilor de corespondență comercială germană, comercianților și industriașilor*, București [Filipeștii de Târg], Cartea Românească [Antet].

PERIDIS 1854: P.M. Peridis, *Λεξικὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ἰταλικόν* (Dicționar grecesc și italian), Sibiu, Peridis.

SĂNDULESCU 1972: Natalia Săndulescu, *Glosar de cuvinte greceşti*, în „Revista Arhivelor”, XXXIV (1972), nr. 1, pp. 97-106.

SĂNDULESCU 1973: Natalia Săndulescu, *Glosar de cuvinte greceşti (II)*, în „Revista Arhivelor”, XXXV (1973), nr. 2, pp. 393-403.

SCRIBAN 1939: August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*, Iași, Presa Bună.

TEGOPOULOS-FYTRAKIS 2004: *Ελληνικό Λεξικό: ορθογραφικό, ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνωνύμων, αντίθετων, κυρίων ονομάτων* (Dicționar grecesc: ortografic, explicativ, etimologic, de sinonime, antonime, nume proprii), îngrijit de Maria Mandala, Atena, Tegopoulos-Fytrakis – APMONIA A.E.

TRANDAFIRESCU 1979: Natalia Trandafirescu, *Glosar de cuvinte greceşti (III A)*, în „Revista Arhivelor”, XLI (1979), nr. 4, pp. 430-437.

TRANDAFIRESCU 1980: Natalia Trandafirescu, *Glosar de cuvinte greceşti (III B)*, în „Revista Arhivelor”, XLII (1980), nr. 1, pp. 116-124.

TRANDAFIRESCU 1989: Natalia Trandafirescu, *Glosar de cuvinte din documente greceşti (IV),* în „Revista Arhivelor”, LI (1989), nr. 1, pp. 82-85.

TRANDAFIRESCU 2002: Natalia Trandafirescu, *Glosar de cuvinte greceşti şi româneşti din fondurile greceşti (V)*, în „Revista Arhivelor”, LXIV (2002), nr. 1-2, pp. 124-143.

WEIGEL 1796: Karl Wigel, *Λεξικόν ἁπλορωμαϊκόν γερμανικόν καί ἰταλικόν* (Dicționar de romaică simplă, germană și italiană), Leipzig, Schwickert.

3. Lucrări de referință

ARGINTEANU 1904: Ion Arginteanu, *Istoria românilor macedoneni, din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, București, L'Indépendance Roumaine.

BARBU 2010: Violeta Barbu, *Les arbanassi: un réseau marchand aux frontières de l’Empire Ottoman au début du XVIIe siècle*, în „Études Balkaniques”, nr. 1-2 (2010), pp. 206-222.

BERÉNYI 2008: Maria Berényi, *Activitatea unor femei celebre pentru întărirea ortodoxiei românești din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea*, în *idem* (red., ed.), *Simpozion: comunicările celui de-al XVII-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Budapesta, 24-25 noiembrie 2007)*, Giula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, pp. 32-64, http:// mariaberenyi.hu/ Simpozion2008.pdf.

BODOGAE 1972: Teodor Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rákócz aux marchands grecs de Sibiu*, în „Révue Roumaine d’Histoire”, XI (1972), nr. 4, pp. 647-653.

BRAHARU-CRĂCIUN 1936: D. Braharu / I. Crăciun *et alii* (eds), *Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, XIV.IX.MCMXXXVI*, Bucureşti, Monitorul Oficial – Imprimeria Naţională.

BRAILSFORD 1906: Henry Noel Brailsford, *Macedonia: Its Races and Their Future*, Londra, Methuen & Co, http://www.promacedonia.org/en/hb/index.html.

BURILEANU 1906: Constantin N. Burileanu, *Dela românii din Albania*, București, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu.

CAMARIANO 1943: Nestor Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*, în „Balcania", VI, Bucureşti, pp. 201-241.

CAMARIANO-CIORAN 1984: Ariadna Camariano-Cioran, *Contributions à l'histoire des relations gréco-roumaines: l'Épire et le Pays Roumains*, Ioannina, E.H.M.

CAMARIANO-CIORAN 2008: Ariadna Camariano-Cioran, *Român sau grec*, în RADOS 2008, pp. 281-283.

CAPIDAN 1932: Theodor Capidan, *Aromânii: dialectul aromân, studiu lingvistic*, București, Monitorul Oficial – Imprimeria Națională.

CARAGIANI 1929: Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică (publicare postumă însoțită de notă biografică de Pericle Papahagi)*, I, București, Cultura Națională.

CARAGIANI [1941] [2]2002: Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, II București, Profile Publishing.

CICANCI 1981: Olga Cicanci, *Companiile greceşti din Transilvania şi comerţul european în anii 1636-1746*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

CIUHANDU 1936: Gheorghe Ciuhandu, *Comercianţii «greci» în părţile ungurene şi în special în ţinutul Aradului*, în BRAHARU-CRĂCIUN 1936, pp. 228-248.

CIURE 2009: Florina Ciure, *Contribuția negustorilor străini din Transilvania la dezvoltarea comerțului exterior al Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în LUCA 2009, pp. 33-61.

CIURE 2010: Florina Ciure, *Da minoranza a magioranza: i mercanti della Transilvania tra il Quattrocento e il Settecento*, în „Crisia", XL (2010), pp. 219-230, http://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/FCiure.pdf.

COUSINÉRY 1831: Esprit Marie Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine, contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays*, Paris, Imprimerie Royale.

CUȘA 2004: Nicolae Cușa, *Macedo-aromânii dobrogeni (The Macedo-Aromanians in Dobrudja)*, Constanța, Ex Ponto.

CVIJIĆ 1918: Jovan Cvijić, *La Péninsule Balkanique: géographie humaine*, Paris, Armand Colin.

DAMIAN 2011: Ancu Damian, *În 1928 aromânul Sterio Ticof Nicof, din comuna Giumaia – Bulgaria, este cercetat de Siguranță pentru că a vrut să se refugieze la Silistra*, în „Optimal Media", rubrica „Dosare istorice", 26 mai 2011, http://www. optimal-media.ro/stire-dosare-istorice/in-1928-aromanul-sterio-ticof-nicof-din-comuna-giumaia-%E2%80%93-bulgaria-este-cercetat-de-siguranta- pentru-ca-a-vrut-sa/4408.

DASCĂL 2013a: Loredana Dascăl, *Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895). Texte epistolare grecești*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza" din Iași.

DASCĂL 2013b: Loredana Dascăl, *Limba greacă a documentelor comerciale din arhivele românești*, în *Flores Philologiae. Omagiu profesorului Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza" din Iași, pp. 299-327.

DIAMANDI 1938: Vasile Diamandi-Aminceanu, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, Institutul de Arte Grafice „Tiparul Universitar”.

DINU 2012: Tudor Dinu (coord.), *Neograeca Bucurestiensia. In honorem Constantini Dimadis* (culegere de conferințe internaționale organizate de Departamentul de Filologie Clasică şi Studii Neoelene), Editura Universităţii din Bucureşti.

DJUVARA 1989: Neagu Djuvara, *La diaspora aroumaine aux XVIIIème et aux XIXème siècles*, în „Cahier – Centre d'étude des civilisations de l'Europe Centrale et du Sud-Est”, nr. 8, extras din *Les Aroumains,* Paris, Publications Langues'O, pp. 95-127.

DOBOȘI 1936: Alexandru Doboși, *Consideraţiuni asupra istoriei comerţului ardelean în veacul al 18-lea*, în *Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani XIV. IX. MCMXXXVI*, Bucureşti, Monitorul Oficial – Imprimeria Naţională.

DOBRINCU 2003: Dorin Dobrincu, *Macedo-românii și rezistența armată anticomunistă din Dobrogea (1948-1952)*, în RADOS 2003, pp. 233-275.

DODD 1856: George Dodd, *Pictorial history of the Russian war (1854-5-6), with maps, plans, and wood engravings*, Edinburgh-Londra, W. & R. Chambers, http://books.google.ro/books?id=xOVoAAAAMAAJ&pg=PA24-IA3&dq=Epirus+1878+revolt&lr=&as_brr=3&hl=el&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false.

DOUKAS 1810: Neofit Doukas, *Λόγος περὶ καταστάσεως Σχολείου. Τοῖς φιλοπάτρισι καὶ ἐρασταῖς τῶν καλῶν Μεσοβίταις Νεόφυτος Δούκας εὖ πράττειν* (Cuvântare despre situația Școlii. Preafericitul Neofit Doukas către mețoviții patrioți și iubitori de binefaceri), în *idem*, *Μαξίμου Τυρίου Λόγοι Τεσσαράκοντα καὶ εἷς* (Patruzeci și una de cuvântări ale lui Maximus din Tyr), Viena, Gheorghios Vendotis, pp. ε-μ, http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/1/d/a/metadata-39-0000298.tkl.

FALANGAS 2009: Andronikos Falangas, *Présences greques dans les Pays roumaines (XIVe – XVIe siècles): le témoignage des sources narratives roumaines*, București, Omonia.

FĂNESCU 1957: Mihail Fănescu *et alii* (coords), *Arhivele Statului – 125 ani de activitate 1831-1956,* Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului.

FERRER 2011: Daniel Ferrer, *Logiques du brouillon. Modèles pour une critique génétique*, Paris, Seuils.

GYONI 1948: M. Gyóni, *Les Vlaques du Mont Athos au début du XIIe siècle*, în „Études slaves et roumaines”, I (1948), pp. 30-42.

HÂCIU 1936: Anastase N. Hâciu, *Aromânii: comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani, Cartea Putnei.

IORGA 1913: Nicolae Iorga, *Corespondența lui Dimitrie Aman, negustor din Craiova (1794-1834), publicată după originalele păstrate în „Museul Aman” din Craiova*, în „Studii și documente privitoare la istoria Romînilor”, XXV, București, Neamul Românesc.

IORGA 1991: Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Chișinău, Universitas.

KARATHANASIS 1977: Athanasios E. Karathanasis, *Μακεδονικά σύμμικτα: Mélanges historiques sur la Macédoine. In memoriam Dumitru Limona*, în „Μακεδονικά”, XVII, Thessaloniki, Ε.Μ.Σ., pp. 55-84, http://media.ems.gr/ekdoseis/ makedonika/ makedonika_17/ekd_pemk_17_Karathanasis.pdf.

KARATHANASIS [1989] 2003: Athanasios E. Karathanasis, *Elenismul în Transilvania*, traducere din limba franceză de Anca Dobre, Bucureşti, Omonia.

KOKOLAKIS 2003: Mihalis Kokolakis, *Η τουρκική στατιστική της Ηπείρου στο Σαλναμέ του 1895* (Statistica turcească a Epirului în catagrafia anului 1895), în PANAIOTOPOULOS 2003, pp. 243-312, http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/7682/1/N02.018.09.pdf.

KOUMAS 1832: Konstantinos M. Koumas, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μᾶς. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας* (Istorii ale faptelor umane din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. La Viena, în Austria), XII, Viena, Anton v. Haykul.

LAZĂR 2006: Gheorghe Lazăr, *Les marchands en Valachie (XVIIe-XVIIIe siècles)*, București, Institutul Cultural Român.

LUCA 2009: Cristian Luca (ed.), *Negustorimea în Țările Române, între Societas Mercatorum și individualitatea mercantilă, în secolele XVI-XVIII*, Galați University Press.

LUCA 2010: Cristian Luca, *Greek and Aromanian Merchants, protagonists of the trade relations between Transylvania, Wallachia, Moldavia and the Northern Italian Peninsula (second half of the 17th – first half of the 18th century)*, în „Transylvanian Review”, XIX (2010), supl. nr. 5, pp. 313-336.

MEYER 1894: Philipp Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster grösstentheils zum ersten male herausgegeben und mit einleitungen versehen*, Leipzig, J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

MIHĂESCU-TANAȘOCA 1982: Haralambie Mihăescu / Radu Lăzărescu / Nicolae Șerban Tanașoca / Tudor Teoteoi (eds), *Fontes Historiae Daco-Romanae. IV: Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV* (Izvoarele istoriei României. IV: Scriitori și acte bizantine, secolele IV-XV), București, Academia Română.

MINOV 2011: Nikola Minov, *The Aromanians and IMRO*, în „Macedonian Historical Review”, vol. 2 (2011), pp. 181-200.

MOAȘA 1996: Ruxandra Moașa, *Instrucția negustorilor din Brașov la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea*, în „Erasmus”, 6 (1996), pp. 16-28, http://erasmusisha.files.wordpress.com/2008/11/revista-erasmus_nr06_1996.pdf.

NAZARE 2010: Ruxandra Moașa Nazare, *Sub semnul lui Hermes și al lui Pallas. Educație și societate la negustorii ortodocși din Brașov și Sibiu la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române.

NICEA 2001: *Cola Nicea. Memorii*, București, Predania, http://www.proiectavdhela.ro/pdf/cola_nicea_memoriile.pdf.

OȚETEA 1955: Andrei Oțetea, *Casa de comerţ Hagi Constantin Pop din Sibiu şi rolul ei în dezvoltarea comerţului din Ţara Romînească*, în *Comunicări şi articole de istorie*, Bucureşti, pp. 29-44.

OȚETEA 1977: Andrei Oțetea, *Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

PAKUCS-WILLCOCKS, Mária, 2009, *Negoţ şi negustori în comerţul oriental al Transilvaniei în secolul al XVI-lea. Câteva observații privind negustorii „greci”*, în LUCA 2009, pp. 13-31.

PANAIOTOPOULOS 2003: Vasili Panaiotopoulos *et alii* (eds), *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου: ιστορικά μελετήματα* (Populații și așezări ale ținutului grecesc: cercetări istorice), Atena, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.

PAPAHAGI 1909: Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.

PAPAHAGI 1912: Pericle Papahagi, *Din trecutul cultural al aromânilor (cu prilejul unui document de limbă)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, seria II, 35 (1912-1913), București, Socec & Comp. și C. Sfetea, pp. 1-36.

PAPAHAGI 1925: Pericle Papahagi, *Numiri etnice la aromâni*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare”, seria III, tomul III, memoriul 4, Bucureşti, Cultura Naţională.

PAPAHAGI 1935: Valeriu Papahagi, *Aromânii moscopoleni şi comerţul veneţian în secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Societăţii de Cultură Macedo-Română.

PAPAHAGI 2015: Valeriu Papahagi, *Viața culturală a aromânilor în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea*, București, Institutul Cultural Român.

PERIETZIANU-BUZĂU 1985: Alexandru-Constantin Peretzianu-Buzău, *Despre familiile unor neguţători veniţi de la sud de Dunăre în a doua jumătate a secolului al 18-lea şi în prima jumătate a secolului al 19-lea, ce s-au aşezat în România*, manuscris poligrafiat.

PEYFUSS 1970: Max Demeter Peyfuss, *ROM ODER BYZANZ?. Das Erwachen des aromunischen Nationalbewußtseins* (Roma sau Bizanț? Trezirea conștiinței naționale aromâne), în „Österreichische Osthefte. Zeitschrift des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts” (Caietul austriac răsăritean. Publicație a Institutului Austriac pentru Europa de Est și Sud-Est), XII (noiembrie 1970), nr. 6, Viena, pp. 337-351.

PEYFUSS 1994: Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească* [DIE AROMUNISCHE FRAGE], traducere autorizată de Nicolae Șerban Tanașoca, cuvânt înainte de Șerban Papacostea, București, Editura Enciclopedică.

POUQUEVILLE [1820-1822] [2]1826-1827: François Charles Hugues Laurent Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, [I-V] I-VI, Paris, Firmin Didot.

POPA-GORJANU 2001: Cornelia Popa-Gorjanu, *Colonizarea românilor macedoneni în Cadrilater (1925-1935)*, în „Analele Universității «1 Decembrie 1918» din Alba Iulia”, seria Istorie, nr. 4-5 (2000-2001), pp. 157-163.

POPOVICI [1927] 1934: Dușan I. Popovici, *Despre aromâni – O Ţinţarima – Contribuţiuni cu privire la chestiunea formărei negoţului nostru*, traducere de C. Constante, Bucureşti, Tipografia „Dorneanu”.

RADOS 2003: Leonidas Rados (ed.), *Interferențe româno-elene (secolele XV-XX)*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”.

RADOS 2008: Leonidas Rados (ed.), *Ariadna Camariano-Cioran: Relații româno-elene. Studii istorice și filologice (secolele XIV-XIX)*, București, Omonia.

RADU 2006: Aurel Radu, *Documente greceşti în Arhivele Craiovene*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, X (2006), nr. 1-2, pp. 102-112.

ROJA 1808: Gheorghe Constantin Roja, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen* (Cercetări despre romanicii sau așa-numiții vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre), Pesta.

SANDU 2014: Traian Sandu, *Un fascisme roumain: histoire de la Garde de fer*, Paris, Perrin.

STOIDE 2005: Constantin A. Stoide, *Comerţul cu cărţi dintre Transilvania, Moldova şi Ţara Românească între 1730 şi 1830*, ediţie îngrijită şi cuvânt înainte de Ioan Caproşu, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

STOIANOVICH 1960: Traian Stoianovich, *The Conquering Balkan Orthodox Merchant*, în „Journal of Economic History", XX (1960), nr. 2, New York, pp. 234-313, http://www.scribd.com/doc/8521754/The-Conquering-Balkan-Orthodox-Merchant.

TRANDAFIRESCU 2000: Natalia Trandafirescu, *Câteva opinii în legătură cu metodologia prelucrării şi valorificării documentelor în limba greacă existente în Arhivele româneşti*, în „Revista Arhivelor", LXII (2000), nr. 1-2, pp. 207-228.

TSOPANIS 2002: Konstantinos Tsopanis, *Η Σιδηρά Φρουρά της Ρουμανίας. Η „Λεγεώνα του Αρχάγγελου Μιχαήλ" και ο ρόλος της στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο* (Garda de Fier din România. „Legiunea Arhanghelului Mihail" şi rolul ei în Al Doilea Război Mondial), în „Στρατιωτική Ιστορία", nr. 72 (august 2002), http://www.vlahoi.net/istories-gegonota/sidira-froura.html.

TSOURKA-PAPASTATHI 1982: Despina Irini Tsourka-Papastathi, *À propos des compagnies grecques de Transylvanie à Sibiu et Braşov*, în „Balkan Studies", XXIII (1982), nr. 2, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, pp. 421-431.

TSOURKA-PAPASTATHI 1988: Despina Irini Tsourka-Papastathi, *The Decline of the "Greek Companies" in Transylvania: An Aspect of Habsburg Economic Policies in the Black Sea and the Mediterranean*, în *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies from the mid-eighteen century to 1914. Proceedings of the XVIIth Conference on War and Society in East Central Europe, Thessaloniki 6-8 June 1985*, Thessaloniki-Colorado, pp. 213-218, http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/ documents/tsourka-papastathis.pdf.

TSOURKA-PAPASTATHI 1994: Despina Irini Tsourka-Papastathi, *Η ελληνική εμπορική Κομπανία του Σιμπίου Τρανσυλβανίας 1636-1848. Οργάνωση και δίκαιο* (Compania comercială grecească din Sibiu, Transilvania, 1636-1848. Organizare şi drept), Thessaloniki, I.M.X.A.

VEIGA [1989] 1995: Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica ultranaţionalismului*, traducere de Marian Ştefănescu, Bucureşti, Humanitas.

WEIGAND 1894: Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der Sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren* (Aromânii. Studii etnografice-filologice-istorice asupra populaţiei aşa-numiţilor macedo-romanici sau ţinţari), Leipzig, Johann Ambrosius Barth.

ZUCA 1906: George Z. Zuca, *Studiu economic asupra românilor din Pind (Epir şi Tesalia)*, extras din „Foaia de Rapoarte Consulare şi Informaţiuni comerciale No. 16", Bucureşti, Socec & Comp.

Anexe

Anexe

I. Fondul personal „Limona Dumitru (1912-1977)"

1. *Caietul de studii universitare* al lui Dumitru Limona (1940-1943) (LD 1: 2-3).
2. *Certificat* privind naționalitatea română a lui Dumitru Limona, eliberat la cerere de Sterie Cepi, primarul comunei Atmageaua Tătărească, județul Durostor, la data de 31 august 1940 (LD 1: 35).
3. Carte poștală în care, concentrat în armată, Constantin (Dincă) Limona îi comunică îngrijorarea sa fratelui „Tușa", aflat cu domiciliu forțat la Târgoviște, interesân-du-se de cele trimise acestuia de părinți (19 august 1944; cu mențiunea manuscrisă și ștampila „Cenzurat Tulcea"; LD 20: 2r.-v.).
4. Felicitare prin care, în octombrie 1974, Angheliki Skarveli-Nikolopoulou îi exprimă lui Dumitru Limona prețuirea față de bunăvoința, solicitudinea și sincera lui prietenie, precum și speranța că, la rândul său, va putea să-i dovedească și ospitalitatea grecească; îi transmite salutările soțului ei și pe ale lui Yorgos (LD 22: 16v.-17).
5. Scrisoarea lui Vasile Barba către Elena Moisuc-Limona, după aflarea veștii morții lui „Tușa" (Brașov, 26 februarie 1977; LD 28: 41).
6. Studiul lui Max Demeter Peyfuss, *Nachrichten von den Aromunen: Neuere griechische, jugoslavische und rumänische Forschungen* (Noutăți despre aromâni: cercetări neogrecești, iugoslave și românești), publicat în „Österrreichische Osthefte", 11 (1969), nr. 2, pp. 101-106, cu dedicația autorului pentru Dumitru Limona, care este citat în bibliografie cu trei lucrări (LD 29: 4).
7. Dedicația lui Max Demeter Peyfuss pentru Dumitru Limona, pe revista „Österrreichische Osthefte", 16 (1974), nr. 3, care conține studiul *Ein rumänisches Gedicht auf Metternich. Eine Ergänzung zur alten rumänischen Bibliographie, zum 150. Todestag des Dichters Naum Petrovici* (Poem românesc pentru Metternich. Completare la vechea bibliografie românească la 150 de ani de la moartea poetului Naum Petrovici), pp. 245-253 (LD 29: 18).
8. Adnotare tipărită despre arhiva familiei Peyfuss-Tirka și dedicația lui Max Demeter Peyfuss către Dumitru Limona pentru studiul *Symposion zum 500. Todestag Georg Kastriota Skanderbergs: Priština, Jugoslavien, 9-12 Mai 1968* (Simpozion la 500 de ani de la moartea lui George Kastrioti Skanderberg: Priștina, Iugoslavia, 9-12 mai 1968), publicat în „Österrreichische Osthefte", 10 (1968), nr. 5 (LD 29: 104-105).
9. Fotografie de grup cu Dumitru Limona elev (al cincilea de la stânga la dreapta, rândul 1 de sus) (LD 31: 1).
10. „Tușa" la Târgoviște, 18 martie 1944 – fotografie destinată lui Gheorghe Merca și familiei acestuia (LD 31: 2).
11. Dumitru Limona, student în anul IV (LD 31: 4).
12. Dumitru Limona la 25 octombrie 1970, în excursia (la Pella, Veria și Edessa) organizată în cadrul simpozionului despre fanarioți de la Thessaloniki (LD 31: 6).
13. Dumitru Limona într-o fotografie oficială (LD 31: 15).

II. Direcția Generală a Arhivelor Statului

1. Procesul-verbal încheiat la 23 decembrie 1948 de către comisia de concurs care l-a examinat și declarat admis pe Dumitru Limona, candidat la postul de paleograf din Arhivele Statului, Direcțiunea Regională Brașov (DGAS 21/1949: 2r.-v.).
2. Adresa din 8 iulie 1949 prin care Ministerul Învățământului Public, Direcția Personalului Administrativ – Serviciul Evidență Cadre, comunică Direcției Generale a Arhivelor Statului avizul nefavorabil pentru angajarea lui Dumitru Limona, în urma verificării acestuia de către Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (DGAS 21/1949: 90).
3. Adresa din 24 octombrie 1949 a lui C.A. Stoide, directorul Arhivelor brașovene, care îi solicită directorului general să intervină pentru numirea lui Dumitru Limona în funcția de arhivist, în urma primirii avizului favorabil din partea Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (DGAS 21/1949: 151).
4. Cererea adresată de Dumitru Limona la 18 octombrie 1949 directorului regional C.A. Stoide, căruia îi solicită să intervină la forurile în drept pentru a obține numirea sa în funcția de arhivist, în urma contraverificării și avizării favorabile de către Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (copie conformă cu originalul; DGAS 21/1949: 152).
5. Adresa din 24 noiembrie 1958 prin care Dumitru Limona și C.A. Stoide descriu Serviciului Publicație și Folosire din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului București structura, tematica și conținutul *Catalogului documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu* (LIMONA 1966-1967; DGAS 62/1958: 145r.-v.).

III. Direcția Generală a Arhivelor Statului – Serviciul Cadre

1. Caracterizare de evaluare profesională a arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 27 martie 1961 de C.A. Stoide, directorul Arhivelor din Brașov (DGAS-CADRE 19/1974: 39).
2. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 17 decembrie 1968 de Maria Soveja, șefa Serviciului Arhiva Istorică Centrală al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 35r.-v.).
3. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 12 decembrie 1969 de Maria Soveja, șefa Serviciului 1 al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 34r.-v.).
4. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona pentru activitățile realizate în anul 1970, întocmită de Maria Soveja, șefa Serviciului 1 al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 33).
5. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 16 decembrie 1971 de Maria Soveja, șefa Serviciului 1 al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 32).

IV. Oficiul Național al Colonizării

1. Fotografia lui Gh. Stere Limona, tatăl lui Dumitru Limona, decupată din fișa de colonizare în comuna Tatar Atmagea, județul Durostor, datată la 31 octombrie 1927 (ONAC-Tulcea 892: 9).
2. Fotografia lui Tașcu Gh. Limona, unchi patern al lui Dumitru Limona, decupată din fișa de colonizare în comuna Tatar Atmagea, județul Durostor, datată la 31 octombrie 1927 (ONAC-Durostor 678: 4).
3. Cererea din 9 decembrie 1941 prin care Tașcu Gh. Limona solicită inspectorului colonizărilor din Constanța eliberarea autorizației de mutare a familiei din comuna Cogealac în orașul Botoșani, unde a închiriat un local de prăvălie pentru a desfășura comerț de manufactură (ONAC-Durostor 678: 20).

V. Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității

1. Nota furnizată Brigăzii Speciale – Grupa a II-a din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei de către informatorul Petrescu, considerat o „sursă sigură”, cu privire la activitatea studenților legionari din Căminul Asistenței Universitare, majoritatea macedoneni, vorbitori ai „dialectului macedonean” sau ai limbii grecești (copie, 15 ianuarie 1943; CNSAS I 236588: 52).
2. Ordinul de percheziție și de ridicare a studentului Dumitru Limona, emis de Prefectura Poliției Capitalei, Serviciul Poliției de Siguranță; pe verso: nota cu propunerea de arestare (București, 4 februarie 1943; CNSAS I 236588: 56r.-56v.).
3. Nota de înaintare a telegramei prin care Dumitru Limona solicită o audiență din partea minstrului Afacerilor Interne (Tg. Jiu, 8 mai 1943; CNSAS I 236588: 101).
4. Adresa de motivare a răspunsului nefavorabil remis de Cabinetul Secretarului General al Ministerului Afacerilor Interne, întocmită de Prefectura Poliției Capitalei în urma petiției prin care Dumitru Limona cere ministrului să fie pus în libertate (concept, București, 27 mai 1943; CNSAS I 236588: 59).
5. Referatul de avizare negativă a petiției prin care Dumitru Limona solicită eliberarea din lagăr, înaintat ministrului Afacerilor Interne de către Cabinetul Subsecretariatului de Stat (București, ‹mai› 1943; CNSAS I 236588: 98-99).
6. Petiția adresată de Dumitru Limona ministrului Afacerilor Interne, căruia îi cere motivat clemență și sentința de eliberare (Tg. Jiu, 23 iulie 1943; CNSAS I 236588: 63r.-v., 87).
7. Memoriul prin care Dumitru Limona solicită ministrului Afacerilor Interne schimbarea domiciliului obligatoriu de la Târgoviște la București, unde înainte de arestare era angajat la Institutul Central de Statistică și student al Facultății de Teologie (Târgoviște, decembrie 1943; CNSAS I 236588: 23r.-v.).
8. Referat despre „antecedentele” lui Dumitru Limona, întocmit de Brigada Specială – Grupa a II-a din cadrul Serviciului Poliției de Siguranță al Prefecturii Capitalei, la solicitarea Poliției orașului Târgoviște (București, 31 ianuarie 1944; CNSAS I 236588: 70).
9. Declarația de bună conduită întocmită de Dumitru Limona la angajarea ca funcționar provizoriu la Societatea Petroliferă „Unirea” din Târgoviște (ianuarie 1944; CNSAS I 236588: 17v.).
10. Memoriul lui Dumitru Limona către șeful Poliției orașului Târgoviște, căruia îi solicită intervenția pentru obținerea permisiunii de a se deplasa timp de cincisprezece zile la București, în vederea reglementării situației școlare (Târgoviște, 28 februarie 1944; CNSAS I 236588: 86r.-v.).

11. Cererea prin care Dumitru Limona solicită şefului Poliţiei oraşului Târgovişte permisiunea de a se deplasa la Bucureşti, unde trebuie să-şi reglementeze situaţia şcolară la facultate (februarie 1944; CNSAS I 236588: 30).
12. Dumitru Limona solicită şefului Poliţiei oraşului Târgovişte să înainteze ministrului Afacerilor Interne cererea sa de a face o deplasare de cincisprezece zile la Bucureşti, unde să-şi reglementeze situaţia şcolară, să-şi dea examenele şi să-şi pregătească teza de licenţă (4 august 1944; CNSAS I 236588: 37).
13. Raportul de filaj al agentului „nr. 17”, care l-a urmărit pe Dumitru Limona în pauza de masă, la popota Societăţii Petrolifere „Unirea” (Târgovişte, 9 septembrie 1944; CNSAS I 236588: 38).
14. Raportul de filaj al agentului „nr. 17”, care l-a urmărit pe Dumitru Limona după încheierea programului de lucru la Societatea Petroliferă „Unirea”, când „a stat în faţa grădinii publice singur” (Târgovişte, 20 septembrie 1944; CNSAS I 236588: 39).
15. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care a constatat că Dumitru Limona nu mai este prezent în Târgovişte, ci se află la Bucureşti pentru a-şi „da un examen” şi „a-şi lua Doctoratul” (i.e. licenţa, Târgovişte, 11 decembrie 1944; CNSAS I 236588: 41).
16. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care a constatat că Dumitru Limona încă nu a revenit de la Bucureşti (Târgovişte, 24 decembrie 1944; CNSAS I 236588: 44).
17. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care, pe timpul absenţei din localitate a lui Dumitru Limona, a purtat discuţii cu proprietarul casei unde domicilia acesta (Târgovişte, 3 ianuarie 1945; CNSAS I 236588: 45).
18. Referat privitor la itinerariul lui Dumitru Limona în timpul deplasării la Bucureşti, întocmit de Brigada Specială – Grupa a II-a din cadrul Serviciului Poliţiei de Siguranţă al Prefecturii Capitalei, la solicitarea Poliţiei oraşului Târgovişte (5 februarie 1945; CNSAS I 236588: 82).
19. Nota informativă furnizată la 22 iunie 1962 de sursa „Mihai Ion” (Nicolae Samara), care a circulat între structurile Ministerului Afacerilor Interne: Direcţia a III-a Bucureşti → Direcţia Regională Braşov, Secţia „C” → Serviciul III, Biroul „L‹egionari›” (CNSAS I 236588: 114).
20. Notă-raport întocmită după angajarea lui Dumitru Limona la Direcţia Generală a Arhivelor Statului şi stabilirea domiciliului la Bucureşti (Bucureşti, 8 iunie 1966); nota şi informaţiile incluse au circulat între structurile Ministerului Afacerilor Interne: Direcţia a VII-a → Direcţia a III-a, reprezentând „date obţinute de la surse oficiale şi persoane de încredere” (CNSAS I 236588: 118-119).
21. Nota-raport „din secţiunea «Epilog»” referitoare la Dumitru Limona, întocmită la 11 ianuarie 1973 de un căpitan din cadrul Ministerului de Interne, Direcţia a IX-a; nota a circulat între structurile Ministerului de Interne: Inspectoratul Municipiului Bucureşti → Securitate (care la 15 aprilie 1974 decide scoaterea lui Limona din supravegherea informativă şi menţinerea în evidenţa cartotecii generale documentare), Unitatea Militară 0680 (i.e. Centrul de Informare şi Documentare din cadrul Securităţii) din Bucureşti → Inspectoratul Judeţean Braşov → Biroul de Informatică şi Documentare (CNSAS I 236588: 127-129).

UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI 3
FACULTATEA DE Teologie

Duplicat.
(Chit. nr. of. 13860/942) –

Nr. matricul 290 1940

CAIET
DE STUDII UNIVERSITARE

Numele: Limona Șt.
Prenumele: Dumitru
Născut în anul 1912, luna Oct., ziua 28.
în comuna Livezile, județul Macedonia,
de naționalitate rom. religie Creștin ort.
S'a înscris pentru prima oară la Facultate ca student, anul I în anul școlar 1940/1941.
Specialitatea sau secția:

DECAN, Secretar,
(Sigiliul Facultății)

Data eliberării caietului: 27. V. 942.

C. 45.146.

Semnătura studentului,
Limona Șt. Dumitru

Domiciliul studentului din București
(Se va completa cu creionul)
Str. Radu-Vodă 24 bis

I.1. *Caietul de studii universitare* al lui Dumitru Limona (1940-1943) (LD 1: 2-3).

35

ROMANIA LEI 5 LEI TIMBRU FISCAL
ROMANIA LEU 1 LEU TIMBRU FISCAL

No. 147
1940 August 31

Certificat

Noi, Sterie Cepi, primarul comunei
At. Tătărească, Judeţul Durostor,
Având în vedere cererea înre-
gistrată la No. 147/940
Certificăm
Că locuitorul Dumitru Sterie Li-
mona din această comună este
de naţionalitate română,
Pentru care i s'a eliberat pre-
zentul spre a-i servi la nevoie.

Primar   Notar

I.2. *Certificat* privind naţionalitatea română a lui Dumitru Limona, eliberat la cerere de Sterie Cepi, primarul comunei Atmageaua Tătărească, judeţul Durostor, la data de 31 august 1940 (LD 1: 35).

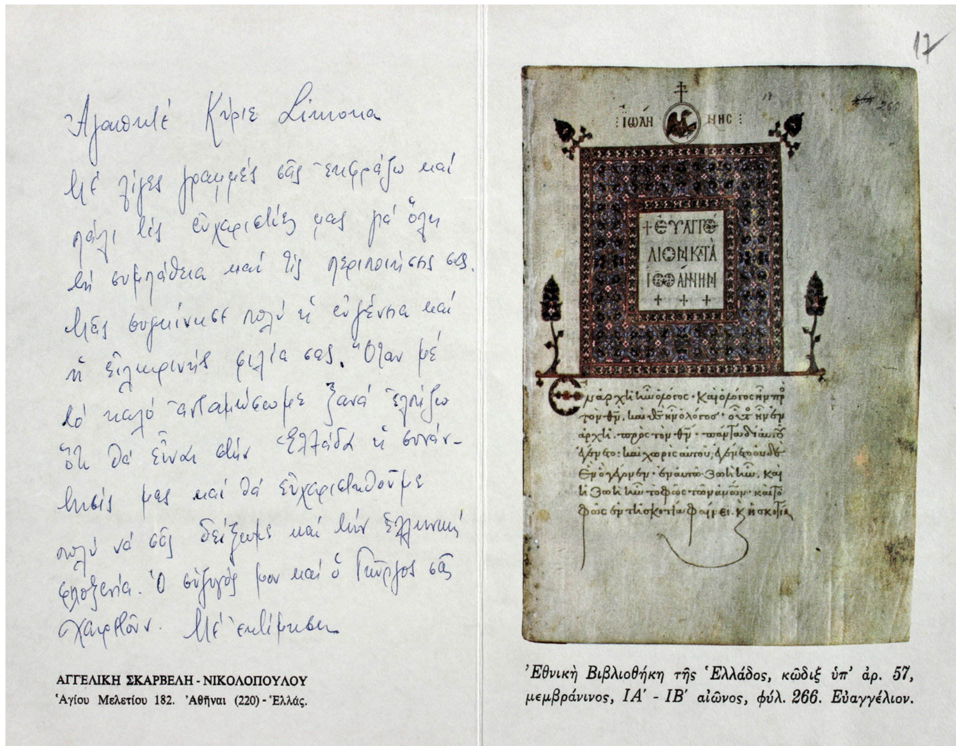
Limona Constantin 19 Aug 944 2

Scumpe Tuşa

Veşti că suntem bine de sănătate
până în prezent. Tot odată doresc ca D-zeu
să vă dăruiască sănătate Tuşa viaţă.
Că eu sunt concentrat dar m-au vărsat
la jandarmerie sunt bine dar tare sunt
îngrijorat de tine că nu ştiu nimic
nu ştiu cum stai, Te rog mult să-mi scrii
imediat. de acasă Nu mai dingrije sunt
bine. Te rog să-mi Răspunzi şi ce ai mai
primit de la ai noştri că ei eu l-am
pus în vedere. Te Salut din tot Sufletul Dincă

I.3. Carte poştală în care, concentrat în armată, Constantin (Dincă) Limona îi comunică îngrijorarea sa fratelui „Tuşa”, aflat cu domiciliu forţat la Târgovişte, interesându-se de cele trimise acestuia de părinţi (19 august 1944; cu menţiunea manuscrisă şi ştampila „Cenzurat Tulcea”; LD 20: 2r.-v.).

Αγαπητέ Κύριε Limona

Με λίγες γραμμές σας γράφω και
πάλι τις ευχαριστίες μας για όλη
τη συμπάθεια και τις περιποιήσεις σας.
Μας συγκίνησε πολύ η ευγένεια και
η ειλικρινής φιλία σας. Όταν με
το καλό ανταμώσουμε ξανά ελπίζω
ότι θα είναι στην Ελλάδα η συνάν-
τησις μας και θα ευχαριστηθούμε
πολύ να σας δείξουμε και την ελληνική
φιλοξενία. Ο σύζυγός μου και ο Γιώργος σας
χαιρετούν. Με εκτίμηση

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΚΑΡΒΕΛΗ - ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
Ἁγίου Μελετίου 182. Ἀθῆναι (220) - Ἑλλάς.

17

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, κῶδιξ ὑπ' ἀρ. 57, μεμβράνινος, ΙΑ' - ΙΒ' αἰῶνος, φύλ. 266. Εὐαγγέλιον.

I.4. Felicitare prin care, în octombrie 1974, Angheliki Skarveli-Nikolopoulou îi exprimă lui Dumitru Limona prețuirea față de bunăvoința, solicitudinea și sincera lui prietenie, precum și speranța că, la rândul său, va putea să-i dovedească și ospitalitatea grecească; îi transmite salutările soțului ei și pe ale lui Yorgos (LD 22: 16v.-17).

41

Stimată doamnă Moisuc-Limona,

Am primit la timp scrisoarea Dvs de la începutul acestei luni dar nici acum nu-mi vine să cred că Tuşa nu mai este printre noi. De aceea nici n-am reuşit să vă răspund pînă acum.

Cînd l-am întîlnit ultima oară,întîmplător,către sfîrşitul anului trecut,era de o vioiciune şi exuberanţă tinerească pe care n-o mai observasem niciodată la el,ceeace m-a bucurat mult.A discutat şi a glumit mult,atunci,şi cu tatăl meu care era cu mine şi căruia i-a promis că-l va vizita des.

Cu adăugirea acestei ultime imagini,îl cred încă printre noi: modest şi harnic cum numai cei valoroşi pot fi; taciturn şi profund; rece în aparenţă dar de o bogăţie şi căldură sufletească rară pe care parcă se jena s-o desvălue; sobru ca un patrician roman şi pudic ca o adolescentă; gata oricînd să scormonească în tainele documentelor prăfuite ca să scoată la iveală ştiri şi fapte despre întaintaşii pe care i-a iubit mult şi i-a cinstit atîta prin truda lui de fiecare zi.

Dacă înttr-adevăr Tuşa nu mai este printre noi,el rămîne totuşi mereu prezent prin ceeace a dat la iveală în atît de fertila colaborare cu dumneavoastră.

Bogata listă de lucrări pe care aţi avut amabilitatea să mi-o comunicaţi-şi pentru care vă rămîn îndatorat-,este ea însăşi un document valoros care va fi de un real folos şi pentru o viitoare monografie a comunei Livezi.

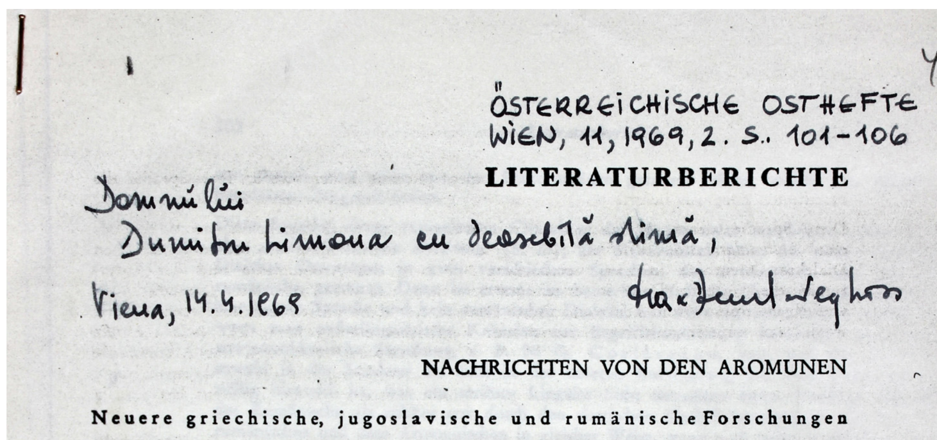
Dacă pentru valorificarea lucrărilor nepublicate,apreciaţi că aş putea fi cu ceva de folos,o voi face cu sentimentul că-mi îndeplinesc o firească datorie faţă de un vechi şi constant prieten-consătean.

Vă rog să mă consideraţi alături de dumneavoastră în această grea încercare şi totodată să primiţi asiguraea deosebitei mele stime.

Vasile C. Barba

Braşov,26.II.1977

I.5. Scrisoarea lui Vasile Barba către Elena Moisuc-Limona, după aflarea veştii morţii lui „Tuşa” (Braşov, 26 februarie 1977; LD 28: 41).

4

ÖSTERREICHISCHE OSTHEFTE
WIEN, 11, 1969, 2. S. 101-106

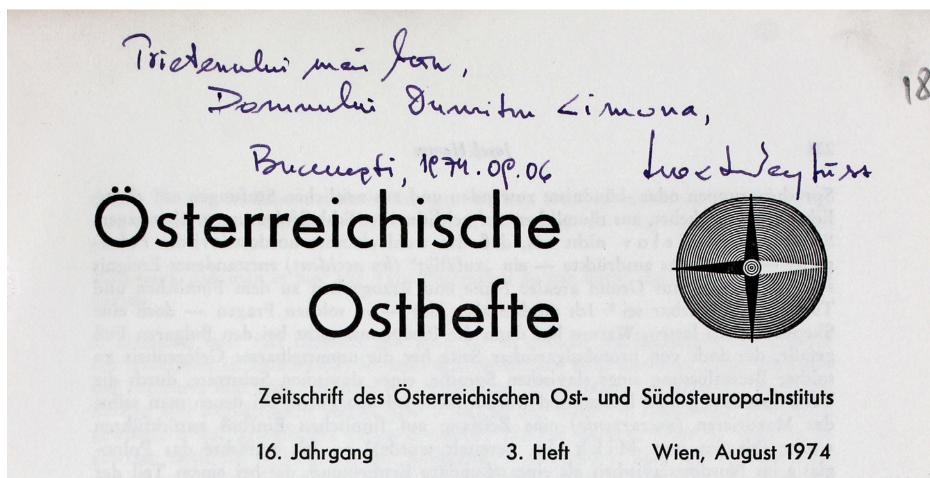
LITERATURBERICHTE

Domnului
Dumitru Limona cu deosebită stimă,
Viena, 14.4.1969

NACHRICHTEN VON DEN AROMUNEN

Neuere griechische, jugoslavische und rumänische Forschungen

I.6. Studiul lui Max Demeter Peyfuss *Nachrichten von den Aromunen: Neuere griechische, jugoslavische und rumänische Forschungen* (Noutăţi ale aromânilor: cercetări neogreceşti, iugoslave şi româneşti), publicat în „Österrreichische Osthefte”, 11 (1969), nr. 2, pp. 101-106, cu dedicaţia autorului pentru Dumitru Limona, care este citat în bibliografie cu trei lucrări (LD 29: 4).

Prietenului meu Ion,
Domnului Dumitru Limona,
Bucureşti, 1974.09.06

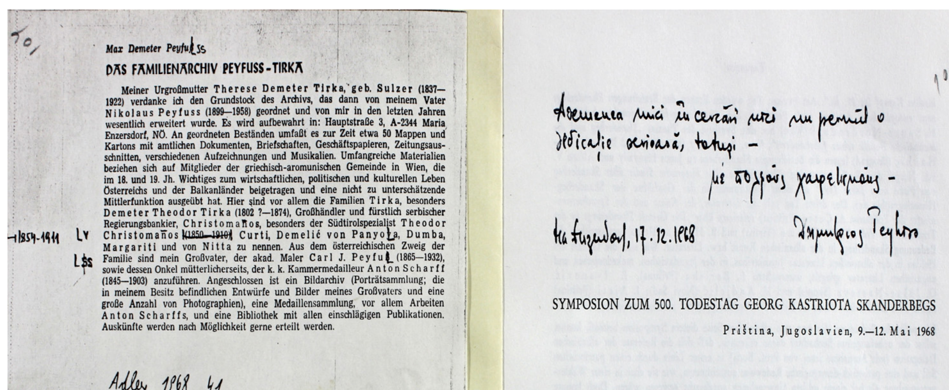
18

Österreichische
Osthefte

Zeitschrift des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts

16. Jahrgang 3. Heft Wien, August 1974

I.7. Dedicaţia lui Max Demeter Peyfuss pentru Dumitru Limona, pe revista „Österreichische Osthefte”, 16 (1974), nr. 3, care conţine studiul *Ein rumänisches Gedicht auf Metternich. Eine Ergänzung zur alten rumänischen Bibliographie, zum 150. Todestag des Dichters Naum Petrovici* (Poem românesc pentru Metternich. Completare la vechea bibliografie românească la 150 de ani de la moartea poetului Naum Petrovici), pp. 245-253 (LD 29: 18).

Max Demeter Peyfuss

DAS FAMILIENARCHIV PEYFUSS-TIRKA

Meiner Urgroßmutter Therese Demeter Tirka, geb. Sulzer (1837—1922) verdanke ich den Grundstock des Archivs, das dann von meinem Vater Nikolaus Peyfuss (1899—1958) geordnet und von mir in den letzten Jahren wesentlich erweitert wurde. Es wird aufbewahrt in: Hauptstraße 3, A-2344 Maria Enzersdorf, NÖ. An geordneten Beständen umfaßt es zur Zeit etwa 50 Mappen und Kartons mit amtlichen Dokumenten, Briefschaften, Geschäftspapieren, Zeitungsausschnitten, verschiedenen Aufzeichnungen und Musikalien. Umfangreiche Materialien beziehen sich auf Mitglieder der griechisch-aromunischen Gemeinde in Wien, die im 18. und 19. Jh. Wichtiges zum wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Leben Österreichs und der Balkanländer beigetragen und eine nicht zu unterschätzende Mittlerfunktion ausgeübt hat. Hier sind vor allem die Familien Tirka, besonders Demeter Theodor Tirka (1802 ?—1874), Großhändler und fürstlich serbischer Regierungsbankier, Christomanos, besonders der Südtirolspezialist Theodor Christomanos (1850—1910), Curti, Demelić von Panyota, Dumba, Margariti und von Nitta zu nennen. Aus dem österreichischen Zweig der Familie sind mein Großvater, der akad. Maler Carl J. Peyfus (1865—1932), sowie dessen Onkel mütterlicherseits, der k. k. Kammermedailleur Anton Scharff (1845—1903) anzuführen. Angeschlossen ist ein Bildarchiv (Porträtsammlung; die in meinem Besitz befindlichen Entwürfe und Bilder meines Großvaters und eine große Anzahl von Photographien), eine Medaillensammlung, vor allem Arbeiten Anton Scharffs, und eine Bibliothek mit allen einschlägigen Publikationen. Auskünfte werden nach Möglichkeit gerne erteilt werden.

Adler 1968 41

SYMPOSION ZUM 500. TODESTAG GEORG KASTRIOTA SKANDERBEGS

Priština, Jugoslavien, 9.—12. Mai 1968

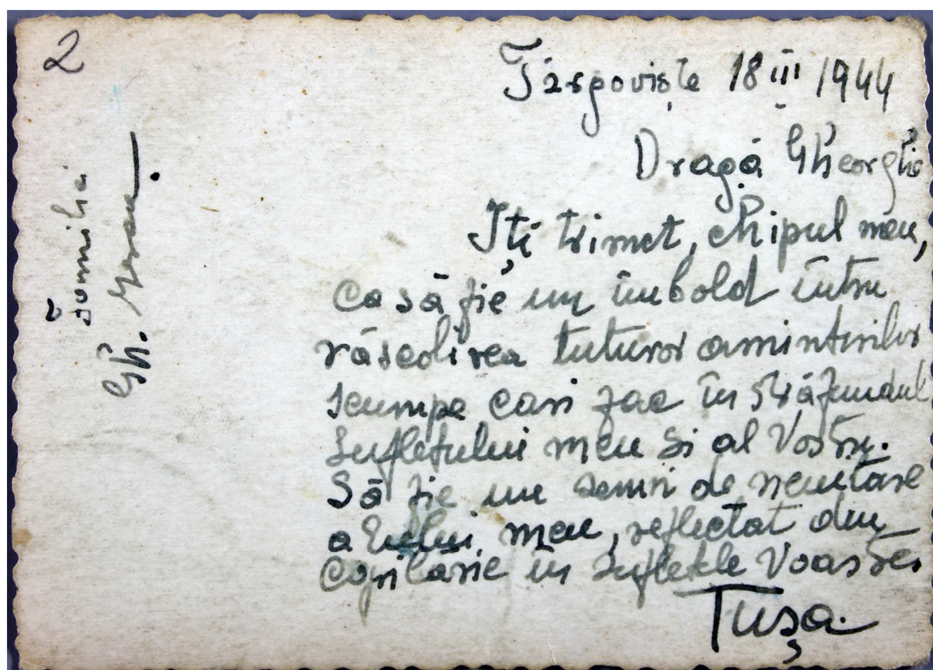
I.8. Adnotare tipărită despre arhiva familiei Peyfuss-Tirka* și dedicația lui Max Demeter Peyfuss către Dumitru Limona pentru studiul *Symposion zum 500. Todestag Georg Kastriota Skanderbergs: Priština, Jugoslavien, 9-12 Mai 1968* (Simpozion la 500 de ani de la moartea lui George Kastrioti Skanderberg: Prиștina, Iugoslavia, 9-12 mai 1968), publicat în „Österrreichische Osthefte”, 10 (1968), nr. 5 (LD 29: 104-105).

* „Arhiva familiei Peyfuss-Tirka: Cea mai mare parte a arhivei o datorez străbunicii mele, Therese Demeter Tirka, născută Sulzer (1837-1922), arhivă ordonată de tatăl meu, Nikolaus Peyfuss (1899-1958), și apoi extinsă cantitativ de mine, în ultimii ani. Locul de păstrare este: Hauptstrasse 3, A-2344 Maria Enzersdorf, NO. Arhiva ordonată include 50 de mape și dosare cu documente oficiale, corespondență, înscrisuri de afaceri, cupuri din ziare, diverse anunțuri și partituri muzicale. O cantitate mare de documente se referă la membrii comunității greco-aromâne vieneze și balcanice, care au îndeplinit funcții importante în viața economică, politică și culturală. Menționez în mod special familiile Tirka – mai ales pe Demeter Theodor Tirka (1802?-1874), mare comerciant și bancher al guvernului princiar sârb –, Christomanos – mai ales pe specialistul sud-tirolez Theodor Christomanos (1850-1910) –, Curti, Demelić von Panyola, Dumba, Margariti și von Nitta. Din ramura austriacă a familiei apare bunicul, acad. pictor Carl J. Peyfuss (1865-1932), precum și unchiul lui matern, medaliatul cameral Anton Scharff (1845-1903). La final sunt: arhiva de imagini (colecția de portrete care se află în posesia mea, tablouri ale bunicilor și o cantitate mare de fotografii), o colecție de medalii pentru lucrările lui Anton Scharff în principal și o bibliotecă cu toate publicațiile importante. Pentru informații suplimentare, vă pot ajuta în măsura posibilităților” (trad. din germană de arhivist-paleograf Codruța Mihailovici).

I.9. Fotografie de grup cu Dumitru Limona elev (al cincilea de la stânga la dreapta, rândul 1 de sus) (LD 31: 1).

2

Târgoviște 18 III 1944

Dragă Gheorghe

Îți trimet, chipul meu,
ca să fie un imbold între
răscolirea tuturor amintirilor
scumpe cari zac în străfundul
sufletului meu și al Vostru.
Să fie un semn de neuitare
a Eului meu, reflectat din
copilărie în sufletele Voastre.

Tușa

I.10. „Tușa” la Târgoviște, 18 martie 1944 – fotografie destinată lui Gheorghe Merca și familiei acestuia (LD 31: 2r.-v.).

I.11. Dumitru Limona, student în anul IV (LD 31: 4).

I.12. Dumitru Limona la 25 octombrie 1970, în excursia (la Pella, Veria și Edessa) organizată în cadrul simpozionului despre fanarioți de la Thessaloniki (LD 31: 6).

I.13. Dumitru Limona într-o fotografie oficială (LD 31: 15).

REPUBLICA POPULARA ROMANA
==

Brașov, 23 Decemvrie 1948.-
Str. G. Barițiu 34.

60

:HIVELE STATULUI

DIRECȚIUNEA REGIONALĂ
BRAȘOV

-2-

Nr. 998/1948

Proces - verbal
==================================

Incheiat în ziua de 23 Decemvrie 1948, orele 19 (nouăsprezece) în localul Direcţiunii Regionale a Arhivelor Statului din Braşov.

Subsemnaţii, Dr. C. A. Stoide, directorul arhivei, profesor N. Sulică şi prof. Candid Muşlea, membrii comisiei la concursul ţinut la 23 Decemvrie a.c., orele 1o a.m., în localul Direcţiunii Regionale Braşov, str. Gh. Bariţiu Nr. 34, pentru examinarea candidaţilor prezentaţi la acest concurs, în vederea ocupării postului vacant publicat în Mon.Of. Nr. 271 din 2o Noemvrie 1948 partea I pag. 931o dela această direcţiune de arhivă, am constatat că până la orele 1o şi un sfert nu s'a înregistrat decât cererea unui singur candidat, a d-lui Dumitru Limona, licenţiat al facultăţii de Teologi domiciliat în Braşov, B-dul Lenin Nr. 6o, pentru ocuparea postului de paleograf, categ.X coef.2.o5, înregistrată la această arhivă sub Nr.998/1948.

Intrucât candidatul în momentul de faţă este funcţionar de Stat, toate actele necesare, care corespund tuturor prevederilor legii,se găsesc depuse la instituţia unde lucrează, urmând a le prezenta la arhivă spre a fi înaintate onor. Direcţiunii Generale la data numirii D-sale în acest post când îşi va da demisia din funcţiunea ce ocupă în prezent.

Comisia a stabilit subiectele lucrărilor în scris după cum urmează: la Arhivistică " Despre importanţa Arhivelor Româneşti ", la Paleografia Cirilică, transcrierea Planşei Nr. I din Albumul de Paleografie Românească de N. Cartojan, şi la paleografia grecească Planşa Nr. VIII, Seria Grecească, Din Culegere şi Facsimil de A. Sacerdoţeanu.

Lucrările scrise fiind calificate bune, comisia s'a întrunit la orele 4 p. m. pentru proba orală a candidatului care a fost examinat din Istoria Românilor, Arhivistică şi Registratură, obţinând rezultatul :

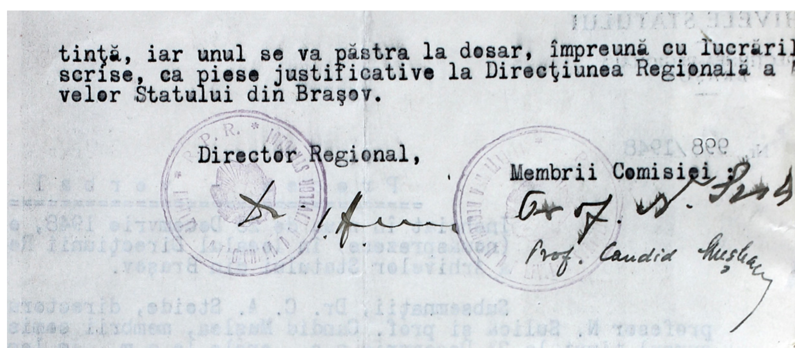
1.Lucrări scrise:
a) a)Arhivistică, nota 8
b)Paleografia cirilică " 8
c)Paleografia greacă " 8

2. " orale :
a)Istoria Românilor nota 8
b)Arhivistică " 8
c)Registratură " 9

In urma verificării acestor probe scrise şi orale Comisia a declarat reuşit pe candidat cu media generală 8.16

Drept care s'a încheiat prezentul proces verbal în două exemplare originale, din care unul va fi înaintat Direcţiunii Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti spre luare la cunoş-
./.

D-sale D-lui ....

tinţă, iar unul se va păstra la dosar, împreună cu lucrăril
scrise, ca piese justificative la Direcţiunea Regională a A
velor Statului din Braşov.

Director Regional, Membrii Comisiei:

Prof. Candid Mușlea

II.1. Procesul-verbal încheiat la 23 decembrie 1948 de către comisia de concurs care l-a examinat și declarat admis pe Dumitru Limona, candidat la postul de paleograf din Arhivele Statului, Direcțiunea Regională Brașov (DGAS 21/1949: 2r.-v.).

-90-

MINISTERUL INVĂŢĂMÂNTULUI PUBLIC — REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ — DIRECŢIA PERSONALULUI ADMINISTRATIV

-Cadre-

Dosarul şi Nr. Dv. — Data — Dosarul şi Nr. nostru (a se repeta in răspuns) — Data

Către

ARHIVELE STATULUI
DIRECŢIUNEA GENERALA
Loco
Str. Arhivelor Nr. 4

Republica Populară Română
Ministerul Învățământului Public
Direcția Personalului Cadre
No. 92/A.
1949 Luna VII Ziua 8.

La adresa Dvs. Nr. 668/949 prin care solicitaţi numirea Dlui D. Limona în funcţia de arhivist dela Direcţiunea Arhivelor Statului din Braşov;

Vă facem cunoscut că în urma verificării sale de către Comitetul Provizoriu Braşov - Secţia Cadre - susnumitul nu corespunde a ocupa acest post.

In consecinţă, nu avizăm pentru numirea Dlui Limona Dumitru la Direcţiunea Arhivelor Statului din Braşov.

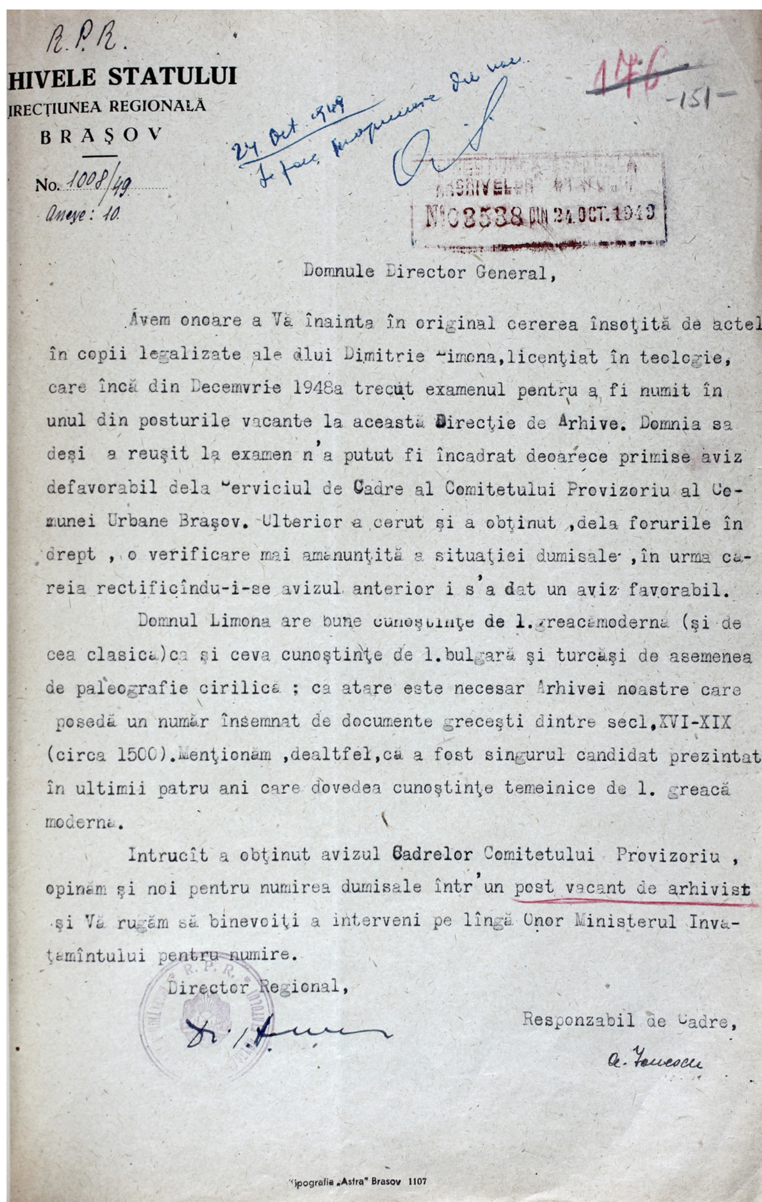
Ds. 16

SERV. EVID. CADRE,
Ciobotaru C.

DIRECŢIUNEA GENERALA ARHIVELOR STATULUI
No 01207 DIN 11 JUL. 1949

(148×210)

II.2. Adresa din 8 iulie 1949 prin care Ministerul Învățământului Public, Direcția Personalului Administrativ – Serviciul Evidență Cadre, comunică Direcției Generale a Arhivelor Statului avizul nefavorabil pentru angajarea lui Dumitru Limona, în urma verificării acestuia de către Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (DGAS 21/1949: 90).

R.P.R.

HIVELE STATULUI
IRECȚIUNEA REGIONALĂ
BRAȘOV

No. 1008/49
Anexe: 10

24 Oct. 1949
I fac propunere de nu...

-176- -151-

ARHIVELOR STATULUI
No 08538 DIN 24 OCT. 1949

Domnule Director General,

Avem onoare a Vă înainta în original cererea însoțită de actel[e] în copii legalizate ale dlui Dimitrie Limona, licențiat în teologie, care încă din Decemvrie 1948a trecut examenul pentru a fi numit în unul din posturile vacante la această Direcție de Arhive. Domnia sa deși a reușit la examen n'a putut fi încadrat deoarece primise aviz defavorabil dela Serviciul de Cadre al Comitetului Provizoriu al Comunei Urbane Brașov. Ulterior a cerut și a obținut, dela forurile în drept, o verificare mai amănunțită a situației dumisale, în urma careia rectificîndu-i-se avizul anterior i s'a dat un aviz favorabil.

Domnul Limona are bune cunoștințe de l. greacămodernă (și de cea clasică) ca și ceva cunoștințe de l. bulgară și turcăși de asemenea [d]e paleografie cirilică; ca atare este necesar Arhivei noastre care posedă un număr însemnat de documente grecești dintre secl. XVI-XIX (circa 1500). Menționăm, dealtfel, că a fost singurul candidat prezintat în ultimii patru ani care dovedea cunoștințe temeinice de l. greacă modernă.

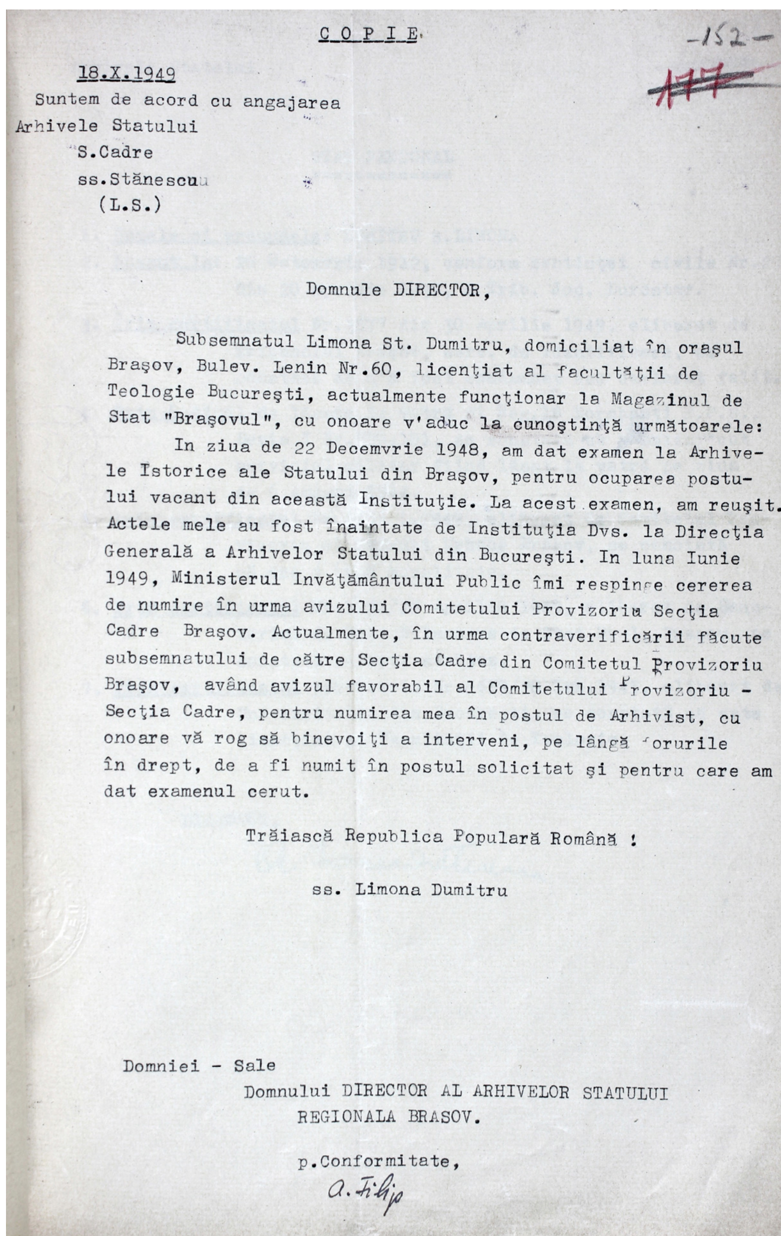
Intrucît a obținut avizul Cadrelor Comitetului Provizoriu, opinăm și noi pentru numirea dumisale într'un post vacant de arhivist și Vă rugăm să binevoiți a interveni pe lîngă Onor Ministerul Invațămîntului pentru numire.

Director Regional,

Responzabil de Cadre,

Tipografia „Astra” Brasov 1107

II.3. Adresa din 24 octombrie 1949 a lui C.A. Stoide, directorul Arhivelor brașovene, care îi solicită directorului general să intervină pentru numirea lui Dumitru Limona în funcția de arhivist, în urma primirii avizului favorabil din partea Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (DGAS 21/1949: 151).

C O P I E.

-152-

~~177~~

18.X.1949
Suntem de acord cu angajarea
Arhivele Statului
S.Cadre
ss.Stănescu
(L.S.)

Domnule DIRECTOR,

Subsemnatul Limona St. Dumitru, domiciliat în orașul Brașov, Bulev. Lenin Nr.60, licențiat al facultății de Teologie București, actualmente funcționar la Magazinul de Stat "Brașovul", cu onoare v'aduc la cunoștință următoarele:

In ziua de 22 Decemvrie 1948, am dat examen la Arhivele Istorice ale Statului din Brașov, pentru ocuparea postului vacant din această Instituție. La acest examen, am reușit. Actele mele au fost înaintate de Instituția Dvs. la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București. In luna Iunie 1949, Ministerul Invățământului Public îmi respinge cererea de numire în urma avizului Comitetului Provizoriu Secția Cadre Brașov. Actualmente, în urma contraverificării făcute subsemnatului de către Secția Cadre din Comitetul Provizoriu Brașov, având avizul favorabil al Comitetului Provizoriu - Secția Cadre, pentru numirea mea în postul de Arhivist, cu onoare vă rog să binevoiți a interveni, pe lângă forurile în drept, de a fi numit în postul solicitat și pentru care am dat examenul cerut.

Trăiască Republica Populară Română !

ss. Limona Dumitru

Domniei - Sale
Domnului DIRECTOR AL ARHIVELOR STATULUI
REGIONALA BRASOV.

p.Conformitate,
A. Filip

II.4. Cererea adresată de Dumitru Limona la 18 octombrie 1949 directorului regional C.A. Stoide, căruia îi solicită să intervină la forurile în drept pentru a obține numirea sa în funcția de arhivist, în urma contraverificării și avizării favorabile de către Comitetul Provizoriu al Comunei Urbane Brașov – Serviciul de Cadre (copie conformă cu originalul; DGAS 21/1949: 152).

145
~~144~~

REPUBLICA POPULARĂ ROMINĂ

[M]INISTERUL AFACERILOR INTERNE
[S]ERVICIUL ARHIVELOR STAT.OR.STALIN
(Direcția, Serviciul, Unitatea)
Nr. 1184 din 24 nov. 195

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECTIA ARHIVELOR STATULUI
No. 006037 26 NOE 1958

[REGIST]RAR Nr. 26 NOEM 1958

CATRE

DIRECTIA GENERALA A ARHIV.STAT.BUCUREŞTI
SERV.PUBLICATIE ŞI FOLOSIRE

La ord.nr.7757 din 19.XI.1958, răspundem:

Catalogul documentelor greceşti de la Filiala Sibiu cuprinde documente aparţinînd unuia şi aceluiaşi fond: Compania grecească din Sibiu. Documentele provin de la companiştii: Siguli Stratu, fraţii Ioan Marcu, Manicati Safranu, Manicati Safranu Fiii şi Nepotul, precum şi de la Nicolae Paciura. Deoarece s-a întîmplat ca documentele provenite de la companiştii amintiţi să se succeadă cronologic, iar catalogul fiind întocmit în ordine cronologică, planul catalogului urmează această succesiune: documente provenite de la Siguli Stratu (din anii 1694-1697), de la fraţii Ioan Marcu (1768-1795), de la Manicaţi Safranu (1796-1798), de la N.Paciura (1812-1827).

In afară de aceste documente - registre copiere de scrisori şi bilanţuri comerciale -, catalogul mai cuprinde o serie de acte provenite de la M.Safranu Fiii şi Nepotul, din anii 1817-1821, în legătură cu exploatarea minieră de la Zlatna. De asemenea un registru şi o serie de acte ale Companiei grec. din Sibiu, din anii 1775-1855, cuprinzînd normele de funcţionare ale Companiei, obligaţiile membrilor, cereri de înscriere în Companie, funcţionarea Companiei ca for de judecată.

Fondul a fost epuizat în ce priveşte Siguli Stratu, fr.Marcu, M.Safranu, M.Safranu Fiii şi Nep., Compania, în sensul că la Arhivele din Sibiu nu mai există alte documente greceşti provenind de la Companie şi de la companiştii amintiţi. Insă de la N.Paciura, în afară de cele 2 registre lucrate - un copier de scrisori din 1812-1813 şi un registru contabil din 1816-1827 - care intră în catalogul lucrat, mai există încă 9 registre cu c.18000 scrisori din anii 1814-1827, referitoare în special la viaţa economică a Bucureştilor, care urmează să fie lucrate pentru viitoarele cataloage.

[Conc]eptat:
[Dacti]lo:
[E]xemplare:

Catalogul cuprinde 4968 documente cu un număr de 15
pagini dactilografiate.Deoarece e un conţinut prea bog
pentru un singur volum,potrivit dispoziţiei Dv. l-am îm-
părţit în două: prima parte cuprinde 2536 regeste,partea
doua 2432 regeste.Numerotarea regestelor la partea a dou
începe cu nr.1.Fiecare parte îşi are indicele său separ
La partea a doua vom anexa un glosar.

Lucrarea a fost terminată în ce priveşte dactilografi
Pentru prima parte s-a terminat şi colaţionarea şi core
turile,iar indicele se apropie şi el de sfîrşit.Indată c
se va termina indicele primei părţi,lucrarea va fi depus
la Direcţie.

Documentele sînt toate inedite,cu excepţia unuia sing
publicat de N.Iorga.

SEFUL SERVICIULUI,

Dr,C.A.Stoide

Arhivist,

Limona D.

II.5. Adresa din 24 noiembrie 1958 prin care Dumitru Limona și C.A. Stoide descriu Serviciului Publicație și Folosire din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului București structura, tematica și conținutul *Catalogului documentelor referitoare la viaţa economică a Ţărilor Române în sec. XVII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu* (LIMONA 1966-1967; DGAS 62/1958: 145r.-v.).

LIMONA DUMITRU
arhivist principal Braşov

CARACTERIZARE

Tov. Limona Dumitru este licenţiat in teologie şi a audiat şi ceva cursuri de filosofie.

Tovarăşul posedă bune cunoştinţe de limba greacă, fiind originar din Macedonia grecească /Livadia - Salonic/, unde a făcut o parte din invăţământul elementar.Tovarăşul a căutat să-şi formeze o cât mai largă cultură generală şi de specialitate.S-a iniţiat in oarecare măsură in studiul relaţiilor romăno-greceşti şi cunoaşte bine limba şi paleografia grecească a documentelor de comerţ de pe teritoriul vechii Transilvanii şi problemele legate de acest negoţ.

Muncitor neobosit,tov. Limona a dat o serie de lucrări de specialitate,din care o parte s-au publicat,parte aşteaptă la Direcţia Generală să fie publicate.Lucrările publicate au stârnit interesul atât al specialiştilor din ţară cât şi al unor oameni de specialitate din afară.Tov.Limona prin ce a făcut până acum in munca de specialitate şi prin ce poate să facă in viitor este un element de bază in munca arhivistică.

In raporturile cu tovarăşii din colectiv tov. Limona dovedeşte atitudine inegală,trecând in mod subit şi nejustificat dela o atitudine şi comportare tovărăşească şi chiar prietenoasă la una distantă şi dujmănoasă.E in această comportare o formă de megalomanie bolnăvicioasă,care in fond este alimentată şi aţâţată de tov.Moisuc,cu care convieţuieşte şi care inţelege să-l folosească in planurile şi ambiţiile dumisale.Această atitudine fără să stânjenească propriu zis munca in colectiv,creează o atmosferă incărcată,de care până la urmă evident suferă insuşi tov. Limona.

Braşov,27 mart.1961.

III.1. Caracterizare de evaluare profesională a arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 27 martie 1961 de C.A. Stoide, directorul Arhivelor din Brașov (DGAS-CADRE 19/1974: 39).

35

Caracterizare

Tov. Zimona Dumitru este arhivist principal în serviciul arhiva Istorică Centrală.

In anii 1967-1968 a lucrat la ordonarea și fișarea documentelor grecești din fondurile Jianu, Hagi Ianuș, Mosca, Ștefan Meitani.

Datorită pregătirii sale excepționale în limba și paleografia greacă obține un randament sporit în munca de prelucrare. Planurile de muncă ce i-s-au stabilit au fost îndeplinite și depășite în cele mai multe cazuri.

Ca urmarea activității sale au fost ordonate toate fondurile cu documente grecești și întocmite inventare sumare pentru a putea fi date în folosire, urmând ca de acum înainte să putem trece la catalogarea acestora.

In afara planului de muncă a mai fișat și documente grecești ce s-au găsit în alte fonduri cum ar fi: Cantacuzino, Hagi Pop, Magheru etc.

Fiind un bun cunoscător al documentelor grecești din țara noastră a fost folosit la depistarea de materiale documentare pentru delegațiile străine ce au studiat asemenea materiale în țara noastră.

Pentru rezultatele bune obținute în muncă a fost avansat la salariu în anul 1967.

A adus o contribuție importantă la publicarea de către D.G.A.S. a catalogului de documente grecești - Brașov.

- 11 -

Consider că în raport cu pregătirea sa poate da un randament și mai mare. De asemenea ar putea valorifica cunoștințele ce le are prin publicații.

Având în vedere rezultatele obținute în muncă i se atribuie calificativul de „foarte bine"

17.XII.1968

Șeful serviciului
M. Soveja

Luat cunoștință
Lim

III.2. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 17 decembrie 1968 de Maria Soveja, șefa Serviciului Arhiva Istorică Centrală al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 35r.-v.).

De acord
cu consemnarea 34
[signature]

Caracterizare

Tovarăşul Limona Dumitru este arhivist principal în Direcţia Arhivelor Centrale, Serviciul 1.

Sarcina principală stabilită în planul de muncă pe anul 1969, pentru tov. Limona, a fost prelucrarea fondului de documente greceşti „Mosco". Datorită eforturilor depuse a reuşit să îndeplinească şi să depăşească numărul de fişe planificat. Fiind un bun cunoscător de lb. şi paleografie greacă, lucrările întocmite sunt de bună calitate.

În afara sarcinilor de plan, a participat la mutarea depozitului 1 şi a sprijinit efectiv pe tov: Costin D. şi Săndulescu N. în însuşirea cunoştinţelor de lb. greacă şi descifrarea unor texte.

Pentru activitatea bună desfăşurată a fost recompensat în bani.

Este unul din tovarăşii de bază ai instituţiei fiind unul dintre cei mai buni cunoscători ai documentelor greceşti pe care le deţinem.

Fiind bine pregătit profesional este folosit întotdeauna şi consultat în depistări de materiale din fondurile de documente greceşti.

Cu toate că este suferind în acest an a lucrat şi peste orele de program, când a fost necesar.

- 11 -

Avînd în vedere rezultatele obținute în anul acesta, munca sa este apreciată cu calificativul de „foarte bine”.

Șeful serviciului,
M. Soveja

12. XII. 969

III.3. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 12 decembrie 1969 de Maria Soveja, șefa Serviciului 1 al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 34r.-v.).

33

C A R A C T E R I Z A R E

Tov. LIMONA DUMITRU este arhivist principal în cadrul Serviciului I, cu o vechime în arhive de 23 ani.

In anul 197o a avut ca sarcină de plan întocmirea a 3.3oo fişe de pe documente greceşti, sarcină pe care a îndeplinit-o, cu toate că a lucrat şi la întocmirea unei comunicări pentru un simpozion al istoricilor ce s-a ţinut în Grecia şi pe care a susţinut-o cu mult succes.

Este foarte bine pregătit profesional,avînd experienţă în munca de prelucrare şi publicare a documentelor greceşti. A acordat ajutor celor două tovarăşe mai tinere cu care lucrează.

Este conştiincios, foloseşte tot timpul pentru muncă. In acest an a depus un efort deosebit depăşind planul de anul trecut, în condiţiile în care aproape 2 luni de zile a lucrat la comunicare şi a fost şi în Grecia.

Pentru munca desfăşurată pe anul 197o, se acordă calificativul de "FOARTE BINE".

Văzut de acord

SEFUL SERVICIULUI,
M.Soveja

III.4. Caracterizare de evaluare profesională și de acordare a calificativului „foarte bine" arhivistului Dumitru Limona pentru activitățile realizate în anul 1970, întocmită de Maria Soveja, șefa Serviciului 1 al Direcției Arhivelor Generale ale Statului, București (DGAS-CADRE 19/1974: 33).

32

CARACTERIZARE

Tovarăşul LIMONA DUMITRU este arhivist principal în cadrul Serviciului I, avînd o vechime de 24 ani.

In anul 1971 a avut ca sarcină principală stabilită în planul de muncă, fişarea de documente din fonduri ale caselor de comerţ, scrise în limba greacă. Deşi a mai fost folosit şi în îndeplinirea altor lucrări cum ar fi depistarea de documente privind relaţiile cu Grecia sau pregătirea de materiale pentru microfilmare din limba greacă, cerute de cercetători străini, materiale pentru expoziţia "Anul revoluţionar 1821", planul de muncă a fost îndeplinit şi depăşit.

Tovarăşul Limona D. are o mare experienţă în munca arhivistică şi în special în prelucrarea şi publicarea documentelor greceşti. Această experienţă se observă în lucrările pe care le întocmeşte; fişele fiind de bună calitate. Fiind un bun cunoscător de limbă greacă a dovedit multă răbdare şi interes pentru formarea cadrelor tinere, pe care le ajută în descifrarea documentelor.

Fiind un specialist al direcţiei pentru documentele în limba greacă a fost folosit în toate împrejurările pentru rezolvarea şi a problemelor Direcţiei generale cînd a fost necesar.

Este foarte bine pregătit profesional şi consider că ar putea contribui şi mai mult la popularizarea conţinutului acestor fonduri prin semnalarea documentelor de importanţă deosebită.

In unele împrejurări a dovedit nervozitate, discutînd asupra unor probleme stabilite pe linia conducerii. Consider însă că acestea au fost întîmplătoare, întrucît asemenea aspecte nu s-au repetat.

Pentru pregătirea, experienţa şi aportul său la munca serviciului în anul 1971 i se acordă calificativul "FOARTE BINE ".

Am luat cunoştinţă
Limona

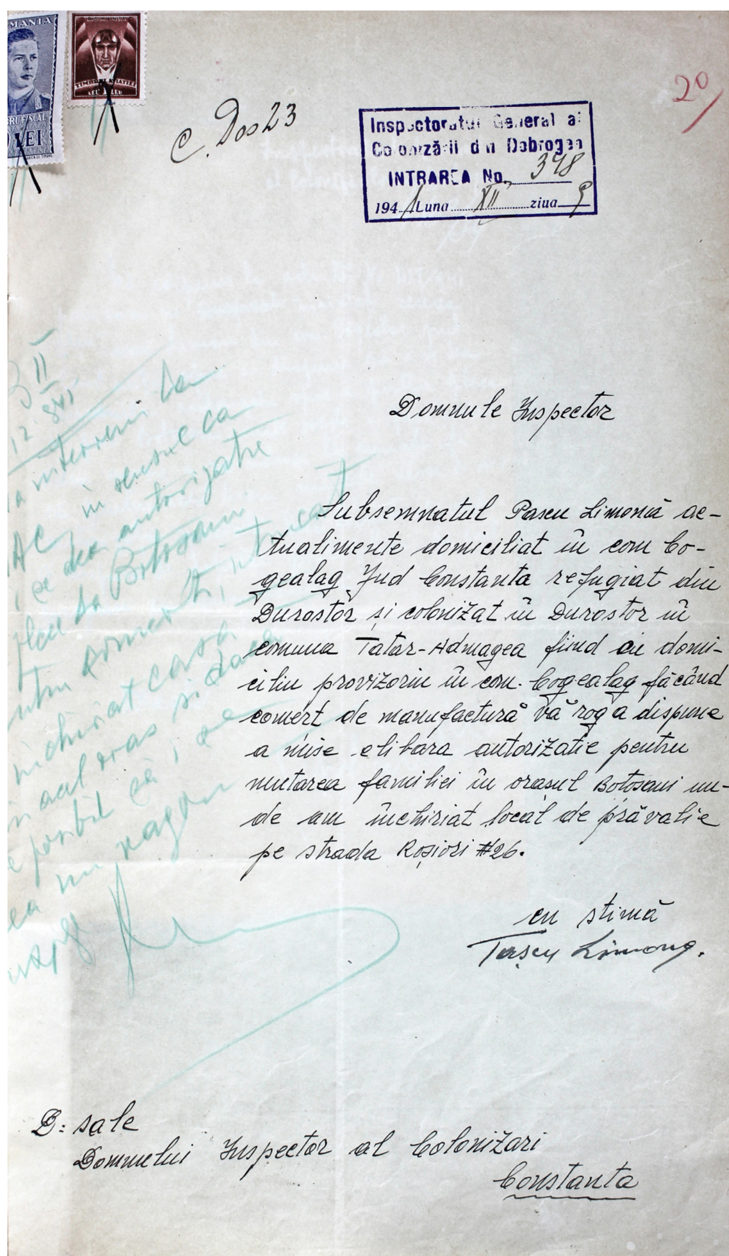
Şeful serviciului,
M. Soveja M.Soveja

16.XII.1971.

III.5. Caracterizare de evaluare profesională şi de acordare a calificativului „foarte bine” arhivistului Dumitru Limona, întocmită la 16 decembrie 1971 de Maria Soveja, şefa Serviciului 1 al Direcţiei Arhivelor Generale ale Statului, Bucureşti (DGAS-CADRE 19/1974: 32).

IV.1. Fotografia lui Gh. Stere Limona, tatăl lui Dumitru Limona, decupată din fişa de colonizare în comuna Tatar Atmagea, judeţul Durostor, datată la 31 octombrie 1927 (ONAC-Tulcea 892: 9).

IV.2. Fotografia lui Taşcu Gh. Limona, unchi patern al lui Dumitru Limona, decupată din fişa de colonizare în comuna Tatar Atmagea, judeţul Durostor, datată la 31 octombrie 1927 (ONAC-Durostor 678: 4).

20

C. 9oo23

Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea
INTRAREA No. 318
194 1 Luna XII ziua 9

Domnule Inspector

Subsemnatul Taşcu Limonă actualmente domiciliat în com. Cogealag jud. Constanta refugiat din Durostor şi colonizat în Durostor în comuna Tatar-Admagea fiind cu domiciliu provizoriu în com. Cogealag făcând comert de manufactură vă rog a dispune a mi se elibera autorizatie pentru mutarea familiei în orasul Botoşani unde am închiriat local de prăvălie pe strada Roşiori #26.

cu stimă
Taşcu Limona.

D-sale
Domnului Inspector al Colonizări
Constanta

IV.3. Cererea din 9 decembrie 1941 prin care Taşcu Gh. Limona solicită inspectorului colonizărilor din Constanţa eliberarea autorizaţiei de mutare a familiei din comuna Cogealac în oraşul Botoşani, unde a închiriat un local de prăvălie pentru a desfăşura comerţ de manufactură (ONAC-Durostor 678: 20).

BRIGADA SPECIALA
Nr.

Copie

15 Ianuarie 1943

5
49

Inf.Petrescu

- sursă sigură -

Activitatea studenţilor legionari dela Căminul Asistenţei Universitare.

52

Suntem informaţi că studenţii dela Căminul Asistenţei Universitare din strada Matei Voevod Nr.77 activează intens pe tărâm legionar fiind dirijaţi de studenţii : Limona Dumitru, Teologie anul IV. , Ruva Gheorghe anul IV., Sdru Aristide Litere anul III. şi Samara Nicolae Litere anul III.

Toţi cei de mai sus caută a lua contact cu studenţii simpatizanţi ai Mişcărei in vederea unei activităţi mai intense şi a organizării pe temelii sigure .

Datorită faptului că cei de mai sus sunt in majoritate macedoneni, in comentariile lor caută să scoată in evidenţă tratatemtnul rău de care se bucură macedonenii ce au fost colonizaţi in Bucovina .

In ultimile zile s'a discutat alegerea unui comitet de conducere al studenţilor din Cămin şi verificarea tuturor celor ce simpatizează Mişcarea .-

Pentru comunicările secrete ce le au de făcut intre ei aceştia intrebuinţează dialectul macedonean sau limba greacă .

***

V.1. Nota furnizată Brigăzii Speciale – Grupa a II-a din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei de către informatorul Petrescu, considerat o „sursă sigură”, cu privire la activitatea studenților legionari din Căminul Asistenței Universitare, majoritatea macedoneni, vorbitori ai „dialectului macedonean” sau ai limbii grecești (copie, 15 ianuarie 1943; CNSAS I 236588: 52).

ROMANIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

PREFECTURA POLIŢIEI CAPITALEI

SERVICIUL POLIŢIEI DE SIGURANŢĂ

CONFIDENŢIAL

ORDIN DE SERVICIU

Din ordinul ministerului Afacerilor interne, Domnul Comisar. Potca . . . . însoţit de doi agenţi va procede la o perchezi-ţie domiciliară la locuinţa Domnului . . . . . Limona Dumitru student anul IV Teologie . . . . din str. Căminul Matei Voevod 77 . . . . No. . . . pentru a găsi material interzis.-

Domnul Limona Dumitru . . . . va fi ridicat şi condus la Prefectura Poliţiei Capitalei până la noui ordine.-

PREFECTUL POL. CAPITALEI

Maior

Ştefan Manolescu,

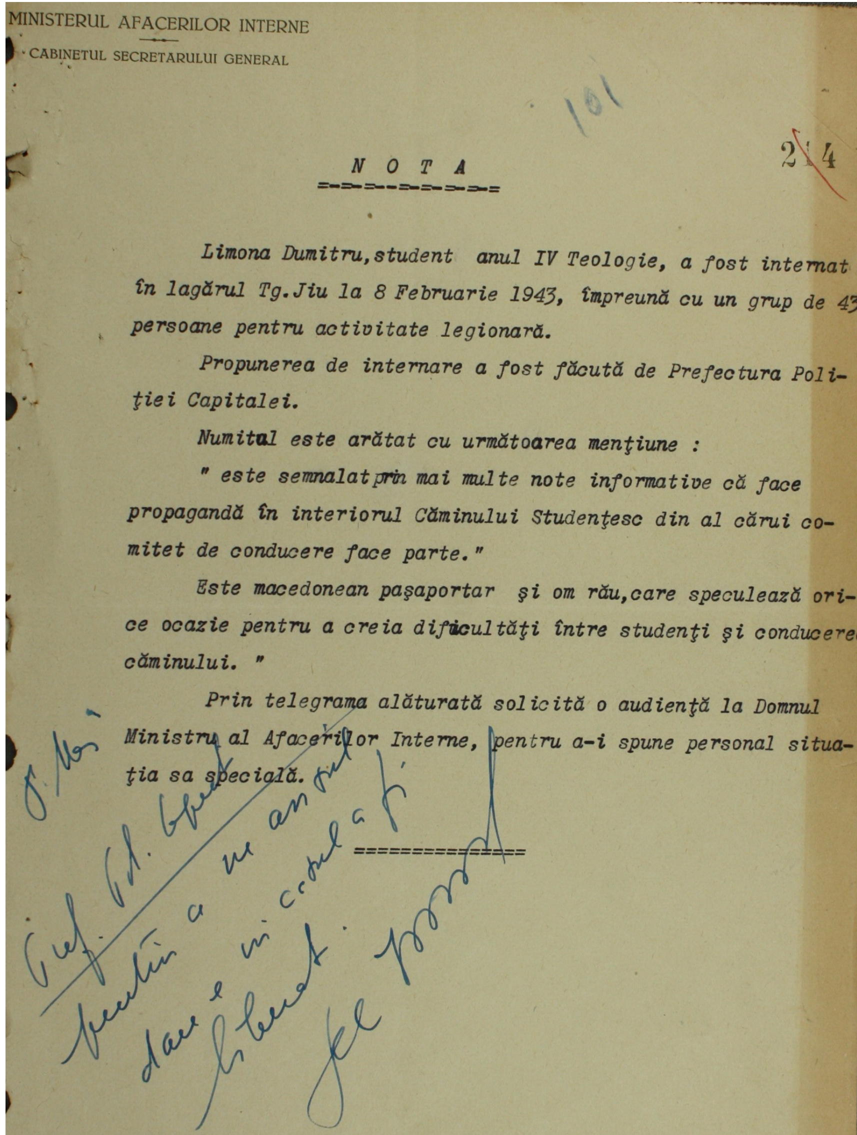
Arestat.

Nota:

Propunem pentru reținere
pe studentul Limona Dtru
Conform ordinului din față
ridicat dela domiciliul său
unde făcându-se percheziție
nu s'a găsit nici un fel de înscri-[illegible]
Comisar.
[illegible]

4-II-943-

V.2. Ordinul de percheziție și de ridicare a studentului Dumitru Limona, emis de Prefectura Poliției Capitalei, Serviciul Poliției de Siguranță; pe verso: nota cu propunerea de arestare (București, 4 februarie 1943; CNSAS I 236588: 56r.-56v.).

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

CABINETUL SECRETARULUI GENERAL

101

214

N O T A

Limona Dumitru, student anul IV Teologie, a fost internat în lagărul Tg. Jiu la 8 Februarie 1943, împreună cu un grup de 43 persoane pentru activitate legionară.

Propunerea de internare a fost făcută de Prefectura Poliţiei Capitalei.

Numitul este arătat cu următoarea menţiune :

" este semnalat prin mai multe note informative că face propagandă în interiorul Căminului Studenţesc din al cărui comitet de conducere face parte."

Este macedonean paşaportar şi om rău, care speculează orice ocazie pentru a creia dificultăţi între studenţi şi conducerea căminului. "

Prin telegrama alăturată solicită o audienţă la Domnul Ministru al Afacerilor Interne, pentru a-i spune personal situaţia sa specială.

V.3. Nota de înaintare a telegramei prin care Dumitru Limona solicită o audiență din partea minstrului Afacerilor Interne (Tg. Jiu, 8 mai 1943; CNSAS I 236588: 101).

ROMÂNIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
PREFECTURA POLIŢIEI CAPITALEI
SERVICIUL POLIŢIEI DE SIGURANŢĂ

089691 27 MAI 1943 CONCEPT

Jurn. Nr. 1050
Dosarul Nr.
Redactat de
Copiat de

1210 ...
56
59

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Cab. Secretarului General
*****

La Nr. 9901 A./1943, avem onoare a comunica următoarele :

LIMONA DUMITRU, student anul IV. Teologie a fost internat în Lagărul Tg. Jiu la 8 Februarie 1943, la propunerea Prefecturei Poliţiei Capitalei, pentru activitatea sa legionară în mijlocul studenţimei dela Facultatea de Teologie şi din Căminul Asistenţei Universitare din strada Matei Voevod Nr. 77.-

Din informaţiunile noastre repetate şi verificate s'a stabilit că într'adevăr susnumitul avea zilnic legături şi discuţiuni cu cunoscuţi studenţi legionari din Facultăţile de Litere şi Teologie şi din Căminul situat în strada Matei Voevod Nr. 77, asupra problemelor de organizare şi propagandă legionară, fiind chiar calificat ca un element care se încadrează in categoria propagandiştilor activanţi.

Faţă de cele expuse suntem de părere că nu este cazul a fi pus în libertate, întrucât revenit în mediul său de activitate ar deveni un pion important în acţiunea legionară a studenţilor din Cămin şi Facultate, cel puţin pentru timpul până la vacanţa de vară.-

PREFECTUL POLIŢIEI CAPITALEI
General de Divizie,
N. Palangeanu

DIRECTORUL POL. DE SIGURANTA
Lt. Colonel,
St. Manolescu

Tip. „Pref. Pol. Capitalei" c. 35

V.4. Adresa de motivare a răspunsului nefavorabil remis de Cabinetul Secretarului General al Ministerului Afacerilor Interne, întocmită de Prefectura Poliției Capitalei în urma petiției prin care Dumitru Limona cere ministrului să fie pus în libertate (concept, București, 27 mai 1943; CNSAS I 236588: 59).

3/625

211

ROMÂNIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

CABINETUL SUBSECRETARULUI DE STAT

Nr. 13684-A.

Dos = 57 ...

Red. - Lt. ...

574

Lagăr

DOMNULUI MINISTRU AL AFACERILOR INTERNE

98

Avem onoare a vă raporta următoarele în legătură cu situația internatului Limona Dumitru:

Numitul este student în anul IV Teologie, și a fost internat în lagărul Tg.Jiu la 8 Februarie 1943, pentru activitate legionară.

Propunerea de internare a fost făcută de Pref.Pol.Capitalei cu următoarea mențiune :

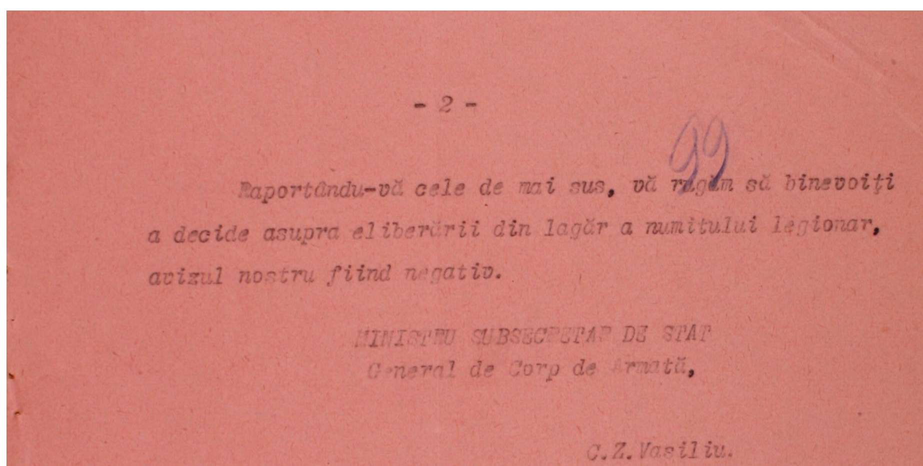
"Este semnalat de mai multe note informative că face propagandă în interiorul Căminului Studențesc din al cărui Comitet de Conducere face parte.

Este macedonean pașaportat și om rău, care speculează orice ocazie, pentru a crea dificultăți între studenți și conducerea Căminului."

Cu ordinul Nr.9901 din 18 Mai 1943, s'a cerut avizul Pref.Pol.Capitalei asupra eliberării lui din lagărul Tg.Jiu și s'a răspuns cu Nr.89691 din 27 Mai 1943, raportându-se că numitul se încadrează în categoria propagandiștilor legionari activanți, și că nu este cazul de a fi pus în libertate, fiindcă revenit în mediul de activitate, ar deveni un pion important în acțiunea legionară a studenților din Cămin și Facultate, cel puțin pentru timpul până la vacanța de vară.

./.

C. 55.703. — M. O., Imprimeria Centrală.

- 2 -

Raportându-vă cele de mai sus, vă rugăm să binevoiți a decide asupra eliberării din lagăr a numitului legionar, avizul nostru fiind negativ.

MINISTRU SUBSECRETAR DE STAT
General de Corp de Armată,

C. Z. Vasiliu.

V.5. Referatul de avizare negativă a petiției prin care Dumitru Limona solicită eliberarea din lagăr, înaintat ministrului Afacerilor Interne de către Cabinetul Subsecretariatului de Stat (București, ‹mai› 1943; CNSAS I 236588: 98-99).

3/625

Camine

60

63

Prof. Dl. Capitolei [illegible]

Domnule Ministru,

Subsemnatul Simona St. Dumitru, student în anul IV la Facultatea de Teologie din București, și internat în lagăr cu calificativul de legionar, cu onoare vă aduc la cunoștință următoarele:

Sunt internat în lagăr dela 7 Februarie 1943 pentru anumite vini presupuse. N'am fost încadrat niciodată în mișcarea legionară. Constituția psiho-fizică m'a îndemnat spre alte probleme, probleme mistico-religioase bazate pe Biblie și literatura Sf. Părinți. Am studiat cu pasiune știința pentru combaterea sectelor, care sunt un permanent pericol pentru neam. Din anul I până în anul IV am studiat fără sațiu tainele creștinismului, fără sațiu în biblioteca Facultății de Teologie în limba greacă a Sfinților Părinți, în ciuda boalei care mă consuma, ducându-mă într'o situație disperată, fiind bolnav de piept, de stomac și debilitate generală. În anul 1942 am fost premiat de către Universitatea din București pentru cea mai bună lucrare de seminar din Facultate. Serbarea premiilor s'a făcut la Facultatea de Drept în prezența D-lui Prof. Mihail Antonescu. Preocupările mele intelectuale mă absorbeau în ele, dându-mi liniștea și seninătatea Sfinților Părinți. Asemenea și purtarea mea este conformă cu studiile Teologice. În anul 1942 luna Iulie, am fost cu Părintele Prof. Grigore Pișculescu dela Facultate, la Mănăstirea Cernica, pentru a intra în monahism. Sfinția Sa ține foarte mult, să intru în monahism. Îmi cunoaște structura sufletească și pentru aceasta mă îndeamnă spre preocupări spirituale.

II

Eu îl consider magistrul meu. Cărți am refe[rinți]
dela Sf. Sa. D-l Decan al facultății mele m'a
îndemnat pe drumul cel bun, pe drumul
spiritualității creștine. Decanatul ar putea da
relații despre comportarea mea în facultate.
Pentru mine, pentru viața mea a fost studiul
Creștinismului. Și acum vin la acuzația din
cămin. Sunt acuzat ~~de~~ pentru desordine între studenții
prin cămin. Insă eu afirm că singura mea
preocupare în cămin a fost boala. Mereu am
vizitat infirmeria, urmând tratament cu calciu
la Dl Dr. Ionescu, medicul Internatului Asisten-
ței universitare. Niciodată n'am lăsat în pace
pe D-l Director al Căminului Ianul, care este
și secretarul Universității să-mi aprobe bani
pentru tratamentul meu. D-l Director ar
putea să dea relații dacă s'a întâmplat ceva
în Cămin în care să fiu implicat și eu.
Căminul asistenței fiind sub directa conducere
a Consiliului de patronaj este organizat din
toate punctele de vedere. Am fost acolo într'un
adevărat cămin. Era un act inconștient dacă
n'aș fi fost un element de ordine și cu un pă-
cat strigător la ceruri desordinea! Afirm ia-
răși, că eu numai sub regimul Mareșalului
Conducător, am putut să iau bursa pe bază de
merit și muncă! Pentru ce să fiu nerecunos-
cător? Oare nu este un act de inconștiență?
Nerecunoștința este o crimă. Niciodată n'am
fost tratat așa de bine din toate punctele
de vedere, decât sub regimul Mareșalului
Conducător. Regimul Mareșalului este un
regim al dreptății. M'am supus acestei
dreptăți! Cine nu se supune dreptății Ma-
reșalului, nu aparține neamului. Mare-
șalul este marele sprijinitor al Bisericii
creștine, deci aparține Bisericii. Biserica a
devenit activă numai prin marele concurs
al Mareșalului Conducător! Eu sunt student
în Teologie. Pregătirea mea este pentru
slujirea Bisericii. Pentru mine Providența
divină mi-a adus cea mai mare mân-

19 III 84 63

gâre, când la plinirea vremii, a fost trimis
Mareșalul Conducător, ca să fie salvatorul neamului
și al Bisericii ortodoxe. Demnitatea Bisericii a
fost restabilită de conducător! Pentru ce să nu fiu
recunoscător? Pentru ce să nu fiu [illegible]?
Cine nu afirmă că Mareșalul este omul provi-
dențial, acela nu poate fi un membru ordonat
al neamului! Aș vrea ca aceste rânduri să ajungă
la urechile Mareșalului Conducător. Deci ce altceva mi-a
trebuit și ce îmi trebue acum? Sănătate și viață lun-
gă să dea Dumnezeu Mareșalului și Sfetnicilor Săi!
Aceasta am avut de spus, fiindcă acestea au fost
frământările mele! În fața conștiinței mele și în
fața lui Dumnezeu nu mint, ci spun adevărul!
Domnule Ministru, D-stră fiind un sfetnic D-lui
Mareșal în aceste vremuri turburi, pentru înflo-
rirea neamului, din adâncul sufletului meu sbu-
ciumat, vă rog a-mi da sentința de eliberare,
luând în seamă de cele de sus, precum și de cele
ce urmează:
1) sunt bolnav de piept, de gastro-enteroptoză accentuată
și debilitate generală
2) sunt student în anul II și am examen pentru
toamnă, când îmi dau și teza de licență.
3) Părinții mei sunt bolnavi, tata fiind internat
într-un spital din jud. Tulcea, am încă trei frați
mai mici. Eu sunt singurul lor sprijin.
Vin în fața D-stră cu un trecut nevinovat, nepătat cu un
prezent disperat din cauza boalei și cu un viitor ce
depinde de D-stră. Privirile mele se îndreaptă zilnic
spre ceruri, îndreptând rugăciuni pentru sănătatea
Conducătorului și a Sfetnicilor Săi. Dreptatea Mareșa-
lului este dreptatea neamului! [illegible] în această drep-
tate!

Anexez alăturat două certificate medicale.

Cu profund respect
Limona St. Dtru

D-Sale
Domnului Ministru al Afacerilor Interne.

V.6. Petiția adresată de Dumitru Limona ministrului Afacerilor Interne, căruia îi cere motivat clemență și sentința de eliberare (Tg. Jiu, 23 iulie 1943; CNSAS I 236588: 63r.-v., 87).

23 17 40

Domnule Ministru,

Subsemnatul Limona St. Dumitru, student în anul IV la Facultatea de Teologie din Bucureşti, cu onoare vă aduc la cunoştinţă următoarele: Subsemnatul am domiciliul obligatoriu la Târgovişte încă dela 12 Decembrie 1943, când am fost eliberat din lagărul dela Târgu-Jiu. La Târgovişte n'am nici un mijloc de existenţă. Sănătatea mi-e cu desăvârşire sdruncinată. Boala de care sufăr ar putea să se agraveze-şi este un păcat – fiindcă n'am posibilităţi materiale s-o tratez. Eu sunt şi funcţionar diurnist la Institutul Central de Statistică, secţia: „Recensământul Agricol” din Bucureşti. Deci singurul meu mijloc de existenţă la Bucureşti este la această instituţie. Cât timp am fost la această instituţie m'am supus tuturor dispoziţiunilor acestei Instituţii. Sunt şi în ultimul an al Facultăţii de Teologie din Bucureşti. Un an l-am pierdut. Pentru mine un an pierdut, înseamnă foarte mult, mai ales că singurul meu ideal au fost studiile teologice şi aprofundarea lor. Al doilea an pierdut înseamnă distrugerea întregului meu viitor, mai ales că am fost un element foarte bun al Facultăţii. Pe anul şcolar 1942-943, am fost premiat de către Universitatea din Bucureşti. Pentru mine este o adevărata tragedie de viaţă de a pierde şi acest an, când întregul meu viitor se leagă de terminarea Facultăţii şi când eu sunt singurul sprijin al familiei mele. Domnule Ministru, cu inima îndurerată, cu lacrămile în ochi, fac un apel inimii D-stre de român şi creştin, ascultaţi-mi glasul durerilor şi daţi o deslegare favorabilă cererii mele! Adică aprobaţi-mi schimbarea domiciliului obligatoriu din Târgovişte, în oraşul Bucureşti unde sunt eu serviciul ca să pot aduce o cât de mică contribuţie şi Institutului, cât şi mie asigurându-mi existenţa. Declar în faţa lui Dumnezeu şi în faţa conştiinţei mele, că mă supun tuturor dispoziţiunilor, care garantează

II

ordinea şi disciplina în orice localitate în care
aş fi. Cred cu tărie că Veţi da curs favorabil
cererei mele.
Primiţi, Vă rog Domnule Ministru, deosebita mea consi-
deraţiune ce V-o păstrez.

Cu profund respect,
Limona St. Dumitru
Târgovişte

D-Sale
Domnului Ministru al Afacerilor Interne.
Bucureşti

V.7. Memoriul prin care Dumitru Limona solicită ministrului Afacerilor Interne schimbarea domiciliului obligatoriu de la Târgovişte la Bucureşti, unde înainte de arestare era angajat la Institutul Central de Statistică şi student al Facultăţii de Teologie (Târgovişte, decembrie 1943; CNSAS I 236588: 23r.-v.).

BRIGADA SPECIALA
Grupa II-a

31 Ianuarie 1944

70

R E F E R A T

Poliţia oraşului Târgovişte cu Nr.6736 din 29 Decembrie a.c. ne roagă să comunicăm antecedentele numitului LIMONA DUMITRU, raportând următoarele :

LIMONA DUMITRU, născut la 28 Octombrie 1912, în Comuna Livezi-Grecia, fiul lui Sterie şi Joiţa, macedonean, ortodox, ne căsătorit, student anul IV. la Facultatea de Teologie din Bucureşti, a domiciliat în Căminul Studenţilor Universitari din strada Matei Voevod Nr.77.-

La fişele şi cazierul Serv.Poliţiei de Siguranţă din această Prefectură face obiectul dosarelor Nr.1210 individual şi 23.232 special din care rezultă că a fost propus pentru internare în lagăr de Prefectura Poliţiei Capitalei, conform ordinului Ministerului Afacerilor Interne şi dispoziţiunilor luate în Consiliul de ordine din 1 Februarie 1943 pentru activitatea sa legionară desfăşurată în mijlocul studenţilor dela Facultatea de Teologie şi din Căminul Asistenţei Universitare din strada Matei Voevod Nr.77 .-

Din informaţiile repetate şi verificările făcute treptat s'a stabilit că LIMONA DUMITRU avea zilnic legături şi discuţiuni cu cunoscuţi studenţi legionari dela Facultatea de Teologie şi dela Căminul din strada Matei Voevod Nr.77, asupra problemelor de organizare şi propagandă legionară fiind calificat ca un element care se încadrează în categoria propagandiştilor legionari.-

LIMONA DUMITRU, împreună cu studenţii SDRU ARISTIDE şi SAMARA NICOLAE ambii dela Facultatea de Litere, compuneau comitetul de conducere legionar al acestui Cămin.-

A mai fost văzut împreună cu studenţii macedoneni CUTOVA IOAN şi MARGARIT VANGHELE făcând veghe seara pe culoarul Căminului pentru a nu fi surprinşi de organele de control în momentul când se ţineau şedinţe legionare în Cămin.-

Referitor celor de mai sus vă rugăm a comunica rezultatul cercetărilor noastre Poliţiei oraşului Târgovişte .-

Comisar,

V.8. Referat despre „antecedentele" lui Dumitru Limona, întocmit de Brigada Specială – Grupa a II-a din cadrul Serviciului Poliției de Siguranță al Prefecturii Capitalei, la solicitarea Poliției orașului Târgoviște (București, 31 ianuarie 1944; CNSAS I 236588: 70).

Declarație

Subsemnatul Limona St. Dumitru student al Facultății de Teologie din București, cu domiciliul obligatoriu în Târgoviște str. C. Comăneanu N: 76, funcționar provizoriu la Societatea petroliferă „Unirea”, declar pe cuvânt de onoare că mă voi supune tuturor dispozițiunilor, care garantează ordinea disciplina și bunul mers al Societății, nu numai în orașul Târgoviște, dar și în orice localitate în care aș fi și eu serviciul. Cele de mai sus mi-le recomandă, conștiința creștină formată de Facultatea de Teologie.

Limona St. Dumitru
„Funcționar” la Societatea petroliferă „Unirea”

V.9. Declarația de bună conduită întocmită de Dumitru Limona la angajarea ca funcționar provizoriu la Societatea Petroliferă „Unirea” din Târgoviște (ianuarie 1944; CNSAS I 236588: 17v.).

ROMANIA TIMBRU FISCAL LEI 20

2~~4~~3

S

28 FEB. 1944

No. 8329
1944 Luna Martie Ziua 3

86

La Inspectorat pentru a aprecia și dispune, oricum acesta fiind pensionar dat fiind buna comportare ce la data stabilirii în localitate

Domnule Șef,

Subsemnatul Simona St. D-tru cu domiciliul obligatoriu în orașul Tîrgoviște, cu onoare vă aduc la cunoștință următoarele:

Am fost înscris în anul IV la Facultatea de Teologie din București pe anul 1942/943. Cursurile li-am urmat până la 3 Februarie 1943.

Un an l'am pierdut. Acum pe anul 1943/944 trebue să mă reînscriu tot în anul IV. Prin urmare situația mea școlară este încelasă. Dacă nu aranjez cu reînscrierea și cu frequența ar urma să fiu exmatriculat. Sesiunea examenelor este până la 29 Februarie 1944; dar prin bunăvoința D-lui Decan ținând seama de cazul meu de forță majoră, mă pot prezenta la examene și peste acest termen. Dar lucrul cel mai important fiind în ultimul an, trebue să-mi iau subiectul de Teză de licență. Pentru aceste trebuesc îndeplinite anumite formalități conform regulamentului Facultăței.

In rezumat trebue să-mi fac reînscrierea; II Trebue să mă prezint cu carnetul de studii, pentru a primi frequența prin iscălitura Domnilor Profesori; III Trebue să dau câteva examene și să-mi iau subiectul de teză de licență. Subiectul de teză trebue să-l iau acum, ca să-l pot susține în Iunie.

D-Sale
Domnului Șef al Poliției orașului Tîrgoviște.

Urmare în pag II

Ținând seama de de elementele învocate
de mai sus, din adâncul sufletului vă
rog Domnule Șef, de a face un demers
pe lângă forurile înalte, de a-mi aproba
deplasarea mea până la București pentru
un interval de 15 zile spre a avea timpul
necesar de a-mi aranja situația școlară,
prin care se înțelege elementele învocate
de mai sus. Anexez alăturat adeverința
în copie după originalul eliberat de Fa-
cultatea de Teologie din București.
În adeverință mi-se recunoaște dreptul
de a-mi aranja situația școlară prin
care se înțelege elementele învocate mai
sus. Aranjarea situației școlare
nu poate fi amânată. În caz contrar
pierd anul.
Primiți, Vă rog Domnule Șef, deosebita
mea înaltă consideratiune ce V-o păstrez.
Cu profund respect.
Limona St. D-tru
Str. C. Conâneanu 46
Târgoviște

D-Sale
Domnului Șef al Poliției orașului,
Târgoviște.

V.10. Memoriul lui Dumitru Limona către șeful Poliției orașului Târgoviște, căruia îi solicită intervenția pentru obținerea permisiunii de a se deplasa timp de cincisprezece zile la București, în vederea reglementării situației școlare (Târgoviște, 28 februarie 1944; CNSAS I 236588: 86r.-v.).

30

Domnule Şef,

Subsemnatul Limona St. Dumitru, cu domiciliul obligatoriu în Târgovişte, cu onoare Vă aduc la cunoştinţă următoarele:

Am fost înscris în anul IV, la Facultatea de Teologie din Bucureşti pe anul 1942/943.

Un an l-am pierdut! Anul acesta examenele sunt între 16 Martie şi 1 Aprilie, prin urmare timpul este scurt. Situaţia mea şcolară nu este clară. Pentru a-mi aranja situaţia şcolară înainte de începerea cursurilor trebue să mă prezint personal la Facultate. Îmi trebue frequenţă pe anul în curs. Deci respectuos vă rog, a face un demers pe lângă forurile înalte de a-mi aproba deplasarea până la Bucureşti spre a mă prezenta la Facultate şi să-mi iau frequenţa dela Domnii profesori ai facultăţii.

Primiţi Vă rog D-le Şef asigurarea deosebitei înalte stime, ce V-o păstrez.

Cu profund respect.

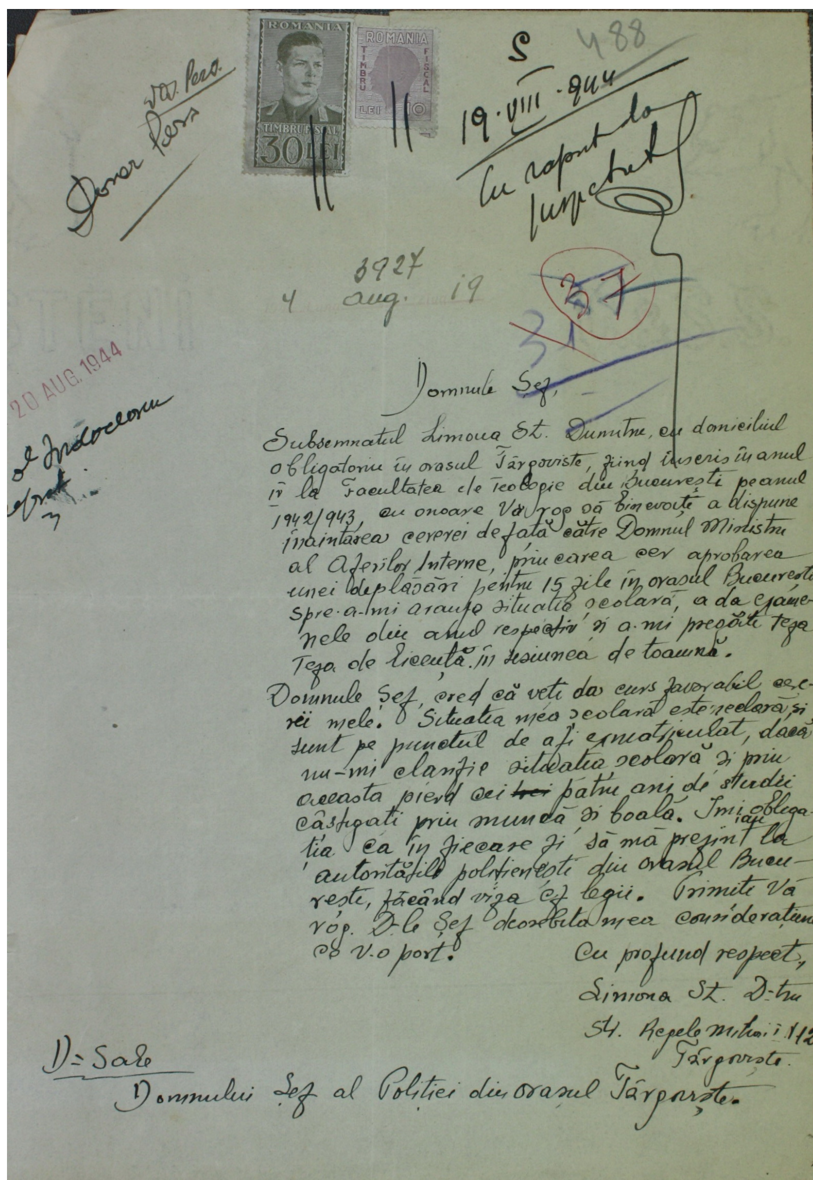
Limona Dumitru

str. Regele Mihai I 12 Târgovişte

D-sale

Domnului Şef al Poliţiei din oraşul Târgovişte

V.11. Cererea prin care Dumitru Limona solicită şefului Poliţiei oraşului Târgovişte permisiunea de a se deplasa la Bucureşti, unde trebuie să-şi reglementeze situaţia şcolară la facultate (februarie 1944; CNSAS I 236588: 30).

ROMANIA TIMBRU FISCAL 30 LEI

ROMANIA TIMBRU FISCAL LEI 10

488

19·VIII·944

Cu raport la Inspectorat

Dosar Pers.

Serv. Pers.

3927
4 aug. 19

37

20 AUG. 1944

Domnule Şef,

Subsemnatul Limona St. Dumitru, cu domiciliul obligatoriu în orașul Târgoviște, fiind înscris în anul IV la Facultatea de Teologie din București pe anul 1942/943, cu onoare Vă rog să binevoiți a dispune înaintarea cererei de față către Domnul Ministru al Afacerilor Interne, prin carea cer aprobarea unei deplasări pentru 15 zile în orașul București spre a-mi aranja situația școlară, a da examenele din anul respectiv și a-mi pregăti teza Teza de licență în sesiunea de toamnă.

Domnule Şef, cred că veți da curs favorabil cererei mele. Situația mea școlară este neclară și sunt pe punctul de a fi exmatriculat, dacă nu-mi clarific situația școlară și prin aceasta pierd cei ~~trei~~ patru ani de studii câștigați prin muncă și boală. Îmi iau obligația ca în fiecare zi să mă prezint la autoritățile polițienești din orașul București, făcând viza cf legii. Primiți Vă rog D-le Şef deosebita mea considerațiune ce V-o port.

Cu profund respect,
Limona St. D-tru
Str. Regele Mihai I 112
Târgoviște.

D-Sale
Domnului Şef al Poliției din orașul Târgoviște.

V.12. Dumitru Limona solicită șefului Poliției orașului Târgoviște să înainteze ministrului Afacerilor Interne cererea sa de a face o deplasare de cincisprezece zile la București, unde să-și reglementeze situația școlară, să-și dea examenele și să-și pregătească teza de licență (4 august 1944; CNSAS I 236588: 37).

V.13. Raportul de filaj al agentului „nr. 17”, care l-a urmărit pe Dumitru Limona în pauza de masă, la popota Societății Petrolifere „Unirea” (Târgoviște, 9 septembrie 1944; CNSAS I 236588: 38).

V.14. Raportul de filaj al agentului „nr. 17”, care l-a urmărit pe Dumitru Limona după încheierea programului de lucru la Societatea Petroliferă „Unirea”, când „a stat în fața grădinii publice singur” (Târgoviște, 20 septembrie 1944; CNSAS I 236588: 39).

Raport.

11.XII.1944.

DEC. 1944

Domnule Şef.

Am onoare a vă raporta că suspectul Legionar Limona Dumitru din Târgovişte strada Regele Mihai No: 12. nu se mai află în acest oraş de la 1 octombrie 1944. Din informaţiile făcute rezultă că sus numitul în cauză este plecat la Bucureşti la data de 1 octombrie a.c. pentru a da un examen la facultatea de teologie şi pentru a-şi lua Doctoratul întru cât numitul în cauză are la domiciliul mai sus arătat bagaje cerea ce trebue să vină.
Investigaţiile şi urmărirea lui continuă şi vă voi raporta la timp orice informaţii în legătură cu sus numitul.

Agent No: 63.

V.15. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care a constatat că Dumitru Limona nu mai este prezent în Târgovişte, ci se află la Bucureşti pentru a-şi „da un examen” şi „a-şi lua Doctoratul” (i.e. licenţa, n.n.; Târgovişte, 11 decembrie 1944; CNSAS I 236588: 41).

168

Raport

24.XII.1944.

24 DEC. 1944

498

Domnule Şef.

Am onoare a vă raporta că din investigaţiile făcute cu privire la suspectul Legionar Limona D-tru din Târgovişte str. Regele Mihai No: 12. rezultă că sus numitul nu şi-a făcut apariţia în localitate până în prezent fiind plecat la Bucureşti de la 15 August a.c. la Facultatea de Teologie.

Supraveghere asupra lui continui şi vă voi informa la timp ori ce în legătură cu sus numitul.

Agent No: 63.

V.16. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care a constatat că Dumitru Limona încă nu a revenit de la București (Târgoviște, 24 decembrie 1944; CNSAS I 236588: 44).

Raport
3 Ianuarie 1945

7 JAN. 1945

Continuare urmărire

Domnule Şef. 45

Am onoare a vă raporta că suspectul legionar Limona Dumitru din Târgovişte str. Regele Mihai I No 12. nu şi-a făcut apariţia în acest oraş.
Din investigaţiile făcute rezultă că susnumitul este plecat la Bucureşti din ziua de 12. Noembrie 1944 să dea examen la Facultatea de Teologie din Bucureşti aşa ne confirmă propietarul susnumitului anume Sl. Tănăsescu, totuşi investigaţiile continuă şi vă voi raporta la timp orice în legătură cu susnumitul

Agent No. 63.

V.17. Raportul de urmărire al agentului „nr. 63”, care, pe timpul absenţei din localitate a lui Dumitru Limona, a purtat discuţii cu proprietarul casei unde domicilia acesta (Târgovişte, 3 ianuarie 1945; CNSAS I 236588: 45).

BRIGADA SPECIALA
Grupa II-a.-

R E F E R A T .-
5.Februarie 1945.-

La adresa Nr.7556/944 a Poliliei Oraşului Targovişte,am onare areferii următoarele:

Numitul LIMONA DUMITRU,a venit în Capitală pentru a se înscrie la Facultate de Teologie în anul IV,şi adepus la Secretariatul Facultăţii două cereri prin care căuta să obţină scutire de taxă.-

In Bucureşti nu a fost găsit la vre-o adresă şi din informaţiile care s'au cules la facultate unii studenţii au afirmat că a plecat în Comuna natală până la souţionare cererii de scutire de taxe.-

Susnumitul este cunoscut ca legionar vechi şi militant în grupul Macedonenilor.

Faţă cu cele de mai sus opiniez ca lucrarea să fie trecută prin comisie,întrucât susnumitul se va stabilii în Bucureşti,iar in ceeace priveşte arestarea cerută de poliţia oraşului de mai sus nu s'a putut face din motivele arătate.-

Comisar ajutor.-

V.18. Referat privitor la itinerariul lui Dumitru Limona în timpul deplasării la București, întocmit de Brigada Specială – Grupa a II-a din cadrul Serviciului Poliției de Siguranță al Prefecturii Capitalei, la solicitarea Poliției orașului Târgoviște (5 februarie 1945; CNSAS I 236588: 82).

Sursa" Mihai Ion"
Primit lt.maj.Huluţă Gh.
Data 22 iunie a.c. ora 19
Loc convenţional

114 113

STRICT SECRET
ex.nr. 1

N O T A
=============

Pe SIMONA DUMITRU l-am cunoscut în anul 1942 la Căminul studenţesc Asistenţa Universitară din str.Matei Voevod.Era student la facultatea de teologie.Nu mi-amintesc în ce an de studii era el pe atunci,reţin însă că era mai în vîrstă decît mine.

Ne-am cunoscut la infirmeria căminului unde am stat internaţi,un timp,împreună el suferind de stomac şi debilitate generală,iar eu suferind de plămîni.Avea bogate cunoştinţe teologice,filozofice şi literare remarcate în discuţiile pe care le-am avut cît timp am stat împreună în infirmerie,precum şi ulterior,după ce am părăsit infirmeria.In întîlnirile noastre subiectul discuţiilor îl constituia,în exclusivitate problemele de genul acestora.Era un student eminent,apreciat mult de profesori şi în special de scriitorul GALA GALACTION, profesor la Facultatea de teologie.

In anul 1943 am fost internaţi împreună în lagărul de la Tg.Jiu pe motivul de agitaţie în rîndul studenţilor, aceasta fiind o măsură de intimidare,în vederea înăbuşirii nemulţumirii studenţilor faţă de regimul antonescian.Acolo boala de stomac i se agravase şi a zăcut mult timp în infirmerie.

La eliberarea din lagăr a fost trimis cu domiciliul obligatoriu.Nu m-am întîlnit cu el din anul 1944 şi nu ştiu unde se găseşte în prezent.

sursa" Mihai Ion"

N.B.
SIMONA DUMITRU nu figurează în evidenţele noastre.Va fi identificat,verificat,apoi luat în evidenţă.
Următoarea întîlnire va avea loc la 13 iulie 1962 ora 19.-

Lt.maj.Huluţă Gheorghe

2ex/IP

V.19. Nota informativă furnizată la 22 iunie 1962 de sursa „Mihai Ion” (Nicolae Samara), care a circulat între structurile Ministerului Afacerilor Interne: Direcţia a III-a Bucureşti → Direcţia Regională Braşov, Secţia „C” → Serviciul III, Biroul „L‹egionari›” (CNSAS I 236588: 114).

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECTIA VII-a
-745-

- NOTA RAPORT -

Din discuţiile avute cu persoana G.E.,şi colaboratorul"Popescu Dan" a rezultat că numitul LIMONA DUMITRU fiul lui Sterie şi Zoiţa născut la 28.X.1912 în comuna Livezi-Macedonia, cu domiciliul flotant din anul 1965 în str.Col.Poenaru Bordea nr.18, et.III,ap.21, secţia lo-a miliţie,raionul N.Bălcescu.

Sus-numitul locuieşte singur fără forme legale la numita Budeanu Ecaterina, proprietara apartamentului şi lucrează ca funcţionar la Direcţia Generală a Arhivelor Statului.

La domiciliu se cunoaşte despre sus-numitul că vine din oraşul Braşov şi pînă îşi va găsi locuinţă locuieşte temporar la această adresă.

Alte probleme despre numitul Limona Dumitru nu a rezultat în perioada scurtă de cînd locuieşte la această adresă.

Starea sănătăţii sale după aspectul exterior este normală.-

Mr. Tudor Mihai

8.06.1966

119

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

DIRECTIA VII-a
(Direcția, Serviciul, Unitatea)

Nr. 745/114000 din -8 MAR. 1966

DOSAR Nr. ....

STRICT SECRET
S.C. 39
ex.nr. 1.

CĂTRE

DIRECTIA III-a

La adresa dv. nr.301/4/B/325205 din 3.02.1966 vă comunicăm:

LIMONA DUMITRU, fiul lui Sterie și Zoița, născut la 28.X.1912 în comuna Livezi-Macedonia, cu domiciliul ca flotant din anul 1965 în str.Lt.col.Poenaru Bordea nr.18 et.III,ap.21, secția 10-a miliție, raionul N.Bălcescu.

Sus-numitul locuiește cu cameră mobilată la numita Budeanu Ecaterina, proprietara apartamentului, fără să aibă forme legale prin spațiu și secția de miliție. Rezultă din cartea de imobil că este salariat la Direcția Generală a arhivelor statului.

La adresa de mai sus locuiește singur. In perioada scurtă de cînd locuiește nu a rezultat să aibă probleme deosebite în comportarea sus-numitului.

Datele au fost obținute de la surse oficiale și persoane de încredere.-

SEFUL DIRECTIEI
Colonel,
Rusu Emanoil

SEFUL SERVICIULUI
Lt.col.,
Croitoru Nicolae

Conceptat Mr.Tudor M.
Dactilo: Dumitrașcu E.
Nr. exemplare: 2
24.02.1966

„Grafica nouă" — c. 3383

V.20. Notă-raport întocmită după angajarea lui Dumitru Limona la Direcția Generală a Arhivelor Statului și stabilirea domiciliului la București (București, 8 iunie 1966); nota și informațiile incluse au circulat între structurile Ministerului Afacerilor Interne: Direcția a VII-a → Direcția a III-a, reprezentând „date obținute de la surse oficiale și persoane de încredere” (CNSAS I 236588: 118-119).

M. I.
DIRECȚIA a IX-a
957/ [illegible]

STRICT SECRET
EX. 1 127
– EPILOG –

Se [illegible] din S.I.G. [illegible] mențiuni [illegible] integral [illegible] importanță.
15. 4. 9 [illegible]

3 IAN 1973

I.M.B.
– SECURITATE –

La adresa dvs. nr. 101/A din 20-X-1972, referitor la numitul LIMONA DUMITRU, (fiul lui STERIE și ZOITA, născut în localitatea LIOEZI GRECIA la data de 28-X-1912) profesor, în prezent cercetător în cadrul Arhivelor Statului, București, cu domiciliul în str. I. C. Frimu nr. 26 sectorul I, din acțiunea – EPILOG –, vă comunicăm următoarele:

Cel în cauză locuiește la actuala adresă din cursul anului 1967 (în calitate de chiriaș) când rezultă că a venit aici din orașul Brașov.

Susnumitul în prezent se [illegible] a [illegible], este o persoană inteligentă [illegible]

CON-CA.
DATA 10-1-73
EX 2

- 2 - 128

intelectual. – Este o persoană erudită cu vaste cunoştinţe în domeniul istoriei şi culturii vechilor civilizaţii greceşti. –
Cunoaşte mai multe limbi străine, Franceză, Greacă, Germană etc. –
Este caracterizat ca o persoană serioasă cu comportări bune faţă de cei din jur.
Duce o viaţă austeră fiind singur, izolat de mediu. A fost căsătorit dar de la venirea sa în Bucureşti locuieşte singur. – Are o stare materială modestă.
Posedă o bibliotecă redusă ca număr de volume, dar se pare că are cărţi vechi de valoare, în general în limba greacă. Nu posedăm detalii în acest sens. –

— 3 — 129

Nu este cunoscut cu preocupări în domeniul literar sau memorialistic.
Cu activități politice la domiciliu nu este cunoscut. — Nu s-a fost semnalat cu manifestări ostile. —
La domiciliu nu este vizitat, decât rar de unele persoane din Brașov care [illegible] și rude. — [illegible]
Face deplasări dese la Brașov. —
Cel în cauză afirmă că așteaptă să iasă la pensie peste un an și să se retragă la Brașov. — Cu relații în rândul cetățenilor străini nu a fost semnalat. Are o stare materială modestă. —
Apreciem că nu avem posibilități de încadrare informativă la domiciliul acestuia. —

Cpt. 11.01.1973

V.21. Nota-raport „din secțiunea «Epilog»” referitoare la Dumitru Limona, întocmită la 11 ianuarie 1973 de un căpitan din cadrul Ministerului de Interne, Direcția a IX-a; nota a circulat între structurile Ministerului de Interne: Inspectoratul Municipiului București → Securitate (care la 15 aprilie 1974 decide scoaterea lui Limona din supravegherea informativă și menținerea în evidența cartotecii generale documentare), Unitatea Militară 0680 (i.e. Centrul de Informare și Documentare din cadrul Securității) din București → Inspectoratul Județean Brașov → Biroul de Informatică și Documentare (CNSAS I 236588: 127-129).

În colecția FONTES TRADITIONIS au apărut:

Ioan Cantacuzino, *Patru apologii pentru religia creştină* şi *Patru oraţii*.
Traduse în limba română la
mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu)
Ediție de Eugenia Dima

Şeapte taine a Besearecii. Iaşi, 1644
Ediție de Iulia Mazilu

Dosoftei – Parimiile preste an, Iaşi, 1683
Ediție de Mădălina Ungureanu

Flores Philologiae. Omagiu profesorului Eugen Munteanu,
la împlinirea vârstei de 60 de ani
Ediție de Ana Catană-Spenchiu şi Ioana Repciuc

Ilie Miniat, Cazanii *(Bucureşti, 1742)*
Ediție de Cristina Crețu

Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895).
Texte epistolare greceşti
Loredana Dascăl

În multe chipuri de Scripturi.
Studii de traductologie biblică românească
Ioan-Florin Florescu

Determinări culturale şi teologice în traducerea Noului Testament
Emanuel Conţac